John Foxe

HET BOEK VAN DE MARTELAREN

New Covenant Publications International Ltd. Dutch

Auteursrecht © 2020. Internationale Publicaties van het Nieuwe Verbond

Alle rechten voorbehouden. Geen enkel deel van dit boek mag worden gereproduceerd of verzonden in welke vorm dan ook of op welke wijze dan ook zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de auteur, behalve in het geval van korte citaten belichaamd in kritische artikelen en beoordelingen. Stuur alle relevante vragen door naar de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Geen enkel deel van dit boek mag worden gereproduceerd of verzonden in welke vorm dan ook of op welke wijze dan ook, elektronisch of mechanisch, met inbegrip van fotokopiëren, opnemen of door een informatieopslag- en ophaalsysteem - behalve door een recensent die korte passages kan citeren in een recensie die in een tijdschrift of krant moet worden afgedrukt - zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN: 359-2-85933-609-1

ISBN: 359-2-85933-609-1

Catalogiseren in Publicatiegegevens

Redactie en Ontwerp door : Internationale Groep van het Nieuwe Verbond

Gedrukt in het Verenigd Koninkrijk.

Eerste druk op 26 mei 2020

Gepubliceerd door : Internationale Publicaties van het Nieuwe Verbond

New Covenant Publications International Ltd.,

Kemp House, 160 City Road, London, EC1V 2NX

Bezoek de Website: www.newcovenant.co.uk

HET BOEK VAN DE MARTELAREN

ELLEN G. WHITE

Als we moeten sterven, niet als varkens,
Opgejaagd, ingesteld op een roemloze dood,
Omringd door een gekke menigte.
Hongerig spotten met onze benarde situatie.
Als we sterven, gaan we met waardigheid,
Laat heerlijk bloed niet tevergeefs vloeien.
Het monster dat we weerstaan
Zal de laatste moed van de doden eren.
Broeders! De vijand is er en altijd dezelfde.
En hoewel we in de minderheid zijn..:
Voor duizend slagen een doodsklap!
Al ligt het graf voor ons open. . .
Hoe mannen de laffe bende moordenaars trotseren,
Hun ruggen tegen de muur, stervend. Maar klap voor klap!

Als we Moeten Sterven, 1919

Claude McKay

Deze pagina is opzettelijk leeg gelaten.

New Covenant Publications

International Inc.

Gereformeerde Boeken, Getransformeerde Gedachten

Alt-Heerdt 104, 40549 Düsseldorf, Germany
Tel : +49 211 399 435 234

Email: newcovenantpublicationsintl@gmail.com

Dankwoord

Dit boek wordt opgedragen aan Here God.

Voorwoord

New Covenant Publications International verbindt de lezer opnieuw met het goddelijke plan dat hemel en aarde verbindt en de eeuwigheid van de wet van liefde versterkt. Het logo, de Ark van het Verbond, vertegenwoordigt de intimiteit tussen Christus Jezus en zijn volk en de centrale plaats van Gods wet. Zoals er staat geschreven: “Maar dít is het verbond, dat Ik met het huis van Israël sluiten zal na deze dagen, luidt het woord des HEREN: Ik zal mijn wet in hun binnenste leggen en die in hun hart schrijven, Ik zal hun tot een God zijn en zij zullen Mij tot een volk zijn.” (Jeremia 31: 31-33; Hebreeën 8: 8-10). Inderdaad, het nieuwe verbond getuigt van een verlossing, geboren door onverminderde strijd en verzegeld door bloed.

Gedurende ontelbare eeuwen hebben velen lijdende kwelling en onbegrijpelijke onderdrukking doorstaan, berekend om de waarheid uit te wissen. Vooral in de donkere middeleeuwen was dit licht enorm in de war en verduisterd door menselijke tradities en populaire onwetendheid, omdat de inwoners van de wereld de Opperste Wijsheid hadden veracht en verworpen en het verbond hadden overtreden. De plaag van het compromis met zich wijdverbreid kwaad veroorzaakte zo'n gesel van ongebreidelde degeneratie en duivelse onmenselijkheid, dat veel levens ten onrechte werden opgeofferd en weigerden zich over te geven aan de gewetensvrijheid. Niettemin werd een om verloren kennis te herstellen, met name in de tijd van de Reformatie.

De plaag van het compromis met zich uitbreidende kwaden veroorzaakte zo'n gesel van ongebreidelde degeneratie en duivelse onmenselijkheid, dat veel levens ten onrechte werden opgeofferd vooral al degenen die weigerden zich over te geven aan de gewetensvrijheid. Niettemin werd een verloren kennis nieuw leven ingeblazen, met name in de tijd van de Reformatie. De hervorming van de 16e eeuw leidde tot een moment van waarheid, fundamentele verandering en de daaruit voortvloeiende turbulentie, zoals weerspiegeld in de contrareformatie. Door dit boek ontdek je echter de onmiskenbare betekenis van deze unieke revolutie vanuit het perspectief van de hervormers en andere moedige pioniers. Uit hun verslagen kan men de verwoestende veldslagen, de redenen voor dergelijke fenomenale weerstand en bovennatuurlijke interventies begrijpen.

Ons motto: “Gereformeerde Boeken, Getransformeerde Gedachten,” benadrukt het onderscheidend genre van de literatuur, gecomponeerd in een kritisch tijdperk en de impact ervan. Het benadrukt ook de urgentie van persoonlijke hervorming, wedergeboorte en transformatie. Al sinds de uitvinding van de boekdrukkunst de Gutenberg, in combinatie met het kracht van vertaling, de principes van het hervormde geloof verspreidde, ongeveer 500 jaar geleden, zouden de gedigitaliseerde pers en

elektronische media in elke taal het licht van de waarheid communiceren in deze laatste tijden.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk I - Historie der Christelijke Martelaren, De Eerste Vervolging 4

Hoofdstuk II - De Tien Bloedige Vervolgingen onder de Romeinse Keizers 11

Hoofdstuk III - Vervolging tegen de Christenen van Perzië 23

Hoofdstuk IV - Pauselijke Vervolgingen 32

Hoofdstuk V - Een Verslag van de Onmenselijke Wreedheid door de Inquisitie 38

Hoofdstuk VI - Een Verslag van de Vervolgingen in Italië 56

Hoofdstuk VII - Een Verslag van het Leven, Vervolging van Johannes Wickleff 107

Hoofdstuk VIII - Een Verslag en de Vervolging in Bohemia 110

Hoofdstuk IX - Een Verslag van het Leven, Vervolging van Maarten Luther 127

Hoofdstuk X - Algemene Vervolgingen in Duitsland 133

Hoofdstuk XI - Algemene Vervolgingen in Nederland 134

Hoofdstuk XII - Algemene Vervolgingen in Schotland 148

Hoofdstuk XIII - Algemene Vervolgingen in Engeland 167

Hoofdstuk XIV - Een Beschrijving van het Leven van Johannes Calvijn 238

Hoofdstuk XV - Algemene Vervolgingen in Ierland 242

Hoofdstuk XVI - Het Buskruit Complot (1605) 245

Hoofdstuk XVII - Vervolging onder Koningin Maria I of “Bloedige Maria” 253

Hoofdstuk XVIII - Verscheidene Martelaren in Frankrijk 266

Hoofdstuk XIX - Een Berslag van de Schotse Vervolgingen onder Koning Hendrik VIII 268

Hoofdstuk XX – Een Verslag van het Leven van John Bunyan 277

Hoofdstuk XXI - Een Zware Vervolging te Valladolid, in Spanje 282

Hoofdstuk XXII - Een Verslag van het Leven van John Wesley 285

Hoofdstuk XXIII - De Franse Revolutie van 1789 en haar vervolgingen 292

Hoofdstuk XXIV - Vervolgingen van de Franse Protestanten in Frankrijk 1814-1820 322

Hoofdstuk XXV - Het Begin van de Amerikaanse Buitenlandse Zending 339

Epiloog bij de Originele Editie 359

.

Hoofdstuk I - Historie der Christelijke Martelaren, De Eerste Vervolging

Onder Nero

Christus, onze Heiland, die in het Mattheüs-evangelie de belijdenis van Simon Petrus hoorde, die Hem als eerste openlijk erkende Gods Zoon te zijn, en de geheime hand van Zijn Vader daarin waarnam, noemde hem (zinspelend op zijn naam) een rots, op welke rots Hij Zijn Kerk zou bouwen, zo sterk dat de poorten van de hel haar niet zouden kunnen overweldigen. In deze woorden zijn drie dingen op te merken: Ten eerste, dat Christus een Kerk zal hebben in deze wereld. Ten tweede, dat diezelfde Kerk machtig zal worden aangevochten, niet alleen door de wereld, maar ook door de uiterste kracht en machten van de gehele hel. En, ten derde, dat dezelfde Kerk, niettegenstaande het uiterste van de duivel en al zijn boosaardigheid, zou voortbestaan.

Welke profetie van Christus wij op wonderbaarlijke wijze geverifieerd zien, in zoverre dat de gehele loop van de Kerk tot op de huidige dag niets anders schijnt dan een verificatie van genoemde profetie. Ten eerste, dat Christus een Kerk heeft gesticht, behoeft geen verklaring. Ten tweede, welke macht van prinsen, koningen, monarchen, gouverneurs en heersers van deze wereld, met hun onderdanen, openlijk en privé, met al hun kracht en sluwheid, hebben zich tegen deze Kerk gekeerd! En, ten derde, hoe heeft de genoemde Kerk, ondanks dit alles, toch stand gehouden en haar eigen positie behouden! Welke stormen en beproevingen zij heeft doorstaan, wonderlijk is het om te aanschouwen; voor de duidelijker verklaring waarvan, heb ik deze geschiedenis gericht, met het doel, ten eerste, dat de wonderlijke werken van God in Zijn Kerk zouden verschijnen tot Zijn glorie; ook dat, de continuïteit en de verrichtingen van de Kerk, van tijd tot tijd, uiteengezet zijnde, meer kennis en ervaring daardoor zou kunnen terugvloeien, tot profijt van de lezer en opbouw van het Christelijk geloof.

Daar het niet onze zaak is de geschiedenis van onze Heiland uit te weiden, noch voor noch na Zijn kruisiging, zullen wij het alleen nodig achten onze lezers te herinneren aan de ontgoocheling der Joden door Zijn latere opstanding. Hoewel één apostel Hem had verraden; hoewel een ander Hem had verloochend, onder de plechtige sanctie van een eed; en hoewel de overigen Hem hadden verlaten, met uitzondering van "de discipel die bekend was bij de hogepriester"; gaf de geschiedenis van Zijn opstanding een nieuwe richting aan al hun harten, en, na de zending van de Heilige Geest, gaf het nieuw vertrouwen aan hun gemoed. De krachten waarmee zij waren bekleed, moedigden hen aan Zijn naam te verkondigen, tot verwarring van de Joodse overheersers en tot verbijstering van de niet-Joodse bekeerlingen.

Stéfanus de Diaken, gestenigd [JAAR 34]

Stéfanus wiens naam vertaald wil zeggen "kroon" ... Lukas verhaalt, Hand. 6 vs. 5, dat hij de eerste was van de zeven diakenen, een man vol des geloofs en des Heilige Geestes; en nadat hij door de Apostelen met oplegging der handen in zijn dienst was bevestigd, is hij ook begaafd geweest met krachten en wonderdaden, en deed grote tekenen onder het volk. Hoe hij zich heeft verontschuldigd, Christus' eer gehandhaafd en de waarheid verdedigd, blijkt uit de welsprekende en belangrijke redevoering, die hij gehouden heeft voor de gehelen Joodse raad te Jeruzalem, gelijk wij zien Hand. 7, waarin hij het gehele Oude Testament, de wet en de Profeten doorliep, en eindelijk alles toepaste op Jezus Christus, Die het einde der wet is lot rechtvaardigmaking voor een iegelijk, die gelooft, hen bestraffende, dat zij de Profeten hadden gedood, die tevoren verkondigd hadden de komst des Rechtvaardigen van Wie zij nu verraders en moordenaars geworden waren.

Toen zij dit hoorden, barstten hun harten en knarsten zij de tanden tegen hem; maar hij, vol zijnde des Heilige Geestes, en de ogen houdende naar de hemel, zag de heerlijkheid Gods en Jezus staande ter rechterhand Gods, Die hem van de zaligheid verzekerde en versterkte in zijn lijden ... Alzo is Stéfanus ontslapen in de Heere in het jaar 34 na de geboorte van Christus.

Jakobus, de Zoon van Zebedeüs, onthoofd [JAAR 45]

Jakobus, de zoon van Zebedeüs en Salome, genaamd de grote, ter onderscheiding van Jakobus, de zoon van Alfeus, niet omdat hij ouder of voornamer was dan de andere, maar omdat hij voor hem was geroepen tot een discipel van Christus ... Met anderen werd hij geruime tijd in het Apostelambt onderwezen, totdat hij ordelijk daartoe werd uitgezonden onder de Joden, toegerust met gaven om tekenen en wonderen te doen; en wegens zijn uitnemende gaven werd hij een van de drie Boanerges, dat is, zonen des donders, genaamd.

Deze Apostel heeft niet langer geleefd dan tot omtrent het vierde jaar der regering van Claudius, toen Agabus een hongersnood over de gehele wereld had voorzegd. Toen heeft deze keizer aan Herodes Agrippa bevolen de kerk van Christus te verdrukken. Om het volk te behagen, sloeg deze koning zijn bloedige handen aan deze Apostel, heeft hem even voor het Paasfeest in de gevangenis gezet en daarna ter dood veroordeeld, zodat hij te Jeruzalem met het zwaard gedood is in het jaar 45 na Christus' geboorte. Clemens verhaalt, dat de scherprechter toen deze zijn onschuld zag, tot het christendom bekeerd en ook met hem gestorven is.

Dit geschiedde in het jaar 63 onzes Heeren, in het 96ste jaar zijns ouderdoms, in het zevende jaar der regering van Nero, toen het stadhouderschap onbezet was, tussen de dood van Festus, en de komst van zijn opvolger Albinus.

Filippus, de Apostel, te Hiërapolis gemarteld

Filippus, geboren te Bethsaïda, in Galiléa de stad van Petrus en Andréas ... Hij werd door Christus gevonden, Die hem beval Hem als discipel te volgen, hetgeen hij zo getrouw deed, dat … zodat Christus hem tot een Apostel heeft aangesteld en als zodanig heeft uitgezonden, om het Evangelie te prediken onder de Joden, wat hij, gelijk de anderen, met ijver heeft verricht.

Na de verdeling van de landen predikte hij gedurende enige jaren in Seythië, waar hij vele gemeenten gesticht heeft ... De Ebionieten echter en anderen, die hardnekkig in hun afgoderij voortgingen, hebbenhem gevangen genomen, met het hoofd aan een pilaar vastgemaakt en gestenigd, en alzo is hij in de Heere ontslapen, en daarna in de genoemde stad Hiërapolis begraven.

Mattheüs, de Apostel en Evangelist

Mattheüs, anders gezegd Levi, de zoon van Alfeüs, was een tollenaar te Kapernaüm, een betrekking, die bij de Joden veracht was, daar zij zich aan vreemde vorsten geen tol of schatting schuldig kenden. Toen hij in deze oneerlijke betrekking werkzaam was, heeft Christus Zich in genade over hem ontfermd, en hem bevolen als Zijn discipel te volgen. Door de kracht des Heiligen Geestes gaf hij hieraan gehoor.

Bij zijn uitzending om te prediken onder de heidenen werd hem Ethiopië of Morenland aangewezen. Eer hij echter het Joodse land verliet schreef hij, onder voorlichting des Heilige Geestes, zijn Evangelie in de Hebreeuwse taal en heeft hun dit meegedeeld. De geschiedenissen getuigen, dat deze Apostel terstond, nadat de gelovige koning Aeglippus gestorven was, door zijn opvolger Hytacus, vervolgd werd, heeft laten grijpen en in de hoofdstad van Ethiopië, heeft laten onthoofden.

Matthias, de Apostel

Matthias was tijdens Christus omwandeling in het vlees een van Zijn zeventig discipelen. Kort na de hemelvaart van Christus werd hij benevens Barnabas in de gemeente te Jeruzalem door de Apostelen aan de Heere voorgesteld ... Omtrent de dood of het martelaarschap van Matthias bestaat niet veel zekerheid, ... (BUT) zijn eigen dood gestorven, dan of hij, omdat hij aan de afgod Jupiter niet wilde offeren, met een bijl onthoofd is door de heidenen.

Andréas de Apostel te Patris, in Achaje gekruisigd

Andréas de zoon van Jona, een broeder van Petrus, geboren te Bethsaïda in Galiléa, was eerst een discipel van Johannes de Doper. Daar hij ouder was dan Petrus, en het eerst Christus leerde kennen, heeft hij zijn broeder tot Christus, de waren Messias gebracht. Van beroep was hij een visser; maar Christus, Die hem riep, beloofde hem een visser der mensen te zullen maken. Omdat hij de Heere vurig navolgde, en onderwezen was in Diens leer, wandel en

wonderen, heeft Deze hem tot een Apostel aangesteld, welke bediening hij met de anderen onder de Joden getrouw heeft waargenomen.

Toen hij eindelijk naar de wil van de eeuwige God ... Hij onderging de marteldood, niet alleen omdat hij de christelijke waarheid voorstond, en de afgoderij der heidenen bestrafte, maar omdat hij Maximilla, de vrouw van de gouverneur, en diens broeder Stratocles bekeerde. De dood aan het kruis te sterven achtte hij om Christus' wil gelukkig, en alzo heeft hij met grote blijdschap en begeerte zijn ziel in de handen van God, zijn hemelse Vader bevolen, en aldus zijn leven geëindigd, zoals de geschiedenis getuigt.

Markus, de Evangelist, buiten Alexandrië gesleept om verbrand te worden, en onderweg gestorven [JAAR 64].

De Evangelist Markus wordt algemeen gehouden voor Johannes, bijgenaamd Markus, een man uit de besnijdenis en neef van Barnabas, wiens moeder Maria heette ... hem ontvangen zouden als een medearbeider in het koninkrijk Gods; en gebood ook Timotheüs, dat hij Markus zou meenemen en bij hem brengen, omdat hij hem zeer nuttig was tot de dienst. Hij heeft ook bij Paulus in de gevangenis vertoefd, en hem grote en getrouwe hulp en bijstand in zijn gevangenschap bewezen.

Petrus noemt Markus ook zijn zoon, zonder twijfel, omdat hij hem voor, Christus had gewonnen, of omdat hij zijn leerling, tolk en schrijver was; want het Evangelie heeft hij, op verzoek van de gelovige broeders te Rome geschreven.

De geschiedenis meldt verder, dat, toen Markus in het achtste jaar der regering van Nero op het Paasfeest gedachtenis vierde van het bitter lijden en sterven van Christus, de heidense priesters met al het volk hem overvallen, en met baken en touwen, die zij om zijn lichaam hadden geslagen, uit de vergaderplaats getrokken, en langs de straten tot buiten de stad gesleept hebben, zodat het merendeel van zijn vlees aan de scherpe stenen is blijven hangen, en zijn bloed op de grond werd vergoten, totdat hij, onder het uitspreken van de laatste woorden van onze Zaligmaker, zijn geest in de handen van de Heere overgaf, uitroepende: "Heere, in uw handen beveel ik mijn Geest!"

DE TIEN BLOEDIGE VERVOLGINGEN VAN DE CHRISTENEN ONDER DE HEIDENSE KEIZERS VAN ROME.

Simon Petrus gekruisigd te Rome, onder keizer Nero

Simon Petrus gekruisigd te Rome, onder keizer Nero Simon, de zoon van Jona en broeder van Andreas, geboren te Bethsaida in Galilea, was een visser van beroep, die zijn huis en woonplaats had te Kapernaüm bij de moeder van zijn vrouw.

En ... Petrus, nadat hij de Joden, die in Pontus, Galatië Bithynië, Cappadocië en Azië verstrooid waren, het woord Gods had gepredikt, eindelijk ook te Rome is gekomen, en daar door Nero tot de kruisdood veroordeeld, en met het hoofd naar beneden is gekruisigd, omdat

hij alzo begeerde te lijden, aangezien hij zichzelf niet waardig achtte zo aan het kruis te hangen als de Zoon van God zijn Zaligmaker geleden had

Paulus van Tarsen te Rome onthoofd onder keizer Nero [JAAR 63]

Paulus, die ook Saulus genaamd werd, was van afkomst een Hebreeër uit de Hebreeën, uit het geslacht van Israël, van de stam van Benjamin. Toen de Romeinen hun woonplaats hadden verwoest, begaven zij zich naar de vermaarde stad Tarsen in Cilicië, waar Paulus is geboren. Hij was naarstig onderwezen in de vaderlijke wet door de wijzen Gamaliël, in de kennis waarvan hij heeft uitgemunt boven velen van zijn leeftijd in zijn geslacht. Onberispelijk heeft hij naar de Joodse wet geleefd. Hij was een Farizeeër en een vurig vervolger en verdrukker van de gemeente Gods, zo zelfs, dat hij een welbehagen had aan de dood van Stéfanus en de klederen bewaarde dergenen, die hem doodden.

Toen Paulus nu andermaal voor keizer Nero zou gesteld worden, was hij van zijn aanstaanden dood niet onwetend, zoals hij aan Timotheüs aldus schrijft: ik word nu tot een dankoffer geofferd, en de tijd mijner ontbinding is aanstaande. Ik heb de goede strijd gestreden, ik heb de loop geëindigd, ik heb het geloof behouden; voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid, welke mij de Heere, de rechtvaardig Rechter, in die dag geven zal, en niet alleen mij, maar ook allen, die Zijn verschijning hebben liefgehad. Hij werd door keizer Nero veroordeeld om met het zwaard gedood te worden, zoals ook plaats had in het laatst van diens regering in het 63e jaar na de geboorte van onze Zaligmaker, zeven jaren, nadat Paulus gevangen te Rome was gebracht.

Judas Alfeüs

Judas Alfeüs, niet die bijgenaamd wordt Iscarioth, maar die getrouwe Apostel, bijgenaamd Thaddeüs, dat is belijder, en broeder van Lebbeüs, Jakobus de kleine en Simon, was ook tot een dienstknecht en Apostel geroepen van Jezus Christus, Wiens neef hij ook was, evenals Jakobus en Simon.

Bartholomeüs de Apostel

In Albanië in Armenië gekruisigd en de huid afgestroopt. Bartholomeüs, een zoon van Tholomeüs, gelijk zijn naam aanduidt, was een Galileër, evenals de andere Apostelen, en ook een visser. Nadat de Apostelen uit elkander gegaan waren, heeft hij zijn Apostelambt het eerst bediend in Lycaonië, daarna ook in Syrië en in de bovenste delen van Azië, vervolgens ook in Indië, waar Pantenus, leraar te Alexandrië, die daar bijna honderd jaren later kwam, het Evangelie van Mattheüs (dat Bartholomeüs daar gebracht en waaruit hij de Indianen in hun moedertaal onderwezen had) gevonden en dat meegenomen heeft.

Eindelijk heeft hij het Evangelie ook in Groot-Armenië verbreid, en daar te Albana, de hoofdstad en koninklijke zetel van dat koninkrijk, Polemus of Palemonius ... Dit verdroot de afgodische duivelpriesters zeer, en zij klaagden daarover aan de koning Astyages. Om deze

vrijmoedige belijdenis werd hij door de koning veroordeeld, om eerst op de gruwelijkste wijze gepijnigd, met stokken geslagen, daarna met het hoofd naar beneden aan een kruis gehangen, levend het vel afgestroopt en daarenboven het hoofd. met een bijl afgehouwen te worden. En alzo is hij met Christus, zijn Heere verenigd.

Thomas, de Apostel, in Indië door de wilden vermoord

Thomas, genaamd Didymus, dat is tweeling, was geboren in Galiléa en van beroep, zoals het schijnt, een visser. Aangaande het uiteinde van Thomas is het verhaal het meest waarschijnlijk, dat hij in Calamina, een stad in Oost-Indië, (waar Hieronymus ook zegt, dat hij ontslapen is) de gruwelijke afgoderij van die heidenen, welke het beeld der zon aanbaden.

Toen de afgodische priesters, voor de oven staande, zagen, dat het vuur hem niet deerde, hebben zij hem met lansen en spiesen of speren, terwijl hij in de oven lag, de zijde doorstoken; en aldus was hij gelijkvormig aan zijn Heere Christus.

Lukas, de Evangelist

Lukas was een Syriër van Antiochië, een geleerd medicijnmeester en daarom ook zeer ervaren in de heidense wijsbegeerte. De Heere heeft hem echter willen gebruiken tot een medicijnmeester der zielen, tot welk einde hij ons twee heerlijke boeken ...

Hij was geen Apostel maar een metgezel der Apostelen, die dezelfde dienst met hen te vervullen had, en verscheidene landen, en steden heeft doorreisd. Op bijna al de reizen van Paulus was hij diens medehelper, waarom hij ook die reizen in goede orde en met grote naarstigheid heeft beschreven. Toen Paulus bijna van alles was verlaten, heeft Lukas hem bijgestaan in zijn gevangenschap te Rome. Nadat hij zijn dienst getrouw heeft vervuld, is hij te Bithynië gestorven in het 81e jaar zijns ouderdoms. Anderen zeggen, dat hij in Griekenland predikende, aan een olijfboom is opgehangen en alzo in de Heere is ontslapen.

De Apostelen Simon Zelotes en Judas Alpheus

Simon de Kanaänieter of Zelotes, dat is, ijveraar bijgenaamd, de zoon van Alféüs en de broeder van Jakobus, Joses en Judas, een neef van Christus, een van de twaalven en tegelijk met de anderen tot Apostel aangesteld, eerst der Joden en daarna der heidenen, heeft ook gelijk de anderen op de Pinksterdag de Heilige Geest ontvangen, waardoor hij ook bekwaam werd gemaakt om een Apostel van Christus, zelfs onder de heidenen te zijn.

Toen de Apostelen uit elkaar gingen, kwam hij in Egypte, en heeft daar geruime lijd het Evangelie gepredikt, totdat hij naar Perzië ging, waar hij zijn broeder Judas vond. Zij bleven daarin de bediening van het Apostelambt volstandig bij elkaar, totdat zij de goddelijke waarheid met hun bloed hebben bezegeld. Nicephorus schrijft, dat Simon niet alleen in Egypte, maar ook in Afrika, Cyrene, Lybië en op de eilanden van Groot- Brittannië het Evangelie des Koninkrijks gepredikt heeft.

Johannes, de Apostel en Evangelist [JAAR 101]

Johannes, de zoon van Zebedeüs, en broeder van Jakobus de grote, was geboren te Názareth in Galiléa. Van beroep was hij een visser. Toen hij met zijn vader en broeder bezig was de netten in het schip te vermaken, werd hij door Christus geroepen. Bij de discipelen bleef hij, totdat zij de Heilige Geest hadden ontvangen, en predikte toen het Evangelie en deed wonderen te Jeruzalem, waarom hij in de gevangenis werd geworpen en veel heeft moeten lijden, doch tot zijn blijdschap. In de vervolging onder keizer Domitianus werd hij gevangen genomen en naar Rome gebracht, waar hij (zoals sommigen zeggen) in een vat kokende olie werd geworpen, waaruit hij echter ongeschonden opstond. Vervolgens is hij gebannen naar het eiland Patmos, gelegen in de Aegeïsche zee, waar hij vele gezichten gehad en beschreven heeft aan de zeven voornaamste gemeenten in Klein-Azië, benevens enige heerlijke brieven. In het jaar 99 na Christus' geboorte, hij opziener was over de gemeenten in Azië.

Om de naam van Christus heeft hij veel geleden en zelfs vergif gedronken, zonder dat, volgens de belofte van Christus, hem dit schade deed. Eindelijk is hij, na de verwoesting van Jeruzalem te hebben beleefd, ten tijde van de regering van keizer Trajanus, in vrede gestorven, in het 68ste jaar na Christus' dood. Om al de vervolgingen en het lijden, dat hij heeft verduurd, wordt hij gehouden voor een martelaar des Heeren Jezus Christus. Dit grote licht rust alzo in Azië.

Barnabas te Salamis verbrand [JAAR 73]

Barnabas of Barsabas, een man vol des Heilige Geestes, die genaamd was Jozef of Joses, met de bijnaam Justus was een Leviet van Cyprus, die de Apostelen genoemd hebben Barnabas, dat is een zoon der vertroosting, zoals hij dat in zijn leven aan de armen heeft bewezen. Hij wordt ook gehouden voor een van de zeventig discipelen van Christus ... Alzo is deze trouwe dienaar van Christus in zijn vaderland met de martelaarskroon vereerd en zalig in de Heere ontslapen, en wel korte tijd nadat Jakobus de Rechtvaardige te Jeruzalem was gedood, niet lang voor de dood van Petrus en Paulus, ten tijde van keizer Nero, doch voor de afkondiging en het bevel van de eerste heidense vervolging plaats had.

Hoofdstuk II - De Tien Bloedige Vervolgingen onder de Romeinse Keizers

De eerste vervolging van de christenen onder keizer Nero

Volgens de getuigenis van keizer Trajanus, heeft Nero te Rome zo loffelijk geregeerd, als ooit enige keizer tevoren. In de aanvang van zijn regering was hij zachtmoedig ... Na vijf jaren aldus geregeerd te hebben, is hij daarna als aan de duivel overgegeven en verkocht, om alle boosheid en schandelijkheid gierig te bedrijven, zo zelfs dat het scheen, alsof de duivel lichamelijk in hem woonde. Hij al deze boosheden was hij de eerste, die de algemene en openbare bevelen tegen de Christenen door de gehele wereld heeft laten afkondigen, met het doel om die in alle landen door het vuur, het zwaard en op andere wijze te vervolgen. Zijn duivels leermeester, die een leugenaar en mensenmoorder van de beginne is geweest, heeft hem tot alle gruwelijke lusten aangezet, zodat hij wenste een wereldbrand en een afbeelding van de brand van Troje.

De reden, waarom Nero de Christenen zo wreed heeft vervolgd, was niet gelegen in de schuld of misdaden der Christenen zelf, maar vond zijn aanleiding in een grote brand, die enige dagen achtereen heeft gewoed, waardoor het grootste gedeelte van die schone stad is vernield. Toen namelijk Nero zag, dat de Romeinen hierover zeer verbolgen waren, verspreidde hij het gerucht, dat de Christenen dit hadden gedaan, hoewel hij zelf de brand gesticht, en met vreugde van de hoge toren buiten de stad had aanschouwd, daar hij een voorstelling wenste te hebben van de brand te Troje, en het voornemen had een nieuwe stad te bouwen, en die naar zijn naam te laten noemen. Hierop is toen een hevige en wrede vervolging tegen de Christenen uitgebroken, niet alleen te Rome, maar ook in andere streken en landen, die voortduurde tot zijn dood.

Van deze valse beschuldiging door Nero aangaande de Christenen, zet Tacitus: Nero, om de beschuldiging van brandstichting van zich te werpen, heeft hen, die het volk Christenen noemt, daarvan aangeklaagd en met vreselijke straffen gemarteld. Het ombrengen ging gepaard met veelvoudige bespotting. Men wikkelde hen in huiden van wilde dieren, liet hen door honden verscheuren, of aan kruisen nagelen, of op brandstapels verteren, zo zelfs, dat zij 's nachts als brandende lichten.

[In de loop van de vervolging werden Paulus en Petrus gemarteld. Aan hun namen kan men toevoegen: Erastus, kamerheer van Korinthe; Aristarchus, de Macedoniër; en Trophimus, een Efeziër, bekeerd door Paulus, en met hem medearbeider; Jozef, gewoonlijk Barsabas genoemd; en Ananias, bisschop van Damascus; elk van de zeventig discipelen.]

De tweede vervolging van de christenen onder keizer Domitianus

Domitianus, als ware hij een erfgenaam van de haat tegen Gods volk en de bitterheid van Nero, gaat met de tweede vervolging tegen de Christenen voort. In deze vervolging, die

verscheidene jaren geduurd heeft, zijn, volgens de beschrijving, omgebracht de navolgende personen:

Timotheüs, een leerling van Paulus

Timothéüs was geboren te Lystre, in Lycaonië. Zijn vader was een Griek, maar zijn moeder Eunice en zijn grootmoeder Lois waren gelovige joodse vrouwen. door wie hij van zijn jeugd aan was onderwezen in de Heilige Schrift. Toen Paulus te Lystre en Iconië een goede getuigenis omtrent hem had horen afleggen, nam hij hem aan tot een leerling en metgezel in de dienst van het Evangelie.

Boven alle anderen van zijn metgezellen heeft Paulus deze leerling bemind, en noemt hem zijn oprechte zoon in het geloof. Paulus hem achtte als een Evangelist. Nadat Paulus hem tot bisschop of opziener der gemeente te Efeze had geordend en aangesteld, schreef hij enige bijzondere brieven aan hem, waarin hij hem onder andere vermaant, om wakker te zijn in alles, verdrukking te lijden, het werk van een Evangelist te doen en te waken, dat men van zijn dienst ten volle verzekerd zij, en hem te bejegenen, zoals het betaamt. Omdat hij de afgoderij van Diana had bestraft, is hij onder de regering van keizer Domitianus door de onwetende heidenen gestenigd, en heeft alzo zijn loop volbracht.

De derde vervolging van de christenen onder keizer Trajanus

De derde vervolging tegen de Christenen is begonnen op bevel van keizer Trajanus, opgehitst door Mamertinus, stadhouder te Rome, en Tarquinus, overste van de heidense afgoderijen. De afgodendienaars brachten ook geld op, en gaven schatting om de Christenen te vervolgen en uit te roeien, alles onder het voorwendsel, lat zij onwillig waren om de goden te aanbidden en met offeranden te vereren, en dat zij vijanden van hen en van de Romeinse republiek waren.

Onder de martelaren in deze tijd zijn de voornaamste:

Ignatius, bisschop van Antiochië. ignatius, een leerling van Johannes, de Apostel. en een navolger van Petrus en Evodus in de dienst der gemeente van Christus te Antiochië in Syrië, was een zeer godvruchtig man, getrouw en naarstig in zijn bediening ...

Nadat hij door vele pijnigingen van het christelijk geloof niet afvallig kon gemaakt worden, heeft men hem aan de leeuwen voorgeworpen, door welke hij terstond zeer gretig werd verslonden. Van hem wordt verhaald, dat toen hij aan de leeuwen werd overgegeven, om door hen verslonden te worden, en in het perk hoorde brullen, zei: "Ik ben het koren des Heeren, ik word door de tanden der beesten gemalen en gekneed, opdat ik in Christus een rein brood worde." Alzo is deze getrouwe bloedgetuige van Christus zalig ontslapen in het jaar onzes Heeren 109 A.D.

Wij willen hier nog bijvoegen, om daarmee de geschiedenis van deze derde vervolging te besluiten, enige voortreffelijke woorden van dezelfde Justinus, uit zijn samenspraak met

Tryphonus waar hij met levendige kleuren de standvastigheid der Christenen in die tijd afschildert.

Inderdaad, dat niemand macht heeft om ons die in Jezus geloven, te verschrikken of te beteugelen, dit blijkt dagelijks. Wanneer wij gedood, gekruisigd, aan de dieren voorgeworpen, aan het vuur en andere pijnigingen overgegeven worden, wijken wij toch niet van onze belijdenis; maar hoe wreder men tegen ons woedt, zoveel temeer beoefenen wij de godsdienst en het geloof in Jezus; het is met ons niet anders dan of iemand door snoeien een wijngaard opwekte tot vruchtbaarheid. Want de wijngaard, door God en onze Zaligmaker Christus geplant, is Zijn volk.

De vierde vervolging van de christenen onder keizer Antoninus Pius.

De vierde vervolging tegen de Christenen barstte uit ten tijde van keizer Antoninus. Er kon geen pijniging, straf, of ombrengen, zo groot, zo wreed, zo onverbiddelijk voor de boze mensen, door de tirannen, de werktuigen des duivels, bedacht, aangewend en volvoerd worden, of men meende, dat de Christenen, als vervloekte mensen als vijanden van het rijk, als oorzaak van alle ongelukken, duizendmaal meer verdiend hadden. In het openbaar bespot, levenslang opgesloten, gevangen, gegeseld, gestenigd, geworgd, gehangen, onthoofd, verbrand te worden, werd niet voldoende geacht. In deze tijd begon men de arme Christenen met gloeiende platen tot de dood toe te bestrijken, met gloeiende tangen het vlees van het lichaam te trekken, met ijzeren stoelen over een klein vuur te plaatsen, in ijzeren pannen te verschroeien, in nauwe netten gesloten de wilden stieren voor te werpen, teneinde door deze al spelende en spottende met de hoornen in de lucht gesmeten te worden. Dit alles ging gepaard met een andere barbaarsheid, namelijk, dat men de lichamen dergenen, die omgebracht werden, de honden voorwierp, waarbij men wachters plaatste, opdat deze lijken door de gelovige Christenen niet weggehaald en begraven zouden worden. Onder de regering van deze keizer zijn de navolgende Christenen wegens hun christelijke godsdienst, ter dood gebracht.

Justinus, de wijsgeer [JAAR 168]

Justinus, een zoon van Priscus Bacchus was geboren te Neapolis, in Palestina, en wel uit Griekse ouders. Hij was een geleerd wijsgeer, zeer ervaren in alle wetenschappen der heidenen ... Na een naarstig onderzoek van de Heilige Schrift, verliet hij dan ook het heidendom, en nam de christelijke godsdienst aan. Hij maakte zulke vorderingen in de kennis van die godsdienst, dat hij leraar werd van het Evangelie, en het christelijk geloof kloekmoedig beschermde met schrijven, en zelfs verdedigingsgeschriften aan de keizer zond, om de Christenen te verontschuldigen van de lasteringen, waarmee zij werden bezwaard. Hij wekte ook vele mensen tot het martelaarschap op. Dikwerf redetwistte hij met een onbeschaamde wijsgeer, Crescens genaamd, maar overwon hem menigmalen en maakte hem beschaamd. Deze wijsgeer vatte daarover zulk een dodelijke haat tegen Justinus op, dat hij hem in zijn hart de dood had gezworen.

Van die tijd af aan hield hij dan ook niet op hem lagen te leggen en als Christen aan te klagen, totdat hij als met Justinus' bloed zijn dorst gelest had, gelijk Tatianus, een leerling van Justinus, in zijn redevoering tegen de Grieken of heidenen over hem klaagt. Justinus werd op zijn aanklacht gevangen genomen, en, daar hij kloekmoedig weigerde het Christendom af te zweren, werd hij eindelijk ter dood veroordeeld, en, na vooraf gegeseld te zijn, met de bijl onthoofd, omtrent het jaar onzes Heeren 168 A.D.

Germanicus [JAAR 174]

Onder deze was een, Germanicus genaamd, die door Gods genade versterkt, de natuurlijke en aangeboren zwakheid zijns gemoeds, welke de lichamelijke dood zeer vreest, zo krachtig overwon, dat hij, wegens zijn bijzondere standvastigheid, voor een der voortreffelijkste martelaren te houden is. Toen de stadhouder hem zocht wijs te maken en te overreden, dat hij toch de bloei van zijn leven in aanmerking zou nemen en met zichzelf erbarming hebben zou, verachtte Germanicus die raad, en hield zijn jong leven niet dierbaar voor zijn Heere Jezus Christus, maar trok terstond, zonder dralen, de wilde dieren, die gereed en losgelaten waren, naar zijn lichaam toe, en hitste hen als het ware op, alsof het hem zou gespeten hebben, wanneer zij nog vertoefden om hem te verslinden, teneinde alzo te eerder van het lichaam der zonde verlost te mogen worden, tot grote verwondering van al het volk. Met grote standvastigheid had hij aldus zijn leven veil voor de goddelijke waarheid.

Polycarpus [JAAR 174]

[Polycarpus. In deze tijd werd ook in de stad Smyrna gevangen genomen Polycarpus, een leerling van de Apostel Johannes, die Johannes zelf het woord had horen verkondigen, en die met hen had omgegaan, die de Heere Christus hadden gezien, en door Johannes was aangesteld tot een opziener van de gemeente der genoemde stad Smyrna]

[Met grote vrijmoedigheid antwoordde hij echter: "Zes en tachtig jaren heb ik mijn Heere Christus gediend, en hij heeft mij nimmer enig kwaad gedaan; hoe zou ik mijn Koning kunnen vloeken, die mij behouden heeft?" Toen de stadhouder hem dreigde met de wilde dieren, als hij van zijn voornemen geen afstand deed en zich bekeerde, antwoordde Polycarpus: laat hen voorkomen, want mijn besluit is onveranderlijk, wij kunnen ons door bedreigingen niet bekeren van het goede, tot het kwade, beter ware het, dat zij zich tot het goede bekeerden, die in hun boosheid volharden.]

Alvorens de christelijke gemeente te Smyrna in haren brief aan de gemeenten van Jezus Christus in Pontus, van Polycarpus' martelaarschap melding maakt, verhaalt zij in het algemeen, hoe groot en gruwelijk de vervolging der vijanden was jegens andere martelaren, die voor Polycarpus geleden, en welke grote standvastigheid in het verdragen van allerlei pijnigingen deze martelaren aan de dag gelegd hebben.

Betreffende deze wreedheid, waarmee men de Christenen pijnigde, schrijven zij aldus: Alle omstanders waren getuigen, dat het vlees der bloedgetuigen van Christus door

verscheidene geselingen en slagen tot in de binnenste aderen en allerdiepste zenuwen werd losgerukt en vaneen gescheurd, zodat men hun ingewanden en verborgen delen des lichaams zag bewegen ... Allen, die deze treurspelen zagen, en het aanschouwden, hoe onmenselijk de Christenen werden mishandeld, en met welk een geduld die martelaren dat verdroegen, waren daarover zeer verwonderd en ontzet.

Attalus, Blandina, Ponticus en nog een ander.

Attalus en Blandina gevangen genomen zijnde, werden zeer dikwijls en vreselijk gepijnigd, opdat zij Christus zouden verloochenen en zekere verzonnen boze daden van de Christenen bekennen. Na zware pijnigingen te hebben uitgestaan, zette men hen weer in de gevangenis. Nadat deze omgebracht waren, werden Blandina en Ponticus een jongeling van 15 jaren, andermaal voorgebracht. Toen men hun gebood, dat zij hij de afgoden zouden zweren, antwoordden zij, dat de afgoden niets zijn, en dat zij daarom bij hen niet zweren konden. Als zij en vele anderen zich tegen de afgoderij verklaarden en die verfoeiden, werden zij weer op de vreselijkste wijze gepijnigd, zo zelfs, dat Ponticus onder de martelingen de geest gaf.

Nadat Blandina van de morgen tot de avond dermate was gemarteld, dat haar gehele lichaam vaneen gescheurd en als aan stukken gereten was, zo zelfs, dat haar pijnigers door vermoeidheid ter aarde vielen. Deze wierpen haar herhaalde malen met hun horens in de hoogte, totdat zij haar ziel Gode Severus opofferde, in het jaar onzes Heeren 179.

De vijfde vervolging van de christenen onder keizer Septimeus

De vijfde vervolging van de Christenen barstte uit in het tiende jaar der regering van keizer Severus. De aanleiding tot deze vervolging was, dat de eerrovers en lasteraars allerlei valse beschuldigingen uitstrooiden jegens de Christenen, namelijk, dat zij oproerige lieden waren, die zich jegens de keizerlijke majesteit misdroegen, doodslagers, tempelrovers, bloedschenders, die in hun samenkomsten de kaarsen uitbliezen en zich aan allerlei ontucht en ondeugd overgaven, kindermoordenaars, menseneters insgelijks, dat zij een ezelskop als God vereerden, maar bovenal dat zij de goden verachtten, en dat daarom vanwege hen ongeluk en rampen de mensen was overkomen.

De hevigste vervolging had plaats, nadat Eusebius en Tertullianus in Afrika hun geschriften hadden opgesteld. Een grote menigte Christenen werd naar Alexandrië, in Egypte, gebracht, waar zij om de naam van Christus op velerlei wijzen gedood werden.

Tot de voornaamste martelaren van die tijd behoren de navolgende:

Irenaeus, bisschop

Irenaeus, geboren te Smyrna of daaromtrent, in Azië, was, onder Photinus de bisschop, ouderling te Lyon, in Frankrijk. Hij was een godzalig, en geleerd en zeer verstandig man, daar hij in zijn jeugd een leerling was van Polycarpus, bisschop en martelaar te Smyrna. Wegens

zijn bekwaamheid en godzaligheid was hij in Photinus' plaats gekomen. Hij was een naarstig beminnaar en navolger van de leer van Christus, oprecht in zijn leven en zeer geacht bij alle vermaarde personen van zijn tijd ... Nadat hij gedurende geruime tijd de waarheid voorstond en verdedigde, werd hij eindelijk onder de regering van Severus te Lyon gedood, ofschoon het onzeker is, wanneer en welke dood hij gestorven is.

MYSTERIE VAN HET WARE CHRISTENDOM - HET BLOED VAN DE CHRISTENEN IS ZAAD.

Omtrent deze tijd schreef Septimius Florens Tertullianus, geboren te Carthago in Egypte, een verdedigingsgeschrift voor de Christenen tegen de heidenen, waarin hij al de lasteringen weerlegt, welke men in die tijd de Christenen aandeed; hij toonde aan, dat zij onschuldig waren en vervolgd werden, niet om enige boze handelingen, maar alleen om hun naam als Christenen. Hij voegde er bij, dat niettegenstaande de bitterheid der vervolging, hun godsdienst in het minst niet leed of verzwakte, maar veel meer werd opgewekt en gesteund.

Onder andere zegt hij: "Ons aantal neemt toe, en wij wassen aan, wanneer wij door u als gemaaid worden. Het bloed der Christenen is als het zaad. Want wie is er onder ulieden, die dit ziet, welke niet gedrongen wordt om te onderzoeken, welk een zaak het Christendom toch zij? Wie is er, wanneer hij het onderzocht heeft, die er niet toe overgaat? En als hij er zich bijgevoegd heeft, ook niet wenst te lijden? Op soortgelijke wijze zegt dezelfde: deze sekte (dit woord wordt hier gebruikt in een gunstige betekenis) zal nooit uitgeroeid en vernietigd worden. Gelooft het toch, dat zij opgebouwd wordt. al schijnt zij vernietigd te worden. Want een ieder, die deze grote lijdzaamheid ziet van hen, welke hoe langer hoe meer geslagen worden, wordt geprikkeld en aangevuurd om te onderzoeken, wat daarvan de oorzaak is. En wanneer hij tot kennis der waarheid gekomen is, volgt hij ook onverwijld de Christenen na."

De zesde vervolging van de christenen onder keizer Maximinus

De zesde vervolging der Christenen brak uit onder de regering van keizer Maximinus, een van nature zeer wreed mens, zo jegens aanzienlijke personen, omdat hij van geringe afkomst was, als jegens de dienaars van het Evangelie. Tot geluk van de Christenen duurde deze vervolging niet lang, daar hij slechts twee jaren regeerde. Aangezien deze keizer een hevige vijand was van de dienaars van het evangelie, werden zij ook het eerst vervolgd, omdat zij leraars en bewerkers waren, zoals men zei, van de christelijke godsdienst. Men meende namelijk, dat, wanneer men deze vervolgde en wegjoeg, de anderen te eerder hun godsdienst zouden laten varen.

De kerkleraar Origenes schreef toen een brief, teneinde de Christenen tot standvastigheid op te wekken, over het martelaarschap, en droeg dit op aan Ambrosius, opziener der gemeente te Milaan, en Protoctus, beide geleerde mannen in die tijd. De geschiedenis zegt, dat onder zijn regering, om de belijdenis der Goddelijke waarheid gedood werd Fabianus, opziener van de gemeente te Rome.

De zevende vervolging van de christenen onder keizer Decius [JAAR 251]

Omtrent het jaar onzes Heeren en Zaligmakers 251 ontstond er een zeer grote en wrede vervolging tegen de gelovige Christenen, en wel onder de regering van keizer Decius, gewoonlijk de zevende genaamd. Sommigen dachten dat hij deze vervolging beval uit haat jegens keizer Filippus, die de christelijke godsdienst had aangenomen. Maar Cyprianus, die in die tijd leefde, schrijft de aanleiding tot deze vervolging aan de Christenen zelf toe.

"Men moet (zegt hij) het inzien en belijden, dat de grimmige en vernielende benauwdheid, die onze kudde voor het merendeel verwoest heeft en nog zonder ophouden verwoest, om onze zonden ons is overkomen, omdat wij de weg des Heeren niet bewandelen, en de hemelse geboden ons tot onze zaligheid gegeven, niet bewaren. Onze Heere heeft de wil Zijns Vaders volbracht, en wij volbrengen de wil van onze Heere niet. Ieder onzer benaarstigt zich om geld en goederen te vergaderen, de hovaardij na te jagen; men maakt zich schuldig aan afgunst en tweedracht, verzaakt de eenvoudigheid en verloochent de boze wereld alleen niet woorden en niet met daden, behaagt zichzelf en mishaagt allen. Wij worden aldus geslagen, gelijk wij verdienen; want welke plagen, welke slagen verdienen wij niet?" etc.

En elders; indien men de oorzaak van de jammer en het ongeluk kent, zal men gemakkelijk een geneesmiddel vinden voor de wond. De Heere heeft Zijn huisgezin willen beproeven; en, aangezien de langdurige vrede, de lering en tucht, die ons van de hemel gegeven waren, bedorven had, zo heeft de hemelse straf het onmachtige, ja bijna had ik gezegd het slapende geloof, wederopgewekt. En, daar wij door onze zonden nog meer verdienden te lijden, heeft nochtans de allerbarmhartigste Heere zo genadig met ons gehandeld, dat al wat er is geschied, veeleer een bezoeking scheen dan een vervolging. Ieder benaarstigde zich, om zijn bezittingen te vermeerderen, en men vergat wat de gelovigen of de Christenen in de tijd der Apostelen. gedaan hebben, of altijd behoorden te doen; men wendde, integendeel, alle naarstigheid aan, om als door een onverzadigbare brand van gierigheid de rijkdommen op te hopen en te vermeerderen. Onder de priesters vond men geen behoorlijken ijver om God te dienen; onder de dienaars geen oprecht geloof, in de werken geen barmhartigheid, in de zeden geen tucht. Tot dusverre Cyprianus.

In deze bloedige vervolging werden vele Christenen, uit de aanzienlijken en uit de lage stand, in vele landen en steden van het gehele keizerrijk onder ongehoorde pijnigingen ter dood gebracht.

Alexander, opziener van de gemeente te Jeruzalem

Alexander, opziener van de gemeente te Jeruzalem, was een man, groot in aanzien en gezag. Hij was zeer begaafd en vreesde de Heere bijzonder ... Daarom werd hij in ketenen geklonken, in de gevangenis gezet, waar hij lang vertoefde, dikwijls voor de vierschaar geroepen werd en telkens weer naar de gevangenis moest terugkeren. Nadat hij deze ellendige mishandeling met lijdzaamheid verdroeg, en God met de Apostelen dankte, dat Hij hem

waardig achtte, om Zijns Naams wil dit lijden uit te staan, offerde hij ten laatste, na veel smart en lijden, zijn leven aan God op.

Babylas, opziener der gemeente te Antiochië

Hij werd gevangen genomen en gedwongen de afgoden te offeren, doch weigerde dit. Na zijn goede zaak verdedigd en verklaard te hebben, dat een herder zijn schapen niet behoort te verlaten, dat hij de almachtige God niet wilde verzaken, en tot valse goden de toevlucht nemen, werd hij om deze belijdenis ter dood veroordeeld. Toen hij bereid was om te sterven, zei hij: "Mijn ziel, ga tot uw rust, want de Heere heeft u aangezien." En alzo werd hij onthoofd.

De achtste vervolging van de christenen onder de keizers Valerianus en Gallienus

Valerianus en Gallienus waren in het begin van hun regering de Christenen zeer gunstig, doch veranderde al spoedig, en werden tot haat verleid door een Egyptische tovenaar; zodat zij daarna de Christenen, door verschilende pijnigingen, tot afgoderij dwongen.

Lucius, opziener van de gemeente te Rome werd omgebracht.

Cyprianus, bisschop te Karthago

Cecilius Cyprianus, geboren in Afrika, werd eerst opgevoed en onderwezen in 1 de vrije kunsten onder de heidenen. In de tijd der vervolging wist hij bijzonder de martelaren te vermanen en op te wekken tot volharding met geschriften en woorden, naarmate hij daartoe gelegenheid had ... De rechter zei tot hem: "Reeds geruime tijd was gij een mens vol godslastering, en hebt u bewezen te zijn een vijand van de Romeinse goden, en u verzet tegen de wetten en bevelen van de heiligste vorsten." Cyprianus werd vervolgens veroordeeld om met het zwaard gedood te worden; voor welk vonnis hij God dankte.

De negende vervolging van de christenen onder keizer Aurelianus [JAAR 275]

In het begin der regering van keizer Aurelianus betoonde deze zich de Christenen zeer gunstig. Dit duurde echter niet lang, daar hij door goddeloze raadslieden van mening veranderde, zodat hij, in plaats van de Christenen gunst te bewijzen zoals vroeger, dagelijks meer middelen bedacht, teneinde hen te onderdrukken en uit te roeien. Toen hij zich daaraan overgaf, werd hij met zijn raadslieden door de bliksem getroffen, en kort daarna door de hand van Manco Poris, en de listen van zijn snelschrijver Innestheus omgebracht.

Tijdens zijn korte regering liet hij, om het christelijk geloof, ombrengen zekere Felix, opziener van de gemeente te Rome, en wel op de 30e Mei van het jaar onzes Heeren 275.

Op de 8e December werd omgebracht zekere Eutychianus, bisschop te Rome.

In deze tijd verzette zich enige bewoners van Frankrijk, meest boeren, die zich Bagaudes noemden, tegen het Romeinse rijk, en wel onder aanvoering van Amandus en Elianu. Keizer Diocletianus stelde toen als medekeizer aan zekere Maximianus Pannonius, die hem vroeger

in de oorlog volgde, en hem wegens zijn goede handelingen zeer goed bekend was. Onder deze was ook het Thebeisch regiment uit Syrië, dat door de bisschop te Rome in de christelijke godsdienst meer en meer geoefend en bevestigd was, als overste hebbende Mauritius en als banierdragers Caudidus, Exsuperius, Innocentius, Victor, Constantinus en anderen. Toen Maximianus met het hoofdleger over het gebergte in de stad Octodurum (Martigny) gekomen was, wilde hij dat daar, eer hij de tocht voor goed begon, plechtige offeranden zouden plaats hebben, waartoe hij alle oversten en soldaten ontbood, die daar van het Oosten en Westen bij elkaar waren, onder wie ook was het genoemde Thebeïsche regiment, teneinde allen, na de gewone offerande, tegen de Bagaudes te doen zweren en de eed van getrouwheid af te laten leggen.

Toen het genoemde regiment het gegeven bevel van Maximianus vernam, en afkeer hebbende van alle afgoderij en bereid zijnde liever de dood te sterven dan iets onbehoorlijks tegen hun geweten te doen, weigerden zij allen eendrachtig tot de offerplechtigheden te komen ... Maximianus beval, dat zij zouden terugkeren, en zich bij de andere soldaten zouden voegen, doch Mauritius, Exsuperius en anderen antwoordden uit aller naam, dat zij bereid waren alles te doen en allerlei gevaren uit te staan tot nut van het algemeen, maar dat zij vasthielden aan de belijdenis van het christelijk geloof, en geen afgoderij konden dulden.

Maximianus werd daarover zo verstoord, dat hij tot algemene straf van dit regiment, bij loting de tienden man liet onthoofden. Door de toespraak van Mauritius in hun geloof versterkt, onderwierpen zich deze vrome soldaten met lijdzaamheid aan hun lot. Nadat Mauritius de overgeblevenen tot standvastigheid vermaand en opgewekt had, liet hij Maximianus andermaal aanzeggen, dat hij en zijn soldaten bereid waren de wapenen te gebruiken tot hulp en bescherming van de republiek, maar dat zij liever wilden sterven, dan de waarachtige en levende God te verzaken, en zich met de duivelse offeranden te verontreinigen. Toen Maximianus dit hoorde, ontstak hij nog meer in toorn, en liet hij ten tweede male de tienden man onthoofden, en toen hij zag, dat hij ook met deze wreedheid de overigen niet kon bewegen ... maar allen standvastig bleven, zond hij naar hen het gehele leger te voet en te paard, en liet hen bijna allen met hun overste Mauritius omsingelen en ombrengen.

De 6de Augustus, in het jaar onzes Heeren 259 werd ook, om de christelijke godsdienst, omgebracht Xystus, bisschop te Rome.

Laurentius, de diaken, te Rome op een rooster verbrand [JAAR 252.]

Toen Xystus, bisschop te Rome, uitgeleid werd om gedood te worden, ontmoette hem Laurentius, een der voornaamste diakenen van de gemeente te Rome, die hem aldus aansprak: "Waar gaat gij heen, o vader, zonder uw zoon? waarheen priester, zonder uw dienaar?" waarop Xystus antwoordde: Ik verlaat u niet, mijn zoon, gij hebt zwaarder strijd te wachten voor het geloof; gij zult mij na drie dagen volgen. Zo gij intussen iets bezit in deze schatkisten, deel het de armen!

Uit die woorden maakte men op, dat hij een grote schat van de gemeente in bewaring had, zodat hem door de stadhouder te Rome bevolen werd, dat hij die te voorschijn moest brengen. Om al de schatten bijeen te zoeken, verzocht hij drie dagen tijd, en bracht toen alle arme, ellendige lieden, die van aalmoezen leefden, als: kreupelen, blinden, en dergelijken samen, toonde deze de stadhouder, en verklaarde dat deze de schatten en rijkdommen van de gemeente waren. De stadhouder hield het er voor, dat men met hem spotte, en liet daarom Laurentius op een rooster leggen, met een klein vuur er onder. Toen zijn lichaam aan de een zijde geblakerd was, zei hij met grote vrijmoedigheid tot de tiran: "Keer dat gedeelte van mijn lichaam, hetwelk gebraden is, om en verteer het." Door de genadige versterking Gods waren hem de kolen als rozen en als een verkoeling en verfrissing in zijn lijden. Na voor het Romeinse rijk en zijn vijanden gebeden te hebben, ontsliep hij, onder grote volharding, in de Heere, in het jaar onzes Heeren 252 A.D.

De tiende grote en bloedige vervolging van de christenen

De tiende grote en bloedige vervolging van de christenen, begonnen onder de keizers Diocletianus en Maximianus, en voortgezet onder Maxentius, Licinus en Maximinus, tot in het zevende jaar van Constantinus de Grote

[JAAR 302.]

In het jaar 302 na Christus' geboorte, in het 19e jaar der regering van keizer Diocletianus, gaf deze bevel tot een grote en wrede vervolging van de Christenen. Van deze vervolging, die de tiende genoemd wordt, zegt Sulpitius Severus het volgende: "Omtrent 50 jaren na hem (te weten keizer Valerianus), onder de regering van Diocletianus en Maximinus, brak de allerhevigste vervolging uit, die tien jaren achtereen Gods volk plaagde. In die tijd was genoegzaam de gehele wereld besmet met het heilig bloed der martelaren, want men liep als om strijd tot deze heerlijke en beroemde martelingen. Door op een waardige en heerlijke wijze te sterven werd toen de eer, die een martelaar toekomt, met grotere ijver gezocht, dan men nu, door ongepaste en zondige eergierigheid gedreven, de bisschoppelijke ambten najaagt. De wereld werd nooit door enige oorlog meer onderdrukt; nooit hebben wij met groter triomf overwinningen behaald, dan toen wij door tienjarige verdrukking en geweld toch niet konden overwonnen worden."

In deze vervolging werd Diocletianus ook aangezet en geholpen door zijn mederegent Maximinus, een van nature hard, wreed, ontrouw en ontuchtig men, die in alles de begeerte en de wil van Diocletianus gehoorzaamde. Diocletianus woedde tegen de Christenen in het Oosten, Maximinus tegen die in het Westen. Door geloofwaardige schrijvers wordt over de oorzaken van deze vervolging verschillend geoordeeld, doch het volgende als de voornaamste genoemd. Toen de keizers, ofschoon zij heidenen en afgodendienaars waren, de Christenen grote gunsten bewezen, en hen goed behandelden, zo zelfs dat zij niet alleen voorname ambten en bedieningen kregen, maar hun ook de vrije uitoefening van hun godsdienst toestonden,

zodat men in verschillende plaatsen bedehuizen en tempels bouwde; toen hebben de Christenen deze vrijheid misbruikt, zodat de een de ander begon te haten en te belasteren.

Aan de ene kant bejegenden de bisschoppen en opzieners der gemeenten, alle godsvrucht en deugd verzakende, elkaar met twist, onenigheid, verkeerde ijver, eergierigheid en tirannische heerschappij; aan de andere zijde was het volk zonder tucht of orde, en gaf zich ten enenmale aan oproer en opstand over. Bovendien nam de zonde, die hoog geklommen was, in het algemeen nog op grove wijze hand over hand toe. Blijken van boetvaardigheid waren er niet te bespeuren, zodat God in Zijn rechtvaardig oordeel, om Zijn volk tot een nieuw oprecht en christelijk leven op te wekken, de gesel van zulk een harde, bittere en gruwelijke vervolging moest gebruiken, opdat de godvruchtige met de goddeloze wereld niet zou veroordeeld worden.

Aangezien het ook de bedoeling was van keizer Diocletianus, om het roomse rijk tot de ouden bloei terug te brengen, en daarom alle gewoonten en zeden, die in onbruik geraakt waren, weer wilde invoeren, poogde hij ook het onderscheid te voorkomen en te doen ophouden, dat hij in de godsdienst zag, en zocht vooral de godsdienst der Christenen uit te roeien, daar deze de verschillende erediensten der afgoden vervloekten en verwierpen. Onder hen, die de keizer tot de vervolging ophitsten en hem daarin versterkten, waren vele wijsgeren en drogredenaars, die door scherp hekelende boeken en vuilaardige geschriften de keizer en alle vorsten en rechters tot geweld aandreven, en de christelijke godsdienst bespotten, terwijl zij die aanklaagden, dat hij nieuwigheden, valsheid en goddeloos bijgeloof bevorderde; zij verhieven daarentegen de heidense godsdienst als de oudste en prezen de dienst van de goden aan, daar deze met hun macht en majesteit de wereld regeerden.

Onder deze opruiers waren, behalve Apollonius, Porphyrius, een wijsgeer, die van Jood Christen en van Christen een afvallige was geworden, en zekere Hiërocles, een aanzienlijk man. Tegen Porphyrius hebben de pen opgevat Methodius, bisschop te Tyrus, Eusebius en Apollinaris; tegen Hiërocles dezelfde Eusebius; tegen beiden en alle anderen van die geest Lactantius. De aanleiding om keizer Diocletianus tegen de Christenen op te hitsen, namen de vijanden der waarheid uit zekere brand in de stad Nicomedië (toen de plaats waar de keizers zich ophielden), waardoor het paleis van de keizer geheel vernield werd, van welke brand men de Christenen beschuldigde. De keizer was daarover zeer verbolgen, en zonder nadenken gelovende, wat de lasteraars daarvan uitstrooiden, meende hij nu reden genoeg te hebben, en gaf in de maand Maart, in het 19e jaar zijner regering een bevel, dat men door het gehele rijk alle bedehuizen der Christenen moest verwoesten. De heidense stadhouders, die de gelovige Christenen zeer haatten, volbrachten het uitgevaardigde bevel met allen ijver, terwijl de grootste vernieling op Paasfeest plaats had.

Hoofdstuk III - Vervolging tegen de Christenen van Perzië

De christenkeizer Constantijn, zoon van Helena, liet in het jaar 330 de stad Byzantium verfraaien en vergroten en naar zijn naam noemen Constantinopel en nieuw Rome. Derwaarts bracht hij de zetel van het Romeinse rijk over, en vestigde zich daar, hetgeen aanleiding gegeven heeft tot de verdeling van het Romeinse rijk. De opperkeizer had zijn zetel te Constantinopel, en werd keizer genaamd van het Oosterse rijk; terwijl hij te Rome een medekeizer had, die men keizer van het Westerse rijk noemde. Deze verdeling bleef voortbestaan tot de tijd der koninklijke regering, zijnde het jaar 476 na Christus' geboorte. Intussen waren sommige volken opgestaan en hadden zich onafhankelijk gemaakt, zoals de Wandalen, Gothen, Franken, Longobarden en Herulen, die de keizer van het Westerse rijk verdreven, Italië en Rome overweldigden en innamen, zodat Zeno, keizer van Constantinopel, de geweldigen Odoacer met zijn wapenen niet ten onder kon brengen wegens de kracht, waarmee hij zich in het Romeinse rijk staande hield. Rome noemde hij naar zijn naam Odoacria.

In deze tijd waren ook de bisschoppen niet eensgezind onder elkaar, zij gedroegen zich zeer twistziek en oproerig, terwijl de een de ander vervolgde en verdreef. Ieder van hen wilde de voornaamste zijn. De les van Christus was vergeten, Matt. 20, vs. 26. "Wie onder u zal willen groot worden, die zij uw dienaar." Zij waren allen in erge mate aan eerzucht, overgegeven, waarvan het gevolg was, dat er dwalingen .inslopen, en sekten, ketters, valse profeten en verleiders opstonden. Wie zou gedacht hebben, dat het zout zo spoedig smakeloos zou worden!

Men was er getuige van, dat Cyrillus, een geleerd man en bisschop te Jeruzalem, twist kreeg met Achatius, bisschop te Ceseraea, in Palestina. Lucius gebruikte geweld, om het bisdom van Alexandrië in handen te krijgen. Ursinus benijdde Damaskus de bisschop te Rome. Deze allen waren, als het ware voorlopers van de grote Antichrist, wiens pad door deze verkeerdheden gebaand werd. De sekten, die nu ontstonden, deden veel kwaad, en vooral de Arianen, die vele vorsten en voorname personen tot hun sekte verleidden. Toen keizer Valens, door de invloed van zijn vrour, een aanhanger der Arianen geworden was, verdreef hij vele rechtzinnige bisschoppen, en onder die Meletius van Antiochië, Eusebius van Samosata, Pelagius van Laodicea, Barses van Edessa, Evagrius van Constantinopel. De vervolging en de onderdrukking waren zwaar; nergens was men vrij, overal heerste onuitsprekelijke benauwdheid. Toen de keizer te Antiochië kwam, liet hij er velen doden. Van daar vertrok hij naar Edessa, en terwijl hij daar vernam, dat meest al de inwoners een afkeer hadden van het Ariaanse gevoelen, sprak hij daarover de stadhouder op hoogst verbolgen wijze, onder het geven van slagen in het aangezicht, aan, en vroeg, waarom hij dezulken niet uit de stad had verdreven. De stadhouder, die de keizer wilde believen, en aan de anderen kant evenwel niemand doden of vervolgen, gebood heimelijk, dat zich niemand moest aanmelden om als martelaar te lijden. Doch dit baatte niet, want de volgende dag liepen de moedige christenen

in grote menigte naar de tempel, om daar, wanneer dit geëist werd, gedood te worden. Onder anderen kwam de stadhouder tegemoet een arme vrouw, met haar zoontje aan de hand. Op de vraag van de stadhouder, waar zij zo haastig naar toe liep, antwoordde zij: Naar de plaats, waar ik mijn ziel en die van mijn zoon wil opofferen." Toen de stadhouder dit hoorde en zeer ontsteld werd, deelde hij het aan de keizer mee, en zei, dat het een wrede en onmenselijke zaak zou zijn, zulk een grote menigte, in zo korte tijd, om te brengen. De keizer verwonderde zich hierover, en was dermate bewogen, dat hij gebood zijn wreed bevel niet ten uitvoer te brengen.

Toen nu, zoals verhaald, de onbeschaafde naties de overhand verkregen, en vele landen en steden verwoestten, dat als een zekere roede en straf van de almachtige God was aan te merken, begon de Antichrist zich hoe langer hoe meer macht aan te machtigen. Tevoren was er aangaande hem voorzegd, dat hij uit de bisschoppen of opzieners der gemeenten zou voortkomen, zoals Paulus zegt, Hand. 20, vs. 30, en Johannes in Zijn 1e brief, Hoofdst. 2, vs. 19. En wat door de Heilige Geest voorzegd is, moet vervuld worden. Daarom willen wij dit uit de oude geschiedenis wat nader meedelen.

Tijdens het bestuur van Odoacer te Rome, zoals wij boven verhaald hebben, begon het verborgen werk van de Antichrist zich te openbaren. In het jaar 480 namelijk, verzocht Acbatius, bisschop van Constantinopel, aan Simplicius, bisschop te Rome, dat hij Petrus. bisschop te Alexandrië, in de ban zou doen. Daaruit ontstonden dadelijk twisten over de macht van de stoel te Rome, namelijk, of hij de voornaamste was, en het Hoofd der bisschoppen, welke twisten lange tijd onder de bisschoppen hebben geheerst. De andere bisschoppen, opvolgers van Achatius, waren daarmee niet tevreden, maar begeerden, dat men de bisschop van Constantinopel, waar de zetel des keizers was, als de voornaamste en algemene bisschop zou erkennen.

Toen eindelijk Phocas door verraad en moord zich meester van het keizerrijk gemaakt had, verlangde Bonifacius de derde, dat de stoel te Rome de opperste zou genoemd worden boven alle bisschoppen der gehele christenheid en het hoofd der gemeenten; wat hem werd toegestaan en vergund.

Bedenk toch, van wie de pausen hun macht ontvangen hebben, namelijk van zulk een, die keizer Mauritius,zijn heer en meester, vermoord had. Tot die tijd placht men geen bisschoppen te Rome in hun ambt te bevestigen dan alleen met de wil en de toestemming van de keizer; van daar dat zij niets belangrijks tegen de keizer durfden ondernemen. Maar zij rustten niet, totdat deze bevestiging was afgeschaft, hetwelk in het jaar 670 plaats had. In deze tijd regeerde Constantinus de vierde als keizer, die aan Benedictus de tweede, bisschop te Rome, de vergunning gaf, dat, wie door de geestelijkheid en het volk te Rome tot bisschop gekozen werd, door ieder als het hoofd en de stedehouder van Christus zou erkend worden, zonder enige keizerlijke aanstelling af te wachten. Na verloop van tijd gaf dit de bisschoppen van

Rome zulk een macht, dat hun invloed en gezag voor koningen en keizers geducht geworden zijn.

Omtrent veertig jaren daarna, begonnen zij zich tegen de keizer te verzetten en hun macht te tonen; want paus Constantinus liet beelden schilderen in het portaal van de St. Pieterskerk, waar keizer Philippicus en de Griekse bisschoppen zeer tegen waren. Enige jaren later, namelijk in het jaar 726, gebeurde het, dat Leo Isaurus de derde, keizer te Constantinopel, die zeer ervaren was in de Heilige Schrift, een edict uitvaardigde, om alle beelden uit de kerken van zijn rijk te weren, en beval dit zelfs aan Gregorius de tweede, bisschop te Rome. Hierdoor maakte zich de vrome keizer zo gehaat bij het Italiaanse volk, dat het hem een beeldstormer noemde, en sommigen zelfs een anderen keizer wilden kiezen. Dit was ook niet naar de zin van de bisschop te Rome, want de hooghartigheid der bisschoppen in Italië kon zich met de keizer niet verstaan. Het volk werd zelfs zo oproerig, dat Paulus, stadhouder des keizers, te Ravenna, met zijn zoon door het volk gedood werd.

Toen de keizer nog niet ophield om het gebod Gods te gehoorzamen, dat Exod. 20, vs. 4 gebiedt: "Gij zult u geen gesneden beeld, noch enige gelijkenis maken," deed paus Gregorius hem in de ban, en hitste de Longobarden tegen de keizer op, die tot nu toe steeds een stadhouder te Ravenna hadden, en nu Ravenna belegerden en met geweld innamen, en alzo de macht en heerschappij van de keizer in Italië verbraken. Luitprand, koning der Longobarden, wilde het gedeelte van Italië, dat aan het rijk van Constantinopel was ontnomen, zelf bezitten, natuurlijk tegen de zin van de paus; hij nam al de omliggende steden in, en belegerde eindelijk ook Rome. Hulp en bijstand zocht de paus niet, zoals hij vroeger deed, hij de keizer, daar hij hem wegens het verbod der beelden, in de ban gedaan had. Hij zond nu boden tot Karel Martel, de opperhofmeester van het koninklijk paleis in Frankrijk, en bad hem om bijstand voor Rome en de heilige kerk. Karel voldeed daaraan, door Luitprand, die zijn vader en vriend was, met vriendelijke woorden daarvan te doen afzien. Van die tijd af werd het Romeinse rijk niet meer door de Grieken, maar door de Franken beschermd.

Na de dood van Karel Martel, werd Pepijn, zijn zoon, door de koning van Frankrijk, tot dezelfde eer en waardigheid verheven; deze echter, geleid door zijn hooghartigheid, beraamde middelen, waardoor hij het best Childerikus, zijn koning, uit het rijk kon verdrijven. Hij verzocht dit aan het hoofd der kerk, namelijk de paus, van wiens gunst, om de wil van zijn vader, hij zich verzekerd durfde houden. Hij liet paus Zacharias vragen, wie meer waardig was koning te zijn, hij, die alleen de titel droeg en het rijk met raad noch daad kon helpen, of hij die al de zorgen van het rijk alleen droeg. Paus Zacharias verstond deze slimme streek zeer goed, kende aan Pepijn de koninklijke eer toe, en achtte hem waardiger koning van Frankrijk te zijn, dan Childerikus. Pepijn werd alzo koning, en liet Childerikus, zijn koning en heer, naar een klooster voeren. En, opdat de Franken Pepijn niet als een ontrouwe en meinedige zouden verwerpen, ontsloeg de paus hem van de eed, die hij aan zijn vorst had gezworen, en gebood de Franken, dat zij hem als koning zouden gehoorzamen. Dit geschiedde omtrent het jaar onzes Heeren, 753.

Toen Constantinus de vijfde, zoon van Leo, keizer geworden was, riep hij te Constantinopel een kerkvergadering samen, waarin uit de Griekse en Aziatische gemeenten driehonderd acht en dertig bisschoppen verschenen, die onder andere ook spraken over het maken, eren en aanbidden van beelden en overblijfselen van heilige personen of zaken. Er werd uitgesproken, dat de verering en aanbidding van beelden en overblijfselen van heilige zaken en personen loutere afgoderij was, in strijd met Gods heilig Woord. Deze Synode of kerkvergadering werd gehouden in het jaar onzes Heeren 755.

De keizer volgde zijn vader na met de beelden uit de tempels te doen wegnemen, en zond het besluit van de kerkvergadering aan de paus en gebood hem, dat hij de beelden zou doen wegruimen. De paus verklaarde zich echter daartegen, en riep een andere kerkvergadering samen te Rome, waarin besloten werd, dat men de beelden van God, van onze Zaligmaker Jezus Christus, van de maagd Maria, van de Apostelen, en van andere heiligen moest vereren, en dat hij, die deze algemene gewoonte en het getrouw gebruik verachtte, en de beelden wegnam en vernielde, buiten de gemeenschap der heilige kerk zou gesloten worden.

Na de dood van de keizer werd zijn zoon, als erfgenaam van het rijk, keizer van Constantinopel, onder de naam van Leo de vierde. Tot echtgenote had hij een edele, schone en zeer kundige vrouw, Irene genaamd, die hem een zoon schonk, Constantinus de zesde geheten. Nadat Leo overleden was, eigende zij zich de regering toe, omdat Constantinus nog te jong was om te regeren. Op verlangen van de bisschop Theodorus liet zij het lijk van keizer Constantinus, haar schoonvader, opgraven, in het openbaar verbranden en de as in zee werpen, omdat hij in zijn leven de beelden had laten verwijderen, en de versierselen in de kerken had laten wegnemen.

Zij riep ook een kerkvergadering samen te Constantinopel, waarin voorzitter was de patriarch Tarasius, terwijl daar ook tegenwoordig waren de gezanten van paus Adrianus, waar de zaak der beelden op heftige wijze werd besproken. De patriarch en zijn aanhangers waren voor het gebruik der beelden, en Basilius, bisschop te Ancyra, en sommige anderen er tegen. Na veel getwist, geschreeuw en oproer, van de zijde van het volk, ging de vergadering eindelijk onverrichter zake uiteen.

Omtrent twee jaren later riep de keizerin Irene, uit naam van haren zoon Constantinus, andermaal een kerkvergadering bijeen te Nicea, waarin 350 bisschoppen verschenen. Eindelijk kreeg het gebruik der beelden, op aandringen van paus Adrianus, de overhand, en werden die in alle Griekse kerken weer ingevoerd en opgericht.

De wijze om die te vereren werd aldus beschreven:

God wordt u door dit beeld geleerd,

Maar God zelf is het niet;

Aanschouw het toch, opdat gij eert

Met 't hart, wat u er in ziet.

Toen dit aldus besloten was, liet Irene bijna in alle kerken beelden en schilderijen plaatsen, en hield niet eer op dit bijgeloof te bevorderen, dan nadat haar zoon Constantinus zelf het keizerrijk aanvaardde. Aangezien hij zijn vader in godzaligheid navolgde, zo liet hij weer alles wegwerpen, verbreken en verbranden, wat zijn moeder had opgericht.

Toen dit in de Griekse landen voorviel, werd ook over het gebruik der beelden in Spanje druk gesproken. In de stad Elvira, thans Granada genaamd, namelijk, werd een kerkvergadering gehouden, waaraan negentien Spaanse bisschoppen en zes en dertig priesters deelnamen. De voornaamste onder ben was, zegt men, zekere Felix, bisschop te Aquitanië. Na vooraf gegane wijdlopige behandeling werd besloten, de gelovigen te vermanen, dat zij alles in het werk moesten stellen, om de beelden uit de huizen te weren; dat men ook in de kerken geen schilderijen moest plaatsen, opdat niet aan de wanden zou geschilderd worden, wat men vereerde en aanbad. Toen men dit besluit te Rome vernam, deed de paus zijn best, dat men ook in Duitsland zich niet tegen de beelden zou verklaren, waartoe hij zijn gezanten daarheen afvaardigde. Niettegenstaande deze voorzorg, werd er toch door koning Karel de Grote te Frankfort een kerkvergadering bijeen geroepen, waarin verschenen twee honderd vijf bisschoppen, uit Italië, Frankrijk, Duitsland en andere landen. Er werd besloten, dat men de beelden niet moest vereren noch aanbidden, terwijl ook tevens werd veroordeeld de Kerkvergadering ten tweede male gehouden te Nyeala, daar men ontkende, dat zij algemeen was, en dat zij de naam daarvan geenszins verdiende. Op deze wijze werd in die tijd de verering en aanbidding van beelden verhinderd.

Omdat dit te Frankfort, in Duitsland, plaats had, beging Irene te Constantinopel een wrede zaak. Daar zij zag, dat verworpen en verstoord werd, wat zij met grote kosten en veel moeite opgericht had, overviel zij, op raad en door verraad van sommige pausgezinden, haren zoon de keizer op listige wijze, beroofde hem van de regering, liet hem de ogen uitsteken en in een akelige gevangenis werpen, terwijl hij niet lang daarna van hartzeer en smart stierf. Dit overkwam hem alleen van die wreedaards, welke bij wilde dieren kunnen vergeleken worden, omdat hij het gebod des Heeren, om de beelden neer te werpen, gehoorzaamde. In die tijd zoals Eutropius verhaalt, was de zon zeventien dagen achter elkaar verduisterd, en gaf haar schijnsel niet, zodat de schepen op zee verdwaalde, terwijl ieder zei, dat dit geschiedde omdat de keizer van zijn ogen was beroofd. Deze afgodische lieden werden echter door dit wonder niet verschrikt, maar gingen in hun boosheid voort. Dit geschiedde omstreeks het jaar van onze Zaligmaker 797.

In deze onrustige tijd beging Leo de derde, paus te Rome, een zeer stoute daad, en gaf de keizerlijke kroon van het Romeinse rijk, die vroeger de keizer van Constantinopel toebehoorde, aan de Fransen over, aangezien de bewoners van Constantinopel, om het niet toelaten van beelden in de kerken, door de paus in de ban waren gedaan. Men kan echter wel aannemen, dat deze verwisseling niet plaats bad zonder toelating, van keizerin Irene, daar de

paus graag een huwelijk gesloten zag tussen Karel. de Grote en Irene. Dit zou ook geschied zijn, zo het niet ware verhinderd door Betius, de raadsheer, en Nicephorus, de veldheer der Grieken. Deze beschuldigden Irene, en overwonnen haar, dat zij het rijk verraderlijk aan de Fransen wilde afstaan, waarom zij te Lesbos gevangen genomen werd. De Grieken verkozen Nicephorus tot keizer; doch door de Romeinen en in de Westelijke landen werd hij niet als keizer erkend, terwijl deze koning Karel de Grote tot zich riepen, hem tot keizer verklaarden, en beweerden, dat hij door God was gekroond.

Ten gevolge der overgave van het keizerrijk aan de Fransen door het bedrijf van de paus, ontstond er grote haat tussen de Grieken en de Romeinen, waardoor de Saracenen en daarna de goddeloze Turken zeer machtig werden. Want ofschoon de keizers van Constantinopel, Nicephorus, Michaël en Leo met Karel vriendschap zochten aan te knopen, vertrouwden de Grieken de Fransen echter niet. De Fransen hielpen ook de Grieken niet, toen zij door de Saracenen overvallen en onderdrukt werden, zorgende indien de Grieken de overhand kregen, en geen andere vijanden hadden, dat zij hun macht niet zouden aanwenden tegen de Fransen, teneinde het Romeinse rijk weer in handen te krijgen. Uit haat, voortvloeiende uit grote eerzucht, namen de Saracenen of Mohammedanen steden en landen in, en roeiden de christelijke godsdienst uit, hetgeen plaats had omtrent het jaar 803. Zulk een wond werd de christenen geslagen, terwijl zij, om de afgoderij, door vreemde vorsten werden overweldigd, zoals voormaals de Israëlieten wedervoer. Toen Karel door de paus in het rijk bevestigd was, leverde hij hem alle landen (die vroeger aan zijn vader waren afgestaan) over, en maakte met hem een vast verbond. Op deze wijze verkreeg de Antichrist aan de een, en de Turk aan de andere zijde, die beiden dodelijke vijanden der ware christenheid waren, meer en meer macht en geweld.

Adelbertus Gallus [JAAR 900.]

In deze tijd, toen de rijkdom, de macht en het geweld van de Antichrist dagelijks toenamen, kreeg ook het bijgeloof de overhand, terwijl de ware godsdienst werd verdrukt en als met de voet vertreden. Menig godvruchtig mens klaagde daarover op Jammerlijke wijze, en zeer weinigen hebben zich daartegen verzet, want de tirannie van de paus was zo groot, dat ieder hem ontzagen voor hem vreesde. Het bijgeloof der monniken wies dagelijks aan, het aantal kloosters werd hoe langer zo groter, de onderscheiding in kleding en van spijs en drank achtte men heiligheid te zijn, als een onreine zaak werd de priesters het huwelijk verboden, en men vereerde en aanhad de beelden en de kruisen.

Teneinde zulke bijgeloviglheden te verbreiden, had ook de Antichrist zijn zendelingen in verscheidene landen. Tegen zulk een zendeling, die, in de Duitse streken van het pauselijke rijk, met geweld te werk ging en zijn leer opdrong, verzette zich een vroom geleerd man, Adelbertus Gallus genaamd, die zich beijverde om tegen het bijgeloof te schrijven en te waarschuwen. Men klaagde over hem te Rome, en de paus deed Adelbertus in de ban, en liet hem in het klooster te Fulda werpen, waarin hij bleef, totdat zijn lichaam geheel verteerd was.

Na de tijd van Karel de Grote, toen zijn kleinzoon Karel de Kale, koning van Frankrijk, regeerde, ontstond ervoor het eerst geschil omtrent het Avondmaal des Heeren; en wel daarover, of het brood in vlees en de wijn in bloed veranderde. Om deze zaak werd later veel onschuldig bloed der christenen vergoten, aangezien er een grote en schandelijke afgoderij uit ontstond. De koning ondervroeg over dit geschil een geleerden monnik, Bertram genaamd, die hem zeer christelijk antwoordde, dat het brood op zinnebeeldige wijze Christus lichaam genoemd wordt, zoals Christus zelf een wijnstok, en de Apostelen wijnranken genoemd werden. Dit was ook het gevoelen van Johannes Scotus (hij was in Schotland geboren), een wijsgeer, die dit te Parijs leerde en in zijn geschriften verklaarde. In het jaar 900 vatte echter Radbertus Paschasius de pen tegen dat gevoelen op, zodat sommigen te Parijs en elders in Frankrijk het gevoelen van Paschasius waren toegedaan, en anderen dat van Scotus. Maar de boosheid en het bijgeloof kregen eindelijk de overhand.

De bisschoppen, wier taak was om Gods woord te onderzoeken en te onderwijzen, waren door eerzucht dermate verblind, en beijverden zich zozeer om wereldlijke eer en heerlijkheid te verkrijgen, dat de geestelijke belangen door hen niet geacht werden, want zij lec,de er zich meer op toe hun rijk, dan dat van Christus uit te breiden. Alzo schoot het verderfelijk onkruid op, terwijl zij zich aan zorgeloosheid overgaven. Omstreeks het jaar 1020, toen aan deze grove vleselijke tegenwoordigheid in het Avondmaal bijna door ieder geloofd werd, zodat men meende, dat het brood en de wijn in het sacrament veranderde in het lichaam en bloed van Christus, was er in Frankrijk zekere Berengarius, die het tegendeel leerde en daartegen schreef. Door de tirannie en het geweld van de paus echter, werd hij gedwongen zijn gevoelen te herroepen, terwijl Berengarius zich later zeer beklaagde, dat hij, door vrees en zwakheid, de waarheid verzaakt had.

Arnulph, Aartsbisschop te Lyon [JAAR 1130.]

Ofschoon onder alle bisschoppen een ieder zocht wat het zijn was, en niet wat van Jezus Christus is, liet de Heere toch nog enige overblijven, opdat de wereld niet als Sodom en Gomorra vergaan zou. Arnulph, aartsbisschop te Lyon, een zeer vermaard man, bediende het ambt eens bisschops zelf, dat is, hij predikte Gods Woord in de overige delen van Frankrijk, Italië en zelfs eindelijk te Rome. Hij bestrafte de zonden der wereld, en vooral hen, die zich geestelijken noemden, en toch zo vleselijk in alle onkuisheid, gierigheid en overdaad leefden, en niet minder hun grove dwalingen en onkunde in de Heilige Schrift toonden. Om deze vrijmoedigheid lieten hem de geestelijken gevangen nemen, en werd hij eindelijk opgehangen en geworgd. Zo vervulden zij de maat hunner vaderen, opdat al het onschuldig bloed van Abel af op hen kwam. Dit geschiedde in het jaar van onze Zaligmaker 1130.

Petrus van Bruis en Henricus van Toulouse [Jaar 1135.]

Petrus van Bruis, vroeger priester, en zijn leerling Henricus van Toulouse, gewezen monnik, waren om hun geleerdheid door geheel Frankrijk bekend. Zoveel zij slechts konden, berispten zij onophoudelijk de dwalingen, die in de kerk van Christus waren ingeslopen, en spaarden daarbij groot noch klein. Zij noemden de paus een vorst van Sodom, de stad Rome een moeder van alle ongerechtigheid, gruwelen en vervloeking, en meest alle geestelijken helse harpijen en grijpende wolven.

Zij leerden voorts, dat Christus' lichaam en bloed niet in de mis voor levenden en doden werden opgeofferd, en ontkenden aldus de transsubstantiatie (* de verandering van het brood en de wijn bij het Avondmaal in het lichaam en bloed van Christus).

Verder leerden zij, dat missen, geboden, aalmoezen ten behoeve van de doden voor God niets anders waren dan goddeloosheid; dat men de beelden,en het kruis niet alleen niet moest aanbidden. maar ook niet in de kerken dulden; dat God meer bespot dan geëerd werd door de kerkliederen en lofzangen der priesters; dat de aanroeping van heiligen, beloften van reinheid, verbanningen, bedevaarten en andere instellingen van de roomse kerk, alleen bijgelovigheden waren, en vervloekt en zonder de minste kracht.

Petrus, Abt te Clugny, schreef tegen hen twee brieven. Bernardas, zonder twijfel door hartstochten vervoerd zijnde, schrijft veel kwaad van hen. Toen Petrus gedurende twintig jaren onder een groten toeloop van mensen had gepredikt, werd hij eindelijk in de stad S. Gilles in het openbaar verbrand, in het jaar onzes Heeren 1135.

Zijn leerling Henricus werd enige tijd daarna door de gezant van de paus gegrepen en verborgen gehouden, zodat men niet weet, wat hem wedervaren is.

Na de dood van beide mannen ontstond er een hevige vervolging tegen allen, die hun leer aanhingen, van welke echter velen met blijdschap de dood tegen gingen.

Ook op andere plaatsen verzetten zich vele geleerde mannen tegen de transsubstantiatie, en verklaarden, dat in het heilige Avondmaal het waarachtige lichaam van Christus niet tegenwoordig was, onder welke waren een abt, Francus genaamd, en zeker geestelijke Lesmoriensis, in Engeland, tegen wie zich Malachias, bisschop in Ierland, verzette.

Arnold van Brescia [JAAR 1140.]

In het jaar 1140 leefde er in Italië een geleerd man, Arnold van Brescia, die de moed had te prediken, tegen de macht en het gezag zo van de paus als andere geestelijken, waarom hij door paus Innocentius in de ban werd gedaan en zeer vervolgd. Daarom vluchtte Arnold naar Zwitserland en hield zich te Zürich op, waar hij zolang bleef, totdat paus Innocentius gestorven was, terwijl hij gedurende die tijd de burgers te Zürich met alle gruwelen der pausgezinden bekend maakte, met dit gevolg, dat zij die niet meer achtten, maar al hun vroom gebaar, eerbied en godsdienst bespotten. Wat hij te Zürich teweeg bracht, daarover klaagde

Guntherinus Ligurinus, een vriend van de paus, zeggende: "Servat ad huc uvae gustum gens illa Paterna," dat is: "Dit volk behoudt de smaak nog van de druiven huns vaders."

Toen Arnold gedurende vijf jaren zich te Zürich opgehouden had, keerde hij na de dood van paus Innocentius, toen Eugenius paus geworden was, weer naar Rome terug. Ook daar maakte hij het volk wakker, en bracht het in korte tijd door zijn prediking en zijn onderwijs zo ver, dat zijn hoorders de hoogheid en het geweld van de paus verachtten, en er niet veel eer meer aan bewezen. Dit was de paus een doorn in het oog, waarom hij Arnold zijn wraak wilde doen, gevoelen, maar het volk beschermde hem tegen zijn geweld.

Na de dood van Eugenius, omstreeks het jaar 1154, toen Adrianus de vierde tot paus verkozen was, wilde deze zich niet laten wijden, en zijn waardigheid uitoefenen, of Arnold van Brescia moest uit zijn ogen verwijderd zijn. De burgers van Rome verzetten zich daartegen, en beschermden hem, waarom zij door de paus werden verbannen, ofschoon zijn banvloek niet veel uitwerkte. De paus rustte nochtans niet, voor hij Arnold in handen kreeg, want zo spoedig keizer Frederik Barbarossa, over de Apennijnen door Toskane in Italië en wel te Viterbo aankwam, ging de paus hem tegemoet, en verheugde zich over zijn komst. Hij beklaagde zich bij de keizer, dat hij door de burgers van Rome veracht werd, en wel ten gevolge van de prediking van Arnold van Brescia, die een ketter was, en door hem was verbannen, maar die nochtans door het volk werd geëerd en in de stad beschermd. Aangezien keizer Frederik zeer vriendelijk door de paus ontvangen werd, kwam hij te Rome, hetwelk echter de burgers zeer mishaagde, daar zij niet veel goeds verwachtten van de vriendschap, door hen beiden besloten. Korte tijd daarna liet dan ook de keizer, Arnold, de vrome man gevangen nemen, en op verlangen van de paus verbranden. Zijn as werd in de Tiber geworpen, opdat het volk die niet zou verzamelen en als een soort van relikwie bewaren, aangezien zij met al dergelijke afgodische bijgelovigheden door monniken en andere dienaren van de Antichrist waren besmet. Deze Arnold was zo eenvoudig in zijn leven, zo eerbaar en godzalig, dat ook zijn vijanden hem daarin moesten prijzen.

De almachtige God nochtans, die een lankmoedig God is, om tot boetvaardigheid op te wekken, is voor de onboetvaardigen en bozen een geducht rechter, wat Hij bewees aan deze beide moorddadige bloedvergieters, immers, de paus werd daarna door een mug verstikt, en de keizer door zijn onechte zoon vergeven.

Hoofdstuk IV - Pauselijke Vervolgingen

Vervolging tegen de Waldenzen [JAAR 1160-1183.]

Omstreeks het jaar onzes Heeren 1160 leefde in de stad Lyon een rijk en machtig burger en koopman, Petrus bijgenaamd naar zijn geboorteplaats Waldus. Hij was in groot aanzien en daarenboven een godsdienstig, wijs en verstandig man.

Terwijl deze op zekere tijd in gezelschap was van vele achtenswaardige en voortreffelijke lieden, was hij ervan getuige, dat een hunner eensklaps ter aarde stortte en de geest gaf. Hij verschrikte daardoor, en dacht na over de onbestendigheid van het tijdelijke leven. Hij begon dan ook acht te slaan op zijn zaken, de Heilige Schrift met naarstigheid en aandacht te lezen, en zijn vrienden en bekenden tot gelijken ijver te vermanen. Dagelijks onderwees hij zijn huisgenoten uit Gods Woord, hield hun de voornaamste zaken van de christelijke godsdienst voor, en betuigde daarbij tevens, op welke wijze de roomse kerk de hemelse leer met vele dwalingen verduisterde en het gewetens met ongehoorde instellingen belastte. Om deze zaak bezochten vele godvruchtige lieden dagelijks zijn huis, en spraken met hem over de godsdienst. Dit aantal groeide hoe langer zo meer aan, en zij kregen weldra, naar Waldus de naam van Waldenzen, Vaudois.

Benevens vele geschriften van de beste en waarheidlievende kerkvaders, had Waldus het Oude en Nieuwe Testament in de Franse taal doen overzetten, en liet die vertaling ten bate zijner toehoorders overschrijven.

Toen alles wat Waldus gedaan had ter ore kwam van de aartsbisschop te Lyon en van de andere geestelijkheid, werd hem op gestrenge wijze en onder bedreiging van zware straffen verboden, zijn begonnen werk voort te zetten. Daarop gaf Waldus, die van geen enkele dwaling op gezag der Heilige Schrift kon overtuigd worden, ten antwoord, dat aan ieder bevolen was naar de stem van Jezus Christus te horen, de Heilige Schrift te onderzoeken, en de afgoderij na te laten; voorts, dat alle mensen priesters waren, dat het de huisvader onbelemmerd vrij stond, zijn huisgezin in alle godsvrucht op te voeden, dat ieder Christen verplicht was de heilzame bron, hem door God geopend en aangewezen, te laten stromen door de onvruchtbare akker van zijn naasten; verder dat hij, naar zijn beste weten, zonder de minste opspraak leefde, en met zulke personen omging, die naarstig en gestadig de Bijbelse Schriften lazen; dat het verbod onbillijk was, hem door de kerkelijke personen voorgeschreven, dat men Gode meer moest gehoorzamen dan de mensen.

De hoofdzaken der leer, die Waldus en zijn leerlingen, benevens vele anderen, voorstonden, waren deze:

1. Dat in zaken van het geloof de Heilige Schrift de meeste kracht en gezag had, dat men naar het richtsnoer van haar alles moest beoordelen, en aannemen, wat daarmee overeenkwam, en verwerpen, wat daarmee streed; dat men de geschriften der kerkvaders niet

verder behoefde goed te keuren, dan in zoverre zij met de Heilige Schrift overeenstemden; dat ieder Christen niet alleen geestelijke, maar ook gewoon lid haar niet alleen mocht, maar als een dure plicht moest lezen, en trachten haar grondig te verstaan.

2. Dat er in de kerk van Christus maar twee sacramenten waren: de Doop en het heilige Avondmaal; dat het genot van brood en wijn zowel de leden der gemeenten als de geestelijken toekwam; dat de missen in erge mate goddeloos waren; dat het dwaze razernij was voor de doden te offeren.

3. Dat het vagevuur een menselijk verzinsel was, aangezien de gelovigen terstond na hun sterven kwamen in het eeuwige leven, en de ongelovigen in de eeuwige verdoemenis.

4. Dat het vereren en aanroepen van heiligen enkel en alleen afgoderij was.

5. Dat de roomse kerk de boer van Babel was; dat men niet verplicht was de paus en de bisschoppen te gehoorzamen, aangezien zij niet anders waren dan de wolven van Christus' kudde; dat de paus in het geheel geen macht had over andere gemeenten, en het wereldlijk zwaard niet mocht gebruiken; dat het de gemeente van Christus eigenlijk was, die luisterde naar de zuivere en onvervalste stem van Christus; dat de sacramenten door Hem ingesteld, gebruikt wordende, overal konden bediend worden, en aan geen bijzondere plaatsen gebonden waren.

6. Dat de zware en onnodige beloften door mensen waren uitgevonden om Sodom te voeden; dat zovele monnikenorden karaktertrekken en merktekenen waren van het Beest; dat het monnikenwezen een afschuwelijk dier was.

7. Dat zovele inwijdingen van kerken, gedenkdagen van doden, zegeningen van schepselen, bedevaarten, vastendagen feesten, gezangen en andere plechtigheden duivelse uitvindingen waren.

8. Dat het huwelijk eerlijk en de priesters nodig was, enz. 9.

Vele vreemde en ongehoorde gevoelens heeft men bij het bovenstaande gevoegd, die men ontleende aan de Gnostiken, Manicheën, Adamiten, Katharen, Kathapbrygiërs, Nikolaiten, enz. teneinde deze eenvoudige lieden bij ieder gehaat te maken, hetwelk onder Gods toelating de geestelijken zo gelukte, dat zij door hun toedoen overal verachte namen kregen. Behalve dat men hen Vaudoisen, Lyonisten en Pauvres de Lyon, dat is armen van Lyon, noemden, leden zij ook veel in Engeland. In Duitsland en Lijfland schold men hen voor Lollarden, in Vlaanderen en Artois voor Turlippijns; in Piemont en Dauphiné voor Chienards, Caignards, Fretons, Dulans, in andere plaatsen voor Sabattisten, en wel om velerlei oorzaken.

Toen de Waldenzen eerst opkwamen, bespeurden de geestelijken, dat hun gezag door hen zeer werd ondermijnd. Zij beproefden eerst, zoals reeds gezegd is, om Waldus door bedreigingen bevreesd te maken; doch daar dit middel weinig baatte, verklaarden zij hem en zijn leerlingen in een kerkvergadering te Rome voor ketters, en beroofden hen van alle

goederen, waarom zij armen van Lyon genoemd werden. Sommigen werden gevangen genomen, onbarmhartig behandeld, in het vuur, met het zwaard, in het water en op vele andere wijzen omgebracht. Velen vluchtten hier en daar heen, en zetten zich neer in Provence, Piemont, Lombardië, verder in Apulia (een deel van Napels) en Calabrië, ja, ook in Slavonië, Rusland en Bohemen; in welke landen zij langzamerhand zeer in aantal toenamen, zonder dat men hen ooit heeft kunnen uitroeien, en geheel ten onder brengen. Aldus is het licht, toen aan Waldus en de zijnen opgegaan, door Gods genade, dan eens bij velen, dan weer bij weinigen, als van hand tot hand overgebracht en bewaard, zodat het ook in onze dagen, niettegenstaande de grote vervolgingen door Waldus en zijn aanhangers geleden, weer velen tot grote verwondering, helder in de ogen straalt.

Zij, die meer verlangen te weten aangaande de Waldenzen en hun vervolgingen, leze de Geschiedenis der Waldenzen, beschreven door Paulus Perrin te Lyon.

In het jaar onzes Heeren 1180 werden er in Frankrijk velen omgebracht en verbrand, die buiten twijfel tot Waldus' leerlingen behoorden.

Omtrent het jaar 1183 werden er in Vlaanderen velen, op bevel van de aartsbisschop te Reims, Guilermus, en van de graaf Philippus, als ketters verbrand, onder welke zonder twijfel ook aanhangers van Waldus zullen geweest zijn, zonder dat echter de geschiedschrijver meedeelt van welke dwalingen zij beschuldigd werden.

De pausgezinden wilden niet alleen door moord en doodslag de gelovigen uit de christenen uitroeien maar, omdat zij bij het volk de schijn wilden aannemen daarvoor goede redenen te hebben, en men niet menen zou, dat zij de waarheid vervolgden, verzonnen zij grote leugens, en bedachten hatelijke namen, waarmee zij de gelovigen bij het domme volk beschuldigden en verachtelijk maakten. In Frankrijk noemden zij de christenen ketters, omdat zij het schandelijke leven der pausgezinden bestraften, zich voor alle besmetting wachtten, en geen gemeenschap niet de schandelijke werken der duisternis wilden hebben; sommigen noemden hen ook Publikanen sommigen Patarinos.

In het Jaar 1210 werden te Parijs vier en twintig getuigen der waarheid gedood, omdat zij zich verzetten tegen de valse leer van de roomse Antichrist. In dezelfde stad werden in het volgende jaar vier honderd mensen verbrand, die niet grote vrijmoedigheid hun geloof in Christus Jezus beleden. Nog twintig anderen werden daar om hun geloof, en standvastige belijdenis onthoofd, die allen de waarheid met hun bloed bezegelden.

Pauselijke Vervolgingen

Burgers in de Elzas [JAAR 1212.]

In de Elzas waren vele vrome mensen, uit hoge en lage stand, die aan de zuivere leer des Evangelies vasthielden, dagelijks tegen de bijgelovigheden van de paus waarschuwden, en leerden, dat men elke dag, zonder onderscheid, vlees mocht eten: dat de mens zich met

onmatige vis te eten zowel bezondigde als met het eten van vlees; dat de gelovigen al wat geschapen was met dankbaarheid mochten genieten; dat de huwelijke staat eerlijk was voor alle mensen, en dat men daarom de priesters of andere mensen, die niet behoorde te verbieden. Zij verwierpen ook de paus, omdat hij deze valse leer voorschreef en onderwees.

Toen deze mensen standvastig vasthielden aan Gods Woord, hingen zeer velen hen aan, terwijl zij van het een land leraars, aalmoezen en andere noodwendige dingen naar het andere land zonden. De paus en de bisschoppen deden hen in de ban en vervolgden hen; er werden op één dag ongeveer honderd personen door de bisschop van Straatsburg, op, bevel van de paus, verbrand, terwijl er zeer velen door zware martelingen tot herroeping van hun gevoelens werden gedwongen. Dit geschiedde omtrent het jaar 1212.

In het jaar 1214 zond paus Innocentius de Derde zekere Coenraad van Marburg, een Jakobijner monnik, als geloofsrechter naar Duitsland, ten einde naar het geloof der inwoners te onderzoeken, en hen, die hij met enige nieuwe ketterij besmet vond, aan lijf en goed te straffen. Dit ambt bediende hij gedurende 19 jaren met ongehoorde en ongelofelijke wreedheid. Allen, die voor hem beschuldigd werden, liet hij een gloeiend ijzer vasthouden, en wanneer zij zich daarmee beschadigden werden zij, zonder verder enig onderzoek te ondergaan, veroordeeld.

Vijf en dertig burgers te Mainz. Bijna in dezelfde tijd werden ook 35 burgers te Mainz, bij Bingen, om de Evangelische leer, gevangen genomen, en daar door de pausgezinden wegens hun standvastige belijdenis, verbrand.

De Prins van Armerijk. Om de belijdenis der waarheid werd ook, in dezelfde tijd, de Prins van Armerijk door de geestelijkheid beschuldigd en gevangen genomen. Daar hij onwankelbaar in de Christelijke leer bleef, werd hij opgehangen en geworgd, terwijl de slotvrouw om dezelfde reden gestenigd werd.

Bargardus. In het jaar onzes Zaligmakers 1218 beschuldigden de pausgezinden zekere Bargardus, te Erfurt in Duitsland, van ketterij. Aangezien hij volstandig in de Evangelische leer bleef volharden, en van het pauselijke bijgeloof niet wilde, werd hij verbrand. Vier jaren daarna werd te Oxford, in Engeland, een diaken om dezelfde reden tot de brandstapel veroordeeld.

In het bisdom Kamerijk betoonden de predikmonniken, Dominicanen genaamd, groten ijver, om de gelovigen, die de gruwelen van de Antichrist verwierpen, uit te roeien, zodat er dan ook sommigen, die door hen van ketterij beschuldigd waren, werden verbrand.

In deze tijd werden de verderfelijke sekten der bedelmonniken door de paus erkend en in hun orden bevestigd. Als vrome dienaars van de Antichrist betoverden zij op vreemde manieren en in zonderlinge kleding, onder lang gebeden, geveinsde armoede en velerlei huichelarij, schier de gehele wereld. Onder de schijn van heiligheid bedreven zij grote wreedheid jegens de onschuldige christenen, waarom de paus hen in hun orde bevestigde en

prees. Nadat de satan deze orde in de wereld gebracht had, kreeg allerlei boosheid en geveinsdheid de overhand, en de ware gerechtigheid, die ons de heilige Geest in de Schrift leert, werd verbannen en verdreven, waardoor het rijk van de Antichrist hoe langer zo geweldiger, en Christus en Diens heilig en zaligmakend Woord verworpen werd.

Twee honderd vier en twintig personen verbrand [JAAR 1243]

In het jaar onzes Heeren 1243 werden door de bisschop van Narbonne op een kasteel niet ver van Toulouse gelegen gevangen genomen 224 personen, die beschuldigd werden de ketterij der Albigenzen, dat is, de ware christelijke godsdienst, aan te hangen; en, aangezien zij in hun leer volhardden, werden zij allen verbrand.

Gerardus Segareill en Dolcinus van Novari [JAAR 1285]

Omstreeks het jaar onzes Heeren 1285 leefden er twee geleerde mannen, Gerardus Segarelli, van Parma, en Dolcinus van Novari, in Lombardije, die in hun onderwijs zich met alle vrijmoedigheid verklaarden tegen de misbruiken der zogenaamde geestelijkheid. Door de geestelijkheid werden zij als ketters beschuldigd en verbannen, en wel om de volgende redenen: Dat het gebed Gode zo aangenaam is op een ongewijde, als op een gewijde plaats.

Dat de paus de Antichrist was, en dat hij en zijn geestelijken door God verworpen waren; dat hij en zijn kerk de hoer van Babylon waren, zoals in de Openbaring geschreven staat. Nadat zij geruime tijd onderwezen en gepredikt hadden en zeer vele mensen, onder welke ook geleerde mannen hun toevielen, zond de paus een apostolische gezant met zeer veel krijgsvolk, die deze vrome christenen in het gebergte, waar zij bij elkaar woonden, overvielen.

Daar bevonden zich bijna zes duizend personen, van welke enige door de koude, sommigen door de honger en weer anderen met het zwaard verdrukt werden. Toen werd Doleinus met zijn huisvrouw gevangen genomen. hun lichamen van lid tot lid verscheurd, terwijl de stukken verbrand werden en de as in de lucht geworpen.

Maar, hoezeer de Dominicanen of Predikmonniken zich ook, als kettermeesters, beijverden, om de christenen uit te roeien, er bleven echter nog vele vonkjes over, die later tot een groot vuur werden, want het bloed der martelaren is een vruchtbaar zaad. In deze tijd diende een predikmonnik aan keizer Hendrik VII vergif in het sacrament des Avondmaals toe en vergaf hem.

Een Begijn [JAAR 1312.]

In het jaar 1312, de 15den Mei, werd te Parijs een vrouw verbrand, die men voor een begijn hield, aangezien zij zich tegen de mis en andere instellingen van de roomse kerk verklaarde.

Richard, een Predikmonnik [JAAR 1330.]

Omstreeks het jaar onzes Heeren 1330, leefde te Heidelberg een Predikmonnik, Richard genaamd, die om de vrijmoedige prediking van het Evangelie en het bestraffen van de misbruiken der pausgezinden als een ketter werd veroordeeld.

Enige jaren tevoren werd een heremiet in Engeland zeer vervolgd, omdat hij in het openbaar verkondigde, dat het geen sacramentenwaren door Christus ingesteld, die men toen gewoonlijk in de gemeenten gebruikte.

Johannes Aston, een zeer geleerd man, van Oxford, werd, omdat hij leerde dat het brood in het Avondmaal onveranderd bleef. door Aan aartsbisschop van Canterbury als een ketter in de gevangenis geworpen.

Omstreeks het jaar 1340 woonde te Herbipoli Mr. Coenraad Haer. Voor de bisschop van Würtzburg beleed hij, dat hij gedurende vier en twintig jaren niet anders geloofd en de leden zijner gemeente geleerd had, dan dat de mis geenszins een offerande voor de zonden was, en dat zij levenden noch doden baatte. Hij zei ook, dat het geld, dat de stervenden de monniken en priesters beschikten, om missen te doen voor hun zielen, niets anders was dan diefstal en kerkroof, hetwelk zij aan de armen op oneerlijke wijze ontroofden. Hij voegde er bij, dat, al bezat hij een zak dukaten, hij er niet een zou willen geven om missen voor zich te laten doen. Eindelijk beleed hij voor dezelfde bisschop, dat hij meende, dat het volk daarom van de missen te horen zulk een afkeer had, omdat hij zo dikwerf daartegen gewaarschuwd en het volk zulke gevoelens van de mis ingeplant had.

Om deze belijdenis, die bij voor de bisschop aflegde, werd hij als een ketter in de gevangenis geworpen, doch, welke dood hij stierf, vindt men niet beschreven.

Hoofdstuk V - Een Verslag van de Onmenselijke Wreedheid door de Inquisitie

Hij liet ze allemaal martelen en op 18 november... De inquisitie of de rechtbank van het geloof is een door de paus ingestelde rechtbank om ketters te onderzoeken en te veroordelen. Deze rechtbank werd opgericht onder toezicht van paus Innocentius in de twaalfde eeuw. Hij beval dat de ketters moesten worden uitgeroeid. Daarom beval hij alle katholieke vorsten en volken om hun aantal, hun gedrag en dergelijke nauwkeurig te onderzoeken en hem daarover aan Rome te berichten. Daarom werden zij de ondervragers of onderzoekers genoemd - of, zoals de Engelsman het uitdrukt, "Inquisiteurs". Zo ontstond de rechtbank van de inquisitie. Om de inquisitie, of deze geestelijke rechtbank, zo verschrikkelijk mogelijk te maken, werden de Europese vorsten door de Romeinse paus overgehaald, met name keizer Frederik II en Lodewijk IX, koning van Frankrijk, om zeer strenge wetten tegen ketters uit te vaardigen, zodat iedereen die voor deze geestelijke rechtbank werd gebracht, door de inquisitie zou worden onderzocht en veroordeeld, en zodat iedereen zonder uitzondering zo zou worden vervolgd.

In 1244 verklaarde Frederik II zich tot beschermer en vriend van de inquisitie en vaardigde de volgende edicten of geboden uit:

1. Alle ketters die volharden in hun halsstarrigheid zullen worden verbrand.

2. Alle ketters die berouw hebben van hun dwalingen worden levenslang opgesloten.

Het was de taak van deze duivelse rechtbank om niet alleen het geloof van de ketters te onderzoeken, maar ook dat van de Joden en de Mohammedanen.

De inquisitie boezemde het volk zoveel angst in dat ouders hun kinderen en echtgenoten hun vrouwen zonder morren aan de ambtenaren overdroegen. Zij sloten de gevangenen maandenlang op, sommigen jarenlang, totdat de ambtenaren uiteindelijk hun verraders werden en zelf de oorzaak van hun opsluiting bekendmaakten. Zonder verhoor werden ze veroordeeld en ter dood veroordeeld. Zodra de gevangenen in de kerker waren gezet, gingen hun vrienden in rouw en spraken over hen alsof ze dood waren. Ze durfden niet om verlichting te vragen, omdat ze geloofden dat hen hetzelfde lot zou treffen.

Het vonnis werd met de grootste ernst of plechtigheid uitgesproken. In Portugal werd een zaal opgericht die groot genoeg was voor 3000 mensen. In het midden werd een altaar gebouwd en het geheel werd volledig ingericht met zitplaatsen. Dicht bij het altaar zaten de gevangenen en tegenover hen stond een hoge stoel. Daar werden ze een voor een geroepen om hun vonnis te horen uitspreken door een van de ondervragers. Ze wisten allemaal van tevoren wat hun vonnis was, want ze werden in verschillende kleren voor de rechtbank gebracht, afhankelijk van het vonnis.

Zij die in hun eigen kleding verschenen, werden na betaling van een bepaald bedrag ontslagen. Zij die verschenen in een *Santo Benito* of in een rechte rok en in het geel kregen het leven, maar hun goederen werden weggedaan. Zij die een geschilderd kruis of geschilderde vuurvlammen op hun *Santo Benito* hadden, werden met vuur bedreigd als zij in hun dwalingen zouden vervallen. Maar zij die hun beeltenis op hun *Santo Benito* lieten schilderen, samen met vuurvlammen en de duivel, werden het slachtoffer van vuur. De inquisiteurs, die geestelijken waren, schreven een opstel dat zij in het openbaar aan de menigte toonden. Zij gaven dit geschreven essay aan de zeven rechters die rechts van het altaar stonden, waarna zij het vonnis over de beklaagde uitspraken. Dit werd de "laatste scène van de tragedie van de inquisitie" genoemd.

De gevangenen werden vervolgens overgedragen aan de burgerlijke deurwaarders, die hen met zware ketenen enkele uren in de gemeenschappelijke gevangenis brachten, vanwaar zij voor de wereldlijke rechter werden geleid. Deze vroeg hen in welke godsdienst zij wensten te sterven en sprak het vonnis over hen uit. Zij die wilden sterven in het Romeinse geloof werden eerst verstikt en daarna verbrand. Maar wie in een ander geloof wilde sterven, werd levend in het vuur gegooid. Beiden werden dan naar de plaats van hun executie geleid, waar brandstapels klaarstonden voor iedereen. Tenslotte spraken de Jezuïeten met hen en probeerden hen zo mogelijk over te halen hun dwalingen te herroepen en zich te verzoenen met de Roomse Kerk. Als ze niet op deze oproepen ingingen, werden ze overgeleverd aan de duivel, die, zo zeiden ze, aan hun hand stond om hun zielen in de vlammen van de hel te dragen. Daarop werden luide kreten geslaakt, en met luide stemmen riepen zij uit: "Maak de honden hun baarden!" Brandende stokken werden tegen hun gezichten gehouden tot ze verbrand waren, en tenslotte werden de brandstapels aangestoken, waarmee een einde kwam aan de tragedie. Deze wrede daad maakte de inquisiteurs alleen maar aan het lachen. Ja, ze beschouwden het als een wonderbaarlijk geluk dat ze zulke waardevolle diensten aan God konden verlenen.*

Verborgen wreedheden van de inquisitie*, ontdekt door een bijzonder voorval

In het begin van de zestiende eeuw vochten twee vorsten om Spanje. Frankrijk verdedigde de zaak van de ene en Engeland die van de andere. De hertog van Berwich, een zoon van Jacobus II, voerde het bevel over de troepen van Spanje en Frankrijk en versloeg de Engelsen in de beroemde slag bij de stad Almansa in Spanje. Dit leger was verdeeld in twee delen: Het ene deel stond onder bevel van de hertog van Berwich, die optrok tegen Catalonië, en het andere deel stond onder bevel van de hertog van Orléans. Hij streefde naar de verovering van Aragon. Toen hij de stad naderde, kwamen de gouverneurs hem de sleutels overhandigen. Hij zei heel eerlijk tegen hen: "Rebellen zijn jullie. Ik zal de sleutels niet aannemen, want ik moet de stad binnenkomen door een bres." Hij ging door de bres. Nadat hij alle nodige regelingen had getroffen, ging hij met zijn leger op weg om andere plaatsen te overweldigen. Hij liet een sterk garnizoen achter onder het bevel van zijn luitenant-generaal, M. De Legal, om de stad te beschermen.

Voordat de hertog de stad verliet, beval hij de volgende belasting te heffen:

1. De schepenen en edelen van de stad zullen maandelijks drieduizend kronen betalen voor het onderhoud van de hertogelijke tafel.

2. Elk huis betaalt een pistool, wat neerkomt op 18.000 pistoles per maand

3. Elk klooster en convent, volgens zijn inkomsten, zal deze twee laatste belastingen betalen voor het onderhoud van het leger.

De belastingen werden onmiddellijk betaald door de gemeenteraadsleden, de edelen en anderen. Maar toen de collecteurs zich nu ook tot de geestelijkheid wendden, bleek dat deze niet zo bereidwillig was als de anderen. Ze vonden het moeilijk om hun geld af te staan.

De belasting die de geestelijken moesten betalen was als volgt:

- De Jezuïeten - 2000 pistoles.

- De Karmelieten - 1000 pistoles

- De Augustijnen - 1000 pistoles

- De Dominicanen - 1000 pistoles

M. De Legal stuurde een resoluut bevel naar de Jezuïeten en beval hen het geld met alle mogelijke middelen te betalen. De Jezuïeten antwoordden dat het in strijd was met alle kerkelijke prerogatieven dat de geestelijkheid geld zou betalen voor het vermaak van de soldaten, en dat hij geen enkel bewijs had om zijn onderneming te rechtvaardigen. M. De Legal liet daarop vier compagnieën dragonders in het Collegium inkwartieren, en stuurde de Jezuïeten het minachtende antwoord: "Om u te overtuigen van de noodzaak het geld met alle mogelijke middelen te betalen, stuur ik u vier onafhankelijke bewijzen, ontleend aan de militaire conclusie. Ik hoop daarom dat geen verdere herinnering nodig zal zijn."

Dit verontrustte de Jezuïeten ten zeerste. Ze stuurden een boodschapper naar de biechtvader van de koning, maar de dragonders waren sneller aan het plunderen dan hun boodschapper op zijn reis was. Om een ondergang te voorkomen, betaalden ze geld en regelden de zaak in der minne voordat de boodschapper thuiskwam.

De Augustijnen en Karmelieten namen een voorbeeld aan wat de Jezuïeten was overkomen. Zij gingen voorzichtig te werk en betaalden hun belasting, en vermeden zo de studie van militaire redeneringen en het gevaar om logica of redeneren te leren van dragonders.

De Dominicanen waren echter zeer terughoudend. Ze vleiden zichzelf en dachten dat ze er doorheen glipten omdat ze agenten van de inquisitie waren. Maar ze vergisten zich. De heer De Legal vreesde noch eerde de inquisitie.

De abt stuurde de militaire commandant het antwoord dat de Dominicanen erg arm waren en dat ze onmogelijk de belasting konden betalen. Want, voegde hij eraan toe, de rijkdom van de Dominicanen bestond alleen uit zilveren beelden van de apostelen en heiligen die in de kerk waren geplaatst, en deze in beslag nemen zou een heiligschennende kerkroof zijn. Op deze manier probeerden zij De Legal af te schrikken, omdat zij geloofden dat hij het niet zou wagen de heilige beelden te vernietigen. Maar desondanks stuurde hij hen het antwoord dat de beelden uitstekend geschikt waren om geld mee te verdienen. Als hij ze in zijn bezit had, zou hij ze meer op hun ware aard laten lijken, aangezien ze in hun bezit het volk geen dienst bewezen. Hij wilde ze in omloop brengen, want hij wilde er munten van laten slaan, zodat ze net als de apostelen konden reizen en het volk goed konden doen.

Dit verbaasde de inquisiteurs. Ze hadden nooit gedacht dat ze zo behandeld zouden worden. Ze besloten de beelden in een heilige processie af te leveren en zo het volk tot verontwaardiging aan te zetten. De monniken kregen opdracht de beelden naar de Hauf De Legals te dragen. Ze gingen rouwend, met aangestoken waskaarsen in de hand, en jammerden de hele weg bitter: "Ketterij, ketterij, ketterij!" Ze deden een vergeefse poging om verontwaardiging op te wekken. De inquisiteurs besloten De Legal te excommuniceren* tenzij hij hun zilveren apostelen en heiligen overhandigde voordat ze tot munten werden omgesmolten. Hij weigerde pertinent om de beelden in te wisselen en ze aan hen te overhandigen en zei: "Ik zal ze inderdaad laten reizen en de mensen goed doen." Toen lieten zij hem een schriftelijke exccommunicatie voorlezen door hun schrijver. De Legal luisterde met alle geduld naar hem en zei beleefd tegen de scriba dat hij zou antwoorden.

Vervolgens gaf hij zijn secretaris opdracht een excommunicatie op te stellen die leek op die welke hem was voorgelezen, behalve dat in plaats van zijn naam de namen van de inquisiteurs zouden worden geschreven.

De volgende ochtend stuurde hij de secretaris, vergezeld van vier regimenten, naar de inquisitie. Hij las hen met luide stem de excommunicatie voor. Ze luisterden met verbazing naar hem. Ze klaagden tegelijkertijd De Legal aan, en zeiden dat hij een ketter was! "Dit is een uitdagende belediging van het katholieke geloof." Om hen nog meer te verbazen, kondigde de secretaris hen aan dat ze moesten vertrekken omdat De Legal besloten had de troepen in deze comfortabele plaats in te kwartieren.

Hierop mopperden ze flink. De secretaris nam hen in hechtenis en stuurde hen naar een door De Legal aangewezen plaats. Ondertussen ontsloot de secretaris alle deuren van het huis van de inquisitie en liet de gevangenen vrij, wier aantal 400 bedroeg, waaronder zestig mooie jonge vrouwen, die een gemeenschappelijke seraglio of harem vormden van de drie voornaamste inquisiteurs. Deze ontdekking bracht de verschrikkingen van de inquisitie aan het licht. Een van de vrouwen, die destijds werd vrijgekocht en later trouwde met degene die de deur van haar kerker opende, vertelde het volgende:

Gruwelijkheden van de inquisitie, vervolgd.

De dame vertelde het volgende voorval aan haar man en M. Gavin**: "Ik en mijn moeder gingen op een dag op bezoek bij gravin Attarass. Daar werden we voorgesteld aan haar biechtvader, Don Francisco Tirregon, de tweede inquisiteur van het heilige ambt.

Terwijl we een kop chocolade dronken, vroeg hij me de naam van mijn biechtvader en stelde me vele andere moeilijke vragen over religie. De strengheid van zijn gezicht maakte me erg bang. Toen vroeg hij de gravin mij te vertellen dat hij niet zo streng was als ik dacht. Hij gaf me zijn hand, streelde me en zei tegen me toen hij wegging: "Mijn liefste kind, ik zal aan je denken tot de volgende keer". Op dat moment wist ik niet wat dit betekende. Hij herinnerde zich mij inderdaad. Diezelfde avond kwam hij aan de deur van het huis van mijn ouders. Ons hele gezin lag in bed. Het dienstmeisje dat met mij in dezelfde kamer sliep, ging naar het raam en vroeg: "Wie is daar?" Het antwoord was: "De Heilige Inquisitie." Toen ik dit hoorde, riep ik uit: "Vader, vader, liefste vader, ik ben eeuwig verloren!" Mijn vader stond op en kwam naar me toe om de oorzaak van mijn schreeuw te kennen. Ik vertelde hem dat de inquisiteurs voor de deur stonden.

Toen hij dit hoorde, sleepte hij me snel de trap af en droeg me over aan de officieren. Ik werd in een koets gezet, bijna zonder kleren. Ik kreeg geen tijd om me aan te kleden. Mijn angst was onuitsprekelijk. Ik verwachtte diezelfde nacht nog te sterven. Maar stel je mijn verbazing voor toen ik werd binnengeleid in een goed ingerichte kamer, een kamer versierd met alle pracht en praal. Spoedig verlieten de officieren mij. Toen kwam een dienstmeisje binnen met een schotel geschenken, overladen met snoepgoed en allerlei soorten snoep, drankjes en dergelijke. Ze vroeg me of ik me daarmee wilde laven voordat ik naar bed ging. Maar ik antwoordde dat ik uit angst niet kon eten en vroeg haar of ik die nacht gedood zou worden. "Gedood," riep ze uit. "Je bent hier niet gekomen om gedood te worden, maar om te leven als een koningin. Het zal je aan niets ontbreken. Alleen heb je niet de vrijheid om in en uit te gaan. Wees daarom vrolijk en ga slapen. De volgende dag zul je wonderen zien in dit huis. En aangezien ik voorbestemd ben om u te dienen, hoop ik dat u mij gunstig gezind zult zijn."

Ik stelde haar enkele vragen, waarop zij zei: "Ik mag u nu geen verdere informatie geven. Maar wees gerust, niemand zal u lastig vallen. Ik ga mijn werk doen, maar ik kom snel terug, want mijn bed staat in de volgende slaapkamer." Ze was ongeveer een half uur afwezig en kwam toen terug. "Madame," zei ze tegen me, "hoe laat in de ochtend wilt u uw chocolade?" Dit verbaasde me. Zonder haar te antwoorden, vroeg ik haar hoe ze heette. "Maria is mijn naam," zei ze. "Maria," zei ik, "zeg me in godsnaam, ben ik hierheen gebracht om te sterven?" "Ik heb je al eerder gezegd," antwoordde ze, "dat je een van de gelukkigste ter wereld zou zijn."

We gingen slapen, maar ik kon niet inslapen uit angst voor de dood. Mary werd wakker en was verbaasd dat ik wakker was. Snel stond ze op en liet me even alleen, kwam toen terug en bracht twee kopjes chocolade en beschuit op een zilveren geschenkbord. Ik dronk één kopje op en eiste dat zij het andere zou opdrinken. Ze dronk. Toen vroeg ik: "Maria, waarom ben ik

hier?" Ze antwoordde: "Ik mag je nog geen antwoord geven. Heb geduld." Toen verliet ze de kamer.

Na een half uur kwam ze weer terug met een heleboel prachtige kleren en zei tegen me dat ik me moest aankleden. Tussen de andere snuisterijen die ze met de kleren had meegebracht, vond ik een blikje snuiftabak met de afbeelding van Don Tirregon. Dat verklaarde de oorzaak van mijn gevangenschap. Ik stuurde hem het geschenk terug en bedankte hem via Maria voor de kleren. Toen zei ik hem dat het me speet als ik hem het blikje snuiftabak opnieuw stuurde, want ik gebruikte het niet.

"Oh, mijn God, mijn God," riep ik. "Moet ik mijn eer opofferen voor mijn angst? Moet ik mijn deugdzaamheid overgeven aan zijn despotische macht? Oh wat kan ik doen? Hem weerstaan is tevergeefs. Al weersta ik zijn verlangen, toch zal geweld verkrijgen wat de deugd ontkent!" Het angstzweet brak me uit.

"Ze zei: "Het doet me goed dat je je zo nederig aan alles overgeeft. Na een paar minuten kwam ze terug en zei dat Francisco me wilde vereren met zijn aanwezigheid. Ik zou met hem dineren.

"Mevrouw, staat u mij toe u meesteres te noemen, want ik moet u dienen. Ik ben hier al veertien jaar en ken alle gebruiken. Maar omdat ik op straffe van de dood verplicht ben alles geheim te houden, mag ik geen vragen beantwoorden, behalve die welke u betreffen. Ik adviseer je om nooit de wil van de heilige vader te weerstaan. En als u andere jongedames ziet, stel ze dan geen vragen. U kunt uw tijd met hen doorbrengen, maar u mag hen nooit iets vertellen. Kortom, u zult zo op uw gemak zijn dat u alle verlangen om deze glorieuze plaats te verlaten zult verliezen. Aan het einde van je tijd zal de heilige vader je uithuwelijken aan een edelman van het land."

Na deze toespraak vertrok ze, en ik was verbaasd en wist nauwelijks wat ik dacht. Zodra ik hersteld was, keek ik rond en zag een kast met boeken die voornamelijk over de wereldgeschiedenis gingen. Geen ervan ging over religieuze zaken. Ik las om de tijd te doden. Al snel werd de lunch bereid. Het eten was voortreffelijk, alles was in overvloed, niets ontbrak. Na de lunch verliet Maria me en zei dat als ik iets wilde, ik moest aanbellen met een belletje dat ze me liet zien. Dan zou ik onmiddellijk bediend worden. s Middags vermaakte ik me met het lezen van een boek. s Avonds kwam Don Francisco in zijn ochtendjas mijn kamer binnen. Hij begroette me met alle hoffelijkheid en zei dat hij me zo'n eer was komen bewijzen vanwege de familie van mijn vader en dat hij me altijd in hoog aanzien zou houden.

Toen zei hij dat mijn naasten mij in religieuze zaken hadden aangeklaagd bij de inquisitie en dat hij mij hierheen had laten brengen om mij te redden, zodat ik zou kunnen ontsnappen aan het vonnis dat over mij is uitgesproken. Want ik was veroordeeld om geroosterd te worden in een droge pan. Deze woorden sneden door mijn hart. Ik viel voor hem neer en vroeg: "Oh, mijn Heer, hebt U mijn vonnis voorgoed tegengehouden?" Hij antwoordde mij: "Naar uw welbehagen zal het u geschieden," en wenste mij een goede nacht.

Gruwelijkheden van de inquisitie, voortgezet

Nauwelijks had hij mijn kamer verlaten of ik begon te huilen. Toen kwam Maria en vroeg waarom ik zo bitter huilde. Ik antwoordde en vroeg: "Oh, Maria, wat bedoel je? De droge pan en het langdurige vuur. Dat wordt mijn dood!"

"Madame," zei ze, "wees niet bang. Ik zal het je spoedig laten zien. De droge pan en het langdurige vuur is alleen voor hen die zich verzetten tegen de wil van de Heilige Vader. Hij is zeer gunstig voor hen die zich niet tegen hem verzetten."

De volgende ochtend vroeg beloofde ze me de droge pan te laten zien. Ze leidde me een trap af naar een grote hal. Daar stond een grote kachel waar het vuur in brandde, en boven de kachel stond een grote pan met een deksel en een slot erop. In de volgende kamer stond een groot wiel, met aan weerszijden dikke planken. In het midden opende ze een klein raam. Ze scheen het licht naar binnen en vroeg me naar binnen te kijken. Ik keek naar binnen en zag de omtrek van het rad bedekt met scherpe messen. Ik huiverde. Daarna leidde ze me naar een kuil gevuld met giftige dieren.

Terwijl ik me verwonderde over de aanblik, zei ze: "Nu, mijn goede meester, zal ik u het nut van dit alles uitleggen. De droge pan is voor de ketters en allen die zich verzetten tegen de wil van de Heilige Vader. Ze worden eerst uitgekleed, dan levend in de pan gelegd, dan wordt de oven een beetje verhit en het vuur geleidelijk opgevoerd totdat degenen die er op liggen tot as zijn verbrand. Het rad is voor degenen die tegen de paus of de Heilige Inquisitie spreken. Zij worden genomen, op het rad geplaatst, het raam wordt gesloten en het rad wordt met alle geweld en snelheid rondgedraaid totdat zij volledig in stukken zijn gescheurd. De kuil is voor hen die de beelden niet respecteren en voor allen die weigeren met eerbied aan de voeten van de geestelijkheid te vallen. Ze worden in de put gegooid voor de giftige dieren om te eten."

We gingen nu terug naar mijn kamer. Toen zei Maria dat ze me over een paar dagen andere plagen zou laten zien die voor andere overtreders waren voorbereid. Ik vroeg haar mij in de toekomst niet met zulke beelden lastig te vallen. Toen verliet zij mij. De gedachte aan wat ik had gezien vervulde me met schrik. Ik verloor bijna mijn verstand.

De volgende ochtend vroeg zei Maria: "Laat me je nu versieren met deze heerlijke kleren. Daarna moet je Don Francisco goedemorgen wensen en met hem ontbijten." Nadat ik aangekleed was, leidde ze me door een lange gang naar zijn kamer waar hij in bed lag. Hij beval Maria te vertrekken en het ochtendbrood over twee uur klaar te hebben. Nadat Maria de kamer had verlaten, beval hij mij om me uit te kleden en bij hem in bed te kruipen! De manier waarop hij tegen me sprak, de vreselijke gedachten aan de droge pan en de plagen die waren voorbereid voor allen die zijn bevelen niet opvolgden, beangstigden en verontrustten me zozeer dat ik, zonder te denken aan de schande die ik over mezelf afriep, gehoor gaf aan zijn bevel om aan de kwelling van de droge pan te ontsnappen. Ik bracht eeuwige schaamte

over mezelf. En om aan het langzame vuur te ontsnappen, offerde ik mezelf op aan de geile sleur. Ellendige keuze tussen de meest martelende dood of eeuwige bezoedeling.

Na twee uur kwam Maria ons bedienen. Ze bracht chocolade en knielde nederig bij het bed om ons het eten te geven. Toen ik weer aangekleed was, leidde ze me naar een prachtige en goed versierde kamer die ik nog nooit had gezien. Wat me het meest verbaasde was het prachtige uitzicht dat ik bij het raam had. Maria vertelde me dat enkele dames me voor de middag zouden bezoeken. Na enkele minuten kwamen een aantal goed geklede demoiselles aan. Ze omhelsden me, wensten me geluk en vreugde en vroegen of ik met hen wilde lunchen. Ik bedankte hen voor hun aandacht. We werden nu aan tafel geroepen, die overladen was met alles wat de tong lekker vindt en het oog bevalt. Ik telde ons aantal. We waren niet minder dan vijftig in getal en de oudste was niet ouder dan vierentwintig.

We brachten de middag door met feestvieren. Om acht uur 's avonds was het tijd voor iedereen om terug te keren naar de kamer. Ik werd naar de kamer van Don Francisco gebracht, waar ik de nacht bij hem in bed doorbracht. Zoals we de vorige dag hadden doorgebracht, zo gebeurde het ook de volgende dagen.

Mijn lezers, de ruimte laat me niet toe dit verhaal gedetailleerder te vertellen. Maar als mijn omstandigheden het toelaten, zal ik op een geschikter moment het boek Master Key to the Papacy van de heer M. Gavin vertalen, waarin veel van dit soort zaken in detail worden verteld.

Dr. Aegidio en Dr. Constantine [JAAR 1559]

De leraar Egidius was niet onbekwaam in het aanleren van de schone kunsten, en verzuimde niets om daarin vorderingen te maken, en had het grootste deel van zijn leven met zulke onnutte studiën doorgebracht, dat hij ook toen, nadat hij alle vrije kunsten geleerd had, de hoogste titels in de school verkreeg. En toen hij de heilige Schrift geruime tijd in het openbaar had verklaard, kon hij nauwelijks Latijn spreken; aldus was het in die tijd met de kennis der talen en de vrije kunsten gelegen. Behalve de onbekendheid met de talen en de vrije kunsten, gaf men zich over aan een goddeloze verachting der heilige Schrift; want dr. Egidius heeft zelf bekend, dat het in die tijd dus met de godgeleerdheid gesteld was, dat zij, die in de hogeschool te Complutum of Alcala de Henares, waar hij ook had gestudeerd, zich maar een weinig op de kennis van de heilige Schrift toelegden, geen geleerde lieden, maar bijbelisten genoemd werden, omdat zij zich op de bijbel toelegden; want zij schreven, de heilige Schrift latende varen, aan Lombardus, Aquino, Scotus, Gregorius, en dergelijke schrijvers alle kennis en godgeleerdheid alleen toe. Toen hij in de school te Signents in het openbaar de Heilige Schrift verklaarde, werd hij te Sevilia als domprediker beroepen, en ieder hield hem voor een zeer geleerd man in de godgeleerdheid.

Doch, aangezien Egidius nog nimmer in het openbaar gepredikt, noch ooit de bijbel gelezen had, werd hij, toen hij de predikstoel had beklommen, ongeschikt voor die bediening

gevonden, zodat hij voornemens was deze dienst te laten varen, en ook zij, die hem beroepen hadden, helden er naar over om hem af te zetten. Na enige jaren in die moeilijkheid te hebben doorgebracht, kwam er een eenvoudige man tot hem, die hem slechts korte tijd in het predikambt onderwees, en hem aanraadde andere boeken en wegwijzers te gebruiken, dan hij tot nu toe gedaan bad. Het verwonderde Egidius, dat zulk een ongeleerde leek hem, zulk een geleerd doctor, dit durfde te zeggen. Maar, aangezien hij van nature goedaardig was, en het de zaak van het predikambt betrof, wilde hij des te liever naar hem luisteren. Na deze terechtwijzingen werd Egidius terstond een ander man, en zag in, dat hij een anderen weg moest inslaan, om tot de goddelijke wijsheid te geraken, waarvan hij nog niet eens het a b c geleerd had. En nu begon hij de ware leer van het Evangelie van Christus te kennen, waarvan hij vroeger in zovele jaren nooit had gehoord.

Daarna kwam hij in aanraking met Christophorus Pontius, die een zeer geleerd man was. Daar zij zich in de godgeleerdheid naarstig oefenden, nam Egidius daarin zeer toe, en hield zulke christelijke en ijverige predikatiën, dat men zich over hem moet verwonderen, wanneer men die met zijn vroegere nietsbetekenende predicaties vergeleek. De toehoorders ontvingen ook de kracht van deze zuivere leer; en, naarmate zij meer uit de duisternis der onwetendheid werden verlost, des temeer achtten zij Egidius en andere vrome leraars, terwijl zij de huichelaars en valse leraars diep verachtten.

Dagelijks werden er klachten bij de geloofsrechters over deze beschermer der waarheid ingediend. En vooral begonnen zij hem te haten, toen hij wegens zijn bekwaamheid, door keizer Karel de vijfde tot bisschop werd verheven. De huichelaars vreesden toen namelijk, dat hun rijk een grote nederlaag zou ondergaan, indien hij het bisdom ontving. Zij besloten daarom, om hem met al hun macht te onderdrukken, wat ook plaats mocht hebben.

Hij werd terstond voor de rechtbank der geloofsrechters gedaagd, en zijn zaak werd zo ernstig aangetast, dat hij weldra in de gevangenis der inquisitie zat. De voornaamste punten, waarover men hem ondervroeg, waren: over de rechtvaardigmaking van de mens, over het vagevuur, over de betaling voor de zonden door de enige Middelaar Christus, over de verzekerdheid van het geloof in hen, die gerechtvaardigd waren; vervolgens over de afgoderij, hetwelk plaats had doormiddel van een schandelijk beeld Maria, dat op sommige feesten der maagd Maria met grote pracht werd vertoond, ook door middel van een stuk hout, dat men in de dom op gruwelijke afgodische wijze vereerde, onder voorgeven, dat dit van het kruis afkomstig was, waaraan Christus gehangen had.

En, aangezien Egidius erop aangedrongen had om dit, teneinde de afgoderij te leren schuwen, tot as te verbranden, spraken zij ook daarover met hem. Verder werd gesproken over de aanroeping der gestorven heiligen; zo ook over hetgeen hij gezegd had, dat men op de preekstoelen der christenen geen menselijke leer behoorde te dulden, maar dat men het zuivere Woord van God daar aan het volk moest verkondigen, enz.

Op al deze dingen verantwoordde Egidius zich, vooral wat de hoofdzaken aanging, en verdedigde die op voortreffelijke wijze. Intussen waren de geloofsrechters nog zo stout niet, om deze reden deze voortreffelijke man te doden, hoezeer zijn tegenstanders hen daartoe ook aanporden. Daarom zochten zij naar een middel om zijn leven te sparen, daar ook de geestelijke raad der gemeente te Sevilla, ja keizer Karel voor hem baden.

Onder de geloofsrechters was er ook een bejaard man, Coranus genaamd, die zeer de partij voor Egidius trok, niettegenstaande zijn goddeloos medelid Petrus (Pedro) Diazius, die de waarheid schandelijk had verloochend, zich tegen hem verklaarde. Aan beide zijden zocht men naar scheidslieden, die over deze leer, die de Spanjaarden onbekend was, moesten oordelen. En, aangezien er sommigen niet tegenwoordig waren, en ook anderen weigerden een zo moeilijk en gevaarlijk oordeel uit te spreken, werd er eindelijk een Dominicaner monnik toe geroepen, Dominikus Azotus genaamd, een beroemd drogredenaar van de hogeschool te Salamanca.24 Deze verscheen eindelijk te Sevilla, verstoutte zich grote dingen te doen, en begon met Egidius, die zeer eenvoudig was, listiger te handelen dan de anderen hadden gedaan. Hij gaf voor, dat hij het met hem eens was in de leer, en bepraatte hem, om de betwiste punten van deze leer in het openbaar met goede verklaringen aan het volk ter lezing te geven, teneinde alzo zijn schande te kunnen uitwissen; en dat hij, namelijk Azotus, hem een goede uitlegging zou voorschrijven, waarvan hij gebruik kon maken, als deze hem behaagde.

Nadat Azotus de verklaring had opgesteld, spraken zij met elkaar daarover en stemden daarin zo goed overeen, dat alle onenigheid tussen hen was weggenomen. Daarom bestemden de geloofsrechters een bijzondere dag, waarop deze verklaring in het openbaar zou worden voorgelezen.

Toen de tijd, daartoe bestemd, daar was, werden er twee predikstoelen in de dom geplaatst, een voor Egidius en de ander voor Azotus, terwijl het volk in grote scharen daarheen liep.

Nadat Azotus zijn predikatie had geëindigd, haalde hij ogenblikkelijk de dusgenoemde verklaring uit de borst, die geheel in strijd was met die, waarin zij met elkaar hadden overeengestemd, en welke laatste overeenkomstig de waarheid was. Maar in de verklaring van Azotus stond, dat Egidius alles, waarover hij was aangeklaagd, en wat hij gedurende twee jaren in zijn gevangenschap dapper had verdedigd, openlijk herriep. De beide predikstoelen stonden tamelijk ver van elkaar, en het gemompel van het volk, dat daarover heel wat te zeggen had, was zo groot, dat Egidius niet verstaan kon, wat Azotus zei. Onder die omstandigheden vroeg Azotus aan Egidius met gebaren en woorden op ieder punt van de valse herroeping, of wat hij gelezen had ook zijn mening was.

De onnadenkende Egidius antwoordde op zijn beurt met gebaren, dat zijn mening was, zoals Azotus die in het stuk had voorgelezen. Door tussenkomst van de monnik werd hij tot driejarige gevangenschap veroordeeld, en hem werd bevolen, dat hij in tien jaren niet mocht prediken, lezen of schrijven, noch zich over de grenzen van het koninkrijk Spanje begeven.

Daar hij niet had bemerkt, dat men zo bedrieglijk met hem gehandeld had, verwonderde hij zich over deze straf. Toen men hem weer in zijn eerste gevangenis bracht, en zijn vrienden hem wegens deze zaak beschuldigden, bemerkte hij eerst, dat hij de waarheid verloochend en men hem bedrogen had. Egidius leefde nog vier of vijf jaren na deze valse herroeping, en was de gemeente Gods niet minder tot nut, dan toen hij nog in vrijheid voor haar kon prediken. Toen hij op zekere tijd te Valladolid geweest was, en weer te Sevilla kwam, werd hij ongesteld en na slechts weinige dagen uit dit ellendige leven in de eeuwige zaligheid opgenomen. De geloofsrechters lieten zijn lijk opgraven en op de strafplaats slepen. Daar maakten zij in zijn plaats een pop van stro, die de straf ontving, welke zij Egidius, die toen in de eeuwige zaligheid met Christus leefde, zouden hebben aangedaan, indien hij nog in leven geweest ware.

Na de dood van Egidius kwam de leraar Constantinus Fontius in zijn plaats, die hem zo goed had onderwezen, dat hij in korte tijd in de ware godzaligheid en de kennis van de ware leer zeer was toegenomen. Toen deze, om de belijdenis van het Evangelie en wegens het schrijven van boeken over de ware godsdienst, in de gevangenis geworpen was, en de grote hitte der zon in de brandende oven der enge gevangenis niet verdragen kon, en daarom tot op het hemd ontkleed liggen moest, ontsliep hij zalig in de Heere Christus Jezus.

Doch op de dag van zijn overwinning lieten de vijanden zijn lijk opgraven en op de strafplaats brengen. Daar plaatsten zij, in plaats van de gestorvene, een pop van stro op een gestoelte die de een hand omhoog hief, en zich met de andere hand aan het gestoelte vasthield, en zo kunstig was gemaakt, dat het was alsof men Constantinus zag als hij stond te prediken. Nadat zijn vonnis voorgelezen was, pasten zij volgens de gewoonte der geloofsrechters op de opgegraven en verdorde beenderen van de heilige man en aan de gemaakte pop hun tirannie toe, en verbrandden alles.

Nicolaas Burton [JAAR 1558.]

Onder andere martelaren, die gestorven zijn om de belijdenis der waarheid, en wier bloed vergoten is door de wrede tirannen der Spaanse rechtbank van het geloof, moeten wij hier ook verhalen het lijden van de vromen martelaar Nicolaas Burton, wiens volharding in het geloof en geduld in het lijden wel waardig zijn in onze geschiedenis te worden verhaald, tot een voorbeeld van alle christenen, en waardoor wij kunnen leren niet bevreesd te zijn de waarheid temidden van Christus' vijanden te belijden, zoals deze martelaar op vrome wijze deed, toen hij door de rechtbank van het geloof in Spanje gevangen genomen was, zoals het vervolg van zijn geschiedenis ons zal leren.

Op de 3de November, in het jaar onzes Heeren 1558, voer van Londen een koopman, Nicolaas Burton genaamd, die met koopwaren naai Spanje vertrok, om daar deze goederen, die gedeeltelijk zijn eigendom waren en voor een gedeelte anderen kooplieden toebehoorden, te verkopen, om daardoor op eerlijke wijze zijn brood te verdienen. Nadat hij de gevaren der zee te boven gekomen was, kwam hij in een stad, Cadix genaamd, gelegen in Andalusië, een

streek in Spanje, waar hij in een goed logement zijn intrek nam, totdat zijn goederen gelost en hij weer gereed zou zijn om naar Engeland terug te varen. Doch de Heere had hem tot iets anders geroepen. Want daar de Engelsen een weinig verdacht waren, als komende uit een land, dat de hervormden godsdienst was toegedaan, kwam er in zijn logement een Judas of verrader, die op zeer vertrouwelijke voet stond met de geloofsrechters. Deze vroeg, of daar niet een Engelsman zijn intrek genomen had, Nicolaas Burton genaamd; en, daar de logementhouder niets vermoedde, antwoordde deze toestemmend.

De verrader gaf voor, dat hij brieven bij zich had, om die Nicolaas ter hand te stellen. Daar Nicolaas terstond bij hem kwam, en de verrader geen brief had om hem te geven, verzon deze verrader, door het ingeven van de duivel, wiens dienaar hij was, terstond wat anders, en zei dat hij enige goederen in zijn schip wilde laden om naar Londen te zenden. Nicolaas Burton antwoordde hem, dat hij zoveel kon laden, als hij slechts wilde, en het zeer goed bezorgd zou worden, en zei verder, dat hij vertrekken zou, wanneer de goederen gelost waren, die hij daar gebracht had, en andere zou hebben geladen. Terwijl zij samen spraken, verscheen er een beambte van de rechtbank van het geloof, die de verrader daar ontboden had, en die deze goede Nicolaas Burton gevangen nam.,

Toen hij zag, dat zij hem wilden grijpen en naar de gevangenis brengen, overtuigd dat hij niets misdaan had, en in de streken van Spanje niets gezegd had, dat inbreuk maakte op wereldlijke of geestelijke wetten en in alles onschuldig was, verzocht hij hun hem de reden te willen meedelen, waarom zij hem beschuldigden, en hem als een dief geboeid naar de gevangenis brachten. Niettegenstaande dit alles brachten zij hem in een duistere gevangenis te Cadix, zonder hem op een vraag te antwoorden, waar hij omtrent veertien dagen bleef in gezelschap van een hoop boosdoeners en dieven.

Hij onderwees deze beklagenswaardige gevangenen met Gods Woord in de ware godsdienst naar de mate der gaven, die hij van de Heere had ontvangen, wat hij zo gepast in de Spaanse taal deed, dat in korte tijd de onwetende Spanjaarden alle pauselijke bijgelovigheden verwierpen, en de zuivere leer van het Evangelie aannamen. Zodra de beambten van Cadix dit vernamen, besloten zij samen hem naar de leden van de rechtbank van het geloof te Sevilla te zenden, wat dan ook spoedig geschiedde. Nauwelijks was hij te Sevilla gebracht, of zij wierpen hem in een afzichtelijke gevangenis, Tryana genaamd, waar hij zo lang vertoefde, totdat de leden van de rechtbank van het geloof, naar hun oude gewoonte en tirannieke wijze, in het geheim een besluit over hem namen, waarbij zij aan de gevangenbewaarder bevalen niemand, Engelsman, noch iemand anders bij hem toe te laten om een woord met hem te spreken; zodat men tot op die tijd niet wist, wie zijn beschuldigers waren.

Op de 20sten December van het genoemde jaar brachten zij Nicolaas Burton uit de gevangenis, in gezelschap van een nog een groot aantal andere gevangenen, die om de belijdenis der waarheid gevangen genomen waren. Hij was gekleed met een rok van kanafas,

die van alle zijden beschilderd was met een afzichtelijke zwarte duivel, die een ziel in het vagevuur pijnigde, en op het hoofd had hij een papieren muts, waarop ook twee duivels waren geschilderd. Aldus gekleed, kwam hij op de grote markt te Sevilla, waar de heilige vaders van de dusgenaamde waardige rechtbank van het geloof hun zittingen hielden. Hier deelde men hem zijn vonnis mee, te weten om buiten de stad aan een paal levend te worden verbrand.

Tegen dit vonnis kon hij geen woord inbrengen, omdat zij hem de mond met een ijzer hadden toegestopt, uit vrees dat hij zijn geloof voor het volk zou belijden, en hun ongerechtigheid aan de lieden zou openbaar worden. Dadelijk, na het uitgesproken vonnis, grepen de beulen hem, plaatsten hem op een ezel, met het gezicht naar de staart, en brachten hem aldus naar de plaats, waar hij zijn ziel de Heere in de vreselijke vuurvlammen zou opofferen. Hij verdroeg deze dood zeer geduldig, en uit de gebaren met de handen, en opheffen van het hoofd naar de hemel, kon men overvloedig opmerken en zien met welk een standvastig hart en gemoed hij zich aan deze wrede dood overgaf. Toen hij nu op de strafplaats gekomen was, en het aangestoken hout begon te ontvlammen, ontsliep hij zo zacht in de Heere, dat de omstanders zeiden, dat de duivel zijn ziel al weg had voor hij overleden was, zodat hij daarom de smart van het vuur niet gevoelde.

In dit voorbeeld kan men genoegzaam opmerken de grote bloeddorstigheid van deze Spaanse rechtbank van het geloof, die een buitenlander, welke daar kwam en zich stil gedroeg, nochtans niet spaarde. Doch om te bewijzen, dat met hun wreedheid ook grote geldgierigheid gepaard ging, moeten wij niet vergeten, wat na de dood van deze Nicolaas Burton plaats had, welke geschiedenis wij hier willen bijvoegen, teneinde ieder de grote geldgierigheid en boze streken van deze priesters als in een spiegel zou kunnen aanschouwen.

Nauwelijks hadden zij deze goede man gevangen genomen, of zij legden ook beslag op al zijn goederen en koopwaren, die hij uit Engeland had overgebracht, waarin zij de oude manier volgden van de Spaanse rechtbank van het geloof. Zij namen daarbij niet alleen koopwaren, die hem toekwamen, maar ook de goederen, die anderen kooplieden toebehoorden, waarvan hij alleen vervoerder was, volgens de gewoonte der kooplieden. Toen nu een koopman te Londen, die hem vele goederen had medegegeven, hoorde, dat zijn commissionair Nicolaas Burton in Spanje gevangen genomen was, en al zijn goederen, die grote waarde hadden, daarin beslag waren genomen, zond hij terstond een man met een volmacht naar, Sevilla, om zijn goederen langs de rechterlijken weg terug te eisen. Toen deze man in Spanje gekomen was, en zijn brieven aan deze heilige vierschaar had getoond, verzocht hij op ootmoedige wijze, dat het de heren believen zou zijn goederen terug te geven, aangezien zij een ander koopman, wiens commissionair Nicolaas alleen geweest was, toekwamen.

De heren, de heilige vaders, antwoordden hem, teneinde deze zaak des te beter op de lange baan te kunnen schuiven, dat hij zijn verzoek schriftelijk moest overleveren, en dat hij, om dit te beter te kunnen doen, een advocaat moest nemen. Ja, om te tonen, dat zij zeer beleefd in deze zaak wilden handelen, wezen zij deze man een advocaat aan, die hem in deze zaak zou

kunnen helpen, wat hij ook op goede wijze deed. Deze advocaat schreef al de verzoeken en andere zaken van deze man, die aan de leden van de rechtbank van het geloof werden overgeleverd, en nam daarvoor niet meer dan acht realen, dat is twee gulden voor elk geschrift, die echter te samen niets meer te betekenen hadden, dan of hij stil gezeten en niets geschreven had.

Deze goede man bleef aldus drie maanden lang verzoeken zonder vrucht, en vervoegde zich dagelijks twee malen tot de schijnheilige vaders, te weten, des morgens en na de middag, waar hij stond met de pet in de hand, en de vaders met gebogen knieën bad, om de zaak te willen bevorderen, en vooral neeg en boog hij zich voor de heer de bisschop van Terracon, die in die tijd het hoofd was van de rechtbank van het geloof te Sevilla, en bad hem, dat hij door het gezag, dat hij bezat, wilde bewerken, dat zijn goederen hem toch terug zouden gegeven worden; doch hoe hoger deze koopwaren te schatten waren, en naarmate zij meer inhielden om er op aan te vallen, zoveel te moeilijker kon hij deze prooi aan deze hongerige en stekende vliegen ontnemen. Nadat hij, niettegenstaande al zijn bidden en verzoekschriften, vier volle maanden tevergeefs gewacht had, werd hem eindelijk geantwoord. dat zijn geschriften, die hij uit Engeland had meegebracht, niet voldoende waren, en dat hij van betere volmacht moest voorzien zijn en volledliger getuigschriften, om teruggave van zijn goederen te kunnen verkrijgen.

Ofschoon deze man wel zag, dat zij dit alleen deden om hem moedeloos te maken, en verdriet in de zaak te doen krijgen, daar zij allerlei uitstel zochten om tijd te winnen, gaf hij nochtans de moed niet op, en liet zich niet uit het veld slaan, maar voer naar Londen terug, vanwaar hij in korte tijd te Sevilla zulke deugdelijke schriftelijke bewijzen overbracht, als zij slechts konden wensen, welke geschriften hij hun ter hand stelde. Doch deze goede begerige vaders haastten zich niet hierop te antwoorden, en verontschuldigden zich door te zeggen, dat zij enige andere zaken te beschikken hadden, waaraan meer gelegen was dan aan deze zaak. Terwijl zij hem van dag tot dag uitstelden, hielden zij hem nog vier gehele maanden aan de praat, zodat, wegens de grote onkosten, die zij deze man veroorzaakten, zijn beurs bijna geheel leeg geworden was. Nochtans hield hij niet op ijverig te blijven verzoeken, zodat zij hem verwezen naar de heer bisschop, die echter zei, dat hij alleen daarin niet beslissen kon, daar zijn zaak zowel van de andere geloofsrechters afhing als van hem. Op deze wijze speelden zij met deze beklagenswaardige man als met een bal, hem slaande en werpende van de een naar de ander. Door zijn gedurig aanhouden werden zij eindelijk ongeduldig en verstoord, zodat zij zich voornamen, hem op zekere dag weg te zenden, om zo van hem te worden ontslagen.

Deze zaak droeg zich op de volgende wijze toe. De geestelijke Gasco, die zeer in de pauselijke schurkerijen ervaren was, beval hem zich des namiddags in de gevangenis te laten vinden. De Engelsman verblijdde zich over deze nieuwe tijding, daar hij dacht gebracht te zullen worden bij de gevangen Nicolaas Burton, om enige rekeningen na te zien, die zij met elkaar uitstaande hadden, zoals hij dikwerf vernomen had uit de mond der geloofsrechters,

zonder dat hij ooit hun voornemen in deze zaak te weten kwam, namelijk, dat het nodig was eens te spreken met de gevangene Nicolaas Burton. Ter goeder trouw in deze mening verkerende, kwam hij tegen de avond ter plaatse waar zij hem bescheiden hadden; doch terstond bevalen de geloofsrechters aan de gevangenbewaarder, om deze man in een hol te brengen, dat zij hadden aangewezen. Deze man intussen dacht allereerst, dat men hem naar de anderen bracht, om met hem te spreken, en verbaasde en verwonderde zich zeer, dat hij tegen zijn verwachting opgesloten werd in een donker gat, waar hij drie of vier dagen doorbracht, zonder dat een van de geloofsrechters naar hem omzag.

Later kwamen zij, en lieten hem voor zich brengen. Toen nu de Engelsman, die niet zeer tevreden was, dat zij zo trouweloos met hem handelden, voor hen verschenen was, begon hij terstond het oude liedje te zingen, en te vragen, waarom zij hem de koopwaren niet terug gaven. Doch deze loze vossen antwoordden daarop niet, doch een van hen viel met de deur in huis, en zei tot hem: Jan Phrontom," dus heette de Engelsman, "zeg eens uw Ave Maria op." Hij zei, dat hij liever zijn goederen terug had, dat hij daarom in Spanje gekomen was, en niet om zijn Ave Maria op te zeggen. Doch dit alles kon hem niet baten, zij bleven bij hun eis, en zeiden: Jan, wees niet zo bekommerd over uw goederen; men moet zo hebzuchtig niet zijn. Zeg uw Ave Maria op, laat ons eens horen, hoe goed gij dit van buiten kent." Met deze en dergelijke woorden kwelden zij hem derwijze, dat hij eindelijk op deze wijze begon:

"Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicla tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui Jezus. Amen."

Dat is: "Wees gegroet, Maria vol van genade, de Heere zij met u, gezegend bent gij onder alle vrouwen, en gezegend zij de vrucht van uw schoot Jezus. Amen."

De schrijver schreef dit alles woordelijk op, en zonder zelfs een woord te spreken van hem zijn goederen terug te zullen geven, en dit was volgens hen ook niet nodig, lieten zij hem weer in een duister gat brengen, waar hij reeds vroeger gezeten had, en stelden een beschuldiging tegen hem als een ketter, die zijn Ave Maria niet had opgezegd volgens de instelling van de roomse kerk, maar dat hij opgehouden had bij een plaats, die zeer verdacht was, waar hij had moeten bijvoegen de woorden:

"Sancta Maria, Mater Dei ora pro nobis peccatoribus, nunc & in hora mortis nostrae. Amen."

Dat is: "Heilige Maria, Moeder Gods, bid voor ons arme zondaren, nu en in het uur van onze dood. Amen."

Door het nalaten van dit gedeelte van het gebed was het zeer duidelijk, dat hij de voorbidding der heiligen niet goedkeurde. Om deze reden, die zij goed te pas brachten, hielden zij hem geruime tijd in de kerker gevangen. Daarna deden zij hem een lang kleed, met rode kruisen beschilderd, aan, en leidden hem aldus als een ketter ten spot van ieder door de gehele stad. Daarenboven hielden zij hem nog een vol jaar gevangen, en vertrok hij daarna zonder

enige van zijn goederen weer naar Engeland. Doch hij wilde niet meer tot deze heilige vaders terug keren, die hem, in plaats van hem zijn goederen terug te geven, zijn Ave Maria hadden leren opzeggen.

Wilhelm Gardinerus [JAAR 1521.

Toen Willem Gardinerus de hoofdzaken van de christelijke godsdienst en de Latijnse taal in Engeland geleerd had, werd hij, op zesentwintigjarige leeftijd naar een koopman te Lissabon gezonden, om daar, nevens andere zaken, koopmanschap te drijven. Hij stelde echter meer belang in de godsdienst, dan in al het geld en de goederen der wereld. Met vlijt las hij de Bijbel en andere goede boeken, en ging ook voortdurend met zijn christelijke vrome landgenoten om, en sprak veel met hen over de zaken van de godsdienst. Dikwerf placht hij ook zijn grote zwakheid te bewenen, te weten, dat hij de zonde niet genoeg haatte, en de ware godzaligheid niet ijverig genoeg navolgde. Toen er de 1e September in het jaar 1552 te Lissabon een koninklijke hoogtijd zou gehouden worden, waarbij allerlei geestelijke en wereldlijke heren, vorsten en edellieden tegenwoordig waren, en een grote menigte anderen was samen gekomen, ging ook genoemde Gardinerus naar de kerk, waar alles heerlijk en prachtig was ingericht, en gezangen werden aangeheven onder orgel en ander muziek, en de mis werd bediend door een kardinaal. Allen, die daar tegenwoordig waren, ja zelfs de koning, wijdden hun grootste aandacht aan deze afgoderij. Dit deed de ijverige jongeling in zijn hart leed, en bewoog hem om God met ernst en vele tranen aan te roepen en te bidden, om hem gelegenheid en kracht te schenken, opdat hij de ellendig verleide mensen wegens hun goddeloosheid en afgoderij enigermate mocht vermanen en hen daarvan afkeren.

Zijn voornemen deelde hij echter aan niemand mee, doch bracht zijn zaken, schulden en rekeningen in orde, zodat niemand zeggen kon, dat hij hem een penning schuldig was. Dag en nacht hield hij zich ijverig met bidden bezig, en at, dronk en sliep zeer weinig. Intussen brak andermaal de Zondag aan, waarop het nog prachtiger in de kerk zijn zou dan voor acht dagen. Gardinerus trok zijn beste klederen aan, opdat hij te aanzienlijker zou zijn, en niet van het altaar in de kerk zou verstoten worden. Reeds vroeg in de morgen ging hij naar de kerk, nam een geschikte plaats bij het altaar, had het Nieuwe Testament bij zich, en las daarin, totdat de mis begon, die weer door de kardinaal werd bediend. Gardinerus zag deze gruwelen zolang aan, totdat de kardinaal aan de elevatie of opheffing van het misbrood gekomen was. Toen kon hij zich niet langer bedwingen, maar liep naar de kardinaal, nam met de een hand hem de afgod uit zijn handen, wierp die op de grond, vertrapte die met de voeten, en stortte met de andere hand de kelk om, en wel in tegenwoordigheid van de koning, vele edellieden en burgers.

Er had daar toen een grote oploop plaats, het volk schreeuwde en huilde; de kardinaal was door de angst als verplet, terwijl de edellieden en burgers toeliepen, en Gardinerus grepen. Een was er, die hem met een dolk in de schouder stak, en hij zou hem ook een tweede steek gegeven hebben, zo niet de koning met zijn eigen mond bevolen had, zijn leven te sparen.

Toen het oproer enigermate gestild was, werd Gardinerus voor de koning gebracht, die hem naar zijn vaderland vroeg, en waarom hij zijn majesteit en het sacrament der kerk zo geschonden had. Zonder de minsten schrik antwoordde Gardinerus daarop. Genadigste koning, ik behoef mij over mijn vaderland niet te schamen: van geboorte en godsdienst ben ik een Engelsman, en om handel te drijven ben ik hier gekomen. Maar toen ik bij zulk een belangrijke hoogtijd een dusdanige verschrikkelijke afgoderij vernomen had, kon ik mij, wegens mijn geweten, niet inhouden te doen wat uw majesteit daarstraks van mij gezien heeft. En zover is het er vandaan, dat ik dit tot verachting van uw majesteit zou gedaan hebben, dat ik veel meer voor God kan betuigen, dat ik dit deed om de welvaart van uw volk."

Toen zij vernamen, dat hij een Engelsman was, en wisten dat koning Eduard het pausdom had afgeschaft, dachten zij dat hij een Engelsman was die opzettelijk was gezonden om hun godsdienst te bespotten. En, toen zij begeerden te weten, wie hem tot zulk een daad had aangespoord, zei hij, dat zij die verkeerde mening moesten laten varen; dat niemand anders dan zijn eigen geweten hem daartoe had gedreven; dat er niemand onder de zon was, om wiens wil hij zich in zulk een groot en onvermijdelijk levensgevaar bad gebracht; maar dat hij allereerst aan God en ook aan hun zaligheid verplicht was zo te handelen. En, wanneer zij zich daarover boos maakten, moesten zij zichzelf daarover beschuldigen, die het heilige avondmaal in schandelijke afgoderij hadden misvormd, tot smaadheid van de Heere Jezus Christus, tot oneer en scheuring der christelijke kerk en tot hun eigen veroordeling, indien zij geen berouw toonden en zich bekeerden. Toen hij zo moedig gesproken had, begon hij vermoeid en flauw te worden, want hij had veel bloed verloren. Zij lieten zijn wond genezen, alleen om meer van hem te vernemen, en hem des te langer en gemakkelijker te kunnen pijnigen; want zij dachten niet anders, of hij had zich door anderen laten ophitsen, waardoor ook vele andere Engelsen in gevaar kwamen.

Zij begonnen hem vervolgens op een gruwelijke wijze, zoals nooit tevoren gezien was, en die alle wreedheid der tirannen te boven ging, te pijnigen. Zij lieten een linnen doekje tot een ronden vorm, als een bal, samen naaien. Deze bal stieten zij hem met geweld door de keel tot in de maag; terwijl aan deze bal een sterke snoer of riem was gehecht, waarmee zij de bal op en neer trokken, wat de lijder zulke smarten en pijnen veroorzaakte, alsof hem de ingewanden aan stukken gescheurd werden.

Toen de beulen door het pijnigen vermoeid en verdrietig waren, vroegen zij hem, of het hem niet berouwde, dat hij zo verkeerd had gehandeld. "Neen," zei hij, "want wanneer ik het niet had gedaan, zon ik mij schuldig rekenen om het nog te doen." Deze en andere woorden sprak hij met grote vreugde en wonderbare standvastigheid uit. Na hem allerlei gruwelen te hebben aangedaan, en ziende, dat hij niet lang meer leven zou, besloten zij om hem na drie dagen te doden, en hem in die tijd zonder ophouden te pijnigen en te kwellen.

In de Domkerk brachten zij hem eerst in een kapel, waar zij hem de rechterhand afhakten, die Gardinerus met de linkerhand opnam en kuste. Daarna, brachten zij hem op de markt, en

hakten hem daar ook de linkerhand af, terwijl Gardinerus neer bukte en die ook kuste. Toen zij hem dit op Spaanse wijze gedaan hadden, bonden zij hem met de armen en voeten aan de buik van een paard, en lieten hem alzo naar de plaats Qual slepen. Vervolgens bonden zij hem een touw om het lijf, trokken hem met een katrol in de lucht op, legden daaronder een vuur aan, lieten hem langzaam daarin zakken, doch zo, dat hij in het eerst slechts aan de voeten werd aangetast. Daarna lieten zij hem enige malen met het gehele lichaam in de vlammen neer, maar trokken hem dan terstond weer op, teneinde hem alzo, indien dit mogelijk ware, drie dagen achtereen te kwellen. Intussen bad hij des te vuriger, en hoe vuriger hij bad, hoe heviger zij hem aan de vlammen blootstelden. Toen zij hem andermaal vroegen, of zijn handelingen hem niet berouwden, en of hij de moeder Gods en de andere heiligen niet wilde aanroepen, antwoordde hij, dat hij niets had gedaan, wat hem kon berouwen; dat hij ook de heiligen niet behoefde aan te roepen, doch wanneer Christus zou ophouden zijn Voorspraak bij de Vader te zijn, dat hij dan beginnen zou zich tot Maria als zijn voorspraak te wenden.

Bovendien zei hij: "Pijnigt mij, zo lang gij wilt en kunt, de waarheid blijft toch ongedeerd; en aan gezien ik die in mijn leven beleden heb, wil ik die in de dood niet verloochenen." Daarop begon hij God van harte aan te roepen en zei: "0 eeuwige God en Vader van alle barmhartigheid, neem toch Uw armen dienaar in genade aan." Toen zij echter niet ophielden hem in zijn gebed te verhinderen, begon hij met luider stem de 43sten Psalm te zingen: "Doe mij recht, o God! en twist gij mijn twistzaak, bevrijd mij van het ongoedertieren volk, etc. Intussen trokken zij hem met het touw op, en lieten hem dan weer in het vuur zakken. Doch voor hij de genoemden Psalm geëindigd had, brak het verbrande touw, en zijn lichaam viel in het midden van het vuur, waarin hij ook zijn leven op zalige wijze eindigde, en ovenging tot de eeuwige rust en heerlijkheid.

Hoofdstuk VI - Een Verslag van de Vervolgingen in Italië

Onder het Pausdom

Johannes Mollius en een Perugiaanse wever [JAAR 1553.]

Johannes Mollius, in de stad Montheini genaamd in Italië geboren, was een Minderbroeder, en een zeer geleerd man. In Italië had hij gedurende enige jaren het Evangelie zuiver gepredikt, met zulk een vlijt en onder zulk een toeloop van volk, dat zijn roem door geheel Italië weerklonk.

De stadhouder van Ravenna, waar Mollius toen was, en de gezanten van de paus werd bevel gegeven, hem gevangen te nemen, en onder gewapend geleide naar Rome over te brengen, wat spoedig daarop plaats had. Toen hij te Rome was aangekomen, wierp men hem terstond in een afschuwelijke gevangenis van de toren Rome, waar hij enige maanden vertoefde. Intussen deden de dienaren van de paus en de kettermeesters hun uiterste best om Mollius van de zuivere leer van Jezus Christus en de heilige apostelen af te trekken; maar de almachtige God bewaarde hem, en het niet toe, dat zijn voeten struikelden. Toen zij zagen, dat zij hem op generlei wijze konden bewegen, besloot men eindelijk, hem niet langer te laten leven en hem te doden.

Op de September van het jaar na de geboorte van Christus 1553, bracht men hem en vele anderen, die om de Evangelische waarheid gevangen zaten, in de tempel St. Maria de Minerva genaamd, opdat zij allen daar alles openlijk zouden herroepen, anders zouden zij levend verbrand worden. Daar werd een hoog stellage gemaakt, dat met stoelen was bezet, welke met gouden en kostbare kleden werden overdekt, en waarop zes kardinalen en enige bisschoppen als rechters plaats namen. Vervolgens werden de gevangenen voorgebracht, ieder hunner met een brandende kaars in de hand. Door grote mismoedigheid en uit vrees voor de dood herriepen allen hun gevoelens, uitgenomen Johannes Mollius en een Perugiaanse wever. Toen de beurt tot herroepen aan Mollius kwam, verzocht hij hem te vergunnen openlijk te mogen spreken, wat men hem toestond. Hij begon een rede te honden, waarin hij met ernstige en roerende woorden verhaalde en versterkte, wat hij aangaande de artikelen waarin hij als ketter beschuldigd was, had onderwezen; zoals van de erfzonde, van de rechtvaardigmaking, van het geloof en de goede werken, van de eeuwige voorzienigheid en de wil van God, van de genade en verdiensten, van de kerk en Christus haar hoofd, van de verering, aanroeping en aanbidding der heiligen, van het vagevuur, van de aflaten, van het kloosterleven, van het huwelijk der priesters, van de vrije wil, van de sacramenten, van de oorbiecht, van de mis, enz.

Eindelijk deelde hij mee, hoe hij over de paus en het gehele pausdom dacht, als, om het beknopt samen te vatten, dat de paus geen nakomeling of erfgenaam van de apostel Petrus en ook geen stedehouder van Christus, veel minder het hoofd der christelijke kerk is, maar veeleer van de antichrist en van de vervloekten rijksoverste van de antichrist, die niet door het

Apostolische, maar veel meer door het moorddadige recht zich het rijk, zulk een macht en tirannie beeft toegeëigend. Vervolgens wendde hij zich tot de daar zittende kardinalen en bisschoppen, en zei: "Gij kardinalen en bisschoppen, wanneer ik wist, dat gij zulk een macht en waardigheid, die toch voor God en Zijn heilige Engelen gruwelen zijn, op rechtmatige wijze, zoals door een kloek verstand en eerlijke daden, en niet uit blinde eergierigheid en bozen moedwil, verkregen had, zou ik hierover moeten zwijgen; maar, aangezien ik zie en weet, dat bij u geen orde, geen tucht, geen eerbaarheid, geen deugd, ja in het geheel geen verstand worden geacht, heb ik reden wat scherper tegen u te spreken, en mij tegen uw kerk, die God niet toekomt, maar de helse duivel, die de ware kerk van Babylon is, te vertoornen.

Ieder ziet en erkent uw leer en vals aangematigd gezag, zodat het niet nodig is dit uitvoeriger uiteen te zetten. Want, voorzeker, wanneer uw macht waarlijk Apostolisch was, zoals gij toch op valse wijze de gehele wereld zoekt wijs te maken, en met woorden, geld en geweld wilt opdringen, dan zou toch zonder enige twijfel uw leer en uw leven aan de leer en het leven van de Apostelen enigermate behoren gelijkvormig te zijn. Aangezien er nu geen lid van dit Babylonische lichaam, en ook niets van uw leven wordt aanschouwd dat niet met grote schande, leugen en onwaarheid is bevlekt, wat kan ik anders denken of geloven dan dat zulk een kerk een waar roversnest en een moordkuil is? Uw leer, wat is zij anders dan een opgeraapte droom van enige verleiders, valse en geveinsde mensen? Uw leven is bekend en ieder weet goed, welke lichtvaardige en bedrieglijke tongen gij hebt; hoe bloeddorstig en vol roof uw handen zijn; hoe onverzadigd en vraatzuchtig uw halzen zich buigen. Alles toch tracht gij tot u te schrapen, ja met schande, moedwil en ontucht alles te vervullen; en, wat nog het ergste is, gij dorst ook naar het bloed der christenen. In één woord, uw leven is vol schande, onreinheid, lastering en dwaasheden. Wie kan u toch als nakomelingen der heilige Apostelen en Stedehouders van de Heere Christus honden en erkennen, daar gij toch leden en kinderen bent van de goddelozen antichrist, ja van de duivel? Alleronbeschaamdst veracht gij Christus en Zijn Woord; gij meent dat velen uw leer hoger zullen achten dan die van Christus en Zijn Woord. Gij gelooft ook niet, dat er een God in de hemel is; getrouwe dienaren van Christus vervolgt en doodt gij; gij verbreekt de geboden; gij ontrooft en ontsteelt de vrijheid aan de arme gewetens, en matigt op tirannische wijze alle macht van de dood en het leven, van tijdelijke en eeuwige welvaart u alleen aan, ja u alleen zeg ik u.

Daarom, zo roep ik u op en daag u, gruwelijke tirannen en moordenaars, op de jongste dag voor de Rechterstoel van Jezus Christus, Die zich niet met grote titels en namen, noch door uw prachtige hoogmoedige en hovaardige kleding, noch met geld laat voldoen, noch door vrees, geweld of wapenen laat verschrikken. Daar zult gij, en moet gij ook tegen wil en dank rekenschap geven van uw geheel vorig leven. En tot een getuigenis van deze dingen, ziedaar, neemt uw kaars terug, die gij mij gegeven hebt." En, toen hij dit gezegd had, wierp hij met de grootste ernst en onder indrukwekkende gebaren de brandende kaars midden onder hen.

Toen de, kardinalen en bisschoppen dit gehoord hadden, waren zij woedend, toornig en onverdraaglijk, schreeuwden en zeiden: "Weg met deze, voert hem weg" Aldus werden

Johannes Mollius en de Perugiaanse wever, die zich ook zeer vroom in de belijdenis der evangelische waarheid gedroeg, en al wat Johannes Mollius had gesproken bevestigde, tot de vuurdood veroordeeld.

Nadat het vonnis over henwas uitgesproken, waren zij beiden onverschrikt en werden niet versaagd. Mollius hief zijn ogen hemelwaarts en riep: “Och Heere Jezus Christus, hoogste Priester en eeuwige Herder, niets aangenamers kan mij op aarde overkomen, dan dat ik mijn bloed om de belijdenis van Uw naam nu mag vergieten."

Op de 5den September werden deze beide mannen naar de plaats Campo de Flor gebracht, en wel met een vrolijk gelaat en een verblijd aangezicht, en betoonden zich goedsmoeds, niet anders dan de heilige Apostelen, toen zij voor de raad der schriftgeleerden en Farizeeën stonden. De Perugiaanse wever werd eerst opgehangen. Toen hij naar de strafplaats ging, beval hij zich de barmhartige God aan, en bad dat Hij het zijn vijanden wilde vergeven, omdat zij het onwetend deden.

Intussen deed Mollius zijn gebed tot de Heere, en dankte Hem voor Zijn onuitsprekelijke genade, dat Hij hem met de kennis der waarheid verlicht, en nu tot een getuige van Zijn Evangelie uitverkoren had. Daarna werd hij insgelijks opgehangen en geworgd, terwijl de beul een vuur onder hen aanstak, waardoor zij beiden werden verbrand, en wel op de 5den September in het jaar 1553.

Onder het volk werd een verschillend oordeel over deze mannen geveld; sommigen waren met barmhartigheid over hen bewogen, weenden en zeiden, dat het grote zonde was zulke voortreffelijke en vrome mensen om te brengen, anderen zeiden, dat zij hardnekkige en verstokte ketters waren; weer anderen beweerden, dat men hen niet behoorde te doden, maar uit het land te bannen, "want," zeiden zij, "hun geloof is niet in onze macht, maar een werk en gave van God. De een zei dit, de andere wat anders, zoals ook vroeger het oordeel over Christus was, toen de een hem een Profeet, een rechtvaardig mens noemde. terwijl de anderen zeiden, dat Hij een oproermaker en een verleider der mensen was.

Een groot aantal gelovigen, om de belijdenis van het heilig Evangelie, in Calabrie omgebracht

[JAAR 1561.]

In het jaar onzes Heeren en Zaligmakers 1561, kort na de dood van mr. Lodewijk Paschal, ontstond er een grote vervolging in het koninkrijk Napels. Doch, voor wij met dit verhaal voortgaan, moeten wij weten, dat mr. Lodewijk Paschal predikant was bij de geheime gemeenten, die zich te Guardia en Sint Sixto, beide steden in het koninkrijk Napels, bevonden. Deze goede man was, zoals boven is verhaald, door de gemeente van Genève gezonden, om daar het Woord van God te verkondigen, wat hij ook, volgens zijn roeping met de grootste ijver deed, waarbij hij zijn vrouw verliet, die hij nog geen acht dagen gehuwd had. Hij werd eindelijk door Salvator Spinello, heer van Guardia, gevangen genomen. En, nadat hij vele

troostrijke brieven aan zijn bedroefde jonge vrouw en aan de broeders der gemeente te Genève geschreven had, heeft hij eindelijk de leer van het heilige Evangelie, dat hij het volk getrouw had verkondigd, met zijn bloed bezegeld. Toen deze goede herder door de vijanden der waarheid omgebracht was, werden de schapen verstrooid, niet alleen in Guardia, maar ook in de omliggende plaatsen, zodat er in korte tijd vele gelovigen om de belijdenis van de ware christelijke godsdienst werden gevangen genomen. De vijanden der waarheid noemden deze goede lieden Ketters, Lutheranen, scheurmakers; en met deze benamingen zochten zij hen bij de lieden gehaat te maken, ten gevolge waarvan de gelovigen niet meer geacht werden dan dieren, en vele pijnigingen moesten verduren; ja, zij werden in zo groot aantal en op zulk een jammerlijke wijze vermoord, dat een stenen hart er door bewogen moest worden.

Andreas Honsdorf schrijft in zijn boek, Het toneel der voorbeelden genaamd, dat er op de 11e Juni, ook volgens de getuigenissen van Job Fineel, in zijn derde boek van de wonderen van onze tijd, te Montalto, een stad in het Napelse rijk, vele gelovige gevangenen werden gebracht, waar zij terstond in de gevangenis geworpen en kort daarna ter dood veroordeeld werden. Toen het doodsvonnis over hen was uitgesproken, sneed de beul de een na de ander, als een hoop schapen, de hals af. In deze tijd werden op één dag achtentwintig lieden op wrede wijze omgebracht. Hun lichamen werden in vieren gesneden, en de stukken opgehangen langs de grote wegen in Calabrië.

Kort daarna werden er nog omtrent honderd vrouwen om de belijdenis van het evangelie, gedood, en zeven ouderlingen levend verbrand. Intussen hielden deze vervolgers, door zo veel bloed der christenen nog niet verzadigd, niet op de gelovigen door geheel Calabrië te vervolgen, zo zelfs, dat er omtrent zestienhonderd gevangenen waren, van welke enige standvastig in het geloof bleven, en hun bloed voor de naam van Christus lieten vergieten, terwijl enige in hun geloof verflauwden, zich door pijnigingen lieten bewegen, en van de waarheid afweken. Anderen wisten te ontvluchten, en hielden zich, zolang de vervolging duurde, in andere plaatsen op.

Nu rest ons mee te delen, hoe deze vervolgers van de naam van Christus met deze gevangen gehandeld hebben, en op welke vreselijke wijze zij het bloed van deze martelaren vergoten; daartoe is het echter niet nodig, zelf een verhaal samen te stellen, aangezien ons een brief in handen gekomen is van een pausgezinde, die uit Montalto geschreven was, waarin de wijze vervat is, op welke zij met deze beklagenswaardige lieden hebben gehandeld, waarin zij met hun eigen hand de barbaarsheid, jegens deze gelovigen bedreven, als in een spiegel ieder voorstellen. Wij willen daarom liever hun eigen woorden meedelen, teneinde de getuigenissen van onze tegenpartij strekken, om de bloeddorstigheid van de pausgezinden aan het licht te brengen, tot hun grote schande en eeuwige schaamte.

De brief, die uit het Italiaans getrouw vertaald is, luidt als volgt:

"Eerwaarde heren, tot heden heb ik u meegedeeld al wat dezer dagen is voorgevallen, en hoe wij gehandeld hebben met de ketters, die hier gevangen waren. Nu rest ons te verhalen,

wat op deze dag plaats had. Te goeder uur is men begonnen een gruwelijk rechtsgeding jegens deze genoemde Lutheranen in te stellen, die, als ik er aan begin te denken, mij het hart doet beven en doet ontzetten van schrik. Ik kan dit volk voor u wel bij een hoop schapen vergelijken. Zij waren samen in één huis gesloten. Toen de beul daar kwam, begon hij er een uit te slepen, bond hem een doek voor de ogen, en bracht hem op een uitgestrekte plaats, die niet ver van het huis was, waarin zij allen waren gevangen gezet. Na daar gekomen te zijn, liet hij hem knielen, trok een scherp mes uit de schede, sneed hem daarmee de keel af, en liet hem onverschillig liggen.

Terstond deed hij hem de bebloede doek van de ogen, liep met het mes in de hand om een ander te halen, die hij op dezelfde wijze behandelde, en eindigde niet dan nadat hij omtrent achtentachtig lieden op deze wijze de hals had afgesneden. Gij kunt wel denken, welk een droevig schouwspel dit was. Wat mij aangaat, mij schieten de tranen in de ogen, terwijl ik u dit schrijf. Er was niemand van de toeschouwers, die, na er een de hals te hebben zien afsnijden, zo moedig van hart was om ook de tweede te zien ombrengen, en wel omdat zij zo ootmoedig ter dood gingen, zo zelfs, dat het bijna onmogelijk is voor iemand, die dit niet gezien heeft, te kunnen geloven. Enige stierven en zeiden, dat zij aannamen, wat wij geloven, doch het merendeel is niettemin gestorven in hun vervloekte hardnekkigheid; en de bejaarde grijsaards gingen zeer blijmoedig naar de strafplaats, maar de jongelingen met grote vrees. Ik beef, wanneer ik aan deze dingen denk, en mij de onverschrokken beul voor ogen stel, die in zijn mond het bloedige mes en de bebloede doek in zijn hand had, waarmee hij hun de ogen bond, die zijn handen gebaad had in dat mensenbloed, en aldus naar het huis liep, vanwaar hij deze lieden haalde.

Na er een gegrepen te hebben, zou men gemeend hebben, dat hij een vleeshouwer was, die was gekomen om een hoop schapen de hals af te snijden. Men gaf bevel enige karren te doen komen, die nu reeds aangekomen zijn, waarop de rompen van deze lieden geladen werden, die allen zullen worden vervoerd naar de uiterste grenzen van deze provincie, vandaar verder op de grote postweg tot de uiterste grens van Calabrië. Indien zijn heiligheid de paus of mijnheer de onderkoning niet aan mijnheer de markies bevelen dit werkte staken, zal hij met de anderen, die nog gevangen zitten, voortgaan, en hun allen dezelfde weg leren bewandelen. Heden is er bevel gegeven, honderd van de oudste vrouwen in deze stad te doen brengen, om die eerst te laten pijnigen, en daarna ter dood te veroordelen, om alzo een ronde som te hebben van honderd mannen en honderd vrouwen.

Ziet hier wat ik u van het rechtsgeding kan meedelen. Het is nu vier uren in de namiddag, en spoedig zullen wij de woorden vernemen van enige lieden, die zij gesproken hebben naar de strafplaats. Zeven zijn er, die verhard bleven in hun gevoelens, om geen kruis te willen zien, noch te willen biechten; deze zullen levend worden verbrand. Het aantal ketters, binnen Calabrië gevangen, bedraagt duizend en zes honderd, die veroordeeld zijn. Het aantal tot nu toe omgebrachten bedraagt achtentachtig, zoals boven is meegedeeld. Deze lieden zijn afkomstig uit de valleien van Angronga, op de grenzen van Savoye, in Calabrië, die wij

Ultramontanen noemen. Onder hen heerste vreselijke bloedschande, die zij onder elkaar, zonder onderscheid van personen, plegen, waarbij zij het licht uitblazen, en de woorden spreken: "Crescite & multiplicamini," zoals velen van hen hebben bekend. In verschillende provinciën van dit rijk zijn nog vier plaatsen, waar dit volk woont, doch van wie men niet hoort, dat zij slecht leven. Zij zijn een onnozel en onwetend volk, dorpsbewoners en arbeiders. Ik heb vernomen, dat er bij het sterven velen hunner teruggekeerd zijn tot de roomse kerk.

Geschreven uit Montalto, 11 Juni 1561.

De lasteringen van deze beklagenswaardige pausgezinde, die in zijn brief vervat zijn tegen de onschuld en de standvastigheid van deze martelaren, zijn zo grof en onbeschaamd, dat men geen papier of inkt behoeft te verkwisten, om die te weerleggen. Het is genoeg bekend, waarmee de heilige samenkomsten der christenen steeds van de vroegste tijden aan werden beschuldigd. Thans durven de meest gezworen vijanden der waarheid zulke valse lasteringen niet meer uit te strooien, dan onder hun afgodendienaren. En, indien ook al enige van deze onschuldige lieden, uit menselijke zwakheid, de waarheid niet zo standvastig hebben voorgestaan als zij wel hadden behoren te doen, zijn toch de moordenaars, die in hun vreselijke gruwelen jegens zulke lieden voortgingen, zoveel te minder te verontschuldigen, vooral omdat zij zich beijverd hebben, de lust van hun moordzuchtige geest op te volgen, om de ziel samen met het lichaam te verwoesten.

Terwijl wij deze brief ontvingen, en bezig waren om die in ons boek op te nemen, als een getuigenis van een onmenselijke wreedheid, begaan tegen de ware gelovigen van Christus, hebben wij in handen gekregen een geschiedenis van het koninkrijk Napels, geschreven in Italië, en gedrukt in het jaar 1591, waaruit wij ontleend hebben wat deze schrijver, die een vroom pausgezinde was, van deze vervolging heeft opgetekend. Zijn woorden luiden als volgt:

“In deze tijd, te weten in het Jaar 1560, werden in Calabrië vele ketters ontdekt, die onbeschaafde en onnozele lieden waren, bijna niets wetende, maar die nochtans door een verborgen en aangenomen boosheid, samenspanden tegen het katholieke geloof. Tot hun grote schade en verderf zonden zij hen naar Genève, waar enige hunner waren geboren, en lieten twee predikanten vandaar komen, die in deze nieuwe gevoelens zeer goed waren onderwezen. Deze predikten in het openbaar, zodat in korte tijd de steden Guardia en St. Laurens, welke plaatsen onder het gebied van Salvator Spinello, ridder van Napels, behoorden, en nog enige andere steden van deze ketterijen ten enenmale werden vervuld. Spinello werd daarvoor gewaarschuwd, en deze heeft eerst door zijn eigen middelen en daarna door hulp van de onderkoning, al dit volk met het zwaard uitgeroeid, omdat zij als hardnekkige lieden liever in deze moedwilligheid wilden sterven, dan zich tot de gehoorzaamheid van de kerk overgeven. Er waren er, die in grote scharen zich naar het veld begaven, waar zij meenden op machtige wijze de soldaten te kunnen weerstaan, die door de onderkoning gezonden waren. Doch deze zijn eindelijk allen omgebracht, zodat men op één dag omtrent honderd tachtig lieden heeft

doen sterven. Spinello wilde liever, als een katholiek vorst, zijn land ontvolken, of van mensen beroven, dan zulk een pest onder zijn rechtsgebied verdragen. Hun bezittingen werden verbeurd verklaard, naar Napels gebracht, en daar, tot voordeel van de overheid, verkocht welke een aanzienlijke som opbrachten."

Wat deze pausgezinde geschiedschrijver zegt, dat namelijk enige van deze beklagenswaardige lieden hebben gepoogd zich met wapens te verdedigen, is niet anders dan grove laster, want niemand hunner heeft ook enige tegenstand geboden. En, wat hij kort daarna in zijn aantekeningen daarbij heeft gevoegd, getuigt duidelijk van de ellende van deze pauselijke onderdanen. In die aantekeningen voegt hij het volgende er bij.

Uitvoeriger verhaal, ontleend aan hetzelfde Italiaanse boek.

"De inwoners van la Guardia en Sint Sixto, beide steden in het koninkrijk Napels, en vooral de bewoners van Guardia, zonden vier hunner voornaamste mannen naar Genève, om vandaar te worden voorzien van uitnemende predikanten, die hen moesten onderwijzen in de duivelse dwaasheid, waartoe zij gevallen waren. Salvator Spinello, die daarna markies werd, was heer van Guardia en Sint Sixto, welke steden behoorden tot het hertogdom van Montalto. Behalve deze steden waren er nog enige kleine plaatsen, die gemeenschap hielden met deze vervloekte ketters, zoals Faito, Castelluccio, Lucelle, Montleon en Montaigu; doch al deze plaatsen en dorpen lieten, door de ijver van de bisschop van Bovine, geloofsrechter daar, hun valse leer varen, waardoor zij aan de straf ontkwamen, die zij anders zouden hebben verdiend. Die van St. Sixto en van Guardia, die standvastig bleven in hun hardnekkigheid, gedroegen zich zo, dat het hof met geduchte gestrengheid jegens hen te werk ging, en vooral bij die van Guardia, waar Spinello bevel kreeg hen te vervolgen en te straffen.

Spinello beweerde, dat de stad Guardia op een plaats gelegen was, waar men moeilijk kon bijkomen, zodat zij zeer moeilijk met de wapenen was te overwinnen. Hij nam op zich deze stad op bedrieglijke wijze te overvallen, hetwelk hij ook op de volgende wijze deed. Hij nam vijftig van zijn dienaars, op wie hij goed vertrouwen kon. Deze zond hij, stevig geketend, naar Guardia, vergezeld van andere soldaten, die hen daar overbrachten als in een plaats, waar zij goed bewaard zouden zijn. Ieder hunner had een pistool onder de klederen verboren. Toen dit volk te Guardia gekomen was, overmeesterden zij de stad zonder enige tegenstand, daarna boeiden zij met de ketens, waarin hun metgezellen gekluisterd waren, de voornaamste uit de stad, en namen hen gevangen. Na dit te hebben gedaan, gaven zij een sein aan Spinello, die zich niet ver in een bos met drie honderd goed gewapende mannen had verborgen.

Toen deze in de stad gekomen was, liet hij al de gevangenen, met al de andere landgenoten, die zij daar hadden gevangen genomen, wegleiden. Nadat deze allen op één plaats gebracht waren, werden zij met een wrede maar welverdiende dood omgebracht; enige werden onthalsd, anderen het lichaam opengesneden, en enige van hoge rotsen geworpen. Het is inderdaad zonderling, van de hardnekkigheid van dit volk te horen spreken; want terwijl de vader zijn zoon zag onthoofden, en de zoon zijn vader, lette de een er nog minder op dan de

ander, maar zij zeiden allen, dat zij zich verblijdden, daar zij engelen Gods zouden zijn. Derwijze had de duivel, aan wie zij ten prooi gegeven waren, hun de ogen verblind." Tot zover de pausgezinde geschiedschrijver.

Nu is er nog slechts mee te delen, hoe deze tirannen en vijanden der waarheid handelden met de vrouwen, die zij gevangen genomen hadden. Enige van haar werden in de gevangenis door vergif omgebracht, welke dood niet minder wreed was dan die van haar mannen, ouders en vrienden. Wat de leugens en lasteringen van deze Napelse geschiedschrijver aangaat, deze zijn overvloedig weerlegd door de onschuld, het geduld en de onoverwinnelijke lijdzaamheid van deze godzalige martelaren, waarvan hij zelf getuigenis aflegt, tot grote schande en oneer van de vervolgers.

Verhaal van het verschrikkelijk bloedbad in het jaar 1655 onder de gemeenten in Piëmont, en van hetgeen er verder plaats had tot de vrede

[JAAR 1655.]

De gruwelijke vervolging, die de hervormde kerk in de dalen van Piëmont getroffen heeft, verbaasde en beroerde hen, die deze bedroevende gebeurtenissen vernamen, zodanig, dat niemand, die niet alle menselijkheid en medelijden heeft uitgeschud, die zonder ontzetting kon aanhoren. Er zal ook wel niemand gevonden worden, die niet begerig is de oorzaken te leren kennen van deze ongehoorde en terecht barbaarse wreedheden.

Dit is ook de reden, die ons bewogen heeft het ware verhaal in het licht te geven, hoe het in deze vervolging toegegaan is, namelijk, wat wij van hen, die bij deze treurige verwoesting tegenwoordig waren, hebben vernomen, teneinde daardoor de twijfelingen, die soms bij iemand ontstaan zijn of nog ontstaan mochten, weg te nemen.

Nodig en billijk is dit ook om de onschuld der vervolgden te bewijzen, omdat de tegenstanders zich verstout hebben allerlei valse beschuldigingen uit te strooien, alsof deze lieden oproerlingen waren en de bewerkers van hun ongeluk.

Indien intussen de goedgunstige lezer zich de moeite wil geven, dit kort verhaal onpartijdig en zonder vooroordeel te lezen, zal hij gemakkelijk kunnen nagaan, welke partij gelijk heeft, en hoe onrechtvaardig in dergelijke gevallen onschuldige lieden kunnen worden bezwaard.

Wanneer er in de gehele wereld enige gemeenten gevonden worden, die de wonderbare goedheid Gods in het beschermen van haar gelovige leden hebben getoond, en waartegen de satan al zijn boosheid, list, geweld en gruwelen, om die te onderdrukken, heeft aangewend, is dit vooral te zien in de hervormde gemeenten in Piëmont. De Heere echter, die temidden Zijner vijanden regeert, heeft Zijn kracht reeds sedert vele jaren wel in haar zwakheid willen volbrengen. Hij heeft die door een bijzonder wonderwerk van Zijn macht in geheel Italië bewaard. Hij heeft deze glimmende vlaswiek in de duisternis der dwalingen en des ongeloofs

niet laten uitblussen. Hij heeft niet toegelaten, dat het licht Zijner waarheid, dat scheen van de tijd der Apostelen af, ooit in dit kleine Gosen geheel onder de korenmaat werd geplaatst, zoals dit de bedoelde gemeenten dankbaar erkennen.

In het jaar 1655 zocht de Spaanse partij de weg te banen, om Pinerotte overvallen, en daarentegen Frankrijk deze toegang te verhinderen, welk voornemen, zonder twijfel, in Piëmont zeer algemeen, was. Tot de uitvoering daarvan waren echter zovele duizenden hervormden in de vallei van Pinerol, Bricheras, S. Second, Campillon, Fenil, Bubiane, Lucern en de bergen in die streken een onoverwinnelijke hinderpaal. Ieder wist toch genoeg, dat de hervormden, wat de vrijheid van hun geweten aangaat, zich nooit met Spanje zouden kunnen vergelijken, noch overtuigd worden op zijn toezeggingen of, beloften te kunnen vertrouwen, om mee te werken tot de inneming van de genoemde plaatsen, of slechts toe te laten en nog minder de passen en engten, die in de vallei van St. Martin gevonden werden, en waar slechts weinige personen een geheel leger het inkomen konden beletten, over te geven.

Doch, opdat door de arglistigheid van Spanje deze hinderpaal uit de weg geruimd zou worden, en om aanvankelijk tot de middelen te geraken, waardoor hun doel zou kunnen worden bereikt, zagen zij vooral toe, dat de monniken, die hier en daarin de dalen werden uitgezonden, geboren onderdanen waren van de koning van Spanje, en dat men door, hen, volgens hun gewoonte alles onder de naam van de roomse stoel meesterlijk wist uit te voeren, alleen tot voordeel van hun koning; evenals in Frankrijk, gelijk bekend is, onder de naam van het heilige katholieke Moordverbond, werd ondernomen. Aldus vonden deze monniken niet alleen een zichtbaar, maar ook volgens hun mening een zeer, heilig, en toch in de grond der zaak arglistig voorwendsel, om de dusgenoemde ketterij uit de dalen uit te roeien en de hervormden te verdrijven. En, om aan hun handelingen een beteren glimp te geven werden de onschuldige lieden aangeklaagd van ongehoorzaamheid, en maakten zij hen door vele andere valse beschuldigingen zeer verdacht.

Een van de voornaamste redenen, waarom de genoemde gemeenten verwoest werden, waren de Spaanse handelingen. En, aangezien deze verdrukte gemeenten naast God tegen de moedwil der priesters en Spaanse monniken benevens hun aanhangers geen ander middel kenden dan de bescherming van hun genadige vorst, hielden zij, zo spoedig Karel Emanuël, door Gods genade de tegenwoordige hertog, aan de regering kwam, niet op, God ernstig voor hem en zijn regering aan te roepen, en tevens hem, in alle onderdanigheid om bevestiging van hun verkregen vrijheid te bidden, totdat zij in het jaar 1649 een genadige vergunning verkregen, die zij in het openbaar in druk uitgaven.

Toen zij met alle onderdanigheid erop aandrongen, dat deze toelating, zoals hun beloofd was, en waarvoor zij een zekere som geld betaald hadden, ter lands raadkamer zou worden ingeschreven en rechtsgeldig verklaard, werd hun toelating aan de heren, die daartoe waren aangewezen, overgegeven. Hierop volgde niets, dat naar de gegeven toelating geleek; er werd integendeel afgekondigd, dat zij al hun vroeger verleende vrijlieden en gerechtigheden

moesten missen. Evenwel, en niettegenstaande hun tegenpartij zich voortdurend heftig tegen hen verklaarde, verkregen zij toch na veel en zeer gevaarlijk heen en weer reizen en grote onkosten, op de 29e December 1653 van zijn koninklijke doorluchtigheid een genadige vergunning, waarbij hun alle vrijheden, van het jaar 1603 en 1620, zonder enige verandering en enig voorbehoud, werden bevestigd.

Dit was hun zeer troostrijk, en zij dachten daarbij niet meer aan de gemaakte grote kosten, maar gaven bevel, dat dit stuk der toelating in 's lands raadkamer zou worden ingeschreven. Doch, aangezien dit, vanwege de grote menigte krijgsvolk, de volgende winter en zomer werd verzuimd, liet evenwel zijn koninklijke doorluchtigheid een waarschuwing uitgeven, waarvan de inhoud was, "dat, ofschoon de inschrijving nog niet had plaats gehad, het toch zijn wil en bedoeling was, dat zij de vruchten der verleende vrijheid zouden genieten, alsof die reeds naar eis waren ingeschreven" wat na die maanden zou plaats hebben. Men wachtte intussen niet zo lang, maar hield van die tijd zeer ernstig aan.

Men verzocht het oorspronkelijke stuk van toelating, bewilligde daarvoor 800 Franse kronen te geven, en betaalde die op verlangen der rekenkamer uit; in één woord, men deed alles, wat zij begeerden. Daarna gaf de rekenkamer de geschriften in handen van een procureur, opdat die er een stuk van zou opmaken, om daarna alles zonder uitstel en zodoende aan de gehele zaak een eind te maken, over te leveren. Doch aangezien de tegenstanders van de hervormden alles tegenspraken, gaf hij op valse wijze voor, dat deze toelating op 's lands raadkamer niet kon worden ingeschreven, daar er nog niets dergelijks noch door de rekenkamer noch door de raad was afgedaan, en waarvan men ook geen bewijs kon bijbrengen.

Zulke listen gebruikten zij, omdat zij meenden, dat de hervormden het oorspronkelijke stuk, dat in 1620 was opgemaakt, hadden verloren, en de overgegeven afschriften niet geloofwaardig genoeg waren. Zij zeiden: "Indien de hervormde gemeenten dit voldoende kunnen bewijzen, zullen wij overigens er geen bedenkingen meer tegen hebben." Dit bezwaar ruimden de hervormden echter ook uit de weg, door namelijk de geschriften, waarvan men niet meer weten wilde, te tonen. Toen had immers aan de waarheid der zaak niemand meer behoeven te twijfelen. Doch, nadat de hervormden geruime tijd door allerlei middelen en grote onkosten alles hadden beproefd en met een ijdele hoop waren aan de praat gehouden, liet men eindelijk, tegen hun verwachting, de 25sten Januari 1655, het volgende geschrift uitgaan en openlijk bekend maken.

“Wij Andreas Gastaldo, doktor in de rechten, raadslid en rekenmeester bij de rekenkamer van Zijn koninklijke doorluchtigheid en beschermer van het heilige roomse geloof, tot handhaving der gegeven bevelen, tegen de bedoelde hervormde godsdienst, in de dalen van Lucern, Perouse en S. Marlin, in deze handelende als afgezant van zijn hooggeachte koninklijke doorluchtigheid.

Uit kracht van zijn koninklijke doorluchtigheid, de 13e dezer, in volkomen vorm vervat, met het zegel ondertekend, gezegeld in gekleurde was, ook volgens de aanwijzing in het bijzonder aan ons gegeven, op aandringen van de heer Bartholomeüs Gaslaldo, rentmeester van zijn koninklijke doorluchtigheid: Verkondigen en bevelen wij de raadsdienaar van het hof, dat hij bevele en gebiede, gelijk door dit tegenwoordig bevel gewaarschuwd en bevolen wordt, alle hoofden der bedoelde hervormde huisvaders, en een iegelijk van hen, in het bijzonder, van welke, staat, aanzien en rang hij zou mogen zijn, niemand uitgezonderd, zo te Lurern, S. Joan, la Tour, Bubiane, Fenil, Compillon, Bricheras als te St. Second woonachtig, die daar goederen bezitten, dat zij binnen de tijd van drie dagen, na openbare afkondiging dezes, met hun huishouding, vrouwen en kinderen uit deze streken naar andere plaatsen moeten, vertrekken, waar zij zich, onder het gezag van zijn koninklijke doorluchtigheid mogen ophouden, als te Boby, Villar, Angrogna, Rora en in de omstreken van de Bonneb, en dat wel onweersprekelijk op lijf- en doodstraf en het verlies van al hun huizen en bezittingen, die buiten de genoemde plaatsen zijn gelegen; in geval zij niet voor ons verschijnen en terugkeren tot de katholieken godsdienst, of hun bezittingen aan katholieke personen verkopen.

Wij verklaren hier ook, dal het nooit de bedoeling van zijne koninklijke doorluchtigheid, of van zijn voorouders geweest is, en ook nu niet is, wegens enige reden, die ooit mocht hebben beslaan, de grenzen der bedoelde en ingewilligde toelating aan de hervormden aan de reeds genoemde plaatsen te veranderen of verder uit te breiden. Hij heeft ons echter bevolen te verklaren, dat de burgerlijke bewoning van die plaatsen een loutere, onrechtmatige en willekeurig genomen bezitting is, zowel tegen zijn bedoeling als tegen die van de beambten. Zodat nu tot dat einde in het openbaar verkondigd en ieder bekend gemaakt wordt, dat daarvan tot de daartoe bepaalde straffen, vervallen zijn.

Verstaan en willen tevens Zijn koninklijke doorluchtigheid, dat aan al de plaatsen waar de bedoelde hervormde gemeenten uit genade worden geduld, onweersprekelijk de heilige mis gehouden, worde, en dat alle hervormden zich zullen wachten de gezonden monniken noch hun dienaren, enige ongelegenheid aan te doen, veel minder hen op enigerlei wijze tegenhouden of beletten, of hen, die gezind zijn tot de katholieken godsdienst over te gaan, van dit goede voornemen afkerig te maken, en wel op lijf- of doodstraf, zoals bepaald is. Zodat dan inzonderheid de kerkdienaren van de bedoelden hervormden godsdienst ernstig bevolen, wordt, te letten dat deze zaak, tot vermijding der bovengenoemde straf, onverbrekelijk gehoorzaam, worde nagekomen, en opdat ieder zich voor straf en schade wachte, bevelen wij, dat deze waarschuwing aan alle plaatsen in het openbaar zal worden bekend gemaakt en aangebracht.

Gegeven, te Lucern, de 25e januari 1655.

Andreas Gastaldo,

Rekenmeester en Gezant,

Deze waarschuwing werd de 25sten januari in het openbaar afgekondigd, toen op de een plaats, namelijk in de dalen, veel water en op de bergen veel sneeuw was, als op de allerongunstigsten tijd des jaars, waarop de beklagenswaardige lieden zich in grote nood en moeilijkheid op de vlucht moesten begeven.

Toen zij dit ernstig bevel vernamen, verschenen zij voor de gezant van de hertog, en gaven hem onderdanig te kennen, hoe allerbezwarendst het hun vallen zou in de zo ongunstige wintertijd hun huizen te verlaten, en dat het hun ten enenmale onmogelijk was in de genoemde plaatsen, waarheen zij, volgens het bevel, verwezen waren, zich neer te zetten, aangezien het hun, die daar hun brood hadden, nu al zorgelijk genoeg was, en dat ook dit bevel in strijd was met hun tegenwoordige vrijheid en toelating. Zij verklaarden zich dan ook daartegen, en beriepen zich op zijn koninklijke doorluchtigheid, hun genadige landvorst. Doch deze gezant wilde hun noch in het een noch in het ander tegemoet komen.

Toen zij zagen, dat hij hun ernstig en billijk verzoek ten enenmale afsloeg, verzochten zij hem nadrukkelijk, hun tenminste zo lang uitstel en tijd te vergunnen om een verzoekschrift aan zijn koninklijke doorluchtigheid te kunnen zenden, en die hun grote nood te kennen te geven. Hij wilde hun dit op geen andere wijze toestaan, dan dat zij zijn schriftelijk goeddunken daarin wilden volgen, en niet anders verzoeken dan hetgeen hij hun van woord tot woord zou voorschrijven, teneinde dit bij hun verzoekschrift te voegen. Dit alles was echter, daar zij hun rechten hadden, geheel ten hun nadele, wat zij dus met een gerust geweten niet konden toestaan.

Aangezien nu deze goede lieden van hem aan deze plaats niets konden verkrijgen, besloten zij, om allen schijn, alsof zij oproermakers waren en door soldaten aangevallen te worden weg te nemen, en niet minder in de hoop, om bij gelegenheid hun hoog geklommen nood en klachten aan zijn koninklijke doorluchtigheid onderdanig aan de voeten te leggen, en deze, volgens zijn natuurlijke vorstelijke mildheid, hen in het rechtmatig bezit van hun huizen en bezittingen, waarvan zij nu door de gezant waren beroofd, zou stellen, besloten zij, om dit onweer te ontwijken en hun getrouwe gehoorzaamheid jegens zijn koninklijke doorluchtigheid te bewijzen, hun huizen en bezittingen te verlaten.

Zij vertrokken aldus met vrouw en kinderen, jongen en ouderen, gezonden en zieken, zwangeren en zuigenden, die zij met het grootste bezwaar en onuitsprekelijke ongemakken, temidden van de gestrenge winter, en, gelijk wel te denken is, onder grote droefheid, kommer en hartzeer, vele duizenden in getal, door het harde ijs en sneeuw en op de hoogste bergen en schier onbeklimbare rotsen voerden. Daar moesten zij in holen en spelonken van de rotsen zonder genoegzame levensmiddelen een plaats zoeken, om zich zoveel mogelijk voor wind en regen te beschutten. Zij toonden dus, liever alles te verlaten, en het uiterste gevaar en ongemak te willen verduren, dan hun godsdienst te laten vaten.

Door dit hun standvastig gemoed, dat God hun gaf om veel liever de tijdelijke dan de hemelse goederen op te offeren, werden vele andere gemeenten niet weinig vertroost, maar

de tegenstanders daarentegen ten hoogste verbaasd, en wel temeer, daar ieder wist, welke grote voordelen allen, die aan deze plaats de hervormden godsdienst vaarwel wilden zeggen en overgaan tot de roomsen, was toegezegd, namelijk, genade, als zij misdadigers, loslating, als zij gevangenen waren, en van alle belastingen en onkosten voor de tijd van vijf jaren ontslagen, namelijk van de tijd van hun afval af, volgens het door haar koninklijke doorluchtigheid de hertogin gemaakte besluit, de 16den Januari 1642, wat zich ook, door een geheime overeenkomst tot de bezittingen uitstrekte, die men hun door een vals verdrag of verzonnen koop toerekende. Door zulke streken en listen werden de beklagenswaardige hervormden, die in hun godsdienst volhardden, en aan wie kwade handelingen werden toegeschreven, waarvan anderen werden vrijgesproken, geheel onderdrukt.

Nauwelijks hadden de hervormden hun huizen verlaten, of er deden zich ontelbaar vele roofzuchtige boeren op (God alleen is het bekend, wie hen daartoe drong), die terstond op alles, wat deze beklagenswaardige lieden hadden achtergelaten, aanvielen en alles plunderden. De huizen werden gedeeltelijk omver gehaald en ten dele verbrand, alles in zulk een woestenij gebracht, dat zelfs de vruchtbomen op hun plaats niet ongedeerd bleven, maar omgehakt werden, waarbij de gezanten niets deden om dit te verhinderen. Uit een en ander is gemakkelijk op te maken, wat zij tegen de onschuldige lieden in de zin hadden. En, toen de hervormden zich over dit snood geweld en deze roverij beklaagden, gaf men hun, uit naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, ten antwoord, dat zij de daders dan maar met naam moesten bekend maken, wat hun, als verjaagden en drie of vier mijlen van hun huizen en bezittingen verwijderden, ten enenmale onmogelijk was en daarom bespottelijk.

Toen volgens dit antwoord, dat voor waar, oprecht en redelijk gehouden werd, enige besloten, dat het de bedoeling van zijn doorluchtige hoogheid niet geweest was, dat zij van huis en hof geheel verjaagd en van het hunne beroofd zonden worden, en die zaak gerechtelijk werd onderzocht, en nog, niet uitgesproken was, waagden enige zich, met een onschuldig goed vertrouwen, weer in hun huizen, om die voor plundering te vrijwaren, en de velden, teneinde de belastingen te kunnen voldoen, te bebouwen. Dit werd hun echter als oproer toegerekend, ofschoon zij noch door naar de wapens te grijpen, noch door opstand, noch door enige vijandelijke daad het minst bewijs daarvan hebben gegeven, want ieder bleef stil en tevreden thuis, zonder iemand te beledigen.

Gedurende deze beroeringen hielden niet alleen zij, die door Gastaldo uit hun woningen waren verdreven, maar ook de overige hervormde bewoners der dalen niet op bij zijn koninklijke doorluchtigheid, bij de koninklijke weduwe en de doorluchtige vorsten ootmoedig aan te dringen, zich in genade over hen te erbarmen, hun redenen te willen aanhoren, en hen volgens recht te helpen. Maar, aangezien hun tegenstanders vast besloten hadden met deze onschuldige lieden voort te gaan en hen uit te roeien, zo had dit ook plaats, want zij wisten de zaak te Turijn zo te drijven en het hof te overreden, dat hun onderdanige smekingen en verzoekschriften geen gehoor vonden. Geen ander antwoord werd hun gegeven, dan dat zij het gegeven bevel zouden nakomen en verder niets verlangen. Evenwel lieten de hervormden

niet na, tot op deze tijd, zijn doorluchtige hoogheid, de koninklijke weduwe, de vorsten en algemene overheden hun verzoekschriften te tonen. Doch, in plaats van bij de raad van zijn koninklijke doorluchtigheid, als hun enigen landheer, een gunstig gehoor te verkrijgen, wees men hun als advocaat bij de raad aan: de propaganda fide & extirpandis Haereticis, dat is, die het geloof voortplanten en de ketters uitroeien moet, als degene, die hun recht zou verschaffen.

Toen de Rooms katholieke advocaat, de heer Gibellini, voor hen verscheen, om de zaak der hervormden te behandelen, durfde hij, door een bevangen schrik, ternauwernood spreken. Eer hij voor hen begon te spreken, bad hij op de knieën om vergiffenis en wel omdat hij het waagde voor de ketters te pleiten. Het besluit van deze vergadering en waaraan men zich daarna altijd hield, was, dat zijn koninklijke doorluchtigheid hun geen verhoor wilde verlenen, dan onder zulke voorwaarden, waaromtrent zij zich verzekeren konden, dat die door de hervormden nimmer zouden worden aangenomen, namelijk, dat zij zulke gezanten zouden zenden, die niet van gewone verzoekschriftenwaren voorzien, maar volmacht hadden aan te nemen alles, wat zou worden bepaald en goedgekeurd. Dit werd hun daarom voorgesteld, opdat zij, op ongemerkte wijze, in hun ontvangen vrijheden konden gedwongen worden, en zich genoodzaakt zouden zien zich aan het goeddunken van zijn koninklijke doorluchtigheid geheel te onderwerpen, daar hun dan alles zou worden voorgesteld wat de bovenbedoelde raad tot hun onderdrukking had goedgevonden.

Toen nu op deze wijze de hervormden in grote ongelegenheid gebracht waren, stelden zij, om deze klachten te voorkomen, een anderen volmachtbrief op, die door alle kerkdienaren en afgevaardigden was ondertekend en door de rechter te Lucern bekrachtigd, waarin zij de daarin genoemde afgevaardigden volmacht gaven, alles wat hun doop zijn doorluchtige hoogheid zou worden voorgesteld, en niet in strijd was met hun geweten en hun verkregen vrijheden, aan te riemen en te beloven. En, ofschoon zij met deze volmacht tot drie malen toe te Turijn verschenen, konden zij toch geen gehoor verkrijgen.

De vorsten noch de schatbewaarder, bij wie zij zich schriftelijk over dit onrecht beklaagden, gaven hun antwoord. De koninklijke weduwe antwoordde hun eens, en verwees hen naar de markgraaf van Pinasse, voor wie zij, hoeveel moeite zij ook daartoe deden, nooit verschijnen mochten, doch ontvingen eindelijk van hem door hun afgevaardigden een schriftelijk antwoord, dat hun volmachtsbrief niet goed was, en dat zijn doorluchtige hoogheid hun hoogmoed wilde fnuiken, daar zij hun toevlucht tot vreemde vorsten en heren hadden genomen.

Niettegenstaande dit onbillijk rechtsgeding hielden de hervormde gemeenten, daar zij naast God hun enige toevlucht zochten bij hun wettelijke landvorst, zijn koninklijke doorluchtigheid, niet op hun toevlucht tot hem te nemen. Het was er zover vandaan dat zij het juk van hun schuldige gehoorzaamheid van zich zouden afwerpen, of zelfs daaraan denken, dat zij nog op de 16e April, daags voor zij door het leger overvallen werden, door hun afgevaardigden te Turijn hij zijn koninklijke doorluchtigheid hun ootmoedig verzoek

voordroegen. Om hen des te, beter en onvoorziens te overvallen, paaide men hen met de ijdele hoop, dat zij bij zijn koninklijke doorluchtigheid weer geheel in alles zouden hersteld worden. Op zulk een genadig antwoord wachtten deze beklagenswaardige lieden nog, tot de 17e April, op welke dag zij onverwacht door het gehele leger werden overvallen.

Dit leger bestond uit krijgsvolk van zijn doorluchtige hoogheid, en vijf afdelingen Fransen, een afdeling Ieren, welke laatste, aangezien zij zeer goed als wreedaards met het barbaarse moorden bekend waren, en dit overvloedig aan de hervormden in Ierland getoond hadden, gekozen werden. Bij dit leger voegden zich nog de pausgezinden uit Piémont en de bandieten en boosdoeners, die uit de gevangenis ontslagen waren. Teneinde dit gespuis zich te beter van zijn goddeloze handelingen zou kwijten, gaven de heren biechtvaders gedrukte briefjes uit, waarin zij volkomen vergeving van alle zonden beloofden aan allen, die hun dienst wilden lenen tot uitroeiing der vermeende ketters. Wat meer is, men liet openlijk uitroepen, dat de inwoners der genoemde dalen aan ieder waren prijs gegeven. Terstond viel dan ook het leger op hun bezittingen aan, door plunderen, roven en weg te nemen, wat zij vandaar konden brengen. Het overige werd verbrand, en de wijn liet men weglopen. Behalve dit pleegden zij ongehoorde gruwelen, en vermoordden alle hervormden, die in hun handen kwamen.

Toen nu de hervormden zagen, dat dit leger bij de eerste inval in de dalen, zelfs voor zij enige tegenstand boden, op een zeer gruwelijke en barbaarse wijze met allen, die de mis niet wilden bijwonen, tewerk gingen, daarna hun huizen plunderden, het overige in brand staken, en voorts alles verwoestten, werden zij gedrongen zich tot het bieden van tegenstand gereed te maken, doch met de grootste bescheidenheid en onderdanigheid, zoals zij dat overvloedig toonden, toen zij zich op de schone woorden van de markgraaf van Pinasse, de generaal van het leger verlieten.

De vijanden staakten hun roven, plunderen, branden en vermoorden overal op de 18e, zijnde Zondag, 19e en 20e April niet, maar bedreven de afgrijselijkste daden en meest onmenselijke gruwelen, die slechts konden worden uitgedacht. Om zijn plan te beter uit te voeren, wendde de markgraaf de 21e April, behalve het gruwelijke geweld, nog groot bedrog, leugens en listen aan, door namelijk schijnbare goede woorden te zeggen, dat hij de afgevaardigden van de hervormden herhaalde malen met dure eden had toegezegd, dat, wanneer de hervormden maar enig teken van gehoorzaamheid en vertrouwen, namelijk door het toelaten van drie afdelingen soldaten, het een te Angrogna, het andere te Villar en het derde te Bobi, en aan iedere plaats een kleine afdeling ruiters, wilden betonen, hij hun dan beloofde in zijn naam en die van zijn koninklijke doorluchtigheid, dat zij in geen ongelegenheid meer zouden komen.

Daar nu deze goede lieden geloofden, dat zij, volgens deze dure beloften, voor geen kwaad behoefden te vrezen, lieten zij de soldaten zonder enige tegenstand binnentrekken. Zij maakten temeer op die woorden staat, daar deze plaatsen bij het door Gastaldo openlijk afgekondigd bevel waren uitbedongen en voorbehouden, en het de hervormden nooit

verboden was daar te wonen. Doch spoedig daarna zagen zij, hoe men de dusgenaamde ketters woord hield, want op dezelfde tijd, toen de toegestane soldaten langs de algemene straat van Angrogna gingen, voegden zich drie of vier duizend andere soldaten bij hen, die in allen spoed voorttrokken, en alles versloegen, wat hun ontmoette. De huizen in Angrogna, in de nabijheid van Pré du Tour, dat een van de sterkste plaatsen was, en ook andere in die omtrek, werden, voor zij in het midden van de gemeente Angrogna, hun bestemde legerplaats waren, in brand gestoken. Hetzelfde deden ook de andere soldaten gedurende die gehele dag, aan de andere zijde teoen St. Jean, Bricheras en in vele plaatsen tegen la Vour.

Toen de bewoners van St. Jean die hun vrouwen en kinderen en wat zij van hun bezittingen konden meenemen, op de bergen hadden gebracht dit zagen, kwamen zij met de lieden van Anorogna om hun vrouwen en kinderen te redden. Zij hadden ook de afgevaardigden van St. Jean en Angroona, die op het bevel van de markgraaf waren verschenen, gevangen gehouden.

Gedurende deze zo onverwachte inval, de vele en gruwelijke aanvallen en schandelijke bedriegerijen en verraderijen werd in de lucht, die dan eens in gloed stond door de vlammen, en dan eens geheel zwart was van de damp der afbrandende huizen en kerken, niet anders dan een verschrikkelijk geschrei, gehuil en geween gehoord, dat door de weerklank der bergen en steenrotsen op hoogst akelige wijze werd teruggekaatst.

Toen het leger met de grootste woestheid deze plaats overviel, bedreef het daar, aangezien het de soldaten vergund was, zoals wij dit van hen, die er bij tegenwoordig waren, hebben vernomen, allerlei onmenselijke en barbaarse wreedheid, die slechts uit te denken is, zonder onderscheid te maken tussen man of vrouw, voornamen of geringen. Men schond, beroofde, verbrandde en vermoordde hen, en betoonde allerlei moedwil, zoals men gewoon is te plegen aan hen, die men wil uitroeien.

Is de mens van nature geneigd uit medelijden te verschonen en anderen daartoe te bewegen, deze goddeloze boeven konden in hun onmenselijk en meer dan dierlijk woeden en razen niet gestuit worden, maar jong en oud, groot en klein, man en vrouw, ouders en kinderen moesten het onrechtvaardig geweld ondervinden en gevoelen. Daar verloor de goede man zijn getrouwe huisvrouw, de liefhebbende moeder haar tedere zuigeling, de ene broeder de ander, de vriend zijn vriend, en allen in het algemeen werden overgegeven aan de uiterste droefheid en ellende. Enige, die zich een weinig ophielden om iets van het hunne mee te nemen, werden op schrikkelijke wijze, vermoord; anderen, ten enenmale als verslagen en verschrikt, vluchtten naar de hoge bergen, en verbergden zich in de holen der rotsen en in de sneeuw, zonder vuur, zonder spijs, drank of enige nooddruft, onder welke waren oude, zieke en zwangere vrouwen en zuigelingen. Onder de vrouwen waren er velen, die zodanig waren gekwetst, dat zij en haar kinderen, nadat zij zich met een weinig sneeuw hadden gelaafd, dood bleven.

De 22e April staakten de moordenaars en brandstichters hun werk evenmin als tevoren. Een Franciskaner monnik en een priester, die met elkaar wedijverden in het brandstichten,

staken de kerken te St. Jean en meest alle huizen, die er nog overgebleven waren, in brand; zij deden dit ook te la Tour en in een gedeelte van het gebied van Angrogna. En, waar zij een verborgen plaats vonden, die bij de eerste uitbarsting niet geheel was uitgeroeid, deed de priester slechts een schot met een geweer, waardoor alles in brand vloog. De grimmige en bloeddorstige soldaten beklommen ook de hoogste toppen der bergen, waar niemand durfde te komen, om ook daar allen, die zij er dachten aan te treffen, te verworgen, ofschoon deze geen tegenstand boden, maar hete tranen schreiden en erbarmelijk smeekten, wat zelfs de wreedste en meest barbaarse onmensen tot medelijden zou hebben bewogen. Alleen te Taillare, een dorp, gelegen op een der hoogste bergen van la Tour, sloegen zij honderd vijftig vrouwen en kinderen, nadat zij die allerlei schande en smaad hadden aangedaan, de hoofden af.

Enigen kookten zij, en aten de hersenen; doch dit deden zij niet dikwerf, want zij zeiden, dat die te laf en onsmakelijk waren en hartpijn verwekten, waarop een goddeloze boef van Cumiane zich niet schaamde te beroemen in tegenwoordigheid van drie geloofwaardige personen uit Dauphiné. Vele martelaren werden in stukken gehouwen, met welke stukken de moordenaars elkaar naar het hoofd wierpen. Een arme vrouw, die aan hun handen ontlopen en nog in leven was, ontnamen zij haar kind, dat nog in doeken was gewonden, en wierpen het van een hoge steile plaats; anderen verpletterden zij tegen de rotsen en weer anderen vermoordden zij voor de ogen van hun eigen moeders op gruwelijke wijze. Velen werden van elkaar gescheurd en in tweeën gehakt. Wanneer twee goddeloze soldaten een der onschuldige kinderen in handen hadden de een bij de ene, de ander bij de andere voet, trokken zij het aldus van elkaar, en sloegen elkaar met de stukken. Vele personen werden, zonder onderscheid, geheel ontkleed, hun lichamen op een verschrikkelijke wijze in stukken gesneden, en die daarna met zout en buskruit bestrooid.

Na hun hemden in brandewijn gedompeld te hebben, trokken zij die hun weer aan, staken die in brand, en deden die aan hun reeds zo gemartelde lichamen in vlammen opgaan. Andere sloegen zij nagels en scherpe ijzers in het hoofd; weer anderen bonden zij geheel ontkleed het hoofd tussen de voeten, en wierpen hen aldus van de rotsen en steile plaatsen in de afgrond. Daarbij verschoonden zij zelfs niet een honderdjarige man, Pieter Simond, van Angrogna. en zijn vrouw, vijfennegentig jaren oud. Velen werden in hun eigen huizen verbrand, zonder hen tevoren, op hun ernstig verzoek, te willen doden. Ziehier daarvan een voorbeeld. In een dorpje te St. Jean, Brunerol genaamd, kwamen de ruwe soldaten tot Maria van Pravillelm en Margaretha van Carettera, twee eerbare vrouwen, die wegens haren hoge ouderdom en zwakheid niet hadden kunnen vluchten, in haar woning, en dwongen die de mis bij te wonen. Toen deze dit echter standvastig weigerden, verbrandden zij haar in haar eigen woning.

Een soortgelijke afgrijselijkheid begingen zij aan vrouw Helena te la Tour, die tachtig jaren oud en blind was. Hetzelfde deden zij aan een andere, die ook tachtig jaren telde, en Jeanne heette, en hetzelfde voorts aan vele anderen, zowel mannen als vrouwen. Enige openden zij de borsten, anderen scheurden zij de ingewanden uit het lichaam en sneden de

geheime lichaamsdelen af. Nadat enige andere vrouwen eerst waren geschonden, duwden zij die met geweld vele stenen in het lichaam, en voerden die, in die toestand, zolang over straat, totdat zij de geest gaven; weer anderen vulden zij het lichaam met buskruit, staken dit aan, en lieten hen aldus in de lucht vliegen. Velen, die liever stierven dan de mis bij te wonen, hing men op bevel, en in tegenwoordigheid van de markgraaf, op. Enige werden met het hoofd naar beneden aan bomen gebonden en vastgenageld, zoals onder anderen Johan Paillas, een vroom landman van la Tour, de heer Paulus Clemnt, diaken, en Thomas Marguer, ouderling der gemeente, die omtrent negentig jaren oud was, welke allen deze martelingen met grote standvastigheid, waarover ook de vijanden zich ten hoogste moesten verwonderen, doorstonden.

Toen men namelijk een tweede van hen dwingen wilde de mis bij te wonen, en de afgezonden monniken, die door zijn afval vele anderen hoopten te winnen, hem ernstig vermaanden door te zeggen, dat het nog tijd was de dood te ontgaan, wanneer hij katholiek wilde worden, wees hij die op moedige wijze af, en zei tot de scherprechter, dat hij doen moest, wat hij te verrichten had. Hij bad God om vergiffenis voor zijn vijanden, maar voegde erbij, dat hij de wraak, die God wegens het bloedvergieten van zovele onschuldigen zenden zou, als voor ogen zag. Aangaande de laatste wordt verhaald, dat men hem telkenmale, als hem gevraagd werd, of bij de mis wilde bijwonen, en hij daarop ontkennend antwoordde, een stuk van het lichaam hakte, eerst de neus, daarna de ogen, en dat men hem eindelijk, evenals de anderen, aan een tak van een boom bond. Toen de beul hiermee bezig was, zou hij gezegd hebben: "Bind vrij mijn lichaam zo vast als gij wilt, toch zult gij mijn ziel niet kunnen verhinderen het Paradijs in te gaan."

Velen werden op Turkse wijze, met pinnen in hun fundament te slaan opgeheven, anderen werden met palen door de buik aan de grond vastgehecht. Bij het beschrijven van deze afgrijselijke dingen zou ons de pen bijna uit de hand vallen; ja, wanneer wij er slechts aan denken, siddert ons gehele lichaam, en de haren rijzen ons te berge. Het moet wel een hart zo hard als diamant, een stalen hand en een ijzeren pen zijn, die deze, ellendige schouwspelen en verschrikkelijke voorbeelden der onmenselijke onbarmhartigheid, die bij de ouden, ja bij de meest barbaarse volken nooit gehoord, veel minder ooit onder de christenheid werden aanschouwd, wilde beschrijven. Wat er nu reeds van verhaald is, is nog maar het minste gedeelte van wat bij dit bloedbad afgrijselijks en schandelijks geschied is. Aangezien het in het dal Lucern zo onstuimig en woedend is toegegaan, dat de gevluchten, die zich met de grootste spoed moesten redden, niet konden terugkeren, om te zien, hoe het de achtergeblevenen gegaan was, hebben wij alle omstandigheden, de namen en het aantal der personen, die op zulk een erbarmelijke wijze werden vermoord, niet te weten kunnen komen.

Van hen, die levend voor de markgraaf van Pinasse werden gebracht, en hun godsdienst niet wilden verloochenen, werd een groot aantal, en onder hen de heer Gros en Aghit, predikanten te Villar en Boby, naar Turijn gevoerd. De anderen, die als uit de brand, door Gods genade, waren ontkomen, wisten hun leven te redden in de nabij gelegen dalen. Enige

sleepten hun vrouwen en kinderen, onder hete tranen en zware verzuchtingen, met zich; anderen, die de hunnen hadden verloren, klaagden en schreiden op jammerlijke wijze. Aldus werd het dal Lucern verwoest, dat, Rocheplatte daarbij gerekend, zeven gemeenten, ieder van omtrent drie duizend zielen, telde, uitgenomen Rocheplatte en Rora, waar er minder waren.

Het is niet onbekend, dat de aanleggers van deze schandelijke, barbaarse, ja onmenselijke daad, daar zij zagen, dat de gehele wereld daarvan een afkeer had, en jegens de bedrijvers ervan met recht vertoornd was, die zoveel mogelijk zochten te verkleinen, door voor te geven, dat deze gruwelen niet dan alleen jegens hen, die zich verzet hadden, en de soldaten niet wilden ontvangen, noch hun enige levensmiddelen verschaffen, hadden plaats gehad. Later zeiden zij weer, dat de boosdoeners en Fransen dit uit eigen beweging hadden gedaan, zonder bevel van hun overheden. Maar de onwaarheid van deze flauwe en nietige verontschuldiging, waardoor de daders ervan, zich voor God en mensen gehaat maakten, was al zeer spoedig te ontdekken. Hoe durfden zij met de eerste verontschuldiging voor de dag te komen, daar de zaak zelf die tegensprak. Is het dan een geringe zaak vrouwen en meisjes te schenden, benevens het verbranden, vermoorden, in stukken hakken, verscheuren en andere gruwelen, die wij hebben meegedeeld, en die volgens ooggetuigen zijn gepleegd?

En dat men deze verontschuldiging staande houdt, met andere getuigen bij te brengen, die ooggetuigen en medeschuldigen waren, is toch tevergeefs. Wij hebben immers genoegzame grond om aan de verzekering van zulke getuigen te twijfelen, daar deze in vele andere opzichten van onwaarheid konden worden overtuigd. Niemand moet zich derhalve verwonderen, dat zij, die aan deze gruwelen schuldig zijn, deze zoeken te loochenen, zoveel in hen is. Deze moeten bedenken, dat, zovele bloeddruppels als er in deze moord vergoten werden, ook zovele getuigen zich tegen hen verheffen, die voor God om wraak roepen, evenals het bloed van Abel. En, wat de bewering betreft, dat zij, die de wapenen opvatten en zich verzetten, daarom zo werden behandeld; op welke grond kon men dat zeggen? Wij vragen hun, of zij met een goed geweten zeggen kunnen, dat de vrouwen, onschuldige kinderen en stokoude lieden, jegens welke de soldaten hun moedwil niet minder hebben aan de dag gelegd dan jegens anderen, of deze hun tegenstand hebben geboden? Waren zovele onschuldige schepselen van God, die deze moordenaars verscheurd, tegen de stenen verpletterd, ja uit de lichamen der moeders hebben gesneden, wel gewapend? Hebben de zwakke vrouwen, die, omdat zij niet wilden afvallen, in haar huizen levend zijn verbrand, wel enige tegenstand geboden?

Het is er zover af, dat dit waarheid zou zijn, dat ook zelfs de mannen tot zulk een afgrijselijke tirannie geen reden gaven. Want, ofschoon zij geheel onverwachts te St. Jean en te la Tour door het leger werden overvallen en daarom, om het leven te beschermen, genoodzaakt waren enige tegenstand te bieden, zo is het ook zeker, wat zelfs de vijanden niet durfden ontkennen, dat de markgraaf van Pinasse, nadat hij de afgevaardigden van Angrona, Villar en Bobi met zijn vleiende woorden en vele dure eden had misleid, hun verzekerde, dat hun geen leed zou geschieden, wanneer zij slechts de soldaten, die hij zenden zou, benevens

zijn volk, zouden ontvangen, wat immers ook zonder enige tegenstand heeft plaats gehad. Waarom heeft men deze in diezelfden tijd, toen zij Angrogna binnentrokken, de overige afdelingen zijwaarts naar la Tour, St. Jean en Bricheras, waar zij toch geen bestemde legerplaats hadden, laten optrekken? Was het niet om het beraamde bloedbad te doen plaats hebben, en dat van deze beklagenswaardige lieden, nadat hun de weg om op de bergen te vluchten was afgesneden, niemand zou ontkomen?

Hieruit blijkt ook, zo klaar als de dag, welke grove onwaarheid het is te zeggen, dat, wanneer er iets gruwelijks heeft plaats gehad, dit niet is geschied op bevel van de markgraaf van Pinasse of van enige andere overheid, maar alleen door de woede der soldaten. Want, aangezien de markgraaf bevel gegeven had, dat het volk van alle kanten zou tezamen komen, wie twijfelt er dan aan, dat hij niet tevens bevel gaf van hetgeen er heeft plaats gehad? En, wanneer hij het niet had gewild, wie zou er dan aan twijfelen, dat hij geen middel zou hebben gevonden om dit te beletten, daar hij dit zeer gemakkelijk had kunnen doen? Het is echter maar al te goed bekend, dat men zulke uitvluchten gezocht heeft, en dat de raad van de voortplanting van het geloof niets anders wenste dan de goede lieden uit te roeien, en om dit te doen een van zijn voornaamste leden gebruikte.

Inderdaad, deze raad mag zich verontschuldigen zoveel hij wil, hij zal toch het geloof niet kunnen onderdrukken, dat hij van dit vreselijk onheil de voornaamste oorzaak is. Was hij niet te la Tour, toen de gruwelijkste dingen werden verricht? Heeft hij niet de straten met lijken en mensenleden, die men vaneen gescheurd had, bedekt gezien? Heeft hij zelfs niet enige gevangenen onder voorwendsel, dat zij de mis niet wilden bijwonen, toen hij die, onder aanbieding van genade, daartoe nodigde, laten ophangen? Heeft hij de diep gezonken booswichten, die zulke barbaarse daden pleegden, laten straffen? Toch niet. En wie twijfelt dan nog, of niet alles met zijn wil is geschied?

Nu zou licht iemand denken, dat het woeden van de tegenstanders door deze vreselijke verwoestingen enigermate zou zijn bevredigd. Doch neen, hun grimmigheid en razernij gingen nog verder, daar alle bewoners der dalen hun onmenselijkheid moesten ondervinden. Daarna werden de hervormde onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid in het dal St. Martin, Perouse en Rocheplatte gedwongen de mis bij te wonen of huis en hof te verlaten. Zij besloten tot het laatste, en verlieten aldus, voor het leger kwam, hun huizen en bezittingen, en boden geen tegenstand. In weerwil daarvan werden hun bezittingen geplunderd en hun huizen en kerken in brand gestoken.

En, opdat nu niemand in de waan verkeert, dat dit de ruwe soldaten uit moedwil zonder bevel of tegen het verbod van hun overste zouden gedaan hebben, kan men het afschrift van eert brief zien van de heer Emanuel. Boschart, een pausgezind edelman, die in ons bezit is, waaruit zo klaar als de dag, het uitdrukkelijk bevel, om te doen, wat heeft plaats gehad, te zien is. Hij schrijft uit Perier van de 5e mei 1655, zowel in zijn naam als in die van de heren Coutes, Vagnon en Verdines, om de lieden te Rioclaret, in het dat St. Martin, tot inval te dwingen.

Nadat hij enige voorbeelden van hen, die tot de roomse kerk zonden overgaan, had genoemd, laat hij volgen: Volbrengt met vlijt, wat gij doen wilt: want ik zweer u bij de heilige doop, dat de markgraaf van Penasse, die het volk tegen het dal St. Martin heeft aangevoerd, bevel had om alles te verbranden en uit te roeien, en ook om de wijnstokken en bomen van hen, die niet gehoorzamen wilden, om te houwen."

Waaruit licht te besluiten is, dat het hun bepaald voornemen was, om hen die niet wilden gehoorzamen, te verdelgen, en dat de gehele oorzaak dezer vervolging lag in de godsdiensthaat, waarmee men hen ook wil verschonen of verontschuldigen, Doch, opdat de medelijdende lezer nog beter overtuigd zij, of men op rechtmatige wijze zulk een gestrengheid en dergelijke gruwelen jegens deze lijdende lieden gepleegd heeft, laat ons dan eens nagaan, welk recht zij hadden om in de plaatsen te wonen, waaruit zij verdreven werden. Want de grond van deze gehele handeling bestond daarin, dat men weet, welk recht de hervormden hadden te Lucern, Lucernette, St. Jean, la Tour, Bubiane, Fenil, Campillon, Uricheras en S. Second te wonen; uit welke plaatsen de heer Gastaldo, de gezant van zijn koninklijke doorluchtigheid, zonder enige voorafgaande waarschuwing, of gehoord te worden in hun gegronde redenen en verkregen toelating, hen verdreef, alsof zij slechts voor korte tijd in deze plaatsen waren binnengeslopen, en zich door geweld daar gevestigd hadden, en aldus de vroeger gestelde grenzen van hun woonplaats willekeurig hadden verplaatst. Hun onweersprekelijk recht op hun bezittingen daar is uit het volgende zo klaar als de zon te zien.

I. Eerstelijk, aangezien de Evangelischen niet pas of onlangs, maar van oude tijden en onnoemelijke jaren aan, in de bovengenoemde plaatsen hebben gewoond, zoals dat uit de oude geschriften en burgerboeken, als uit andere bevestigingen der aantekeningen van gezworen schrijvers te zien is, en uit ontelbare verzegelde brieven nog op heden kan worden getoond, dat namelijk hun vaders, grootvaders en voorouders, van vele geslachten herwaarts, die allen de hervormden godsdienst waren toegedaan, en die beleden, deze huizen en bezittingen, waaruit zij, tegen alle recht en billijkheid, zijn verdreven, werkelijk bewoond en bezeten hebben.

II. Dit wordt bewezen en bevestigd door de onpartijdige uitspraak van de rooms katholieke inwoners van die plaats, vanouds hun bijwoners, die dit zullen getuigen. Ja, die ook voor de overheid met eden hebben bevestigd, dat deze hervormden, zo lang zij zich herinneren, ook van hun kindsheid aan, in de genoemde plaatsen hun bijwoners waren.

III. Aangezien Zijn doorluchtige hoogheid, de heer Emanuël Philibert, na de oorlog door hem in 1561 ingevoerd, volgens het verdrag met zijn Evangelische onderdanen gemaakt, hun het volkomen recht gegeven heeft om in deze plaatsen te wonen. Uit de inhoud toch is het zeer duidelijk, dat zijn doorluchtige hoogheid het recht van de hervormden van te mogen wonen in het dal Lucern, niet heeft verbonden aan Boby, Villar, Angrogna, Rora en de omtrek van Bonnet, waarheen Gastaldo hen door zijn geschrift als wil verbannen."

Wanneer men nu dit verdrag goed inziet, blijkt daaruit zo klaar als de dag, dat deze genoemde plaatsen niet aangeduid worden, alsof de hervormden daar alleen en in geen andere plaatsen van het dal zouden mogen wonen; maar dat deze worden aangewezen, om daar hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen, en iedere hervormde vrijheid gaf te mogen wonen en verblijven, waar ook zijn bezittingen gelegen waren. Men moet ook niet vergeten, dat het de kerkdienaren geoorloofd was de leden der gemeente, waar zij ook buiten de genoemde plaatsen mochten wonen, te bezoeken, te troosten en te doen, wat zij aan hen, volgens hun ambt, schuldig waren te bewijzen. Alleen was bepaald, dat er buiten de genoemde plaatsen geen predikatiën of samenkomsten mochten gehouden worden.

Tot bewijs van het bijgebrachte dient een kort uittreksel uit het verdrag, dat in 1561 tussen zijn doorluchtige hoogheid Emanuël Philibert, hertog van Savoye, en tussen de hervormde gemeenten der genoemde dalen is gemaakt en vastgesteld, zoals dat in de bovenstaande kerkelijke geschiedenis van het jaar 1561 en in de geschiedenis van de geestelijken Roranco, met goedkeuring te Turijn in 1649 gedrukt, uitvoerig is te vinden.

Artikel II. Aan de lieden van Augrogna, Boby, Villar, Valcluson, Pora, (als bewoners van het dal Lucern) en die te Prals, Bietone, Bodoret, Macel, Alaneille en Salsa, als bewoners van het dal S. Marlin is het geoorloofd hun vergaderingen, predikatiën en andere plechtigheden van hun godsdienst aan de gewone plaatsen te houden.

Artikel IV. De leden en inwoners der dalen Lucern en S. Marlin is het niet geoorloofd buiten de aangewezen plaatsen hun predikatiën of samenkomsten te houden, noch daar te redetwisten; en staat dit alleen hun vrij, die in de hen aangewezen streek wonen. Wanneer echter de een of ander wegens de godsdienst wordt aangehouden, is het hun vergund, zonder betaling van geldboete of het ontvangen van lichaamsstraf, verantwoording en rekenschap te geven.

Artikel VIII. Alle inwoners der genoemde dalen, die bij deze gelegenheid op de vlucht gegaan zijn, en zich elders ophouden, en aan hun godsdienst standvastig hebben vastgehouden, onverschillig wat zij voor de oorlog beleden hebben, is het geoorloofd met de hunnen weer naar huis te trekken, hun huizen en goederen te bewonen, en de predikatiën en vergaderingen, die hun kerkdienaren in de daartoe bestemde plaatsen zullen houden, te bezoeken, aangezien zeer velen in de dalen, buiten de aangewezen plaatsen, waar zij hun predikaties houden, wonen mogen, ook hun kerkdienaren hen bezoeken, en zo dit in hun godsdienst nodig is dienen; doch op deze plaatsen mogen geen predikatiën of andere samenkomsten gehouden worden.

Wij moeten hier opmerken, dat de geestelijke bij het overschrijven van dit artikel, in plaats van de woorden: "buiten de aangewezen plaatsen, waar zij prediken en hun godsdienst uitoefenen," zoals in het oorspronkelijke staat, en nu nog in de oudste afschriften gelezen wordt, de woorden "waar zij prediken" heeft weggelaten, en alleen geschreven: "buiten hun plaatsen of grenzen het begrip van de predikaties en van de woning aldus met elkaar te

verwarren." Doch, niettegenstaande deze gruwelijke vervalsing zal ieder, die op het andere nauwkeurig let, evenwel duidelijk bemerken, dat door deze dalen niet de woonplaatsen der hervormden moeten worden verstaan, of dat men hen daarheen zou mogen bannen, aangezien de kerkdienaren met duidelijke woorden wordt geoorloofd de hervormden, die buiten deze streek wonen, te bezoeken.

Uit artikel XX1 blijkt, "dat de hervormden, die buiten de bepaalde plaatsen, waar zij hun predikatiën houden en godsdienst uitoefenen, goederen hebben gehad, niet alleen die mogen bewaren, maar het hun ook geoorloofd is andere te kopen en die te bewaren."

In Artikel XXIII wordt getoond, "dat bij de behandeling van deze bepalingen geweest zijn Michiel Reymondet en Joan Malanot, gemachtigden van de hervormden, zowel in naam van de gemeente te Taillare als in die van S. Jean, die nochtans de plaatsen waren waaruit Gastaldo, overeenkomstig zijn bevel, zich verstoutte de hervormden te verdrijven."

Deze artikelen, inzonderheid wat het recht aangaat van te wonen in de plaatsen, waaruit Gastaldo hen verjaagde, zijn voor de hervormden zo klaar en duidelijk, dat niemand, die deze goed inziet, kan nalaten de grote onrechtvaardigheid te bespeuren, die hun is aangedaan. Daarom zochten ook de tegenstanders, die met deze zaak geen raad wisten, zo lang de genoemde artikelen bleven bestaan, deze op allerlei wijze krachteloos te maken; en, naar wij hebben kunnen vernemen, wierpen zij, om die alle gezag te ontnemen, de hervormden vooral drie dingen voor.

1. Dat de hervormden het oorspronkelijke niet tonen konden.

2. Dat zijn doorluchtige hoogheid het niet had bevestigd.

3. Dat de hervormden de voorwaarden niet hadden gehouden, maar die verbroken.

1. Op de eerst tegenwerping, dat de hervormden het oorspronkelijke niet tonen kon, dient tot antwoord:

Vooreerst. Stelt eens, dat het oorspronkelijke, dat de hervormden hebben bezeten, door de vele oproeren, die de tegenstanders in de dalen hebben verwekt, was verloren gegaan, behoorde dan niet de secretaris van zijn doorluchtige hoogheid, als de algemene vader van zijn volk, de stukken van gewicht van al zijn onderdanen te bewaren? Doch de onomstotelijke waarheid is aan het hof van Savoye zo bekend, dat zijn doorluchtige hoogheid die nooit heeft betwijfeld. Twistgierige lieden echter zoeken dergelijke nietige uitvluchten.

2. Wanneer de bewuste artikelen geloofwaardig noch waar waren, waarom heeft dan de geestelijke, Aurelius Roranco, die een der hevigste vervolgers was der hervormden, toen hij zijn geschiedenis, die hij op last van zijn koninklijke doorluchtigheid geschreven heeft, en met goedkeuring der overheid laten drukken, die daarin opgenomen? Het is waar, dat hij die, nadat hij ze had ingevoerd, daar hij en zijn geestverwanten de hervormden van de vruchten daarvan zochten te beroven, door allerlei listen en leugens trachtte krachteloos te maken; doch

zijn geweten pijnigde hem daaronder derwijze, dat hij die niet onecht durfde verklaren, wat hij niet zou verzuimd hebben, indien zij niet waar geweest waren. Hij toch was in de gelegenheid de onechtheid gemakkelijk te ontdekken, wanneer dit mogelijk was. Hij had dus langs die weg de hervormden alle wapenen kunnen ontnemen, en hen, als die in naam van zijn doorluchtige hoogheid met valse zaken voor de dag kwamen, in grote ongelegenheid kunnen brengen en doen straffen, en ook daarmee de roomsen stoel, die zich van het jaar 1561 steeds bemoeide hen uit te roeien, een grote dienst bewezen.

3. Wie zou er aan twijfelen, dat te Turijn een schriftelijk stuk van zulk een gewichtige zaak, een gemaakt verdrag namelijk, in naam van zijn doorluchtige hoogheid tot wegneming van een bloedige oorlog niet zorgvuldig zou zijn bewaard geworden? Wanneer Roranco de door de hervormden aangehaalde artikelen voor verdacht en vals gehouden had, waarom heeft hij dan niet de echte en geloofwaardige uit de geheime raadkamer van zijn doorluchtige hoogheid aan het licht gebracht? Aangezien dan de bedoelde geestelijke, die zich voor zulk een geleerde geschiedschrijver uitgaf, noch te Turijn noch aan andere plaatsen, andere door de heer Raconis in het jaar1561 met de hervormden gemaakte artikelen van dit verdrag gevonden heeft dan die welke door hem worden aangehaald; waarom durfde hij die dan twijfelachtig te maken? Het is er echter zover vandaan door dit bedrog wat uit te richten, dat hij integendeel die genoemde artikelen des te beter keurt bij allen, die de zaak onpartijdig beoordelen. Ziehier het antwoord op de eerste tegenwerping.

II. Op de tweede tegenwerping namelijk, dat zijn doorluchtige hoogheid de artikelen van het verdrag niet heeft bevestigd, daarop dient tot antwoord, dat de heer Raconis dit verdrag niet in een afgelegen land, maar te Cavour, en buiten twijfel op bevel van zijn doorluchtige hoogheid, aangezien hij daar tegenwoordig was, heeft opgesteld. In de artikelen van dit verdrag zegt hij ook niet, dat hij zijn best wil doen de vrijheden bij zijn doorluchtige hoogheid te verwerven, maar belooft die in zijn naam zonder enige voorwaarde, als iemand die daartoe volkomen bevoegd was. De oprechtheid van de heer Raconis was zo groot, dat wij aan zijn redelijkheid en trouw in dit verdrag niet, en nog veel minder aan die van zijn doorluchtige hoogheid Emanuël Philibert, kunnen twijfelen.

Om dit echter noch krachtier te bewijzen, willen wij hier twee getuigschriften bijvoegen, die, aangezien zij van de tegenstanders zelf afkomstig zijn, niet betwijfeld kunnen worden. De eerste getuigenis ontlenen wij aan Joan, Consul van Milaan. In het leven van Emanuë1 Philibert, hertog van Savoije, te Turijn, in het jaar 1596 door Tarin gedrukt, schrijft hij aangaande deze zaak, met duidelijke woorden: "Deze hertog heeft hen door Filippus van Savoije mild in zijn bescherming aangenomen." Dit had hij niet kunnen zeggen, wanneer de door hem ontworpen artikelen van het verdrag door zijn doorluchtige hoogheidwaren verworpen. De andere nog duidelijker getuigenis is van de heer Thuani, een beroemd geschiedschrijver, die in geen twijfel kan getrokken worden, aangezien de tegenstanders ook dikwerf zijn getuigenissen aanhalen, zoals in dat voor het huis van Savoye,in het jaar 1631, te Chamberry gedrukt beschermingsgeschrift.

In het zevenentwintigste boek van zijn geschiedenis deelt hij de korte inhoud van deze toelating mee, en geeft genoegzaam te kennen, dat daar in genoemde omtrek openbare predikatiën mochten plaats hebben, en dat het de hervormden niet alleen toegestaan was buiten die omtrek te wonen, maar het ook hun kerkdienaren was vergund hen daar te bezoeken, de zieken te troosten en andere zaken uit te oefenen, en dat dit alles hun in naam van zijn doorluchtige hoogheid was toegezegd. Zijn woorden in het zevenentwintigste boek, het tweede deel luidden aldus: "Eindelijk is men overeengekomen, en is het volgende verdrag gemaakt, en in schrift gesteld, dat al het gebeurde zou opzij gesteld worden, en dat de hertog al zijn onderdanen in de dalen, volgens zijn natuurlijke goedheid, al wat zij in deze oorlog begaan hadden, zou vergeven, dat zij vrijheid van geweten behouden mochten, dat zij konden prediken, en hun bijeenkomsten houden aan bepaalde plaatsen, maar het hun niet geoorloofd was die te overschrijden; maar dat het de kerkdienaren toegestaan was, buiten de bestaande plaatsen hun kranken te bezoeken, te troosten en andere kerkelijke diensten te verrichten, maar niet te prediken.

Wanneer zij aangaande hun geloof ondervraagd werden, mochten zij zonder gevaar voor geldboete of lichaamsstraf antwoorden en rekenschap geven. En, wat alle andere zaken zoals zij die wegens de godsdienst hun huizen hadden verlaten; die was het geoorloofd tot het hunne terug te keren, de godsdienst van hun vaderen te belijden, de predikatiën en samenkomsten in de daartoe bestemde plaatsen te bezoeken, onverschillig welke godsdienst zij vroeger mochten belijden, of wat zij ook beloofd hadden," enz. Dit was te Cavour de 5e Juni vastgesteld, en door Filippus van Savoye, graaf van Raconis, in de naam van de hertog, als artikelen van het verdrag ondertekend. Wie durft nu nog beweren, dat de genoemde artikelen van het verdrag niet gemaakt en niet in de naam van de hertog vastgesteld werden?

III. Men beweerde echter nog, dat, ofschoon alles zo was, de hervormden dit verdrag, en deze toelating in latere tijden hadden verbroken, aangezien zij die hadden overtreden, en wel vooral aangaande hetgeen in artikel XV of VII vervat is, "dat aan alle plaatsen, waar de hervormde godsdienst wordt uitgeoefend, ook de mis en andere plechtigheden van de roomsen godsdienst zullen gehouden worden en plaats hebben, voor welke godsdienst de hervormden niet verbonden zijn tot onderhoud bij te dragen; maar zullen hen ook, die dit doen willen, daarin niet verhinderen." Dit, zeggen de tegenstanders, zijn zij niet nagekomen. Dit artikel veroordeelt hem, die er zich op beroept.

Er staat toch, "dat de hervormden niet verplicht zijn, het minste bij te dragen tot onderhoud van de roomse godsdienst' Derhalve verzetten de hervormden zich met recht tegen hen, die hen wilden dwingen hun huizen of bezittingen daartoe af te staan. Overigens verhinderden zij de pausgezinden nooit de mis te zingen of iets anders van hun godsdienst in hun huizen uit te oefenen. Zij konden dan ook niet met zekerheid zeggen, dat zij de gemeenten in het algemeen ooit overlast aandeden. Derhalve, aangezien zij van hun kant niets hebben geschonden, blijft het van kracht, en kunnen zij dus niet vernietigen alle bevelen en instellingen, die nu en dan door de list en de boosheid van de priesters en monniken tot groot nadeel van de hervormden

met geweld werden onderdrukt, zoals onder andere bij zulk een bevel van 10 Juni 1565 plaats had, en evenmin de gedane toezeggingen van zijn doorluchtige hoogheid ook wel, aangezien hij, volgens zijn bekende goedheid, zijn onderdanen de vruchten der door hem gegeven vrijheid deed plukken.

Want de hervormden bezaten van die tijd aan meer dan honderd jaar hun huizen en bezittingen in de genoemde plaatsen. En wanneer soms ook enige monniken of priesters van die plaatsen aangaande onze godsdienst ook al mochten vernomen hebben, dat enige, uit onwetendheid of door een blinden ijver, de openbaren godsdienst hebben gehouden buiten de bepaalde plaatsen, en ten gevolge daarvan door overijling van zijn doorluchtige hoogheid, enige bevelen tegen het recht van inwoning der hervormden hebben afgeperst, en de hervormden door ootmoedige beden dan hun toevlucht namen tot hun doorluchtige genadige vorst en heer, werden zij voortdurend in het vreedzaam bezit van hun bezittingen in genoemde plaatsen, waaruit zij nu verdreven zijn, gelaten en genadig beschermd, en ook zij, die vertrokken waren, teruggeroepen en begunstigd, zoals dit uit de toelating, hun de 9e April 1603 door zijn doorluchtige hoogheid, heer Karel Emanuel gegeven, duidelijk blijkt inzonderheid uit het IIIe en IV artikel, zoals hier volgt:

Uittreksel uit de toelating

In de toelating van de 9e April 1603, artikel III en IV, op hun onderdanig aanhouden, staat: dat alle bewoners der dalen, de hervormden godsdienst toegedaan, zich weer naar huis begeven, en in hun huizen wonen, vrijheid van geweten genieten, en in de gewone en daartoe bepaalde plaatsen hun openbare godsdienst weer mogen uitoefenen, van zijn doorluchtige hoogheid dit antwoord hebben verkregen. Wat de bewoners van de drie dalen aangaat, het is hun geoorloofd zich weer naar huis te begeven."

En in de toelating, van de 29e September 1603, artikel I.

"Op het onderdanig aanhouden der hervormden, die dit nogmaals begeren, dat zij hier boven voor alle plaatsen en gemeenten der genoemde dalen hebben verzocht, heeft zijn doorluchtige hoogheid heden besloten, dat alle leden van de hervormden godsdienst, die zich uit hun huizen en woningen, in de genoemde dalen hebben begeven, weer naar huis trekken, en in de drie dalen, geen plaats uitgezonderd, wonen mogen."

Nu zijn de plaatsen, waaruit men hen verjaagd heeft, in deze drie dalen gelegen. Deze toelating tot het wonen daar is daarna een onafscheidelijk en onherroepelijk recht geworden, toen namelijk de 20e Juni en de 17e Augustus 1620 de genoemde toelating door de rekenkamer en de raad van Turijn is goedgekeurd, en door zijn doorluchtige hoogheid, heer Karel Emanuël, zowel uit bijzondere vorstelijke genade, als wegens een zekere en tot dit einde door de hervormde gemeenten der drie dalen opgebrachte som geld van zes duizend zilveren kronen, bevestigd, zoals de geloofwaardige en bekrachtigde akte en met zegel voorzien geschrift duidelijk bewijst. Deze toelating werd ook andermaal bekrachtigd door de regerende

koninklijke weduwe, 1638, en door zijn doorluchtige hoogheid als tegenwoordig regerend landvorst, de 30e juni en de 9e Juli en 29sten December 1653; op welke dag de hervormden, door ootmoedig aanhouden, aan zijn koninklijke doorluchtigheid verzochten hun de verleende rechtszaak zonder enige voorwaarde of verandering, onaangezien enige bevelen, die daartegen mochten gegeven zijn of gegeven worden of iets anders daartegen, te bevestigen.

Waarop zijn doorluchtige hoogheid zijn genadige goedkeuring met de volgende woorden, onder aan hun verzoekschrift deed schrijven.

"Zijn doorluchtige hoogheid verklaart mits deze, dat het zijn bedoeling nooit geweest is, dat door het antwoord, dat de verzoekers op hun gegeven herinnering een brief gekregen hebben, de juni 1653, en door wijlen hertog Karel Emmanuël, zijn grootvader en de andere van zijn doorluchtige voorvaders gegeven toelating, iets zou zijn teruggenomen, of daarin verminderd of vermeerderd zou worden.

Gegeven te Turijn de 29e december 1653.

En in de anderen brief, gevoegd bij het verzoekschrift, en met het geheime zegel van zijn doorluchtige hoogheid voorzien, antwoordde deze op dit verzoekschrift het navolgende: “Wij Carolus Emmanuël, door Gods genade hertog van Savoye, prins in Piëmont, koning van Cyprus enz. geven, nadat wij in onze verhoorplaats het gedachte verzoekschrift gezien en zijn inhoud overwogen hebben, hiermee met een rijp verstand, als macht en gezag hebbende, na gehouden goedvinden van onze raad, de verklaring, dat door het antwoord, dat door de verzoekers op hun overgelegde herinnering, de 2e Juli 1.1. is meegedeeld, en de door wijlen Karel Emanuël, onze grootvader lofwaardiger gedachtenis, en anderen van onze doorluchtige voorouders, aan de verzoekers gegeven vrijheden niet verminderd noch, vermeerderd zullen worden, want aldus is onze wil." Onder het zegel werd herhaald: "De bedoeling van zijn doorluchtige hoogheid is niet, dat de door zijn doorluchtige hoogheid, de heer Karel Emanuël, in het jaar, 1620 de verzoekers verleende vrijheden en gerechtigheden verminderd of vermeerderd zullen worden, blijvende die hiermee in haar vorige kracht."

Waaruit dus duidelijk blijkt, dat het voorwendsel voor deze vervolging, dat ook aan Gastaldo bij de aanvang daarvan is herinnerd, alsof de hervormden hun aangewezen grenzen hadden overschreden, ten enenmale onwaar is; en dat door hem uit hun huizen en bezittingen verjaagde hervormden, niet buiten de grenzen van de hun toegewezen woonplaatsen gegaan zijn.

Daarom wilden ook de tegenstanders, aangezien zij de nietigheid van het eerste voorwendsel gemakkelijk kunnen zien, en hun bezorgdheid, wanneer de zaak in de grond werd onderzocht, dat zijn doorluchtige hoogheid dus niet zou nalaten de hervormden in hun zo billijk verkregen vrijheden te beschermen, niet toestaan dat zijn koninklijke doorluchtigheid van deze zaak goed onderricht werd; maar zochten de hervormden bij zijn

doorluchtige hoogheid des temeer gehaat te maken, en hem tegen hen te verbitteren, door allerlei schandelijke en tastbare leugens en valse beschuldigingen.

1. Het eerst, dat hun werd toegedicht was een dwaas kinderspel door enige jongens te la Tour, gedeeltelijk rooms katholieke en ten dele hervormde jongens, omstreeks Kerstfeest, op onbedachte wijze begaan. Om twee personen namelijk, die met elkaar verloofd waren, en welke verloving men, wegens het grote verschil van leeftijd en andere redenen, ongerijmd achtte, te bespotten, hadden zij een ezelin genomen, die de bruidegom toebehoorde, en brachten die naar een groot plein, tamelijk verwijderd van het klooster en de roomse kerk. De gezonden monniken zagen daarin een andere bedoeling, en trokken zich deze zaak, alsof dit gedaan was om de mis te bespotten, hoog aan. Evenwel werd de onwaarheid van deze schandelijke en valse beschuldiging uit verschillende omstandigheden, als ook uit de getuigenis van de bewoners van het vlek la Tour, zo van de zijde der roomsen als die van de hervormden, zo openbaar en bekend, dat de gezant, de heer Gastaldo, op het aanhouden van de hervormden van die plaats, zo naarstig naar deze zaak onderzocht, dat hij de hervormden geheel onschuldig aan deze zaak bevonden heeft, en wilde, dat men daaraan niet meer zou denken.

Niettegenstaande dit alles lieten de haatdragende monniken en priesters van die plaatsen niet na, waar de onschuld van de hervormden niet bekend was, groot geschreeuw te maken, en uit te strooien, dat dit kinderspel tot bespotting van de mis plaats gehad had; enige voegden er nog bij, dat zij de ezelin gekleed hadden als een priester; anderen zeiden als een monnik, zodat er geen einde was aan de leugens over deze zaak. Doch, indien dit nu werkelijk had plaats gehad, wat zo niet was, dan behoorden de schuldigen daarvoor te zijn gestraft, en deze daad niet aan onschuldigen, tegen alle recht en billijkheid, toegeschreven te worden.

II. De tweede beschuldiging is van veel groter gewicht, betreffende namelijk een onverantwoordelijke moord begaan aan zekere priester van Fenil: die ook door afschuwelijke boosheid aan de hervormden werd toegeschreven. Daarover riepen echter de hervormden hemel en aarde tot getuigen, dat niet een droppel bloed van deze gedode van hun handen kon worden geëist.

1. Vooreerst is er niemand, die naar waarheid zeggen kan, zoals ook tot nog toe niemand heeft kunnen bewijzen, dat of de hervormde gemeenten in het algemeen of enig lid in het bijzonder, aan deze misdaad de minste schuld had.

2. Ten tweede weten de rooms katholieken te Fenil, waar deze moord begaan werd, het best, dat geen lid van de hervormden godsdienst hieraan de minste schuld had, wat de Rooms katholieken van hart zouden getuigen, indien zij niet vreesden voor de ban, waarmee zij altijd door de priesters en monniken bedreigd werden, wanneer zij iets ten gunste zeiden van de hervormden.

3. Ten derde is het bekend, dat de hervormden niet wegens deze begane moord werden verjaagd, aangezien deze enige dagen, nadat zij uit Fenil verdreven waren, was begaan. Bovendien heeft ook de heer Gastaldo in zijn bevel, waardoor de hervormden verdreven werden, met geen woord van dezen moord gesproken.

4. Ten vierde is het er zover vandaan, dat de hervormde gemeenten aan deze afschuwelijke daad zouden schuldig zijn, of het recht zijn gang niet zouden hebben laten gaan, dat zij veel meer, toen Bartholomeüs Berru, een jeugdig hervormde, tot een verhoor werd geroepen, hem zeiden, dat hij zich vrijwillig in de handen van het gerecht van zijn doorluchtige hoogheid moest overgeven, wat hij ook deed. Doch zij, die niet wilden, dat men de zaak ernstig zou onderzoeken, joegen hem, in de gevangenis, aangezien hij tegen een voornaam en machtig persoon getuigde, schrik aan en lieten hem daarna los.

5. Toen de hervormden bemerkten, wat hun tegenstanders voor hadden, drongen zij er met allen ernst, ook door een geschrift aan de koninklijke weduwe, en opperschatbewaarder en de commissaris Perrachini, op aan, dat de rechtbank de dader van deze moord met allen ijver zou doen opzoeken en naar behoren straffen. Doch, aangezien de dader dezer misdaad niet alleen een aanzienlijk maar ook een listig man was, wist deze dit te voorkomen. En, ofschoon zijn paleis te Fenil en hij de Rooms katholieke godsdienst toegedaan was, woonde hij toch geruime tijd de mis bij de bewuste priester niet bij, maar, liet een kapel bouwen, en had een eigen priester. Hij zowel als zijn secretaris en nog een ander roomse, die vroeger een andere priester, de voorganger van de vermoorde, geslagen en bij herhaling gezegd had, dat deze, namelijk de vermoorde, niet veel zout te Fenil gebruiken zou, zochten alle gelegenheden om van deze priester ontslagen te worden. Toen nu deze secretaris, met zijn metgezellen, de priester de 20ste Januari vermoord had, en de genoemden Bartholomeüs Berru, die in die tijd te Fenil was, twee Spaanse goudstukken had gegeven, opdat hij zou verzwijgen, wat hij had gezien, zond hij zonder uitstel een brief aan Gastaldo, waarin hij deze schandelijke daad, als een tweede Nero, de hervormden aanwreef.

Deze brief werd aan Gastaldo ter hand gesteld, benevens een anderen, die hij tot hun verontschuldiging aan de markgraaf van Pinasse wilde overzenden, waarin stond dat “de ketters" zoals hij de hervormden noemde, “de priester te Fenil niet vermoord hadden." De secretaris en zijn heren kozen ijverig deze tijd, namelijk de vijfden dag na de verdrijving der hervormden uit Fenil, tot het plegen van de gruwelijke moord, opdat men te gemakkelijker zou geloven, dat de hervormden aan deze daad schuldig waren. Zij wilden zich dus tegelijkertijd aan deze priester wreken, en tevens de monniken gelegenheid geven om de hervormden uit te roeien, daar toch aan de laatste de schuld daarvan zou gegeven worden. Dit kon nu de anderen priesters en monniken, die niet te Fertil woonden, en dit gerucht door een geschrift vernomen hadden, worden wijsgemaakt, die dit op hun beurt door het schrijven van de secretaris, van hun heren en de brieven van hun dienaren aan alle plaatsen konden verspreiden.

Ofschoon nu daarna de secretaris en zijn medeplichtigen, aangezien de zaak bekend was, naar de gevangenis werden overgebracht, wilde toch de overheid, die geheel Rooms katholiek was, deze zaak niet verder doorzetten, maar schoven die op de lange baan, en lieten daarenboven de voorgestelde getuige van de hervormden heengaan, daar zij hun geestelijken niet van leugens durfden beschuldigen, uit vrees dat zij van deze schandelijke en de hervormden aangewreven daad overtuigd mochten worden.

Niettemin is daarin duidelijk te zien dat de hervormden in het algemeen van dergelijk moorden een afkeer hadden, daar zij later, na hun geleden onrecht en schade, die de gehele wereld bekend zijn, toen zij te Perier, in het dal Lucern, de monniken in de macht hadden, en zich zeer goed aan hen hadden kunnen wreken, die nochtans zonder enige hinder lieten heengaan.

Behalve deze nalatigheid, benevens de algemen rechten en de Goddelijke wet, die niet toelaat, dat een onschuldige voor de schuldige, de vader voor de zoon of de zoon voor de vader gestraft wordt, ook de vorstelijke vergunning, zowel die van zijn doorluchtige hoogheid, Karel Emanuël, van 29 September 1603, als die van zijn doorluchtige hoogheid, onze tegenwoordige regerende vorst, van 4 Juni 1653, zijn verleend, laten ook niet toe, dat enige bijzondere misdaden de hervormden in het algemeen zouden worden aangewreven, en willen ook, dat hierin gerechtigheid geschiedt, zoals zij ook in deze zaak naar hun beste vermogen hebben getoond.

Daarom, wanneer er onder de hervormden te Fenil zulk een ongelukkige moordenaar geweest ware, zoals onder de Apostelen een Judas, die zulk een schandelijke daad begaan had, dan moest men daarom niet anderen, veel minder de gehele gemeente en andere gemeenten, hebben bezwaard. Om welke reden of onder welke schijn van recht heeft men de gemeenten, die ver van Fenit gelegen zijn, en die in de verste verte van deze daad niet konden beschuldigd worden, te vuur en te zwaard vervolgd, en zelfs de jeugdige kinderen, ja de ongeborenen jammerlijk vermoord

Toen nu deze beide lasteringen en valse beschuldigingen door de hervormden zo duidelijk waren weerlegd, dat de tegenpartijders zich daarover moesten schamen, hebben zij een derde lastering, aan de beide vorige ontleend, verzonnen, door namelijk te zeggen, dat men een priester levend had geschonden, en daarna dat het een monnik geweest was, die men op een ezel geplaatst en rondgeleid, en hem, na vele aan hem gepleegde gruwelen, het hart uit het lichaam gescheurd had. Doch deze grove leugens zijn gelijk aan wonderbaarlijke dromen, die door vereniging van velerlei zaken, die in de hersens onder elkaar vermengd worden, ontstaan, of zij zijn gelijk aan misdragen wonderdieren, die in Afrika, door vermenging van verschillende dieren, welke elkaar bij de fonteinen ontmoeten, en tegelijk daaruit drinken, geboren worden.

Daarom is het al te dwaas, dat deze valse beschuldigers met deze verdachten priester of monnik, die levend zou geschonden zijn, voor de dag komen. Want, indien toch zulk een daad

bedreven ware, wie zou dan denken, dat de Rooms katholieken, die het recht alleen in handen hebben, in gebreke zouden zijn gebleven om alles wat deze zaak aanging, zoals tijd, plaats en personen, nauwkeurig te onderzoeken en aan het licht te brengen? Wat de overheid nooit gedaan heeft. Boven dit alles heeft ook zijn doorluchtige hoogheid in het schrijven, dat bij onlangs aan de Evangelische eedgenoten richtte, hun van zulk een misdaad niet beschuldigd. Ook de markgraaf van Pinasse, toen hij uit zijn leger in de dalen kwam, en de hervormde gemeenten in bovengenoemde ellendige toestand bracht, heeft hun zulk een daad of dergelijke dingen niet aangewreven, wat uit een zijner brieven is af te leiden, die aldus luidt:

"Kennelijk zij hiermee de bewoners van Angrogna, Villar, Boby, Rora en allen anderen hervormden, die zich uit de dorpen van het graafschap Lucern naar de genoemde vier plaatsen begeven hebben: aangezien de heer Gastaldo, op bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, de bewoners der bewuste vier plaatsen Villar, Angrogna, Boby en Rora, in Januari l.l. bevolen heeft binnen de tijd van drie dagen vandaar te vertrekken, en daar niet meer te gaan wonen, met verlies van hun leven en de verbeurdverklaring van al hun bezittingen, en dat zij daarentegen tot hun oude ongehoorzaamheid vervallen zijn, ofschoon zij in verschillende tijden hun toevlucht tot Turijn genomen hebben, waar zij de wil en de bedoeling van de voornaamste dienaren van zijn koninklijke doorluchtigheid hadden kunnen vernemen, die hun ook zouden hebben gezegd, door daartoe bevoegde afgezanten, terug te komen, om, in aller naam aan te nemen en te ontvangen, wat hun van zijn koninklijke doorluchtigheid tot hun troost en verlichting zou worden toegezegd, opdat zij hun, tegen de bepaling en het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, gekochte bezittingen des te beter verkopen en de straf, die zij om die reden hadden verdiend, zouden ontgaan, maar zij hebben dit niet anders dan zonder genoegzame macht en aanwijzing gedaan.

Aangezien nu, reeds lang geleden, vele gedane beloften niet zijn nagekomen, als ook verscheidene verboden en ergernisgevende samenkomsten gehouden zijn, en zij ook onder een vals voorwendsel bij vreemde staten hulp hebben gezocht, en bevolen, dat de buiten de toegestane plaatsen gekochte goederen, die zij toch nooit hadden mogen kopen, en die van rechtswege aan zijn koninklijke doorluchtigheid waren vervallen, maar die hij, volgens zijn goedheid, zich niet heeft willen toeëigenen, en hun veroorloofde die te mogen verkopen, niet zouden verbeurdverklaard worden, kwamen hun afgevaardigden met een aanwijzing en bepaling, die men echter niet te weten is kunnen komen, in die tijd te Turijn, toen zijn koninklijke doorluchtigheid de markgraaf van Pinasse bevel gegeven had, zich naar die plaatsen te begeven, om zijn opgedragen last daar te volbrengen.

Toen nu de genoemde afgevaardigden dit vernamen, begaven zij zich weer naar Lucern, onder voorwendsel van bij de genoemden markgraaf opnieuw aan te houden, wat zij echter niet gedaan hebben; maar, aangezien enig volk, op bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, naar de dorpen St. Jean en la Tour, om daar te vertoeven, in aantocht was, hebben al de ketters van de genoemde dorpen in het algemeen, tegen wie men niets vijandelijks in de zin had, de wapenen opgenomen, en het volk van hun overheid vijandig aangevallen, voor zij door hen

in enig opzicht waren benadeeld. Ook hebben alle bewoners der genoemde dorpen zich met geweer en wapenen naar la Tour begeven, en het bevel, dat hun door enige lieden werd bekend gemaakt, aangaande de huisvesting, voor het andere volk daar gekomen was, niet dan als onderdanen van een vijand geweigerd aan te nemen, en gewapend allen mogelijke tegenstand geboden, totdat ons volk genoodzaakt werd hen te dwingen, zoals zij te la Tour gedaan hebben.

Al deze zaken zijn inderdaad van zulk een gewicht, en klagen de bedoelde onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid op zulk een wijze aan, dat men noodzakelijk tot zulke middelen de toevlucht moest nemen, die bij dergelijk verzet gewoonlijk worden aangewend, niettegenstaande de gunstige toelating en de vrijheden, die zij van zijn koninklijke doorluchtigheid en zijn voorvaders hebben verkregen, die zij zich door hun verkeerd gedrag onwaardig hebben gemaakt.

Doch, aangezien de markgraaf van Pinasse het volkomen er voor houdt, dat deze grove verkeerdheden, voornamelijk wat bijzondere personen aangaat, die onder een vals voorwendsel, ook de andere, om dezelfde misdaad en verkeerdheid te begaan, hebben verleid, bedrogen of gedwongen, en niet goed geloven kan, dat hij deze onderdanen in het algemeen een zodanige vermetelheid en hoogmoed, die ten hoogste strafwaardig is, tegen hun eigen en verwanten opperheer, die hen met zulk een grote goedheid en zachtmoedigheid geduld heeft, ingeworteld zou kunnen zijn; temeer, omdat het vals en uit de lucht gegrepen is, dat zijn koninklijke doorluchtigheid hun in godsdienstige zaken heeft willen dwingen, zoals ieder hieruit gemakkelijk zien kan, aangezien hun nooit iets anders is opgelegd, dan dat zij zich in hun bepaalde plaatsen zouden ophouden, wat dan ook een zaak is, die niet strijdt tegen hun geweten. Integendeel zou hun dit tot vrijwillige gehoorzaamheid jegens hun overheer aanleiding geven, zoals de heilige Schrift dat op vele plaatsen vordert, vooral wanneer het zulke zaken aangaat, waarin ieder soldaat, welk voornaam persoon hij ook wezen mag, zonder tegenspreken schuldig is te gehoorzamen, en uit welke stad of provincie ook hun geboden wordt te vertrekken, verplicht is dit te doen.

Daar echter de markgraaf in het minst niet gezind is allen in dezelfde mate te straffen, aangezien er onder zijn kunnen, die in het geheel geen of niet even grote schuld hebben als de anderen; zo is dit het bevel, de bedoeling en het eindelijke verklaring, dat zij, die de genoemden hervormden godsdienst zijn toegedaan, bekennen dat zij verleid zijn, en zich van hen, die hun in deze zaak betrokken hebben, afscheiden, zich gehoorzaam gedragen, de wil van zijn koninklijke doorluchtigheid volbrengen, en van hun trouw in het vervolg verzekeren. Wanneer dit plaats heeft, zal hij ook hun zijn eigen genade bewijzen; maar, wanneer zij weigeren dit te doen, zullen zij geen reden hebben zich te beklagen, indien zij als strafwaardigen even schuldig als de anderen bevonden worden, en niets gedaan hebben om zulke grove verkeerdheden goed te maken, met dezelfde straf worden gestraft.

Was getekend: P. Clauditis, van Simiane.

Aan de heeren geestelijken en voorstanders der gemeente Villar.

Hieruit blijkt, dat alles geschiedde uit haat tegen de godsdienst, en dat hij naar de gemeenten te Angrogna, Boby, Villar en Hora, nadat zijn leger reeds een gedeelte van het dal Lucern verwoest had, allen heenzond, en daarbij, om deze gemeente van de andere, die hij te vuur en te zwaard vervolgde, afkerig te maken, alles wat de vervolgden gehaat en schuldig had kunnen maken, bijeenzamelde en breed uitmat. Niet de kleinste beschuldiging was, dat zij de mis of de roomse geestelijkheid zouden hebben bespot, en een priester of monnik gedood of beledigd hadden. En toch was het hem niet onbekend welke valse beschuldigingen en lasteringen aangaande deze zaak overal in de dalen waren uitgestrooid. Indien zij dus een zo schandelijke daad begaan hadden, zou hij niet verzuimd hebben die in zijn brief mee te delen, om daardoor voor zijn tirannieke handelingen een beter voorwendsel te hebben.

Hieruit zien wij dan ook de valsheid der tijding, die de 24ste April 1655 uit Turijn kwam, en die de leugenachtige schrijver bij zijn te Parijs gedrukte stukken voegde, waarvan de leugenachtige inhoud is: “Het Franse en Savooise leger hebben de hervormde inwoners der valleien behoorlijk gestraft, daar zij vroeger alle monniken en priesters, die daar door de hertog van Savoye onderhouden werden, te dele verjaagd en voor een deel jammerlijk hadden vermoord." Dit is weer een schandelijke en valse beschuldiging, die hen, zonder enig toedoen van de hervormden, verontschuldigt.

Het is toch bekend, dat de hervormden zich niet met de wapenen, maar met de akkerbouw bezig hielden, en in vrede en rust zaten, en wel tot de 16de April, daags voor zij door het leger overvallen werden, op welke tijd zij door aanzienlijke afgevaardigden van hun gemeente te Turijn bij zijn doorluchtige hoogheid, door ootmoedige beden, niets behoorlijks hebben nagelaten. Hun werd geen ander antwoord gegeven, dan dat de markgraaf van Pinasse, tot wie zij gewezen werden, niet bij de hand was, en dat die de volgende dag met zijn volk de beklagenswaardige Evangelischen onvoorziens overviel, en alles te vuur en te zwaard verdelgde. En, wat nog erger is, die goddeloze boeven, eervergeten bandieten en ander gespuis tegen hen gebruikte, hen tot de roof overgaf aan allen, die hen wilden aanvallen en verworgen.

Wanneer nu deze onderdrukte lieden tegen deze moorddadige hoop de wapenen hadden opgevat, en als zij, die aan hun moorddadige handen waren ontsnapt, door, een in de gehele wereld geoorloofde tegenstand, om aan zulk een gruwelijk geweld te ontgaan, en hun leven te beschermen, dit hadden durven doen, en zij later zich weer van hun bezittingen, en van de met goed recht verkregen vrijheid, waarvan deze rovers en moordenaars hen op zulk onbillijke en gruwelijke wijze beroven wilden, in het bezit wilden stellen, wie zou dit vreemd dunken?

Aangaande de monniken en priesters is het er zover vandaan, dat de hervormden enigen hunner zouden verjaagd of vermoord hebben, dat zij, veel meer, toen het genoemde leger de 17e April de bekende inval in Lucern deed, de bedoelde monniken en priesters in alle plaatsen,

waar zij onder de hervormden woonden, zoals te Lucern, la Tour, Villar, in het dal Lucern, St. Martin en Perier, in rust en vrede lieten. Ja, waar de verdrukte hervormden in het dal Lucern reeds ten dele vermoord waren, en een gedeelte der gevluchten zich naar de vallei van St. Martin begeven hadden, hebben zij de monniken te Perier, die toch in hun macht waren, daar zij aan hun geestverwanten, diens vrouwen en kinderen, zwangeren en zogenden, een onverantwoordelijke, ja een moorddadigheid, waarvan de wereld een afschuw zou hebben, hadden kunnen tonen, geen leed aangedaan, maar hen, zonder enige hinder of schade, laten vertrekken. Maar daarvan vindt men in de gedrukte, tegen hen in naam van zijn doorluchtige hoogheid uitgegeven geschriften, geen enkel woord.

Doch de boosheid van de vijanden ging nog verder, en verdichtte allerlei andere beschuldigingen, als een wapen tegen de hervormden. Zij schaamden zich niet, de hervormden op andere plaatsen, waar men met hun onberispelijk leven onbekend was, als trouweloze, oproerige en ongehoorzame lieden, die de belastingen niet wilden betalen, of de soldaten hun winterverblijf weigerden, en in andere dingen onwillig waren, voor te stellen. Doch ook deze beschuldiging kan gemakkelijk worden weerlegd; want, behalve dat zij onder de redenen, waarom zij hen verjaagden, niets dergelijks konden beweren, bewezen zij bij vele gelegenheden hun oprechte trouw jegens hun vorst op zodanige wijze, en is die ook onder de roomsen zo duidelijk gebleken, dat zijn doorluchtige hoogheid, om dit mee van hen te getuigen, zich niet ontzag hen in zijn geschriften te noemen "zijn oprechte getrouwe en gehoorzame onderdanen."

Toen Turijn door de Spanjaarden was ingenomen, en de meesten te Piëmont de huik naar de wind hingen, bleven de bewoners der dalen aan zijn doorluchtige hoogheid getrouw. Toen vroeger Frankrijk en Savoye in oorlog kwamen, streden de edellieden zo dapper voor hun eigen landvorst, dat zij de laatste waren, die zich aan Frankrijk overgaven, en wel met toestemming van zijn doorluchtige hoogheid, onder voorwaarde echter, dat zij niet zouden gehouden zijn tegen zijn hoogheid, de hertog van Savove, te strijden, maar alleen de valleien, wanneer die zouden worden aangetast, verdedigen. Wat nu aangaat het weigeren van betaling der belasting en het niet vergunnen van winterverblijf aan de soldaten, was het de schatmeester van zijn doorluchtige hoogheid en de afdelingen soldaten, die in de valleien gehuisvest waren, zeer goed bekend, dat zij altijd, niettegenstaande hun uiterste armoede, hierin hun verplichtingen, boven hun vermogen, zijn nagekomen; waartoe zelfs, soms gehele gemeenten, soms ook bijzondere personen, als zij slechts geld konden opbrengen, voor hen spraken; en wanneer zij geen geld ter leen konden krijgen, gaven zij de vorsten, van wat zij ten achteren waren, schriftelijk bewijs.

Waar was dan het oproer en de ongehoorzaamheid? Wil men hen voor oproerlingen houden, omdat zij hun landvorst ten allen tijde behoorlijke eer en verschuldigde gehoorzaamheid bewezen? Moeten zij ongehoorzaam genoemd worden, omdat zij zich aan zijn bevelen, voorzover deze niet in strijd waren met hun geweten en vrijheid, met alle vrijwillige onderdanigheid onderwierpen? Wanneer het dan ongehoorzaamheid heten moet,

dat zij de vleiende woorden van de markgraaf van Pinasse, door wie zij, onder voorwendsel van enige afdelingen soldaten bij hen thuisvesten, in het ondervonden gruwelijke bloedbad gedompeld werden, hebben geloofd, ja, dan konden zij oproerlingen genoemd worden. Maar wanneer dit alles geschiedde uit achting en eerbied jegens zijn doorluchtige hoogheid, met welk recht kon men hun dan zulk een gehate naam geven?

Enige wilden de goede Evangelische lieden bij zijn doorluchtige hoogheid, doch op valse wijze, aanklagen, alsof zij met de predikanten van de vallei Perouse, onderdanen van de koning van Frankrijk, verboden samenkomsten hielden. Dit zeiden de tegenstanders, daar zij mogelijk de bedoelde kerkdienaars in een vergadering tezamen vonden, die hun, volgens de vroeger gegeven vrijheid, geoorloofd was te houden. Het is toch bekend, dat de koning van Frankrijk en de hertog van Savoye, toen zij het dal Perouse onder elkaar deelden, de oude gebruiken der hervormde gemeenten in de valleien, die sedert onheugelijke tijden bestonden, namelijk om in tijd van nood, teneinde zich wegens algemene zaken te beraden, in een vergadering samen te komen, niet wilden opheffen. Zo doen ook de Rooms katholieken, wanneer een bisdom gedeeltelijk in het gebied van de een en ten dele in dat van een anderen vorst gelegen is. Daarom moesten de hervormden, aangaande deze dingen niet op een onbehoorlijke wijze worden aangeklaagd, omdat zij hierin niet hebben gehandeld in strijd met de eerbied en verschuldigde gehoorzaamheid aan hun hoge overheid.

Eindelijk heeft men aan de hervormde gemeenten verweten, dat zij bij vreemde vorsten, heren en stenden hulp en bescherming hebben gezocht. Hierin doet men hun andermaal onrecht, want het is zeker, zoals ook de bedoelde vorsten en stenden vrijwillig getuigden, dat zij van deze gemeenten geen schrijven, zelfs niet het minste bericht ontvingen. En hebben de bedoelde vorsten brieven aan zijn doorluchtige hoogheid gezonden, zo was dit enkel uit ijver voor de godsdienst, en voortgevloeid uit een hartelijk medelijden met hun verdrukte geloofsgenoten. Aldus ontvingen ook de stenden niet van de verdrukte lieden uit het dal, maar van andere plaatsen tijding, hoe afgrijselijk men met hun geliefde medeleden gehandeld had; hoe namelijk vele duizenden hunner in de scherpste winterkoude, met vrouw en kinderen, kleinen en groten, gezonden en zieken, en wel zonder naar hun gegronde klachten te willen horen, noch hun recht tot inwoning te handhaven, noch te luisteren naar hun ootmoedige beden, onder bedreiging van lichaamskastijding of doodstraf, hun huizen en bezittingen binnen drie dagen moesten verlaten.

Niet minder was het voor de stenden verborgen, dat deze beklagenswaardige verdrukten alle toegang tot zijn doorluchtige hoogheid, hun eigen en genadige vorst en heer, werd afgesneden en dat de raad, ingesteld tot voortplanting van het geloof en uitroeping der ketters, tegen alle recht en billijkheid, zich verstoutte in deze zaak te spreken. Daarom meenden zij, dat het niet onbetamelijk was, om bij zijn doorluchtige hoogheid voor hun arme verdrukte broeders vriendelijk te verzoeken en aan te houden, om zelf de zaak van zijn getrouwe onderdanen, die de hervormde godsdienst waren toegedaan, op te vatten en hun rechten te

handhaven, en niet toe te laten, dat zij door hun tegenstanders, door een onbehoorlijke dwang, zoals reeds had plaats gehad, werden onderdrukt.

En, aangezien nu de genoemde raad het gezag, om over de hervormden uitspraak te doen, zich aanmatigde, en zonder twijfel hun bepaald besluit, om hun bevel door de wapenen uit te voeren, gaf, zoals dit reeds door velerlei meer dan barbaarse wreedheden, helaas, plaats had, en de arme verdrukten eindelijk tegen zulk onrechtvaardig geweld en onmenselijke nooit in een geschiedenis gehoorde tirannie, genoodzaakt werden zich te beschermen, zo is het te denken, dat ieder, die zonder veroordeel en onpartijdig het bovenverhaalde inziet, zal moeten erkennen, dat zij zich niet tegen zijn doorluchtige hoogheid, hun eigen vorst en heer, voor wie zij hun lichaam en leven, have en goed overhadden, verzetten, maar ook bereid waren de goede God voor de bestendige vrede, het heil en de welstand voor hem en zijn koninklijk huis hartelijk en vurig te bidden; en veel meet tegen een ontelbare menigte bandieten, rovers en moordenaars, die, in de hoop, dat hun de bewoners der dalen ten roof zouden gegeven worden, niet grote scharen daarheen trokken, en alles te vuur en te zwaard vernielden, ook tegen het ongemanierd geweld van de genoemde raad, en vooral tegen de markgraaf van Pinasse, die boven het gegeven vorstelijk woord, hen onvoorziens overviel, hen tot geen gehoor bij hun gewone overheid toeliet en evenmin bij zijn doorluchtige hoogheid, hun genadige vorst, tot wie zij, naast God, hun enige toevlucht namen, bij hem alleen hun troost zochten, van hem alleen hun verlossing verwachtten, toegang verleenden, en dus gedwongen waren naar de wapenen te grijpen; de barmhartige God ernstig en onophoudelijk biddende, dat Hij, Die de harten der koningen en vorsten in zijn hand heeft, het medelijdende hart van zijn, doorluchtige hoogheid genadig verzachte, tot betoning van genade en erbarming, alsook tot herstelling in het hunne en het vreedzaam genot daarvan.

Om dit te verwerven werden alle gelovige en christelijke zielen gebeden en vermaand, dat zij, als leden van één lichaam en kinderen van één Vader, met deze beklagenswaardige verdreven en aan het afgrijselijk bloedbad ontvloden medechristenen, hartelijk medelijden zouden hebben, en hen in hun gebeden gedenken, dat het God behagen mag hen in hun grootste droefheid te troosten en te versterken, en hun bij zijn doorluchtige hoogheid genade te doen verkrijgen, als ook, uit innerlijke recht christelijke liefde, door hun milde en vrijwillige handreiking, zovele verwoeste gemeenten te vertroosten en te helpen.

Aangezien dan, uit hetgeen is meegedeeld, duidelijk blijkt, dat alle bovengenoemde lasteringen en beschuldigingen, die men deze beklagenswaardige lieden wilde aanwrijven, ten enenmale vals zijn; wie zou dan ook niet inzien, dat alles wat hun tegenstanders tegen hen begingen, tot geen ander einde plaats had dan tot uitroeiing der hervormden en tevens tot verbreking van bun godsdienst? Hun toch werd bevolen de mis bij te wonen, of, zo zij dit weigerden, bij lichaamsstraf en doodsvonnis hun huizen en woningen te verlaten. Daarna liet men ook niet na hun dit alles op te leggen hun, die men vermoord had of tot de dood veroordeeld, verlossing en behoud van hun leven toe te zeggen, wanneer zij de roomsen godsdienst wilden aannemen.

En dit alles is niet alleen uit het geschrift van de heer Boschart, waarvan wij hier boven melding hebben gemaakt, openbaar, maar ook uit het gedrukte bevel van de markgraaf van Pinasse, waarin allen, die terugkeerden tot de Rooms katholieke godsdienst, levensbehoud en het bezit van hun goederen beloofd werd. En, opdat zij hieraan niet zouden twijfelen, werden hun, door zijn eigen hand, gezegelde afschriften gegeven, waarvan een met een bijgevoegd handschrift, dat dooi, een der voornaamste monnikensekte of misdienaars aan een, die tot afval was gedwongen, is meegedeeld, en waarvan hier het afschrift volgt.

Afschrift van het gedrukte bevel aan de markgraaf van Pinasse, aangaande de beloofde vrijheid aan hen, die van den godsdienst zullen afvallen.

“Markgraaf van Pinasse, ridder en generaal over het voetvolk van zijn koninklijke doorluchtigheid, hebbende van zijn koninklijke doorluchtigheid kracht en bevel ontvangen, beloven wij N. N., nadat wij van de eerwaardige vader, de oversten der gezonden monniken, een getuigenis hebben gehoord, dat hij tot de rooms katholieke godsdienst is teruggekeerd, te mogen wonen in de plaats N., en in het huis, waarin hij voor de onlusten gewoond heeft, en de goederen die hij in die plaats heeft bezeten, in zekerheid te mogen genieten, niettegenstaande hij mede aan het stichten van oproer schuldig was, en daardoor de dood en verbeurdverklaring van al zijn bezittingen verdiend had; welke straf, zowel lichaams als doodstraf, als ook wat de bezittingen aangaat, zijn koninklijke doorluchtigheid ten goede vernietigt, omdat hij tot de rooms katholieke godsdienst teruggekeerd is, onder voorwaarde, hem niet alleen het leven, maar ook de bezittingen te schenken, gedurende de lijd van twee achtereenvolgende jaren, wanneer hij in die lijd, zoals het een goed rooms katholiek christen betaamt, leeft, en niet handelt tegen het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, maar, wanneer hij tot de vorige ketterij terugkeert, en door nieuwe ongehoorzaamheid tegen het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid handelt, zal hij niet alleen van de beloofde weldaden verstoken zijn, maar ook als een oproerling, die tegen de goddelijke en menselijke majesteit gezondigd heeft, gestraft en zijn huizen, goederen en vruchten, hoe ook genaamd, verbeurd verklaard worden.

Gegeven te la Tour, in het dal Lucern, de 4e Mei 1654,

P. Claudius, van Simiane Berton."

Getuigenis van de monnik.

"Ik ondergetekende getuig, dat Y. van deze of die plaats, de ketterij van Calvijn afgezworen, en zich tot de gehoorzaamheid der Roomse kerk overgegeven en beloofd heeft daarin te leven en te sterven. Gegeven te la Tour de 3e Mei 1655. "

Nadat de afgrijselijke vervolging in het dal Lucern had plaats gehad, scheen het, dat het woeden en razen der tegenstanders bevredigd was, en dat het gevaar voor de bewoners van het dal St. Martin en Perouse zou zijn geweken, aangezien zij niet net als de anderen belasterd werden; doch het ging hun niet beter dan hun broeders. Men kon daaruit gemakkelijk zien,

dat deze vervolging niet slechts enkelen betrof, maar allen in het algemeen, om hen namelijk uit te roeien, of tot afval te bewegen.

Niet lang daarna liet Gastaldo een bevel uitgaan, in de naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, waarin hij alle hervormde bewoners van het dal St. Martin en ook een gedeelte van het dat Perouse, beide onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid, gebood, onder bedreiging van lichaamsstraf of doodsvonnis, of hun bezittingen te verlaten, of de mis bij te wonen; en beloofde tevens, in naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, aan allen, die hun godsdienst zouden laten varen, dat zij in hun woningen blijven, en al hun goederen in vrede en rust bezitten zouden.

Het geschrift dat tegen de bewoners van de vallei St. Martin in het openbaar werd afgekondigd, luidde als volgt:

"Andreas Gastaldo, doctor in de rechten, raad en rekenmeester in de rekenkamer van zijn koninklijke doorluchtigheid en de bij deze gelegenheid algezondene.

Uit kracht van het ontvangen bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, wordt de overste raadsdienaar of gezworen beambten bevolen, dat hij bevele en gebiede, zoals wij door dit geschrift bevelen en gebieden: aan allen en ieder der huisvaders van de huisgezinnen, die zijn overgegaan tot de hervormde godsdienst, met hun huisgezinnen, die binnen de grenzen van St. Martin wonen, en onderdanen zijn van zijn doorluchtige hoogheid, dat zij met hun huisgezinnen uit die plaatsen vertrekken, en wel binnen de lijd van vierentwintig uren na openbare afkondiging van dit bevel; dat zij Zich begeven buiten het gebied en het land van zijn doorluchtige hoogheid, op verlies van leven en bezittingen. Wanneer zij dit bevel binnen de bepaalde tijd niet nakomen, zullen zij voor oproerigen en strafwaardigen worden gehouden.

Tevens verklaart ook zijn doorluchtige hoogheid, dat zijn bedoeling nooit geweest is, dat de onderdanen, die de wapenen hebben opgevat, en de bewoners van het dal Lucern te hulp gekomen zijn, enige vrijheid of inwoning, die hiermee worden ingetrokken, genieten zullen. Zo wordt ook verklaard en bevolen, dat hun huizen en woningen, roerende en onroerende goederen, hoe die ook helen mogen, vervallen zijn aan de schatkamer van zijn hoogheid, wanneer zij binnen die dagen niet voor ons verschijnen, en bewijs geven, dat zij hun bezittingen aan roomsgezinde personen hebben verkocht, of dat de bedoelde huisvaders en hun gezinnen tot de Rooms katholieke godsdienst zijn overgegaan. Bij deze gelegenheid toch vergunt zijn doorluchtige hoogheid hun voortaan in hun huizen te wonen, en hun goederen in vrede te genieten. Voorts zal dit bevel aan de gewone plaatsen in het openbaar worden afgekondigd, en zoveel kracht en macht hebben, alsof het ieder in het bijzonder ware aangezegd.

Gegeven te Lucern, de 28e April 1655."

Andreas Gastaldo,

Rekenheer en Gezant

Lager stond: Ossaco, secretaris."

Wie dit bevel slechts leest, zal daaruit gemakkelijk zien, dat alles wat hier boven van de aanslagen tegen de hervormden en de eigenlijke redenen dezer vervolging is meegedeeld, de zuivere waarheid is. Aangezien toch aan allen in het algemeen, op lichaamsof doodstraf, bevolen werd binnen vierentwintig uren hun woningen te verlaten, en te vertrekken uit het gebied en het land van zijn koninklijke dooiluchtigheid, wanneer zij niet tot de Rooms-katholieke godsdienst wilden overgaan, in welk geval hun al het kwaad, dat zij mochten hebben begaan, hun vergeven, en hun het bewonen van hun huizen en het zeker bezit van hun goederen werd geoorloofd. Was dit dan niet een onomstotelijk bewijs, dat het alleen om de godsdienst te doen was, en dat men hen overigens van niets kon beschuldigen?

Wat de bijvoeging betreft, dat zij straf verdiend hadden, omdat zij de wapenen hadden opgevat, en de bewoners van het dal Lucern te hulp kwamen, dat heeft niet de minste grond. Dit was slechts een ijdele uitvlucht, om hun bloedige daad, onder enige schijn van recht te volbrengen; want om nu alleen te spreken van de poging der hervormde tot bescherming van hun leven, en dat van hun vrouwen en kinderen, tegen de gruwelijke moordenaars, door wie zij trouweloos werden overvallen, hebben zij daarin niets anders gedaan dan wat recht en billijk is? Wanneer enige lieden uit de dalen St. Martin en Perouse zich in die tijd bij hun broeders lieten vinden, toen deze in die ellendige toestand verkeerden, waren dat enige bijzondere personen, en mogelijk uit honderd nauwelijks één. Moesten daarom de onschuldigen zowel als de schuldigen de straf voor gemeend kwaad dragen?

Immers, die op de daad betrapt werden, en wie men had kunnen bewijzen, dat zij de wapenen hadden opgevat, deze hadden verjaagd moeten worden. Om welke reden heeft men dan allen zonder onderscheid, man en vrouw, klein en groot, jong en oud, niet één uitgezonderd, ofschoon er toch velen waren, die aan deze daad geen deel of gemeenschap hadden, of hebben konden, in de ellende gejaagd? Geeft men hierdoor niet genoeg te kennen, dat het niet was om het opvatten van de wapenen, maar het alleen om de godsdienst plaats had, daar men het land van de dusgenaamde ketterij reinigen, en de roomse geestelijkheid, die daarop lang hadden aangedrongen, genoegen verschaffen wilde? Daarenboven, wanneer het opvatten van de wapenen de eigenlijke reden van het dusgenoemde oproer en de daarop volgende verstoting in de ellende geweest ware, hadden, volgens recht, alleen die aan deze plaats als schuldigen werden aangemerkt, gelijkelijk behoren gestraft te worden.

Evenwel werden zij, die Rooms wilden worden, verschoond. Men gunde deze alle vrij heden, en hun werd toegestaan in zekerheid en vrede in hun huizen te wonen. Wat alles een zeker teken is, dat zij alleen wegens de godsdienst, daar zij God meer wilden gehoorzamen dan de mensen, voor oproerlingen gehouden werden. Waarom dan ook de hervormden, voor wie het plan van hun tegenstanders niet verborgen was. nadat zij deze strenge bevelen hadden ontvangen, niet langer beraadslaagden, of zij in hun huizen zouden blijven wonen en hun

godsdienst vaarwel zeggen, of zich aan ellende bloot stellen en bij de belijdenis der waarheid blijven volharden. Terstond besloten zij om Christus' wil alles te verlaten, en eerder het tijdelijke in de weegschaal te stellen, dan door een schandelijke afval de genade Gods te verbeuren, en zich van de heerlijke erfenis en de rijke schat, die de Heiland in de hemel hun had toegezegd, te beroven. Daarom vertoefden zij niet hun huizen te verlaten, het land van zijn koninklijke doorluchtigheid uit te trekken, en zich naar de nabij gelegen dalen Quelras en Pragela in Dauphiné, te begeven, naar zijn koninklijke majesteit van Frankrijk, die zijn groot medelijden jegens de ellendige van alle plaatsen bewees, hen door zijn grote genade duldde, en hun zekerheid gaf temidden van hun ellende, zoals hij later, in zijn schrijven aan de hertog van Lesdigueres tot dit einde overvloedig toonde.

Aldus werden deze verdrukte lieden genoodzaakt te vertrekken, hun huisgenoten in bittere ellende achter te laten, en daarom allerlei grote ongelegenheden en jammeren uit te staan. Zij deden dit nochtans met vreugde, aangezien zij om Christus' wil deden, en vast voornemens waren Hem Zijn kruis en versmaadheid niet volharding na te dragen, en liever te sterven dan van de waarheid te wijken.

Intussen vielen de vijanden, die niet nalieten hun groten haat en verbittering te tonen, terstond met hun volken in de dalen van St. Martin en Perouse, waar zij zich, evenals in het dal Lucern, overgaven aan roven, plunderen, het verbranden van huizen en kerken, het omhakken van bomen en alles vernielden. Zij deden in één woord alles, wat men gewoon is, als men een land wil herscheppen in een woestijn. Zoals blijkt uit het schrijven van de graaf Boschart, “dat het overige van de dalen, dat door de hervormden in de landen van zijn doorluchtige hoogheid gelegen, bewoond werd, in één ogenblik door de goddeloze soldaten beroofd werd en verwoest."

Doch hierdoor werden ook de haat en de vijandschap van hun tegenstanders niet bevredigd; want de markgraaf van St. Damian, die het volk van zijn koninklijke doorluchtigheid aanvoerde, wilde hen, weinige dagen daarna, wederom overvallen, en heeft hen gewapend tot in het dal Pragela vervolgd, wat nochtans tot het gebied van zijn koninklijke majesteit van Frankrijk behoorde, waar hij twaalf huizen verbrandde en enige versloeg. Hij zou zeker nog meer geweld hebben gepleegd, wanneer de bewoners van dit dal zich niet tegen deze inval verzet hadden, en hen gedwongen te vertrekken uit de landen van zijn koninklijke majesteit.

Daarna bezetten zij de voornaamste plaatsen der valleien, zoals la Tour, Lucern, Angrocrna, St. Second en andere vlekken met sterke wachten, opdat de hervormden niet zouden terugkeren. Ja, om hun oogmerk beter te bereiken, werd van Turijn geschreven, dat men voornemens was alle bandieten uit Piëmont derwaarts te zenden, om aldaar te wonen, met kwijtschelding van hun misdaden, wanneer de raadsheren dit wilden toestaan. En teneinde hun, die het geweld van hun vijanden waren ontlopen, te groter vrees aan te jagen, en de vijanden te beter moed zou gegeven worden, bevalen zij om hen, waar zij ook gevonden

werden, om te brengen. Daartoe maakten zij een lijst, waarop zij de namen der voornaamste hervormden, zowel kerkdienaren en anderen, aantekenden, en enige honderden zilveren kronen op hun hoofden`zetten, en beloofden hem, die hen dood of levend te Turijn zou overleveren, het loon der ongerechtigheid.

Om daartoe te geraken, wendden zij alles aan, en zagen naar alle gelegenheden uit, zoals zij dan ook enige in hun handen overleverden, en onder deze ook de heer Paul Fentrier, die, ofschoon hij een onderdaan des konings was, in de nabijheid van Pinerol, in het land van de koning, door deze goddeloze moordenaars verslagen werd, die hem het hoofd afsloegen, en dat te Turijn brachten, teneinde daarvoor de beloofde honderd vijftig kronen te ontvangen. Aldus werd door hun vijanden niets verzuimd om hen geheel uit te roeien. Bovendien liet het zich ook niet aanzien, om het lang in deze ellendige en beklaaglijke toestand uit te houden, of zich weer te herstellen.

Maar gelijk God de Zijnen nooit geheel verlaat, en Zijn kracht in hun hoogste zwakheid volbrengt, liet Hij ook in die tijd, toen alle hoop scheen uitgeblust, enige stralen van genadige verlossing schijnen. Als Hij namelijk enige uit hen met de geest der sterkte aangordde, gaf Hij het hun ook in het hart, door een geoorloofde en rechtmatige tegenstand, de moedwil en het geweld van hun vervolgers te weerstaan, en liet hun de rechtmatige bezittingen van hun vaderlijk erfdeel, dat zij sedert onheugelijke tijden hadden bezeten, en de door hun doorluchtige vorsten geschonken voorrechten en vrijheid, behouden.

Onder aanvoering van Bartholomeüs Jaher en Jozua Janavel, verenigden zich omstreeks zeven of acht honderd; deze keerden terug naar hun land, en bemachtigden de voornaamste plaatsen in de genoemde dalen, zoals het gehele dat St. Martin, een gedeelte van de vallei Perouse, liggende in het gebied van zijn koninklijke doorluchtigheid, de vlakte van het dal Lucern, en in de eerste plaats het dorp Lucern, waaruit de grootste bezetting was genomen. Deze veroverde plaatsen versterkten zij goed, verweerden zich daarin met grote standvastigheid, vielen in de vlakten, en maakten het hun vijanden, door onophoudelijke schermutselingen, zeer lastig, waardoor de krachten van deze, ofschoon zij verreweg de sterksten waren, voortdurend te kort schoten.

In Mei plunderden en verbrandden zij ook enige dorpen, waarin zich de moordenaars ophielden, zoals vooral St. Second, waar zij honderd barbaarse Ieren, door wie zij zo gruwelijk waren behandeld, en die met enige boeren onder de wapenen waren, versloegen. Zij kwamen ook te Usasque, Garsillane, Bricheras en in andere plaatsen, waar zij allerwege de genadige hand Gods bespeurden, die hen leidde, om op billijke wijze hen te straffen, door wie zij tegen alle recht waren overvallen. Toen echter de hertog van Savoye dit vernam, zond hij de graaf Campan met drie honderd paarden en een afdeling soldaten van Savoye om hen te beteugelen. Intussen waren zij ook van tijd tot tijd door andere geloofsgenoten versterkt. De hun aangedane wreedheid, die in alle gewesten, waar zich hervormden ophielden, werd bekend gemaakt, veroorzaakte overal grote ontsteltenis, medelijden en lust tot wraak jegens

de hertog van Savoye. De eerste, die zich daardoor gehoond achtten, waren de Zwitserse protestantse kantons. Deze schreven over deze zaak aan de heer rijksbeschermer in Engeland en aan hun hoogmogenden, als ook aan de gemeenten in Frankrijk, en verzochten hun hulp. Deze lieten ook in hun gehele gebied voor de genoemde overgebleven verdrevenen terstond vrijwillige giften inzamelen. De lieden te Bazel gaven daartoe 6000 gulden, en al de overige plaatsen samen 12,000 gulden.

Voorts verzamelde men in Engeland meer dan twee tonnen goud voor deze vervolgde hervormden in. In de Verenigde provinciën geschiedde dit ook, waarbij Holland in mildheid uitmuntte, waar de inzameling op 5 September 1655 o. a. plaats had, en ontvangen werd:

Van de Hervormde Duitse gemeente te Amsterdam . . f 45,000

Van de Waalse gemeente te Amsterdam . . " 9,000

Van de Luthersche gemeente te Amsterdam . .12,000 "

Van de Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinden . . . 20,000

Van de Hervormde gemeente te Haarlem . . . " 25,000

Van de kleine stad Enkhuizen 6,000

Van de Hervormde gemeente te Beverwijk . . . 400

Van de Hervormde gemeente te Oost-Zaan . .500

Van het kleine dorp Velsen … 80

Enzovoorts door het gehele land naar evenredigheid.

De leden van Zürich en Bern zonden enige afgevaardigden haar de hertog van Savoye, om van hem te vernemen waarom hij de Waldenzen, niettegenstaande hun gemaakt verdrag en zijn gegeven woord, zo slecht had laten behandelen. Zij kregen slechts het eenvoudige antwoord, dat hij en zijn raad de zaken zouden onderzoeken. En daar de markgraaf van Pinasse zich had laten ontvallen, dat hij de hervormde Zwitsers te St. Martin evenzeer wilde laten overvallen als hij de Waldenzen gedaan had, lieten zij de genoemde hertog berichten, dat het bij hen besloten was, dat zij die naar hun beste vermogen zouden beschermen.

Afschrift van de bevestiging der verkregen vrijheid en voorrechten, in het jaar 1655.

“Wij Carolus Emanuël, door Gods genade hertog van Savoye, prins van Piëmont en koning van Cyprus.

Naardien wij, door de vergunning van de 2e en 4e Juni, alsmede van de 29e September van het jaar 1653, de bewoners van de dalen Lucern, Perouse, St. Martin, Roche-platte, St. Bartholomeüs, Preruslin en de plaatsen daartoe behorende, die belijders van de bedoelden hervormden godsdienst, in het bezit van dezelfde vrijheden en vergunning, die zij van wijlen

hertog Karel Emanuël en hertog Victor Amadeus, mijn grootvader en vader, loffelijker gedachtenis, verkregen hebben, voortaan laten, zoals hun is toegezegd en beloofd; maar dat zij die tot hiertoe de handelingen in ‘s lands raadkamer niet hebben kunnen laten inlijven, en wel wegens de Franse volken, die zich in de vorige winter in de dalen hebben opgehouden, en vanwege de schade, die zij in de omliggende plaatsen veroorzaakt hebben. Niettemin is onze wil en bedoeling dat deze, van deze tijd aan, zonder enig beletsel, zullen worden genoten, totdat zij binnen de drie volgende maanden ingelijfd worden.

Na rijp overleg, als hebbende volkomen macht en onbepaald gezag, met goedvinden van onze raad, bevelen en gebieden wij, dat de bedoelde vergunningen in alle en aan alle plaatsen, volgens haar invloed, nagekomen en opgevolgd zullen worden, en opdat die te beter zouden worden nagekomen, vergunnen wij de genoemde hervormden te oogsten en te dorsen en in de overige plaatsen van onze land en koopmanschap te drijven en daarin te handelen, maar niet daarin te wonen.

Dat alles echter in dier voege, dat niemand hen wegens de godsdienst lastig valle, onder de voorwaarde echter, dat zij met niemand over de godsdienst zullen redetwisten, noch iemand ergernis geven, en zij voor het overige onze en der voorvaderen instellingen en bevelen vlijtig in acht nemen. Wij verklaren, dat de bekendmaking van deze tegenwoordige erkenning, die openlijk zal worden uitgeroepen en aan de genoemde plaatsen aangeplakt, even zo krachtig en vast zij, alsof deze aan ieder in het bijzonder ware gegeven, en dat door Sinibaldo, onze drukker en die van de rekenkamer, het gedrukt afschrift, evenals het oorspronkelijke, zal worden geloofd en nagekomen. Want dit is onze wil.

Gegeven te Turijn, de 29e Mei 1651.

Te Turijn, door Joan Sinibaldo, drukker van zijn koninklijke doorluchtigheid en van zijn rekenkamer.

Toen nu de hervormden deze vergunning van zijn doorluchtige hoogheid hadden verkregen, hielden zij zonder ophouden om de hun toegezegde inlijving van hun bewilliging aan, zoals in het vorige bericht werd getoond, en gaven hun niet de minste reden om hen te vervolgen. Waaruit dan weder duidelijk blijkt, dat het aangerichte bloedbad niet met toestemming van zijn koninklijke doorluchtigheid plaats had, en geen reden geweest is van het oproer, dat de hervormden werd aangewreven; maar dat het plan uitgegaan is van Rome en Madrid, die het met elkaar eens waren de hervormden godsdienst uit te roeien, en de Franse regering uit Italië te verjagen.

Aangezien wij hebben vernomen, dat hun tegenstanders niet tevreden waren, dat de hervormden op het gruwelijkst vervolgd en van al hun bezittingen beroofd werden, en, om ben daarenboven nog meer gehaat te maken, overal allerlei lasteringen van hen uitstrooiden, waardoor zij niet alleen hun personen, maar ook de heilrijke leer, die zij belijden, zochten verdacht te maken en te verzwakken, zijn wij genoodzaakt, om hun, die aan zulke eerroverijen

geloof mochten slaan, deze waan te ontnemen, hierbij te voegen een korte verklaring van hun geloof, wat zij in vroeger tijd beleden, en die zij, als overeenkomstig met Gods Woord, nog behouden, opdat de gehele wereld de grove onwaarheden en valse lasteringen, als ook de onbillijke wijze, waarop zij wegens een zodanige onschuldige leer gehaat en vervolgd werden, zien mag.

Korte geloofsbelijdenis der hervormde gemeenten in Piëmont

"Wij geloven

1. Dat er een enig God is, Die een geestelijk, eeuwig, oneindig, afwijs, zeer barmhartig en rechtvaardig, in één woord, gans volkomen Wezen is, en dat in dit enige Wezen drie personen begrepen zijn, namelijk, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

2. Dat zich deze God aan de mensen door Zijn werken, zowel der schepping als door de onderhouding van alle dingen, en door Zijn Woord, dat in het begin op velerlei wijze, door goddelijke openbaring, maar daarna in de boeken, die de heilige Schrift genoemd worden, aangetekend is, heeft geopenbaard.

3. Dat men deze heilige Schrift voor goddelijk en canoniek, zoals wij die aannemen, aannemen moet, dat is als een regel en richtsnoer van ons geloof en ons leven, en dat die volkomen in de boeken des Ouden en Nieuwe Testaments vervat zijn; dat in het Oude Testament alleen moeten aangenomen worden die boeken, welke God aan de Joodse kerk gegeven heeft, en die zij steeds voor goed gehouden en als goddelijk erkend hebben, namelijk, de vijf boeken van Mozes, Jozua, Richteren, Ruth, twee boeken van Samuël, twee boeken der Koningen, twee boeken der Kronieken, Ezra, Nehemia, Esther, Job, de Psalmen, de Spreuken Salomo's, de Prediker, het Hooglied, de vier grote en twaalf kleine Profeten, en in het Nieuwe Testament: de vier Evangeliën, de Handelingen der Apostelen, de Brieven van Paulus, zoals een aan de Romeinen, twee aan de Corinthiërs, een aan de Galatiërs, een aan de Epheziërs, een aan de Philippensen, een aan de Colossensen, twee aan de Thessalonisensen, twee aan Timotheüs, een aan Titus, een aan Philemon, en een aan de Hebreeën, de brief van Jakobus, twee brieven van Petrus, drie brieven van Johannes, de brief van Judas en de Openbaringen van Johannes.

4. Dat wij het goddelijke gezag van deze boeken niet alleen erkennen door de getuigenis der kerk, maar voornamelijk door de enige ontwijfelbare waarheid der leer, die daarin vervat is, door de geheel goddelijke voortreffelijkheid, hoogheid en majesteit, die daarin blijkt, en door de werking des Heilige Geestes, Die maakt, dat wij de getuigenis der kerk met eerbied aannemen, die onze ogen opent, opdat wij de stralen van het hemelse licht, die in de heilige Schrift schijnen, zien, en onze smaak derwijze bestuurt, dat wij deze spijs door de goddelijke smaak, die daarin is, kunnen onderscheiden.

5. Dat God door Zijn vrije wil en door de oneindige kracht van Zijn Woord alles uit niet heeft geschapen.

6. Dat Hij alles door Zijn Voorzienigheid bestuurt en regeert, aangezien Hij alles, wat op aarde geschiedt, bestuurt en leidt en evenwel geen oorzaak van het kwaad, dat de schepselen begaan, kan worden genoemd, en dat ook de schuld daarvan op generlei wijze Hem mag worden toegeschreven.

7. Dat enige uit de Engelen, die toch allen rein en heilig geschapen waren, in zulk een ellende en verderf verzonken zijn, waaruit zij nooit kunnen worden verlost; maar dat de overige Engelen door de goedheid Gods, Die hen behouden en bevestigd heeft in het goede zijn staande gebleven.

8. Dat de mens, die heilig en rein naar het beeld van God geschapen was, zich van deze zaligen toestand heeft beroofd, aangezien hij aan het bedrog van de satan heeft gehoor gegeven.

9. Dat de mens door zijn val de ontvangen gerechtigheid en heiligheid verloren, en zich daardoor niet alleen aan de toorn Gods, maar ook aan de dood en de gevangenschap en aan hem, die het geweld des doods heeft, namelijk, de duivel, heeft onderworpen: zo geheel, dat zijn vrije wil tot een knecht en slaaf der zonden geworden is, zodat van nature alle mensen, Joden en heidenen, kinderen des toorns zijn, dood in zonden en misdaden, en daarom onbekwaam tot enige goede, of tot enige heilzame daad; ja dat zij, zonder Gods genade, niets goeds kunnen bedenken, omdat al hun gevoelens en gedachten ten allen tijde boos zijn.

10. Dat alle nakomelingen van Adam, in hem, aan zijn ongehoorzaamheid, schuldig zijn, met zijn bederf bevangen en in een gelijke ellende, tot de pas geboren kinderen van moeders lichaam aan, gevallen zijn, van waarde erfzonde haren naam bekomen heeft.

11. Dat God uit dit verderf en verdoemenis uittrekt degenen, die Hij uit genade in Zijn Zoon Jezus Christus verkoren heeft; en de overigen, zonder dat Zijn gerechtigheid en vrijheid daarin mag berispt worden, daarin gelaten heeft.

12. Dat Jezus Christus, nadat Hij van God, in Zijn eeuwige raad, tot de enige Heiland en Hoofd Zijns lichaams, welk de kerk is, beschikt was, die ter bestemder tijd, door zijn eigen bloed, verlost heeft, en haar al Zijn schatten, door de prediking Zijns Woords laat voorhouden.

13. Dat in Christus Jezus twee naturen zijn, de goddelijke en de menselijke, waarachtig in één persoon verenigd, en wel zonder vermenging, zonder verzwakking, zonder verandering; aangezien iedere natuur haar onderscheiden eigenschappen behoudt, en dat Jezus Christus tegelijk waar God en mens is.

11. Dat God de wereld alzo lief gehad heeft, dat Hij Zijn Zoon heeft gegeven, om ons door Zijn volkomen gehoorzaamheid zalig te maken, voornamelijk door die, welke Hij, door Zijn bitter lijden en sterven, aan het vervloekte kruishout bewezen, en de overwinning, die Hij, tegen de duivel, de zonde en de dood verworven heeft.

15. Dat Jezus Christus, aangezien Hij volkomen vergiffenis onzer zonden door Zijn allervolmaaktste, aan het kruishout eenmaal volbrachte offerande, teweeg gebracht heeft, noch zal, noch kan, op welke wijze ook, meer geofferd worden.

16. Dat, aangezien ons Jezus Christus niet God Zijn Hemelse Vader door dat bloed Zijns kruises volkomen verzoend heeft, wij door Zijn enige verdiensten, en niet door onze werken, voor God vrij en rechtvaardig gesproken worden.

17. Dat wij met Christus verenigd, en Zijner weldaad deelachtig worden, door het geloof, dat gebouwd is op de belofte des eeuwige levens, die ons in het Evangelie gedaan is.

18. Dat dit geloof ontstaat door de genadige en krachtige werking des Heilige Geestes, Die onze ziel verlicht, en die alzo bekwaam maakt, dat zij zich op de barmhartigheid Gods verlaten, en zich de verdiensten van Jezus Christus toeëigenen kan.

19. Dat Jezus Christus onze enige ware Middelaar is, niet alleen ten aanzien van de verlossing, maar ook ten aanzien van de voorbidding, en dat wij door Zijn verdiensten en door Zijn voorbidding, de toegang tot de Vader hebben, en Hem met een heilig vertrouwen, dat wij zullen verhoord worden, aanroepen, en dat het daarom niet nodig is, dat wij onze toevlucht tot enige anderen Voorbidder nemen, dan tot Hem.

20. Dat, omdat God de wedergeboorte in Jezus Christus belooft, zij allen, die met Hem door een levend geloof verenigd zijn, zich op goede werken toeleggen zullen, en zich inderdaad daarop bevlijtigen.

21. Dat de goede werken de gelovigen zo noodzakelijk zijn, dat zij zonder die niet in het koninkrijk der hemelen kunnen komen, omdat het waar is, dat God deze tevoren bevolen heeft, dat wij daarin wandelen zouden, en dat wij daarmee de laster vermijden, en ons daarentegen op de christelijke deugden bevlijtigen; en daartoe het vasten en alle andere middelen, die ons tot zulk een heilige zaak dienstig zijn kunnen, zullen gebruiken.

22. Dat, ofschoon wij met onze werken niets verdienen kunnen, de Heere nochtans die met het eeuwige leven zal belonen, door Zijn ontfermende genade en barmhartigheid jegens ons, en uit kracht, der onveranderlijke bestendigheid der beloften, die Hij ons gedaan heeft.

23. Dat zij, die het eeuwige leven op hun geloof en goede werken reeds bezitten, zullen aangemerkt worden als heilige en verheerlijkte lieden; dat zij, vanwege hun deugden, zullen geloofd worden, en dat men hun heerlijke daden zal navolgen; maar dat zij niet zullen aangebeden noch aangeroepen worden, omdat men God alleen, door Jezus Christus, aanroepen en aanbidden moet.

24, Dat Zich God in deze wereld een kerk, tot heil der mensen, verzameld heeft, en dat die niet meer dan één Hoofd en fundament heeft, namelijk Jezus Christus.

25. Dat deze kerk de gemeenschap der gelovigen is, die, aangezien zij, voor de grondlegging der wereld, door God verkoren, en door een heilige roeping geroepen zijnde, zich tezamen voegen, het Woord Gods te volgen, omdat zij, wat ons daarin geleerd wordt, geloven, en in zijn vrees leven.

26. Dat deze kerk niet kan feilen, noch geheel uitgeroeid worden, maar eeuwig moet blijven.

27. Dat zich allen in haar begeven en in haar gemeenschap leven moeten,

28. Dat God ons niet alleen door Zijn Woord onderricht, maar dat Hij ook daartoe bovendien de heilige plechtigheden ingesteld en bij dit Woord gevoegd heeft, als middelen om ons daardoor met Christus te verenigen en Zijner weldaden deelachtig te maken; dat er slechts twee zijn, die voor alle leden van de kerk des Nieuwe Testaments zijn gegeven, namelijk, de doop en het heilige avondmaal.

29. Dat Hij de plechtigheid van de heilige doop heeft ingesteld, opdat deze zij een getuigenis van onze verkiezing, en dat wij daarin van onze zonden door het bloed van Jezus Christus gewassen en tot een heilig leven vernieuwd worden.

30. Dat Hij de plechtigheid van tiet heilige avondmaal heeft ingesteld tot een spijs van onze zielen, opdat wij, door een levend en waar geloof, door de onbegrijpelijke kracht des Heilige Geestes, inderdaad zijn vlees eten en zijn bloed drinken, en ons aldus op het innigst en onveranderlijkst met Christus verenigen, opdat wij in Hem en door Hem het eeuwige leven hebben."

En teneinde de gehele wereld onze bedoeling aangaande dit artikel te beter verstaan mag, voegen wij hierbij de woorden, die in het gebed, dat wij voor het gebruik van het avondmaal doen, vervat zijn, die te vinden zijn in ons formulier van het heilige avondmaal, en in onze christelijke catechismus, welk stuk gevonden wordt achter onze psalmen.

De woorden van ons gebed zijn de volgende:

"En, gelijk onze Heere niet alleen Zijn lichaam en bloed tot vergeving van onze zonden heeft opgeofferd, maar ons die ook tot een spijs tot het eeuwige leven wil meedelen, verleen ons dan die genade, dat wij met een oprecht hart, en met waren vurige ijver, zulk een grote weldaad van Hem ontvangen, dat is, dat wij door een waar geloof Zijn lichaam en bloed, ja de gehelen Heere deelachtig worden," enz. De woorden van ons formulier zijn: "Vooreerst dan, laat ons de beloften, die Jezus Christus, Die de onbedrieglijke waarheid is, Zelf heeft gesproken, geloven, namelijk, dat Hij ons waarlijk Zijn lichaam en Zijn bloed deelachtig wil maken, opdat wij Hem zodanig mogen bezitten, dat Hij in ons en wij in Hem leven." De woorden van ons Kinderbericht, in de 53ste afdeling, luiden evenzo.

31. Dat het nodig is, dat de kerk herders bezitte, die door hen, welke daartoe bevoegd zijn, voor kundig genoeg en versierd met een goede wandel gehouden worden, om zowel het

Woord Gods te prediken, als de heilige bondzegels te bedienen, en over de kudde van Jezus Christus te waken, volgens de regel van een goede en heilige kerktucht, zo ook de ouderlingen en diakenen, en de gebruiken der eerste christelijke kerk.

32. Dat God de koningen en overlieden beschikt beeft, om de volken te leiden en te regeren, en dat de volken hun onderdanig en gehoorzaam zullen zijn, uit kracht van dit bevel, niet alleen om des toorns, maar ook om des gewetens wil, in alle zaken, die met het Woord Gods overeenkomen, Die de Koning is van alle koningen en de Heere aller heren.

33. Eindelijk geloven wij, dat men de apostolische geloofsbelijdenis, het gebed van onze Heere en de heilige tien geboden schuldig is als ware hoofdstukken van ons geloof en onze overpeinzing aan te nemen."

Tot nadere verklaring van ons geloof herhalen wij hier de betuiging, die wij in het jaar 1603 hebben laten drukken, namelijk, dat wij in de heilige leer overeenstemmen met alle hervormde gemeenten in Frankrijk, Eingeland, Nederland, Duitsland, het Eedgenootschap, Bohemen, Polen, Hongarije en anderen, zoals in hun geloofsbelijdenissen is uitgedrukt, ja ook in de Augsburse confessie, volgens de verklaring die de stichter daarvan in het licht heeft gegeven. Wij beloven ook, met de hulp van God, daarin in leven en dood te volharden, en bereid te zijn deze enige waarheid Gods met ons eigen bloed te bezegelen, zoals onze voorvaders van de apostolische tijd vooral in deze laatste tijden hebben gedaan.

Wij bidden derhalve, in de hoogste ootmoed, alle evangelische ' en protestantse gemeenten, ons, niettegenstaande onze armoede en geringheid, te houden voor ware leden van tiet geestelijk lichaam van Jezus Christus, Die om Zijn heiligen naam lijden, en in hun gebeden voor ons tot God en in alle andere christelijke bewijzen van hun grote liefde, te volharden, zoals wij reeds overvloedig ondervonden hebben, waarvoor wij hen in allen ootmoed danken, en God de Heere uit de grond van ons hart ernstig aanroepen en bidden, dat Hij Zelf de vergelding zij, en over hen de allerrijksten zegen Zijner genade en van Zijn heerlijkheid, in dit en het toekomend leven, uitstorte."

In de maand Juli ontvingen zij enige onderstand uit Frankrijk, waarmee zij hun hoogte gewapenderhand weer innamen, en sterk bezet hielden. Doch, aangezien zij zeer weinige ruiters bezaten, konden zij hun oogst in de valleien niet beschermen, maar werd die door de macht van de Piëmontezen en Savoyers afgesneden en weggehaald, doch niet zonder groot verlies van hun volk en arbeiders. Later werden zij geholpen uit de Franse gewesten met drie honderd ruiters, enige welbereden vrijwilligers, benevens een goede som geld en verscheidene oorlogsbehoeften, wat hun versterkte en bemoedigde. Intussen werden door de gevolmachtigde van Bern aan de hertog van Savoye enige artikelen tot een verdrag voorgesteld.

Doch, aangezien zij daarmee enige hervormde staten ingesloten wilden hebben tot hun verzekering, verwierp hij die, omdat deze hem ergerden. Zij stelden derhalve enige andere op,

ten gevolge waarvan enige gevolmachtigden van beide zijden bij elkaar kwamen, om te zien of er ook mogelijkheid bestond de geschillen bij te legoen. Eindelijk, door toedoen van de heer Abel Servien, die te Turijn als gezant vanwege de koning van Frankrijk bij de hertog van Savoye kwam, bracht men zoveel teweeg, benevens het geestelijke gezelschap tot voortplanting van het geloof, dat zonder andere buitenlandse gezanten dan de vier gevolmachtigden van de valleien, als Stockhart, Jean Leger, Michalin en Isaak Lepreux, toe te staan, op de 28e September 1655, het volgende besluit te Turijn, genoegzaam gedwongen, hun te doen ondertekenen, omdat men hun, in geval van weigering, dreigde af te snijden van alle gemeenschap met Savoye en ook met Frankrijk. De punten in het kort zijn de volgende:

I. Van al wat gebeurd is wordt kwijtschelding door de hertog van Savoye gegeven

II. De hervormden zullen moeten verlaten hun woningen en bezittingen aan de overzijde van de Peles, en hun wijngaarden, Bubiane, Lucern, Fenil, Campillon, Garzillane en de onderhorige dorpen van Lucern, doch zullen het hunne daar aan de roomsen voor Allerheiligen a.s. mogen verkopen.

III. De hervormden zullen mogen wonen te St. Jean, doch zullen daar geen kerk mogen hebben.

IV. Te la Tour mogen de hervormden als vroeger wonen.

V. Te St. Second mogen de hervormden niet wonen dan op de gewone plaatsen Prerustin, St. Bartholomeiis, Rocheplatte, en de gewone vrijheid van hun godsdienst genieten.

VI. Voorts zullende hervormden, om zich van de geleden schade te verbeteren, de jaren 1656, 1657 en 1658 vrij zijn van alle winterverblijven, inlegering, toevoer van granen, van belastingen, en in de jaren 1659 en 1660, zullen zij van alles, behalve de belasting, vrij zijn, en hun wordt voorts kwijtgescholden, wat zij mochten schuldig zijn.

VII. Alsmede wordt hun gegeven vrijheid van godsdienst in al de genoemde plaatsen.

VIII. Zij zullen koophandel mogen drijven, timmeren en delen met de roomsgezinden, zonder gemoeid te worden wegens hun godsdienst.

IX. Men zal onverhinderd in alle Staten de mis en de roomsen godsdienst mogen uitoefenen, ook in de plaatsen welke aan de hervormden zijn toegestaan; doch de hervormden zullen aan de ene kant die niet behoeven bij te wonen, noch daarin helpen, doch aan de andere zijde die dienst op generlei wijze mogen storen of verhinderen

X. De roomsen zullen de bewoners van de drie valleien geen overlast mogen aandoen wegens hun eerste beginselen tot deze handeling, maar hen in hun geweten en godsdienst vrij en ongemoeid laten.

XL Alle gevangenen aan beide zijden, zo mannen, vrouwen als kinderen, zullen zonder onderscheid losgelaten worden.

XII. De hervormden zullen ook delen in alle openbare bedieningen en ambten.

XIII. Het verzoek van de bewoners van la Tour, om een vrije markt, zal hun vergund worden.

XIV. In de bovengenoemde plaatsen zal de wettelijke verkiezing niet worden vernietigd onder voorwendsel van de godsdienst.

XV. Geen hervormden zullen gedwongen worden tot de roomse godsdienst, noch de kinderen van hen genomen worden, of de jongensmoeten twaalf, en de meisjes tien jaren oud zijn.

XVI. Als getuigen voor de waarheid zal men de hervormden zowel als andere godsdienstbelijders toelaten, en geen hervormde zal men mogen beschimpen of belasteren.

XVII. Zowel aan de bewoners van de drie valleien als aan die van de andere plaatsen worden de rechten en vergunningen als vanouds toegestaan.

XVIII. Wanneer de predikanten over lijfstraffelijke zaken onderzocht worden, zullen zij als anderen niet ten eerste voor ons gedagvaard mogen worden, maar zal de eerste en tweede rechtsvordering onder hun rechtsgebied moeten vooraf gaan.

XIX. Zodanige gronden en erven van verwoeste huizen, waar men katholieke kerken en huizen wil bouwen, zullen buiten de toelating gesloten zijn.

XX. Deze punten willen wij door onze beambten en dienaars strikt onderhouden hebben, en, zonder er iets voor te betalen, gerechtelijk ingeschreven.

Toen de buitenlandse gezanten, die te Bern vergaderd waren, om een goed middel tot schikking te beramen, van deze gedwongen artikelen hoorden, waren zij zeer misnoegd, en verklaarden, dat het buiten hun toestemming geschied was, en niet zou doorgaap, of, indien er iets kwaads uit volgen mocht, zij de schuld daarvan niet op zich namen. Doch de bepalingen bleven bestaan, en de gevluchten keerden naar hun huizen terug, zij namelijk, aan wie dat was toegestaan. De anderen bleven bij hun geloofsgenoten, en hoopten, door tussenkomst van de Engelsen gezant, op de voorbede van de koning van Frankrijk, in het bezit van hun woningen te worden gesteld.

Voorts werden de gevangenen, aan beide zijden, op vrije voeten gesteld, en verliet tiet volk van de hertog de valleien. Een der predikanten getroostte zich de moeite om de vermoorde lichamen te verzamelen, en die te doen begraven. Onder deze bevonden zich twee duizend twee honderd achtenzeventig personen, die hij kende, als zovele beklagenswaardige overblijfselen van christelijke liefde jegens hun naasten, en slechte lokmiddelen voor Jood en Heiden, om rooms christen te worden.

In de maand September 1656 lieten de beklagenswaardige vervolgde hervormden uit de valleien aan de hoogmogende Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden weten, dat de

giften, door hen gezonden, goed waren ontvangen, maar dat de roomsen hun van alles beroofden, en zij bijna niets te zaaien noch te maaien hadden, ten gevolge waarvan zij nog in een ellendige toestand verkeerden.

Dat voorts het meegedeelde de goedgunstige lezer genoeg zij, totdat ons een meer uitvoerig bericht zal toegezonden zijn, wat wij hem dan zullen meedelen. Wij bidden intussen de Almachtigen God, om alles tot eer en lof van Zijn naam te besturen, en de Zijn te beschermen voor alle aanvechtingen der geestelijke en wereldse vijanden.

Hoofdstuk VII - Een Verslag van het Leven, Vervolging van Johannes Wickleff

[JAAR 1387]

Toen de wereld geheel tot dwaling en bijna tot tastbare afgoderij vervallen, en er als in verzonken was, verwekte God, onze Hemelse Vader, in het koninkrijk Engeland godvruchtige, vrome mannen, die de waarheid weer aan het licht brachten.

Onder deze was de voornaamste Johannes Wicklef, dokter en Hoogleraar in de Godgeleerdheid en leraar in de gemeente te Lutterworth, in het bisdom Lincoln. Aan de Hogeschool te Oxford hield hij zich bezig met de uitlegging van en het onderwijs in de Heilige Schrift. Hij, die de waarheid onvervalst, zuiver en klaar kende, wist ook de verborgenheden en geveinsdheid te ontdekken en te verdrijven. Maar de verblinden konden de glans van het Evangelie niet verdragen, zodat al spoedig de monniken, en onder deze in het bijzonder een Karmelieter, Johannes Reningannus, tegen hem opstonden. Toen hij over het sacrament des altaars, zoals men het toen noemde, begon te spreken, en hij zijn onderwijs verklaarde, dat het zijn voornemen alleen was, de afgoderij, die hierin zeer groot was, uit te roeien, en het recht gebruik van het sacrament en de onvervalste godsdienst bloot te leggen, schreeuwden allen, die met deze besmettelijke ziekte des bijgeloofs besmet waren, en weigerden de hand van de medicijnmeester aan te nemen. In het begin raasden en woedden de monniken, vooral de Franciscanen, tegen hem, aangezien hun de buikspijs met de mis zou ontnomen worden; daarom streden zij voor hun buik, die alleen hun God is, als vrome krijgslieden. De bisschoppen begeerden, dat men dit geschil en deze twist aan hun kennis en oordeel zou onderwerpen; maar, toen zij daarin niet slaagden, behielpen zij zich met de pauselijke ban; want dit is het wapen om de waarheid te bestrijden, en de vrijheid van geloof te onderdrukken.

De artikelen, die Johannes Wicklef voorhield en voorstond, waren onder andere deze:

1. Dat de Heilige Schrift in zaken van verschil alleen gezag heeft.

2.Dat men alleen naar de oude leraars moest horen, in zoverre hun leer met de Heilige Schrift overeen kwam, want er was geen andere waarheid dan die in de Heilige Schrift is vervat.

3. Dat de opstellers en leraars der pauselijke besluiten niet gehouden moesten worden voor getuigen der waarheid, maar voor vijanden en verdervers.

4. Dat in het avondmaal des Heeren de blankheid en de rondheid en andere kentekenen van het brood in geen dele zonder het wezenlijke brood kunnen bestaan.

5. Dat de wezenlijke verandering in het sacrament onverstandig en ongoddelijk door de priesters verzonnen was; want het brood blijft brood en de natuur van de wijn verandert niet;

dat beide hetzelfde wezen en bestaan, die zij tevoren hadden, na sacrament te zijn geworden, ook behielden.

Toen Wicklef dit met ijver onderwees, werd hij om de waarheid zeer gehaat, zodat hij eindelijk, in het laatste jaar der regering van koning Eduard de Derde, op het aandringen van de paus werd gevangen genomen. Nadat de hertog van Lancaster en Hendrik Perseüs hem bezocht hadden, liet men hem los, doch verbood hem te prediken en te onderwijzen. Wicklef echter nam dit verbod niet in acht, maar ging voort met al meer en meer te prediken en te onderwijzen, wat de priesters, monniken en bisschoppen natuurlijk niet konden verdragen, en riepen daarom weer een vergadering van geleerden samen, waarbij ook Wicklef tegenwoordig was. In deze vergadering sprak Wicklef andermaal over de christelijke waarheid, en bestrafte ook de geldgierigheid en de hoogmoed van de gezamenlijke geestelijkheid, zeggende:

Wanneer er enige giften door koningen of prinsen aan de bedienaren der gemeente gegeven worden, dan moet men gedenken, dat dit onder de voorwaarde geschiedt, opdat God daardoor worde geëerd en de gemeente gesticht. Als men deze voorwaarde niet nakomt, zo moeten de vorsten, ja zo moeten allen terugnemen, wat zij geschonken hadden, welke zware ban men ook over hen uitspreekt. Indien de banbliksem van de paus werkelijk kracht had om langs deze weg goederen en rijkdommen te verkrijgen en te behouden, dan zou de geestelijkheid, die bijna uitsluitend uit geldgierige mensen bestaat, eindelijk alle wereldse rijkdommen in hun bezit hebben.

De paus mag van rechtswege en wettelijk bestraft en berispt worden, zelfs door hen, die hem onderdanig zijn en onder zijn macht staan; zowel leken als geestelijken mogen hem, als het tot stichting der gemeente dienstig is. beschuldigen; want welk een heer hij ook wezen mag, behoort hij zich nochtans te gedragen als een broeder van de allergeringste. Aangezien hij zondigen kan gelijk andere mensen, moet men hem ook broederlijk vermanen en bestraffen, terwijl hij zodanige bestraffing gewillig en broederlijk behoort te ontvangen. Vooral moet hij bestraft worden, wanneer hij enige schadelijke ketterij of dwaling voorstelt of beschermt, opdat de christelijke gemeente het kwaad zie, want ook in die zin heeft Paulus zich niet ontzien Petrus te bestraffen.

Deze en dergelijke woorden hield hij der vergadering voor; maar in die tijd werd er door hen niets tegen gedaan of besloten. Later hield de aartsbisschop van Canterbury, met andere bisschoppen, leraars en meesters, een samenkomst, waarin de artikelen en leringen van Wicklef als ketters, en dus tot grote ergernis strekkende, werden veroordeeld en verbannen.

Gedurende enige tijd week Wicklef als balling uit Engeland; maar, aangezien er velen waren, die door hem het liefelijke voedsel van het Evangelie genoten hadden, onder welke ook Edelen waren en anderen, die in hoog aanzien stonden bij het koninklijke hof, werd hij terug geroepen en ontsliep in de Heere, in zijn gemeente te Lutterworth, in het jaar onzes Heeren 1387, in het laatst van de maand December.

Een en veertig jaren na zijn dood werd zijn stoffelijk overschot, op bevel van de paus, opgegraven, en tot poeder en as verbrand, en de as in de rivier geworpen. De verwaanden Antichrist was het niet genoeg, dat hij met vervolgingen, pijnigingen, moorden en doodslag de gelovigen in hun leven overviel en verdrukte, maar hij moest ook zijn tirannie, boosheid en wreedheid aan de doden betonen.

Hoofdstuk VIII - Een Verslag en de Vervolging in Bohemia

Johannes Hus te Konstanz verbrand [JAAR 1415]

In Engeland was het licht van het heilige Evangelie ontstoken, en verspreidde zich daar op buitengewone wijze. Andere landen waren weinig of niet met dat licht bedeeld, en duisternis bedekte schier de gehele wereld. Door de geschriften van Johannes Wicklef deed God, de almachtige Vader, ook in het koninkrijk Bohemen, het licht opgaan in de ziel van Johannes Hus, bedienaar des goddelijke Woords in de Bethlehemskerk te Praag. Met de grootste ijver verkondigde hij het zuivere Evangelie van Jezus Christus aan het volk, toonde hun de afgodische misbruiken aan, en waarschuwde daartegen met allen ernst, hetwelk de roomsen antichrist grote schande en nadeel berokkende. Ten gevolge daarvan werd hij, omstreeks het jaar 1414, door paus Alexander de vijfde beschuldigd, en te Rome als ketter ontboden, terwijl de paus deze zaken in handen gaf van de kardinaal Petrus de Columna.

Toen deze oproeping van Hus, om te Rome te verschijnen, te Praag openlijk was bekend gemaakt, zond Wenceslaus, koning van Bohemen, op verlangen van zijn vrouw Sophie en van de gehelen Boheemse adel en op het ootmoedig smeken der hogere scholen en burgers van Praag, zijn gezanten en redenaars naar Rome, om de paus dringend te verzoeken, Johannes Hus van dit onderzoek te verschonen, aangezien hij door de haat en nijd van sommige afgunstige mensen aangeklaagd en belasterd was. Hij voegde er bij, dat het Hus daarenboven onmogelijk was naar Rome te gaan, en wel wegens de gevaren, waaraan hij zich op de weg aan lijf en leven zou blootstellen. En, indien de paus meende, dat het koninkrijk Bohemen met enige valse leringen of ketterij besmet zou zijn, dat hij dan zijn gezanten naar Bohemen kon zenden, teneinde de dwalingen te verbeteren, te straffen en uit te roeien. Daarenboven beloofde de koning alle kosten, daaraan verbonden, te betalen en de roomsen gezanten in alles behulpzaam te zijn, enz. Maar alle arbeid, moeite en onkosten, welke de koning aanwendde, waren tevergeefs en ten een male vruchteloos.

Johannes Hus zond vervolgens op de bepaalde dag zijn wettige procureurs, om hem te verdedigen. Maar de kardinaal wilde van geen verdediging weten, maar ging voort en liet Johannes Hus als een ongehoorzame ketter verbannen, omdat hij op de bepaalde dag niet in persoon te Rome verscheen. Door de nood gedwongen, waren de procureurs genoodzaakt zich op paus Alexander te beroepen, die weer andere rechters aanstelde, die de zaak omtrent anderhalf jaar verschoven, en daarna hetzelfde oordeel velden en het vonnis uitspraken. Zij stemden toe in het uitspreken van de ban over Johannes Hus, en wilden zelfs niet, dat de procureurs meer onder hun ogen kwamen, en langer tot verdediging van Johannes Hus spraken. En, toen de procureurs zich niet lieten afwijzen, werden sommigen hunner in de gevangenis geworpen, waar zij geduchte straf ontvingen, terwijl de anderen naar Bohemen terugkeerden.

Toen het nu met de zaak van Johannes Hus aldus gesteld en hj gebannen was, dat zijn procureurs in de gevangenis gestraft waren, en hij te Rome geen gehoor verkrijgen kon, beriep hij zich op Christus, de hoogste Rechter van de wereld.

Daarna werd er in het jaar van onze enige Zaligmaker, Jezus Christus, 1414, een kerkvergadering bijeengeroepen te Konstanz, om het geschil en de twist te beslechten van drie pausen, die, om het roomse pausdom te bezitten, schier de gehele wereld in oproer brachten. Toen paus Johannes de drie en twintigste en Sigusmund, koning van Rome en Hongarije, te Konstanz aangekomen waren, zond de koning enige boheemse heren naar Bohemen, teneinde Johannes Hus uit te nodigen in de kerkvergadering te verschijnen. Daartoe zou hij hem een vrijgeleide geven, zodat hij zou kunnen gaan en terugkeren zonder enig gevaar, waarvan hij hem schriftelijk bewijs gaf. Toen Johannes Hus dit vernam en de brieven gelezen had, voldeed hij gewillig aan de begeerte des konings, en vertrok met bovenbedoelde boheemse edelen naar Konstanz.

Toen na drie dagen Johannes Hus te Konstanz was aangekomen, gingen Johannes, heer van Chlum, en Hendrik van Latzenbock, die Hus hadden vergezeld, naar de paus, en deelden deze mee, dat Johannes Hus was aangekomen. Zij voegden er ook bij, dat zij hem door een vrijgeleide van de roomsen koning Sigismund, dat verzegeld was, te Konstanz gebracht hadden, teneinde in de kerkvergadering te verschijnen. Zij verzochten ook zeer ootmoedig van de paus, dat hij, ter ere van de roomsen koning, zorg wilde dragen, dat genoemde Johannes Hus zonder gevangenneming, vrij, zeker, onverhinderd, en zonder bekommering en gevaar te Konstanz mocht vertoeven.

De paus antwoordde hierop: "Al had Johannes Hus zijn eigen broeder mishandeld en gedood, zal ik nochtans, voor zoverre dit in mijn macht is, in geen dele toelaten, dat hem, zolang hij te Konstanz blijven zal, enige smaadheid of onbillijkheid worde aangedaan. Daarop kan hij met alle zekerheid vertrouwen en getroost zijn."

Toen de ergste vijanden en aanklagers, die Johannes Hus had, Stefanus Palets en Michaël de Clausis, vernamen dat hij te Konstanz was, rustten zij niet, maar stelden met grote ijver enige stellingen samen, waarmee zij van de een kardinaal en aartsbisschop naar de anderen liepen. Zij toonden die aan de bisschoppen, monniken, priesters en anderen die het met hen eens waren, en zeiden dat zij nog meerdere zulke stukken bezaten, van nog groter gewicht, die Johannes Hus tegen de paus en de roomse kerk geschreven en openlijk gepredikt had.

De opperpriesters, door dit vuur als in vlam gezet, hielden raad, hoe zij Johannes Hus en zijn leringen onderdrukken en uitroeien zouden, waarin zij het al spoedig eens waren. Op de zes en twintigste dag nadat Johannes Hus te Konstanz aangekomen was, vaardigden zij twee bisschoppen af, en wel die van Augsburg en die van Trier, en met hen de burgemeester van Konstanz en een ander ridder. Omstreeks de middag kwamen zij in de woning, waar Johannes Hus verblijf hield, en verhaalden hem, dat zij, op bevel van de paus en de kardinalen, tot hem waren gezonden, aangezien hij vroeger verlangd had voor hen rekenschap te geven van zijn

leer. Zij verklaarden verder, dat zij nu vergaderd en bereid waren om hem te horen, zodat hij nu voor hen zou verschijnen. Op deze boodschap antwoordde Johannes Hus: Ik ben daar om niet hier gekomen, opdat ik in het geheim met de paus en de kardinalen alleen mijn zaak zou behandelen, wat ik ook niet begeerd heb, maar het was steeds mijn verlangen in de volle kerkvergadering te verschijnen, om daar openlijk, naar de genade, die God mij geven zou, te antwoorden op hetgeen mij gevraagd zou worden. Daarom weiger ik echter niet, om, volgens uw begeerte, eerst voor de kardinalen te verschijnen. Word ik door hen niet goed ontvangen, zo heb ik toch vertrouwen op mijn Heere Jezus Christus, dat Hij mij genade zal geven, om liever tot Zijn eer de dood te ondergaan en te sterven dan dat ik de waarheid, die ik uit de heilige, goddelijke Schriften ontvangen heb, verloochenen zou. Daarna volgde hij, in gezelschap van de heer van Chlum, de bisschoppen naar het hof van de paus, om daar voor de paus en de kardinalen te verschijnen.

Toen Hus in die vergadering verscheen, en de kardinalen vriendelijk gegroet had, spraken zij hem aldus aan: "Meester Johannes Hus, wij hebben zeer veel van u gehoord, dat, als het waar is, niet is te verdragen. Men zegt, dat gij vele grote en openbare dwalingen tegen de leer der heilige kerk verkondigd en door het gehele koninkrijk Bohemen verbreid hebt; en daarom hebben wij u hier ontboden, om te weten, of het is, gelijk men zegt."

Hierop antwoordde Johannes Hus: "Hoogwaardige vaders, uw eerwaardigheid wete, dat ik bereid ben liever te sterven, dan dat ik mij aan enige dwaling (ik zwijg van vele) willens en wetens zou schuldig maken. Te liever ben ik in deze algemene kerkvergadering verschenen, omdat ik mij bereid verklaar, wanneer ik in waarheid van enige dwaling overtuigd word, ootmoedig de straf te willen ondergaan en mij te beteren." De kardinalen antwoordden: "Welaan, uw woorden behagen ons," waarop zij heen gingen, en Johannes Hus daar alleen onder gewapende en geharnaste mannen goed bewaard lieten staan, terwijl de heer van Chlum bij hem bleef. Tegen de avond kwamen de kardinalen weer samen, vergezeld van Palets en Michaël de Clausis, die, als onzinnigen, Johannes Hus belachten en bespotten, zeggende: "Ha, ha, ha, nu hebben wij u in onze macht en handen; gij zult er niet uitkomen, tot dat gij de laatste penning zult betaald hebben."

Tegen de nacht kwam de hofmeester van de paus tot de heer Johannes van Chlum en zei tot hem, dat hij wel naar zijn logement kon gaan, daar men met Johannes Hus wat anders zou doen. Op het horen van die tijding werd de heer van Chlum zeer toornig en bedroefd, en wel omdat zij de vromen man zo jammerlijk bedrogen hadden. Met de grootste spoed ging hij naar de paus, en bad en vermaande hem, dat hij aan zijn belofte en toezegging wilde denken, die hij enige tijd geleden hem en de heer van Latzembock gedaan had, en dat hij ook het vrijgeleide van de roomsen koning zo lichtvaardig niet mocht verbreken. Maar de paus wilde er niet voor uitkomen, dat, wat er met Johannes Hus gebeurd was, op zijn bevel was geschied; en terwijl hij zich tot de heer van Chlum wendde, zei hij: Waarom geeft gij mij de schuld, daar gij wel weet, dat ik zelf in de macht van deze kardinalen ben.

Treurig ging de heer Johannes van Chlum heen, en gedurende enige dagen klaagde hij in het geheim en openbaar over de onrechtvaardigheid en ontrouw van de paus.

Toen Sigismund, de roomse koning, vernam, dat Johannes Hus gevangen gehouden werd, was hij er niet tevreden over, dat zijn koninklijk vrijgeleide door de paus aldus verbroken werd. Maar de geleerden van de paus toonden de koning uit de pauselijke rechten aan, dat men, met geen recht, een ketter vrijgeleide kon of mocht geven of zich daaraan houden. Met deze woorden stelden zij de koning tevreden, zodat hij de zaak het rusten, en op het houden van zijn vrijgeleide niet verder aandrong. Nochtans werd hij door de edelen van het koninkrijk Bohemen met woorden en brieven vermaand en gebeden, dat hij zijn eer daarin handhaven, en zijn woord en verzegelde belofte houden moest.

Toen Johannes Hus in een gevangenis gezet was van het Jakobijnenklooster, die door stank en onreinheid als verpest was, kwamen zijn vijanden, terwijl hij door de groten stank ongesteld geworden was, met enige artikelen voor de dag, waarmee zij hem als ketter beschuldigden. Onder deze artikelen waren de volgende, die hij als de zijne erkende en tot het einde volstandig beleed.

1. Er is maar een heilige, christelijke en algemene kerk; dat zijn allen, die door God ter zaligheid verordineerd en uitverkoren zijn.

2. Petrus was nooit en is ook nog niet het hoofd der christelijke kerk, maar alleen de Heere Jezus Christus.

3. Indien hij, die een stedehouder van Jezus Christus genaamd wordt, in zijn leer en zijn leven de Heere Christus navolgt, is hij een stedehouder van Christus. Indien hij in strijd met Christus leert en leeft, is hij een bode en Apostel van de antichrist, tegen de Heere Christus en de heiligen Apostel Petrus, ja een stedehouder van de verrader Judas Iskarioth.

4. De overheid met de priesters dwingen, om de instelling van Christus te onderhouden.

5. Een priester van Christus, die naar de regel van Christus, leeft, en de Heilige Schrift verstaat, behoort te prediken, en zich niet om de ban te bekommeren. En, wanneer ook de paus of enig ander geestelijke zulk een priester het prediken zou willen verbieden, moet hij hem niet gehoorzamen.

6. Wanneer de paus, bisschop of geestelijke zich aan doodzonde schuldig maakt, is hij geen paus, bisschop of geestelijke; want als hij geen lid van de gemeente van Christus is, kan hij geen hoofd der gemeente zijn.

7. Een getrouw dienaar van Jezus Christus behoort met vlijt te onderzoeken, of de geboden van de paus in nadruk zijn de geboden van Christus of van Zijn Apostelen. Wanneer dit zo is, behoort hij die geheel in ootmoed te gehoorzamen. Maar ziet hij, dat het gebod van de paus geheel tegen de Heilige Schrift strijdt, of schadelijk is voor de heilige kerk, zo behoort

hij die met vromen zin tegen te staan, opdat hij aan deze zonden niet deelachtig worde, wanneer hij er in toestemde.

8. Ieder mens, wie hij ook wezen mag, mag de dingen, die de zaligheid aangaan, beoordelen, zo ook de daden van zijn geestelijken.

9. De geestelijken verdrukken de leken om zichzelf te verhogen; zij zijn geldgierig, beschermen en verdedigen allerlei boosheid, en bereiden alzo de weg voor de antichrist.

10. De roomse kerk heeft geen macht of gezag om het sacrament te scheiden of te verdelen; zij heeft ook, op onbehoorlijke wijze, de leken het ene deel, namelijk de gemeenschap des bloeds, onttrokken.

11. De bisschop van Rome staat gelijk met een ander.

12. Er is geen vagevuur.

13. Het is tevergeefs, dat men voor de doden bidt; dit is ook alleen door de geldgierigheid der priesters verzonnen.

14. De beelden van God of Zijn heiligen behoort men in het geheel niet te achten of te verdragen, maar af te breken en weg te werpen.

15. De biddende orden der monniken zijn door boze geesten uitgevonden.

Hierbij waren nog vele andere artikelen gevoegd, die echter te uitvoerig zijn om te worden meegedeeld, en welke men hij andere geschiedschrijvers kan vinden.

Toen deze en andere opgeraapte artikelen aan Hus, in de gevangenis, waar hij ziek lag, getoond werden, begeerde hij een advocaat of pleitbezorger, ten einde deze zaak voor hem te behandelen. Dit werd hem echter op harde wijze geweigerd, met de bewering, dat het volgens de pauselijke wetten verboden is, dat iemand enige bijstand zou bewijzen aan hen, die van enige ketterij verdacht zijn. Aldus weigerden zij de goede man alle hulp, ofschoon de getuigenis van de andere door hen opgeraapte artikelen zo zwak waren, dat Johannes Hus geen verdediging daarin behoefde, wanneer zijn ziekte hem niet verhinderd had dat zelf te doen. Nadat de koorts hem enigermate had verlaten, antwoordde hij daarop schriftelijk, welk geschrift wij echter, ter vermijding van te grote uitvoerigheid, niet zullen meedelen.

Geruime tijd daarna, in het jaar 1415, kwamen vele kardinalen, bisschoppen en andere geestelijken in het Barvoeterklooster bijeen, waar zij Johannes Hus voor de kerkvergadering brachten, hielden hem daar zijn boeken voor, en vroegen hem, of hij die voor de zijn erkende of niet. Johannes Hus beleed openlijk, dat hij die opgesteld en geschreven had, en toonde zich ook bereid, indien er enige dwalingen in gevonden werden, die te verbeteren. Treurige verschijnselen hadden hierbij echter plaats; want, zodra er een artikel en enige getuigenissen daarop (die zeer weinig waren) waren gelezen, en Hus daarop wilde antwoorden, overviel de gehele vergadering hem met zulk een geschreeuw en misbaar, dat hij geen woord spreken

kon. En, was er een ogenblik stilte, waarvan Hus gebruik wilde maken, om het een of ander uit de heilige Schrift of van oude leraars aan te halen, dan riepen zij ogenblikkelijk: "Het doet niets tot de zaak!" Sommigen begonnen hem op lage wijze te schelden, anderen belachten en bespotten hem, zodat Johannes Hus eindelijk besloot te zwijgen, en de zaak Gode aan te bevelen. Toen riepen zij: "Nu zwijgt hij, dat is bewijs genoeg, dat hij zijn dwaling in alles bekent." In één woord, het kwam zo ver, dat het sommigen verstandigen mannen begon te verdrieten, die er zich over schaamden, en de raadgaven, dat men voor dat ogenblik de zaak zou laten rusten. Aldus ging de vergadering uiteen, terwijl Hus daar in het monnikenklooster bewaard werd.

Spoedig daarna kwamen zij andermaal in hetzelfde klooster bijeen, waar Johannes Hus, door een groot aantal gewapende mannen omringd, werd voorgebracht. Ook verscheen daar de roomse koning zelf, vergezeld van de ridder Wenceslaus van Tuba, de heer Johannes van Chlum en Petrus, secretaris des konings, deze drie waren goede vrienden van Hus, die meegenomen waren om te zien, hoe de zaak eindigen zou.

Onder vele andere dingen, bevalen zij Johannes Hus eindelijk deze drie: vooreerst, dat hij met een ootmoedig hart zijn dwalingen zou bekennen, die hem in de artikelen aangewezen waren; ten andere, dat hij zweren zou, deze artikelen nu en ten eeuwige dag, nimmer meer te leren noch te prediken; ten derde, dat hij die ook openlijk zou herroepen.

Hierop antwoordde Hus, na vele andere woorden gesproken te hebben, het volgende: ik ben bereid de kerkvergadering te gehoorzamen, en door haar onderricht te worden, met de goddelijke Schrift, maar vooraf bid ik u om Gods wil, dat gij mij niet zoekt te dwingen tot dingen, die mijn geweten zouden bezwaren, en mij in gevaar zouden brengen om eeuwig veroordeeld te worden. Dat ik al mijn artikelen, die mij toegeschreven worden, zou afzweren, die toch voor het merendeel mij vals toegedicht, ja tegen mij verzonnen en gelogen zijn, dat zou ik niet kunnen. Ik herinner mij in Katholicus gelezen te hebben, dat afzweren niets anders is dan een dwaling, die iemand vroeger vastgehouden en geleerd heeft, te verloochenen en te herroepen. Aangezien mij vele artikelen toegedicht worden, die ik nooit omhelsd heb, en nooit in mijn hart zijn opgekomen, hoe mag of kan ik die met een eed afzweren? Maar aangaande de artikelen, die waarlijk de mijn zijn, die door mij zijn geleerd, gepredikt en geschreven, wanneer mij iemand uit de Heilige Schrift iets anders kan leren, dan wil ik die graag volgen, en doen, wat gij van mij hebt begeerd en gevorderd.

Daarna sprak koning Sigismund Johannes Hus zelf aan, en zei, dat hij zou herroepen en zich aan de genade der kerkvergadering overgeven. Doch Johannes Hus antwoordde, dat hij voor God en zijn geweten zich van geen dwaling bewust was, en dat hij daarom niets kon herroepen.

Daarna traden Palets en Michaël de Clausis, de grootste vijanden van Hus, op, en verontschuldigden zich met de bewering, dat zij in de gehele zaak niet gehandeld of niets gedaan hadden uit haat, nijd of enige arglistigheid, maar alleen tot nut en welvaart der

christelijke kerk. Johannes Hus voegde hun toe: "Dit beveel ik aan God, de hemelse Rechter, die ieders zaak naar recht oordelen zal."

Na deze woorden te hebben uitgesproken, werd hij weer naar de gevangenis geleid en welverzekerd bewaard. Toen hij daar heen ging, stond de heer van Chlum bij hem, die hem de hand gaf, vriendelijk toesprak en hem vermaande tot volharding. Dit verstrekte Hus tot grote vreugde en troost, omdat hij zich zijns niet schaamde, daar hij toch van alle mensen was verlaten, en als een boze ketter gescholden en gehaat werd.

In de gevangenis schreef hij vele belangrijke boeken en brieven, waaruit men bespeuren kan op welk een bijzondere wijze de Geest Gods door hem sprak en werkte. Hij betuigde, dat hij de lofzangen van David nooit zo goed verstaan had, dan nadat hij in benauwdheid verkeerde. Wie zijn brieven verlangt te lezen, onderzoeke de geschiedschrijvers, aangezien die hier, om het verhaal te verkorten, niet kunnen worden meegedeeld, ofschoon ze overwaardig zijn gelezen te worden, en er vele voorzeggingen in worden gevonden, die in later tijd uitgekomen zijn, zoals hij die vroeger uitgesproken en geschreven heeft.

De dag, voor Johannes Hus verbrand werd, de 6e juli van het jaar onzes Heeren Jezus Christus 1115, zond koning Sigismund vier bisschoppen en de beide Boheemse edellieden, de heer Wenceslaus van Tuba en de heer Johannes van Chlum, tot Hus in de gevangenis om te vragen, wat zijn voornemen was. Toen Johannes Hus uit de gevangenis tot hen geleid was, sprak de heer Johannes Chlum hem het eerst aan en zei: Meester Johannes, ik ben onwetend, en weet niet, wat ik u, die een geleerd man bent, raden moet; nochtans heb ik een begeerte aan u voor te stellen, namelijk, indien gij u aan enige dwaling schuldig kent in de dingen, die u in de kerkvergadering voorgehouden zijn, dat gij u dan niet schaamt om uw gevoelen en mening aan de kerk vergadering te onderwerpen, en door haar u te laten onderrichten en alzo te herroepen. Maar is het, dat gij, naar het rechte oordeel van uw geweten u daaraan niet schuldig kent, zo wil ik u geen aanleiding geven, dat gij iets tegen uw geweten doen zoudt, maar veel meer, dat gij alles lijdt, wat te lijden is, dan dat gij de waarheid, die gij bekent, verloochenen zoudt.

Met tranen in de ogen antwoordde Hus: Gelijk ik vroeger dikwerf gedaan heb, betuig ik nog voor de almachtige God, dat ik van hart bereid ben terstond mijn mening te laten varen, ingeval de kerkvergadering mij uit de heilige Schrift beter onderrichten en bewijzen kan, en gezind ben alsdan openlijk onder ede te bekennen, dat ik vroeger gedwaald heb." Toen zei een der bisschoppen op zeer bittere wijze: "Ik ben nooit zo stout of verwaand geweest om mijn gevoelen hoger te achten, dan dat van de gehele kerkvergadering." Hus antwoordde hierop: "Ik ben ook niet anders gezind; want indien mij de allerminste in deze kerkvergadering een dwaling kan aantonen, zal ik die graag horen en gewillig en bereid zijn voor de gehele kerkvergadering te herroepen." "Ziet," zeiden de bisschoppen, "hoe hardnekkig hij bij zijn dwaling blijft. Na dit gezegd te hebben, bevalen zij, dat men hem in de gevangenis zou sluiten, terwijl zij naar de koning terugkeerden.

Des anderen daags werd er een algemene vergadering gehouden in de Munsterkerk, waar koning Sigismund, met zijn koninklijke kroon gesierd, en de rijksedelen tegenwoordig was, waarbij ook gezeten waren vele andere geestelijken en opperpriesters. In het midden van het gestoelte was een verheven plaats gewaakt, ter breedte van een tafel, en daar nevens stond een houten blok, waar het heilige misgewaad op gelegd was, waarmee men Hus ontwijden zou, eer men hem aan de wereldlijken rechter overleverde. Toen alles gereed was, werd Johannes Hus binnengeleid, die terstond op zijn knieën viel, en geruime tijd op hoogst ernstige wijze tot God bad. Intussen hield de bisschop van Londen, uit Engeland, een Latijnse redevoering, en toen deze was geëindigd, trad de procureur fiscaal op, en begeerde, dat men het proces zou voorlezen, waaraan voldaan werd.

Johannes Hus nam de vrijheid elk artikel zo kort mogelijk te beantwoorden; maar, zo dikwijls hij begon te spreken, verbood hem dit de kardinaal van Kamerijk, zeggende: "Zwijg nu, later mag gij, zo veel gij wilt, op alles antwoorden." Hus zei: "Och! hoe zal het mij mogelijk zijn in eens op alles te antwoorden? Ik kan alles niet in mijn geheugen bewaren." Toen hernam de kardinaal van Florence: "Wij hebben u al genoeg gehoord." Toen Hus echter niet wilde zwijgen, lieten zij hun dienaren halen, om hem daartoe te dwingen. Vervolgens begeerde, bad en smeekte de arme man, dat men toch naar hem horen wilde, opdat de omstanders niet zouden denken of geloven, dat alles waar was, wat men hem voorwierp. Toen hem dit niet werd toegestaan, viel hij op zijn knieën, en in een vurig gebed beval hij zijn zaak zijn Heere en Verlosser Jezus Christus aan, hopende bij Hem te verkrijgen, wat hij begeerde.

Onder de artikelen, die hem werden toegedicht en voorgelezen, werd ook beweerd, dat Johannes Hus geleerd had, dat de twee naturen, de godheid en mensheid, één Christus waren. Nadat alle artikelen gelezen waren, verzonnen zij een zeer grote godslastering, die zij Hus aanwreven, namelijk, dat hij zou gezegd hebben, dat hij de vierde persoon in de godheid zou worden; terwijl een bisschop, die dit artikel voorgelezen had, zei, dat een leraar het uit de mond van Hus zelf gehoord had. Toen Johannes Hus verlangde, dat men die leraar met name noemen zou antwoordde de bisschop: "Dat is nu niet nodig." Op dit antwoord riep Hus uit: "O wee mij, arm mens, die zulke godslastering moet aanhoren!" Daarna werd weer het artikel voorgelezen, en als ketters verklaard, dat hij zich op Christus beroepen had. Toen sprak Hus: "O Jezus Christus, Wiens Woord en Evangelie door deze kerkvergadering openlijk veroordeeld wordt, ik beroep mij andermaal op U; want, toen Gij door Uw vijanden uitgelachen en bespot werd, hebt Gij U ook op God Uw Vader beroepen, en Uw zaak aan Hem, als de rechtvaardigste Rechter, overgegeven en aanbevolen, en ons daarmee een voorbeeld gegeven, opdat wij ook in zulke omstandigheden, wanneer wij ten onrechte en gewelddadig onderdrukt worden, een zekere toevlucht hebben zouden."

Eindelijk las de bisschop Concordiënsis met luider stem het besluit en het vonnis van de kerkvergadering, waarin Johannes Hus als ketter verdoemd werd, om ontwijd en de wereldlijken rechter overgeleverd te worden. Toen dit vonnis van de kerkvergadering voorgelezen werd, sprak Johannes Hus tussenbeide, ofschoon het hem verboden en

verhinderd werd. Toen men hem daarom van hardnekkigheid beschuldigde, riep hij met luider stem: Ik ben nooit hardnekkig geweest, aangezien ik vroeger begeerd heb en nog verlang, dat men mij uit de heilige Schrift beter onderwijze en lere. Ik beken en belijd, dat ik de waarheid zo vlijtig en naarstig liefheb, dat ik alle ketterse dwalingen met één woord omver zou kunnen stoten, waarom ik niet zou schromen, mij aan gevaren bloot te stellen." Toen in dit vonnis ook zijn boeken als ketters veroordeeld werden, zei hij: "Waarom veroordeelt gij die boeken, waarvan gij toch niet bewijzen kunt, dat zij iets tegen de heilige Schrift of tegen de artikelen van het geloof inhouden?

Bovendien zei hij: Welk een onrechtvaardigheid is het, dat gij mijn boeken, die in de Boheemse taal geschreven, die gij gezien noch gelezen hebt, die gij wegens de taal niet verstaat, nochtans hebt veroordeeld." Tussenbeide sloeg hij zijn ogen naar de hemel en bad. Toen eindelijk het vonnis gelezen was, viel hij op zijn knieën en sprak: "Heere Jezus Christus. vergeef het mijn vijanden, want Gij weet het, dat ik door hen vals ben beschuldigd, en dat zij met valse getuigenissen en schandelijkheden mij bezwaren. Vergeef het hun o Heere door Uw grote barmhartigheid. Het merendeel van hen, en vooral de opperpriesters, spotte met dit gebed, als ware het uit geveinsdheid gedaan.

Daarna stonden er zeven bisschoppen op om hem te ontwijden, en bevalen hem, dat hij de priesterlijke kleding zou aantrekken, wat hij ook deed. Toen hij de lange witten rok zou aantrekken, zei hij: "Mijn Heere Jezus Christus, toen Hij door Herodes naar Pilatus gezonden werd, is ook in een wit kleed bespot."

Als hij het misgewaad aangetrokken had, vermaanden de bisschoppen hem nogmaals, dat hij zijn gevoelens zou laten varen, en prijs stellen op zijn eer en leven. Toen hij echter de stellage betrad, sprak hij met tranen in de ogen tot het omstaande volk: "Deze heren bisschoppen raden mij, dat ik voor allen belijden zal, dat ik gedwaald heb. Indien het nu een zodanige zaak gold, die alleen tot schande van een mens verstrekte, zouden zij mij er misschien gemakkelijk toe bewegen. Maar nu sta ik voor het aangezicht des Heeren, tot Wiens grote schande en om de wroeging van mijn eigen geweten, ik dit niet doen kan; want ik weet niet, dat ik ooit iets geleerd heb van wat zij mij ten laste leggen. Ik heb altijd daarentegen geijverd, geschreven, geleerd en gepredikt. Met welk aangezicht zou ik de hemel durven aanschouwen? Met welke ogen zou ik hen mogen zien, die ik onderwezen heb, en wier aantal groot is, wanneer ik er de oorzaak van werd, om wat zij tot nu toe voor zeker en waar hebben aangenomen, nu onwaar werd? Zou ik zovele gewetens die door de bondigste geschriften geleerd, door het heilig Evangelie van onze Heere Jezus Christus onderwezen en tegen alle aanvechtingen des duivels versterkt zijn, door mijn voorbeeld beroeren? Neen, gewis niet. Ook zal ik niet toestaan, dat dit mijn lichaam, dat aan de dood overgegeven is, beter geacht zou worden dan mijn zaligheid."

Nadat Hus deze woorden gesproken had, verweten de bisschoppen hem weer, dat hij hardnekkig in zijn boosheid voortging en versteend was. Men beval hem, dat hij van de

stellage zou gaan, terwijl men hem daar ontzette van het priesterschap. Zij ontnamen hem de kelk, zeggende: "O Gij vervloekte Judas! gij die de raad des vredes hebt verlaten, u met de Joden hebt verenigd, zie, van nu aan ontnemen wij u deze kelk, in welke het bloed van Jezus Christus wordt opgeofferd tot verlossing der wereld." Waarop Hus met luide stem antwoordde: Maar ik stel al mijn hoop en vertrouwen op mijn God en Zaligmaker, dat Hij de kelk der zaligheid nimmermeer van mij zal nemen en ik vertrouw vast, dat ik, door Zijn bijstand gesterkt, die heden in Zijn Rijk zal drinken.

Daarop ging men voort, hem van de overige kleding te ontdoen, terwijl zij, als naar gewoonte, telkens wanneer zij hem van een kledingstuk beroofden, daarbij een schandelijken vloek voegden. Hus antwoordde daarop, dat hij die bespotting voor Christus' naam en waarheid graag droeg.

Toen eindelijk de bisschoppen hem van dit veelvoudig priesterlijk gewaad ontbloot hadden, wilden zij hem verder de geschoren kruin ontnemen. Doch hierover ontstond tussen hen een hevige twist. Sommigen wilden hem scheren; anderen meenden, dat het genoeg was als de kruin slechts met de schaar hier en daar werd weggeknipt. Terwijl dit plaats had, wendde Hus zich naar de koning, zeggende: "Zie heer, hoe de bisschoppen met elkaar over deze zaak twisten. Het verwondert mij zeer, dat, aangezien zij allen even wreed zijn, zij in deze wreedheid niet overeenstemmen."

Maar zij die wilden, dat men zulks met de schaar zou doen, kregen de overhand en knipten het haar in drie delen, en wel in de vorm van een kruis, namen de kruin weg, en voegden er de woorden bij: "Heden ontzet de heilige kerkvergadering, hier te Konstanz bijeengekomen, Johannes Hus van de priesterlijke waardigheid en van het ambt, waarmee hij vereerd was, en betuigt daarmee, dat de tempel en de kerk van God deze mens van zich heeft gestoten. En aldus beroofd zijnde van haar bescherming, levert zij hem aan de wereldlijke macht over." Eer dit echter geschiedde, lieten zij een papieren kroon maken in de vorm van een bisschopshoed, van omtrent een elleboog hoog, waarop drie vreselijke duivels geschilderd stonden, en waaronder met grote letters geschreven was: Heresiarcha, dat is: ketterhoofd. Toen Hus die kroon zag, zei hij: "Mijn Heere Jezus Christus, Die onschuldig was, heeft Zich getroost voor mij, ellendig mens, een scherper en veel zwaarder doornenkroon tot de dood te dragen. Waarom zou ik ellendig zondaar, niet deze veel lichtere kroon graag, om Zijn naam en waarheid, tot mijn spot op het hoofd hebben."

Toen de kroon op zijn hoofd geplaatst was, zeiden de bisschoppen: Nu bevelen wij uw ziel aan de duivelen van de hel. Met gevouwen handen zei Hus daarop, terwijl hij zijn ogen naar de hemel sloeg: "Ik beveel haar mijn goede Heere Jezus Christus."

In de Hoogduitse taal zei de koning toen tot Lodewijk, Hertog van Beijeren: "Ga heen, en lever deze mens over aan de dienaren der Justitie." Terstond ontdeed Lodewijk zich van zijn hertogelijke kleding, nam Hus mee, leverde hem aan de scherprechters en dienaren der justitie over, en begeleidde hem tot aan de gerichtsplaats.

Met de papieren kroon op het hoofd tot de gerichtsplaats geleid, zag hij in het voorbijgaan voor de kerkdeur zijn boeken verbranden, teneinde daarmee de veroordeling ervan te betuigen. Toen hij dit zag, lachte hij even, en tot het vuur lopende, voegde hij het daarbij staande volk toe, dat zij niet moesten denken, dat hij om enige dwaling verbrand werd, maar dat hij vals beschuldigd, en door onwettige getuigen door zijn bittere vijanden onderdrukt was; "aangezien zij," zei hij, "niet beter uit de heilige Schrift hebben geleerd, zoals ik heb ondervonden, wat ik altijd zeer heb gewenst en begeerd." Het volk, dat hem vergezelde, was voor het merendeel gewapend.

Toen hij op de strafplaats kwam, viel hij op de knieën, vouwde de handen, verhief zijn ogen hemelwaarts, bad enige psalmen, vooral de 31e en de 51e herhaalde met een heldere stem en een blijmoedig gelaat verscheiden malen de woorden; In Uw handen,

Heere, beveel ik mijn Geest;" zodat de omstanders hem gemakkelijk konden verstaan. Toen hij aldus, gelijk gezegd is, gebeden had, zei sommige eenvoudige mensen uit het volk tot elkaar: Wat deze mens vroeger geleerd en gepredikt heeft, weten wij niet; maar nu horen wij hem heilige woorden spreken en godvruchtige gebeden doen." Anderen wensten, dat hij een biechtvader mocht hebben. Doch een priester, die te paard zat en prachtig gekleed was, zei: "Hij is niet waard, dat hij gehoord of, dat hem een biechtvader gegeven worde, want hij is een ketter."

Er is niet aan te twijfelen, of deze smaadredenen zonden het hart van Hus zeer geschokt hebben, indien het niet in zijn hart gegrift ware, dat hij om Christus' naam leed, gelijk hij getuigt in de zendbrieven, die hij uit zijn gevangenis heeft geschreven. Terwijl hij bad, viel de smadelijke kroon van zijn hoofd; toen Hus dit zag, kon hij niet nalaten even te lachen. Sommigen van de handlangers, van welke hij omringd was, zeiden tot elkaar: "Laat ons de kroon hem weer op het hoofd zetten, opdat hij met de duivels, die hij hier gediend heeft, verbrand worde."

Daarna stond hij, op bevel der scherprechters en dienaren der Justitie, op, en bad met luider stem, zodat alle omstanders hem konden verstaan: Heere Jezus Christus, dit wrede en verschrikkelijk gericht wil ik graag en ootmoedig ondergaan voor Uw heilig Evangelie en de prediking van Uw heilig Woord, en bid U, dat Gij al mijn vijanden wilt vergeven.

Terwijl hij door de dienaren der justitie werd rondgeleid, zei hij tot alle omstanders, dat zij niet moesten geloven, dat hij aan enige dwaling schuldig was die hij zou geleerd hebben of voorgestaan; maar dat zij hem vals waren toegeschreven, en door valse getuigen verstrekt.

Eindelijk verzocht hij hun, de bewaarders van de gevangenis ook eens te mogen toespreken, tot wie hij ging en zei: "Ik dank u, mijn lieve broeders, voor al de weldaden, die gij mij hebt bewezen; want gij was mij zeer aangename broeders en geen bewaarders van mij. Weet, dat ik standvastig geloof in mijn Zaligmaker, om Wiens Naams wil ik deze dood gewillig onderga, zeker vertrouwende, dat ik heden met Hem in het paradijs zal zijn."

Terstond bonden zij hem de handen op de rug, en met zes touwen zeer stevig aan een dikken doorboorden paal, die in de grond geplaatst was. Met het eerste touw was hij gebonden aan de enkels, met het tweede beneden de knieën, met het derde boven de knieën, met het vierde om het onderlijf, met het vijfde om het lichaam en met het laatste onder de armen.

Enige van de omstanders namen het zeer kwalijk, dat hij met het aangezicht naar het Oosten geplaatst was. Zij bevalen, dat hij met het aangezicht naar het Westen moest gekeerd worden, omdat hij een ketter was; wat dan ook terstond geschiedde. Daarenboven was zijn hals vastgemaakt met een zwarte, berookte keten, die wellicht vroeger in de schoorsteen door iemand gebruikt was. Toen Hus het hoofd een weinig omdraaide, zag hij die en zei: De Heere Jezus Christus, mijn Verlosser en zeer lieve Zaligmaker, was met veel zwaarder en harder keten gebonden om mijnentwil; waarom zou ik, ellendig mens, mij schamen, om Zijns Naams wil, met deze vuile kelen gebonden te worden." Verder werden onder zijn voeten, die ook geboeid waren, twee bossen hout gelegd. Toen hij dus gebonden stond, en een boer zag, die hout aandroeg om te helpen verbranden, zei hij lachende: Sancta simplicitas!" dat is, heilige eenvoudigheid.

Eindelijk werd hij met hout en stro, dat dooreen gemengd was, tot aan de hals bedekt. Voor het hout ontstoken was, traden de hertog Lodewijk en de rijksmaarschalk naar

Hus, en verzochten hem, dat hij, om zijn leven te behouden, nu nog zijn, leringen zou intrekken en afzweren. Terwijl hij zijn ogen naar de hemel verhief, antwoordde Hus niet luider stem: Ik betuig voor God, dat, waarvan zij mij met valse getuigen beschuldigen, ik nooit hebgeleerd noch geschreven. Al mijn predikatiën, onderwijzingen. en geschriften en al wat ik heb gedaan, heb ik met zulk een hart en alleen met het oogmerk gedaan, om de mens uit het geweld des duivels te verlossen. Daarom wil ik die waarheid, welke ik geleerd, geschreven en met uitgegeven geschriften aan het licht gebracht en met de wet Gods dooi, heilige leraren bevestigd heb, heden blijmoedig met de dood bezegelen. Nadat hij dit gezegd had, gingen de maarschalk en de hertog Lodewijk, de handen ineenslaande, heen.

Toen nu de scherprechter het hout aanstak, riep Johannes Hus herhaalde malen met luider stem: "Jezus Christus, Zoon des levenden Gods, ontferm U mijner." En als hij daarna wilde zingen: "Qui natus est ex virgine," stak er een wind op, die hem de vlam in het aangezicht sloeg, waardoor hij stikte.

Aldus liet deze vrome martelaar, om de belijdenis van Christus, zijn leven in het vuur. Toen het hout verbrand was, en het bovenste gedeelte van zijn lichaam nog aan de keten hing, wierpen zij de paal neer, staken op nieuw het vuur aan sloegen zijn beenderen met stokken en kliefden zijn hoofd, opdat het te eerder door het vuur zou verteerd worden. Onder de ingewanden vonden zij zijn hart nog onverteerd, dat zij op een scherpe stok staken, het andermaal in het vuur wierpen, met stokken sloegen en daarna lieten verbranden.

De as van de verbranden martelaar werd in de Rijn geworpen, opdat er niets van de goede man zou overblijven.

Dit geschiedde de 6e Juli in het jaar onzes Heeren 1415.

Betreffende Johannes Hus werd het volgende versje gemaakt: Constantem inconstans Constantia sustulit Hussum,

Pro Christo ardentem cum subit ille rogum. Dat is:

Konstanz, zeer inconstant, Heeft Hus met vuur verbrand,

Door kracht vervreemd van rede. Hij bleef constant ter dood,

Als Christus' bondgenoot, En heeft het vuur geleden.

Hieronymus van Praag [JAAR 1416]

Toen Johannes Hus geruime tijd te Konstanz gevangen gehouden werd, verscheen ook daar Hieronymus van Praag met grote kloekmoedigheid, om de onschuld te bepleiten van zijn meester, en zijn leer te handhaven. Aangezien hij een zeer geleerd en welsprekend man was, meende hij er zich van verzekerd te mogen houden, dat hij de zaak, wanneer hij geen bijzondere tegenstand ontmoette, zou winnen. Maar, daar hij bemerkte, dat hem daar lagen gelegd werden, begaf hij zich des anderen daags naar Ueberlingen, een Rijksstad, een Duitse mijl van Konstanz gelegen, om de schijn niet op zich te laden alsof hij zich lichtvaardig in gevaar had begeven. Van daar schreef hij brieven aan keizer Sigismund, waarin hij vrijgeleide verzocht om op de kerkvergadering te kunnen komen. Toen hem dit niet werd toegestaan, was hij voornemens naar Bohemen weer te keren. Op weg derwaarts werd hij betrapt, en door de dienaren van Johannes, zoon van de hertog van Beyeren, gevangen genomen, die hem aan de kerkvergadering overleverden, waar hij voor een ketter en navolger van Johannes Wicklef en van Johannes Hus beschuldigd werd.

De artikelen, waarvan zij hem beschuldigden, waren deze:

1. De roomse bisschop is gelijk aan een ander.

2. De waardigheid van het ambt maakt geen bisschop of pastoor, maar de heiligheid des levens.

3. Er is geen vagevuur.

4. De biddende orde is een duivelse uitvinding.

5. Paulus is nooit een lid van de duivel geweest, hoewel hij enige dingen deed, die plegen te geschieden door de boze gemeente.

6. De twee naturen in Christus, de goddelijke en menselijke, zijn één Christus.

7. De veroordeling van de 35 artikelen van Johannes Wicklef, die door de leraars geschiedde, is geheel onrechtvaardig.

8. Het vormsel, dat door smouten en smeren geschiedt, is geen sacrament.

9. De oorbiecht is een ijdel verzinsel en leugen, door mensen bedrieglijk uitgedacht. Het is genoeg, dat ieder zijn zonde aan God belijdt.

10. De doop behoort men alleen met water te bedienen, zonder olie of andere dingen.

11. De heiligheid, die men de kerkhoven toeschrijft, is niets anders dan ijdel en dwaas bijgeloof of een opraapsel.

12. Er is niet aan gelegen, waar het lichaam begraven wordt.

13. De gehele wereld is heden de tempel of kerk; want God wil Zijn godheid overal verbreid hebben. Zij, die enige tempels, kapellen of bedeplaatsen bouwen, willen Gods heerlijkheid en macht op enge wijze besluiten.

14. De klederen en versierselen, die de priesters op de altaar gebruiken, zo ook alle gereedschappen, zijn ten enenmale onnodig en dwaas voor de godsdienst ingevoerd en er bijgevoegd.

15. Het avondmaal des Heeren mag men ten allen tijde en aan alle plaatsen houden, waar ook de gelovigen en ware boetvaardigen vergaderen.

16. Zij, die de gestorven heiligen aanroepen, en van hen enige hulp wachten, doen vergeefse arbeid.

17. Dit geldt ook van hen, die hun getijden lezen en opluisteren of zingen,

18. Op iedere dag mogen de mensen arbeiden, uitgenomen op de Sabbatdag.

19. De heilige dagen behoort men af te schaffen.

20. De vastendagen, door mensen ingesteld, hebben niets te betekenen.

Toen de geestelijke gezanten deze artikelen veroordeeld hadden, beijverden zij zich ook om Hieronymus van Praag te veroordelen en als ketter te doden. In de gevangenis werd hij zeer wreed behandeld, daar zij hem gedurende een jaar in een kuil legden, waar hij zon noch maan zag, en met water en brood gespijzigd werd, terwijl zijn voeten in een blok gesloten waren, en zo geplaatst, dat het hoofd op de grond onder hem rustte. Omdat hij in zulk een ellende verkeerde, herriep en verloochende hij, op aandringen van de geestelijkheid, zijn gevoelens. Dit deed hij uit menselijke zwakheid, maar later, door Gods genade versterkt, beleed hij de eenmaal omhelsde waarheid met grotere vrijmoedigheid.

Op de 25e mei 1416, Zaterdags voor de Hemelvaart des Heeren, hield men in de hoofdkerk te Konstanz een algemene zitdag of samenkomst der kerkvergadering. Nadat de mis van de

Heilige Geest gezongen was, en de plechtigheden afgelopen waren, werd Hieronymus voorgebracht en scherp vermaand, dat hij van al zijn dwalingen afstand zou doen, de leerlingen van Wicklef en Hus herroepen en afzweren, en voorts al1e ketterij verloochenen, dan zou de kerkvergadering hem alle vriendschap bewijzen.

Hierop antwoordde Hieronymus aldus: "Ik betuig heden voor mijn God en Heere en voor u allen, dat ik mij aan geen ketterij of valse leringen schuldig ken, want ik geloof van hart at de artikelen van het heilige, algemene christelijk geloof, en houd vast wat de algemene christelijke kerk belijdt. Ik kan ook Wieklef en Hus, als vrome. eerlijke en godzalige lieden, niet verwerpen. Zij werden ook van vele dingen vals en onwaar beschuldigd, en vele leringen van hen worden verkeerd voorgesteld. Dat ik dan zeggen zou, dat zij niet goed geleefd, geschreven of geleerd hadden, of dat het oordeel en vonnis, over ben uitgesproken, recht is, wil ik in geen geval doen. Wat ik weet, ja de gehele wereld bekent het, dat zij u geen onrecht gedaan, maar de waarheid gezegd hebben in wat zij tegen uw onrechtvaardige instellingen en verkeerde misbruiken gesproken en geleerd hebben. En ofschoon ik voorzie, dat gij mij doden zult, kan ik nochtans de waarheid niet verloochenen, en beveel mijn zaak aan God mijn Heere; Zijn wil geschiedde op aarde als in de hemel, Amen." –

Hierna bevalen zij, dat het vonnis, dat uitvoerig tegen hem beschreven was, zou gelezen worden, waarvan dit de inhoud was: de heilige kerkvergadering van Konstanz snijdt af en verdoemt Hieronymus van Praag, als een verrotten en dorre tak van de boom, en als een vervloekten en verdoemden ketter, en dat wegens zijn dwalingen, lichtvaardig bestaan en hardnekkigheid, en voornamelijk, omdat hij zijn vroegere herroeping heeft geschonden, en wel met grote verachting van deze heilige kerkvergadering; levert hem over aan de wereldlijke overheid, opdat zij hem straft, zodanig als zijn goddeloosheid verdient.

Toen het vonnis aldus tegen hem uitgesproken was, werd Hieronymus een kroon (zoals vroeger aan Hus was gedaan) gebracht, rondom met duivels beschilderd. Zo spoedig hij die zag, wierp hij zijn hoed onder de daarbij staande priesters, zette de papieren kroon op het hoofd en zei: " Toen mijn Heere Jezus Christus voor mij, ellendig mens, zou sterven, droeg Hij op Zijn hoofd een veel zwaarder doornenkroon. Ik zal daarom ook gaarne met deze, om Zijner genade en liefde wil, in het vuur gaan." Nadat hij die woorden gesproken had, werd hij terstond door de gerechtsdienaren gewapenderhand uit de hoofdkerk naar de gerechtsplaats geleid. Onder het gaan zong hij, met luide stem en een blij gemoed, terwijl hij zijn ogen naar de hemel hief, het algemeen geloof, gelijk dit gewoonlijk in de kerken gezongen wordt, en daarna andere lofzangen, totdat hij buiten de poort kwam aan de plaats, waar Hus vroeger werd verbrand.

Hij de paal gekomen zijnde, waaraan hij zou verbrand worden, viel hij op de knieën, en hield zich geruime tijd in stilte met bidden bezig. Daarna richtten de scherprechters hem op, trokken zijn klederen uit, en hingen hem een bemorst kleed over de schouders. Toen hij nu aldus met ketenen aan de paal gebonden stond, werd er rondom hem hout met stro vermengd

opgestapeld, en terwijl men hiermee bezig was, zong Hieronymus andermaal met luider stem de lofzang van het Paasfeest: Salve festa dies; toto venerabilis aero, crua Deus infernum vicit, et astra tenet, &c.

Na het aanheffen van de lofzang, beleed hij het berijmde algemeen geloof, en sprak het volk in de Hoogduitse taal aldus aan: "Weet, zeer lieve mannen, dat ik niets anders geloof dan wat ik daar even heb gezongen, en van de hoofdzaak van het geloof aanneem, gelijk het een christen betaamt. Maar nu ben ik ter dood veroordeeld, omdat ik aan deze vergadering van priesters in het veroordelen van Hus geen gelijk heb willen geven; en hij was toch, om van de oprechtheid zijns levens niet eens te spreken, een getrouw leraar van Gods wet en het Evangelie van Jezus Christus." Nadat zij hem van het hoofd tot de voeten met hout hadden omstapeld, en zijn uitgetrokken klederen daarbij geworpen hadden, wilde de scherprechter het vuur van achteren aansteken, opdat hij het niet zien zou. Doch Hieronymus zei tot hem: "Kom vrij hier, en steek het vuur voor mijn ogen aan, want indien ik voor het vuur bevreesd ware geweest, zou ik op deze plaats, die ik wel had kunnen vermijden, niet gekomen zijn." Daarna riep hij met luide stem: Heere, in Uw handen beveel ik mijn Geest." Vervolgens sprak hij op zeer luiden toon in de Boheemse taal: Heere God, almachtige Vader ontferm U mijner, en vergeef mij mijn zonden; want Gij weet, dat ik een liefhebber ben van Uwe waarheid."

Toen hij eindelijk door het vuur geheel was aangetast, zag men aan de beweging der lippen dat hij bad, totdat hij de geest gaf. Intussen bracht men zijn bed en andere voorwerpen uit de gevangenis, en deze werden met hem door het vuur verteerd, terwijl de as van zijn lijk, zoals men ook met die van Hus gedaan had, in de Rijn werd geworpen. Aldus werd deze geleerde man, om de naam van Christus, tot as verbrand, op de 30e Mei, in het jaar onzes Heeren 1416.

Poggius uit Florence een pausgezinde, die hij de gerichtshandel tegenwoordig was, deelt in zekere brief aan Leonardus Bruno van Arrezzo (Aretinus), de laatste woorden van Hieronymus, aan de geestelijken mee, waarin Hieronymus, zegt hij, een ongelooflijk verstand getoond heeft, zodat ieder van de omstanders met verwondering werd aangegrepen. Hij voegt er hij, dat Hieronymus nooit iets heeft verricht, dat een goed man niet betaamde. Indien hij het geloof in zijn hart dus omhelsde, als hij met woorden beleed, kon er hij hem niet alleen geen oorzaak des doods, maar zelfs niet van de minste belediging gevonden worden." Aan het einde van deze brief zegt hij: aldus is deze (boven het geloof) voortreffelijke man door het vuur verteerd. Ik heb zijn uitgang gezien, en elke onderhandeling, met hem gehouden, naarstig onderzocht. Waarlijk, men zou uit de school van de oude wijsgeren de dood van deze man hebben kunnen beschrijven. Ik heb u zulke dingen verhaald, omdat zij niet ongelijk zijn aan de geschiedenis van de ouden. Want Mutius, te weten Scaevola, heeft met zulk een kloek hart niet geleden, toen er slechts één lid van zijn lichaam namelijk, zijn hand, verschroeid werd; en Socrates dronk niet zo vrijwillig het vergif, als deze zich vrijwillig in het vuur begaf."

Sommigen schrijven, dat deze Hieronymus tot de bisschoppen en andere geestelijken, die hem veroordeelden, zou gezegd hebben: Ofschoon gij geen schuld of enige rechtmatige

oorzaak tot veroordeling des doods in mij hebt kunnen vinden, bemerk ik nochtans, dat gij het besloten hebt en het uw voornemen is, mij eindelijk te doden. Nu sta ik hier voor de almachtige God, Die alle harten kent; en op Hem, als op de opperste en rechtvaardigste Rechter beroep ik mij, opdat gij over honderd jaren God en mij verantwoording en rekenschap geve. Ik weet ook zeker, dat ik na mijn dood u een scherpen steek in het hart, en een smartelijke knaging in het geweten zal nalaten. God kome mij met Zijn genade te hulp. en vergeve ulieden uw zonden, amen.

Door een profetische geest voorzegde hij dit aangaande de tijden, die na honderd jaren aanbraken. Immers, deze martelaar van Jezus Christus werd gedood in het jaar 1416; maar later heeft Maarten Luther, door de prediking van het Evangelie, de waarheid aan het licht gebracht in het jaar 1517.

Zo zei ook Johannes Hus door een voorzeggende geest, tot de schriftgeleerden en opperpriesters: gij kunt nu wel de Hus (hetwelk in de Boheemse taal gans betekent) braden, maar de zwaan, die nog komen zal, zult gij niet kunnen braden. Waarmee hij zeggen wilde, dat Maarten Luther, die later komen zou, door hun geweld niet gedood worden.

Hoofdstuk IX - Een Verslag van het Leven, Vervolging van Maarten Luther

De opkomst van Mr. Maarten Luther [JAAR 1517].

Toen de antichrist, de paus van Rome, zijn gezanten en leerlingen, zoals de bisschoppen, priesters en monniken, meenden, dat zij door hun moorden, verworgen, verbranden en doden het Evangelie en de dienaren der waarheid onderdrukt, verdrukt en uitgeroeid hadden, en dat zij nu vrij en onverhinderd konden handelen, Christus uit Zijn Rijk stoten, en heerschappij voeren over de harten en gewetens der mensen, verdroot dit eindelijk de almachtige en eeuwige God, die de geest verwekte van de heiligen man Luther, door wien hij het licht van het evangelie glansrijk over het gehele christendom deed schijnen.

In het jaar 1517 na de geboorte van onze enige Zaligmaker Jezus Christus zond de antichrist aflaatbrieven, waarmee hij voor geld de zonden vergaf en kwijtschold. Die aflaatbrieven werden te Wittenberg, in Saksen, aangeprezen en verkocht door een Jakobijner monnik, Tetzel genaamd, die in zijn predikatiën zich daarover op de schandelijkste wijze uitliet. Onder andere leerde hij het volk, dat zo spoedig de penning op de bodem der kist klonk, terstond de zielen der afgestorvenen uit het vagevuur naar de hemel werden gevoerd.

Tegen hem en zijn goddeloze prediking schreef Luther 95 leerstellingen, die hij aan de kerkdeur aanplakte. Tetzel, die de paus wilde behagen, riep enige monniken en drogredenaars samen, en verzocht hun tegen Luther te schrijven. Hij zelf zat ook niet stil, maar noemde in zijn predikatiën Luther een ketter, en drong er op aan, dat men hem verbranden zou. De stellingen en de predikatiën, die Luther geschreven had, liet hij in het openbaar verbranden. Doch door hun grote beweging hebben Tetzel en de zijnen Luther genoodzaakt de waarheid uitvoeriger te beschrijven.

Toen nu de drogredenaars van Leuven, Keulen en andere dergelijke vijanden tegen Luther schreven, werd hij eindelijk als gedwongen ook andere punten aan te roeren, namelijk:

1. Van het onderscheid tussen de goddelijke geboden en de menselijke instellingen.

2.Van het schandelijk misbruik van het avondmaal, in het kopen en verkopen, en in de opoffering van levenden en doden.

3. Van de ware boete.

4. Van de vergeving der zonden.

5. Van het geloof.

6. Van de aflaat.

7. Van de beloften en andere dergelijke zaken meer, gelijk men in zijn geschriften zien kan.

Vervolgens werd Luther door de paus, die nu inzag, dat Babylon, zijn hoofdstad, begon te wankelen, in de ban gedaan, en zijn stellingen als ketters vervloekt en gedoemd, en in bijna alle landen verbrand. De boer van Babylon, die dronken is van het bloed der heiligen, maakte alle vorsten dronken door de wijn van haar hoererijen; zodat de keizer, koningen en vorsten, zeer weinigen uitgezonderd, die de waarheid liefhadden, als woedend waren om het Evangelie te vernietigen en de godzalige predikers te vermoorden. En, ofschoon het hun door God niet toegelaten werd, de heiligen man Gods, Maarten Luther te doden, betoonden zij nochtans hun wreedheid aan anderen, die door de leer en geschriften van Luther tot de kennis der waarheid gekomen waren.

CONSTANTINE

De verdeling van het Romeinse rijk en de oorsprong van de Antichrist [JAAR 480.]

De christenkeizer Constantijn, zoon van Helena, liet in het jaar 330 de stad Byzantium verfraaien en vergroten en naar zijn naam noemen Constantinopel en nieuw Rome. Derwaarts bracht hij de zetel van het Romeinse rijk over, en vestigde zich daar, hetgeen aanleiding gegeven heeft tot de verdeling van het Romeinse rijk. De opperkeizer had zijn zetel te Constantinopel, en werd keizer genaamd van het Oosterse rijk; terwijl hij te Rome een medekeizer had, die men keizer van het Westerse rijk noemde. Deze verdeling bleef voortbestaan tot de tijd der koninklijke regering, zijnde het jaar 476 na Christus' geboorte. Intussen waren sommige volken opgestaan en hadden zich onafhankelijk gemaakt, zoals de Vandalen, Gothen, Franken, Longobarden en Herulen, die de keizer van het Westerse rijk verdreven, Italië en Rome overweldigden en innamen, zodat Zeno, keizer van Constantinopel, de geweldigen Odoacer met zijn wapenen niet ten onder kon brengen wegens de kracht, waarmee hij zich in het Romeinse rijk staande hield. Rome noemde hij naar zijn naam Odoacria.

In deze tijd waren ook de bisschoppen niet eensgezind onder elkaar, zij gedroegen zich zeer twistziek en oproerig, terwijl de een de ander vervolgde en verdreef. Ieder van hen wilde de voornaamste zijn. De les van Christus was vergeten, Matth. 20, vs. 26. "Wie onder u zal willen groot worden, die zij uw dienaar." Zij waren allen in erge mate aan eerzucht, overgegeven, waarvan het gevolg was, dat er dwalingen .inslopen, en sekten, ketters, valse profeten en verleiders opstonden. Wie zou gedacht hebben, dat het zout zo spoedig smakeloos zou worden!

Men was er getuige van, dat Cyrillus, een geleerd man en bisschop te Jeruzalem, twist kreeg met Achatius, bisschop te Ceseraea, in Palestina. Lucius gebruikte geweld, om het bisdom van Alexandrië in handen te krijgen. Ursinus benijdde Damaskus de bisschop te Rome. Deze allen waren, als het ware voorlopers van de grote Antichrist, wiens pad door deze

verkeerdheden gebaand werd. De sekten, die nu ontstonden, deden veel kwaad, en vooral de Arianen, die vele vorsten en voorname personen tot hun sekte verleidden. Toen keizer Valens, door de invloed van zijn vrouw, een aanhanger der Arianen geworden was, verdreef hij vele rechtzinnige bisschoppen, en onder die Meletius van Antiochië, Eusebius van Samosata, Pelagius van Laodicéa, Barses van Edessa, Evagrius van Constantinopel. De vervolging en de onderdrukking waren zwaar; nergens was men vrij, overal heerste onuitsprekelijke benauwdheid. Toen de keizer te Antiochië kwam, liet hij er velen doden. Van daar vertrok hij naar Edessa, en terwijl hij daar vernam, dat meest al de inwoners een afkeer hadden van het Ariaanse gevoelen, sprak hij daarover de stadhouder op hoogst verbolgen wijze, onder het geven van slagen in het aangezicht, aan, en vroeg, waarom hij dezulken niet uit de stad had verdreven. De stadhouder, die de keizer wilde believen, en aan de anderen kant evenwel niemand doden of vervolgen, gebood heimelijk, dat zich niemand moest aanmelden om als martelaar te lijden. Doch dit baatte niet, want de volgende dag liepen de moedige christenen in grote menigte naar de tempel, om daar, wanneer dit geëist werd, gedood te worden. Onder anderen kwam de stadhouder tegemoet een arme vrouw, met haar zoontje aan de hand. Op de vraag van de stadhouder, waar zij zo

haastig naar toe liep, antwoordde zij: Naar de plaats, waar ik mijn ziel en die van mijn zoon wil opofferen. Toen de stadhouder dit hoorde en zeer ontsteld werd, deelde hij het aan de keizer mee, en zei, dat het een wrede en onmenselijke zaak zou zijn, zulk een grote menigte, in zo korte tijd, om te brengen. De keizer verwonderde zich hierover, en was dermate bewogen, dat hij gebood zijn wreed bevel niet ten uitvoer te brengen.

Toen nu, zoals verhaald, de onbeschaafde naties de overhand verkregen, en vele landen en steden verwoestten, dat als een zekere roede en straf van de almachtige God was aan te merken, begon de Antichrist zich hoe langer hoe meer macht aan te machtigen. Tevoren was er aangaande hem voorzegd, dat hij uit de bisschoppen of opzieners der gemeenten zou voortkomen, zoals Paulus zegt, Hand. 20, vs. 30, en Johannes in zijn 1e brief, Hoofdstuk 2, vs. 19. En wat door de Heilige Geest voorzegd is, moet vervuld worden. Daarom willen wij dit uit de oude geschiedenis wat nader meedelen.

Tijdens het bestuur van Odoacer te Rome, zoals wij boven verhaald hebben, begon het verborgen werk van de Antichrist zich te openbaren. In het jaar 480 namelijk, verzocht Acbatius, bisschop van Constantinopel, aan Simplicius, bisschop te Rome, dat hij Petrus. bisschop te Alexandrië, in de ban zou doen. Daaruit ontstonden dadelijk twisten over de macht van de stoel te Rome, namelijk, of hij de voornaamste was, en het Hoofd der bisschoppen, welke twisten lange tijd onder de bisschoppen hebben geheerst. De andere bisschoppen, opvolgers van Achatius, waren daarmee niet tevreden, maar begeerden, dat men de bisschop van Constantinopel, waar de zetel des keizers was, als de voornaamste en algemene bisschop zou erkennen.

Toen eindelijk Phocas door verraad en moord zich meester van het keizerrijk gemaakt had, verlangde Bonifacius de derde, dat de stoel te Rome de opperste zou genoemd worden boven alle bisschoppen der gehele christenheid en het hoofd der gemeenten; wat hem werd toegestaan en vergund.

Bedenk toch, van wie de pausen hun macht ontvangen hebben, namelijk van zulk een, die keizer Mauritius, zijn heer en meester, vermoord had. Tot die tijd placht men geen bisschoppen te Rome in hun ambt te bevestigen dan alleen met de wil en de toestemming van de keizer; van daar dat zij niets belangrijks tegen de keizer durfden ondernemen. Maar zij rustten niet, totdat deze bevestiging was afgeschaft, hetwelk in het jaar 607 plaats had.

In deze tijd regeerde Constantinus de vierde als keizer, die aan Benedictus de tweede, bisschop te Rome, de vergunning gaf, dat, wie door de geestelijkheid en het volk te Rome tot bisschop gekozen werd, door ieder als het hoofd en de stedehouder van Christus zou erkend worden, zonder enige keizerlijke aanstelling af te wachten. Na verloop van tijd gaf dit de bisschoppen van Rome zulk een macht, dat hun invloed en gezag voor koningen en keizers geducht geworden zijn.

Omtrent veertig jaren daarna, begonnen zij zich tegen de keizer te verzetten en hun macht te tonen; want paus Constantinus liet beelden schilderen in het portaal van de St. Pieterskerk, waar keizer Philippicus en de Griekse bisschoppen zeer tegen waren. Enige jaren later, namelijk in het jaar 726, gebeurde het, dat Leo Isaurus de derde, keizer te Constantinopel, die zeer ervaren was in de Heilige Schrift, een edict

uitvaardigde, om alle beelden uit de kerken van zijn rijk te weren, en beval dit zelfs aan Gregorius de tweede, bisschop te Rome. Hierdoor maakte zich de vrome keizer zo gehaat bij het Italiaanse volk, dat het hem een beeldstormer noemde, en sommigen zelfs een anderen keizer wilden kiezen. Dit was ook niet naar de zin van de bisschop te Rome, want de hooghartigheid der bisschoppen in Italië kon zich met de keizer niet verstaan. Het volk werd zelfs zo oproerig, dat Paulus, stadhouder des keizers, te Ravenna, met zijn zoon door het volk gedood werd. Toen de keizer nog niet ophield om het gebod Gods te gehoorzamen, dat Exod. 20, vs. 4 gebiedt: "Gij zult u geen gesneden beeld, noch enige gelijkenis maken," deed paus Gregorius hem in de ban, en hitste de Longobarden tegen de keizer op, die tot nu toe steeds een stadhouder te Ravenna hadden, en nu Ravenna belegerden en met geweld innamen, en alzo de macht en heerschappij van de keizer in Italië verbraken. Luitprand, koning der Longobarden, wilde het gedeelte van Italië, dat aan het rijk van Constantinopel was ontnomen, zelf bezitten, natuurlijk tegen de zin van de paus; hij nam al de omliggende steden in, en belegerde eindelijk ook Rome. Hulp en bijstand zocht de paus niet, zoals hij vroeger deed, hij de keizer, daar hij hem wegens het verbod der beelden, in de ban gedaan had. Hij zond nu boden tot Karel Martel, de opperhofmeester van het koninklijk paleis in Frankrijk, en bad hem om bijstand voor Rome en de heilige kerk. Karel voldeed daaraan, door Luitprand, die zijn

vader en vriend was, met vriendelijke woorden daarvan te doen afzien. Van die tijd af werd het Romeinse rijk niet meer door de Grieken, maar door de Franken beschermd.

Na de dood van Karel Martel, werd Pepijn, zijn zoon, door de koning van Frankrijk, tot dezelfde eer en waardigheid verheven; deze echter, geleid door zijn hooghartigheid, beraamde middelen, waardoor hij het best Childerikus, zijn koning, uit het rijk kon verdrijven. Hij verzocht dit aan het hoofd der kerk, namelijk de paus, van wiens gunst, om de wil van zijn vader, hij zich verzekerd durfde houden. Hij liet paus Zacharias vragen, wie meer waardig was koning te zijn, hij, die alleen de titel droeg en het rijk met raad noch daad kon helpen, of hij die al de zorgen van het rijk alleen droeg. Paus Zacharias verstond deze slimme streek zeer goed, kende aan Pepijn de koninklijke eer toe, en achtte hem waardiger koning van Frankrijk te zijn, dan Childerikus. Pepijn werd alzo koning, en liet Childerikus, zijn koning en heer, naar een klooster voeren. En, opdat de Franken Pepijn niet als een ontrouwe en meinedige zouden verwerpen, ontsloeg de paus hem van de eed, die hij aan zijn vorst had gezworen, en gebood de Franken, dat zij hem als koning zouden gehoorzamen. Dit geschiedde omtrent het jaar onzes Heeren, 753.

Toen Constantinus de vijfde, zoon van Leo, keizer geworden was, riep hij te Constantinopel een kerkvergadering samen, waarin uit de Griekse en Aziatische gemeenten driehonderd acht en dertig bisschoppen verschenen, die onder andere ook spraken over het maken, eren en aanbidden van beelden en overblijfselen van heilige personen of zaken. Er werd uitgesproken, dat de verering en aanbidding van beelden en overblijfselen van heilige zaken en personen loutere afgoderij was, in strijd met Gods heilig Woord. Deze Synode of kerkvergadering werd gehouden in het jaar onzes Heeren 755.

De keizer volgde zijn vader na met de beelden uit de tempels te doen wegnemen, en zond het besluit van de kerkvergadering aan de paus en gebood hem, dat hij de

beelden zou doen wegruimen. De paus verklaarde zich echter daartegen, en riep een andere kerkvergadering samen te Rome, waarin besloten werd, dat men de beelden van God, van onze Zaligmaker Jezus Christus, van de maagd Maria, van de Apostelen, en van andere heiligen moest vereren, en dat hij, die deze algemene gewoonte en het getrouw gebruik verachtte, en de beelden wegnam en vernielde, buiten de gemeenschap der heilige kerk zou gesloten worden.

Na de dood van de keizer werd zijn zoon, als erfgenaam van het rijk, keizer van Constantinopel, onder de naam van Leo de vierde. Tot echtgenote had hij een edele, schone en zeer kundige vrouw, Irene genaamd, die hem een zoon schonk, Constantinus de zesde geheten. Nadat Leo overleden was, eigende zij zich de regering toe, omdat Constantinus nog te jong was om te regeren. Op verlangen van de bisschop Theodorus liet zij het lijk van keizer Constantinus, haar schoonvader, opgraven, in het openbaar verbranden en de as in zee werpen, omdat hij in zijn leven de beelden had laten verwijderen, en de versierselen in de kerken had laten wegnemen.

Zij riep ook een kerkvergadering samen te Constantinopel, waarin voorzitter was de patriarch Tarasius, terwijl daar ook tegenwoordig waren de gezanten van paus Adrianus, waar de zaak der beelden op heftige wijze werd besproken. De patriarch en zijn aanhangers waren voor het gebruik der beelden, en Basilius, bisschop te Ancyra, en sommige anderen er tegen. Na veel getwist, geschreeuw en oproer, van de zijde van het volk, ging de vergadering eindelijk onverrichter zake uiteen.

Omtrent twee jaren later riep de keizerin Irene, uit naam van haren zoon Constantinus, andermaal een kerkvergadering bijeen te Nicea, waarin 350 bisschoppen verschenen. Eindelijk kreeg het gebruik der beelden, op aandringen van paus Adrianus, de overhand, en werden die in alle Griekse kerken weer ingevoerd en opgericht.

De wijze om die te vereren werd aldus beschreven:

God wordt u door dit beeld geleerd, Maar God zelf is het niet; Aanschouw het toch, opdat gij eert Met 't hart, wat u er in ziet.

Hoofdstuk X - Algemene Vervolgingen in Duitsland

Vervolging in Duitsland tegen de predikanten, die het geloofsvoorschrift weigerden aan te nemen en zich daarnaar te regelen.

Hoofdstuk XI - Algemene Vervolgingen in Nederland

Staat van Christus' kerk in Nederland, en de oorzaken waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd vermeerderd

Het zal niet ondienstig zijn, beminde lezer, voor wij met de geschiedenis der martelaren in het begin van het jaar 1550 voortgaan, het een en ander mee te delen aangaande de staat en de toestand van Christus' kerk in Nederland en van de oorzaken, waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd verzwaard en uitgebreid.

Het had de almachtige God behaagd vele koninkrijken, vorstendommen en landen enige lust tot Zijn heilig en alleen zaligmakend Woord te verlenen, en daardoor de pauselijke bijgelovigheden en afgoderij te verloochenen; zo zelfs, dat men ook in Nederland, niettegenstaande er vele strenge bevelen gegeven waren, om de godsdienst uit te roeien en de belijders om te brengen, meer en meer toenam in de kennis der zaligheid. In verscheidene landen was er reeds veel bloed vergoten, doch het bleek allerwegen, dat het niets hielp. Immers, daarna volgde de openlijke verandering van de godsdienst in Engeland, Schotland, Denemarken, Zweden en eindelijk ook in Frankrijk, alzo in meest alle landen om Nederland gelegen.

En aangezien de Nederlanders een belangrijke handel dreven in al deze landen en koninkrijken, en dagelijks daarin verkeerden en handelden, en ook de inwoners van die landen, om handel te drijven, Nederland bezochten, zo werden daardoor meer en meer lieden van lieverlede tot deze godsdienst getrokken, waartoe ook zeer veel bijdroeg het verspreiden van de boeken en de geschriften der leraars die de hervormden godsdienst beleden in andere landen opgesteld en gedrukt. In verscheidene steden en plaatsen van Nederland werden vele geheime vergaderingen gehouden, toespraken en predikatiën gehouden, en het volk in deze godsdienst geoefend, onderwezen en versterkt, en wel zo, dat velen zich daarin zo ijverig betoonden, dat zij, wanneer zij ten gevolge van de bevelschriften gevangen genomen en ter dood veroordeeld werden, met blijdschap en vrijmoedigheid naar de strafplaats gingen, alsof zij aan een heerlijk bruiloftsfeest werden genodigd. Onder weg zongen zij psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, onderwezen het Volk in de ware godsdienst, wekten die op om de roomse kerk te verlaten, die verklarende voor de kerk van de antichrist, ja, voor een moordkuil, en wendden alle middelen aan, die zij slechts konden, om het volk van haar af te trekken.

Aangezien nu, zo hierdoor als door vele andere middelen, de bewoners van Nederland meer en meer tot de genoemden godsdienst werden getrokken, werd ook de vervolging tegen hen hoe langer zo heviger, en wist de geestelijkheid zijn keizerlijke majesteit, na vele verzoeken, zover te brengen, dat hij op 29 April in het jaar 1550 een zeer gestreng bevelschrift tegen de belijders van de hervormden godsdienst liet uitvaardigen, waaruit ten duidelijkste bleek, dat men voor had de geestelijke inquisitie overal in Nederland in te voeren, en niettemin

door de wereldlijke macht de wrede en bloedige bevelschriften op gestrenge wijze te doen voltrekken. Het bevelschrift luidde als volgt:

Verordening, wet en eeuwig besluit om uit te roeien en te vernietigen de sekten en dwalingen, opgestaan tegen ons heilig christelijk geloof, en tegen de bepalingen van onze moeder, de heilige kerk, gegeven te Brussel, op de 29e april 1550.

Karel, bij de gratie Gods Rooms keizer, gedurig uitbreider van het rijk, koning van Germanië, Kastilië, Leon, aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië, Lotharingen, Brabant, Limburg, Luxemburg en van Gelre, graaf van Vlaanderen, Artois, Bourgondië, paltzgraaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, enz. Allen dengenen, die deze zullen zien, saluut!

Al is het zo, dat wij boven alle zaken bijzonder toezicht en eenparige zorg altijd gedragen hebben, om het oude oprechte geloof en de christelijke godsdienst in en over al onze koninkrijken, landen en heerlijkheden te onderhouden en te doen onderhouden en alle betamelijke middelen en wegen aangewend hebben, om de vele en verschillende sekten, dwalingen en ketterijen, reeds sedert lang in het christenrijk bekend gemaakt en verspreid, tegen ons genoemd geloof en de leringen en bepalingen van onze moeder, de heilige christelijke kerk te verdrijven en uit te roeien, en tot dat einde gerechtelijk doen besluiten en bekend maken in onze landen, waar ook gelegen, door verschillende bevelschriften, wetten, besluiten en geboden, waarin grote en zware straffen gesteld zijn tegen de overtreders daarvan.

Niettegenstaande dit alles, vernemen wij, tot ons groot leedwezen, dat verscheidene lieden, die in onze genoemde landen van elders handel drijven en verkeren, met de bedoelde sekten, dwalingen en ketterijen besmet en verpest zijn, en medewerken anderen dagelijks op geheime wijze te verleiden, te bedriegen en tot hun vervloekte, valse en kwade leringen te vervoeren, en het onwetende volk in die mate te onderwijzen, dat wij het zeer nodig vinden, dat men op naarstige wijze de inquisitie toepast en onderzoek doe jegens zulke verleiders, hun medeplichtigen, begunstigers en aanhangers, en dat bovendien onze genoemde besluiten, wetten en geboden vernieuwd en weer uitgevaardigd en afgekondigd worden in en over al onze genoemde landen, waar ook gelegen, en de naleving daarvan daar geschiede en gestreng gehandhaafd worde, om ten enenmale teniet te doen en uit te roeien de oorsprong, de grond en de wortel van deze besmettelijke pest.

Hebbende in de algemene vergadering der Staten in onze genoemde landen, die de laatste maal gehouden is in deze onze stad Brussel, hen vermaand, en op het hart gedrukt en bevolen, dat een ieder, zich zou benaarstigen, om zich en de zijnen te houden aan en voort te gaan met ons genoemd oud en oprecht geloof en christelijke godsdienst, en met alle zorgvuldigheid mee te werken tot uitroeiing van alle genoemde dwalingen en nieuwe en valse meningen, daar men, bijvoorbeeld, bij onze naburen kan zien de rustverstoringen bij het gemene volk,

beroerten en verwarring van de algemene staat, rust en welvaart en andere ongelegenheden, die voortspruiten en volgen, buiten het verlies der zielen.

Zo is het, dat wij, begerende met ons gehele hart en uit al onze macht daarin te voorzien en verbeteringen te brengen, op nieuw, n goed en rijp overleg van de raad en voorlichting van onze zeer lieve en beminde zuster, de Koningin-weduwe van Hongarije, Bohemen, enz., en voor onze bestuurders en bevelhebbers in onze genoemde landen, waar ook gelegen, de ridders van onze orden, en van de hoofden, voorzitters en lieden van onze raad van State en geheime beambten, en volgens onze rechte wetenschap en op eigen gezag, geboden, besloten, bevolen en verordend hebben: verbieden, besluiten, bevelen en verordenen voor een eeuwige bod en wet, wat hierna, volgt.

Vooreerst, dat niemand, van welke stand of rang hij ook zij, zal mogen drukken, schrijven, uitschrijven, overschrijven, noch met zijn weten onder zich hebben, ontvangen, dragen, bewaren, verbergen, verzwijgen, noch onder zich houden, verkopen, kopen, geven, verspreiden, uitstrooien of laten vallen, in kerken, op straten of andere plaatsen, enige boeken of geschriften, gemaakt door Maarten Luther, Johannes Oecolampadius, Ulrich Zwingli, Martinus Bucer, Johannes Calvijn, of andere ketters of stichters van hun, of van andere kwade en valse sekten, verworpen door de heilige kerk, of van hun aanhangers, medeplichtigen en begunstigers, dwalende buiten ons voornoemd heilig christengeloof, breder uiteengezet in zekere verklaring, op ons bevel op nieuw uitgevaardigd door de rector en die van de hogeschool van onze stad Leuven, van de 26sten Maart laatstleden, welke verklaring wij voor geldend geoordeeld hebben en nog voor geldend houden, willende en bevelende, dat deze nagekomen, onderhouden en afgekondigd worde met deze onze brief; noch ook enige andere boeken, die sedert dertig jaren allerwegen zijn geschreven of gedrukt, of later geschreven of gedrukt zullen worden, zonder vermelding van de schrijver, drukker, van tijd of plaats. Verder, niet te schilderen of te doen schilderen, verkopen, of te koop aan te bieden, te hebben, houden, bewaren of te behouden enige beelden, schilderijen of schandelijke beeltenissen van de maagd Maria, of van de heiligen, heilig verklaard door de heilige kerk of door de geestelijken staat. Te verbreken, in stukken te houwen en te vernietigen de beelden en schilderijen, die ter ere of tot gedachtenis daarvan mochten vervaardigd zijn, niet in huis of elders te houden of gedogen te houden enige geheime samenkomst of onbehoorlijke vergadering, noch in zulke zich te laten vinden, waarin de genoemde ketters en verleiders in het geheim hun dwalingen zaaien en onderwijzen, herdopen en op verschillende wijzen samenspannen tegen de heilige kerk en de algemene welvaart.

Insgelijks verbieden wij allen leken en anderen briefwisseling te houden en te redetwisten over de Heilige Schrift, in het openbaar of in het geheim, vooral in twijfelachtige of strijdende zaken of anderen de Heilige Schrift voor te lezen en te onderwijzen, tenzij zij godgeleerden zijn of in de godgeleerdheid gestudeerd hebben, door een hogeschool of anderen bevoegd verklaard, en daartoe door de geestelijken van de plaats toegelaten. Verder, niet te preken, verdedigen en te beweren, in het openbaar of in het geheim, enige leringen van de genoemde

schrijvers, op straffe, wanneer iemand bevonden wordt overtreden of gedaan te hebben tegen een van de bepalingen boven gemaakt, behandeld te zullen worden als oproerige personen en onruststokers in onze staat en van de algemene welvaart, en gevonnist te zullen worden met het zwaard, te weten, de mannen, en de vrouwen met levend te begraven, ingeval zij haar dwalingen niet willen blootleggen of verdedigen.

En, wanneer zij in hun dwalingen, meningen of ketterijen blijven volharden, gevonnist te worden met de vuurdood, en in elk geval hun bezittingen verbeurd verklaard en in beslag genomen ten onze voordee1e Verklarende, dat zij van de dag af, dat zij tegen ons bevel, onze wet en ons verbod gehandeld zullen hebben, of tot de genoemde dwalingen vervallen zijn, onbevoegd zullen zijn om over hun goederen te kunnen beschikken, en zullen alle verpandingen, giften, afstanddoeningen, verkopingen, overdrachten en opdrachten, testamenten en laatste wilsbepalingen, door hen gedaan en gemaakt sedert de genoemden dag, zonder kracht en van geen waarde zijn.

Wij bevelen voorts en gebieden, dat niemand, van welke stand of rang hij ook zij, zich verstoute te herbergen, logeren en in zijn huis te ontvangen, te onthalen, te onderhouden en te verzamelen en met enige levensmiddelen, klederen, geld en goederen bij te staan of met zijn weten te begunstigen enige, die voor ketters gehouden of daarvan verdacht worden. En dat allen die deze herbergen, logeren, ontvangen en onthalen zullen, wetende dat zij ketters zijn, gehouden zijn die aan te klagen en te beschuldigen bij de inquisiteur of bij de beambte van hun plaats, voorzover die daartoe bevoegd is; en, in geval hij dit niet is, aan de voornaamste beambte van de naaste goede stad van hun verblijf; op straffe, indien zij daarin in gebreke blijven, gevonnist te worden als begunstigers van genoemde ketters.

Dat zij, die besmet en overvallen mochten geweest zijn door enige dwaling, ketterij of verkeerde opvatting in het geloof, in de sacramenten of verordeningen van de kerk, uit onnozelheid, onwetendheid, menselijke zwakheid en broosheid, zonder opzet en zonder de opzettelijke wil van te scheiden en zich af te zonderen van de unie der heilige kerk, en zonder tegenstand geboden of iets gedaan te hebben tegen enig artikel van dit bevel, of last gegeven te hebben tot enig openbaar schandaal of een andere zaak of handeling, strekkende tot rustverstoring of verleiding van iemand anders, waarvan het wereldlijk recht kennis moet dragen, doch zich in tijd en gewillig bekeerd en berouw gehad te hebben, en deswegens bij de Apostolische inquisiteur, de bisschop of zijn dienaar tot boete, afzwering en gratie te zijn toegelaten, zullen nochtans niet terstond mogen verkeren, omgaan of met elkaar mogen handelen over enige zaak ons genoemd geloof aangaande en betreffende, op straf van gehouden te zullen morden voor een afvallige.

Desgelijks, indien iemand niet geheel vervuld is met ketterij of dwaling, maar als verdacht daarvan aangemerkt wordt, en uit die hoofde door de geestelijken rechter bevolen wordt de genoemde ketterij te laten varen, of veroordeeld zijnde door het wereldlijke recht enige boete en openbare belofte van verbetering te doen, wat wij toestaan en verklaren de kracht te hebben

van afzwering, later weer besmet was met ketterij, ofschoon het niet bleek, dat hij overtreden of iets gedaan had tegen enig artikel van onze geboden; willen wij nochtans bepalen, dat deze, volgens verklaring van het geestelijk gerecht, gehouden worde voor een afvallige, en volgens die gestraft met verbeurdverklaring van leven en bezittingen, zonder enige hoop van verzachting, of vermindering van genoemde straffen.

Bevelen voorts, dat zij, die betrapt zullen worden, of bij voorafgaand onderzoek verdacht worden van ketterij of dwaling als bovengenoemd, ofschoon zij tot het doen van boete of verkrijging van gratie waren toegelaten, zoals gezegd is, zullen deze nochtans niet mogen bezitten noch bedienen in onze genoemde landen, waar ook gelegen, enig voortreffelijk ambt, wat dat ook zijn mag, noch in onze raad zitting hebben noch in een onzer steden. Gebiedende daarom zeer scherp aan onze beambten en commissarissen, belast met de vernieuwing van de wet, die te stellen tot Staat van schepenen of anderen, gelijk gezegd is.

Verder, wij willen bevelen en besluiten, dat niemand, van welke staat, rang en stand hij ook zij zal toegelaten en ontvangen worden in een stad of in een dorp van enig land, waar ook gelegen, om daar te wonen, tenzij hij overlegt een bewijs van omgang en verkeer van de geestelijke van zijn laatste woonplaats, welk bewijs hij verplicht zal zijn te vertonen en over te leveren in handen van de voornaamste beambte van de stad of het dorp, waar hij zich zal willen vestigen, op straf, dat zij, die zulk een bewijs niet meebrengen, niet toegelaten zullen worden om daar te wonen, maar als verdacht zullen worden gehouden. En wij gelasten de beambten of particulieren heren en hun onderhorigen, dat het niet geoorloofd is zulken lieden enig geleide of enige brief van goed gedrag te verlenen.

Idem, willen ook, dat al onze justitieraden, beambten en rechters en onze dienaren en onderdanen, wereldlijke heren en hoge raadsleden, op verbeurte van hun genoemde ambten, rechtsmacht en hoge rechtsbedeling of andere straffen, naar bevind van zaken en de billijke uitspraak toe te passen, zich gehouden zullen achten naarstig te onderzoeken en rechterlijk te behandelen bij de inquisitie en die met de handhaving van deze genoemde zaak belast zijn, jegens alle personen, van welke rang of stand zij ook mogen zijn, vooral wat de overtreding van ons genoemd bevel betreft en in zaken, die tot hun kennis behoren, en van hun wereldlijke en tijdelijke rechtsuitspraak afhangen.

En dat zij voorts op begeerte en verzoek der inquisiteurs van het geloof en van de gewone rechters van de bisschop, wanneer zij samen, of bij wijze van mededinging, indien het de geestelijke beslissing van ketterij betreft, tegen iemand in rechten willen opstaan, hun te verlenen alle hulp, gunst, bijstand en medewerking tot de uitvoering en het volbrengen van hun last. En voorts, in het gevangen nemen, vasthouden en verzekeren van hen, die zij besmet en verpest bevinden, na te komen de bepaling, die de genoemde inquisiteurs van ons hebben, en de voorschriften, die wij hun tot dit einde hebben doen geven, aan welke beambten, rechters en dienaren wij bevelen de voorschreven bijstand te verlenen, zonder enig uitstel of beletsel, onder de dekmantel van de voortduring van het rechtsgeding, voorkeur, of om enige andere

reden, op straffe van naar bevind van zaken gekastijd te worden. Bevelende onze procureurs-generaal en hun dienaren de nalatigen in rechten te betrekken, en het vonnis op te maken, op straf van verlies van hun staten en bedieningen, hun rechtsgebied en andere tuchtigingen, zoals naar bevind van zaken zal worden geoordeeld.

Vermanen voorts, en verzoeken zeer ernstig, zowel de aartsbisschoppen, archi-diakenen, abten en hun dienaren, beambten en anderen geestelijke rechters, als ook de genoemden inquisiteurs en hun onderafgevaardigden in onze genoemde landen, en ieder van hen, zoals hij betaamt, dat zij tot het volbrengen van hun last, eerst en tevoren onderzoeken of bij hun afgezanten en commissarissen laten onderzoeken, met alle naarstigheid, of van de geestelijke personen ook besmet zijn en beschermd worden de genoemde dwalingen, en tot vereffening, straf en verbetering daarvan zich met vlijt te verzetten, en tegen hen de lijfstraffelijke rechtsgedingen voeren, zoals het behoort, zonder enige verschoning of draaierij. En, indien boven de genoemde geestelijke beslissing of het vermoeden van ketterij enige tegenkanting plaats heeft tegen onze bevelschriften of openbaar verfoeilijk schandaal, zijnde een openbare misdaad, in zulk een geval, wanneer het algemeen misdrijf door de geestelijken rechter aangetoond zal zijn, in geval van veroordeling, wanneer zij in hun dwalingen blijven volharden, of die herroepen bij eeuwige gevangenschap, afzwering onder ede of anderszins, zal niet te min, door onze genoemde wereldlijke rechters tegen hen, als gevaarlijke personen, rechtsingang moeten verleend worden, met aanranding en verbeurdverklaring van hun tijdelijke en erfelijke bezittingen en anderszins, zoals de zaak gebieden zal.

Item, dat al degenen die enige kennen, of kunnen kennen, die met ketterijen zijn besmet, verplicht zijn terstond en zonder uitstel, die aan te brengen, te verklagen en bekend te maken aan de inquisiteurs of beambten van de bisschoppen, en bij hun afwezigheid aan de priesters en geestelijken van de gemeenten, teneinde hun overste daarmee bekend te maken. Insgelijks, indien er iemand gevonden wordt, die iets gedaan heeft tegen onze bevelen en geboden, wat vooral aanleiding geven kan tot schandaal, beroerte onder het volk of oproer, dat degenen, die deze kennen, verplicht zijn daarvan terstond kennis te geven aan onze zaakgelastigden of hun beambten en dienaren, of de bestuurders van de plaats, waai, zulke besmette medeplichtigen wonen.

En desgelijks zullen zij verplicht zijn, indien zij de plaats kennen, waar enige dier ketters zich ophouden en verbergen, die te kennen te geven aan de bestuurders dier plaatsen, op straf van gehouden te zullen worden voor begunstigers, voorstanders en aanhangers der ketterijen, en gestraft worden met hetzelfde vonnis, als aan de ketter of misdadiger zou voltrokken worden, indien hij aangetast of gevangen genomen ware.

En, om zoveel te gemakkelijker kennis te verkrijgen van de ketterijen, dwalingen en verkeerde meningen, bevelen wij, dat de aanbrengers wanneer er een zeker bewijs van misdaad bestaat, en de beschuldigde overtuigd wordt, zullen genieten de helft van de bezittingen van de genoemden beschuldigde, indien deze niet meer bedragen dan honderd

pond groot Vlaams (f 600). Maar in geval de bedoelde bezittingen meer mochten bedragen dan de genoemde som, zullen zij alleen de tienden penning ontvangen van hetgeen de genoemde goederen meer zullen bedragen na aftrek van de gerechtskosten.

En, om de genoemde vergaderingen en onbehoorlijke en geheime samenkomsten te beletten, waarin de voornoemde dwalingen en ketterijen worden gezaaid en gepredikt, willen wij, dat degene, die iemand zal aanklagen of aanbrengen, die de genoemde vergaderingen en samenkomsten gehouden heeft, indien hij tot de vergadering behoort, voor dit maal zal vrij verklaard en ontslagen worden, zonder dat hij, omdat hij daar zou geweest zijn, zal mogen gestraft of getuchtigd worden, onder belofte zich daarmee niet meer te bemoeien, en in geval zulk een aanbrenger of beschuldiger aangaande ons heilig christengeloof en van de heilige sacramenten der kerk goede gevoelens heeft, en tot de genoemde vergadering niet behoort, zal hij hebben de helft van de verbeurd verklaarde goederen, wanneer deze de bedoelde honderd ponden niet te boven gaan.

Dat al onze genoemde beambten en rechters, en die van de steden en particuliere personen, verplicht zullen zijn, zorgvuldig en voortdurend toezicht te houden, en hun plicht te doen en zich te bevlijtigen tot onderhouding van dit ons bevel en gebod, gelijk gezegd is; welverstaande, zover onze beambten voorkwamen en prevenieerden de beambten van de particuliere heren of de rechters van hun steden, landen of heerlijkheden, kennis nemende, in geval van verhindering van genoemde zaken, verplicht zijn de verbeurdverklaring toe te wijzen en toe te staan, volgens de inhoud van dit ons bevel, behoudens, wat hun verbeurdverklaringen en de gerechtskosten aangaat, hun recht, uitvoerig vervat in zekere verklaring van ons, door ons daarop gemaakt, en gezonden naar onze vorstelijke hoven en provinciale raden, op de 20sten November II anno 1519.

En, opdat onze genoemde rechters en beambten, die de genoemde ketters, wederdopers en overtreders van ons voorschreven bevel en gebod, gevangen genomen en gegrepen zullen hebben, onder voorwendsel, dat de straffen te groot en te zwaar zouden schijnen te zijn, en alleen gesteld tot vrees van de beschuldigde en misdadiger, geen reden zouden hebben, met hen hun medeplichtigen en begunstigers te huichelen, of hen lichter te straffen dan zij verdiend hebben, zoals men dikwerf bemerkt heeft, dat geschied is, willen wij, dat degene, die zich met hun weten tegen dit bevel zullen gedragen hebben, door bij zich te houden, te drukken, verkopen, verspreiden of bekend maken enig ketters en schandelijk boek, geschrift of schilderij of iets gedaan en verricht te hebben tegen de artikelen hierboven of onder vermeld, of iets van die aard, waarlijk gestraft en gekastijd zullen worden, zoals boven is verklaard.

Verbiedende al onze leden van de rechtbank, beambten en rechters, mitsgaders onze onderhorigen en onderdanen, wereldlijken heren, behorende tot het hoge gerechtshof en hun beambten, de voorschreven straffen te verminken, te verzachten en te veranderen; maar als hun gebleken zal zijn de voorscheven overtreding, de voorschreven straffen zonder

achterhouding te verklaren en te bevelen, navolgende het tegenwoordig bevel, op straf van verlies van hun staten, ambten, rechtsgebied, en hoge rechtelijke bedieningen, en onbevoegd verklaard worden ten eeuwige dag om enig ambt te mogen bezitten of te bedienen, en daarenboven nog naar goedvinden te worden gestraft. Bevelende al onze beambten, ons mee te delen of aan onze genoemde zuster, de koningin-regentes, wanneer de rechters en raadsheren of anderen, kennis hebbende van de voorschreven overtreders, bezwaar maken onze voorschreven bevelen op te volgen en de voorschreven straffen vast te stellen en toe te passen, om tegen hen rechtsingang te verlenen bij de voorschreven straffen; en onze procureurs zulke besluiten jegens hen te nemen, als zij naar de aard der zaak redelijker wijze zullen goedvinden.

Verder, wanneer enige van de bedoelde ketters of wederdopers, die beschuldigd of gedaagd werden, naar het buitenland vertrokken of gevlucht zijn, en zich hebben verborgen gehouden, zodat men hen niet behoorlijk kon straffen, maar alleen in de ban doen, wetende, dat hun geestverwanten en aanhangers gestorven of ter dood gebracht zijn, zodat het de beambte onmogelijk zou zijn omtrent hem overtuigend en genoegzaam te doen blijken, dat zij ketters of wederdopers zijn, en onder dit voorwendsel, en hen in dit opzicht vertrouwende, hen dagelijks helpende met verzoekschriften om brieven van ontschuldiging, of andere voordelen in rechterlijke zaken te verwerven, wat de bedoelden ketters en wederdopers ongepaste aanleiding en reden zou geven tot hun dwalingen en verkeerde leringen terug te keren, en die in onze genoemde landen te verspreiden, tot groot gevaar, schande en ontering van hen en van onze onderdanen, willende daarin voorzien, verbieden wij de hoofden van onze vorstelijke hoven en voorzitters van onze provinciale raden, de bovenbedoelden verdachten en beschuldigden wegens genoemde ketterij en herdoop, die eens rechterlijk opgeroepen, doch niet verschenen waren, maar zich bij voortduring laten uitbannen, te schenken, verlenen of doen verlenen enige ontheffing van rechterlijke straf, om hen van die blaam te zuiveren of in onze voorschreven landen toe te laten te vertoeven; maar verklaren, dat zulke vluchtelingen en ballingen als overwonnen zullen worden beschouwd, en tegen hen rechtsingang zal worden verleend met toepassing van de voorschreven straffen.

Insgelijks verbieden wij ook een iegelijk, van welke staat of rang hij ook zij, op straf van gehouden te worden voor begunstiger van de ketters, ons of aan onze raden macht hebbende, gratie te verlenen aan de bovenbedoelde vluchtelingen, ballingen of wederdopers of andere besmetten, verzoekschriften te helpen indienen, om gratie te bekomen van hun misbruiken, dwalingen, ketterijen en overtredingen van onze bevelen, welke wij zonder enige schikking door wie het ook wezen mag, zonder weten en bepaald bevel van ons of van onze genoemde zuster de koningin, op straf van eeuwig onbevoegd te worden verklaard, om te mogen hebben of bedienen enig opperbestuur, ambt of staat in onze genoemde landen, en daarenboven naar goedvinden gestraft te worden. Verbiedende ook allen advocaten, procureurs, schrijvers, rechtsgeleerden en lagere beambten, zulke verzoekschriften te maken, te schrijven of aan te bieden, onder bedreiging van dezelfde straf.

Bevelen en gebieden ook, dat niemand kwijtschelding zal mogen toestaan van een vonnis, gegeven door de inquisiteurs, bisschoppen en hun beambten, zonder eerst en tevoren de bedoelde kwijtschelding te vertonen aan de leden van onze geheimen raad, en daarop te verwerven onze brieven van toelating in zoverre de zaak daarvoor vatbaar is.

Voorts, aanmerkende dat de bedoelde sekten en dwalingen voornamelijk voortgevloeid zijn zowel door de menigte van verschillende boeken, geschreven door veroordeelde en ketterse schrijvers, zo ook, dat verscheidene drukkers, boekverkopers, en verhuurders van boeken en hun bedienden en medehelpers, vervalst hebben de Bijbels en andere goede boeken van verschillende wetenschappen, overgezet in vele talen. En dat enige onderwijzers hen hebben ter zijde gestaan met de kinderen voor te lezen en te leren vele boeken, die niet betamelijk zijn, noch dienstig om de jeugdige scholieren er uit te onderwijzen; begerende daarin te voorzien, en een orde vast te stellen, waarnaar de bedoelde drukkers, boekverkopers en onderwijzers zich voortaan hebben te gedragen, hebben wij bevolen en bepaald, bevelen en bepalen voor gebod als boven:

Dat niemand, van welke staat, rang, stand of natie hij ook wezen mag, zal mogen drukken of doen drukken in onze landen, waar ook gelegen, enige boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen en almanakken, noch enige andere zaken, oude of nieuwe, van de Heilige Schrift, of van enige anderen aard en in welke taal het ook zij, tenzij hij eerst en tevoren van onzentwege vergunning zal hebben ontvangen om te mogen drukken, en daartoe onze toestemming en toelating te hebben verkregen. En dat de genoemde boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen en almanakken eerst onderzocht zullen worden door de beambte van die plaats, of door enige daartoe bevoegd verklaard of daartoe de bevoegdheid te geven, en dat men daarop vergunning en verlof van ons zal verkregen hebben om te mogen drukken; op gelijke straf als boven, indien in de genoemde boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen en almanakken enige dwaling gevonden wordt bij overtreding daarvan gebannen te worden ten eeuwige dag uit al onze genoemde landen, waar ook gelegen, en bovendien te betalen de boete van drie honderd Karolusguldens, en die te verhalen op en te ontvangen uit de bezittingen van de overtreders.

En zullen de meesters en voorname drukkers gehouden worden het werk te verantwoorden van hun metgezellen en knechten, die bij hen in de drukkerij werkzaam zijn, en de zaak helpen uitoefenen. Welke metgezellen en knechten wij verbieden, op deze straf, iets te drukken in hun of andere huizen, of in andere geheime of ongewone plaatsen, buiten de werkplaats en de winkel van hun meesters.

Dat men onze brieven van verlof, toestemming en vergunning om te mogen drukken, niet zal mogen geven, dan nadat de bedoelde drukkers bewijzen zullen hebben gegeven van hun betrekking, toestand, bevoegdheid, goede naam, faam en gerucht.

Dat al degenen, die zulke brieven van verlof, toestemming en vergunning verkrijgen, gehouden zullen zijn, voor zij daarvan gebruik maken, de eed te doen in handen van zulke

personen en beambten, als bij de genoemde brieven daartoe bevoegd zullen zijn verklaard en te onderhouden en te onderzoeken wat hierna volgt, op verbeurte van hun leven.

Vooreerst, dat zij niet zullen drukken, noch doen drukken enige boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen, almanakken, of enige andere zaken, hetzij oud of nieuw van de Heilige Schrift, of van anderen aard en in welke taal het ook zij, tenzij die eerst onderzocht zijn door enige van hen, die wij daartoe aangewezen hebben, of zullen aanwijzen, en van ons hebben verkregen verlof, vergunning en bijzondere toestemming, verleend en gegeven na het genoemde onderzoek, om de genoemde boeken, verzen, liederen of enige andere zaken te mogen drukken.

Dat zij ook niet zullen drukken of doen drukken enige der voorschreven zaken, anders dan in die stad, waar hun dit bij de gezegde brieven is veroorloofd en toegestaan. Dat zij voorts gehouden zijn bij alles, wat zij drukken de korte inhoud voor het werk te stellen van genoemde brieven van octrooi of privilegie met handtekening van de secretaris, die deze afgegeven heeft, benevens de naam en toenaam des drukkers en de plaats en het jaartal van de druk des werks.

Dat, als zij genoemde brieven van octrooi en de kopie der boeken of stukken waarvoor zij consent hebben, ondertekend door de gecommitteerde der visitatie, zullen hebben bekomen, zij gehouden zijn alvorens dezelve te verkopen of verspreiden, de kopie en een der gedrukte boeken of stukken aan gezegden gecommitteerde ter hand te stellen om dezelve behoorlijk te vergelijken. En, als dezelve conform worden bevonden, gezegde kopie te laten in handen van de gecommitteerde, om, des nodig, daarmee verantwoordelijk te zijn, ten allen tijd en stond als hem zulks zal worden verzocht; alles op straf van verbeurte van gezegde brieven van octrooi en naar bevind van zaken te worden gekastijd.

En, om te voorzien in de gevallen, dat boeken als anderszins niet in onze Staten gedrukt, bij boekverkopers of uitgevers worden gedeponeerd, bevelen en gebieden wij, dat niemand, van wat staat of beroep, zal mogen verkopen of doen verkopen enige boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, almanakken of andere geschriften, in het openbaar of het geheim, tenzij hij bij ons of onze gezanten in de landen, waar hij gezegde werken zal willen verkopen of doen verkopen, daartoe geapprobeerd zij.

Dat bij degenen, wie het vergund is om boeken en ander drukwerk te verkopen, zulks niet mag geschieden tenzij zij gedrukt zijn bij gezworene en geadmitteerde drukkers met bijvoeging der bovengenoemde privileges. Ook zullen zij geen boeken of anderszins in vreemde landen gedrukt, mogen ver' kopen zonder kennisgeving aan de gecommitteerde, alvorens hun balen te ontsluiten en te ontpakken, opdat deze of zijn zaakgelastigde daarbij tegenwoordig zij, om de boeken na te zien voor het te koop stellen of verkopen, met verbeurte van het leven, indien men bevond, dat zij enige boeken verkocht hadden, die dwaling bevatten, en een boete van twintig Karolusguldens voor elk boek, geen dwaling inhoudende.

Dat van onze raad niemand worde veroorloofd boeken te verkopen dan die ter goeder naam bekend zij en zwere deze onze ordonnantie na te komen. Ook zal deze moeten wonen in vaste of geprivilegieerde steden, in welke stad hij alleen zijn boeken zal mogen verkopen.

Dat van nu voortaan alle boekverkopers in hun winkels openlijk ten toon moeten hangen een lijst van alle verboden boeken volgens de verklaring van de Universiteit van Leuven, teneinde de kopers geen onkunde zouden kunnen voorwenden, op straf van honderd Karolusguldens. Alsook een lijst van de boeken in hun winkel voorhanden, zonder een enkele daarvan te verzwijgen, met toepassing van dezelfde straf. En, opdat dit alles te beter worde nagekomen, zullen de beambten van de plaatsen waarboeken verkocht worden, met een deskundige tweemaal des jaars al de winkels visiteren van de voorzegde boekverkopers, teneinde op hen de voormelde straf toe te passen, indien hij hen enige verboden boeken gevonden worden.

En zullen gezegde beambten ten allen tijde en stonden, zo dikwijls hun goeddunken zal, deze visitatie houden, en zullen verkopers verplicht zijn telkens, als hun dit verzocht wordt, hun huizen en winkels open te stellen en de lijst te vertonen, op straf van honderd Karolusguldens. Deze visitatie zullen zij ook verplicht zijn te ondergaan, al is het dat zij enige vrijheden en privileges te die opzichte genieten zonder onderscheid van jurisdictie of rechterlijke macht, en zullen wij zonder aanziens des persoons in deze handelen, om de algemene welvaart te bevorderen, onrust en stoornis te voorkomen, bovenal ten gunst van ons heilig christelijk geloof.

Ook wordt bij deze aan alle kramers of venters, uitgezonderd aan gepriviligeerde boekverkopers, verboden, enige boeken, getijboekjes, liedjes, balladen, verzen, almanakken of anderszins gedrukte stukken uit te stallen of in de achterbuurten uit te venten, op verbeurte van gezegde boeken en straf naar bevind van zaken.

En, om te voorkomen dat de kinderen in hun eerste jeugd verkeerd zouden worden onderwezen, zo bevelen wij, dat voortaan niemand, van wat staat of stand hij zij, een openbare school zal mogen houden, om de jeugd, jongens en meisjes te leren lezen, schrijven en spreken in wat taal ook, tenzij hij eerst bevoegd worde verklaard door de hoofdbeambte der plaats en van de geestelijke der parochiekerk, onder welke hij zijn verblijf zal willen houden, of van de hoofdstukken en superintendenten, die daarop vanouds toezicht hadden, op straf van twaalf Karolusguldens bij een eerste overtreding, vierentwintig bij een tweede en voortdurende verbanning van de plaats zijner woning. Wel te verstaan dat voorzegde beambten, geestelijken, superintendenten of andere autoriteit van toezicht over de schoolmeesters, goed toezicht zullen houden om daartoe aan te stellen personen van goede naam en faam, die onder geen verdenking liggen van valse lering, op straf dit op ben te verhalen, indien daarin enige nalatigheid bevonden worde. Dat degenen, die alzo bevoegd verklaard zijn om school te houden, geen boeken zullen mogen voorlezen of gebruiken in de bijzondere scholen, dan

zulken, die daartoe aangewezen zijn met toestemming en verklaring van onze Universiteit te Leuven, gedateerd als boven.

En, hoewel naar onze mening onze tegenwoordige ordonnantie van voortdurende kracht is, zonder de noodzakelijkheid deze telkens bekend te maken en uit te roepen na de eerste publicatie, zo willen wij, opdat niemand der vreemdelingen of der jonge lieden onkunde voorwende, dat om de zes maanden, namelijk St. Jansavond in de zomer en Kerstavond in de winter, door elke beambte van de voornaamste steden en andere plaatsen van onze landen, waar men gewoon is te publiceren en uit te roepen, opnieuw worde bekend gemaakt, op straf van tien Karolusguldens, die bij gebreke van die, door de beambte zullen betaald worden ten onze profijt voor de eerste maal, en twintig Karolusguldens voor de tweede maal. En indien hij voor de derde maal mocht bevonden worden nalatig te zijn, zal hij van zijn ambt, zonder nadere verklaring, vervallen verklaard worden en hetzelve mitsdien als vacant worden beschouwd. En bevelen wij, of de nieuwe publicatie al of niet gedaan zij, dat de overtreders zullen worden gekastijd met de daarop gestelde straffen, zonder aanzien des persoons en zonder geldigheid van het voorwendsel, alsof de nieuwe publicatie niet ware gedaan.

Waarom wij onze Raad van State, onze geheimen raad, de president en de leden van onze groten raad in Brabant, de stadhouder, de president en de leden van onze raad in Luxemburg, de stadhouder, de kanselier en de leden van onze raad in Gelderland, de stadhouder van Limburg, Valkenburg, Dalhem en andere onzer landen in het Overmaassche, de gouverneur, de president, en de leden van onze raad in Vlaanderen en Artois, de Groot-Baljuw en de leden van onze raad in Henegouwen, de stadhouder, de eerste en anderen raden in Holland, de gouverneur, de president en de leden van onze raden in Namen, de stadhouder en de leden van onze raad in Friesland, de stadhouder van Overijssel en Groningen, de stadhouder, de president en de leden van onze raad in Utrecht, de gouverneur van Rijssel, Douai en Orchies, onze provoost van Valenciennes, de rentmeester van Bewester- en Beooster-Schelde in Zeeland, de schout van Mechelen en allen anderen onze rechters, leden der rechtbank en officieren van Justitie, en die van onze vazallen, hun stedehouders, allen en een iegelijk bevelen en gelasten wij bij deze, dat ze ons tegenwoordig bevelschrift, wet en gebod naar de voorschreven wijze zullen uitroepen en publiceren, of doen uitroepen en publiceren, een ieder in zijn gebied en behoorde, om ten eeuwige dag te onderhouden en waar te nemen al de artikelen daarin vervat; in rechten betrekkende en doende betrekken alle overtreders en ongehoorzamen bij toepassing van de bovengemelde straffen, zonder enige gratie, verschoning of verzachting, zonder recht van beroep, of enig aanzien van ordonnantiën, statuten, privileges en gebruiken daarmee in strijd, welke wij geen geldigheid in deze toekennen; maar hebben wij naar wijs beleid, gezag en volle macht tot hetzelve besloten en besluiten bij deze, al zulks te doen met onze volkomen macht, gezag en bijzonder bevel. Waarom wij elk en een iegelijk bevelen en gelasten, dit ernstig ter harte te nemen en daaraan te gehoorzamen, als zijnde dit ons stellig believen. Tot welk einde wij deze oorkonde van ons zegel hebben voorzien.

Gegeven in onze stad Brussel, de voorlaatste dag van April, in het jaar onzes Heeren Duizend vijf Honderd en vijftig, van ons keizerrijk het een en dertigste en van ons rijk van Castilië en andere het vijf en dertigste.

Aldus omschreven:

Bij de Keizer in zijn raad.

Was getekend,

VEREYCKEN.

En hoewel dit Plakkaat zonder enig bezwaar in verschillende provinciën en steden naar ouder gewoonte is afgekondigd geworden, zo heeft hetzelve terstond in alle landen bij ieder grote vrees, opspraak, morren en achterdocht verwekt, en enige steden, daarin bezwaar ziende, hebben niet willen gedogen, dat hetzelve daar zou afgekondigd worden, omdat zij duidelijk inzagen, dat dit met haar ondergang zou eindigen. Antwerpen vooral heeft daartegen zwarigheid gemaakt en geweigerd hetzelve uit te roepen, alvorens zelf daartegen eerst gehoord te zijn. Want, zodra was dit plakkaat niet bekend geworden, of vele kooplieden maakten zich gereed om te vertrekken; zij schorsten hun handel, kochten en verkochten geen goederen meer, zodat de gewone nering in grote mate verminderde, de waarde der huizen daalde, en de gemene burger zich nering en geldeloos bevond, en stad met ondergang werd bedreigd. Daarom hebben zij door verstandige mannen, nauwkeurige kennisneming laten doen van alle ongevallen, die reeds uit vrees voor de Inquisitie waren voortgesproten, en nog dreigden voort te spruiten.

Deze hebben een groot aantal kooplieden, inwoners der stad en anderen in de brede gehoord, en hun getuigenis en verklaring naar behoren op geschrift gesteld, al hetwelk zij met uitvoerige schriftelijke bewijzen uit de genoemde kennisneming, de Plakkaten, privileges en herkomsten van de Lande en de stad en anderszins door hun eed bevestigd, door hun afgevaardigden ten hove hebben gezonden, ter inzage van de loffelijke koningin Maria van Hongarije, Landvoogdes vanwege de keizer in de Nederlanden en buitendien aan alle heren en raden voorgesteld het kwaad, dat daaruit zou voortkomen, met verzoek dat zij benevens de keizerlijke majesteit zou willen vergunnen en gebieden, dat hun stad van de Inquisitie mocht verschoond blijven, en volgens hun privileges niet aan het geestelijk onderzoek onderworpen worden.

De raad van Brabant de zaak overwegende, heeft de vrijheid der landen voorgestaan, en tot sterking van Antwerpen zich tegen de Inquisitie en het Plakkaat verklaard; ook de andere steden van Brabant hebben evenals Antwerpen geweigerd het Plakkaat af te kondigen. Kortom, de klachten en vertogen, de benauwdheid en opspraak van groot en klein, zijn zo menigvuldig geworden, en de ondergang des lands was voor allen zo duidelijk, dat de goedhartige en vaderlandlievende koningin in persoon naar haren broeder, de keizer, op de rijksdag te Augsburg is gereisd, en zijn Majesteit zozeer overtuigd heeft, dat het plakkaat

enigszins is gewijzigd en verzacht; nochtans heeft Antwerpen zwarigheid gemaakt het Plakkaat te laten afkondigen, omdat zij vernomen hadden, dat enige geestelijken in het geheim tot inquisiteurs waren aangesteld, totdat men hun vast beloofd en toegezegd heeft, dat zij met generlei Inquisitie hoegenaamd zouden gekweld worden, maar dat de inwoners en kooplieden zouden blijven bij hun oude vrijheden en privileges, waarom zij ook tegen de toelating der voorzegde uitroeping bij twee afzonderlijke akten hebben geprotesteerd op de vierde en vijfde November vijftienhonderd vijftig.

Hoewel het nu scheen, dat het ontstane gemor en de gevreesde oproerigheid der gemeente gestild en gedempt was, zo is de haat en afkeer van velen tegen de Inquisitie en de vervolging zeer toegenomen, want, hoe groter de vervolging werd, hoe groter menigte de roomse kerk verliet en de gereformeerde religie aannam. Temeer was dit het geval, omdat zij bespeurden, dat niettegenstaande de gemaakte bezwaren tegen de Inquisitie, degenen, die door de paus en de keizer tot geheime inquisiteurs waren aangesteld, zoals Ruard Tapper en Remigius Driutius niet aflieten alles in het werk te stellen om aan hun last gevolg te geven, en niet alleen zij, maar ook andere geestelijken, hun ondergeschikten, als Mr. Petrus Titelmannus, Wilhelmus Lindanus, Franciscus Sonnius en anderen daartoe aangesteld, die zich niet hebben ontzien, in sommige provinciën, waar het genoemde Plakkaat van April was uitgeroepen, in gevolge hun last enigen te vervolgen en te doden, voornamelijk in Vlaanderen, Holland, Henegouwen, Artois, Doornik, Rijssel en elders, hetwelk het volk zeer verdroot, als zij vernamen en hoorden de wreedheid, gierigheid en zonderlinge voorstellingen der inquisiteurs, en als zij zagen het verloop van veel volks als gevolg van de kwellingen en vervolgingen der inquisiteurs, zo zelfs dat West-Vlaanderen en andere plaatsen geheel ontbloot werden van rijkdom en handwerkslieden. Dit was de aanvang van de ondergang der Nederlanden.

Na de lezer aldus ingeleid te hebben, gaan wij voort met het verhaal van de martelaren, die in het jaar vijftienhonderd vijftig hun leven gewillig voor de getuigenis der Goddelijke waarheid hebben afgelegd.

Hoofdstuk XII - Algemene Vervolgingen in Schotland

Verhaal van de vervolgingen van Schotland onder het bewind van koning Henry VIII

Hoofdstuk XI - Een Verslag van de Vervolgingen in Nederland

Het licht van het evangelie verspreidde zich met succes over de Nederlanden. En de paus zette de keizer aan tot een vervolging tegen de protestanten. Als gevolg hiervan vielen vele duizenden als martelaren door bijgelovige boosaardigheid en barbaarse onverdraagzaamheid, waaronder de meest opmerkelijke:

Wendelinuta, een vrome protestantse weduwe, werd gearresteerd vanwege haar geloof. Verschillende monniken probeerden tevergeefs om haar tot inkeer te brengen. Omdat ze geen succes hadden, wenste een katholieke dame die ze kende toegelaten te worden tot de kerker waarin ze opgesloten zat. Ze beloofde zich tot het uiterste in te spannen om de gevangene over te halen de gereformeerde religie op te geven. Toen ze werd toegelaten in de kerker, deed ze haar best om de taak uit te voeren, maar haar inspanningen waren vruchteloos. Ze zei: "Lieve Wendelinuta, als je ons geloof niet wilt omarmen, houd dan tenminste de dingen die je belijdt geheim in je eigen boezem, en streef ernaar je leven te verlengen." Waarop de weduwe antwoordde: "Mevrouw, u weet niet wat u zegt, want met het hart geloven we tot gerechtigheid, maar met de tong belijden we tot zaligheid." Omdat ze absoluut weigerde te herroepen, werden haar goederen in beslag genomen en werd ze veroordeeld tot de brandstapel. Op de plaats van executie hield een monnik haar een kruis voor en gebood haar het te kussen en God te aanbidden. Waarop ze antwoordde: "Ik aanbid geen houten god, maar de eeuwige God die in de hemel is." Ze werd toen geëxecuteerd, maar door de eerder genoemde rooms-katholieke dame werd haar de gunst verleend om gewurgd te worden voordat ze verbrand werd.

Twee protestantse geestelijken werden verbrand in Colen; een koopman uit Antwerpen, genaamd Nicolaas, werd vastgebonden in een zak, in de rivier gegooid en verdronken. Pistorius, een geleerde student, werd in een dwaze jas naar de markt van een Nederlands dorp gebracht en aan de vlammen overgeleverd.

Zestien protestanten werden veroordeeld tot onthoofding en een protestantse predikant moest de executie bijwonen. Deze heer vervulde de functie van zijn ambt met grote gepastheid, vermaande hen tot berouw en gaf hen troost in de barmhartigheden van hun Verlosser. Zodra de zestien onthoofd waren, riep de magistraat naar de beul: "Er is nog een slag te gaan; je moet de dominee onthoofden; hij kan nooit op een beter moment sterven dan met zulke uitstekende voorschriften in zijn mond en zulke prijzenswaardige voorbeelden voor hem." Hij werd dus onthoofd, hoewel zelfs veel van de rooms-katholieken zelf dit staaltje van verraderlijke en onnodige wreedheid afkeurden.

George Scherter, een predikant uit Salzburg, werd gearresteerd en in de gevangenis opgesloten omdat hij zijn kudde had onderwezen in de kennis van het Evangelie. Terwijl hij in de gevangenis zat, schreef hij een geloofsbelijdenis; kort daarna werd hij veroordeeld, eerst om onthoofd te worden en daarna om tot as verbrand te worden. Op weg naar de executieplaats zei hij tegen de toeschouwers: "Opdat jullie weten dat ik als een waar christen sterf, zal ik jullie een teken geven." Dit werd inderdaad geverifieerd op een zeer merkwaardige manier; want nadat zijn hoofd was afgehakt en het lichaam een korte tijd met de buik naar de grond lag, draaide het zich plotseling op de rug, toen de rechtervoet over de linkervoet kruiste, net als de rechterarm over de linkerarm; en op deze manier bleef het liggen totdat het in de vlammen werd gelegd.

In Louviana werd een geleerde man, Percinal genaamd, in de gevangenis vermoord. Justus Insparg werd onthoofd omdat hij Luthers preken in zijn bezit had.

Giles Tilleman, een Brusselse messenmaker, was een man van grote menselijkheid en vroomheid. Hij werd onder andere als protestant gearresteerd en de monniken deden vele pogingen om hem over te halen zich te bekeren. Hij had eens per ongeluk een goede kans om uit de gevangenis te ontsnappen en men vroeg hem waarom hij daar geen gebruik van maakte. Hij antwoordde: "Ik zou de bewaarders niet zoveel kwaad willen doen, omdat ze mijn afwezigheid zouden hebben moeten verantwoorden als ik was weggegaan." Toen hij veroordeeld werd om verbrand te worden, dankte hij God vurig dat Hij hem de gelegenheid had gegeven om door het martelaarschap Zijn naam te verheerlijken. Toen hij op de plaats van executie een grote hoeveelheid brandhout zag, wenste hij dat het grootste deel daarvan aan de armen gegeven zou worden, zeggende: "Een kleine hoeveelheid is voldoende om mij te verteren." De beul bood aan hem te wurgen voordat het vuur werd aangestoken. Maar hij wilde niet toestemmen en zei dat hij de vlammen trotseerde; hij gaf de geest met zo'n kalmte, dat hij zich nauwelijks bewust leek te zijn van de gevolgen ervan.

In het jaar 1543 en 1544 woedde de vervolging in heel Vlaanderen op de meest gewelddadige en wrede manier. Sommigen werden veroordeeld tot eeuwige gevangenschap, anderen tot eeuwige verbanning; maar de meesten werden ter dood gebracht door ophanging, verdrinking, opsluiting, verbranding, levend begraven of door marteling op de pijnbank.

John de Boscane, een ijverige protestant, werd vanwege zijn geloof gearresteerd in de stad Antwerpen. Tijdens zijn proces verklaarde hij standvastig dat hij de gereformeerde religie aanhing, waardoor hij onmiddellijk werd veroordeeld. De magistraat was echter bang om hem in het openbaar ter dood te brengen, omdat hij populair was door zijn grote vrijgevigheid en bijna alom geliefd was om zijn onschuldige leven en voorbeeldige vroomheid. Omdat besloten werd hem privé te executeren, werd het bevel gegeven hem in de gevangenis te verdrinken. De beul stopte hem in een grote tobbe, maar Boscane stribbelde tegen en stak zijn hoofd boven water. De beul stak hem met een dolk op verschillende plaatsen totdat hij stierf.

Rond dezelfde tijd werd John de Buisons, een andere protestant, in het geheim gearresteerd en privé geëxecuteerd in Antwerpen. Er waren veel protestanten in die stad. Omdat de gevangene veel aanzien genoot, vreesden de magistraten een opstand en gaven ze hem daarom het bevel om in de gevangenis onthoofd te worden.

In 1568 na Christus werden in Antwerpen drie personen gearresteerd, Scoblant, Hues en Coomans genaamd. Tijdens hun opsluiting gedroegen zij zich met grote standvastigheid en opgewektheid, bekenden dat de hand van God verscheen in wat hen was overkomen en bogen voor de troon van zijn voorzienigheid. In een brief aan enkele waardige protestanten verwoordden zij zichzelf in de volgende woorden: "Omdat het de wil van de Almachtige is dat we moeten lijden voor Zijn naam, en vervolgd worden omwille van Zijn Evangelie, onderwerpen we ons geduldig. Bij deze gelegenheid zijn we blij; hoewel het vlees in opstand kan komen tegen de geest, en kan luisteren naar de raad van de oude slang, toch zullen de waarheden van het Evangelie zulke raad voorkomen. Christus zal de slang de kop vermorzelen. We zijn niet verstoken van troost in gevangenschap, want we hebben geloof. We zijn niet bang voor ellende, want we hebben hoop; en we vergeven onze vijanden, want we hebben naastenliefde. Wees niet bezorgd om ons, want wij zijn gelukkig in onze gevangenschap door de beloften van God. Wij roemen in onze banden en verheugen ons dat we waardig zijn om te lijden omwille van Christus. Wij verlangen niet om vrijgelaten te worden, maar om gezegend te worden met standvastigheid. We vragen geen vrijheid, maar de kracht van volharding; en wensen geen verandering in onze toestand, behalve die welke een kroon van martelaarschap op ons hoofd plaatst."

Scoblant werd eerst voor zijn proces gedaagd; toen hij volhardde in de belijdenis van zijn geloof, kreeg hij het doodvonnis. Bij zijn terugkeer in de gevangenis verzocht hij de bewaker dringend geen broeders toe te laten tot hem te naderen, zeggende: "Zij kunnen mij geen goed doen, maar kunnen mij zeer storen. Ik hoop dat mijn redding al in de hemel is bezegeld en dat het bloed van Christus, waarop ik mijn vertrouwen heb gesteld, mij van mijn ongerechtigheden heeft afgewassen. Nu ga ik deze mantel van klei afwerpen om bekleed te worden met gewaden van eeuwige heerlijkheid, door wiens hemelse helderheid ik bevrijd zal zijn van alle dwalingen. Ik hoop dat ik de laatste martelaar mag zijn voor de pauselijke tirannie, en dat het bloed dat al vergoten is voldoende zal zijn om de dorst van de paapse wreedheid te lessen; dat de Kerk van Christus hier rust zal hebben, zoals zijn dienaren hierna." Op de dag van zijn executie nam hij pathetisch afscheid van zijn medegevangenen. Op de brandstapel zei hij vurig het Onze Vader en zong de Veertigste Psalm. Tenslotte droeg hij zijn ziel aan God op. Hij werd levend verbrand.

Hues stierf kort daarna in de gevangenis; bij die gelegenheid schreef Coomans aldus aan zijn vrienden: "Ik ben nu beroofd van mijn vrienden en metgezellen; Scoblant is gemarteld en Hues is dood. Door de bezoeking van de Heer; toch ben ik niet alleen, ik heb de God van Abraham, van Izaäk en van Jakob bij mij; Hij is mijn troost en zal mijn loon zijn. Bid tot God

om mij te sterken tot het einde, want ik verwacht elk uur bevrijd te worden uit deze woonplaats van klei."

Tijdens zijn proces bekende hij vrijmoedig de gereformeerde religie aan te hangen, antwoordde met een manhaftige standvastigheid op elke aanklacht tegen hem en bewees het Schriftuurlijke deel van zijn antwoorden uit het Evangelie. De rechter vertelde hem dat de enige alternatieven herroeping of de dood waren; en besloot met de vraag: "Zult u sterven voor het geloof dat u belijdt?" Waarop Coomans antwoordde: "Ik ben niet alleen bereid om te sterven, maar om er de meest ondraaglijke kwellingen voor te ondergaan; waarna mijn ziel haar bevestiging van God zelf zal ontvangen, te midden van de eeuwige heerlijkheid." Hij werd veroordeeld, ging opgewekt naar de plaats van executie en stierf met de meest manhaftige standvastigheid en christelijke berusting.

Willem van Nassau werd het slachtoffer van verraad. Hij werd in zijn eenenvijftigste levensjaar vermoord door Beltazar Gerard, een inwoner van Ranche Compte, in de provincie Bourgondië. Deze moordenaar, in de hoop op een beloning hier en hierna, voor het doden van een vijand van de koning van Spanje en een vijand van de katholieke religie, nam het op zich om de Prins van Oranje te vernietigen. Nadat hij zich van vuurwapens had voorzien, hield hij hem in de gaten toen hij door de grote zaal van zijn paleis liep om te gaan eten, en eiste een paspoort. De prinses van Oranje merkte dat de moordenaar met een holle en verwarde stem sprak en vroeg naar zijn identiteit. De prins antwoordde dat het er een was die een paspoort eiste, dat hij binnenkort zou krijgen.

Voor het diner gebeurde er verder niets, maar toen de prins en prinses na het diner door dezelfde zaal terugkeerden, schoot de moordenaar, zoveel mogelijk verborgen door een van de pilaren, op de prins. Bij het ontvangen van de wonden, zei de prins alleen: "Heer, ontferm U over mijn ziel en over deze arme mensen," en stierf onmiddellijk.

De klaagzangen in de Verenigde Provincies waren algemeen, vanwege de dood van de Prins van Oranje; en de moordenaar, die onmiddellijk werd opgepakt, kreeg het vonnis om op de meest voorbeeldige manier ter dood te worden gebracht. Zijn enthousiasme, of dwaasheid, was echter zo groot dat hij, toen zijn vlees door roodgloeiende nijptangen werd verscheurd, koel zei: "Als ik vrij was, zou ik zo'n daad opnieuw begaan."

De begrafenis van de prins van Oranje was de grootste die ooit in de Lage Landen te zien was geweest, en misschien was het verdriet om zijn dood wel het meest oprecht, omdat hij het karakter achterliet dat hij echt verdiende, namelijk dat van vader van zijn volk.

Tot slot werden er in verschillende delen van Vlaanderen massa's mensen vermoord; in de stad Valence in het bijzonder werden zevenenvijftig van de belangrijkste inwoners op één dag afgeslacht omdat ze weigerden het bijgeloof van Rome te omarmen. Grote aantallen mochten wegkwijnen in gevangenschap, totdat ze omkwamen door de onaangenaamheid van hun kerkers.

Patrick Hamilton [JAAR 1528]

Patrick Hamilton was geboren uit een adellijk gedacht van Hamilton, ja zelfs verwant aan de koning van Schotland. Op bijna 23-jarige leeftijd was hij reeds, door zijn goed ontwikkeld verstand, in geen geringe mate in Gods Woord bevestigd en opgebouwd. Uit Schotland vertrok hij naar de hoge school te Marburg in Hessen, teneinde nog betere gronden voor de Evangelische waarheid te leggen, waar hij dan ook zeer in kennis toenam.

Daarna keerde hij van Marburg naar Schotland terug, en predikte daarin het openbaar en onbevreesd het Evangelie. Toen dit de hogere geestelijken en priesters, benevens andere dienaren van de antichrist vernamen, vergaderden zij in de stad St. Andries, en beraadslaagden daar, hoe zij omtrent Patrick handelen zouden. Dat hij van koninklijk bloed was, kwam hij hen niet in aanmerking. Zij legden het er op toe om hem gevangen te nemen en te doden, waartoe zij de koning van Schotland, die nog jong was, en geen groot verstand had, gemakkelijk konden bewegen.

Zij gelastten Patrick ook daar te komen, teneinde op de 1e Maart in het jaar 1528 voor hen te verschijnen. Patrick, met ijver bezield om belijdenis van de christelijke waarheid af te leggen, kwam daar een dag vroeger dan hij ontboden was. Nauwelijks had men vernomen, dat hij gekomen was, of hij werd door de bovengenoemde geestelijken beschuldigd. En, aangezien hij in de belijdenis van het evangelie volhardde, en dit niet wilde verloochenen, deden zij hem in de ban, namen hem gevangen,en veroordeelden hem ter dood. Aldus werd hij in het openbaar verbrand, en aan de almachtige God opgeofferd in het jaar 1528, op de leeftijd van 24 jaren.

Hendrikus, uit Vlaanderen [JAAR 1528]

Hendrikus, in Vlaanderen geboren, was een Augustijner monnik, die later het monnikspak en dat leven vaarwel zei, en in het huwelijk trad. Daarna reisde hij als een koopman, en werd te Kortrijk, om het Evangelie, gevangen genomen, en naar Doorrijk gebracht. waar hij gedurende zeven maanden in een diepe gevangenis geboeid lag. Eindelijk beloofde mr. Balthazar Cordensis hem het behoud van zijn leven, indien hij belijden wilde, dat de vrouw, die hij getrouwd had, een hoer was. Hij wilde dit in geen dele doen, maar bleef volstandig in de eenmaal afgelegde belijdenis van het geloof. Vervolgens werd hij van zijn priesterschap en monnikenorde ontzet, waarover hij met vrolijk gemoed de Heere dankte en zong: “Te Deum laudamus; te Dominum confitemur.

Daarna werd hij veroordeeld om levend verbrand te worden, welke pijn hij, om de naam van Jezus Christus, met bewonderenswaardige standvastigheid doorstond in het laatst van de maand April, in het jaar onzes Heeren 1528.

Steven Renier [JAAR 1528]

Te Nonnay, in Languedoc, in het aartsbisdom Vienne gelegen, bestond een kast, die men gewoonlijk "de heilige deugden" noemde. Het volk had zich laten wijsmaken, dat zij een groot en wonderlijk heiligdom bevatte, hetwelk nooit iemand gezien had, aangezien de kast gewoonlijk boven aan het gewelf der kerk bevestigd was, terwijl de mispriesters van haar zeiden, dat toen op zekere tijd iemand erin wilde zien, die daarom blind en lam gas geworden. Deze kast werd opzekeren Hemelvaartsdag van boven gelaten, en met grote pracht omgedragen, zodat mannen, vrouwen en kinderen van alle zijden in het hemd en met ontblote hoofden en voeten samen liepen, en zichzelf gelukkig achtten, wanneer zij haar kussen mochten. Toen op zekere tijd deze kast door het slot werd gedragen, werden alle gevangenen losgelaten, zelfs zij die de grootste schelmstukken bedreven hadden, uitgenomen de aanhangers van Luthers leer.

Toen deze stad in zulk een duisternis verzonken lag, zond God, in het jaar 1528, een leraar der Heilige Schrift daarheen, Stefanus Machapolis genaamd, een bedelmonnik, die naar Saksen gereisd was, om Dr. Martinus Luther te zien en te horen. Deze begon tegen het bovengenoemde misbruik en alle andere afgoderij en het bijgeloof in het openbaar te prediken; doch hij zag zich verplicht van daar te gaan en zich naar een andere plaats te begeven. In dezelfde stad kwam een ander, een Franciscaner monnik, Steven Renier genaamd, die zich nog beter van zijn plicht kweet.

Deze werd daarom gevangen genomen, doch hij bleef standvastig tot het einde, zodat hij de goddelijke waarheid met zijn eigen bloed te Vienne verzegelde. waar hij levend verbrand werd, terwijl de Heere hem met een bijzondere standvastigheid versterkte.

Een glasblazer en een riemsnijder [JAAR 1528]

Onder de regering van Ferdinand de eerste, werden twee Hoogduitse handwerkslieden, van wie de een glasblazer en de ander een riemsnijder was, door de monniken als Lutheranen aangeklaagd en door de geestelijken te Praag tot de vuurdood veroordeeld. Toen zij naar de gerichtsplaats gebracht werden, bespraken zij vele zaken uit de Heilige schrift, zodat zij zelfs enige tot schreien bewogen. Aan de paal geplaatst zijnde, versterkte de een de ander op bemoedigende wijze; want toen de glasblazer zei: "Daar de Heere Jezus zeer wrede dingen voor ons heeft geleden, laat ons ook deze dood graag ondergaan, en ons verblijden, dat ons deze genade wedervaart van voor de wet Gods te lijden, antwoordde de riemsnijder: “Ik heb op mijn bruiloftsdag zulk een blijdschap niet gesmaakt als ik nu gevoel. Toen het hout werd ontstoken, baden zij met luider stem: "Heere Jezus Christus, Gij hebt in uw benauwdheden voor uw vijanden gebeden. Wij bidden dan ook, vergeef de koning, die van Praag en de geestelijkheid, want zij weten niet wat zij doen, en hun handen zijn vol bloed. Allerliefste mensen, bidt voor uw koning, dat hem de Heere de kennis der waarheid geve, want de bisschoppen en de geestelijkheid verleiden hem. Na deze zeer godvruchtige vermaning

uitgesproken te hebben, ontsliepen zij zeer zacht in de Heere, op de 28sten Augustus, in het jaar onzes Heeren 1528.

Mr. Jakob Keyser, bijgenaarnd Schlosser [JAAR 1529]

Mr. Jakob Keyser was een bedienaar van het goddelijke Woord te Schwarzenbach, in de heerschappij Brijsenzee, onder het gebied van Zürich. Hij was geboortig van Uznach, uit het Baseal, hetwelk die van Schwyz toebehoorde. Toen hij eens, op het voortdurend aanhouden van zijn landslieden, in de week naar Oberkirch gegaan was, en daar het Evangelie gepredikt had, werd hij in het bos te Eschenbach door enige lieden van Schwyz gevangen genomen, en wel de 22ste Mei 1529, en van daar weggevoerd naar het hoofdvlek Schwyz. En, ofschoon de heren van Zürich voor hem tussenbeiden traden, teneinde hem in het leven te behouden, werd hij toch de 29sten Mei daar levend verbrand. In het begin was hij wat kleinmoedig, maar werd daarna in de dood gesterkt, en riep God, door Jezus Christus, zijn enige Verlosser en Voorbidder, tot het einde vurig aan.

Lodewijk van Berquin [JAAR 1529]

Lodewijk van Berquin, uit het edele geslacht der Berquinen, in Artois geboren, was een zeer geleerd man, die koning Frans de eerste onder zijn edellieden had opgenomen. Dikwerf bestrafte hij de leraren van de Sorbonne (de godgeleerde school te Parijs) over dwalingen. Aangezien hij naar de beginselen der Evangelische waarheid handelde, waren zij hem zeer vijandig en brachten hem in groot gevaar. Door hun listige toeleg viel hij in handen van de opperste raad van Parijs, van wie hij het vonnis ontving, dat zijn uitgegeven boeken moesten verbrand worden; dat hij de artikelen, die hem ten laste gelegd werden, moest afzweren, en dat hij een eeuwige gevangenschap moest ondergaan met die verstande, dat de gehele zaak aan de wil en het goedvinden van de koning zou onderworpen blijven. En, ofschoon hij door grote en aanzienlijke mannen daartoe aangezocht en geraden werd, wilde Berquin het vonnis van de raad in geen dele gehoorzamen. Toen hij volstandig bleef en alles verachtte, werd hij eindelijk, door een ander vonnis als een hardnekkig ketter veroordeeld, en wel dat men hem eerst met een strop zou verworgen, en daarna op een plein, Grève genaamd, verbranden. Met bewonderingswaardige standvastigheid onderging hij dit alles in de maand Mei van het jaar onzes Heeren 1529.

Dionysius van Rieux [JAAR 1529]

Dionysius van Rieux was een van de eerste, die te Melden de Evangelische leer beleed, en met zijn bloed standvastig bezegelde. Hij betuigde openlijk, dat de mis een ware verloochening van de dood en het lijden van Christus Jezus was. Dit gevoelen en deze waarheid hield hij vast; doch Briconet, de bisschop van Melden, beproefde door alle:lei middelen hem hiervan af te brengen, en beloofde hem te zullen verlossen, en ook de jaarlijkse renten en voordelen te zullen geven. Doch hij stond hem zeer sterk tegen, bestrafte hem hard en zei: "Ja heer, bent gij er toe gekomen en zo uitzinnig geworden dat gij mij tot zodanige

verloochening, en verzaking van mijn God wilt verleiden? Weet gij niet, dat er geschreven staat: "Wie Mij verloochend zal hebben voor de mensen, die zal Ik ook verloochenen voor mijn Vader". Deze woorden van onze Heere Jezus Christus waren hij deze vromen man derwijze in zijn hart gedrukt, dat hij die dikwerf met groten nadruk herhaalde, ja dikwerf verschrikte, wanneer hij die uitsprak.

Hij werd veroordeeld om levend verbrand te worden, en op een stuk mandwerk naar de gerichtsplaats gevoerd, terwijl hij onophoudelijk sprak en het volk vermaande, dat zij de waarachtige leer van het eeuwige leven en van de zaligheid moesten aannemen. Men had een houten kruis in zijn handen gebonden, dat hij echter met inspanning van alle krachten uit zijn handen wist los te wringen, en wierp het in een plaats, waar het water placht te vloeien. En, daar het op die dag zeer had geregend, dreef het kruis met het water weg, hetwelk de priesters en monniken derwijze speet en ergerde, dat zij zich niet konden bedwingen hem allerlei leed aan te doen. Aldus werd hij levend verbrand, en wel, volgens het verlangen van de vijanden der waarheid, onder langzame en onlijdelijke pijnigingen. Drie malen werd hij in de lucht getrokken, terwijl er een zwak vuur onder hem werd gestookt. Intussen liet hij niet na God aan te roepen, totdat hij de adem had uitgeblazen. Alzo werd deze goede en godvrezende man de Heere Christus opgeofferd, op de 3de Juli in het jaar 1529.

Petrus Flysteden en Adolf Clarenbach [JAAR 1529]

Petrus Flysteden, geboren in Gulik, kwam in de maand December van het jaar 1528 te Keulen, om daar de lieden de weg der zaligheid te leren, en de dwalingen aan het licht te brengen, waarin zij gevangen lagen, vooral de schandelijke afgoderij, die zij met het misbrood bedreven. Teneinde daartoe een geschikte gelegenheid te vinden, en dit te beter te kunnen doen, ging hij naar de domkerk, plaatste zich hij het altaar, en bleef daar met het hoofd gedekt staan. Toen nu in de mis de misouwel opgeheven werd, keerde hij zich met de rug naar het volk, zuchtte enige malen en spuwde op de grond.

Na afloop van de mis wandelde hij nog enige tijd in de domkerk rond. Door de priesters en de leken, die daar tegenwoordig waren, werd dit opgemerkt, en deze verwonderden er zich zeer over, dat hij de misgod, hun sacrament, zoals zij dit noemden, geen eer bewees, noch aanbad. Niemand evenwel vroeg hem, zoals hij gehoopt had, om welke reden hij dit deed.

De priesters haastten zich dit de opperrechter bekend te maken, die op de straat stond te wachten, totdat hij de dom verlaten zou, en hem daar aangreep en zei: Gij moet met ons mee gaan. Onverschrokken met een lachenden mond antwoordde Petrus: "Graag, daarom ben ik hier gekomen." Vervolgens brachten de dienaars hem als gevangene naar de Frankentoren.

Toen Petrus daar gedurende geruime tijd gezeten had, vaardigde de raad van Keulen enige af, die met de kettermeester en andere leraren tot hem kwamen, en hem onder vele andere artikelen ook vroegen om welke reden hij het hoogwaardig sacrament veracht, versmaad en zich daartegen zo verzet had. Petrus antwoordde, dat hij het nachtmaal des Heeren Christus

niet had veracht, maar alleen het misbruik; en dat hij dit met geen andere bedoeling had gedaan, dan dat de gemeente hem daarover aanspreken zou, en hij dusdoende gelegenheid zou hebben, het dwalende volk, dat het sacrament als zijn God eerde, te onderrichten en te vermanen.

Toen zij hem vroegen, of hij over deze daad berouw had, en hij dit nog wel eens zou doen, antwoordde hij, dat het hem niet berouwde; en hij wel te Keulen zou willen komen om dit te doen, omdat het sacrament geen God is, en men zulke afgoderij, als uien daar bedreef, niet behoefde te dulden. Hij verklaarde verder, dat het slechts uiterlijke tekenen waren, die men in het geloof moest gebruiken, en daarom ook niet moesten eren, aanbidden of in een kastje sluiten. Deze en dergelijke antwoorden brachten de heren aan de raad over, waarop werd besloten, dat, wanneer hij zijn voornemen niet liet varen, men hem aan de opperbestuurder van het hoogwereldlijk gericht zou overleveren, om hem terecht te stellen. Toen hij overgeleverd werd, ging hij met een opgeruimd gelaat naar het huis van de opperbestuurder, zodat zelfs ieder er zich over verwonderde.

Evenmin was hij mismoedig, toen hij in de kelder gebracht werd. Daar enige tijd vertoefd hebbende, lieten de opperbestuurder en de schepenen hem er uit halen, teneinde hem aan het gestrengste onderzoek te onderwerpen, terwijl zij meenden hem tot herroepen te zullen dwingen. Zij pijnigden hem zo lang, dat het de beul zelf, zoals hij betuigd heeft, begon te hinderen; die hem dan ook niet langer wilde martelen. Zij wonnen er echter niets anders hij, dan dat hij alleen tot God zuchtte, en Hem om troost en hulp aanriep, en ook dankte, dat Hij hem waardig keurde, om Zijns Woords wil te lijden. Toen zij niets op hem vermochten, lieten zij hem weer in het blok geboeid liggen, spijzigden hem met brood en water, pijnigden hem van tijd tot tijd, en dreigden hem nu en dan met een zwaard en de brandstapel, opdat hij herroepen zonde.

Daarna bracht men hij hem Adolf Clarenbach, die vroeger onderwijzer te Wezel was, en te Keulen, om de Evangelische waarheid, die hij standvastig beleed, werd gevangen genomen. Vervolgens werd hij, na veel met de leraren en schriftgeleerden over het aanbidden van de heiligen, over de pauselijke macht, over de mis, over het vagevuur en over andere menselijke instellingen en geboden gesproken te hebben, aan de wereldlijken rechter overgeleverd, en alzo hij deze vromen getuige van Jezus Christus, Petrus Flysteden, in de gevangenis gebracht.

Terwijl zij aldus hun dagen in verdrukking doorbrachten, rustten de bloeddorstige schriftgeleerden en leraren niet, en zetten de rechters tegen hen op, teneinde zo hun onschuldig bloed te doen vloeien. Een zekere ziekte, die toen te Keulen heerste, legden zij de gelovigen ten laste, terwijl zij riepen dat God vertoornd was, omdat men de ketters in het leven liet. Zij brachten het eindelijk door hun schreeuwen zo ver, dat men deze beide vrome belijders der waarheid zou doen sterven, wanneer zij niet wilden herroepen.

Toen dit besloten was, kwam op de 7den September 1529, de opperbestuurder in de avond tot hen, en vroeg hun, of zij niet wilden herroepen. Als zij dit weigerden, vertrok hij. Daarna

verschenen er hij hen enige priesters, teneinde hen te onderwijzen, die ook tot hen zeiden, vooral het woord tot Clarenbach richtende: "Lieve Adolf, wij zijn hier niet gekomen om lang met u te redetwisten, maar wij verlangen wel, dat gij het einde wilt bedenken, en niet zo hardnekkig aan uw mening blijft vasthouden; ten allen tijde zijn er toch vele vrome en heilige mensen geweest, God de Heere laat ons immers niet allen dwalen." Adolf antwoordde: "Zo spreken zij gewoonlijk allen; maar wij houden ons aan de Heere Jezus Christus en aan Zijn heilig Woord, niet aan de mensen, en zo kunnen wij niet dwalen. Dat Woord zullen wij belijden zo lang onze mond open is en wij kunnen spreken."

Des anderen daags, omtrent 9 uur kwam de opperbestuurder, en leidde Petrus en Adolf uit de gevangenis, terwijl de beul beiden aan elkaar bond. Toen loofden zij God de Heere, en spraken: "Lof, eer en dank zij U, almachtige Vader, dat Gij deze dag hebt laten aanbreken, waarnaar wij zo lang verlangd hebben. 0 Heere, zie toch neer, want het is tijd." Daarna werden zij naar het gerecht geleid, om het vonnis te horen, en zo verder naar de galg, waar zij heerlijke vermaningen richtten tot het volk, elkaar vertroostten, en de Heere dankten en prezen. Toen zij buiten op het veld kwamen, beleed Adolf, dat zijn hart en gemoed zo vrolijk was, en hij niet geloofde, dat er grotere vreugde op aarde gesmaakt kon worden.

Daar vroeg een monnik hem, of men ook zielsmissen voor hen lezen zou, in dat geval wilden zij het geld daartoe hij het volk inzamelen, zoals gewoonlijk plaats had. Adolf antwoordde: Geenszins; ik vraag naar uw gewoonte niet, of meent gij, dat onze zielen in de zak der priesters moeten varen?”

Vervolgens begon Petrus in het kort zijn geloof aan het volk mee te delen, hoewel de opperbestuurder hem herhaalde malen in de rede viel, en maakte het volk de artikelen duidelijk, waarom zij moesten sterven. Toen de opperbestuurder dat hoorde, zei hij tot de scherprechter: “Hang de boef op! Petrus zei tot de opperbestuurder: “Heer opperbestuurder, gij begint het bloed der christenen te vergieten; zie voor uzelf toe, wat gij doet, opdat gij het voor God kunt verantwoorden. Pilatus wist niet, wat hij deed; maar gij weet wel, wat gij doet, en waarom gij het doet. Ga nu heen en zeg, dat gij aan het bloedvergieten onschuldig bent. Er staat geschreven: "Gij Rechters, oordeelt, wat recht is." Vervolgens trad de scherprechter op Petrus toe, en trok hem de klederen, tot op het hemd, uit, en bond hem de handen op wrede wijze over elkaar. Toen kwam Adolf tot hem, en zei: "Broeder, wees sterk in de Heere en vertrouw op Hem; want heden zullen wij met Christus onze broeder in eeuwigheid leven. Wees standvastig in het geloof, en vrees het vuur niet. Ik zal ook op de Heere vertrouwen en Zijn Woord zal mijn zegel zijn." Petrus antwoordde: "Ik wil sterven als een christenmens." Toen nam de beul hem, en leidde hem in de hut, die van hout en stro was samengesteld, zette hem aan de paal, wierp een keten om de hals, zodat hij niet meer spreken kan, en met zijn voeten begon te spartelen, en hij blies daarop de laatste adem uit.

Toen Adolf zich ontkleed had, ging hij zelf vrijwillig naar de hut, sloeg zijn ogen naar de hemel en dankte de Heere. Als hij in de hut kwam, en zag, dat Petrus de geest gegeven had,

sprak hij bij zijn lijk: "Broeder, hebt gij de geest gegeven, dan is de Heere genadig geweest; ik wil u spoedig volgen." Toen hij zich aan de paal geplaatst had, bond de scherprechter hem, hing hem een zak buskruit aan de hals, en stak het vuur aan. Adolf verlangde, dat men hem intussen de belijdenis des christelijken geloofs zou voorlezen, wat een monnik dan ook deed. Toen dit geëindigd was, zei Adolf: Dit geloof ik, en hij dit geloof wil ik leven en sterven.

Terwijl intussen het vuur begon te branden en al feller werd, riep Adolf met luide stem: "0 Heere, in Uw handen beveel ik mijn geest." Daarna ontplofte het buskruit en verstikte hem, zodat hij niet meer spreken kon, en gaf de geest. Aldus werden hun lichamen samen verbrand in het jaar 1529.

Willem van Zwolle [JAAR 1529]

Willem van Zwolle was vroeger in groot aanzien hij Christiaan, koning van Denemarken, en gesteld over de vestingwerken. Toen hij daarna in de leer van het Evangelie onderwezen was, beleed hij die, waar hij ook kwam, met grote standvastigheid. Op aanhitsen van de schriftgeleerden en farizeese drogredenaars van Leuven, werd hij te Mechelen, in Brabant, gevangen genomen, omdat hij van de waarheid des Evangelies een vrijmoedige belijdenis had afgelegd. Deze hielden hem enige schriftelijke artikelen voor, met het bevel, dat hij die binnen twaalf dagen moest beantwoorden. Deze artikelen waren de volgende:

1. Of het een christen vrij staat een eed te doen, als de overheid die van hem eist.

2. Hoe ver de pauselijke macht zich uitstrekt.

3. Of er geen vagevuur is, waarin de zielen na dit leven gepijnigd worden.

4 Of men de gestorven heiligen moet aanroepen.

5. Of het niet genoeg is, als men het sacrament onder één gestalte ontvangt.

6. Of men op verboden dagen boter, eieren en vlees mocht eten.

7. Of niet zij, die de gelofte van een kuis leven hebben afgelegd, schuldig zijn hun gelofte te vervullen.

8. Of men de geboden der kerk en die des keizers niet moest gehoorzamen, die verboden om boeken van Luther te kopen, te bezitten en te lezen.

Op deze artikelen antwoordde Willem schriftelijk en zond het antwoord toe aan de deken van Leuven.

Aangaande het 1e artikel, betreffende het eedzweren, zei hij, dat een christen met een goed geweten mocht zweren hij de naam van God, als hij daartoe verzocht werd van de overheid om de waarheid te bevestigen van die dingen, welke de ere Gods en de welvaart van de naaste betreffen; maar in onbeduidende zaken moeten onze woorden zijn ja, ja, en neen, neen, volgens de leer van Christus, Matth. 5, vs. 37.

Op het 2de artikel, betreffende de pauselijke macht antwoordde hij: Zo lang de paus het wereldlijke zwaard gebruikt, en zich aan de gehoorzaamheid der overheid onttrekt, en hij er zich niet om bekommert, hoe hij het geestelijke zwaard zal aanwenden, namelijk Gods Woord, Ef. 6, zo lang heeft hij geen macht, om het geweten te binden of te ontbinden.

Op het 3de artikel, dat van het vagevuur spreekt, zei hij, dat hij liever wilde sterven, dan te geloven dat er een vagevuur is, zoals de pausgezinden zich inbeelden en voorgeven. Want een oprecht christen weet hij zijn sterven, dat hij zalig is, en dat hij, die niet gelooft, veroordeeld is, zodat de missen, de nachtwaken en jaargetijden de stervenden niet kunnen baten.

Op het 4de, betreffende de aanroeping van gestorven heiligen, zei hij, dat de heilige Schrift daarvan niets leert, maar dat heiligen, zo lang zij op aarde leven, getrouw voor elkaar moeten bidden, dat wij een enige Middelaar en Voorspraak in de hemel hebben, Jezus Christus, en dat hij zich daarmee tevreden stelde.

Op het 5de, betreffende het sacrament van het lichaam en het bloed van Christus, geloofde hij, dat Christus het Zijnen discipelen tot een Nieuw Testament had gegeven, dat hij de mis niet hield voor een offer of genoegdoening voor de doden, aangezien het bloed van Jezus Christus, aan het kruis vergoten, voor alle gelovigen voldoende is. Verder beweerde hij, dat het tegen het bevel en instelling van Christus was, dat men de leken daarvan alleen het brood gaf; ja, dat dit zelfs was tegen de geestelijke rechten van de paus. Dat men hieruit bespeuren kon, hoe onzinnig deze valse leraars zijn, daar zij niet alleen tegen Gods Woord, maar ook tegen hun geestelijke rechten handelen, die zij nochtans in het algemeen hoger achtten dan Gods Woord.

Op het 6de verklaarde hij, dat het allen gelovigen ten allen tijde geoorloofd is vlees te eten, zo het slechts matig en met dankzegging geschiedt, doch voor zich moesten toezien, dat zij er niemand door ergerden. "Overigens zijn alle dingen," zei hij, de gelovigen rein; maar de ongelovigen is niets rein, omdat hun gemoed onrein is. Ik heb er nochtans niet tegen, dat in lijden van droefheid vastendagen worden ingesteld, zoals op het bevel van de koning van Ninevé geschiedde, teneinde men door zodanige uitwendige handelingen het volk tot hartelijk berouw en het inroepen van Gods barmhartigheid opwek. Wie nu in dit geval het bevel van de koning, van de keizer of van de overste veracht en overtreedt, vertoornt daarmee God de Heere zwaar. Wanneer overigens een gelovig christen vlees, boter of eieren eet, zo eet hij dit, volgens de leer van Paulus, de Heere, zonder onderscheid te maken in de dagen, waarbij hij moet zorgen, dat de naaste daardoor niet worde geërgerd.

Op het 7de, betreffende de geloften der monniken en nonnen, zei hij: “In de Heilige Schrift kan ik de instelling door God van zulke orden niet vinden, maar dit geschiedt alleen door de mensen buiten het Woord van God. Daarom behoren zulke lieden het kloosterleven vaarwel te zeggen, aangezien hun verrichtingen, waaimede zij de zaligheid menen te verdienen, rechtstreeks strijden tegen de Heilige Schrift.

Op het 8e, waarin over het lezen van Luthers boeken gesproken was, zei hij “Ik heb die gelezen, niet om daardoor de keizerlijke majesteit te verachten, maar om te onderzoeken, wat goed of kwaad was, en vooral om de waarheid te onderscheiden van menselijke leringen en dromerijen, opdat ik de laatste zou kunnen verwerpen.

Om deze oude afgelegde en beproefde belijdenis van het geloof, waai in hij tot het einde toe wilde volharden, verklaarden de bovengenoemde drogredenaars van, Leuven hem voor een ketter, en leverden hem over aan de wereldlijke overheid.

In zijn gevangenschap heeft hij, een geleerde en godzalige man zijnde, zijn laatste wil en belijdenis, benevens zijn gevoelens over de rechtvaardigmaking, de sacramenten, de mis, het vagevuur, de aanroeping van de heiligen, de pauselijke macht, de menselijke instellingen en andere punten, in schrift gesteld, dat later door Johannes Bugenhagen Pomeranus te Wittenberg, in druk werd uitgegeven.

Toen deze getrouwe getuige van Jezus Christus in handen der overheid te Mechelen was overgeleverd, veroordeelde deze hem tot de vuurdood, en alzo werd hij tot as verbrand, op de 20sten Oktober 1529.

In dit jaar verwierp men ook te Straatsburg en te Bazel de leer van de paus, en werd daar de leer der waarheid aangenomen, waardoor vele harten vertroost werden.

Spoedig daarna, en wel in het laatst van de maand Februari 1531, maakten de vorst van Saksen, de landgraaf Johan Philips en enige andere vorsten en aanzienlijken des rijks te Smalkalden een verbond, waarvan de inhoud was, dat men de Evangelische leer zou voorstaan en handhaven.

George Scharer, van Salveld [JAAR 1529]

Nadat George Scharer gedurende negen jaren wereldlijk priester geweest was, ging hij, teneinde God te beter te kunnen dienen, in het klooster der Barrevoetermonniken. Maar, aangezien hij het daar anders vond dan hij wel gehoopt had, zei hij de monnikskap vaarwel; want hij vond daar niet anders dan haat, nijd, geschil, twist en tweedracht, een geveinsd leven, schijnheiligheid, maar geen goede daden. Toen de lust in de waarheid van het Evangelie in hem ontwaakt was, wilde hij niet langer in de broederschap van St. Franciscus blijven, maar ging over tot de gemeenschap van Jezus Christus, "want St. Franciscus," zei hij, "heeft voor mij niet geleden; hij is ook voor mij niet gestorven; hij is ook niet mijn Middelaar en Verlosser, Christus is voor mij gestorven; die alleen is mijn Middelaar en Verlosser. Door Hem alleen kan ik zalig worden."

Gedurende enige tijd verkondigde hij te Rastad, in Beieren het Evangelie, en werd om die reden gevangen genomen. Toen men hem aangaande zijn geloof ondervroeg, legde hij een vrijmoedige belijdenis af, zowel mondeling als schriftelijk, waarom hij later werd onthoofd.

Men was eerst voornemens hem levend te verbranden, doch uit genade werd hij met het zwaard gestraft, met de bepaling nochtans dat men zijn lijk zou verbranden.

Toen hij naar buiten geleid werd, riep hij met een blijmoedig hart de Heere aan, en deed een innig gebed. Daarna sprak hij de omstanders aan en zei: "Zo zeker ik als een christen sterven wil, om het Woord des Heeren, zo zeker zal ik u een teken geven." Hij zijn onthoofding viel hij op de buik, en bleef een geruime tijd liggen. Daarna keerde het lijk zich langzaam om op de rug, de rechter voet over de linker geslagen en de rechter hand over de linker.

Toen de omstanders dit zagen, greep hen een grote ontzetting en schrik aan. De overheid beval nu, dat men het lijk niet zou verbranden, maar begraven. Dit geschiedde omtrent het jaar onzes Heeren Jezus Christus 1529.

Theunis Teecksen, van Naarden in het Gooiland [JAAR 1530.]

Nadat Theunis Teecksen, van Naarden, geruime tijd aan de hogeschool te Leuven gestudeerd had, en zeer in de vrije kunsten en geleerdheid uitblonk, keerde hij naar Naarden terug, waar hij zijn tijd in allerlei ijdelheid doorbracht, zoals dikwerf studenten gewoon zijn te doen. Zijn dagelijkse bezigheid bestond alleen in het, in gezelschap van anderen, najagen van vermaken. Dit duurde zo lang, totdat het God behaagde zijn verstand te verlichten, en hem van een Saulus tot Paulus te maken.

Omtrent het jaar 1530 geschiedde het, dat deze Theunis, terwijl hij op een wandeling buiten de stad was, door God derwijze geslagen werd, dat hij neerviel, en door vier mannen voor dood werd tehuis gebracht. Toen hij later tot zichzelf kwam, zag men aan hem, wat hier boven reeds gezegd is, dat God hem in een Paulus had veranderd, want van die tijd af liet hij zijn wild, woest en ijdel leven varen, en trad, als een discipel van Jezus Christus Diens school binnen. Vroeger had hij het kisten maken geleerd, en wat hij daarmee verdiende, deelde hij op milde wijze uit aan de armen. Vervolgens benaarstigde hij zich, als een andere Paulus, om, naar de mate zijner gaven, de mensen de rechte wegen des Heeren voor te stellen, de instellingen der mensen te bestraffen, en te leren, dat men zich aan Gods Woord alleen behoorde vast te houden. Hij betoonde ook een groten afkeer te hebben van de verordende heilige dagen des pausdoms; van de gruwel der mis met alles, wat daartoe behoorde. Om dit alles was hij bij de Godvrezenden zeer bemind, zodat zij dagelijks zijn gezelschap zochten, om van hem uit Gods Woord onderwezen te worden, hetwelk dan ook met rijke vruchten werd gezegend.

Aangezien echter de duivel onze aartsvijand is en een vader der leugens, begon hem dit al spoedig te ergeren, en hij zocht dit dan ook door zijn handlangers te verhinderen, hetwelk hem ook ten dele gelukte. Was hij bij velen, om zijn deugdzaam leven en goed onderwijs bijzonder bemind, aan de anderen kant werd hij ook door velen gehaat. Zijn vijanden brachten het zover, dat hij bij de procureur-generaal, Mr. Brunt, van Amsterdam, hij het Hof van Holland werd

aangeklaagd als iemand die dagelijks verleiding en oproer onder het volk teweeg bracht. Over deze aanklacht werd hij door de procureur-generaal aan het Hof ontboden. In gezelschap van zekere Meijnart, van Heusden, die later de betrekking van ambtenaar te Arnemuiden in Zeeland bekleedde, verscheen hij daar met grote vrijmoedigheid, terwijl Meijnart hij de deur van des procureurs huis op Theunis bleef wachten.

Toen Theunis hij de procureur kwam, gaf hij met behoorlijken eerbied te kennen, dat hij de man was, die hij van Naar de ontboden had, en dat hij gekomen was, eensdeels om de waarheid te verdedigen en anderdeels om zijn beschuldigers van valsheid te overtuigen. Terwijl Theunis met de procureur in gesprek was, en zij inzonderheid spraken over de mis, stemde de procureur-generaal met hem in, wat hij aangaande de mis gezegd had, en voegde er hij, dat hij ook van die mening was, maar die mening, om zijn ambt en eer te behouden, geheim hield. Na een lang samenspraak liet hij Theunis gaan, en zei hem, dat hij moest vertrekken, totdat hij hem weer zou ontbieden.

Nadat hij nu weer te Naarden was teruggekeerd, en wel tot grote ergernis van zijn vijanden, liet hij niet na de christenen te onderwijzen in het ware geloof, van de verdiensten van Christus, en verklaarde zich tegen de mis van de paus, de aflaten, bedevaarten en het aanroepen der heiligen. Ten gevolge daarvan was hij bij de vromen zeer bemind, en werd er een grote menigte in het Woord des Heeren gesticht en onderwezen. Zijn vijanden intussen, raasden en tierden daarover, en bezigden allerlei middelen om hem hij het volk gehaat te maken. Daar zij echter zagen, dat zij daarmee Diets konden winnen, werden zij eindelijk zo verbitterd op hem, dat zij hem, waar zij hem op straat ontmoetten, met stenen wierpen, terwijl zij meenden aldus de waarheid te zullen onderdrukken.

Hij gedroeg zich zeer vriendelijk jegens ben, en vroeg hun, waarom zij hem nu zo vijandig haatten, aangezien hij Christus en Diens Woord zocht, daar zij hem vroeger, toen hij zijn leven in ijdelheid en lichtvaardigheid had doorgebracht, zozeer beminde. Dit kon echter niet helpen, en hij werd andermaal hij het Hof aangeklaagd, Door zijn vijanden gedrongen, schreven de heren van Naarden aan de procureur Mr. Brunt, dat hij niet moest verzuimen Theunis Teecksen hij hem te ontbieden. Na de ontvangst van dit schrijven, durfde hij dit niet nalaten, liet hem door een deurwaarder ontbieden, en zei hem toen, dat hij Naarden moest verlaten en zich uit de voeten maken; want hij was in zijn geweten overtuigd, zoals reeds is meegedeeld, dat Theunis niet anders dan de waarheid verkondigde. Theunis was daarover echter niet ontmoedigd, in zijn overtuiging, en zei, dat hij zich verblijdde, daar hij inzag dat zijn offerande nabij was, dat zijn bruiloft genaakte, en hij tot Christus Zijn Bruidegom zou gaan. Hij bewees dit ook met de daad, want van blijdschap trok hij zijn beste kleren aan, die hij naar 's Gravenhage had mee genomen, en reed alzo, met de deurwaarder in een rijtuig gezeten, naar ‘s Gravenhage, waar hij, nauwelijks aangekomen zijnde, op de gijzelkamer gevangen gezet en bewaard werd.

Toen hij daar enige tijd had doorgebracht, werd hij eindelijk onderzocht, inzonderheid aangaande het leerstuk van de mis, waarop hij zich kloekmoedig verantwoordde. Daar zij niets op hem konden winnen, veel minder hem van zijn geloof aftrekken, lieten zij hem afzonderlijk zitten, terwijl er belet werd, dat iemand hem bezocht, en hem pen, inkt en papier verschafte. Vroeger had hij veel aanzoek, van heren, burgers en edellieden, die allen hun best deden, om hem van zijn gevoelens af te brengen, vooral deed dit de heer Assendelft, wien hij met grote vrijmoedigheid antwoordde, dat hij, die zich moedwillig van de waarheid afscheidde, zondigde tegen de Heilige Geest, welke zonde hier noch hiernamaals konden vergeven worden. Hij zei ook, dat men zich Christus en Diens Woord niet behoorde te schamen, en herhaalde dikwerf het gezegde: " Wie zich Mijns en mijner woorden zal geschaamd hebben." De heren zouden graag hebben gezien, dat hij zich heimelijk zou hebben verborgen, waartoe hem hij herhaling de gelegenheid gegeven werd; maar hij wilde dit niet doen, daar hij verzekerd was, dat hij Gods Woord naar waarheid had onderwezen, en tegen niemand iets misdaan had.

Toen hij geruime tijd in zijn gevangenschap had doorgebracht, werd hij eindelijk veroordeeld om levend verbrand te worden, dat daarna ook geschiedde. Hij het wegleiden naar de gerechtsplaats merkte men een grote vrijmoedigheid hij hem op, daar hij God met een blijmoedig gelaat dankte, dat Hij hem waardig keurde als een lam van Christus voor de waarheid geofferd te worden, terwijl hij zong: “Ik arm schaapje aan de heide, enz. Vervolgens trok hij zijn schoenen en kousen uit, en gaf die aan de armen, en, nadat hij de Heere had gedankt, werd hij aldus te 's Gravenhage verbrand.

Men kon niets anders tegen hem inbrengen, dan dat hij het volk verleidde. Hij was een jonge man van bijna 24-jarige leeftijd.

Thomas Hytten [JAAR 1530.]

Thomas Hytten was een bedienaar van het goddelijke Woord te Maidstone, die door de aartsbisschop van Canterbury en Jan Fisher, bisschop van Rochester, werd gevangen genomen. Nadat zij hem geruime tijd door hongerlijden en andere straffen gepijnigd hadden, waaronder hij echter standvastig hij zijn afgelegde belijdenis volhardde, werd hij eindelijk veroordeeld om verbrand te worden, en wel, omdat hij de Heere Jezus Christus en Diens heilrijke genade getrouw en in het openbaar verkondigd had. Aldus onderging hij te Maidstone de vuurdood in het jaar 1530.

Thomas Bilney [JAAR 1531].

Thomas Bilney was van zijn jeugd af aan de hogeschool te Cambridge opgeleid. Aangezien zijn verstandelijke vermogens goed ontwikkeld waren, nam hij hoe langer zo meer in kennis en geleerdheid toe, zodat hij in de geestelijke en wereldlijke rechten begon te studeren. Daar hij een getrouwen tuchtmeester had, liet hij de studie in het wereldlijke recht varen, en hield zich alleen met het onderzoek van de ware godsdienst bezig. Door een

bijzondere ijver tot de ere Gods, trok hij velen tot zich, en deelde de genade Gods,die hij uit de Evangelische waarheid ontvangen had, aan ben mee. Hierdoor kwamen vele studenten van de genoemde hogeschool tot de kennis van het Evangelie, onder wie zich Arthur en Hugo Latimers bevonden. Later verliet Bilney de hogeschool, en predikte in steden en dorpen het Evangelie, waarbij zekere Wolsey hem op zijn tochten vergezelde. In die tijd stond Thomas, kardinaal en aartsbisschop te York, in groot aanzien; maar bovenal in het oog lopend waren zijn vermetelheid en eergierigheid, waardoor hij zijn ijdelheid niet alleen aan zijn eigen persoon, maar ook aan alle geestelijke dienaren aan de dag legde. Daardoor vond Bilney, benevens anderen, zich gedrongen, tegen zulk een vermetelheid van de geestelijken zich te verzetten, en zij begonnen dan ook op sommige plaatsen tegen zulke weidse titels, als ook tegen de pauselijke hoogmoed, zich te verklaren, en die te vernederen. Ten gevolge daarvan begreep de kardinaal zijn zaak te moeten handhaven.

Toen hij dus bemerkte, dat men hier en daar het Evangelie verkondigde, riep hij, in December 1528, een plechtige vergadering van vele geestelijken bijeen, en beloofde, dat hij de misbruiken, die in de roomse kerk waren ingeslopen, met ijver wilde afschaffén. Intussen moesten Bilney, Arthur en anderen herroepen, wat zij van de eerzucht en hoogmoed des pausen hadden gezegd. Dit verhinderde echter Bilney niet in de uitvoering van zijn voornemen, want in het verkondigen van de waarheid werd hij hoe langer zo ijveriger, zodat hij niet ophield te prediken, en de gruwel des pausdoms des te vrijmoediger te ontdekken en heviger te bestraffen. Ofschoon de satan het goede voornemen der christenen niet kan verhinderen, mort hij er toch over en verzet er zich tegen. Deze voortreffelijke leraar benaarstigde zich, om, zoveel in hem was, ieder op de weg der zaligheid te leiden, die zijn ondergang zochten te bewerken, onder wie Thomas Morus, de rijkskanselier in Engeland, een geleerd man, maar een hevige vijand van de waarheid, de voornaamste was, en voorts de bisschop van Norwich en Richard Rix, die niet alleen door het verlies van zijn ogen, maar ook naar zijn verstand blind was.

Morus liet Bilney gevangen nemen, beschuldigde hem van ketterij, en bewerkte, dat hij tot de vuurdood veroordeeld werd, vooral omdat hij na zijn herroeping had durven prediken. Daags voor zijn marteldood wilde hij onderzoeken, of zijn vlees de verschrikkelijke hitte van het vuur wel zou kunnen verdragen. Hij bracht de nacht met bidden door, en terwijl de wachters sliepen hield hij zijn vinger in de kaars; maar toen het hem pijn veroorzaakte, trok hij de vinger terug, en zei tot zijn vlees: wat mag dit toch zijn? Kunt gij niet verdragen, dat u een vinger verbrand worde? Hoe zult gij dan kunnen verdragen, wanneer uw gehele lichaam zal verbrand worden? Daarna stak hij zijn vinger hij herhaling in de vlam, en bereidde zijn vlees aldus enigermate tot het toekomstige lijden voor. De volgende dag werd hij, om de belijdenis van Christus, verbrand, en onderging die dood met grote volharding, in het jaar onzes Heeren 1531.

Willem Thrace [JAAR 1531]

In het jaar 1531 hadden geen gebeurtenissen plaats der vermelding waard, tenzij wij hier wilden meedelen wat het lijk van zekere Willem Thrace aangedaan werd, die in zijn leven een dapper krijgsman was. Deze gebeurtenis komt op het volgende neer. Deze Willem stierf in een landstadje, Todyngton genaamd, gelegen in de provincie Glocester. Voor zijn dood maakte hij een christelijk testament, en, opdat dit als deugdelijk zou worden aangemerkt, liet hij het enige tijd daarna door zijn zoon Richard bezorgen hij de aartsbisschop van Canterbury, William Waram genaamd. Hij deed het, omdat dit vanouds de gewoonte was. Toen de aartsbisschop dit testament tot aan het einde gelezen had, hield hij raad met zijn priesters en andere handlangers, en, nadat hij ieders mening en gevoelen gehoord had, verklaarde hij in het openbaar, dat deze Willem Thrace, ofschoon reeds geruime tijd overleden, een ketter was. Hiermee nog niet tevreden zijnde, beval hij, dat het lijk moest worden opgegraven en verbrand. En, teneinde dit op ordelijke wijze en te beter zou plaats hebben, zond hij het vonnis aan dokter Parker, die in die tijd kanselier van het bisdom Wigorne was, met bevel, dat hij dit vonnis terstond moest ten uitvoer brengen, terwijl deze er met nauwkeurigheid voor zorgde, dat er niets verzuimd werd van wat hem bevolen was.

Koning Hendrik, de achtste van die naam, hoorde van deze meer dan barbaarse wreedheid, die de leraren in de godgeleerdheid en andere godgeleerden aan het lijk van een zodanigen goede en aanzienlijken man gepleegd hadden. Bovendien zag hij, dat deze schijnbaar godvruchtigen zich buiten zijn weten en toestemming zozeer vergrepen hadden, en was hij, met alle recht, daarover zeer ontevreden en liet derhalve door een zijner dienaren de kanselier ontbieden. De kanselier wierp de schuld van alles op de aartsbisschop, die kort tevoren was gestorven. Hij kon zich echter niet verontschuldigen, en werd veroordeeld tot betaling aan de koning ener som van ongeveer duizend kronen.

Het testament van genoemde Willem Thrace was van de volgende inhoud. In de eerste plaats beval hij zich in de handen Gods, betuigde dat hij in geen dele twijfelde aan Diens goedheid en barmhartigheid, en dat hij bepaald verzekerd was, dat hij genade van Hein zou verkrijgen door de verdiensten van Zijn enige Zoon Jezus Christus, en door de kracht van Zijn lijden, dood en heerlijke opstanding, en dat door deze middelen al zijn zonden zouden uitgewist worden. Dat hij zeker geloofde, dat Zijn Verlosser leefde, dat hij op de jongste dag weer met dit vlees bekleed zou worden, waarin hij de Heere zou aanschouwen, betuigende, dat deze hoop vast in zijn hart geworteld was en hem nimmer zou verlaten.

Aangaande de zaligheid van zijn ziel, twijfelde hij geenszins, of dit geloof zou genoegzaam zijn ter zaligheid, zonder bijvoeging der hulp van goede werken, menselijke aflaten of enige andere zaken.

De hoofdinhoud en de grond van zijn geloof was eindelijk, dat er slechts een enige God is en een Middelaar tussen God en de mensen, de mens Jezus Christus; daarom beleed hij geen anderen beschermer of voorspraak hij de Vader te hebben dan Zijn Zoon Jezus Christus; dat

andere heiligen zulk een macht niet hebben, aangezien zij aan niemand iets van de genade Gods kunnen meedelen, die zij uit zichzelf niet kunnen verkrijgen. Daarom vermaakte hij niet het minste van zijn bezittingen aan hen, die gebeden beloofden uit te storten, offers te brengen voor de afgestorvenen, of missen te doen voor zijn ziel; want, vasthoudende aan de beloften Gods, was het voor hem zeker, dat "zo wie gelooft, en gedoopt is zalig zal zijn, en, wie niet gelooft, verdoemd zal ween." Aangaande het begraven van zijn lijk maakte hij geen enkele bepaling, en bekommerde zich ook weinig over de plaats, waar hij begraven zou worden, bedoelende daarmee de staatsie en pracht van de begrafenis; hij voegde er hij, wat Augustinus zeer wijs heeft gezegd, dat de pracht of heerlijkheid van de graven meer strekt tot welbehagen der levenden dan tot hulp der doden.

Voorts onderwierp hij zich geheel aan de wil van zijn erfgenamen. Betreffende het deel van zijn bezittingen, dat hij aan de armen vermaakte, betuigde hij, dat hij dit deed uit een goed hart, en hoopte, dat dit als een vrucht des geloofs zou ontvangen worden, terwijl hij niet meende, dat hij daarmee de gunst en de genade van God verdiende, maar veel meer, dat hij daardoor toonde, dat God hem genade bewezen had; zodat hij met de daad geen andere verdiensten erkende, dan die van Jezus Christus, door Wie alle goede werken welbehagelijk zijn voor de Vader, gelijk Christus zelf zegt hij Matth. hoofst. 25, vs. 33: “Ik ben hongerig geweest en gij hebt Mij te eten gegeven”, en verder: "Voor zoveel gij [dit] één van deze mijn minste broeders gedaan hebt, zo hebt gij [dit] Mij gedaan."

Hij zei ook, dat men moest bedenken, dat de goede werken geen goede mensen maken, maar dat de goede mensen goede werken doen.

Het overige van zijn bezittingen vermaakte hij aan zijn vrouw, Margaretha genaamd, en aan zijn zoon Richard,die hij ook benoemde tot uitvoerders van zijn laatste wil. Hij bezegelde zijn testament met zijn eigen hand, op de 10e Oktober 1531.

Jakobus Baynham en Richard Bayfield…

Hoofdstuk XIII - Algemene Vervolgingen in Engeland

[JAAR 1555]

Nadat de edele vorst, de Godzalige jonge koning van Engeland Eduard de zesde, die het rijk van Roomse afgoderij en bijgelovigheden gezuiverd en de ware godsdienst ingevoerd had, overleden was, ontstond er een zeer zware bloedige vervolging tegen de ware christenen. Toen zijn oudste zuster Maria de troon beklommen had, die de Roomse godsdienst was toegedaan, volgde zij in wreedheid en bloeddorstigheid de voetstappen na van de goddeloze Izébel en ontzag geen wreedheid en tirannie, om de Roomse en afgodische leer weer in het rijk in te voeren, en de ware en oprechte godsdienst uit te roeien en te vernietigen. Maria werd gesteund door de Paus.1 Er is geen land ter wereld,2 waarin zulk een korte tijd meer bloed der christenen is vergoten, waarmeerdere tirannie en wreedheid is gepleegd, en waar het Evangelie, met meer bloed is bevestigd en bekrachtigd, dan in dit koninkrijk. Want onder haar regering, die niet veel langer dan vijf jaren duurde, zoals de geschiedenis zegt, werden er meer dan acht honderd (800) lieden, edelen, bisschoppen, predikanten en anderen, uit alle staten, omgebracht, van wie dikwerf acht, tien of meer op één brandstapel werden verbrand. Doch wij willen overgaan tot het verhaal van de martelaren die onder de regering van deze bloeddorstige koningin voor de Goddelijke waarheid hebben geleden.

We hebben hier de historie vermeld van enkele martelanren, die een prominente plaats hebben ingenomen in de Engelse kerkhistorie en die een sprekend getuigenis hebben achtergelaten. Het zou ons te ver voeren hier nog allerlei bijzonderheden van andere, minder prominente bloedgetuigen te vermelden. Nimmer mogen wij eclitér de "vuurgloed van Smithfield" vergeten, waar zoveel belijders hun getuigenis met hun bloed hebben bezegeld. In de nog geen vijfjarige regeringsperiode van Mary Tudor werden er niet minder dan 288, meestal vooraanstaande personen, naar het schavot verwezen. Hiertoe behoorden een aartsbisschop, vier bisschoppen, eenentwintig geestelijken, vijfenvijftig vrouwen en vier kinderen. Moeten we "good old Foxe", die de lijdenshistorie van de Marian martyrs zo gedocumenteerd te boek gesteld, hiervoor niet erkentelijk zijn?

De schrijver kan niet nalaten erop te wijzen dat Rome het verbranden van deze martelaren nooit heeft geloochend, hiervoor verontschuldigingen heeft aangeboden of deze zaak heeft betreurd tot op de huidige dag." Zijn slotconclusie luidt ondubbelzinnig: "Rome verandert niet".

Maria de Katholieke of "Bloody Mary," onder welke naam zij de geschiedenis is ingegaan, is er tijdens haar korte regeringsperiode niet in geslaagd de kerk des Heeren uit te roeien. In het geheim werden talrijke zelfstandige gemeenten gevormd. Men kwam bijeen in privé-huizen, in schuren of in het open veld, waarbij rondreizende predikers met gevaar voor hun leven het Woord bedienden. Dit was vooral in de zuidoostelijke graafschappen en in de stad. Londen het geval. Het bloedige bewind van Maria heeft evenmin het door haar ernstig

begeerde herstel van de Roomse godsdienst gebracht. Haar echtgenoot Filips had na een verblijf van anderhalf jaar reeds in 1555 Engeland verlaten. Zijn afwezigheid, gecombineerd met haar kinderloze staat, knaagde aan haar ziel en brachten haar tot de overtuiging dat zij niet genoeg had gedaan om het oordeel van God te bevredigen. De vervolgingen duurden tot aan haar dood, al was het getal martelaren in Engeland veel geringer dan in Frankrijk en de Nederlanden. "Het martelaarschap deed meer voor de verspreiding van het antiRoomse sentiment dan alle vroegere regeringsmaatregelen hadden bereikt," constateert Walker.

Lady Jane

Lady Jane werd op 10 juli 1553, enkele dagen na Edwards dood, geproclameerd tot de nieuwe koningin, maar dat kon natuurlijk niet goed gaan. Tot een kroning is het dan ook nooit gekomen. Slechts negen dagen, nadat Jane tot koningin was geproclameerd roerde de Burgemeester van Londen zich. Omdat Jane Grey geen brede steun kon verwachten, proclameerde de burgemeester namens de burgerij en de adel Edwards halfzuster Mary als nieuwe koningin. Daarop werden Jane, haar man en haar vader gevangen gezet en na de opstand van Wyatt, in 1554, onthoofd op beschuldiging van hoogverraad.

In haar uitvoerig dagboek schrijft ze: “Toen ik vanochtend wakker werd, was het eerste dat door me heen ging: ‘Wees getrouw tot de dood en Ik zal u geven de kroon des levens’. Het is nu de twaalfde februari van het jaar 1554. Mijn Kroningsdag!” Jane Grey werd bijgezet in de Tower, in de kapel van St. Peter ad Vincula. Haar opvolgster werd Mary, de halfzuster van Edward VI.

……

Maar laat ons liever de woorden horen, die op zeer weinig na, de laatste waren, die van de gezegende lippen van deze waarde en uitverkoren vriendin Gods vloeiden. Zij waren de volgende: “Ik ben hier gekomen, lieve gemeente, om te sterven, waartoe ik door uw wet veroordeeld ben. Mijn overtreding tegen de hoogheid van de koningin bestaat alleen daarin, dat ik mij heb laten vervoeren tot datgene, wat door anderen begonnen en overlegd werd, en wat nu als verraderij geldt. Maar dit geschiedde niet op mijn verzoek, maar op raad en voorlichting van hen, van wie men zou mogen vertrouwen, dat zij meer verstand van zaken bezaten dan ik, die weinig van rechten en wetten weet, veel minder van aanspraak op de kroon. Maar dat ik zou begeerd, of daarnaar getracht hebben, of mijnentwege daarnaar had getracht, dienaangaande was ik heden, in de tegenwoordigheid Gods en ulieden allen, lieve gemeente, mijn handen in onschuld. Toen zij dit gezegd had, drukte zij haar handen samen, en zweeg enige ogenblikken.

Daarna, haar toespraak wederom vervolgende, zei zij verder: “Ik bid ulieden beminde gemeente, om mijn getuigen te zijn, dat ik in het geloof van Christus mijn leven eindig, en dat ik alleen door Gods genade, in het bloed van Zijn eniggeboren Zoon Christus Jezus, hoop en vertrouw reiniging en vergeving van mijn zonden te verwerven. Ik belijd, dat ik, het Woord

van God kennende, dat veronachtzaamd, mijzelf en de wereld bemind heb, en daarom overkomt mij deze straf rechtvaardig en billijk. Maar ik dank God voor Zijn goedheid, dat Hij mij tijd en gelegenheid tot berouw heeft geschonken. En nu, lieve gemeente, bid ik ulieden, mij, terwijl ik nog leef, bij te staan met uw gebeden.

Na deze woorden viel zij op de knieën, nam haar boekje voor zich, en zich naar Fecknam wendende, vroeg zij: “Is het mij geoorloofd een Psalm te lezen?" waarop hij antwoordde: "Ja mevrouw! Zij las dan ook de gehele 51ste Psalm in haar moedertaal met de grootste ijver des geestes van het begin tot het einde. Daarna stond zij op, en gaf haar handschoenen en haar sluier aan een van haar kamerdames en haar boekje aan de kapitein Bridgis. Voorts deed zij de haak van haar lange mantel los; en toen de scherprechter haar deze wilde afdoen, weigerde zij deze dienst, en verlangde dat een van haar kamerdames of kamenieren, daar tegenwoordig en miss Elling genaamd, de hand daartoe lenen zou, wat deze dan ook deed.

Toen men haar de doek voor de ogen zou binden, viel de scherprechter voor haar op de knieën, en vroeg haar om vergiffenis, die zij hem van harte graag gaf. Vervolgens gaf hij een wenk, dat zij op het stro zou gaan staan, dat daar op het schavot lag. Toen zij tegelijkertijd het blok zag, vroeg zij: “Is dit het blok?” Hij beantwoordde dit toestemmend. Verder zei zij: “Ik bid u, dat gij mij spoedig mag doen sterven." En, terwijl zij op de knieën viel, zei zij: "Zal mij het hoofd afgeslagen worden, voor ik mij uitstrek?”

Waarop de scherprechter antwoordde: "Nee, mevrouw."

Toen men haar voorts de doek voor de ogen gebonden had, tastte zij met de handen in het rond en vroeg: "Waar is het blok? Wat moet ik doen? Waar is het, waar is het?" Vervolgens nam een van de omstanders haar bij de hand, en bracht haar bij het blok, waarop zij zich neerwierp, haar lichaam en handen uitstrekte, en sprak: In uw handen, Heere, beveel ik mijn geest, wees mij genadig!

Toen zij dit gezegd had, werd haar het hoofd afgeslagen, onder groot geween en droefheid van de omstanders, zelfs van hen, die altijd de zaak van Maria en de Roomse godsdienst waren toegedaan. Deze strafoefening had plaats op de 12e Februari, in het jaar onzes Heeren 1555.

Johannes Rogerius, ca 1500 – 4 februari 1555

Johannes Rogerius, geboren in Engeland, was een zeer Godzalige man, die, nadat hij van zijn jeugd af, aan de hogeschool te Canterbury in de Goddelijke kennis was opgewassen en toegenomen, daarna tot prediker ten behoeve van Engelse kooplieden te Antwerpen werd verkozen en aangesteld. Hij kwam daar het eerst in kennis met de waardige en vrome dienaren van Christus, William Tyndale en Mylis Coverdale, die, wegens de grote afkeer, die zij hadden van de Roomse bijgelovigheden, en uit liefde tot de ware godsdienst hun vaderland hadden verlaten. Toen hij enige tijd met hen had omgegaan, en kennis van het Evangelie verkregen had, wierp hij het zware juk van het pausdom af, en zag in, dat dit niets anders was

dan een onreine en gruwelijke afgoderij, en voegde zich terstond bij hen om de Schrift in de Engelse taal over te zetten.

Toen werd hij wettelijk geroepen en vertrok met een gerust gemoed uit Saksen, om het Evangelie in zijn vaderland ten dienste te staan. (1548) Hij predikte daar enige tijd zonder enig inkomen, totdat Nicolaas Ridley, bisschop van Londen, hem een geestelijk ambt in de St. Pauluskerk opdroeg, en de andere geestelijken van die kerk hem kozen als voorlezer van de Goddelijke vermaningen. Hij was daar met allen ijver werkzaam, totdat Maria de troon van Engeland besteeg, en het Evangelie weer begon te vervolgen. Nochtans hield hij niet op het Evangelie te verkondigen, en vele lieden tot de kennis der waarheid te brengen.

De pausgezinden waren om die reden zeer op hem verbitterd, en ontboden hem voor de raad van Engeland, en, toen de kanselier hem onderzocht, vroeg hij hem, of bij zich met het geloof van de katholieke kerk wilde verenigen. Hij antwoordde, dat hij van het geloof der algemene kerk nimmer was afgeweken. Toen zei de Kanselier tot hem: “Ik bedoel de katholieke kerk, waarvan de paus het opperste hoofd is. “Ik ken," zei Rogerius geen ander hoofd over de katholieke of algemene kerk dan Christus."

Ten gevolge hiervan, en wegens de belijdenis van zijn geloof, wierpen zij hem in de gevangenis te Newgate, en wel onder een hoop dieven en moordenaars. Nadat hij daar een jaar vertoefd had, en in zijn geloof standvastig bleef, veroordeelde de bisschop van Winchester hem om op Smitsveld te worden verbrand, omdat hij de beide genoemde punten niet wilde toestemmen. Toen zij hem naar de strafplaats Smitsveld leidden, waar hij zich de Heere Jezus Christus als een offerande zou opofferen, vroeg hem de stadhouder, Woodroof genaamd, of hij zijn gruwelijke ketterij wilde herroepen en voornamelijk zijn verkeerde gevoelens aangaande het sacrament des altaars.

"Nee," antwoordde hij, "wat ik daarvan heb geleerd, wil ik nu met mijn bloed bezegelen."

"Welaan," zei Woodroof, "je bent een ketter, en ik zal nimmer voor je bidden." Toen antwoordde Rogerius, dat dit eerst in de dag des oordeels zou blijken, en dat hij wel voor hém wilde bidden.

Na deze woorden zong hij met een verheugd gemoed de 56ste Psalm: "Ontferm U mijner, die nu benauwd ben zeer" enz. Hij deed dit zo, dat het volk in grote mate verblijd en verheugd was zijn standvastigheid te zien en God daarvoor loofde en prees. Toen hij aan de paal was gebonden, boden zij hem genade van de koningin aan, indien hij zijn leer en gevoelens wilde laten varen; maar hij weigerde dit, en verkoos liever tot het einde in de waarheid Gods te volharden. Als de vlammen opstegen, waste hij zijn handen er in, teneinde zijn onschuld te betonen, en riep met luider stem: "Heere, ontvang mijn geest."

Thomas Thomkins

Thomas heeft tijdens zijn gevangenschap enkele malen zijn geloof schriftelijk beleden. Met name verwierp hij de leer van de tegenwoordigheid van het gezegende lichaam van onze Zaligmaker tijdens de mis. Eén van zijn getuigenissen is gedateerd 26 september 1554. De namen van hen die tijdens de zitting aanwezig waren zijn: Bisschop Edmunde Bonner, John Fecknam Deane van Paules, John Harpsfield aartsdiaken van Londen, John Morwen Mr. in vrije kunsten, Thomas Morton pastoor van Fulham, Tristram Swadell, Thomas More, Thomas Beckinsaw, James Cline. Lake, Thomas Beckinsaw , James Cline, klerken.

Op 5 maart werd Thomas gevonnist om verbrand te worden. Thomas verbleef in de gevangenis Newgate tot de dag van executie op 16 maart 1555. (Volgens Johnson 5 maart)

Thomas Thomkins, een wever van beroep, werd voor Edmond Bonner, de bisschop van Londen, gesteld. Onder alle anderen martelaren, die later in grote getale zijn omgebracht, was Thomas de eerste, die de wreedheid van deze bisschop op de proef stelde; want aan deze begon de bisschop, en bewees aan hem een proefstuk van zijn tirannie. Want, hoewel Thomkins een leek was, en niet gestudeerd had, had hij nochtans zo veel geleerd, dat de bisschop hem niet kon overwinnen, en was daarbij zo standvastig, dat hij geen enkele dwaling toestemde.

En, aangezien deze martelaar van zijn belijdenis niet kon worden afgebracht, wendde Bonner een nieuw middel bij hem aan. Toen hij hem namelijk door zogenaamde bewijzen niet kon overwinnen, liet hij hem enigermate de dood gevoelen voor hij gedood werd, teneinde hem te verschrikken en zo mogelijk tot afval te brengen. Hij liet namelijk zijn knecht een brandende fakkel brengen, en zei tot Thomas: "Je denkt, dat het zulk een tijdkorting is, de smarten des vuurs te lijden; en nu wil ik u met deze brandende fakkel leren, zodat gij het ondervinden en gevoelen zult, hoe liefelijk het is iemand te verbranden. Daarna zult je, als je wijs wil handelen, wel van gevoelens veranderen."

Tegelijk gebood hij zijn dienaar, om Thomkins' handen over de fakkel te houden, en meende hem alzo door schrik voor de smart van de beleden waarheid af te brengen. Maar aangezien deze wever in zijn gemoed van christelijke ijver brandde, stond hij de uitwendige verbranding van zijn handen zo standvastig door, dat zijn tiran daarmee niets anders won, dan dat hij daardoor nog wreder en bloeddorstiger werd. Het was hem toch niet genoeg, hem de handen te hebben laten verbranden, maar liet daarmee voortgaan, totdat hij geheel verbrand was, wat daarna te Londen op Smitsveld plaats had, op de 16e maart, in het jaar 1555.

Bisschop Robert Farrar (van Ferror)

De eerste bisschop, die wij op de lijst aantreffen van hen, die stierven om de waarheid na Johannes Hooper, bisschop van Gloucester, was Robert Farrar, bisschop van St. David, in Wales in Engeland, die tot de bisschoppelijke waardigheid was geroepen door tussenkomst van de hertog van Sommerset, die ten tijde van koning Eduard beschermer was van Engeland.

Deze goede bisschop werd tijdens koning Eduards leven na de dood van genoemde Sommerset, beschermer van Engeland, veel verdriet en veel onaangenaams aangedaan, en wel vooral door opruiing van zekere Constantin, die haat tegen hem had opgevat, omdat hij, zoals men zei, een geestelijke standplaats geweigerd had aan een onwetend mens. En wat dan ook overigens de reden van deze haat mag geweest zijn, hetzij om deze of om een andere oorzaak, heeft men nochtans deze goede man de weigering van het kerkelijke ambt dan op deze dan weer op een andere wijze ten laste gelegd.

Het rechtsgeding van Farrar werd in handen van zijn vijanden gesteld. Maar God, Die de Zijnen nooit verlaat, wilde, dat hij zich tegen hen als een onoverwinlijke steenrots zou stellen. Gevoeglijk zou hier ook verhaald moeten worden, hoe hard deze Godzalige man door zijn vijanden, de pausgezinden, werd behandeld, hoe zijn rechtsgeding was, en op welke wijze hij werd veroordeeld; maar tot nu toe heeft men zeer moeilijk de waarheid daarvan kunnen vernemen, dan alleen dat hij na John Hooper uit de gevangenis gehaald werd teneinde omtrent zijn geloof te worden ondervraagd. Toen de rechters zagen, dat zij hem van de waarheid niet konden aftrekken, die hij standvastig bleef belijden, spraken zij eindelijk het doodsvonnis over hem uit, zoals zij vroeger gedaan hadden over John Hooper.

Toen hij namelijk gekomen was aan de plaats, waar hij zich zou opofferen, bonden zij hem aaneen paal, en legden rondom zijn lichaam slechts een weinig vuur, waarin hij zware pijnen leed. Dit vuur was daarom zo zwak, omdat er in die streken geen hout was, maar men daar alleen turven gebruikte, die men uit de vette aarde groef; zodat, toen het vuur ontstoken was, en er meer rook te zien was dan vlammen, deze heilige martelaar, half geroosterd, eindelijk stikte, wegens de zware damp van deze turven. Zo offerde hij voor de Naam van Christus op standvastige wijze zijn ziel op in de handen van zijn hemelse Vader.

Hij was een man lang van persoon, sterk van lichaamsbouw, donker van huid en standvastig in zijn woorden en daden. Hij bezat ook de gave van een bijzonder geheugen, waardoor hij zo getrouw de Heilige Schrift van buiten kende, dat men er niets uit kon aanhalen, of hij wist te zeggen, in welk boek en hoofdstuk het stond. Hij werd verbrand in de stad Carmarthen, op de 30e Maart, in het jaar onzes Heeren en Zaligmakers 1555. (Volgens Th. Johnston 23 februari)

Johannes Hooper [JAAR 1555.]

Johannes Hoper, geboren in Engeland, een zeer kundig man in de Latijnse, Griekse en Hebreeuwse talen, legde grote ijver aan de dag met prediken en schrijven, zoals een christelijk bisschop betaamt, om vele mensen tot kennis der Evangelische waarheid te brengen. Hij schreef een boek aan de hertog van Sommerset, beschermer van Engeland, betreffende Jezus Christus en Zijn ambt, benevens een ander boek tegen de drogredenen des duivels. In dit boek ontdekt hij de vreselijke leugens van Steven, de bisschop van Winchester, die de dwaling en afgoderij onderhield en beschermde, die gewoonlijk in het pausdom worden aangetroffen, en weerlegde die met bondige bewijzen.

Hij schreef ook onder andere tegen de echtscheiding, die men ten tijde van koning Eduard de zesde om zeer nietige redenen met grote vrijheid toestond. Toen nu deze vrome bisschop van Glocester voortdurend met een bijzondere ijver predikte en onderwees, om het rijk van Christus uit te breiden, en het Evangelie te openbaren, wierpen hem de vijanden der waarheid, toen Maria koningin van Engeland was geworden, in de gevangenis. Door de bemoeiingen der pausgezinde bisschoppen veroordeelden zij hem om levend te worden verbrand. Aldus werd hij in de stad Glocester, waar hij bisschop was geweest, onder grote volharding, aan de Heere in de vlammen opgeofferd, en wet op de 9e Februari in het jaar 1555.

Thomas Haukes [JAAR 1555]

Thomas Haukes was een jong en schoon man van voortreffelijke afkomst en adellijke geboorte. Hij was een eerzaam christen, die zich geruime tijd bij de graaf van Oxford aan het hof had opgehouden. Toen echter de graaf zijn ware godsdienst had laten varen, begaf Thomas zich weer naar zijn woning, waar hem een zoon geboren werd, die hij niet op roomse wijze die hij daarom enige weken ongedoopt liet. Hij werd daarom aangeklaagd, alsof hij een schender en verachter der kerkelijke sacramenten en vooral van de heilige doop was. Om die reden werd hij eindelijk naar de gevangenis gebracht.

Toen hem bij het verhoor de voorbeelden van sommige anderen werden voorgehouden, die, uit vrees om het kruis te dragen, weer van het Evangelie waren afgevallen, en men hem vermaande dit ook te doen, zei hij: "Mijn geloof is niet gegrond op deze of op een ander, ook niet op u of enig menselijk ter wereld; maar het is gevestigd op de enige Christus Jezus, Die de aanvang en voleinder mijns geloofs is. Ja, al veranderde ook de gehele wereld van godsdienst, zo hoop ik nochtans, door de genade Gods, bij de waarheid te volharden."

En toen Boner, de bisschop van Londen, tot hem zei: "Gij weet, dat ik uw priester en heilverzorger ben, en dat ik in het jongste gericht voor uw zaligheid rekenschap moet geven, indien ik u niet naar behoren heb onderwezen;" antwoordde Thomas: "Deze uw rekenschap zal mij niet onstraffelijk maken, indien er gebreken in mijn geloof zouden bevonden worden. Want er staat geschreven, dat niet alleen de blinde leidslieden, maar ook de blinde zelf, die zich alzo het verleiden, in de gracht wilde laten dopen, en zullen vallen. Daarom heb ik ook met Gods hulp besloten tot in de dood hij mijn gedane belijdenis te volharden, en geen schepsel zal mij daarvan afvallig maken." Toen een van de priesters zei, dat, indien hij zich niet bekeerde, hij geen gemeenschap meer met hem kon hebben, antwoordde Thomas: "Hoe verder ik van u ben, hoe zaliger ik mij zal gevoelen."

Toen zij hem ook aangaande het sacrament des altaars ondervroegen, antwoordde hij, dat hij geen sacrament kende, dat in de heilige Schrift alzo genoemd werd. Toen zij hem met de vuurdood bedreigden, en zeiden, dat dit hem wel tot een andere mening zou brengen, zei Thomas: "Ik bekommer mij niet veel over uw vuur; gij zult mij toch niet meer kunnen aandoen dan Gods genadige wil toelaat." Toen zij ook zei, dat zij zijn onwetendheid graag te hulp wilden komen, wanneer hij zich maar wilde laten onderwijzen, zei Thomas: "Wanneer gij mij

niet beter en meer naar waarheid. onderwijst, geloof ik u toch niet, al wilde gij ook al uw kracht en macht aan mij beproeven."

Toen er ook van de menigerlei talen gesproken werd, waarmee de apostelen begiftigd waren, en Boner vroeg welke nieuwe tongen het waren, waarmee zij het Evangelie verkondigden, antwoordde Thomas: "Dat zal ik u wel zeggen. Waar ik vroeger allerlei godslasteringen met mijn mond tegen God had uitgesproken, heb ik nu na de belijdenis van het Evangelie mijn tong in mijn taal veranderd, en ben begonnen op een geheel andere wijze, namelijk van heilige, eerlijke en goddelijke dingen te spreken." En, toen Boner nog eens zei: "Ketter, ik zal u laten verbranden, wanneer gij u in deze zaak niet anders gedraagt," zei Thomas: "Ik begeer wel van u te weten, of Christus of de apostelen ooit om de godsdienst iemand hebben omgebracht?" En, toen Boner in zijn antwoord van de ban sprak, antwoordde Thomas: Er is een groot onderscheid tussen bannen en verbranden." Toen ook een ander tot hem zei:"Thomas, gij bent nog een jong man, gij behoorde u door de ouden te laten onderwijzen, u naar de tijd te voegen, en de buik naar de wind te hangen," antwoordde Thomas: "Ik wil mij niet meer en anders naar de tijd voegen dan mij in Gods Woord voorgeschreven en bevolen is."

Toen Boner hem voor een zot schold, die geen onderscheid kende tussen een afgod en een beeld, zei Thomas: "De ware kenmerken van de afgoden zijn, dat zij monden hebben en niet spreken, oren en niet horen, voeten en niet gaan," en hij vroeg vervolgens, of deze beschrijving met de beelden niet overeenkwam. En, daar hij andermaal voor een ketter gescholden werd, zei hij: "Gelijk u ons voor ketters houdt, omdat wij uw menselijke instellingen niet aannemen, en ons niet naar uw kerkelijke voorschriften willen gedragen, zo houden wij u voor valse profeten, omdat gij Christus verlaat, en u aan de antichrist overgeeft!" En, toen Boner hem nog verder bedreigde, en zei, dat hij alle ketters in Engeland wilde laten ophangen en verbranden, zei Thomas: "Ik ben voor uw verschrikkelijke bedreigingen en vloeken niet bevreesd, want ik ben verzekerd, dat de roede des Heeren u spoedig zal verderven, en dat u de wormen en motten als een kleed zullen verteren."

Toen hij enige maanden in de gevangenis had doorgebracht, werd hij eindelijk tot de vuurdood veroordeeld en naar zijn vaderland Coxehall gevoerd, waar hij, benevens andere medechristenen, als martelaar zou vallen. Doch, aangezien deze niet zo moedig waren, en zich voor die gruwelijke vuurvlammen enigermate ontzetten, hield Thomas op de weg derwaarts zich bijna nergens anders mee bezig, dan hen te troosten en te doen volharden. Hij begeerde ook deze anderen te mogen voorgaan in de vlammen; en zij verzochten hem, indien hij kon, in het vuur een teken te geven, of de vlammen hem lijdelijk of onlijdelijk zouden zijn, insgelijks, of hij zijn denkvermogen en standvastigheid in het vuur zou behouden of niet. Thomas beloofde dit, als het hem mogelijk was, te doen; en de afspraak was, dat, indien het vuur onlijdelijk was, hij zou stilstaan en zich niet bewegen, maar, indien het lijdelijk en gemakkelijk te verdragen was, dan zou hij voor zijn dood de handen omhoog boven het hoofd heffen.

Vervolgens deed hij een vurig gebed, werd aan de paal vastgemaakt en het vuur aangestoken. Toen hij geruime tijd in de vlammen gestaan had, en reeds de huid en het aangezicht verschroeid en misvormd waren, en de vingers aan de handen begonnen te branden, en ieder dacht, dat hij zeer spoedig de geest zou geven, dacht Thomas aan de belofte, die hij zijn medegevangen geloofsgenoten gedaan had, en hief geheel onverwacht de beide handen, de een tegen de andere, omhoog, wat met grote vreugde door het volk werd gezien. Daarna boog hij het hoofd en ontsliep. Dit geschiedde te Coxehall, op de 10e Juni, in het jaar 1555.

Robert Samuel en enige andere [JAAR 1555.]

In die tijd waren in de heerlijkheid Suffólk vele mannen en vrouwen, die ter wille van de Zoon van God de smarten der vlammen hebben verdragen. Onder die allen is vooral de geschiedenis van Robert Samuël waardig te worden beschreven.

Hij was een kerkdienaar te Barsolde, in het graafschap Suffolk, waarbij zijn gemeente getrouw onderwees. Hij het ook zijn ambt niet varen, dan nadat hij met geweld er uit gedreven werd. Toen eindelijk, op bevel van de koningin, hij en enige andere predikanten uit zijn gemeente verjaagd werden, kon hij het geweld en het gevaar der tijden niet ontlopen, maar zorgde toch met ijver voor zijn schapen. Want, ofschoon hij niet in het openbaar durfde prediken, nochtans onderwees hij de christenen in het geheim naar zijn vermogen en sterkte hen in de ware leer. In die tijd vaardigde koningin Maria een bevel uit, waarin aan alle predikanten, die tijdens het leven van koning Eduard echte vrouwen hadden getrouwd, geboden werd hun vrouwen te verwijderen. Doch Robert achtte dit een onbillijk gebod, en beweerde, dat men om die bepalingen van de mensen Gods geboden niet behoorde te overtreden.

Daarom behield hij zijn vrouw en woonde te Ipsweeh, in welke plaats hij niet naliet de gemeente, die daar tamelijk talrijk was, in het geheim te onderwijzen. Toen de rechter dier plaats, Foster genaamd, dit vernam, nam hij een spion, om daarop letten, en te komen zeggen, wanneer hij zijn vrouw bij zich had, teneinde hem alsdan gevangen te kunnen nemen. Nauwelijks gaf men dit aan de overheid te kennen, of zijn huis werd met gerechtsdienaren omsingeld. Doch op een gemakkelijke wijze konden zij Robert gevangen nemen, daar hij zich zonder enige tegenstand in hun handen overgaf. Dit had ‘s nachts plaats, want zij waren bevreesd voor oproer onder het volk, zodat zij het op de dag niet durfden doen. Zijn tegenstanders drongen er op aan, dat hij van Ipswich naar Norwich zou worden vervoerd, waar hij door de bisschop al zeer slecht behandeld werd. Want onder alle vervolgers was deze bisschop de ergste, wat hij toonde door de arme christenen op de gruwelijkste en meest onmenselijke wijze te pijnigen. De andere bisschoppen deden de bedrukten christenen wel veel verdriet aan, doch zij vergenoegden zich die gevangen te nemen en te doden; doch deze liet het daarbij niet blijven, maar pijnigde de beklagenswaardige christenen op het uiterste, en noodzaakte ook sommigen om afvallig te worden.

Hij wilde dit ook bij Robert Samuël beproeven, die hij vooreerst in een duistere toren liet werpen, en aan een staande balk aldus vastmaken, dat hij dag en nacht moest blijven staan. Iedere dag werden hem drie beten broods en drie lepels water op zeer spaarzame wijze uitgereikt, en toch bleef de vrome man zo sterk, dat hij in de smarten volhardde. Hierin was de duivelse woede der vijanden van God en de wonderbare kracht van Gods Zoon in Zijn dienaren duidelijk te zien. En, aangezien hij zo vele ellenden in de gevangenis moest lijden, viel hem de laatste strijd na zijn veroordeling des te gemakkelijker.

Nadat hij vele dagen aldus door honger en dorst was geplaagd geworden, werd hij zelfs eens, zoals hij later zelf aan de vrome lieden verhaalde, temidden van de pijn slaperig, zodat hij ook insliep. In die slaap meende hij, dat hem een mens in witte klederen verscheen, hem vertroostte en met nadruk zei: "O Samuël, Samuël, heb goede moed en verblijd u, want na deze dag zult gij geen honger en dorst meer hebben. Wat ook inderdaad bij hem plaats bad, want nadat hij uit de gevangenis gehaald was, leefde hij enige dagen fris en gezond, zonder eten en drinken, en ontving daarna de eeuwige zaligheid.

Samuël heeft wel eens betuigd, dat hij wel meerdere dergelijke vertroostingen en openbaringen zou hebben kunnen meedelen, indien hij zich niet geschaamd had dit aangaande zichzelf te verhalen en zich daarop als te beroemen. Het ware echter te wensen, dat hij hierin zo achterhoudend niet geweest was, opdat de onuitsprekelijke goedheid en zorg van God voor Zijn dienaren des te beter aan het licht mochten komen, en de bedrukte christenen zich daarmee te beter konden vertroosten.

Onder andere had hij in de slaap een gezicht van drie ladders, die naar de hemel waren gericht, waarvan de een langer was dan de ander, en meende hij eindelijk te zien, dat die drie één werden. Dit kan een openbaring geweest zijn, om er zijn martelaarschap en ook die van twee christelijke vrouwen, die spoedig na hem verbrand werden en hem daarna in het eeuwige leven gevolgd zijn, mee aan te duiden. Toen men hem naar de brandstapel leidde, ontmoette hem een deugdzame christelijke jonkvrouw, die hem kuste. De vijanden van Christus lieten haar met allen ijver opzoeken, teneinde ook haar gevangen te nemen en te verbranden, doch God redde haar uit hun handen, ofschoon zij geruime tijd in die stad bleef. Doch Samuel vond daar een uitnemende dood, die hij in de vlammen onderging, op de 31sten Augustus, in het jaar 1555, te Ipswich, en hem uit de kwelling van dit jammerdal verloste.

Ook in deze tijd werd Richard Hooke om dezelfde zaak te Chichester op dezelfde wijze gedood.

George Catmer, Robert Streater, Antonius Burward, George Bradbridge,en Jakob Tutty werden allen om de goddelijke waarheid in de maand September te Canterbury verbrand.

Jan Noyes [JAAR 1557.]

In de maand September van het jaar 1557 onderging ook, om de belijdenis der waarheid, de marteldood Jan Noyes, een schoenmaker te Laxfeld, in de provincie Suffolk, die de 19e April gevangen was genomen. Ziebier zijn geschiedenis.

Op zekere dag werd aan Mr. Thomas Lovell, in die tijd rechterlijk beambte van Hoxton Hundred, in de genoemde provincie, Jan Jakobsz, Willem Stannard, onderbeambte te Laxüeld, Wolferd Dowsing en Nikolaas Stannard, in die stad, en enige anderen, die toen aangemerkt werden als gelovige en katholieke christenen, ofschoon zij zonder twijfel de wreedste tegenstanders van de ware belijders van Christus en Diens Evangelie toonden te zijn, bevolen op zekere dag voor de rechters te verschijnen, die genoemd waren: Mr. Thurston, Sr. Jan Tyrell, Mr. Kene, en Sr. Jan Silliard, te die tijde opperste markgraaf. Deze hielden hun vergaderingen te Hoxton in genoemde provincie Suffolk, waar de genoemden burgers door deze rechters bevolen werd, in hun stad naarstig onderzoek te doen, of er ook iemand was, die nalatig was in het bijwonen van hun godsdienst, en wel voornamelijk de mis. En, indien zij die vonden, hun dan naar de reden te vragen, waarom zij niet te kerk wilden komen, en vervolgens deze zaak binnen veertien dagen aan de bovengenoemde rechters bekend te maken. Deze lieden keerden naar hun woning terug met nog grotere haat tegen de waarheid, en waren begerig om in hun ambt bevorderd te worden, waarom zij terstond met elkaar beraadslaagden, hoe zij zonder enig uitstel boven genoemden Jan Noyes konden gevangen nemen.

Op raad en aandringen van Mr. Thomas Lovell, Wolvert Lowring en Nicolaas Stannard, namen zij gezamenlijk een spoedig besluit, ten gevolge waarvan het huis van Jan Noyes terstond aan alle kanten met een goede wacht werd bezet. Nadat dit verricht was, vonden zij Jan Noyes aan de achterzijde van zijn huis, juist toen hij gereed stond naar buiten te gaan. Nicolaas Stannard riep hem toe: Waar gaat gij heen?" Hij antwoordde: Naar mijn buren." Nicolaas Stannard hernam: "Uw meester heeft u bedrogen; gij moet met ons gaan." Doch Jan Noyes zei: "Neen, dat heeft Hij niet, maar ziet wel toe, dat uw meester u niet bedriegt." Zij namen hem vervolgens gevangen, en brachten hem de volgende dag naar de rechters. Nadat hij voor de rechters verschenen was, waar vele woorden over en weer werden gewisseld, wierpen de rechters en de markgraaf hem in de gevangenis, waar hij enige tijd vertoefde. Vandaar werd hij naar Norrwich overgebracht, en voor de bisschop gesteld, waar hem de volgende artikelen werden voorgehouden.

1. Of hij ook geloofde, dat de plechtigheden, die in de kerk gebruikelijk waren, goed en goddelijk konden heten, om de harten der mensen tot godsdienst op te wekken.

2. Of hij ook geloofde, dat de paus het opperhoofd van de kerk hier op aarde is.

3. Of hij ook geloofde, dat het lichaam van onze Heere Jezus Christus in het sacrament des altaars zich bevindt onder de gedaante van brood en wijn na de woorden van inzegening.

Hij antwoordde daarop, dat hij geloofde, dat het natuurlijke lichaam van Christus alleen in de hemel is, en niet in het sacrament, enz. Van zijn ondervraging en verantwoording is ons niets meer ter hand gekomen dan dit weinige. De uitkomst heeft echter getoond, dat hij al de vragen zo beantwoordde, dat het doodsvonnis door de bisschop over hem werd uitgesproken, en wel in tegenwoordigheid van D. Dunning, kanselier, W. Woodhouse, Thomas Woodhouse, George Heyden, mr. Spenser, W. Farrar Guderman, te Norwich, enz. en vele anderen.

Intussen kwam zijn schoonbroeder, Nicolaas Fisk van Dumington genaamd, tot hem, om hem te troosten gedurende zijn gevangenschap in Guildhall te Norwich, en na vele christelijke vermaningen, vroeg hij hem, of hij, toen de bisschop hem ter dood veroordeelde, geen vrees voor de dood had, vooral als hij het verschrikkelijke daarvan bedacht, waarop Noyes zei, dat hij God dankte, dat hij geen meerdere vrees voor de dood had, dan hij of iemand anders, die los en vrij waren. Nicolaas Fisk verlangde van hem, de reden van zijn veroordeling te willen meedelen, op welk verzoek Jan Noyes met eigen hand het navolgende heeft opgetekend:

“Ik zei, dat ik niet geloven kon, dat in het sacrament des altaars het natuurlijke lichaam van Christus zich bevindt, dat is het eigen lichaam dat uit de maagd Maria geboren was, maar beweerde, dat het sacrament van het lichaam en het, bloed van Christus door de christenen gebruikt wordt tot gedachtenis van Christus' dood als een geestelijke spijs, indien het wordt bediend volgens de instelling van Christus. Zij zeiden echter, dat ik niet wist, wat geestelijk betekende. De bisschop beweerde, dat het sacrament God was, en dit als God moest worden aangebeden, en dit zei de kanselier ook. Toen antwoordde ik daarop: "Mijnheer, ik kan dit zo niet geloven." Daarop vroeg de bisschop "Waarom niet? Zeg dan maar, dat gij gelooft." Doch, niettegenstaande hun listige streken en dubbelzinnigheden, konden zij er mij niet toe krijgen te zeggen, dat het lichaam van Christus in het sacrament des altaars op natuurlijke wijze tegenwoordig is."

Na aldus te zijn veroordeeld, werd hij weer van Norwich naar de gevangenis te Laxfield gebracht, en op de 21sten September in het jaar 1557 omstreeks middernacht uit laatstgenoemde gevangenis gehaald om te worden verbrand. In de vroege ochtend van de volgende dag bracht men hem naar de paal, waar op zijn komst wachtten de bovengenoemde rechters, mr. Thurston, mr. Wallez, in die tijd ondermarkgraaf, en mr. Th. Lovell, zijn opperbeambte, die de dienaren bevalen alles gereed te maken, wat tot dit goddeloze werk nodig was. In meest alle woningen van die straat was het vuur uitgedoofd. Doch Lovell bemerkte, dat ergens uit een top van een schoorsteen enige rook opsteeg, naar welk huis de markgraaf en zijn knecht Grannow terstond heengingen. Zij braken de deuren open, namen het vuur vandaar en brachten het naar de strafplaats.

Toen Jan Noyes op de strafplaats was aangekomen, knielde hij neer, en zei de 51sten psalm en nog enige gebeden op. De beulen haastten zich, en bonden hem aan de paal. Nadat Jan Noyes aan de paal gebonden was, zei hij: "Vreest niet voor degenen, die het lichaam doden, maar vreest Hem, Die machtig is beide, lichaam en ziel, te doden, en in het eeuwige vuur te

werpen." Toen hij zag, dat zijn zuster zo om hem schreide en kermde, vermaande hij haar om hem niet te schreien, maar wel om haar zonden. Als zekere Nicolaas Cadman, een moedig voorvechter in pauselijke zaken, een takkenbos aanbracht, en die tegen Jan Noyes plaatste, greep Jan Noyes die takkenbos, kuste hem, en zei: "Gezegend zij de tijd, dat ik geboren ben om hiertoe te komen." Vervolgens gaf hij zijn psalmboek aan de ondermarkgraaf, en verzocht hem dringend vriendschap en genade te willen bewijzen aan zijn vrouw en kinderen, en haar dit boek ter hand te stellen. De markgraaf beloofde hem dit, ofschoon hij later zijn belofte nooit heeft volbracht. Toen zei Jan Noyes tot de omstanders: "Zij zeggen, dat zij een God kunnen maken van een stuk brood, doch gelooft hen niet." Verder zei hij: "Goede lieden, weest mijn getuigen, dat ik geloof zalig te zullen worden door de verdiensten en" het lijden van Jezus Christus." Toen het vuur werd aangestoken, en rondom hem ontbrandde, zei hij: "Heere, wees mij genadig. Jezus Christus, ontferm U over mij, Davids Zoon, wees mij genadig, en blies aldus de laatste adem uit. Toen zijn lichaam verbrand was, maakten zij een kuil om de kolen en as daarin te werpen, en vonden onder de as een zijner voeten, die nog niet verbrand was, zodat de kous nog tot aan de enkel zat, die zij ook met het overige begroeven.

Bij zijn verbranding was er ook een zekere Jan Jarvis tegenwoordig, die knecht was van een man dier plaats, een eenvoudig mens, die zei: "Goede God, hoe krimpen de zenuwen van zijn armen op!" Achter hem stonden Grannow en Benet, dienaren van de markgraaf, die aan hun heer zeiden, dat Jarvis zou gezegd hebben: "Welke snode booswichten zijn dit!" Hun heer beval hun, dat zij hem grijpen zouden. Zij deden dit terstond, bonden hem, en brachten hem nog die dag voor de rechters. Deze ondervroegen hem aangaande de bovenstaande woorden; doch hij ontkende die, en zei, dat hij niets anders gezegd had dan: Goede God, hoe krimpen de zenuwen van zijn armen op!" Evenwel legden de rechters zijn vader en meester ieder een betaling van vijftig gulden op, hij wijze van onderpand, om hem aan hen over te leveren, wanneer zij dit zouden verlangen. De volgende Woensdag werd hij weer voor de rechters mr. Thurston en mr. Kene, in hun vergadering te Fressingfield gebracht, waar bevolen werd, dat Jan Jarvis in boeien zou worden geklonken tot de aanstaanden marktdag, en vervolgens, naakt de markt rondgaande, zou worden gegeseld. Doch zijn meester Willem Jarvis verzocht daarna vriendelijk aan de beambte en kreeg dit ook gedaan, om hem niet in de boeien te zetten voor Zondagmorgen. Eindelijk werd hij des namiddags van de bepaalde dag met een hondenzweep van drie touwen op het marktplein gegeseld, en zo lieten zij hem gaan.

Cicely Ormes [JAAR 1557.]

Omstreeks deze tijd heeft ook te Norwich de marteldood ondergaan zekere Cicely Ormes, echtgenote van Edmond Ormes, wever, die in de parochie van St. Laurens te Norwich woonde. Zij was ruim tweeëndertig jaren oud, en werd gevangen genomen op dezelfde tijd, toen Simon Miller en Elisabeth Cooper gedood werden, op een plaats, Lollaartsput genaamd, buiten de bisschopspoort te Norwich, en wel, omdat zij gezegd had, dat zij uit dezelfde beker wilde drinken, waaruit de vrome martelaren hadden gedronken. Nauwelijks had zij die woorden gesproken, of zij werd door zekere mr. Corbet, van Sprowson bij Norwich gevangen

genomen, en naar de kanselier gezonden. Toen zij voor hem kwam, vroeg hij haar, hoe zij dacht over het sacrament van Christus' lichaam. Zij zei, dat zij geloofde, dat dit het sacrament van Christus' lichaam was. Ja," zei de kanselier, "maar wat is dat, hetwelk de priester boven het hoofd heft?" Zij antwoordde: "Het is brood, en, zo gij dit beter wilt maken, maakt gij het erger." Na deze woorden zond de kanselier onder vele bedreigingen en harde woorden als van iemand, die verstoord was, haar naar de bisschoppelijke gevangenis, en gaf haar aan de gevangenbewaarder, Fellow genaamd, over.

Op de 23sten Juli werd zij weer voor de kanselier gebracht, die als rechter, met mr. Bridges en anderen, over haar gezeten was. De kanselier stelde haar voor, dat, indien zij ter kerk wilde gaan en stilzwijgen, men haar zou loslaten, en zij dan mocht geloven, wat zij wilde. Zij antwoordde hem, dat zij aan zijn verlangen onder die voorwaarde niet voldoen kon, hij mocht dan met haar doen, wat hem behaagde, en betuigde, dat, indien zij dit deed God haar zeker straffen zou. De kanselier hernam, dat hij haar groter gunst had bewezen dan ooit iemand anders, en dat hij haar niet graag veroordeelde, aangezien zij een onwetende, ongeleerde en dwaze vrouw was. Zij gaf niet veel om zijn woorden, en zei hem, dat, indien hij haar veroordelen wilde. hij niet zulk een groten dorst kon hebben naar haar zondig vlees, dan zij door Gods genade dorst had om haar leven over te geven voor zulk een goede zaak. Toen stond hij op, las haar het bloedige doodsvonnis voor, en leverde haar over aan de wereldlijke macht van de markgraven der stad, mr. Thomas Sutherton en mr. Leonard Sutherton, gebroeders, die haar terstond naar de Guldhall teNorwich brachten, waar zij tot aan haar dood vertoefde.

Deze Cicely Ormes was een zeer onkundige, onwetende vrouw, doch ijverig in de zaken van Gods koninkrijk. Zij was geboren in Oost-Deram, en de dochter van zekere Thomas Haund, een kleermaker. Op de 5e Juli werd zij gevangen genomen, en herriep haar gevoelens een jaar voor haar gevangenschap, doch had geen rust in haar gemoed, dan nadat zij ten enenmale en geheel alle pauselijke dwalingen had laten varen. Tussen de tijd van haar herroeping en haar gevangenneming, had zij een brief geschreven aan de kanselier, waarin zij hem meedeelde, dat zij uit de grond van haar hart groot berouw en leedwezen gevoelde over haar herroeping, en dat zij, zolang zij leefde, dit nooit weer zou doen. Doch, voor zij haar brief nog had overgeleverd, werd zij gevangen genomen en naar de kerker gebracht, gelijk boven reeds is meegedeeld.

Op de 23sten September, tussen zeven en acht uur des morgens, werd zij verbrand, en wel in tegenwoordigheid van de beide markgraven en omtrent twee honderd mensen. Toen zij bij de paal kwam, knielde zij neer, zond een gebed tot God, stond daarna op en zei: "Mijn goede burgers, ik geloof in God de Vader, God de Zoon en God de Heilige Geest, drie personen en één God. Dit wil ik niet herroepen, en doe het ook niet; doch ik herroep, geheel uit grond van mijn hart, de handelingen van de paus te Rome, van al zijn priesters en geschoren hoofden. Ik weiger daaraan te willen geloven en verzaak die geheel, en wil er, door Gods genade, nooit meer mee te doen hebben. Mijn goede burgers, ik wil niet, dat gij van mij denken zult, dat ik

geloof zalig te worden, omdat ik mij hier in de dood overgeef om Christus' wil; neen, ik geloof, dat ik zalig zal worden door het lijden en de dood van Christus, en deze mijn dood is en zal ook altijd zijn een getuigenis van mijn geloof aan ulieden, die hier tegenwoordig zijn. Vrome burgers, gij allen, die gelooft, zoals ik geloof, bidt voor mij." Toen trad zij nader bij de paal, sloeg haar handen daaraan en zei: “Welkom, kruis van Christus." Na dit gedaan te hebben, bekeek zij haar hand; en, daar zij zag, dat die zwart was geworden van de paal, veegde zij die met haar hemd af. En, nadat Zij nogmaals de handen naar de paal had uitgestrekt, kwam zij naderbij, kuste die en zei ten tweede male: "Welkom, gij zoet kruis van Christus;" en aldus gaf zij zich over om er aan gebonden te worden. Toen de beulen het hout rondom haar hadden aangestoken, zei zij: "Mijn ziel maakt groot de Heere, en mijn geest verheugt zich in God, mijn Zaligmaker." Na dit te hebben uitgesproken, legde zij de handen kruiselings over de borst, hief haar hoofd en ogen ten hemel, bleef nu staan, terwijl zij langzamerhand haar handen ophief, tot dat de armen werden ontzenuwden neervielen. Zij gaf haar ziel zo gerust aan God, alsof zij insliep en als iemand, die geen pijn gevoelt. Zo wonderbaar werkte de Heere in haar, waarvoor Zijn naam geprezen zij in eeuwigheid Amen.

Jan Rough [JAAR 1557.]

In deze wrede tijden der vervolging onderging ook om de waarheid de marteldood een standvastige en getrouwe getuige van Jezus Christus, Jan Rough, die geboren was in Schotland, en, zoals hij zelf later bekende in zijn, beantwoording van Boners artikelen, omdat enige lieden van zijn familie hem zijn erfenis zochten te ontnemen, die hem van enige stukken land toekwam, toen hij slechts zeventien jaren telde, zich, in spijt van zijn vrienden, in de orde van de zwarte monniken te Sterling, in Schotland, liet opnemen. Zestien jaren bracht hij onder hen door, totdat de heer Hamilton, graaf van Arren, en gouverneur van het koninkrijk Schotland, die hem zeer gaarne mocht lijden, aan de aartsbisschop van St. Andries verzocht, de genoemde Jan Rough van zijn orde los te maken, teneinde hem als een wereldlijk priester tot kapelaan te kunnen dienen. Door dit verzoek bracht de aartsbisschop bij de opperste van het klooster, die daartoe bevoegd was, teweeg, Jan van zijn monnikskleed en orde te ontslaan.

Toen dit verzoek van de graaf was toegestaan, bleef Jan Rough gedurende een jaar in diens dienst, in welke tijd het God behaagde hem de ogen te openen, en hem enige kennis mee te delen van Zijn waarheid. Door de genoemden gouverneur werd hij hier en daar heengezonden, om in het openbaar te prediken, waarmee hij vier jaren voortging. Na de dood van de kardinaal van Schotland werd hem bevolen te St. Andries te blijven, waar hem door Hendrik de achtste koning van Engeland, een jaarlijks inkomen werd toegelegd van twee honderd gulden. Doch eindelijk bedacht hij ook zijn eigen gevaar, en daar hij een af keer had van de afgoderij en het bijgeloof in zijn, eigen land, en gehoord had van de vrijheid, die het Evangelie in het koninkrijk Engeland genoot, besloot hij daar niet langer te blijven. Hij begaf zich daarom, zodra het twistgesprek te Muskelenborgh geëindigd was, vooreerst naar Charliel, en vandaar naar de hertog van Sommerset, die toen beschermheer van Engeland was. Door hem werd Jan uit de schatkist des konings een jaarlijks inkomen van tweehonderd gulden toegelegd, en werd

hij als predikant naar de gemeente Charliel, Barwiek en Neweastel gezonden. Nadat hij, volgens Gods instelling en de wetten van dat koninkrijk, een vrouw getrouwd had, werd hij door de bisschop van York geroepen tot de waarneming van een gemeente niet ver van de stad Huil, waar hij bleef tot de dood van de goede en godzaligen koning Eduard de zesde.

Toen hij, in het begin der regering van koningin Maria, de verandering zag, die in de godsdienst plaats greep, en de vervolging, die daaruit noodzakelijk moest volgen, en ook tevens zijn eigen zwakheid gevoelde, vluchtte hij met zijn vrouw naar Oost-Friesland, en woonde daar te Norden, waar hij zeer naarstig voor de kost werkte door het breien van mutsen, kousen, enz. en wel tot einde van Oktober 1557, toen hij, gebrek hebbende aan garen en andere artikelen om zijn werk te kunnen voortzetten, weer naar Engeland voer, om zich daar van alles te voorzien. Op de 10e November kwam hij te Londen, waar hij, gehoord hebbende van de geheime samenkomsten der gelovige kinderen van God, zich bij hen voegde. Daarna werd hij tot hun predikant gekozen, en bleef hen nog enige tijd getrouw leren en vermanen, en versterkte hen om te blijven in de waarheid en het Evangelie van Jezus Christus.

Doch eindelijk, daar de voorzienigheid Gods alles ten beste deed te besturen, werden hij en een zekere Cutbert Simson en anderen, door de lage en verraderlijke ingeving van een valse huichelaar en geveinsden broeder, Rogier Sergeant genaamd, een kleermaker, op de 12e December, aan het Saracenenhoofd te Islington, door de onderkamerdienaar van het huis der koningin gevangen genomen, waar de samenkomst ditmaal zou plaats hebben, om zich te oefenen in hun godzalige en dagelijkse gebeden, de prediking van het Woord Gods, enz.; welk voornemen zij echter daarna bij de ondervraging, teneinde de anderen te verschonen, geheim hielden, en voorgaven, dat zij die plaats wilden bezoeken tot het bijwonen van zeker spel. Nadat hij hen gevangen genomen had, bracht de onderkamerdienaar, Rough en Simson bij de raad, die hen beschuldigde, dat zij waren samengekomen om het avondmaal des Heeren te houden. Na een herhaald onderzoek zond en zij Jan Rough naar Newgate, doch zijn schriftelijk onderzoek zonden zij aan de bisschop van Londen, met een door hen getekende brief, die dus luidde:

"Na onze hartelijke aanbeveling aan Uw Eerwaardigheid, zenden wij u hier ingesloten het onderzoek van een zekere Schot, Jan Rough genaamd, die, op bevel van haar koninklijke majesteit terstond naar Newgate is gezonden, als een der voornaamste, die op laatstleden Zondag, onder de schijn van naar een spel te gaan zien, naar het Saracenenhoofd te Islington ging, waar zij toebereidselen hadden gemaakt om het avondmaal te houden, en daar zekere oproerige en ketterse mensen te ontvangen. En, daar uit het onderzoek van Rough, waarin de geschiedenis en het verhaal van zijn vorig leven vervat is, zeer goed blijkt welk soort van mens hij is, heeft Haar hoogheid de Koningin begeerd, dat wij hem aan Uw Eerwaardigheid zouden zenden, teneinde hij door u, uit de gevangenis geroepen, zo dikwijls als dit Uw Eerwaardigheid zal goedvinden, verhoord worde, en gij op het verder onderzoek aandringen, en over hem naar de wetten beschikken kunt, zoals de zaak dit eisen zal. Van harte bidden wij, dat Uw Eerwaardigheid welvaart."

Van St. Jakob, de 15den Dec. 1557.

Uwer Eerwaardigheids goede vrienden,

Nikolaas Ebor. Antony Montague.

F. Shrewsburie. John Bourne.

Edward Hastings. Henry Jernegam.

Boner, de bisschop van Londen, meende de zaak zoveel mogelijk te moeten bespoedigen, en gebood, drie dagen na het ontvangen van de brief, de 18e December, Rough uit de gevangenis van Newgate te halen, en liet hem bij zich brengen. Hij hield hem twaalf artikelen voor, waarvan wij er hier slechts enige zullen meedelen, die eigenlijk over de zaak in geschil liepen en veelal aan de martelaren en heilige Gods werden voorgelegd.

1. Dat gij, Jan Rough, rechtstreeks gesproken hebt tegen de zeven sacramenten, die algemeen en met eerbied gebruikt worden als plechtigheden, die in de katholieke kerk in grote waarde worden gehouden, en dat gij ook het wezen van de genoemde sacramenten tegengesproken en verworpen hebt, en vooral het sacrament des altaars, en hebt zoeken te bevestigen, dat daarin niet waarlijk en werkelijk is het ware lichaam en bloed van Christus, en dat de biecht aan de priester en de kwijtschelding, die door hem gegeven wordt, als door de dienaar van Christus, tot vergeving der zonden niet nodig, ja, nergens toe dienstig is.

2. Verder hebt gij een afkeer betoond en ook de godsdienst berispt, zoals die nu in dit koninkrijk heerst, en bent toegedaan de godsdienst en alles wat in de laatste jaren door koning Eduard de zesde was ingevoerd, en hebt die, zoveel in u was, door woorden, geschriften en werken verbreid, en in het openbaar geleerd en gepredikt, en op vele plaatsen betuigd, dat de bedoelde engelse godsdienst en leer, die daarin begrepen is, in alle delen overeenkomt met Gods Woord en de waarheid, veroordelende ten enenmale de Latijnse godsdienst, die nu onder de regering van de koningin in gebruik is, en dat gij ook anderen verleidt om uw voorbeeld na te volgen.

3. Voorts hebt gij op verscheidene plaatsen in dit koninkrijk toegestemd en aangeprezen het gevoelen en de leer van Thomas Cranmer, vroeger aartsbisschop van Canterbury, Nicolaas Ridley en Hugo Latimer, nopens het sacrament des altaars, en bevestigd, dat er, na de woorden der inzegening van het sacrament, stoffelijk brood en stoffelijke wijn overblijven zonder enige ware verandering.

4. Sinds de regering van de koningin hebt gij in onderscheiden plaatsen van dit koninkrijk het heilige avondmaal bediend en ook ontvangen op een wijze, zoals dit ten tijde van koning Eduard de zesde plaats had. En gij kent, of hebt immers gehoord van sommigen, die nog onder zich hebben boeken over dit avondmaal, en die dit in het geheim gebruiken in hun huizen, buiten de kerk, hetwelk strijdt met het gevoelen over het sacrament des altaars.

5. Verder hebt gij op verscheidene plaatsen in dit koninkrijk gesproken tegen de paus van Rome en zijn apostolische stoel, en het gezag van hem duidelijk veracht en versmaad, niet aannemende, maar een in het oog loopenden afkeer hebbende van het geloof en de leer van hem, en hebt u er rechtstreeks tegen verklaard, en door uw voorbeeld andere onderdanen in dit koninkrijk verleid, om eveneens te spreken en te handelen.

6. Voorts hebt gij kennis aan of verkeerd met allen, ten minste met een groot gedeelte van zulke Engelsen, die wegens de godsdienst uit dit koninkrijk zijn gevlucht, en was het met hun denkbeelden eens, hebt die geholpen, en was ook een overbrenger van hun oproerige brieven en boeken in dit koninkrijk.

7. Verder, gij hebt gezegd, dat gij te Rome bent geweest, en dat gij daar dertig dagen of iets langer hebt vertoefd, en dat gij daar weinig of niets goeds gezien hebt, maar zeer veel kwaads, dat gij daar, onder andere, een groten gruwel, dat is, een mens of paus zaagt, die op de grond behoorde te lopen, en toch gedragen werd op de schouders van vier mensen, alsof hij God en geen mens geweest ware, als ook dat de hoer van een kardinaal in het openbaar achter hem reed, eindelijk, dat gij een geschrift van de paus zaagt, dat uitdrukkelijk toeliet bordelen te hebben en die te begunstigen, en ook dat er, door pauselijke toelating en op zijn gezag, openbare ontuchtige huizen mochten gehouden worden.

8. Verder, dat gij sinds uw laatste overkomst in Engeland uit andere streken vele onderdanen van dit koninkrijk op schandelijke wijze hebt vervloekt, en jonge lieden en bejaarde mannen en vrouwen er in hebt versterkt, om het boek van het avondmaal te mogen hebben en gebruiken, dat ten tijde van koning Eduard de zesde in het licht gegeven is, en dat ook hebt gelezen en verspreid, en alzo oorzaak bent geworden, dat ook anderen dit gedaan hebben, zodat zij verzuimden hun buurtkerken te bezoeken, en de Latijnse godsdienst bij te wonen, zoals die nu wordt geoefend.

9. Eindelijk, dat gij op de eerste Zondag van de advent, de 12den December 1557, gevangen genomen werd bij het Saracenenhoofd te Islington, in het graafschap Middelsex, in het gebied van Londen, door de onderkamerdienaar van de koningin, met zekere Cutbert, een kleermaker, Hugh, een kousenwever en verscheidene anderen daar vergaderd, en onder de schijn van naar een spel te gaan horen, het avondmaalsboek hebt gelezen, en godsdienstoefening hebt gehouden, zoals ten tijde van koning Eduard gebruikelijk was.

Het antwoord van Jan Bough op de bovenstaande artikelen:

Op het eerste artikel zei en beleed hij, dat hij zich verklaard had tegen het aantal sacramenten, en geheel verzekerd was, dat er slechts twee sacramenten zijn, te weten, de doop en het heilige avondmaal, en dat hij de overige vijf niet als sacramenten erkende, en daarom er zich tegen had verklaard. En, wat het sacrament des altaars betrof, dat hij toen het avondmaal des Heeren noemde, beleed hij, dat hij gesproken en geleerd had, dat in dat sacrament niet werkelijk en wezenlijk was het ware lichaam en bloed van Christus, maar dat

het wezen van het bloed en de wijn in dit sacrament hetzelfde bleef zonder enige verandering in het wezen. Verder, aangaande het biechten van de zonden aan de priester antwoordde hij, dat hij dit goedkeurde, indien de misdaad tegen de priester begaan ware; maar, indien de misdaad jegens een ander gepleegd was, dan was de biecht bij de priester niet nodig, en dat er alleen verzoening moest plaats hebben met de partij, die men beledigd had.

2. Op het tweede antwoordde hij, dat hij toen, evenals vroeger, een afkeer had gehad van de Latijnse godsdienst, die toen gebruikelijk was; en dat hij de godsdienst, die in zwang was tijdens de regering van koning Eduard, als de waren erkende, omdat die was overeenkomstig de heilige Schrift, en daarom hun moest bekennen, dat hij de bovenbedoelden Engelse godsdienst onderwees en verbreidde, zoals hem in dit artikel werd ten laste gelegd.

3. Op het derde, dat hij als goed erkende de leer van de genoemde personen, als overeenkomende met Gods Woord, dat zij godzalige en geleerde mannen waren, en derhalve zulken, die volkomen verstand en kennis hadden van de zaken, die in dit artikel waren vervat.

4. Op het einde antwoordde hij, dat hem het avondmaal, zoals dit ten tijde der regering van koning Eduard werd bediend, goed aanstond; maar dat hij dit in Engeland niet bediend noch ontvangen had. sedert de regering van de koningin, en ook niemand kende, die daarvan de boeken bezat. Dat hij aan de anderen kant ei, velen kende, die de boeken bezaten, en dat hij daar ook het avondmaal op verscheiden plaatsen had ontvangen.

5. Wat in het vijfde artikel was vervat, beleed hij, dat de waarheid was.

6. Op het zesde beleed hij, dat hij gemeenzaam had omgegaan met vele engelse mannen en vrouwen, toen hij in Friesland was, en dat hij in hun gevoelens deelde, zoals met mr. Scory, Th. Young, Joris Roo en anderen, ten getale van honderd, die derwaarts waren gevlucht om de godsdienst, gehouden volgens de re gelen, die ten tijde van koning Eduard opgesteld werden, en overigens ontkende hij, wat voorts in dat artikel was vervat.

7. Met de inhoud van het zevende artikel stemde hij volkomen in.

8. Op het achtste artikel antwoordde en beleed hij, dat hij sedert zijn laatste komst in Engeland die omstreeks de Joden November had plaats gehad, op verscheiden plaatsen in de voorsteden van Londen gebeden en gelezen had, en wel zodanige gebeden in de godsdienstoefeningen, als er voorgeschreven waren in het boek over het avondmaal, en ook had verlangd, dat anderen hetzelfde zouden doen, zowel mannen als vrouwen, die hij wel van aanzien kende, maar niet bij naam. Dat hij nooit iemand van de Latijnse godsdienst had afgetrokken, maar gezegd had, dat het beter was te bidden in een taal, die zij konden verstaan, dan in een vreemde.

9. Op het negende beleed hij, dat hij, op de genoemden tijd en plaats tegenwoordig was geweest om naar een spel te zien en te horen, en dat hij daar gevangen genomen was, enz.; doch overigens ontkende hij de inhoud van dat artikel.

Na zich aldus te hebben verantwoord, werd hij weggezonden, en des anderen daags, de 19e December, weer voor de genoemde bisschop en andere gebracht, die, toen zij zijn standvastigheid zagen, besloten hem de volgende dag in de raadkamer te brengen, om hem daar te veroordelen en als een ketter te vonnissen, aan welk voornemen zij ook gevolg gaven. In de voormiddag van de twintigste dag, werd hij voor de bisschop van Londen, Sr. Davids, Fecknam Abbot van Westminster en anderen gebracht, waar Boner, de bisschop van Londen, na vele en schone raadgevingen, hem de artikelen en de antwoorden daarop voorlas, waarbij zij hem voorhielden, wat in de kerkorde was opgenomen, tengevolge waarvan hij niet mocht trouwen; dat hij geweigerd had de Latijnse godsdienst goed te keuren, die toen in de kerk gebruikelijk was.

Hij antwoordde daarop, dat hun orden niets te betekenen hadden, dat hij als priester wettelijk mocht trouwen, en dat zijn kinderen, die hij bij zijn vrouw had, wettelijke kinderen waren; dat hij de godsdienst, die toen in zwang was, ten enenmale verfoeide, en zei, dat, al leefde hij zo lang als Methusalem, hij evenwel nooit in de kerk wilde komen, om de gruwelijke mis aan te horen en hun andere godsdienstgebruiken, zoals die toen gebruikelijk waren. Naar aanleiding van die woorden drong de bisschop er op aan, om Rough van alles te doen ontzetten en hem te beroven van alle bedieningen en voordelen van hun kerk, waaraan terstond gevolg gegeven werd. Daarenboven veroordeelde hij hem als een ketter, gaf zijn lichaam aan de wereldlijke macht over, die hem onder haar hoede nam, en naar Newgate overbracht.

Aangaande deze Jan Rough mag niet verzwegen worden, dat hij, ten tijde van koning Eduard de zesde, toen hij zich in de noordelijke streken ophield een middel was tot behoud van Dr. Watson's leven, die ten tijde van koningin Maria bisschop van Lincoln was, en wel tengevolge van een predikatie, die hij daar gedaan had. En toch, toen genoemde Watson, namens koninggin Maria, met Boner bij de ondervraging van Jan Rough tegenwoordig was, betuigde hij daar, zeker om hem de weldaad te vergelden van zijn leven te hebben gered, aangaande Jan Rough, dat hij een zeer schadelijk ketter was, die meer kwaad in de noordelijke streken stichtte dan honderd anderen van zijn geestverwanten. Jan Rough zei toen tot hem: "Hoe, mijnheer, is dit de beloning, die ik ontvang, dat ik uw leven heb gered, toen gij geen andere dan ketterse leer verkondigde, in de dagen van Eduard de zesde?" Hij zei verder, dat hij dertig jaren had geleefd, en dat hij zijn knieën nooit voor de Baäl gebogen had. Voor hij hij Boner was, verhaalde hij onder andere, dat hij twee malen te Rome geweest, en dat hij daar duidelijk bemerkt had, waarvan hij vroeger menigmaal had gehoord, namelijk, dat de paus de ware antichrist was, want hij had daar gezien, dat hij op de schouders van mensen werd gedragen, dat het zogenaamde sacrament voor hem uitgedragen werd, en dat men hem grotere eer bewees, dan wat zij voor hun God houden. Toen Boner dit hoorde, stond hij op, en hield zich alsof hij zijn klederen wilde verscheuren, en zei: "Bent gij te Rome geweest, en hebt gij daar onze heilige vader, de paus gezien, en lastert gij hem nu alzo? Hij vloog op Jan Rough toe, greep hem hij de baard, trok een gedeelte daarvan hem uit het gezicht, en maakte

de grootste spoed om hem te doen sterven. Hij liet hem ten half zes uur in de ochtend verbranden, opdat de dag niet verder zou verlopen, voor hij een misdaad verricht had.

Van deze Jan Rough is ook gedenkwaardig, dat hij tegenwoordig was bij het verbranden van zekere Austoe, op Smitsveld, en toen hij vandaar terugkeerde zekere mr. Farrar, een koopman van Hallifax, ontmoette, die hem vroeg, waar hij geweest was, wie hij antwoordde: “Ik ben geweest, waar ik niet om het verlies van een mijner ogen gewild had, dat ik niet geweest was." "Waar bent gij dan geweest? vroeg mr. Farrar." "Waarlijk," zei Jap Rough, "ik ben geweest, waar men de weg leert kennen;" en hij deelde hem mee, dat hij tegenwoordig was geweest bij de verbranding van Austoe. Kort daarna werd hij daar ook verbrand.

Een brief van Jan Rough aan enige van zijn godzalige vrienden, om hen in de waarheid te versterken.

De troost des Heilige Geestes make u machtig om anderen te vertroosten in deze gevaarlijke tijden, waarin de satan is losgelaten, slechts tot beproeving der uitverkorenen, en dat het God mag behagen Zijn koren van het kaf te scheiden. Ik kan de moeite niet nemen noch de tijd vinden om u de zware verzoekingen te beschrijven, waaronder ik gebukt ga. Ik spreek tot Gods eer. Mijn zorg was om de zinnen van mijn ziel geopend te hebben, opdat ik de stem van Christus mocht vernemen, Die zegt: "Zo wie Mij verloochenen zal voor de mensen, die zal Ik ook verloochenen voor Mijn Vader en Zijn Engelen."

En zijn lichamelijk leven te behouden, is het eeuwige leven te verliezen. Wie niet met Christus wil lijden, zal ook niet met Hem heersen. Derhalve mijn zeer welbeminden, door God heb ik het vlees in de strijd met mijn geest overgegeven, en de geest heeft de overwinning behouden. Het vlees zal nu spoedig het zondige nalaten, en de geest in eeuwigheid heersen. Ik heb de dood gekozen, om de waarheid te bevestigen, die ik geleerd heb. Wat kan ik meer doen? Bedenkt bij uzelf, wat ik het heb gedaan tot bevestiging van Gods waarheid. Bidt, dat ik tot het einde standvastig mag blijven. Ik dank mijn God, dat het grootste gedeelte van denstrijd voorbij is. Onder al mijn strijd heb ik de tegenwoordige hulp en de bijstand van mijn God gevoeld, waarvoor ik Hem van hart dank. Ziet niet terug, en schaamt u het Evangelie van Christus niet noch de boeien, die ik daarom heb gedragen; gij kunt daardoor verzekerd zijn, dat dit het ware Woord van God is. De heiligen waren met hetzelfde teken verzegeld. Het is nu geen tijd, dat men, om het verlies van een mens, in de strijd zou terugkeren. Opwaarts moeten de harten der mensen. Werpt de vervallen muren der ketterij neer. Dat de één een vaandel neme en een ander de trompet. Ik wil niet zeggen, dat men lichamelijke weerstand moet bieden; maar bidt, en gij zult de bescherming van Elia en het gezelschap van Eliza genieten, om voor u te strijden. De zaak is des Heeren. Nu mijn broeders, ik kan niet meer schrijven. De tijd laat het niet toe, en mijn hart is door doodsangstbevangen, doch inwendig leef ik met mijn God. Bidt voor mij, en groet elkaar met een heiligen kus. De vrede Gods blijve met ulieden. Amen.

Uit de gevangenis Newgate, in grote haast, op de dag van mijn veroordeling.

Jan Rough.

Een andere brief van Jan Rough, aan de gemeente geschreven twee dagen voor zijn dood.

De Geest van alle vertroosting zij niet u, sta u bij, en make u sterk, om de loopbaan in de strijd te lopen, die u is voorgesteld, waarmee God in alle eeuwen zijn uitverkorenen beproefd heeft, en heeft ze waardig gevonden, door de vereniging met hun hoofd Jezus Christus, om Wien zij, die godzalig willen leven, noodwendig vervolging moeten lijden. Want het is hun gegeven, niet alleen te geloven, maar ook te lijden.

En de dienstknecht of de discipel kan niet meerder zijn dan zijn Heere of Meester; maar, langs dezelfde weg, waarlangs het Hoofd is ingegaan, moeten ook de leden volgen. Er is geen leven in de leden, die van tiet lichaam afgesneden zijn; zo hebben wij ook geen leven dan in Christus, want door Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij. Mijn lieve zoon, terwijl ik nu tot mijn groot gewin uit dit leven scheid, verwissel ik de sterfelijkheid met de onsterfelijkheid en de verderfelijkheid om de onverderfelijkheid aan te doen, teneinde mijn lichaam als aan het koren gelijk te maken, dat in de aarde geworpen is, en geen goede vruchten kan voortbrengen, tenzij het eerst sterft. Daarom is de dood mij een groot gewin, want daardoor laat het lichaam de zonde na, en keert daarna tot zijn oorsprong terug; maar daarna zal het weer veranderd worden en heerlijker zijn dan de zon of de maan. Wat zal ik van deze tijdelijke dood schrijven, aangezien het bij God besloten is, dat alle mensen eens sterven zullen.

Gelukkig zijn zij, die in de Heere sterven, hetwelk is te sterven in het geloof van Christus, en dat te belijden en te tonen voor vele getuigen. Ik dank mijn God, dat ik deze dagreis onder vele verzoekingen heb afgelegd. De duivel is zeer bezig om te lokken en de wereld om te verleiden met beloften en schone woorden, die ik niet wil neerschrijven, opdat niemand denken zou, dat ik naar ijdele eer sta, die ver is van mijn hart. Eindelijk, het gevaar van sommige valse broeders, die plan hadden voor de bisschop van Londen een onwaarheid in mijn tegenwoordigheid te belijden, heeft God afgewend, want die God, Die Bileam bestuurde, bewoog hun harten derwijze, dat, waar zij tot mijn beschuldiging dachten te spreken, Hij hen deed spreken tot mijn verschoning. Welk een reis ik door Gods kracht acht dagen voor deze dag gedaan heb, dat is voor het vlees en het bloed niet te dragen; maar, zoals Paulus zegt: Ik vermag alle dingen door Christus, Die mij kracht geeft. Broeders, ik heb mijn loop geëindigd, ik heb de goede strijd gestreden, de kroon der rechtvaardigheid is voor mij weggelegd, en de dag, om die te ontvangen, is voor mij niet veraf. Bidt broeders, want de vijand bespringt mij nog gedurig. Weest volstandig tot het einde toe, en gij zult uw zielen bezitten. Wandelt waardig de roeping, waarmee gij geroepen bent.

Vertroost de broeders. Groet elkaar uit mijn naam. Schaamt u het Evangelie van het kruis niet, dat door mij gepredikt is, en ook niet mijn lijden, want ik bevestig het mijn bloed. Ik ga u voor. Ik lijd het eerst het blaffen van de honden der vleeshouwers; nochtans heb ik niet gedaan, wat ik wel behoorde verricht te hebben; doch, ik twijfel niet, of mijn zwakheid wordt

in Christus' kracht volbracht, en uw wijsheid en kunde zullen het geringe talent aannemen, wat ik, als getrouw rentmeester, u heb meegedeeld. En, zo er iets ongedaan is gebleven, schrijf dat toe aan mijn zwakheid en onwetendheid, en bedekt met uw liefde, wat naakt in mij was. God weet, dat gij allen zeer hartelijk mijwaarts genegen bent, en zo berst ook mijn hart van liefde uwaarts.

Gijlieden bent niet zonder de grote Herder uwer zielen, Die u zo liefheeft, dat, zo er geen mensen waren te vinden, aan welke echter, God zij geloofd, geen gebrek, is Hij zelf de stenen tot uw heil zou opwekken. Werpt uw zorgen op die rotssteen, en de storm der verzoeking zal u niet te machtig zijn.Vast en bidt, want de dagen zijn boos. Slaat de ogen der hoop naar boven, want de Verlossing is nabij, ofschoon mijn goddeloosheid verdiend heeft om haar niet te zien. En ook het nog achtergebleven bloed van onze broederen, dat ook onder het altaar zal worden gewijd, zal roepen om uw verlichting. De tijd vergunt mij nu niet een meer uitvoerige brief aan u te schrijven. De Geest Gods geleide u bij uw ingaan en uitgaan, en bij uw opstaan en neerzitten bedekke Hij u met de schaduw zijner vleugelen; bescherme u tegen de tirannie der goddelozeen, en brenge u gelukkig in de haven der eeuwige zaligheid, waar de tranen van uw ogen zullen worden afgewist, en waar gij altijd met het Lam zult zijn.

Jan Rough.

Hier eindigt de geschiedenis van de engelse martelaren in het jaar 1557, en nu volgt de geschiedenis van de martelaren in het algemeen in het jaar 1558.

Mejuffrouw Joyce Lewes [JAAR 1557.]

Mejuffrouw Joyce Lewes was een vrouw van edele afkomst en opgegroeid in de genietingen der wereld, die haar lust had in het dragen van kostbare klederen en dergelijke dwaasheden, waarmee het merendeel van de edellieden in Engeland toen besmet was, en waaraan zij zich nog overgeven. Zij was eerst gehuwd met zekere Appelby en naderhand met Thomas Lewes van Manchester. In de naam van de regering van koningin Maria ging zij als anderen ter kerk, en woonde de mis bij. Toen zij echter gehoord had, dat de godzalige en zeer geleerde martelaar Laurens Sanders te Coventry verbrand was, begon zij met meerder opmerkzaamheid op de zaak te letten, en onderzocht zeer ijverig bij ben, die zij als godvrezenden kende, naar de reden van zijn dood.

En, toen zij vernam, dat dit geweest was, omdat hij geweigerd had de mis bij te wonen, werd haar gemoed geschokt en was zij zeer onrustig. En, aangezien haar woning dicht bij het huis was van, Mr. Jan Glover, een man, die een bijzonder voorbeeld van ongeveinsde godzaligheid en vele verdrukkingen was, die hij om het Evangelie had uitgestaan, ging zij menigmaal tot hem, en verzocht haar toch de gebreken aan te wijzen in de mis en in andere zaken, waarop men in die tijd zeer aandrong als nodig tot zaligheid. Toen hij haar ontrust gemoed bemerkte, en het verlangen zag, dat zij had om de waarheid te leren kennen, onderwees hij haar zeer ijverig in de weg des Heeren, en bewees haar uit Gods heilig Woord,

dat de mis en alle andere pauselijke verzinselen zeer hatelijk waren voor Gods aangezicht. Bovendien bestrafte hij haar ook, omdat zij zulk een welbehagen had in de ijdelheden dezer wereld.

Door deze godzalige terechtwijzingen, die hij haar deed, ontstond er bij haar een tegenzin in de wereld, en werd zij ook hartelijk bedroefd over haar zonden, en ontvlamd door liefde tot God, begerig om Hem volgens Zijn Woord te dienen, en nam zich vast voor al zulke dingen te vermijden, die de Heere haar God mishaagden. En, daar zij geleerd had, dat de mis schadelijk en gruwelijk was, begon zij die ook te haten. Toen zij op zekere tijd door de gestrengheid van haren man gedwongen werd om de kerk te bezoeken, en daar met wijwater werd gesprengd, keerde zij dat de rug toe, en toonde, dat zij een mishagen had in hun godslasterlijk wijwater, dat zoveel schade deed aan het bloed van Christus. Wegens deze daad werd zij terstond hij de bisschop aangeklaagd als iemand die de sacramenten had versmaad. Terstond werd haar, ten huize van haar man, een bevel gezonden, om ogenblikkelijk te verschijnen voor de bisschop.

De bode, die dit bevelschrift bracht, gaf het haar man over, die dit bekeek, en bemerkende, wat het was, werd hij woedend, en verlangde, dat de bode dit geschrift zou terugnemen, en indien niet, zo bedreigde hij hem, dat hem te zullen doen opeten. De bode weigerde het terug te nemen, daar hij dacht, dat niemand zo vermetel zou durven zijn, hem daarover lastig te zullen vallen. Eindelijk dwong Lewes de bode het geschrift werkelijk op te eten, terwijl hij de punt van een zwaard hem op de borst zette. En, nadat hij het verteerd had, liet hij hem ook drinken, en vertrekken. Terstond daarop werd de genoemden Lewes bevolen om met zijn vrouw voor de bisschop te verschijnen, waaraan Lewes dadelijk gehoor gaf, en de bisschop verzocht hem genadig te willen zijn, en zich zo goed mogelijk verontschuldigde.

De bisschop was niet deze onderwerping tevreden, op voorwaarde dat ook zijn vrouw zich zou onderwerpen. Zij antwoordde echter de bisschop zeer vrijmoedig, dat zij door het wijwater te weigeren, noch tegen God, noch tegen enige van Diens wetten had gezondigd. De bisschop werd over deze woorden zeer vertoornd, doch wilde haar, omdat zij een adellijke vrouw was, niet ten hardste behandelen, zoals hij zei, en gaf haar een maand uitstel om zich te bekeren, terwijl haar man borg voor haar bleef en duizend gulden zou betalen, ingeval hij haar aan het einde van de maand niet terug bracht, en aldus liet men hen beiden gaan.

Toen zij thuis gekomen waren, knielde mejuffrouw Joyce Lewes tot ernstig bidden neer, en na de naam des Heeren te hebben aangeroepen, ging zij onverwijld naar de bovengenoemde map. Gods, Mr. Jan Glover, die haar zeer ernstig uit het Woord Gods onderwees, en haar vermaande, dat zij zich niet moest bemoeien met een zaak, die het najagen van ijdele eer betrof, en geen naam moest zoeken te verkrijgen, en stelde haar het grote gevaar voor ogen, waaraan zij zich waarschijnlijk zou blootstellen, indien zij zich in goddelijke zaken anders zou gedragen dan Christus leert.

Toen de maand bijna verstreken was, en de tijd aanbrak, dat zij weer naar de bisschop zou worden gebracht, werd haar man door genoemde Jan Glover gewaarschuwd, dat hij haar niet naar de bisschop moest brengen, maar een ander middel zoeken om haar te behouden, of, indien het ergste mocht gebeuren, zich tevreden stellen de bepaalde som geld te betalen, liever dan dat hij zijn eigen vrouw in het vuur zou werpen. Hij antwoordde, dat hij om harentwil niets wagen of verliezen wilde, en als een moordenaar van zijn eigen vrouw, bracht hij haar de bloeddorstige bisschop, waar zij ondervraagd werd, en waar zij zich vrijmoediger betoonde dan voor zij met de dood was bedreigd. En, om een begin met haar martelingen te maken, werd zij naar zulk een onreine gevangenis gebracht, dat een zeker meisje, dat daar gezet was om haar gezelschap te houden, in bezwijming viel.

Voortdurend werd zij gevangen gehouden en bij herhaling ondervraagd, en, daar zij zich steeds vrijmoedig gedroeg, werd zij eindelijk voor de vierschaar gebracht, en daar als een ketter veroordeeld, die waardig was te worden verbrand. Toen de bisschop met haar sprak, en vroeg, waarom zij de mis niet wilde bijwonen, noch de sacramenten en andere instellingen der kerk ontvangen, antwoordde zij: Omdat ik die dingen, waartoe gij mij wilt dwingen, waarop gij zo staat en als zo hoog nodig tot de zaligheid van de mens acht, niet in Gods Woord vind. Indien zij in het Woord van God geboden waren, zou ik die met mijn gehele hart toegedaan zijn, aannemen en geloven." De bisschop zei: Indien gij niet meer wilt geloven, dan wat inzake de godsdienst in de Schrift is vervat, verkeert gij in een verdoemelijke toestand." Over deze woorden werd zij uitermate verbaasd, en, door de Geest van God gedreven, zei zij tot de bisschop, dat zijn woorden goddeloos en boos waren.

Na haar veroordeling vertoefde zij een geheel jaar in de gevangenis, aangezien zij opgedragen was aan een nieuw gekozen beambte, die men niet dwingen kon, zoals hij betuigde, om haar in zijn tijd om het leven te brengen; om welke reden hij ook na haar dood zeer gekweld werd, en in levensgevaar verkeerde. Gedurende de tijd, die zij in de gevangenis doorbracht, was haar gedrag in woorden en werken zodanig, dat allen, die slechts een vonkje godzaligheid of burgerlijke eerbaarheid bezaten, haren toestand zeer beklaagden, en wel omdat zij ter dood gebracht zou worden.

Toen de tijd begon te naderen,die God voor haar veroordeling had bestemd, en het geschrift de comburendo (verbrandingsvonnis), zoals zij het noemen, van Londen gekomen. was, begeerde zij, dat er enige vrienden bij haar mochten worden toegelaten, met wie zij, toen deze gekomen waren, overlegde hoe zij zich zou te gedragen hebben, teneinde haar dood het meest te doen strekken tot eer van God, tot troost van Zijn volk, en vervolgens ook tot schrik van Gods vijanden. "Wat de dood zelf betreft," zei zij, "daarover bekommer ik mij niet veel; wanneer ik het vriendelijke gelaat van Christus, mijn waardige Zaligmaker, aanschouw, ben ik niet voor de verschrikkelijke gedaante van de dood bevreesd." Gedurende deze tijd hield zij vele troostrijke en stichtelijke redenen uit Gods Woord over Gods verkiezing en verwerping.

De avond voor de dag, dat zij gedood zou worden, kwamen er twee priesters uit het klooster van Lichfield, ten huize van de ondermarkgraaf, waar zij gevangen zat. Deze lieten haar door de markgraaf aanzeggen, dat zij gekomen waren om haar de biecht af te nemen, daar zij, volgens hun zeggen, zeer bedroefd zouden zijn, indien zij zonder te biechten zou sterven. Zij liet hun boodschappen, dat zij gebiecht had bij Christus haren Zaligmaker, van Wie zij verzekerd was vergeving van haar zonden te ontvangen. En, wat de oorzaak aanging, waarom zij nu zou sterven, had zij geen reden om te biechten, maar veel meer om God in allen ootmoed te danken, dat Hij haat, waardig had geacht voor Zijn Woord te mogen sterven. En, wat de vergeving aanging,die zij haar geven wilden uit naam van de paus, die verachtte zij uit de grond van haar hart. Toen de priesters dit hoorden, zeiden zij tot de markgraaf: "Welnu, morgen zal haar vermetelheid beproefd en bestraft worden. Want, al heeft zij nu misschien enige vrienden, die haar de oren volblazen, morgen zullen wij wel zien, wie zo vermetel zal durven zijn om bij haar te komen." Aldus gingen zij vertoornd heen, omdat hun biecht en vergeving werd veracht.

De gehele volgende nacht was zij bewonderenswaardig blijmoedig en opgeruimd, doch op een gepaste wijze, zo zelfs, dat zich de majesteit van Gods Geest opmerkelijk in haar vertoonde, die de vrees voor de dood uit haar hart dreef. Zij bracht al de tijd door met bidden, lezen en spreken met hen, die gekomen waren met de bedoeling, om haar met Gods Woord te vertroosten.

Omstreeks drie uren in de morgenstond begon zich de satan, die nimmer slaapt, vooral niet, wanneer de dood voor de deur staat, tegen haar te verheffen, en schoot zijn vurige pijlen op haar los, zoals hij altijd gewoon is te doen op hen, die het oneens met hem zijn, en vroeg haar, hoe zij zeggen kon, dat zij tot het eeuwige leven uitverkoren was, en Christus voor haar was gestorven. “Ik sta toe," fluisterde hij, "dat Hij gestorven is; maar hoe kunt gij zeggen, dat Hij voor u gestorven is?” Deze boze ingeving ontroerde haar zeer, en zij, die bij haar waren, raadden haar het voorbeeld van Paulus te volgen, die zegt: Die mij heeft liefgehad, en Zich voor mij heeft overgegeven," als ook, dat haar roeping tot de kennis van Gods Woord een duidelijk teken was van Gods liefde tot haar, vooral daar de Heilige Geest van God in haar hart werkte die liefde en zucht tot God, om Hem te behagen, en om voor Hem gerechtvaardigd te worden door Christus enz. Door deze en dergelijke woorden, en vooral door de troostrijke belofte van Christus, geput uit de heilige Schrift, werd de satan op de vlucht gedreven, en zij zeer krachtig in Christus getroost.

Omtrent acht uur kwam de markgraaf bij haai, in de kamer, en zei tot haar: "Mejuffrouw Lewes, ik ben hier gekomen, om u de wil en het voornemen van de koningin mee te delen, dat gij niet langer dan een uur in deze wereld meer zult leven. Bereid u derhalve daarop voor." Over deze woorden, die zo ruw en onverwacht door zulk een beambte werden uitgesproken, was zij enigermate verslagen, waarom een van haar vrienden en bekenden, die bij haar stond, tot haar zei: "Mejuffrouw Lewes, gij hebt grote reden om God te danken, dat Hij u zo spoedig uit deze wereld wil wegnemen, en u waardig acht om getuige te zijn Zijner waarheid, en aan

Christus getuigenis te geven, dat Hij de enige Zaligmaker is." Na het uitspreken dezer woorden, zei zij: "Mijnheer de markgraaf, uw boodschap is mij zeer welkom, en ik dank mijn God, dat Hij mij waardig acht mijn leven in deze strijd te wagen." En aldus vertrok de heer markgraaf, doch kwam binnen een uur terug, cum gladiis & fustibus, dat is, met zwaarden en stokken. Toen hij bij haar op de kamer kwam, verzocht een van haar vrienden hem de vergunning om met haar naar de paal te mogen gaan en haar te vertroosten en te versterken, wat de markgraaf voor dat ogenblik toestond, doch later, toen zij gestorven was, werd hij daarover zeer gekweld.

Toen zij, in tegenwoordigheid van een grote menigte volks, door de stad geleid werd, in gezelschap van twee van haar vrienden, mr. Michiel Beniger en mr. Augustijn Bernherts genaamd, werd zij ter plaatse gebracht, waar zij als een offer vallen zou. En, aangezien de afstand wat ver, het gedrang van het volk zeer groot en zij ook de frisse lucht niet meer gewoon was, daar zij geruime tijd in de gevangenis had vertoefd, zond een van haar vrienden naar het huis van de markgraaf om wat drinken. Daarna bad zij tot driemaal ernstig, dat God toch de afgodische mis wilde vernietigen en het koninkrijk van het pausdom verlossen. Aan het slot van haar gebeden riep het merendeel van het volk, ja, ook de markgraaf zelf, die bij haar stond en nu gereed was om haar in het vuur te werpen, omdat zij de mis niet wilde goedkeuren, op haar gebed met het overige gedeelte van het volk het Amen uit. Na aldus te hebben gebeden, nam zij de beker in de handen, en zei: "Ik reik die allen toe, die het Evangelie van Jezus Christus oprecht liefhebben, en verlangen naar de uitroeiing van het pausdom. Toen zij gedronken had, dronken ook haar vrienden, en na deze ook vele andere lieden, inzonderheid de vrouwen van die plaats, die echter later in de kerk daarover boete moesten doen, en wel door de wreedheid der pausgezinden.

Toen zij met de ketting aan de paal was vastgemaakt, toonde zij zulk een blijmoedigheid, dat het aller mensen begrip te boven ging, en zij zag er zo vergenoegd in haar gezicht uit en was zo lijdzaam, dat het merendeel van hen, die het hart op de rechte plaats hadden, daarover jammerde, ja zelf, met tranen de tirannie der pausgezinden beweende. Toen het vuur was aangestoken, verzette zij zich niet en bewoog zich niet, maar hief slechts haar handen naar de hemel, en was spoedig overleden, want de ondermarkgraaf had haar, op verzoek van haar vrienden, zulke brandbare stoffen verschaft, dat zij zeer spoedig uit deze ellendige wereld werd verlost.

Wij willen in deze geschiedenis ook niet vergeten, dat de pausgezinden enige lieden hadden opgeruid, die deze vrome en godzalige martelares in het openbaar moesten beschimpen en bespotten, als zij naar de strafplaats zou gaan en aan de paal gebonden stond. Onder andere was er een oude priester, die een zakboekje in de handen had, waarin hij de namen opschreef der vrouwen, die ook uit de beker hadden gedronken, en hij duidde ook daarin anderen en haar vrienden hij hun kleding aan, omdat hij de namen van deze niet kende. Later vernam hij die echter, tengevolge waarvan zij in rechten betrokken werden, zo te

Conventry, als op andere plaatsen; maar God, wiens voorzienigheid niet slaapt, beschermde ze voor de handen der wrede tirannen.

In de maand Juni werd Richard Lush, om de ware godsdienst, in het gebied van Bath, in Wallisengeland, verbrand.

De 13den Juli werden te Norwich verbrand Simon Miller en Elisabeth Cooper.

De 2den Augustus ondergingen te Colchester de vuurdood vijf mannen en vijf vrouwen, van wie des voormiddags werden verbrand Williem Bongeor, Willem Pureas, Thomas Benold, Anges Silverside, ook Smith genaamd, Helena Ewring en Elisabeth Folkes, en des namiddags Willem Munte, Jan Johnson, Alice Mijnt en Rose Allin, een zeer godvruchtige en standvastige vrouw.

In die tijd werden ook door het vuur omgebracht zekere Fryer en de zuster van Joris Eagtes, beiden te Rochester.

Cuthbert Simson

Na het martelaarschap van mr. Jan Rough, bedienaar van de gemeente te Londen, van wie vroeger is gesproken, volgde hem ook in het martelaarschap op de deken van de genoemde goddelijke vergadering te Londen, Cutbert Simson genaamd, een man met een gelovig en ijverig hart voor Christus en Zijn ware kudde. Met alle ijver verzuimde hij niet om te werken en te trachten, hoe hij de lieden zou bewaren van de besmetting van de pauselijke godsdienst, maar was ook ten allen tijde zeer op zijn hoede en wakker om de kudde, zonder gevaar van vervolging, bijeen te houden. De arbeid en moeite, de ijver, lijdzaamheid en getrouwheid van deze man in het verzorgen van zijn gemeente, kan niet gemakkelijk onder woorden gebracht worden en niet minder is ook op wonderbare wijze Gods voorzienigheid op te merken in verschillende gezichten aangaande de beweging ontstaan wegens deze getrouwe dienaar van Christus en godzalige deken, zoals uit het volgende blijken kan. Des vrijdagsnachts, namelijk, voor de genoemde mr. Rough, bedienaar van die gemeente, op zijn bed gevangen genomen werd, droomde hij dat hij twee lieden van de garde zag, die Cutbert Simon, de deken van genoemde gemeente, leidden, en dat hij het boek bij zich had, waarin de namen geschreven stonden van allen, die tot de gemeente behoorden. Hij was daarover zeer verbaasd, ontwaakte, en zei tot zijn vrouw, dat zij het licht zou aansteken, want dat hij in die nacht zeer geschokt en bewogen was omtrent zijn broeder Cutbert. Nadat zij dat gedaan had, las hij enige tijd in zijn boek, en, omdat hij gevoelde, dat hij slaap kreeg, deed hij het licht uit, en ging weer slapen. In slaap geraakt zijnde, droomde hij andermaal hetzelfde, werd daarmee wakker, en zei tot zijn vrouw: O Catharina, mijn broeder Cuthert is verloren."

Zij stak de kaars weer aan en hij stond op. En terwijl mr. Rough zich gereed maakte om naar Cutbert te gaan, teneinde te vernemen, hoe het met hem was, kwam intussen Cutbert met het boek binnen, waarin de namen en het aantal der gemeenteleden vervat waren. Toen Mr. Rough hem gezien had, zei hij: "Broeder Cutbert, gij bent welkom, want ik ben deze nacht

zeer over u ontroerd geweest," verhaalde hem zijn droom, en verzocht hem het boek te willen wegleggen, en niet meer bij zich te dragen. Cutbert antwoordde daarop, dat hij dit niet wilde doen, “want dromen”, zei hij, “zijn slechts onwaarheden, waaraan men niet moet geloven." Toen gebood mr. Rough hem in de naam des Heeren, dat hij het doen moest. Cutbert nam toen zulke gedeelten uit het boek, als hij hem belast had, en gaf het boek terstond aan de vrouw van Rough.

De volgenden nacht had mr. Rough weer een andere droom, en wel die hem zelf aanging. Hij droomde, dat hij met geweld naar de bisschop gebracht werd, dat de bisschop hem de baard uittrok, die in het vuur wierp, en er de woorden bijvoegde: "Nu kan ik zeggen, dat ik een stuk van de baard eens ketters in mijn huis verbrand heb;" zoals ook plaats had, gelijk dit vroeger in zijn geschiedenis is vermeld.

Nadat wij het een en ander hebben meegedeeld nopens de gezichten, die Cutbert Simson betreffen, moeten wij ook verhalen, hoe hij korte tijd daarna is gevangen genomen, en welk pijnigingen en smarten hij op de pijnbank en elders heeft uitgestaan, evenals een vrome Laurentius, om der gemeente wil, zoals hij dat zelf met zijn eigen hand heeft beschreven, gelijk hier volgt.

Een waar verhaal, hoe ik behandelt werd in de Tower te Londe, waar ik de 13e December door de raad werd heen gezonden.

Dinsdags daarna werd ik geroepen in het wachthuis van de bewaarder van de Tower en de boekhouder van Londen, mr. Cholinley, die mij bevalen te zeggen, wie ik bevolen had de gewone Engelse godsdienst niet bij te wonen. Ik antwoordde, dat ik niet verkoos dat te zeggen, waarop ik in een ijzeren werktuig geplaatst werd, dat overeind stond, om uitgerekt te worden, en wel, naar mijn schatting, gedurende drie uren achtereen. Toen vroegen zij mij, of ik het zeggen wilde. Ik antwoordde als vroeger. Toen werd ik los gelaten, en weer naar mijn logement gebracht. Zondags daarna werd ik weer naar dezelfde plaats gevoerd voor de beambte en de boekhouder van Londen, doch ik gaf hetzelfde antwoord als tevoren. Toen bezwoer mij de beambte bij God, dat ik het zeggen zou. Vervolgens bonden zij mijn beide voorste vingers samen, staken een kleine pijl daartussen, en trokken die zo woest er weer uit, dat het bloed uit de vingers stroomde en de pijl brak.

Zij pijnigden mij bij herhaling, en ik werd daarna weer naar mijn logement gebracht. Tien dagen daarna vroeg de beambte mij, of ik niet bekennen wilde, wat zij mij vroeger hadden afgevraagd. Ik zei, dat ik zoveel had gezegd, als ik wilde. Vijf weken daarna zond hij mij naar de opperpriester, waar ik hevig aangevallen werd, en uit wiens mond ik de pauselijke vloek en ban ontving, omdat ik getuigenis had afgelegd van de opstanding van Jezus Christus. En aldus beveel ik ulieden Gode en het woord Zijner genade aan, met allen die de naam van Jezus ongeveinsd aanroepen, en wens dat God, naar Zijn oneindige barmhartigheid, ons allen samen brengt in Zijn eeuwig koninkrijk. Amen. Ik dank God voor Zijn grote genade aan ons bewezen. Zingt een Hosanna de Allerhoogste met mij Cutbert Simson. God vergeve mij mijn

zonden. Ik vraag aan de gehele wereld vergiffenis, en schenk die aan de gehele wereld, op hoop van een vreugdevolle en heerlijke opstanding."

Aangaande deze Cutbert Simson moeten wij verder verhalen, dat Boner toen hij van Cutbert Simson in zijn raadkamer sprak, deze getuigenis van hem aan het volk gaf: Gij ziet welk een moedig mens deze man is." En, nadat hij hem zo geprezen had, zei hij verder: Wat zijn lijdzaamheid aangaat, zeg ik u, dat hij, indien hij geen ketter ware, zulk een geduldig mens is, als ooit iemand voor mij is verschenen. Want ik verklaar u, dat hij drie malen op een dag in de Tower werd gepijnigd. In mijn huis heeft hij ook al enige smarten moeten verduren, en toch werd zijn lijdzaamheid daardoor niet verbroken."

Op de dag, voordat deze vrome diaken en martelaar van God, nadat hij reeds gepijnigd was, voor Boner zou verschijnen teneinde zijn vonnis aan te horen, om te worden verbrand, terwijl hij geboeid in het koolhuis van de bisschop zat, had hij een zeer zeldzame verschijning of gezicht, dat hij met zijn eigen mond aan mr. Augustijn, zijn vrouw, Thomas Simson en enige anderen verhaald heeft, en wel in de gevangenis Newgate, kort voor zijn dood. Deze kwam op het volgende neer, dat Cluney, zijn verzorger of bewaarder, omtrent negen uren des avonds, met zijn sleutels in de gevangenis kwam, waar hij geboeid zat, en wel volgens zijn gewoonte om de gevangenis na te zien, en te onderzoeken of alle gevangenen op hun plaats waren; en, toen hij zag, dat Cutbert Simson er nog was, ging hij weer heen, en sloot de deuren achter zich toe.

Nog geen twee uren daarna, omstreeks elf uren, hoorde deze Cutbert Simson, of het in sluimerenden of wakenden toestand was, kan ik niet zeggen, iemand binnen komen, die eerst de buitendeur, daarna de tweede en vervolgens de deur, waar Cutbert achter vertoefde, opendeed, en hem aankeek. Hij had geen kaars of fakkel bij zich, waardoor hij zien kon, maar was geheel in schitterende glans gehuld; en daarop verdween de verschijning. Na het verdwijnen van die verschijning was hij zeer getroost en verheugd in het hart. Wie het was, kon Cutbert niet zeggen, en kan ik ook niet meedelen. Door deze verschijning werd hij derwijze vertroost, dat hij die niet genoeg kon roemen, zo dikwerf hij die aan andere verhaalde, zoals hij het ook vier of vijf malen aan de zeer geleerden mr. Augustijn en anderen met vreugde heeft meegedeeld.

Om hem te bezwaren, werden hem, op de 19e Maart, enige artikelen door de bisschop voorgehouden, waarvan de volgende de voornaamste waren

1. Dat gij in deze stad en dit bisdom Londen menigmaal en met opzet gezegd hebt, dat, hoewel uw ouders, voorouders, familie en vrienden, ja ook gij zelf, voor de tijd van de laatste scheuring hier in dit koninkrijk Engeland, hebben gemeend, dat het geloof en de godsdienst, die in vroegere tijden in dit koninkrijk in zwang was, het ware geloof en christelijke godsdienst was, in alle delen en artikelen, ofschoon zij in de kerk werd bediend in de Latijnse taal en niet in de Engelse, dat gij nochtans gelooft en beweert, dat het geloof en de godsdienst,

die nu geoefend wordt in dit koninkrijk, niet in de Engelse maar in de Latijnse, het ware geloof en de christelijke godsdienst niet is, maar het tegendeel daarvan en daarmee in lijnrechte strijd.

2. Dat gij in deze stad en dit bisdom van Londen willens en wetens met verachting hebt gesproken over en gehandeld tegen de gewoonten en plechtigheden, die hier in het algemeen in dit koninkrijk plaats hebben en die overal in de gemeenten van Engeland heersende zijn.

3. Dat gij gemeend hebt en zeker gelooft, en ook in het bisdom van Londen bevestigd en met opzet gezegd hebt, dat er in de algemene kerk geen zeven sacramenten zijn, dat die ook zulk een kracht niet hebben, zoals in het algemeen in de gemeenten van Engeland wordt erkend.

4. Dat gij ook gemeend en geloofd, ja ook in de stad en het bisdom gezegd en bevestigd hebt, dat in het sacrament des altaars niet dadelijk, wezenlijk en waarlijk is het waarachtige lichaam en bloed van onze Zaligmaker Jezus Christus.

5. Dat gij geweest bent en nu nog met al uw vermogens blijft een voorstander van allen, die of vroeger in dit koninkrijk ketters werden genoemd, of immers door de kerkelijke rechters voor ketters werden gehouden, en als zodanig waren veroordeeld.

6. Dat gij, tegen de orde van dit koninkrijk Engeland, en tegen het gebruik van de heilige kerk van dit koninkrijk, op verscheidene tijden en plaatsen in de stad en het bisdom Londen tegenwoordig was in samenkomsten en vergaderingen, waar een grote menigte volks tezamen kwam tot uitoefening van de Engelse godsdienst, zoals die in zwang was ten tijde van koning Eduard de zesde; alsook om te horen lezen het boek van het avondmaal, en het avondmaal te houden, zo gij als die daar samen waren. Voorts, dat gij gemeend en gezegd hebt, zoals gij ook nu nog doet, dat de bedoelde Engelse godsdienst, alsook het boek des avondmaals, en alles wat daarin vervat is, goed en prijzenswaardig is, en dat gij dit alles ook nu nog goedkeurt en voorstaat."

Op al deze artikelen heeft Cutbert Simson naar behoren geantwoord.

Op het eerste tot het vijfde artikel antwoordde hij, dat hij beleed, dat alles waar was, wat daarin was vervat.

Op het zesde zei hij, dat hij niet verplicht was daarop te antwoorden, zoals hij geloofde.

Een brief van Cutbert Simson aan zijn vrouw, geschreven uit het koolhuis.

Zeer welbeminde in de Heere Jezus Christus. Ik kan aan u niet schrijven, zoals ik wel wenste. Met mijn ziel bid ik u, u onder de machtige hand Gods te plaatsen, vertrouwende op Zijn barmhartigheid, en Hij zal ons gewis helpen, zoals strekken kan tot Zijn eer en onze eeuwige troost; ervan verzekerd zijnde, dat Hij ons niets zal laten overkomen, dan wat ons ten zegen zal zijn. Want het is of een straf voor onze zonden, of een beproeving van ons geloof, of om zijn eer te verbreiden, of alles samen,en daarom moet het noodzakelijk tot ons

welzijn dienen. Er is toch niets, dat ons hij geluk of door toeval overkomt, maar door de voorzienigheid van onze hemelse Vader. Bid daarom onze hemelse Vader, ons ten allen tijde Zijn genade te verlenen, en dit steeds op te merken. Laat ons Hem van hart danken voor deze Zijn vaderlijke kastijdingen, want Hij kastijdt ieder, die Hij lief heeft. Ik bid u, heb goede moed, en acht het kruis van Christus groter rijkdom dan al de ijdele wellusten en vermaken van Engeland. Ik twijfel niet, en dank er God voor, of gij hebt met Christus avondmaal gehouden, dat is, in Hem geloofd; want dit is er de vrucht van, en dan moet gij ook Zijn drinkbeker drinken, dat is Zijn kruis, want dat wordt daardoor betekend. Neem die kelk met goede lust en begeerte in de naam des Heeren aan, en dan zult gij verzekerd zijn, dat gij de goede wijn, dat is, Christus bloed, zult hebben voor uw dorstige ziel. En, wanneer gij de wijn bezit, moet gij ook uit de drinkbeker drinken. Leer dit, als gij tot het avondmaal des Heeren komt. Bid zonder ophouden. Wees dankbaar in alles. In de naam van Jezus zullen zich alle knieën buigen.

Cutbert Simson.

Met deze Cutbert Simson waren ook nog twee andere getuigen van Christus gevangen genomen, genaamd Hugo Fox, een kousenmaker, en Jan Devenish, die met genoemde Cutbert Simson in het verhoor gebracht werden voor Bower, de bisschop van Londen, en ook, op de 19e Maart, door dezelfde beambte ondervraagd. Hun werden ook voorgehouden bijna dezelfde artikelen, die Cutbert Simson waren voorgelegd, maar niet op een en dezelfde tijd op deze alle antwoordden zij zonder enige vrees of ontzag voor mensen met verstand en moed, ieder naardat hem de Geest gaf uit te spreken. Daarna, te weten de 28e Maart, werden deze drie vrome getuigen van Jezus Christus naai, Smitsveld gebracht, waar zij de dood standvastig ondergingen, en verbrand werden, om welke standvastigheid God de Heere, om Wiens zaak zij gestreden en geleden hebben, de Gever van alle genade en Bestuurder van alle dingen, geprezen zij tot in eeuwigheid.

Op de 19e Mei werden te Norwich verbrand drie godvruchtige martelaren, met name Willem Seaman, Thomas Carman en Thomas Hudson.

Te Colchester werden, op de 26sten Mei verbrand driestandvastige getuigen der waarheid, namelijk Willem Harries, Richard Day en Christiaan George.

Op de 27sten Juni werden, op het Smitsveld, te Londen, verbrand zeven godvruchtige getuigen der waarheid, als: Hendrik Ponde, Rainold Easterlandt, Robert Southam, Matthens Ricarby, Jan Floyd, Jan Holiday en Rogier Hollandt.

De Huisvrouw van Prest [JAAR 1558.]

Ofschoon het bijna ondoenlijk is, door het groot aantal heilige martelaren, de geschiedenis van ieder hunner afzonderlijk te verhalen, die om het Evangelie van Christus, tijdens de regering van koningin Maria, de wrede vuurdood standvastig hebben ondergaan,en wel omdat zij van enige ons onbekend, van enkelen niet beschreven, van anderen vergeten is, zo willen

wij nochtans de geschiedenis van een eenvoudige en arme vrouw, die in de stad Exeter werd verbrand, meedelen. Deze vrouw was gehuwd met zekere Prest, en woonde in het gebied van Cornwall. De man had zich ten enenmale aan de gruwelijke bijgelovigheden der pausgezinden overgegeven, zodat de vrouw dikwijls door haar man en kinderen berispt en getergd werd en gedwongen om naar de afgodische tempel te gaan, haar zonden aan een priester te biechten, het kruis na te lopen in de processie, en God de Heere te danken voor de herstelling van het antichristelijke rijk. Doch deze godzalige vrouw gevoelde een grote strijd in haar gemoed, zodat zij dit niet langer kon verdragen. Zij bad de Heere ernstig haar met Zijn hulp, bijstand en genade te willen versterken. Het gevolg hiervan was, dat zij korte tijd daarna, toen zij in zekere nacht te bed lag, een aangename gewaarwording en een zeer uitnemende troost in haar hart gevoelde, zodat zij van die tijd aan in het geloof versterkt werd, haar man en kinderen begon te haten om Christus' wil, en die te verlaten.

Bij haar spoedig vertrek had zij niets meegenomen, zwierf her en derwaarts, en won de kost met spinnen. Van haar man gescheiden, openbaarde en verkondigde zij met vrijmoedigheid haar geloof, waarom de vijanden der waarheid haar weer naar huis brachten en haar begonnen te beschuldigen. Zij sleurden haar voor de bisschop van Exeter, Troubleville genaamd, en de kanselier Blackstone, teneinde daar te worden ondervraagd. Het voornaamste punt, waarvan zij haar beschuldigden, was dat zij verkeerde gevoelens aangaande het sacrament des altaars had, en tegen hun afgoden en beelden zich verklaard had, zoals dit door de getuigenissen en verklaringen van hen, die daarbij tegenwoordig waren, en door het onderzoek, voor de bisschop gedaan, blijken zal, dat aldus plaats had.

De bisschop. Gij dwaze vrouw, ik hoor, dat u zich tegen het heilige sacrament des altaars, wat het lichaam van Christus is, hebt verklaard. Foei, schaamt gij u niet, dat gij, een onwetende vrouw, u met zulke ingewikkelde zaken bemoeit, die de kennis van alle leraren der wereld te boven gaan, en dat gij spreekt over zulke geheimenissen en verborgenheden? Bemoei u met uw eigen zaken het is geen vrouwenwerk om over deze verborgenheden te spreken, terwijl zij aan haar werk zijn. En als alles zo is, als ik vernomen heb, bent gij waard om verbrand te worden.

De vrouw. "Mijnheer, ik vertrouw, dat gij mij zult toestaan, voor mijzelf te spreken."

De biss. Ja waarlijk, daarom heb ik u hier ontboden."

De vr. "Mijnheer, ik ben een arme vrouw, die van mijn handenarbeid leven moet, en ben gewillig om een penning te verdienen, waarvan ik een deel aan de armen geef."

De biss. "Daar doet gij goed aan. Hebt gij geen man?"

De vr. "Zo lang ik vrij was, heb ik man en kinderen gehad, en heb hen niet verzaakt. Maar nu sta ik hier om de zaak van Christus en de belijdenis van Zijn waarheid, waar ik van tweeën een moet kiezen, of ik moet Christus of mijn man verlaten. Ik zal Christus, mijn hemelse

Bruidegom, alleen aanhangen, en mijn andere man verloochenen, want die vader, moeder, zusters, broeders en man om Christus' wil niet verlaat, is Zijns niet waardig.

De biss. "Christus bedoelde dat van de heilige martelaren, die geen offerande aan de valse goden wilden brengen."

De vr. "Waarlijk, mijnheer, ik zou liever sterven, dan die gruwelijke afgod, die in uw mis schuilt, aanbidden."

De biss. Gij ondeugende vrouw, wilt u zeggen, dat het sacrament des altaars een gruwelijke afgod is?"

De vr. Ja zeker; want er was nooit zulk een afgod als uw sacrament, door uw eigen priesters gemaakt, die bevelen, dat het door alle lieden moet worden aangebeden, en wel met vele plechtigheden, die strijden met wat Christus ons bevolen heeft, namelijk dat het moet gegeten en gedronken worden tot gedachtenis van Zijn lijden en van onze verlossing.

De biss. "Zie toch deze babbelaarster! Heeft Christus niet van het brood gezegd: "Dit is mijn en van de wijn: Dit is mijn bloed?

De vr. Ja zeker heeft Hij dat, doch Hij bedoelde dat het Zijn lichaam en Zijn bloed niet was op een vleselijke maar op een de zaak betekenende, en geestelijke wijze."

De biss. "Deze vrouw heeft enige praatjes gehoord van de nieuwe predikers, of dit in enige slechte boeken gelezen. Helaas, arme vrouw, gij bent afgedwaald en bedrogen."

De vr. "Neen, waarlijk niet, mijnheer. Wat ik geleerd heb, is van vrome leraars, en geput uit godzalige boeken, die ik heb horen lezen. En wanneer u het wilt toestaan, zal ik u de reden verklaren, waarom ik het sacrament van het altaar niet wil aanbidden.

De biss. "Welnu, ga voort; ik houd mij verzekerd, dat het wat moois zal zijn."

De vr. "Waarlijk, mijnheer, zo mooi, dit ik daarom mijn arm leven wil verliezen."

De biss. "Dus wilt gij een martelares worden?"

De vr. "Wanneer ik om de verloochening van de broodgod sterven moet, zal ik die dood gewillig en van ganser hart ondergaan."

De biss. "Spreek uw gedachten met vrijmoedigheid uit."

De vr. "Verdraag mij dan, mijnheer, daar ik slechts een arme vrouw ben."

De biss. "Dat zal ik doen."

De vr. "Vooreerst, mijnheer, vraag ik u, of' gij de artikelen van uw christelijk geloof kunt verzaken, die nadrukkelijk zeggen, dat Christus naar ziel en lichaam voortdurend in de hemel is, waar Hij zit aan de rechterhand van God, Zijn hemelse Vader, vanwaar Hij komen zal om

te oordelen de levenden en de doden; of dat Christus, naar Zijn mensheid, in de hemel onze Voorbidder is bij God, Zijn hemelse Vader? En, indien het alzo is, en Hij hier op aarde niet begrepen is in een stuk brood, en niet woont in tempelen met handen gemaakt, maar in de hemel, zoals de Schrift zegt, waarom zouden wij Hem dan hier zoeken? Indien Hij door één offerande Zijn lichaam eenmaal voor allen heeft opgeofferd, om de toorn van God te stillen, waarom maakt gij dan een nieuwe en dagelijkse offerande? Indien Hij met een enige offerande onze gehele verlossing heeft volmaakt, waarom maakt gij die dan door uw valse offerande weer onvoldoende'? Indien de heilige Schrift ons beveelt, om Christus in geest en waarheid te aanbidden, waar om aanbidt gij Hem in een stuk brood? Indien Hij door het geloof en op een geestelijke wijze moet gegeten en gedronken worden, en Hij zelf zegt, "dat mijn vlees niet nut is;" waarom maakt gij ons wijs, dat gij Zijn lichaam en vlees voortbrengt? En waarom zegt gij, integendeel, dat het nuttig is voor ziel en voor lichaam? Helaas, ik ben slechts een domme vrouw, en toch, liever dan ik dit doen zou, zou ik wensen niet langer te leven. Ziehier mijnheer, wat ik te zeggen had."

De biss. "Gij bent een fraaie protestant. In welke school bent u toch onderwezen?"

De vr. "Des Zondags heb ik de predikatie van het goddelijke Woord bijgewoond, waar ik in deze zaken ben onderwezen, die zo vast in mijn hart geprent zijn, dat zelfs de dood die er niet zal uitwissen."

De biss. "Och, gij dwaze vrouw, wie zou zijn adem willen verliezen, om met u en uws gelijken te spreken? Maar, zeg mij eens, hoe komt het, dat gij van uw man bent weggelopen? Indien gij een eerzame vrouw was, zoudt gij uw man en uw kinderen niet verlaten hebben, om een landloopster te worden."

De vr. "Mijnheer, ik ben geen landloopster, maar heb voor mijn onderhoud gewerkt, zoals Christus, mijn Heere bevolen heeft; want, als ik in de ene stad vervolgd werd, ben ik naar een andere gevlucht."

De biss. "Wie heeft u vervolgd?

De vr. "Mijn man en mijn kinderen; want, toen ik hem ten goede geraden had, dat hij zijn afgoderij verlaten zou en de God, Die in de hemel woont, aanbidden, wilde hij mij geen gehoor geven. Hij en zijn kinderen hebben mij getergd, berispt en gekweld, omdat ik dit niet wilde doen. Daarom ben ik op de vlucht gegaan en niet om hoererij of dieverij; maar alleen omdat ik aan het dienen van deze gruwelijke afgod geen deel wilde nemen, zodat ik, waar ik ook geweest ben, liever dan de mis bij te wonen, die gemeden en mij verontschuldigd heb, om niet in uw roomse kerk te komen."

De biss. "Het schijnt dat gij een fraaie huisvrouw bent, daar gij uw man en de kerk verlaat!"

De vr. "Wat mijn huisvrouwschap aangaat, dat is niet veel bijzonders. God schenke mij de genade om altijd naar de ware kerk te gaan."

De biss. "Wat verstaat gij onder de ware kerk?"

De vr. "Niet uw pauselijke kerk, die vol van allerlei afgoderij en gruwelen is; maar de kerk van Christus, waar twee of drie in Zijn naam vergaderd zijn, daar wil ik heengaan, zolang ik leef."

De biss. Het blijkt, dat gij een kerk hebt op uw eigen hand." Tot de dienaars: "Werpt haat in de gevangenis, totdat wij haar man ontboden hebben."

De vr. “Ik heb slechts één man, die is reeds in deze stad, en zal met mij zijn in de gevangenis, van wie ik nimmer scheiden zal.

De ondervraging werd verder die dag gestaakt. Terwijl zij in de gevangenis gezet was, wilden Blaestone, de kanselier en de andere priesters, die daarbij tegenwoordig waren, de bisschop wijs maken, dat zij dol en buiten haar zinnen was, en het gebruik van haar verstand miste. Dit is echter niets nieuws, daar de wijsheid Gods onder de vleselijke mensen dezer wereld geacht is als dwaasheid. Daarom beraadslaagden zij samen, om haar uit de gevangenis te laten.

Toen zij nu losgelaten was, nam de gevangenbewaarder van de bisschoppelijke gevangenis haar als dienstbode aan, om te spinnen en ander huiswerk te verrichten, op voorwaarde echter, dat zij vrijheid had de stad in te gaan wanneer en waar zij wilde. En, als zij nu en dan de stad inging, hadden vele lieden groot genoegen om haar te horen spreken. De meeste redenen, die, zij gewoonlijk voerde, waren tegen het sacrament des altaars gericht, wat haar het meest ergerde. Toen daarna haar man ontboden was, weigerde zij met hem naar huis te gaan, uit vrees dat daardoor haar godsdienst mocht geschandvlekt worden, aangezien zij in de verdediging daarvan zo standvastig voor de bisschop en de andere priesters gestreden had.

Toen zij nu vrijheid had, om bij haar bekenden in de stad te verkeren, begonnen de priesters haar weer te kwellen en te tergen, teneinde zij haar verkeerd gevoelen van het sacrament des altaars zou verzaken, en zou zeggen dat dit het natuurlijke lichaam van Christus was. Doch zij zei hun, dat het niet anders was dan alleen brood en wijn, en dat zij zich behoorden te schamen om te zeggen, dat een stuk brood door een mens van wezen zou worden veranderd in het natuurlijke lichaam van Christus, welk brood dikwerf door mensen gekauwd en gegeten wordt; ja, wat vaak beschimmelt en verbrandt. Het heilige lichaam mag niet aldus behandeld worden, noch in de hostiekas, alsof het in een gevangenis ware opgesloten, noch in de sacramentbussen verborgen worden. “Laat dat," zei zij, "uw God zijn, maar de Mijne zal het nooit worden. Mijn Zaligmaker zit ter rechterhand van God, Zijn almachtige Vader, waar Hij voor mij bidt; want dit brood van het sacrament, dat door Christus tot een gedachtenis van Zijn lijden is ingesteld, te veranderen in het wezenlijke lichaam van Christus, en dat met goddelijke eerbied te aanbidden, is niets dan dwaasheid en bedrog van de duivel." Toen zeiden de priesters, dat de duivel haar verleid had.

"Neen," zei zij, “Ik ben verzekerd, dat de levende God de ogen van mijn verstand heeft geopend, Die mij heeft onderwezen in de rechte kennis van dit Zijn heilig sacrament, dat in de ware kerk op de rechte wijze wordt bediend. ofschoon het in de valse kerk misbruikt wordt."

Toen vroeg haar een Minderbroeder, die daarbij stond, hoe zij over de heilige vader de paus dacht. “Ik geloof," zei zij, "dat hij de antichrist en een duivel is;" en, toen zij dit gezegd had, begonnen hij te lachen. "Lacht niet," zei zij, "het is veel meer nodig voor ulieden om te wenen en berouw te hebben, daar gij kooplieden bent geworden van uw Babylonische hoer. Ik veracht hem met al zijn bedriegerijen. Gaat weg van hier, want u verontrust mijn gemoed, daar gij mij op uw boze wegen zoekt te brengen. Liever wil ik dit onsterfelijke leven verliezen, dan van mijn geloof afvallen; wijkt daarom van mij!"

Een priester. "Dwaze vrouw, wij zijn bij u gekomen tot uw bestwil, en om de zaligheid van uw ziel te zoeken."

De vrouw. "Och, wat goeds kunt gijlieden mij aanbrengen, daar gij leugens in plaats van waarheid leert? Hoe kunt gij de zielen der mensen behouden, als gij niets anders dan verdoemelijke leugens en zielenverderf predikt?"

Een priester. "Kunt gij ons dit bewijzen?

De vrouw. Ja; want gij vermoordt de zielen der mensen, als gij het volk leert de afgoden, beelden, stokken, blokken en stenen te aanbidden in plaats van de levende God; en hun alzo een valse God leert te eren, namelijk, een stuk brood, dat gij zelf hebt gemaakt. Daarenboven leert gij, dat de paus de stedehouder van Christus is, en de macht heeft om de zonden te vergeven; dat er een vagevuur is, nadat Christus ons van alle zonden door Zijn bloed gereinigd heeft; en bovendien zegt gij, dat gij dagelijks God maakt om te worden opgeofferd, nadat het lichaam van Christus eens voor allen opgeofferd is. Leert gij niet, dat het volk zijn zonden moet biechten en aan uw oren vertellen, terwijl gij hun wijs maakt, dat zij anders zouden verdoemd worden, indien zij niet alles beleden, regelrecht tegen de heilige Schrift, die zegt: "wie kan zijn zonden tellen'?" Belooft gij niet missen voor de doden en zielmissen te zullen doen, en verkoopt gij alzo uw gebeden niet voor geld? Gij dwingt het volk om uw vergiffenissen te kopen, en aldus vertrouwt gij op uw eigen dwaze verbeelding, en volgt uw boze gedachten, die met de geboden Gods strijden. Leert gij ons niet paternosters te bidden, en de gestorven en overleden heiligen niet goddelijke eer aan te roepen? Vervaardigt gij niet wijwater en wijbrood, en maakt gij het volk niet wijs, dat u de duivelen daardoor kunt bevreesd maken? Bedrijft gijlieden niet duizenden andere gruwelen, te veel om op te noemen? En, toch zegt gij, dat gij bij mij gekomen bent tot mijn bestwil, en om mijn ziel te behouden. Vaartwel met uw eigen zaligheid. want, ik heb de mijne alleen op God gevestigd.

Terwijl zij deze vrijheid genoot, die slechts een maand duurde, ging zij naar de St. Pieterskerk, en zag daar een Duitser die nieuwe neuzen maakte aan zekere beelden, die in de

tijd van de godzalige koning Eduard mismaakt en afgestoten waren. Zij zei: "Wat bent gij toch een dwaze man, om nieuwe neuzen aan de beelden te zetten. Zij zullen spoedig haar gehele hoofd verliezen." Toen berispte haar deze Duitser, nam haar het gezegde zeer kwalijk, en vatte dit op als laster. Zij antwoordde daarop: "Vervloekt bent u met al uw beelden." Toen schold hij haar voor hoer. “Ik ben geen hoer," zei zij, "maar uw beelden zijn hoeren, en gij bent een hoerenjager, want de Heere zegt: "Gij hoereert vreemde goden na, beelden, die uw eigen handen hebben gemaakt, en gij bent een dergenen, van wie de Heere spreekt." Daarna werd zij weer bij de bisschop aangeklaagd; en toen zij voor hem ontboden was, werd zij andermaal op harde wijze in de gevangenis gesloten.

Toen zij in de gevangenis zat, kwamen vele lieden haar bezoeken, en onder die een edele vrouw, begaafd met een kloek verstand, de vrouw van een edelman, Walter Raughley, genaamd. Nadat deze juffrouw in de gevangenis gekomen was, begon zij haar christelijk geloof voor te lezen, en toen zij kwam aan het artikel: "Opgevaren naar de hemel, hield zij even op, en verzocht deze juffrouw daarop te willen letten, en het heilige lichaam van Christus in de hemel te zoeken, zittende aan de rechterhand Gods en niet op de aarde. "Want," zei zij, "God woont niet in tempelen, die door mensenhanden zijn gemaakt. Het heilige sacrament is niets anders dan een instelling tot gedachtenis van het lijden van Christus, dat de pausgezinden in een afgod hebben veranderd, ver verwijderd van de gedachten aan het lichaam en het lijden van Christus, welke afgoderij niet lang duren zal. Ik bid u, juffrouw, neem mij deze woorden niet kwalijk."

Toen deze juffrouw thuis bij haar man gekomen was, verklaarde zij, dat zij nog nooit een vrouw had horen spreken met zulk een ijver, eenvoudigheid en godzaligheid als deze, zodat, indien de Heere niet met haar geweest ware, zij niet op zulk een standvastige wijze zulke zaken had kunnen voortbrengen, waarop zij niet in staat was te antwoorden, ofschoon zij lezen kon en deze onwetende vrouw niet.

Eindelijk, toen zij zagen, dat gevangenschap noch vrijheid, bedreigingen noch vleierijen haar konden bewegen, maar dat alles tevergeefs was, en zij zich in geen dele tot hun bijgelovige handelingen en gruwelijke daden schikken wilde, noemden zij haar een wederdoper, en zeiden, dat zulke hoge zaken haar verstand te boven gingen, en zij niet in staat was daarop te antwoorden. “Ik beken," zei zij, "dat deze zaken mijn verstand te boven gaan; nochtans ben ik tevreden als een getuige van het sterven van Christus te lijden; daarom, haast u, en stelt de tijd niet langer uit, want nooit zal ik tot uw gruwelijke afgoderij terugkeren.De bisschop zei: "De duivel heeft u verleid." "Neen mijnheer," antwoordde zij, "de Heilige Geest leidt mij, en Deze is het, Die mij ter middernacht, toen ik te bed lag, inwendig heeft geroepen, en mij zijn waarheid geopenbaard." Toen de priesters dat hoorden, begonnen zij luidkeels te lachen.

Daarop werd het vonnis uitgesproken, hetwelk luidde, dat zij eerst naar de plaats waar zij vandaan was, zou gebracht worden, en vandaar naar de strafplaats, om levend te worden

verbrand. Toen zij daarheen ging, loofde zij de Heere onder het volk met luider stem, roepende: "Och Heere, mijn God, ik loof en dank U voor deze groten en gelukzaligen dag, die ik nu beleef, en waarnaar ik zolang gezocht heb, om te mogen lijden ter wil van Uw heilige waarheid." De goddeloze mensen spotten en scheerden de gek met haar, wat zij met groot geduld verdroeg. Nadat het vonnis gelezen was, begonnen zij haar valse gunsten aan te bieden, namelijk, dat, indien zij tot hen wilde terugkeren, en haar geloof herroepen, zij het leven zou behouden. Doch zij antwoordde hun: "Dat zij ver, om het eeuwige leven te verliezen voor een vleselijk en tijdelijk leven. Ik zal mij nu of nimmer van de hemelse Bruidegom afwenden tot mijn aardsen man, noch van de gemeen,schap der Engelen en heiligen tot sterfelijke mensen. Indien mijn man en mijn kinderen zich tot God willen bekeren en geloven dan ben ik de hun. In het andere geval is God mijn Vader, is God mijn moeder, is God mijn broeder, zuster en bloedverwant; ja, God mijn getrouwe vriend."

Toen zij in handen van de stadhouder overgeleverd was, en door diens beambten en dienaren gebracht was naar de strafplaats, Southenthey genaamd, buiten de vesting van de stad Exeter, kwam er een hoop priesters bij haar, om haar op de proef te stellen en te plagen. Zij verzocht hun haar niet langer te willen tergen, en teneinde hun de mond te stoppen, en hun geen gehoor te geven, riep zij met luider stem: "Och Heere, wees mij zondares genadig! Och Heere, wees mij zondares genadig," totdat zij aan de paal gebonden, en door de woedende vlammen verteerd was, wat zij met groot geduld verdroeg. En aldus gaf zij haar geest, met zulk een grote standvastigheid, aan de Heere over, als ooit enige vrouw vroeger gedaan had. In haar leven was zij zulk een eenvoudige vrouw, als ooit iemand gezien had; en, toen zij naar de strafplaats ging, had zij zulk een vrolijk en blijmoedig gelaat, dat zij toonde bereid te zijn, als op de dag van een bruiloft, om het Lam te ontmoeten. In al haar vragen en antwoorden legde zij groot geduld aan de dag. Zij was armoedig gekleed en sober in haar spijs en drank, werkte altijd en was nimmer leeg, goed voor de armen, en zeer troostrijk voor allen, die met haar spraken. Terwijl zij in de gevangenis vertoefde, wilde zij van niemand geld aannemen, en zei, dat zij heenging naar een stad, waar het geld geen heerschappij voerde, en dat, zolang zij op aarde was, God beloofd had haar te voeden. Aldus eindigde zij dit sterfelijk leven, om de naam van Christus, tot bevestiging van de Evangelische waarheid.

Doctor Rowland Taylor [JAAR 1555]

Rowland Taylor, doctor in de rechten, bedienaar van het goddelijke Woord in de gemeente Hadley, in het hertogdom Suffolk, was een zeer geleerd man, en werd om de prediking van het Evangelie gevangen genomen en bij herhaling wegens zijn geloof ondervraagd. Onder andere liet Stefanus Gardiner, bisschop van Winchester, stadhouder van de kanselier van Engeland, hem voor zich uit de gevangenis komen, sprak hem toe en zei: Taylor, wij hebben u laten halen, om u bekend te maken met de loslating en de goede gunst van de koning en van de koningin, zo gij u uit de val wilt opheffen en opstaan, in welke val wij allen in dit koninkrijk gelegen hebben, doch waaruit wij nu weer, Gode zij lof, op wonderbare wijze verlost zijn. Maar, indien gij daaruit niet begeert verlost te worden, zal men u straffen, zoals gij hebt

verdiend." Taylor antwoordde: "Mijn heren, indien ik mij aldus liet helpen, zoals gij mij voorhoudt, dan zou ik vallen en zelfs dieper vallen, dan zelfs de afgrond diep is. Want ik geloof, dat de godsdienst, die wij hier in dit land hebben voorgestaan, geheel en alleen haren oorsprong heeft uit de bronnen van het goddelijke Woord, waaruit alle leerstukken van onze christelijke godsdienst geput zijn, waarvan ik, door Gods genade, in geen dele voornemens ben af te wijken, zo lang God mij het leven sparen zal.

Toen vroeg een hunner, Burne genaamd: "Welke godsdienst bedoelt gij'? Zoals die was ten tijde van koning Eduard? Gij weet wel, dat er toen vele boeken over de godsdienst geschreven zijn, en onder die een catechismus van mijnheer de bisschop van Canterbury; bedoelt gij dezen?" Taylor antwoordde: "Mijnheer van Canterbury heeft een catechismus overgezet in het Engels die niet van hem was, maar onder zijn naam uitgegeven; en waarlijk, dit boek deed veel goeds in die tijden. Maat, nadat onze goede koning Eduard, over wie God eeuwig geprezen zij, een boek uitgaf, inhoudende de wijze, waarop de dienst in de gemeenten moet verricht worden, en dat met grote nauwkeurigheid was samengesteld door alle geleerden in het koninkrijk, en ontvangen en toegelaten door het gehele parlement, en in het openbaar door het gehele koninkrijk, was de catechismus geheel vernieuwd volgens de leerstukken van de waren christelijke godsdienst. Dat alles is, naar ik meen, door dit boek veroorzaakt."

De kanselier vroeg: "Hebt gij niet een boek gelezen, dat ik geschreven heb over het sacrament?" Taylor antwoordde: "Ja, zeker." De kanselier vroeg toen verder: "Hoe bevalt u dat?" Toen zei er een uit de raad, die de kanselier door vleierij wilde behagen: "Mijnheer, gij doet hem daar een goede vraag; want ik ben er zeker van, dat dit boek hem de mond wel zal stoppen en allen, die van zijn gevoelens zijn." Taylor antwoordde zeer vrijmoedig: "Ik weet, dat in dit boek vele zaken staan, die geheel strijden tegen de waarheid en het goddelijke Woord."

Deze schande kon de kanselier niet verdragen, en zei tot hem: "Gij bent een onwetende schelm." Taylor deed, alsof hij deze scheldwoorden niet hoorde, en zei: "Ik heb de heilige Schrift gelezen, ik heb de geschriften der kerkvaders onderzocht, zoals die van Augustinus, Chrysostomus, Cyprianus, Eusebius, Origenes, Gregorius Nazianzenus en anderen. Ik dank God, dat ik zo onwetend niet ben, als gij mij uitmaakt. Voorts, mijnheer, heb ik ook in de burgerlijke rechten examen afgelegd, evenals gij."

De kanselier zei: "Gij leest alle dingen zonder verstand met een bedorven oordeel, maar mijn hoofdstudie was de goddelijke Schrift, wat ik in vele boeken heb bewezen." Taylor hernam: "Mijnheer, gij hebt een boek geschreven: De vera obedientia; ik zou wel wensen, dat gij u daarbij volstandig gehouden had, want waarlijk, nooit hebt gij het zo goed verklaard, en met zulk een goed geweten gekend als blijkt in dit boek."

De kanselier zei: "Ik heb tegen Bucerus geschreven, daar ik het huwelijk der priesters verwerp; maar zulke boeken bevallen u niet, noch zulken boosdoeners als gij bent, die te lang gehuwd bent geweest." Taylor antwoordde: "Waarlijk, ik ben gehuwd geweest, en heb negen

kinderen in de echtelijke staat gehad, waar ik God voor dank. En ik weet zeker, dat al de wetten, die gij thans uitvaardigt in dit koninkrijk tegen het huwelijk van de geestelijken, nergens anders toe deugen, dan om de leer der duivelen te onderhouden, en wel tegen de natuurlijke en burgerlijke rechten, en ook ten enenmale tegen het gehele bevel zowel der Apostelen als van de oude leraars."

De bisschop van Duresme zei daarop: "Gij bent doctor in de burgerlijke rechten, zoals gij zegt, en dan weet gij wel, dat Justinianus schrijft, dat de priesters, hun wijding ontvangende, een eed afleggen, dat zij niet gehuwd geweest zijn, en daarmee komen overeen de leerstellingen der Apostelen."

Taylor antwoordde: “Ik herinner mij zulk een wet niet, maar wel weet ik, dat Justinianus schrijft, "dat, wanneer een man zijn vrouw iets achterlaat, op voorwaarde dat zij niet meer trouwen zal, ja, wanneer zij zelf zwoer de voorwaarde na te komen, dat zij, niettegenstaande de eed, weer zal mogen trouwen, als haar man sterft." Wie zou nu kunnen zeggen, dat een pauselijke belofte, die tegen de heilige echt gedaan is, niet zou mogen verbroken worden? In de Pandecten wordt voorts uitdrukkelijk gezegd: "Zo iemand zijn slavin vrijmaakt, op voorwaarde dat zij nooit trouwen zal, zal nochtans de slavin mogen trouwen, en de patroon of heer zal zijn recht verliezen, omdat hij deze voorwaarde daarbij gemaakt heeft, die onwettig en tegen de natuur is."

De bisschop zei: "Zo beweert gij dan, dat de priesters volgens de wet van God trouwen mogen. Maar hoe zult gij dit bewijzen? “Ik kan dit bewijzen," zei Taylor, "met de woorden van Paulus, zowel aan Timotheüs als aan Titus, waar hij van het huwelijk der priesters, diakenen en bisschoppen spreekt; en gelijk Chrysostomus op Timotheüs aantekent, dat het ketterij is te zeggen, dat de bisschop niet zou mogen trouwen."

De kanselier zei: "Wat Chrysostomus aangaat, liegt gij, zoals ook uw geestverwanten doen, die de schriften en de leraars verdraaien. Zegt gij niet, dat de geloofsregelen toelaten, dat de priesters mogen trouwen? Dat is onwaar." Taylor antwoordde: "Wij lezen in de besluiten, dat de vier algemene kerkvergaderingen, namelijk van Nicea, van Constantinopel, van Efeze en van Chalcedon zulk een gezag hebben als de vier Evangelisten. En in die besluiten lezen wij, dat een van de voornaamste boeken der geloofsregelen is, dat de kerkvergadering van Nicea door de woorden van Paphnutius bevestigd is, die het huwelijk der priesters en bisschoppen aanprijst. Zo mogen dan de priesters vrouwen nemen, en wel op wettige wijze." De kanselier zei: "Gij vervalst de algemene kerkvergaderingen, want er staat nadrukkelijk in de voorschreven besluiten, dat de priesters veel meer van hun vrouwen behoren gescheiden zijn, dan gehuwd te blijven. "

Taylor antwoordde vrijmoedig: Indien de woorden, die gij daaraanhaalt, daar geschreven staan, ben ik bereid mij het hoofd te laten afslaan. Laat de boeken te voorschijn gebracht en het bewezen worden." "Wanneer het ook al daarin niet te vinden is," zei de bisschop van

Duresme, "dan zal het in Ecclesiastica Historia staan, dat door Eusebius geschreven is, waaruit de besluiten verzameld zijn."

Taylor zei: " Verdraagt mij, want het is niet overeenkomstig de waarheid, dat de paus een zodanig gevoelen van een kerkvergadering van zulk een groot gezag zou willen missen of verliezen, dat zozeer tot zijn voordeel zou pleiten." Na nog vele andere woorden, zei de kanselier tot Taylor: "Om er een einde aan te maken: bent gij gezind om met ons terug te keren tot de schoot der christelijke kerk?" En terwijl hij dat zei, stond hij van zijn stoel op. Taylor antwoordde: "Door Gods genade zal ik nooit van de kerk van Christus scheiden." Daarna verlangde Taylor, dat het zijn vrienden mocht worden toegestaan, hem in de gevangenis te mogen opzoeken; doch hij kreeg geen ander antwoord dan: “In deze week zult gij uw vonnis ontvangen. En terstond werd hij weer naar de gevangenis gezonden.

Nadat hij bij herhaling de vijanden der waarheid tegenstand had geboden, en de waarheid op vrome wijze had betuigd, werd hij eindelijk met vele anderen veroordeeld om levend te worden verbrand.

Daarna werd hij te Hadley, waar hij in de gemeente Gods Woord verkondigd bad, ten aanschouwe van ieder gedood, en de Heere in de vlammen opgeofferd, tot grote stichting van vele lieden, die door de grote standvastigheid van zulk een hooggeroemde doctor en predikant, zeer versterkt werden in de kennis der waarheid.

Dit geschiedde op de 9e Februari in het jaar onzes Heeren 1555.

Richard Yeoman

Verscheidene gelovige christenen in Engeland [JAAR 1558.]

Deze lof moet men de Engelsen nageven, dat zij zich zeer ijverig hebben betoond, om de gedachtenis en zalige herinnering te bewaren van hun martelaren, niet alleen van hen, die in groot aanzien waren, en door hun geschriften aan de kerk van onze Heere Jezus Christus een goede herinnering hebben nagelaten, maar ook de namen dergenen, die in het openbaar werden opgeofferd, of in de gevangenis door pijnigingen door de vijanden der waarheid, om de getuigenis van het heilige Evangelie, van hun leven beroofd werden, zoals men hier overvloedig zien zal. De namen van hen, die korte tijd voor de dood van koningin Maria werden omgebracht, zoals Johannes Foxus en andere engelse geschiedschrijvers verhalen, zijn, behalve de bovengenoemde, nog de volgende:

De 10e Juli werd te Norwich verbrand Richard Yeoman.

Te Hainsford werden op de 14e Juli verbrand zes martelaren, te weten Robert Milles, Steven Cotton, Robert Dynes, Stephanus Wight, Jan Stade, Willem Pikes of Pikers, een leerlooier.

De 19e Juli werd te Winchester verbrand Thomas Benbrige, een edelman; en te Suffolk Jan Cooke, Robert Miles, Alexander Lane en Jakob Ashley.

Te Ypswich werden, op de 4e November, verbrand Alexander Gouche, een man van zesendertig jaren, en Alice, de vrouw van Driver.

In de maand November werd te Exeter een vrouw verbrand, in de ouderdom van vierenvijftig jaren.

De 10e November werden te Canterbury, zes dagen voor de dood van koningin Maria, vier martelaren verbrand, zijnde de laatste in haar tijd, te weten Jan Cartieford, Christoffel Brouwne, Jan Herst, alias Smit, Katharina Knight, ook genaamd Tynley, een oude vrouw.

Na de dood van Thomas Cranmer, geestelijke van Engeland, tot de dood van koningin Maria telt men honderd zesenzeventig mensen, die in verscheidene steden en plaatsen van dat koninkrijk wegens de godsdienst, zo bij openbaar, vonnis zijn gedood, als die veroordeeld werden, en in het geheim in de gevangenis zijn omgekomen of van honger gestorven.

Hoewel de koningin Maria en andere voorstanders van de antichrist plan hadden al de gelovigen in Engeland te onderdrukken en uit te roeien, heeft toch God de Heere, die de ondergang van zijn vijanden voorzag, de Zijnen enige rust en verkwikking gegeven. Het is zeker, dat ten allen tijde de vijanden der waarheid eindelijk zijn gestraft geworden. Nadat de koningin Maria de vrome christenen dikwerf en zwaar heeft verdrukt en vervolgd, zoals boven is verhaald, heeft zij ook wel gevoeld, hoe sterk de arm des Heeren is jegens hen, die Hem in zijn volgelingen verdrukken en vervolgen; immers, na zware en buitengewoon ernstige ziekte, werd zij bezocht met ellendige en ondraaglijke pijnen, ja zelfs in de binnenste delen van haar lichaam, zodat zij eindelijk daaraan bezweek in de maand November van het jaar 1558, omtrent twee maanden na de dood van keizer Karel de vijfde, haar schoonvader. De Kardinaal Polus, een Engelsman, die vroeger belijdenis afgelegd had van de ware godsdienst, doch die, tegen zijn eigen geweten, de gruwel der roomse antichristelijke leer weer in het leven geroepen en bevorderd had, stierf enige dagen daarna, en wel ten gevolge van schrik, angst en grote vrees, die hem tot zijn dood bijbleven. Alzo weet de Heere, als een goed Landman, de grote distelen te weren, die het goede zaad verstikken. Als een gewenste verandering, gaf Hij, na Maria, Elisabeth als koningin, en wel tot troost van hen, die op Hem hopen, en vernietigde alle beraadslagingen en voornemens van hen, die zich tegen de waarheid en het eeuwig Woord verheffen, door welk Woord Hij wil regeren, en alle menselijke wijsheid en verstand gevangen nemen.

Hier eindigt de geschiedenis van de laatste wrede vervolging der gelovige christenen in Engeland.

Nicolaas Ridley en Hugo Latimer [JAAR 1555.]

Nicolaas Ridley, bisschop van Londen, was een uitnemend en geleerd man, die zich zeer beijverde om de zaligmakende leer van de Zoon van God te verbreiden, waarom hij zich de haat der gezworen vijanden van de waarheid op de hals haalde, maar vooral was hem de pausgezinde bisschop van Winchester, Steven Gardiner, zeer vijandig. Vooreerst werd hij tot drie malen in enige dagen gedagvaard, daarna gevangen genomen en overgeleverd in de handen der gerechtsdienaren, die hem veel verdriet en ellende aandeden en in een duistere gevangenis wierpen. In al zijn verdriet ontving hij geen grote troost van mensen, dan alleen van Hugo Latimer, bisschop van Worchester, die in die tijd, mee om de Evangelische leer, gevangen zat, en hem met geschriften versterkte en vertroostte, zodat zij bij herhaling aan elkaar schreven.

Nadat Ridley enige tijd gevangen had gezeten, en hij zag, dat de pausgezinden hem zeer benijdden, verzocht hij schriftelijk om onpartijdige rechters, die zijn zaken zouden onderzoeken, en dat daartoe een zeker aantal zou worden gekozen, opdat zij, niet door giften verleid, uit gunst zich naar anderen schikten, noch door vrees weerhouden zouden worden, om alles naar recht te beoordelen; en voorts, aangezien het geschil over de leer en de godsdienst liep, dat hij zich zou mogen verantwoorden voor lieden van goed verstand en juist oordeel. Doch de president en de commissarissen stelden hem drie artikelen voor, waarop zij antwoord verlangden. Hierop antwoordde Ridley zoals hier volgt, hetwelk plaats had te Oxford, op de 20sten April, in het jaar 1555.

Gisteren ontving ik van u, hoogwaardige heren, mijnheer de president en mijn heren de commissarissen, die daartoe bent afgevaardigd, zowel vanwege Hare majesteit, de koningin, als van hare raad, drie artikelen, waarop ik thans geroepen word te antwoorden. Ik nu, de bediening herdenkende, die mij vroeger was toevertrouwd, over de kudde van Jezus Christus, waarvan ik eenmaal rekenschap zal moeten afleggen, en wat spoedig geschieden zal ziende ook op het bevel van Petrus, dat ik ten allen tijde een iegelijk rekenschap behoor te geven van de hoop, die in mij is, met zachtmoedigheid en vrees; daarenboven aanmerkende, dat ik de gemeente van Christus en u, die met gezag en openbare macht bekleed bent, dit schuldig ben, heb ik mij voorgenomen uw bevel te gehoorzamen, en u uitvoerig mijn gevoelen bloot te leggen betreffende de drie voorgestelde artikelen.

Ofschoon ik, om de waarheid te zeggen, vroeger een ander gevoelen aankleefde aangaande de zaken, waarnaar gij mij hebt gevraagd, dan ik thans doe, roep ik God aan tot getuige, dat ik niet lieg, dat mij geen menselijke geboden noch gevaren dezer wereld noch enige hoop op . begeerte van tijdelijk voordeel, er toe hebben gebracht of gedwongen, om mijn gevoelens te veranderen en te geloven, waarin ik mij nu verheug, maar alleen uit liefde tot de waarheid, die mij door Gods genade is geopenbaard, zoals ik bij mij zelf zekerheid heb, door het lezen van het goddelijke Woord en de boeken der kerkvaders, die zeer goed en christelijk hebben geschreven, voel ik mij gedwongen mijn gevoelens u te openbaren. Want wie weet, of hetgeen

mij te zijner tijd wedervaren is, ook soms met iemand uwer zal plaats hebben, namelijk, dat God u eenmaal de voorgestelde artikelen, waarin gij nu een ander gevoelen hebt dan ik, mag openbaren, gelijk het Hem behaagd heeft die mij mee te delen.

Doch, voor ik ter zake kom, leg ik de verklaring af, dat ik aangaande mij zelf niets zal zeggen, hoe gering het ook zij, dat op enige wijze in strijd zal zijn met Gods Woord, of met de regelen van het geloof en van de christelijke godsdienst, die door Gods Woord in de gemeente van Jezus Christus bevolen en vastgesteld zijn, waaraan ik mij en al het mijne eeuwig wil onderwerpen. En, aangezien de zaak der belijdenis zeer belangrijk, en ieder uwer bekend is, dat wij niet goed voorbereid zijn te antwoorden, zowel wegens de korte tijd, die mij gegeven is, alsook omdat ik niet in het bezit van mijn boeken ben, betuig ik, dat ik heden van u verzoek, dat ik van de antwoordenuitleggingen en bevestigingswoorden, naar beter en rijper nadenken, zal mogen bijvoegen of afnemen, zoals dit meer geschikt en meer behoorlijk zal worden bevonden. Na dit te hebben betuigd en voorgesteld, zal ik zo beknopt mogelijk de artikelen beantwoorden.

Het eerste artikel, geput uit de bedorven bronnen der pauselijke leer.

In het sacrament des altaars is wezenlijk, onder de gedaante van brood en wijn, tegenwoordig het natuurlijk lichaam van Christus, ontvangen van de maagd Maria, insgelijks zijn natuurlijk bloed, door de kracht der woorden Gods, uitgesproken door de priester.

Christelijk antwoord van Nicolaas Ridley

In de goddelijke zaken moet men niet spreken naar het gevoelen der mensen of naar dat der wereld. Dit eerste gezegde is met vele woorden vermengd, die strijden tegen de heilige Schrift, en het is duister en twijfelachtig. Naar de mening, zoals die door de scholastieken uitgelegd en in de roomse kerk bevestigd wordt, is het vals en onwaar, en geheel tegen de leer der Schrift.

Men twijfelt er vooreerst aan, dat er staat door de kracht der woorden Gods," en of men dit Woord Gods, dat zulk een kracht heeft, in de Evangeliën, of in de brieven van Paulus of in enige andere brieven leest. Wanneer men het in deze geschriften vindt, dan kan men eerst bewijzen, dat het zulk een kracht heeft.

Men twijfelt er aan, dat er staat "door de priester," namelijk, of iemand priester mag worden genoemd, dan die macht heeft offeranden te doen voor levenden en doden, en men vraagt, waaruit men bewijzen kan, dat iemand op aarde zulk een macht gegeven is, dan alleen Jezus Christus.

Men twijfelt ook naar wiens ordening de priester in zijn offerande dienst doet, naar Aäron's of naar Mechizedeks ordening. Want de Schrift spreekt alleen van deze twee, en, voor zover ik weet, van geen andere ordening.

Bovendien bestaat er ook twijfel omtrent het woord "wezenlijk," of men het verstaan moet van alles wat tot het lichaam van Christus behoort, dan of het verstaan moet worden van een lichamelijk voorwerp, dat met de ziel leeft, en het goddelijke wezen heeft aangenomen in enigheid des persoons. Na zulk een belijdenis moet men zeggen, dat het lichaam van Jezus Christus alleen wezenlijk is in de hemel, want het is een natuurlijk en waar lichaam. Derhalve is het op aarde niet.

Ten laatste, aangaande de woorden "onder de gedaante van brood en wijn," twijfelt men ook, of de gedaante hier alleen voor de uiterlijke schijn van brood en wijn moet worden aangenomen, dan voor wezenlijk, zichtbaar, tastbaar en natuurlijk brood en wijn.

De waarheid en de valsheid van deze gezegden, naar het gevoelen en de mening der roomse kerk en van de leraren der scholastieken, zijn te bemerken uit hun bewering, dat het brood in vlees veranderd wordt, en dat het met het goddelijke wezen is verenigd, en wel, zoals zij zeggen, door de kracht van het Woord Gods. Deze manier van bewijsvoering is van hun eigen vinding, die men bij geen der Evangelisten noch bij Paulus vindt. Dit gevoelen is opgebouwd op het fundament der leer van de wezensverandering, hetwelk een valse en verderfelijke zaak is, wat de gelijkheid der sacramenten verandert en vernietigt; zo is dan dit gevoelen vals en verkeerd, en moet geteld worden onder de ketterij van de voorstanders der sacramenten.

Deze vleselijke tegenwoordigheid strijdt tegen Gods Woord; want de Heere Christus zegt, Joh. 16, vs. 7: Ik zeg u de waarheid: het is u nut, dat Ik wegga; want, indien Ik niet wegga, zo zal de Trooster tot u niet komen; maar, indien Ik wegga, zo zal Ik hem tot u zenden." En Hij zal uitzenden Hem, die u vroeger gepredikt werd, Jezus Christus, " Welke de hemel moet ontvangen tot de tijden der wederoprichting van alle dingen, die God gesproken heeft door de mond al Zijner heilige Profeten van [alle] eeuwen. Kunnen ook de bruiloftskinderen treuren, zo lang de bruidegom bij hen is? Maar de dagen zullen komen, wanneer de bruidegom van hen zal weggenomen zijn, en dan zullen zij vasten. Ik zal wederkomen en u tot Mij nemen. Zo iemand tot ulieden zal zeggen: Ziet, hier is de Christus, of daar; gelooft het niet. Want, alwaar het dode lichaam zal zijn, daar zullen de arenden vergaderd worden."

Het strijdt ook tegen de artikelen van het geloof: "Hij is opgevaren naar de hemel, en zit ter rechterhand Zijns Vaders, van waar" en niet van elders, zegt Augustinus, "Hij zal komen om te oordelen de levenden en de doden."

Het vernietigt en verwerpt ook de instelling van het avondmaal des Heeren, wat ons bevolen is te onderhouden totdat Hij komt. Wanneer Hij nu daar tegenwoordig is met Zijn lichaam en bloed, volgt er uit, dat het avondmaal vernietigd wordt en een einde neemt. Want men viert geen gedachtenis van iets, dat tegenwoordig is, maar van wat afwezend is. Gedachtenis en tegenwoordigheid sluiten elkaar uit, en het is, "zoals een van de kerkvaders zegt: Tevergeefs stelt men een teken, waar het betekende tegenwoordig is."

Dit artikel geeft ook het heilige aan de onheiligen, waaruit vele ongerijmde dingen voortvloeien; want daaruit volgt, dat overspelers en moordenaars, ja, zoals sommige pausgezinden denken, de ongelovige en versmaders van God en ook ratten en honden het lichaam des Heeren kunnen ontvangen, en wel waarachtig, wezenlijk en lichamelijk, waarin toch de volheid des Geestes, des lichts en der genade woont. Dit is geheel tegen de duidelijke woorden van Christus in Joh. 6. Hieruit volgt ook een gruwelijk eten van de mens en een dierlijke wreedheid, want het is groter wreedheid een mens levend te verslinden dan hem te doden.

Zonder noodzakelijkheid en buiten het bewijs en het bevel van Gods Woord, zouden hieruit ook vele gedrochtelijke wonderen volgen. Want door de tegenwoordigheid van het lichaam van Christus verdrijven zij het wezen van het brood, stellen daarna een gedaante zonder wezen, en kiezen het lichaam van Christus zonder gedaante en zonder de eigenschappen van een waar lichaam. Wanneer het sacrament te lang wordt bewaard, zodat het beschimmelt, of de wormen er uitkruipen, dan zeggen sommigen hunner, dat het wezen van het brood op wonderbare wijze terugkeert, doch anderen ontkennen dat. Sommigen beweren, dat het lichaam van Christus wezenlijk neerdaalt in de maag van hem, die het sacrament ontvangt, en dat het lichaam van Christus naar de hemel vlucht, zo spoedig men de gedaante met de tanden begint te verbreken. O ellendige en wispelturige spotters! Voorwaar, ik zie in ulieden vervuld, wat Paulus vroeger betuigde, namelijk: Omdat zijde liefde der waarheid niet aangenomen hebben, om zalig te worden, daarom zal God hun zenden een kracht der dwaling, dat Zij de leugen zouden geloven; opdat zij allen veroordeeld worden, die de waarheid niet geloofd hebben."

Deze tegenwoordigheid heeft ook de fabel in het leven geroepen van de ongescheidenheid van het lichaam en het bloed in het avondmaal, dat is, dat het lichaam niet zonder bloed bestaat, waardoor wij beroofd zijn van en voor ons vernietigd is het bevel van Christus, om de drinkbeker des Heeren in het algemeen aan ieder, namelijk zowel aan leken als geestelijken te geven.

Daardoor geeft men ook de ketters oorzaak om te dwalen, en hun dwaling vast te houden, zoals Marcion, die zei dat Christus slechts een lichaam in schijn had, en Eutiches, die de beide naturen in Christus vermengde.

Ten laatste vervalst men hiermee de woorden der kerkvaders, die zeer goed geschreven en onderwezen hebben, en ook het algemeen geloof, waarvan Vigil de martelaar en een zeer beroemd schrijver zegt, dat het door de apostelen overgeleverd, en met het bloed van de martelaren bezegeld is, en tot zijn dood onder de gelovigen werd bewaard. Maar, als ik zeg de woorden van de kerkvaders, dan bedoel ik Justinus, Irenaeus, Tertullianus, Origenes. Eusebius, Emisseus, Hiëronymus, Chrysostomus, Augustinus, Vigilis Bertrandus en dergelijke kerkvaders, van wier gevoelens ik, door hen te lezen, zeer goed bekend ben, en die allen voor mij zijn in deze zaak, en bewijzen, dat zij tegen de pausgezinden zijn. En, zo men

mij wilde toelaten mijn boeken te gebruiken, dan beloof ik dit te bewijzen, op gevaar van mijn leven en op verlies van alles, wat ik in de wereld bezit.

Meent niet, broeders, aangezien wij de tegenwoordigheid van het lichaam van Christus in het sacrament wederleggen, zoals het eerste artikel uitdrukt, gelijk ik ook in waarheid voor vals, verzonnen en boos verklaar alles wat door de pausen van Rome in de gemeente tegen Gods Woord is ingesteld, dat wij daarom verwerpen de waarachtige tegenwoordigheid van het lichaam van Christus in het avondmaal, wanneer het op behoorlijke wijze wordt uitgedeeld, wat toch in Gods Woord bewezen wordt, en door de oude gelovige leraars der kerk ook werd onderwezen. Zij, die dit van mij denken, de Heere weet het, bedriegen zich. En, opdat gij allen dat ook mag weten, zal ik met korte woorden verklaren, welke tegenwoordigheid van het lichaam van Christus ik in het sacrament des avondmaals aanneem, en wel volgens de heilige Schrift en de oude leraars.

Met de Evangelist Lukas en Paulus de Apostel beweer ik, dat het brood na de dankzegging is het lichaam van Christus, om bij de gelovigen te oefenen de gedachtenis van Christus en Zin dood, totdat Hij komt. Ik zeg, dat het brood, dat wij breken, de gemeenschap is aan het lichaam van Jezus Christus.

Met de heilige vaders en leraars, die goed en christelijk hebben geschreven, geloof ik, dat het sacrament niet alleen een teken van het lichaam van Christus is; maar ik belijd ook, dat de gelovigen en godvrezenden met het sacrament ontvangen de gaven van het lichaam van Christus, te weten, het brood des levens en der onsterfelijkheid, wat ik Cyprianus nazeg. Met Augustinus belijd ik ook, dat wij het leven als eten en drinken, met Emisseus, dat wij de tegenwoordigheid des Heeren in genade gevoelen, met Athanasius, dat wij hemelse spijs, die van boven komt, ontvangen, met Hilarius, de eigenschap der natuurlijke gemeenschap, met Cyrillus, de natuur des vleses en de levendmakende zegeningen in het brood en de wijn, en verder met hem de kracht van het eigen vlees van Christus, het leven en de genade van Zijn lichaam, de eigenschap van de enige Zoon, dat is te zeggen, het leven, zoals hij dat zelf duidelijk verklaart.

Met Basilius belijd ik ook, dat wij de geestelijke toekomst van Christus ontvangen en de kracht van Zijn waarachtige natuur, met Ambrosius, het sacrament van het ware vlees, met Epiphanus, het lichaam door genade, het geestelijke vlees, maar anders dan dat gekruisigd is; met Hiëronymus, de uitvloeiende genade der offerande en de genade des Heilige Geestes; met Chrysostomus, de genade en onzichtbare waarheid, de genade en gemeenschap der leden van het lichaam van Christus, volgens Augustinus. Eindelijk besluiten wij met Bertrandus, die de laatste van allen was, dat het lichaam van Christus in het avondmaal des Heeren is, voorzover de Geest van Christus daarin is, dat is, de macht van het goddelijke Woord, welke de ziel niet alleen voedt, maar ook zuivert en reinigt. Hieruit mag men afleiden, wat ik geloof, en hoever wij van de mening verschillen van ben, die ons beschuldigen, alsof wij zouden leren, dat de gelovigen alleen de tekenen ontvangen van de tafel des Heeren."

Het tweede artikel, door de pausgezinden voorgesteld

"Na de woorden der inzegening bestaat het wezen van het brood en de wijn niet meer, noch iets anders dan alleen het wezen van God en van de mens."

Antwoord.

"De tweede sluitrede is geheel strijdig met het Woord van God, met de natuur der sacramenten en de zeer beroemde leer der oudste en meest gelovige leraars, zoals ik bij het eerste artikel heb bewezen.

1. In het Woord Gods is het duidelijk, dat Christus zijn discipelen brood en wijn gaf, wat Hij Zijn lichaam noemde; doch het wezen van het brood is anders dan het wezen van Christus, God en mens. Want, wat Hij nam, waarover Hij een dankzegging uitsprak, wat Hij brak, dat gaf Hij ook Zijn discipelen, en noemde het Zijn lichaam. Maar Hij nam het brood, en over het brood sprak Hij een dankzegging uit, en brak het brood, hetwelk ook bevestigd wordt door het gezag der kerkvaders Irenaeüs, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Epiphanius, Hiëronymus, Augustinus, Theodoretus, Cyrillus, Rabanus en Beda, wat ik bereid ben te bewijzen, wanneer mij het gebruik van mijn boeken wordt toegestaan. Dat brood is het lichaam van Christus, zo is dan het brood:

A tertio adiacente ad secundum adiacens cum verbi substantivi copula.

2. En, gelijk het brood in het avondmaal des Heeren het natuurlijke lichaam van Christus is, alzo is het ook het geestelijke lichaam van Christus; doch het is het geestelijke lichaam van Christus niet door wezensverandering. Hieruit volgt, dat het ook het natuurlijke lichaam van Christus niet is door de wezensverandering. Want dat het op dezelfde wijze een geestelijk en natuurlijk lichaam van Christus genoemd wordt, wordt ook door de Schrift bevestigd. Christus Jezus, Die de waarheid zelf is, heeft van het brood gezegd: Dit is Mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt," en Hij spreekt daar van Zijn natuurlijk lichaam. Paulus, die mee door de Heilige Geest gedreven werd, heeft gezegd: " Want één brood is het, zo zijn wij velen één lichaam, dewijl wij allen eens broods deelachtig zijn."

3. Men moet ook niet geloven, dat het brood zich meer verandert in het lichaam van Christus dan de wijn in het bloed. Doch de wijn wordt niet veranderd in het bloed, zoals er staat Matt. 26, vs. 29 en Mark. 14, vs. 25: “Ik zal van nu niet drinken van deze vrucht des wijnstoks," enz. Deze vrucht was de wijn, waar Christus van dronk, en Zijn discipelen te drinken gaf. Zo volgt er ook uit, dat ook het brood niet in het lichaam verandert. Dit gevoelen vindt men ook bij Chrysostomus op de uitlegging van het 26ste hoofdstuk van Mattheüs. En Cyprianus zegt ook: "Indien er wijn in de drinkbeker ontbreekt, zo zal ook het bloed ontbreken."

4. De woorden, in Mattheüs, Lukas, en Paulus, aangaande de drinkbeker gesproken, hebben evenveel gezag als die aangaande het brood zijn gesproken, maar die van de

drinkbeker spreken, veranderen die niet, waaruit dan volgt, dat de woorden, omtrent het brood gebezigd, ook geen gezag hebben; want, indien de woorden gezag over de beker hadden, dan moest de drinkbeker, of wat er in is, in het wezen van het Nieuwe Testament worden veranderd. Doch nu kan het een of het ander zo niet zijn. Het zou een ongerijmdheid zijn om dit te belijden.

5. Het goed verstaan der Schrift aangaande het sacrament moet met de sacramenten overeenstemmen, zoals de kerkvaders dat betuigen. Maar in het avondmaal des Heeren bewijzen de woorden de bedoeling der Schriften, de overeenstemming der sacramenten en de oude leraars, dat het een zinnebeeldige manier van spreken is.

De bedoeling der Schrift is: "Doet dat tot Mijn gedachtenis; en zo dikwijls gijlieden dit brood zult eten, en deze drinkbeker zult drinken, verkondigt de dood des Heren, totdat Hij komt. De mens beproeve zichzelf, en ete alzo van het brood en drinke alzo van de drinkbeker. En zij kwamen samen om het brood te breken, en braken het brood in de huizen. Het brood, dat wij breken. Wij zijn velen één brood en één lichaam.

De overeenstemming der sacramenten is nodig; want, wanneer de sacramenten geen overeenkomst hadden met de dingen, waarvan zij sacramenten zijn, waren zij geen sacramenten. Deze overeenkomst nu in het avondmaal des Heeren wordt op drieërlei wijze aangenomen. Let op Rabanus, Cyprianus, Augustinus, Irenaeus en geheel Isidorus, ontleend aan Bertrandus. Daar zal men bevinden, dat de eerste bestaat in het voedsel, de tweede in de vermenging van vele dingen tot een, de derde in een onzichtbare overeenkomst, even als het brood, dat wij eten, onslichaam is geworden. Zodat wij ook, wanneer wij het sacrament wettelijk gebruiken, in het lichaam van Christus door het geloof worden ingelijfd.

Bij de kerkvaders wordt ons ook bewezen, dat het een figuurlijke wijze van spreken is, metaphora genaamd, zoals bij Origenes, Tertullianus, Chrysostomus, Augustinus, Ambrosius, Basilius, Gregorius Nazianzenus en bovenal bij Bertrandus en Hilarius, strijdig met de wezensverandering. Bovendien spreken al de plaatsen en gezegden van de kerkvaders in deze zaak voor mij, van wie wij de namen boven hebben meegedeeld, en wel in de verantwoording van het eerste artikel. Doch vooral hebben daarover alleruitvoerigst en allerduidelijkst geschreven Irenaeus, Origenes, Cyprianus, Chrysostomus, Augustinus, Gelasius, Cyrillus, Epiphanus, Rabanus, Damascenus en Bertrandus.

Ootmoedig wilde ik u wel verzoeken, mijnheer de landvoogd en u mijn heren en commissarissen, te verstaan en te erkennen, dat ik niet alleen alles op mijn mening vestig, wat ik tot nu toe in mijn verantwoording geschreven heb, maar dat ik een krachtige hulp heb in alles wat Bertrandus heeft geschreven, die een zeer geleerd man was, en voor zeven honderd jaren, tot nu toe, steeds voor katholiek gehouden is. Wanneer men hem leest, en goed let op de Schrift, en in aanmerking neemt zijn oudheid, geleerdheid, heiligheid en de krachtige veelvuldige redenen, die hij bijbrengt, dan is het niet te denken enig godvruchtig mens te zullen vinden, die hem meteen goed geweten zou kunnen tegenspreken in de beschouwing

over het avondmaal. Hij was de eerste, die mijn geest opwekte en bewoog, om de gewone dwaling der roomse kerk te verlaten, en om de waarheid van deze zaak naarstiger te onderzoeken, zowel in de heilige Schrift, als in boeken van de oude leraars der gemeente. Ik betuig dit voor God, die weet, dat ik niet lieg.

Het derde artikel der pausgezinden

In de mis is een levendmakende offerande der kerk vervat, die de zonden vergeeft zowel van levenden als van doden."

Antwoord.

"Op dit artikel antwoord ik, evenals op het eerste, en zeg al dadelijk, dat het in de zin, die de woorden schijnen mee te brengen, niet alleen op een dwaling berust, maar ook het lijden en de dood van Christus vernietigt en men het ook met goed recht, zoals ik het opvat, behoort te houden voor een lastering tegen het dierbaar bloed van Christus Jezus.

De gehele heilige Schrift bevat geen letter van deze roomse mis noch van haar levendmakende offerande tot vergeving van zonden voor levenden en doden. Er bestaat ook twijfel omtrent de betekenis van het woord Missa, en of zij thans nog is, wat men zei, dat zij vroeger was bij de ouden, aangezien de leer van het geloof en de verbetering van het gemoed niet daar wordt uitgedeeld. Omtrent de woorden "levendmakende offerande der kerk", twijfelt men, of zij dat verstaar in figuurlijken zin of in die van de plechtigheden, voor het sacrament der levendmakende offerande, zoals wij dit niet kunnen loochenen te bezitten in het avondmaal des Heeren, dan of zij het eigenlijk, niet figuurlijk verstaan, zoals er slechts één zodanige offerande geweest is, eenmaal opgeofferd, namelijk aan het kruis. Aangaande de woorden "zo en als" weet men niet, of zij die spottenderwijze gebruiken, zoals men van een onwetenden dwaas zou zeggen: "Het is een man zowel goed als wijs." En wat het woord "vergeeft" betreft, twijfelt men, of het hier verstaan moet worden als kwijtscheldende en zuiverende, of dat er zou worden vergeven, dat wil zeggen, of men het neemt in significatione activa vel passiva.

De valsheid van de zin, die de woorden schijnen mee te brengen, blijkt daaruit, dat zij op het fundament der wezensverandering gebouwd zijn, namelijk, dat het lichaam van Christus levend, met de ziel en de godheid verenigd, verborgen is onder de uitwendige tekenen van brood en wijn, wat vals is, zoals wij hierboven hebben gezegd. En voortbouwende op dat fondament, zeggen zij, dat het lichaam daar aan God opgeofferd wordt door de mispriester in zijn mis, die hij iedere dag, verricht voor de zuivering der zonden van levenden en doden. In de brief aan de Hebreeën is het toch duidelijk, dat er niet meer dan een enige opoffering en slechts een enige levendmakende offerande der gemeente is opgeofferd op het altaar des kruises, die was, nog is en eeuwig wezen zal tot verzoening voor de zonden der gehele wereld; en waar deze vergeving is, zegt de Apostel, daar is geen offer voor de zonden meer nodig.

1. Waar geen priester bevoegd is, om door zijn offerande de zonden te vergeven, daar mag ook zulk offeren niet plaats hebben. En geen priester is daartoe bevoegd dan Christus alleen. Zo mag dan zulk een offer door de mispriesters in hun dagelijkse missen niet plaats hebben of opgeofferd worden.

2. Het ambt om offeranden te doen is een grote eer, doch niemand eigen zich die eer toe, dan die daartoe van God is geroepen, en niemand is daartoe geroepen dan Jezus Christus, waaruit dan volgt, dat niemand zulk een offerande mag verrichten dan Hij. Dat niemand dan Christus geroepen is, wordt bewezen, daar er in Gods Woord slechts van twee ordeningen der priesters wordt gewag gemaakt, namelijk, van de ordening van Aäron en die van Melchizedek. Er bestaat geen priester dan Christus, Die het eeuwige priesterschap bezit.

3. Wat men zonder enige noodzaak verricht, is tevergeefs. Het is nu niet meer nodig te offeren voor de vergeving der zonden van levenden en van doden, aangezien Christus eenmaal alles volkomen volbracht heeft, zo volgt er uit, dat dit tevergeefs in de mis geschiedt.

4. Nadat de eeuwige verlossing is teweeg gebracht, is het niet meer nodig dagelijks te offeren. Want Christus is gekomen als een Hogepriester, en heeft voor ons de eeuwige verlossing verworven en verdiend. Derhalve is het niet meer nodig dagelijks voor levenden en doden te offeren tot zuivering van hun zonden.

5. Zonder bloedvergieting geschiedt er geen vergeving, maar in de mis heeft er geen bloedvergieting plaats, derhalve is er ook geen vergeving noch offerande voor de zonden in de mis.

6. In de mis is het lijden van Christus in waarheid niet begrepen, maar alleen als het avondmaal naar het bevel des Heeren gehouden wordt, worden daardoor de verborgenheden aangeduid; maar, waar Christus niet lijdt, daar is Hij ook in waarheid niet opgeofferd, want de apostel zegt niet, dat Hij Zichzelven dikwerf offert, anders had Hij vele malen moeten lijden zelfs van de grondlegging der wereld aan. En, waar Christus niet geofferd is, daar is geen Sacrificium propitiatorium, dat is een zoenoffer. Zo is er dan geen in de mis, want Christus is in de volheid des tijd eenmaal verschenen door Zijn eigen offerande, om de zonden te vernietigen. En, gelijk het de mens is gezet om eens te sterven en daarna het oordeel, zo ook is Christus eens geofferd, om veler zonden weg te nemen, en zal andermaal zonder zonde gezien worden door hen, die op Hem ter zaligheid wachten.

7. Waar een offerande volbracht is, die volmaken kan degenen, die geheiligd worden, daar moeten de mensen ophouden te offeren Sacrilicia expiatoria, propitiatoriaque, dat is, offeranden der reiniging en der verzoening. Doch in het Nieuwe Testament is voor lange tijd een enige offerande gebracht, die volmaken kan hen, die er deel aan hebben. Aldus behoort men in het Nieuwe Testament op te houden met te offeren Sacrilicia expiatoria.

De plaatsen in de heilige Schrift komen duidelijk met deze zin en deze mening overeen, waarmee men alle bewijzen geven kan, namelijk: “In welke wil wij geheiligd zijn door de

offerande des lichaams van Jezus Christus, eenmaal [geschied]." Verder: "Maar Deze, een slachtoffer voor onze zonden geofferd hebbende, is in eeuwigheid gezeten aan de rechterhand Gods. Want met één offerande heeft Hij in eeuwigheid volmaakt degenen, die geheiligd worden; door Zichzelf de verlossing onzer zonden teweeg gebracht hebbende." Let toch, bid ik u, op het woord "Zichzelf," dat, goed bezien, zonder twijfel een goede onderscheiding geeft. De apostel bevestigt volkomen, dat voor hem, die het bloed des Testaments onrein zal geacht hebben, waardoor hij eens geheiligd was, geen slachtoffer voor de zonden meer overblijft."

Christus wil niet meer dan eenmaal gekruisigd zijn, en met Zijn bloed de spot niet laten drijven. In de brief aan de Colossensen, hoofdstuk 1, vs. 22, staat, "dat Hij ons verzoend heeft in het lichaam Zijns vleses. 1 Joh. 2, vs. 1, " Wanneer iemand gezondigd heeft, wij hebben een voorspraak bij de Vader, Jezus Christus, Die is een verzoening voor onze zonden." Ik weet wel, dat men deze Schrift verdraait door twee bewijzen op drogredenen gegrond. De een door onderscheid te maken tussen een bloedige offerande en een offerande zonder bloed, alsof de offerande, die wij thans hebben, iets anders ware dan een dankzegging en gedachtenis of verkondiging of een plechtig teken der offerande met het bloed, die Christus eenmaal heeft geofferd. De andere spitsvondigheid is, dat zij de woorden der goede en heilige oude leraars veranderen, en die in een anderen zin verdraaien, dan de leraars die zelf hebben verstaan.

Gemakkelijk kan men nagaan, wat hun mening was, door wat Augustinus geschreven heeft in zijn brief aan Bonifacius, en in het 83ste hoofdstuk het 9e boek contra Faustum Manichaeum, en op vele andere plaatsen. Zo kan men ook uit de geschriften van Eusebius Emisseus, Cyprianus, Chrysostomus; Fulgentus, Bertrandus en andere gemakkelijk bemerken, welk een overeenstemming en besluit zij hebben in de Heere, namelijk aangezien de verlossing eenmaal in waarheid plaats had, door Jezus Christus, dat zij haren loop heeft en hebben zal, en zich zal uitstrekken tot het einde der wereld; dat de offerande, eenmaal volbracht, eeuwig duren zal zonder te eindigen; dat het lijden van Christus thans er! altijd zo machtig is, als toen Hij leed; dat de kracht van het bloed van Christus, eenmaal vergoten tot vergeving van zonden, thans zo machtig is, als het was op de dag, toen het uit Zijn dierbare zijde vloeide; desgelijks, dat onze gehele offerande, die men in de gemeente in het avondmaal onderhoudt, bestaat in bidden, loven en dankzeggen, ter gedachtenis van het eeuwige offerande, eenmaal op het altaar des kruises geofferd, die men dikwerf bedienen en bijwonen moet, door het sacrament van het avondmaal, hetwelk slechts eens alleen en niet meerder geofferd is tot prijs van onze verlossing.

Ziedaar, eerbare heren, mijn heren, de landvoogd en gij andere commissarissen en afgevaardigden, wat ik heb kunnen antwoorden op de drie artikelen, die mij door u zijn voorgesteld, ofschoon ik van de raad en de hulp van mijn boeken verstoken was. Daarom beroep ik mij op mijn eerste verklaring, en verzoek ootmoedig, dat mij worde toegestaan mij daarmee te behelpen. En, aangezien gij in de voorbijgegane dagen een onrechtvaardig oordeel over mij geveld hebt, zo beroep ik mij van dit op het oordeel en de vermaning van een rechtvaardigen opperrechter, aangesteld en verordend door de goedgekeurde staat van de

gemeente in Engeland. Hoe deze in dusdanige beroerte en verandering van tijden gesteld is, is mij geheel onbekend. En, indien mij dit gevraagde hoger beroep hier op aarde niet toegestaan wordt, zal ik mijn toevlucht nemen tot het oordeel van de rechtvaardige rechter, de almachtige God, aan Wien ik mij geheel en al mijn zaken onderwerp, en ben verzekerd, dat ik daar een Voorspraak en Beschermer heb in mijn Zaligmaker Jezus Christus, Die met de eeuwige Vader en de Heilige Geest, de Heiligmaker van alles, zij prijs en ere in de eeuwigheid. Amen."

Aldus antwoordde Nicolaas Ridley de pausgezinden, en legde de gruwelen van hune afgodische mis bloot. Eveneens gedroeg zich ook Hugo Latimer als een vroom kampvechter in deze strijd. Hij was leraar in de heilige Schrift aan de hogeschool te Canbridge en daarna bisschop te Worchester. Zeer ijverig was hij in de bevordering van de ware godsdienst, waarin hij velen ten zegen was. In zijn bisschoppelijk ambt betoonde hij zich zeer getrouw in het geven van onderwijs en de prediking van het Evangelie van Jezus Christus, en waakte voor de schapen, die hem van God waren aanbevolen.

De onderdanen van de antichrist vielen hem zeer lastig, en wilden hem zijn werk verbieden, en zo raakte hij zijn bisdom kwijt. Doch daarom verliet hij de dienst van het goddelijke Woord niet, want zijn arbeid strekte zich altijd uit om zo mogelijk het koninkrijk Engeland bij de eerste eenvoudigheid van het geloof te bewaren, en het te beschermen tegen de gruwelen der boze leer, die de valse profeten trachtten te bevorderen. Onder dit alles werden zij als woedend, en, bloeddorstig als zij zijn, namen zij deze beide vrome mannen gevangen, mishandelden hen wreed, en, waar zij hen met de Schrift niet konden overwinnen, verdrukten zij hen met geweld.

Na langdurige gevangenschap en grote aanvechtingen, werd over beiden het doodsvonnis uitgesproken. De goede vader Latimer deed vele heerlijke vermaningen, voor hij werd ter dood gebracht, en vooral aan hen, die trachtten hem te doen afwijken en de waarheid te verloochenen. In hun tegenwoordigheid sprak hij, na tot God gebeden te hebben, zichzelf aldus aan: Waarlijk Latimer, gij moet bedenken, wat deze lieden u zeggen, en herroepen, en gij zult uw leven behouden. Ja," zei hij, "maar wie bent gij, die mij dit aanraadt? Gij durft uw naam niet te noemen, maar ik zal die openbaren: Gij bent de raadsman, die door Christus de satan genoemd werd, als gij hem wilt aanraden de dood te ontwijken. Doch wacht een weinig, dan zal ik herroepen. En gij wordt beden vermaand, dat er slechts één enig middel is om tot het eeuwige koninkrijk te komen, dat is, door het Evangelie van Jezus Christus onze Zaligmaker."

Nadat hij hen uitvoerig vermaand had aangaande Gods oordeel over het koninkrijk Engeland, zei hij: “Ik heb u beloofd te herroepen, en daarom hebt gij mij beloofd aan te horen; doch hebt een weinig geduld, en gij zult vernemen, wat ik zal herroepen. ' Aldus verleende men hem vrijheid om met spreken voort te gaan. "Eindelijk," zei hij, is het tijd om mijn belofte te volbrengen, en te herroepen. Luistert nu. Ik herinner mij, dat ik vroeger in mijn prediking

gezegd heb, dat de antichrist in dit koninkrijk geen gezag of invloed meer had, nadat het zo goed door Gods Woord werd bestuurd. Doch de Heere heeft het wel getoond, dat wij dikwerf, zonder Hem te achten, ons op vleselijke en sterfelijke armen hebben verlaten en op die uitwendige middelen, die wij voor ogen zien; dit nu herroep ik. Maar luistert, er is meer. Ik herinner mij, dat ik gezegd heb, op Smitsveld te zullen sterven; en nu zie ik, dat ik onwaarheid heb gesproken, want ik zal sterven te Oxford. Daarom neem ik u allen tot getuigen, dat ik dit, als een oprechte verbetering, herroep.

Nauwelijks waren deze woorden gesproken, of, onder geschreeuw van zijn tegenstanders, die verontwaardigd en boos waren en van schaamte bloosden, omdat zij zolang tevergeefs hadden gewacht en bespot waren, werden deze beide vrome martelaren naar de gerechtsplaats geleid, terwijl zij intussen niet ophielden tot het einde te vermanen, te leren en te onderwijzen. Te Oxford werden zij de Heere in het vuur opgeofferd, in Oktober van het jaar 1555.

Bartholomeüs van Hoy [JAAR 1561.]

Op de 3de Augustus van het jaar onzes Heeren 1561, toen men te Antwerpen groot gewag maakte van de spelen der Rederijkers, zoals zij die noemden, tot wier bijwoning vele lieden van alle plaatsen gewoon waren samen te komen, gingen de gelovigen, die zulke ijdelheid steeds schuwen, in een grote menigte naar een bos, niet ver van Marcksem, liggende in de heerlijkheid van Akeren, om daar de levende leer van het heilige Evangelie, waarin zij allen groten lust hadden, te horen. Toen de beambte van Marcksem dit vernomen had, verscheen hij met zijn gerechtsdienaren naar de plaats, waar de gelovigen waren samen gekomen, en, na van enige herders, aan wie hij nieuwe klederen beloofde, vernomen te hebben, in welk gedeelte van het bos zij de prediking hielden, zond hij, terwijl hij met twee of drie paarden op een afstand bleef, zijn dienaren daarheen. Toen nu de onschuldige lammeren van Christus zagen, dat de bloeddorstige wolf hun zo nabij was, verschrikten zij, terwijl ieder hunner, zoals ook de lammeren doen, zich zo goed dit kon door de vlucht wilde redden. Als de bedienaar van het Woord dit bemerkte, vermaande hij en nog enige andere broeders hen ernstig om niet te vluchten, maar te blijven, omdat hij voor onheil vreesde, wanneer die vlucht zo onbedacht plaats had. En, aangezien zij een grote schare van gelovigen uitmaakten, ten getale van vier of vijf honderd, en het getal vervolgers slechts vijf of zes beliep, dacht hij, dat zij gerust bij elkaar konden blijven. Doch de Heere beschikte dit alzo, opdat de schandelijke leugens der pausgezinden aan het licht zouden komen, waardoor zij de gelovigen gedurig van oproer en verzet wilden beschuldigen.

En, ofschoon de tirannen dachten de predikant gevangen te zullen nemen, die zij reeds dicht genaderd waren, liet de Heere dit nochtans niet toe, want zij grepen een andere broeder in zijn plaats. Hierover waren zij zeer verblijd, meenden nu driehonderd gulden verdiend te hebben, en zeiden: "Hier hebben wij de schelm, en wij hebben hem geducht met stokken geslagen." Hij weigerde niet, zachtmoedig lam als hij was, zich gevangen te geven, doch

verklaarde bij herhaling dat hij de predikant niet was. Niettegenstaande dit brachten de gerechtsdienaren hem tot hun meester.

Toen de beambte uit zijn mond hoorde, dat hij de predikant niet was, liet hij hem daarom toch niet vrij, maar hield hem gevangen, en, als een hongerige wolf bij de avond jaagde hij de verstrooide kudde nog na, en nam er in de heerlijkheid van Akeren nog twee gevangen, en ging met deze drie, en met hun mantels, rokken, voorschoten en andere kledingstukken, die dezen beklagenswaardige verjaagden christenen ontvallen of ontnomen waren, naar Marcksem. Onderweg maakte hij zich op zijn heerlijkheid nog van twee anderen, die hem als schapen zonder herder dachten te ontlopen, meester, van welke de een heette Bartholomeüs van Hoy, geboren te Hoei, in het gebied van Luik, die een schrijnwerker van zijn handwerk was en omstreeks veertig jaren oud. Deze vijf gevangenen liet deze hongerige wolf te Marcksem en ten Damme gevangen zetten.

Korte tijd daarna werden de drie, die in de heerlijkheid van Akeren gevangen genomen waren, naar Akeren geleid; en terwijl zij in zeker huis bewaard werden, beschikte God een middel om hen uit de gevangenis te doen ontkomen, ten gevolge waarvan zij, zonder iemands hinder, schade of ongerief, door de hulp van enige broeders een gezegende verlossing verwierven. De ander werd door zijn bloedverwanten, zoals men zegt met geld, voor men hem wegens het geloof had ondervraagd, vrijgekocht; zodat de genoemde Bartholomeüs alleen gevangen bleef. Wat deze eenvoudige christen van de vijanden der waarheid dagelijks moest lijden, kan ieder vroom broeder wel denken. De pastoor van Marcksem en enige anderen kwamen gedurig bij hem, en vroegen waarom hij, die zulk een jong man was, niet liever bij de prachtige en sierlijke kerk bleef, die vol goud, zilver en edelgesteenten, met muziek, gezang en spel, in één woord, die vol van allerlei genoegens was, dan zich bij zulke verworpen, verjaagde en overal verachte christenen te voegen. Maar door Gods Geest overwon hij al hun aanvallen, en bewees, dat wat hoog is voor de mensen, voor God noodzakelijk een gruwel moet wezen.

Nadat hij enige tijd gevangen had gezeten, en de pausgezinden wegens hun boze leer en leven ernstig en bij herhaling had bestraft, bleef hij volstandig bij de waarheid, en werd op de 29sten Augustus in hetzelfde jaar, des morgens tussen vier en vijf uren onthoofd, want uit vrees voor de wereld durfden zij het op de middag niet doen, waaruit men hun beschuldigend geweten kan leren kennen. Op deze dag nu, als de pausgezinden de onthoofding van St. Johannes de Doper herdenken, ontving deze naar het lichaam hetzelfde loon van de boze tirannen, maar ook ontwijfelbaar naar de ziel van God, als Johannes. Aldus ontsliep deze heilige martelaar in het ware geloof in Christus, nalatende een jonge weduwe, en een jonge zoon, Abraham genaamd, omstreeks drie of vier maanden tellende. God, onze Vader, geve hem en ook allen christenen de voetstappen van deze vader vrijmoedig na te volgen.

John Bradford (Johannes Bradford) [JAAR 1555.]

Johannes Bradford, die gevangen genomen was, omdat hij het Evangelie onvervalst gepredikt had, en daarvan nu niet wilde afwijken, werd voor de kanselier gebracht. Hij was een vermaard en geleerd man. Toen hij voor de kanselier kwam, zag deze hem toornig aan, teneinde hem verschrikt en verbaasd te maken; doch dit maakte Bradford in het minst niet bevreesd, daar hij zijn ogen steeds naar de hemel sloeg. Toen de kanselier dat zag, beval hij hem te luisteren naar hetgeen men hem zeggen zou, en zei dan ook, dat hij terecht zo lang had gevangen gezeten, omdat hij op de 13e Augustus, in het jaar 1553 oproer had gemaakt bij St. Pauluskruis, en ook om de valse leer, die hij zonder enig bevel en gezag had verkondigd. "Maar nu," zei hij, "is ons tijd der genade gegeven.; en aangezien haar majesteit de koningin u genade wil bewijzen, heeft zij u voor ons doen brengen, en wil het u vergeven, wanneer gij u met ons wilt bekeren, en doen zo als wij gedaan hebben. Daarvan kan ik u verzekeren."

Bradford antwoordde: "Mijn heren, ik beken, dat ik lang in de gevangenis geweest ben, en ik weet ook, dat gij mij, behoudens uw eerwaardigheid, ten onrechte beschuldigt, want ik heb geen oproer gemaakt noch enige valsheid bedrog of boosheid gepleegd, noch in werken. Veel meer in woorden heb ik de waarheid gepredikt, eensgezindheid en vrede gesticht, zoals het een getrouw en gehoorzaam onderdaan betaamt. Ook heb ik alle middelen aangewend om de bisschop van Bath te bewaren, die nu bisschop is, en ook meester Bourne, die aan St. Pauluskruis predikte, waar ik ook predikte, om het volk tot vrede en eendracht te brengen. De kanselier zei: "Het is gelogen, want het was oproer maken, zoals gij wel weet, mijnheer." Deze laatste woorden richtte hij tot Boner, de bisschop van Londen. Deze bisschop antwoordde: "Gij zegt de waarheid, mijnheer, ik heb het met mijn eigen ogen gezien, want hij begon zeer vermetel het woord te voeren en het volk te regeren, waarbij hij duidelijk bewees, dat hij een stichter van tweedracht was."

Bradford zei: "Ofschoon de bisschop dit zegt, nochtans spreek ik de waarheid; en er zal een dag komen, o mijne heren en bisschoppen, die alles zal aan het licht brengen, wanneer wij allen voor Gods rechterstoel zullen verschijnen. Echter, nu ik in het geheel geen gehoor bij u vind, ben ik bereid te lijden, wat God u toelaten zal met mij te doen." De kanselier zei: “Ik weet wel, dat gij een welsprekende tong in de mond hebt, en uitwendig een groten schijn van goedheid vertoont, en toch spreekt gij leugens. Ook heb ik uw hardnekkigheid niet vergeten, die gij aan de dag legde, toen gij voor ons stond in de Tower te Londen, waarom gij in de gevangenis geworpen werd. Ik herinner mij nog wel, hoe gij u toen gedroeg. Daarom hebt gij te recht geruime tijd in de kerker doorgebracht; want gij hebt meer kwaad gedaan, dan ik wel zou kunnen meedelen."

Bradford antwoordde: "Mijnheer, wat ik gezegd heb, blijf ik volhouden. Want, zoals ik mij voor u betoon, ben ik ook voor God. Er zal een dag komen, waarop wij allen voor Hem zullen verschijnen, dan zal de waarheid aan het licht komen, die gij nu niet wilt aannemen. Ja, mijnheer, ik durf beweren, dat de bisschop van Bath, mr. Bourne, met mij wel getuigen kan, dat ik, in het grote gevaar van mijn leven, vrede zocht te maken, waarvoor ik God dank."

"Het is niet waar," riep de bisschop van Londen. Bradford hernam: "Dat zou mr. Bourne zelf wel kunnen getuigen, want hij verzocht mij, hem te willen helpen even het volk te paaien, wat ik ook deed zonder hem te begeven, totdat alles in zekerheid was. Maar, aangaande wat er in de Tower te Londen voor u heeft plaats gehad, wanneer ik slechts van uw heerschap mag horen, dat ik iets zou gezegd of gedaan hebben, dat onbetamelijk was, zal ik mij verantwoorden."

Toen zei de kanselier: "Welaan, om alles nu aan zijn plaats te laten, wat antwoordt gij nu: Wilt gij u bekeren, en doen, wat wij gedaan hebben, en van de koningin vergiffenis ontvangen?"

"Mijnheer," zei Bradford, "ik begeer wel vergiffenis van Gods barmhartigheid; maat de Heere beware mij, dat ik vergiffenis zou begeren met Zijn gramschap, hoewel mijn geweten, waar ik God voor dank, mij niet beschuldigt iets gezegd te hebben, waarvoor ik genade behoef te vragen, maar veel meer vergelding en beloning. Want, wat ik gezegd of gedaan heb, was op grond van het zuivere Woord van God en voor de rechter in dit koninkrijk, die toen was aangesteld."

De kanselier antwoordde: Aangezien gij niet eindigen wilt met uw hovaardige tong te klappen, zo verwaand en onwetend gij bent, en de genade niet wilt aannemen, die u aangeboden wordt, wees er nu van verzekerd, dat de koningin het voornemen heeft, om dit koninkrijk van u en uws gelijken te reinigen." Bradford zei: "De Heere, voor Wiens aangezicht ik sta, weet, welke ijdele eer ik daarin heb gezocht. Zijn genade en vergiffenis begeer ik. Wel zou ik mij verblijden, dat ik door de gunst van de koningin leven mocht als haar onderdaan, doch zonder bezwaar van mijn geweten; in het andere geval is de genade des Heeren mij beter dan het leven.

Ik weet, aan Wie ik mijn leven heb toevertrouwd. Ik heb het overgegeven in Zijn handen, Die het goed zal bewaren, zodat niemand het mij zal ontnemen, dan door Zijn toelating. Er zijn twaalf uren in de dag, niemand zal die verkorten, want er is geen macht boven Hem, Zijn wil geschiede. In smart te leven is erger dan de dood; en met vreugde te sterven is het waarachtige leven."

"Ik weet wel," zei de kanselier, "dat wij genoeg sierlijke woorden van u zullen horen. Doch denk er vooral aan, aangezien gij het volk met valse en duivelse leringen hebt bedrogen, dat gij daarmee ook zult betaald worden." Bradford antwoordde: "Ik heb het volk niet bedrogen. Ik heb ook geen leer verkondigd, of ik wil, door Gods genade, tot het einde mijns levens betuigen, dat zij de ware zuivere leer is en het zuivere Woord van God. Dat gij deze leer een valse en duivelse noemt, zoudt gij niet naar waarheid kunnen bewijzen."

"Hoe zo," zei Tunstal, de bisschop van Duresme, zeg ons, wat hebt gij onderwezen van de bediening van het sacrament, en hoe denkt gij er thans over? "Mijnheer," zei Bradford, "en gij allen, mijn heren, voor ik u antwoord op uw vraag, verlang ik van u te weten, of gij mij

die vraag doet uit naam van de roomsen bisschop. In vroeger tijd heb ik zes malen met een eed gezworen, dat ik in dit rijk in geen dele zal gehoorzamen aan enige heerlijkheid of macht van de bisschop van Rome; daarom zou ik niet durven of mogen antwoorden, of ik zou als een meinedige kunnen aangemerkt worden, wat de goede God mij, bid ik, niet toelate."

"Hebt gij zes malen gezworen," vroeg de secretaris Bourne, "welk ambt hebt gij dan in dit rijk bekleed?" "Ziehier een openlijke leugen," zei de kanselier. Bradford antwoordde: "Het is de waarheid; want drie malen heb ik een eed afgelegd in de hogeschool te Cambridge: vooreerst, toen ik meester in de kunsten werd; vervolgens, toen ik opgenomen werd in het hof van Pembroke; in de derde plaats, toen het onderzoek in de hogeschool plaats had; ten vierde, toen ik mijn dienst aanvaardde; vervolgens, toen ik een geestelijk ambt verkreeg, eindelijk, toen ik geroepen werd de geestelijke van de koning te zijn voor zijn dood."

"Ja," zei de kanselier, schimpenderwijze, "dat waren eden, zoals Herodes deed, en het is ook even nodig als bij Herodes, om ze te houden." Bradford antwoordde: Zulke eden zijn niet met die van Herodes te vergelijken; want zij zijn goed en oprecht naar Gods Woord gedaan, zoals gij zelf vroeger wel hebt toegestemd." Toen nam een andere pluimstrijker het woord, namelijk de bisschop van Rochester, en zei: "Mijnheer, ik wist tot dusverre nog niet, waarom deze man zo lang gevangen heeft gezeten; maar nu zie ik het in, dat het niet goed zou geweest zijn hem vrij te laten."

"Ja," zei de secretaris Bourne, "ons is meegedeeld, dat hij tijdens de duur van dit parlement meer kwaad gedaan heeft door zijn brieven en vermaningen, die hij aan hen richtte, die hem in de gevangenis bezochten, dan hij deed door zijn predikaties, toen hij nog vrij was. Hij heeft hen allen verbannen en veroordeeld, die een valse leer verkondigden, waarmee hij de zodanigen bedoelde, die met zijn leer niet overeenstemden, en vermaande hen te volharden in hetgeen zij van hem en zijns gelijken hadden vernomen."

Dit bevestigden ook vele andere leden van de raad. Gezwollen en als opgeblazen van hoogmoed, zei deze pluimstrijker tot Bradford: wat zegt gij, hebt gij geen tweedracht gezaaid door uw schrijven en vermanen aan het volk? Bradford antwoordde: “Ik heb niets geschreven of gesproken, dat tweedracht kon veroorzaken, en wens of begeer ook niet, waar ik God voor dank, dat er ooit iets dergelijks in mijn hart mag opkomen, en hoop dit nooit te zullen doen."

"Ja wel," zei de secretaris, "gij hebt immers brieven geschreven?" Toen vroeg de kanselier: "Waarom spreekt gij niet? Hebt gij, wat hij zegt, gedaan of niet?"

"Wat ik geschreven heb," zei Bradford, "dat heb ik geschreven." Een ander, Southwel genaamd, zei, Heere God, welk een vermetel, verstokt, boers mens is deze, die zich zo verwaand gedraagt voor de raad van de koningin."

Zij sloegen de ogen op elkaar, en waren te verontwaardigd om hem aan te zien. Toen zei Bradford tot hen: "Mijn heren en meesters, de Heere en enige God, Die bestaat en ons aller Rechter zijn zal, weet, dat ik mij niet anders voor u in woorden en handelingen gedraag, dan

als in Zijn tegenwoordigheid; zo gij daarover anders denkt, ben ik verzekerd, dat God het nog eenmaal zal gedenken; intussen zal ik lijdzaam uw woorden en daden verdragen. Na nog enige andere woorden, zei de kanselier tot hem: "Wij zullen nooit met u klaar komen; maak het kort. Begeert gij vergiffenis te ontvangen?"

Bradford antwoordde: "Ik bid God, mij van Zijnentwege vergiffenis te schenken; en, indien gij de uwe met de Zijne wilt verwisselen, weiger ik die niet, maar anders niet." Na deze woorden hadden zij het zeer druk onder elkaar, de een sprak op deze wijze, de andere op een andere manier, want zij wisten niet, hoe zij hem ter dood zouden brengen, aangezien hij bij het volk zeer bemind was. Daarom bedachten zij allerlei middelen, om hem de genade der koningin te doen aannemen; en, toen zij hem die weer aanboden, zei hij: "Mijn heren, wanneer ik in vrede zou kunnen leven als een goed onderdaan, zonder bezwaar van mijn geweten, zou ik u danken voor uw vergiffenis; maar, als ik in zulk een vrijheid niet kan leven, wat zou mij dan uw vergiffenis en bevrijding baten? Om er dan een einde aan te maken, mag ik zulk een vrijheid niet aannemen. En, daar ik tot nog toe niets van u heb kunnen verkrijgen, moet Gods wil over mij geschieden."

Daarop begon de kanselier een lange toespraak te houden over de valse leer, waarmee het volk ten tijde van koning Eduard was bedrogen geworden, en eindelijk vroeg hij Bradford: "Wat zegt gij daarop?"

Bradford antwoordde: "Mijnheer, de leer, die tijdens het leven van koning Eduard onderwezen werd, was de ware godsdienst van God, welke ik geheel, zoals ik hem aannam, nog vaster geloof dan ik ooit deed. En ik verklaar mij nu nog meer bereid, om die aan te nemen en het volk te verklaren, dan toen ik werd gevangen genomen." Tunstal, de bisschop van Duresme, vroeg hem: "Welke godsdienst bedoelt gij tijdens het leven van koning Eduard, en uit welk jaar van zijn regering?" “Ik bedoel," zei Bradford, "die, toen hij stierf, en toen ik als prediker was aangesteld." De secretaris Bourne schreef intussen, en maakte een aantekening.

Terstond daarop zei de kanselier, dat de leer, die ten tijde van Eduard onderwezen werd, ketterij was, doch zonder daarvoor enig bewijs bij te brengen dan alleen, dat in die tijden grote ongehoorzaamheid en soms verraderij heersten, wat hij een bewijs noemde, dat de leer niet goed kon zijn. Bradford antwoordde: "Och, mijnheer, het verwondert mij, dat gij in het heiligdom en de verborgenheden van God durft treden, en zo lichtvaardig over een zaak oordeelt."

Daarna bood de kanselier hem andermaal de goedgunstige genade der koningin aan. Doch Bradford bleef bij zijn eerste antwoord volharden, namelijk, dat hij geen andere genade begeerde, dan die met Gods genade overeenkwam. Terstond trok de kanselier, teneinde iemand te roepen, aan de schel, en zei tot hen, die bij hem waren, dat hij vreesde voor oproer. Toen er iemand in de kamer gekomen was, zei de secretaris Bourne tot de kanselier: Het is

beter, mijnheer, dat gij deze goede kameraad overlevert in de handen van de gevangenbewaarder."

Daarna riep men de onderschout, tot wie de kanselier zei: "Wij geven u deze man onder uw opzicht, en bevelen hem goed op te sluiten, en laat niemand met hem spreken, als gij er niet bij bent. Zie vooral toe, dat hij geen brieven schrijft,want wij geven hem aan een strenger toezicht over dan wij vroeger deden; zo er het een of ander mocht voorvallen, zult gij het verantwoorden." Aldus werd hij weer naar de gevangenis geleid.

Kort daarna veroordeelden zij hem om levend te worden verbrand, omdat hij geen afstand wilde doen van de leer van het evangelie, welke hij met groten ijver had gepredikt. Zo werd hij dan eindelijk op Smitsveld te Londen gebracht, en daar onder betoning van bewonderenswaardige standvastigheid verbrand, op de Joden Juli, in het jaar onzes Heeren 1555.

Willem Fetty, een kind van acht jaren [JAAR 1558.]

Indien de bloedige pijnigingen en de wrede dood een jong onschuldig mens, die niet lijdt om eigen boosheden, maar om de waarheid van Christus en de godsdienst, tot een martelaar maken, verdient het kind van zekere Jan Fetty zeker onder het aantal der heilige martelaren te worden gerekend. Dit werd in het huis van de bisschop Boner op ongenadige wijze gegeseld, zoals uit de volgende geschiedenis blijken zal.

Onder hen, die vervolgd en gevangen genomen werden om de belijdenis der waarheid, en nochtans wonderbaarlijk verlost door Gods voorzienigheid, was zekere Jan Fetty, een arm godzalig man, wonende in de streek van Klerkenwell, een kleermaker, oud tweeënveertig jaren, die aangeklaagd was bij de priester van die streek, en wel door zijn eigen vrouw, omdat hij met haar niet naar de kerk wilde gaan, en deelnemen aan haar afgoderij. Door beschikking van die priester werd hij door de beambte daar gevangen genomen; doch terstond na zijn gevangenneming verviel zijn vrouw tot razernij.

En, ofschoon dit voorbeeld, wellicht bij gebrek aan kennis en onderwijs in zulke zaken, het gewetens van die beklagenswaardige en onkundige lieden weinig kon bewegen, om hun vervolging te staken, werkte nochtans het natuurlijke medelijden tot die ondankbare vrouw derwijze in hun harten, dat zij, tot behoud van haar en haar beide kinderen, die anders zeker verloren zonden zijn gegaan, voor die tijd haren man loslieten, hem niet naar de gevangenis brachten, maar hem gerust in huis lieten blijven. Hij trachtte de onbeleefde handelwijze, die hij van zijn vrouw ondervonden had, zoveel mogelijk te vergeten, en behandelde haar in die tijd zeer goed, en voorzag haar van alles, zodat zij door Gods genadige voorzienigheid in drie weken weer geheel hersteld was, en voor het merendeel het gebruik van haar verstand terug kreeg en tot haar zinnen kwam.

Doch de kracht van de satan openbaarde zich derwijze in het hart van deze boze vrouw, dat zij, niettegenstaande de vriendelijke behandeling van haren man, zo spoedig zij weer

enigermate beter was, haar man weer ging beschuldigen, tengevolge waarvan hij voor de tweede maal gevangen genomen en gebracht werd bij Sir Mordant, ridder, een van de commissarissen der koningin. Nadat deze hem had ondervraagd, zond hij hem, door Cluney de beambte van de bisschop, naar Lollaartstoren, waar hij allereerst in zeer, pijnlijke boeien werd gesloten, en een schotel met water met een steen daarin bij zich had staan. God weet, waartoe dit dienen moest; misschien wel om te tonen, dat hij op niet veel spijs te rekenen had.

Nadat nu deze Fetty gedurende vijftien dagen in de gevangenis had doorgebracht, en soms met het been en de arm, dan weer met één van zijn lichaamsleden, soms weer met beide armen en een in de boeien hing, gebeurde het, dat een van zijn kinderen, een jongen van omtrent acht of negen jaren, ten huize van de bisschop kwam, om te horen, of hij verlof kon krijgen tot zijn vader te gaan. Toen hij daar kwam, ontmoette hem een der geestelijken van de bisschop, die hem vroeg, wie hij verlangde te spreken. Het kind antwoordde, dat het kwam om zijn vader te zien. De geestelijke vroeg andermaal, wie zijn vader was.

De jongen wees op de Lollaartstoren, en gaf te kennen, dat zijn vader daar gevangen zat. "Dan is uw vader", zei de priester, "een ketter." Het kind was zeer gevat, bezat een vrijmoedige geest, was ook godzalig opgebracht, en door zijn vader in de kennis van God onderwezen, en antwoordde: "Mijn vader is geen ketter, maar gij bent een ketter want gij draagt het teken van Baäl."

Daarop nam de priester het kind bij de hand, en bracht het in het huis van de bisschop, of dit bij de bisschop zelf was of niet, is onbekend, doch is wel waarschijnlijk.

Daar sloegen en geselden zij dat zwakke kind, geheel ontkleed, zo schandelijk en zonder het minste medelijden, dat er niets dan bloed te zien was, en lieten vervolgens, om te pralen met hun katholieke tirannie, het kind door Cluney, die de bovenkleren van het kind op de arm droeg, in het hemd bij zijn vader in de gevangenis brengen, terwijl het bloed langs het lichaam droop.

Toen het kind bij de vader kwam, viel het voor hem op de knieën, en vroeg hem zijn zegen. Toen de arme man zijn kind zag, en bemerkte, dat het zo wreed behandeld was, riep hij met grote droefheid uit: "Helaas Willem, wie heeft u dat gedaan?" De jongen antwoordde, dat, toen hij gevraagd had om zijn vader te mogen spreken, de priester met het teken van Baäl, hem in het huis van de bisschop gesleurd had, en dat hij daar zo behandeld was, Cluney rukte hem daarop met geweld uit de handen van de vader, en bracht hem weer naar het huis van de bisschop, waar zij hem nog drie dagen hielden.

Om de zaak wat te beteren en de arme man wegens dit gruwelijke feit wat tevreden te stellen, besloot Boner na drie dagen de man weer los te laten; en liet hem daarom zeer vroeg in de ochtend uit Lollaartstoren in zijn slaapkamer brengen, waar hij de bisschop vond, die zich voor een groot vuur zat te koesteren. Toen Fetty in de kamer kwam, zei hij: "God zij hier

en vrede! God zij hier en vrede," Boner zei: "Dat is niets. God zegene u, goede morgen," Fetty hernam: Indien gij maar tegen deze vrede kikt, is deze de plaats niet, die ik zoek."

Een van de geestelijken van de bisschop, die daarbij stond, keerde de beklagenswaardige man om, wilde hem beschaamd maken, en zei al spottende: "Wie hebben wij hier? een toneelspeler?" Terwijl Fetty daar stond, zag hij bij het bed van de bisschop een paar grote paternosters hangen; waarop hij zei: "Mij dunkt, dat de beul niet ver van hier is; want de strop, wijzende op de paternoster, is reeds hier aanwezig." Door die woorden werd de bisschop zeer ontroerd. In het raam van des bisschops kamer zag hij ook een klein kruis, waarvoor de bisschop gewoon was knielende zijn gebeden te doen, en vroeg aan de bisschop, wat dat was. De bisschop antwoordde, dat het Christus was. Is Hij zo wreed behandeld, als Hij hier geschilderd is?" vroeg Fetty. “Ja," zei de bisschop. "Even wreed," zei Fetty, "wilt gij ook hen behandelen, die voor u verschijnen. Want gij zijt voor Gods volk, wat Kajafas was voor Christus." In grote woede zei de bisschop: "Gij bent een snode ketter, ik zal u laten verbranden, al moet het mij ook alles kosten, wat ik aan mijn mantel heb." Het was beter," zei Fetty, "dat gij hem aan een arm mens gaf, opdat hij voor u mocht bidden."

Boner oordeelde evenwel, aan het gevaar denkende, waarin het kind wegens de geseling verkeerde, en welke moeilijkheden daaruit zouden kunnen voortvloeien, dat het beter was deze man los te laten, wat ook plaats had. Nadat de bisschop aldus het voor en tegen gewikt en gewogen had, liet hij hem eindelijk los, en beval hem, dat hij het kind naar huis zou meenemen. Hij deed dit met een gebroken hart, omdat hij dit arm onschuldig kind in zulke vreselijke pijnen en smarten moest zien. Veertien dagen daarna stierf het kind, hetzij ten gevolge van de wrede geseling of wegens andere zwakheid, dit is onbekend; en daarom laten wij de ware toedracht der zaak aan God de Heere over, Die alle verborgen dingen weet, en laten de verstandigen lezer daarover oordelen. Doch, hoe dit ook zij, de Heere gebruikte evenwel deze hun wrede daad als een middel van zijn voorzienigheid, tot verlossing van deze goede en beklagenswaardige man en gelovigen Christen. Zijn naam zij daarvoor geprezen. Amen.

Vervolging in Colchester - Joris Eagles [JAAR 1557.]

Aangezien er velen gevonden worden, die waardig zijn om in hun daden en handelingen te worden beschreven, teneinde daaruit blijkt, wat de oprechte en ware dienaren van God, die de zaak van de christelijke godsdienst hebben gehandhaafd, en met volharding daarvoor hebben geleden en uitgestaan, hebben wij ons gedrongen gevoeld om de geschiedenis te verhalen van de vromen en godzaligen man Joris Eagles, teneinde hem vooral een ereplaats te geven onder het aantal martelaren, daar hij een man was, wel zonder kennis van talen, maar die grote daden heeft verricht tot bevordering van Gods kerk, zoals men uit dit verhaal duidelijk zal zien.

Het behaagt God menigmaal eenvoudige en verachte lieden op te wekken, om Hem door ben te laten dienen, en in mensen Zijn macht en heerlijkheid te openbaren, zoals wij in het

Oude Testament van velen lezen, die van geringen stand en weinig vermogen waren en nochtans tot het profetische ambt werden geroepen. Zo riep de Heere ook deze man, die slechts een eenvoudig mens en een kleermaker van zijn handwerk was, tot de bediening van het predikambt, en wel in een vreemden en gevaarvolle tijd, en gaf hem de genade, niet alleen om Zijn Woord zuiver te prediken, maar ook om daarvoor te sterven. Daar dus deze kleermaker zijn geest tot hoger dingen verhief dan tot het maken van klederen, en hij een bijzondere gave om te spreken had, en met weinig woorden veel wist te zeggen, gaf hij zich geheel aan het lezen en het onderzoek der Heilige Schrift over, en bewees daardoor aan Gods kerk een groten dienst. En, daar hij reeds onder de regering van koning Eduard de zesde het talent des Heeren, dat hij ontvangen had, tot nut en stichting gebruikte, deed hij dit nog ijveriger, toen de vervolging der kerk van Christus plaats had, in welke tijd het merendeel van de predikanten van het heilig evangelie her en derwaarts werd verstrooid, en de mond zelfs niet durfde te openen.

Daar nu deze Joris naar verscheidene plaatsen reisde, en zich niet lang in een plaats ophield, versterkte en vertroostte hij op bewonderenswaardige wijze de moedelozen, en vertoefde nu eens in de steden dan weer in het veld. En, daar hij bemerkte, dat de vijanden der waarheid hem vervolgden, verbergde hij zich, zoveel hij kon, in bossen en wildernissen, zodat hij wegens zijn moeite en zijn arbeid, die hij verrichtte om her en derwaarts te reizen, de bijnaam ontving van de Loper. Dikwerf was het zo erg met hem gesteld, dat hij onder de blote hemel moest slapen, en menigmaal de nacht doorbracht in gebeden en smekingen tot God. Hij leefde en onderhield zich zeer sober, zodat men gedurende de drie jaren, die hij vervolgd werd, niet kon bespeuren, dat hij enige anderen drank gebruikt had dan water, ofschoon hij zich nochtans, door Gods genade, daardoor niet zwakker gevoelde; want hij had er zich geheel aan gewend, om er toe bekwaam te zijn, als de nood het eiste. Hij stichtte aldus gedurende enige jaren, al heen en weer reizende veel nut in de gemeenten, vooral in die van de streek van Colchester. Intussen bedacht en bewerkte de satan, die een vijand der christenen is, allerlei listen en lagen door enige lieden van de rechtbank, die in stilte de wacht hielden en verspieders aan alle plaatsen hadden, om hem gevangen te nemen, op welke wijze dit slechts kon plaats hebben. Zij spanden zich daartoe geruime tijd met ijver in, doch tevergeefs, daar hij, zowel als enige christenen altijd op zijn hoede was, en zich in bossen, kelders en op zolders van sommige huizen, wist te verbergen.

Daarna lieten zij een geschrift uitgaan in naam van koningin Maria, dat afgekondigd werd in vier bisdommen, n. m. te Essex, te Suffolk, te Canterbury en te Norfolk, inhoudende, dat, wie Joris Eagles zou gevangen nemen, drie honderd kronen zou ontvangen. Velen werden door deze hoge som verlokt, en wendden alle middelen aan, om zich ten koste en schade van de beklagenswaardige Eagles te verrijken. Intussen geschiedde het op zekere tijd, dat hij, te Colchester zijnde, door een vijand der waarheid gezien en herkend werd, die hem terstond ging aanklagen bij hen, die hem vijandig waren. Eagies bemerkte dit, en vertrok, zo spoedig hem dit mogelijk was, vandaar, doch werd helaas vervolgd.

Toen men hem zocht, had hij zich in een klein bosje verborgen, wat hij echter spoedig verliet, uit vrees dat zij hem daar zouden vinden. Hij begaf zich ogenblikkelijk naar een veld, dat met gerst bezaaid was, wat dicht hij het bosje lag. Hij deed dit echter niet zonder grote moeite en gevaar, en wel wegens de menigte van volk, dat heen en weer liep. En daar zij, die hem vervolgden, hem niet konden vinden, hoe naarstig en ijverig zij ook zochten, keerden zij samen terug, ieder naar zijn woning, uitgenomen één, die de snoodste en meest valse was van de gehelen hoop. Dit deed deze overtuigend blijken, daar hij met allen ijver op een hoge boom klom, om hem te beter te kunnen zien, als hij te voorschijn kwam.

Daar Joris nu niemand meer hoorde, en het gevaar meende te boven te zijn, viel hij op de knieën en terwijl hij zijn handen naar de hemel ophief, dankte hij God voor de genade, die Hij hem had bewezen. En, daar deze doortrapte vijand der waarheid hem gewaar werd, temidden van de aren, waar hij hem had gehoord, toen hij zijn gebed tot God deed, kwam hij terstond van de boom af, waarop hij geklommen was, om hem nader te bespieden, wat hij zo behendig deed, als hij slechts kon, nam hem gevangen, en bracht hem te Colchester. Deze verspieder liet zich met twee gouden kronen paaien, ofschoon er op zijn persoon, zoals gezegd is, een goede som gesteld was.

Aldus werd Joris in de gevangenis te Colchester gezet, tot groot leedwezen en droefheid der gemeente. Vandaar werd hij overgebracht naar Cheimesford, waar hij zo slecht werd behandeld, dat men hem niet meer dan twee ponden brood en een weinig water in de week gaf.

Enige tijd daarna voor de rechtbank gebracht, werd hij beschuldigd van Crimen laesae Majestatis (misdaad van gekwetste Majesteit), daar hij, tegen het verbod, vergadering had gehouden. In Engeland had men namelijk een wet gemaakt, onder de schijn van oproer en verzet onder het volk te voorkomen, dat, indien men met meer dan zes personen in een vergadering of geheime plaats bijeenkwam, men beschuldigd zou worden van lijfstraffelijke misdaad.

Toen nu Joris door de rechtbank ondervraagd werd, wist hij zijn zaak derwijze te verbergen, dat hij de omstanders met verwondering deed razen als woedende honden, en wel omdat hij de redenen aantoonde, waarom de godsdienst in zijn geheel behoorde beschermd en van dwang bevrijd te worden.

Niettegenstaande dit alles, werd hij als een oproerling en weerspannige veroordeeld, en wel om eerst opgehangen, en daarna, nog half levend, in vier stukken gesneden te worden.

Tegelijkertijd werden ook ter dood veroordeeld enige dieven en rovers, die des anderen daags met Joris voor de rechtbank werden gebracht. Daar zij samen naar de strafplaats gingen, vermaande Joris hen, waarbij de een de vermaning van deze heilige aldus bespotte: "Wij kunnen er niet aan twijfelen, of wij zullen rechtstreeks naar de hemel gaan, omdat wij deze heilige man tot een leidsman hebben, die ons voorgaat om ons plaats te bereiden." Joris

bestrafte hem daarover, zoals ook de andere deed, die steeds luisterde naar wat Joris zei, en zijn zondig leven, dat hij geleid had, liet varen, en God bad hem genadig te willen zijn, doch zijn metgezel volhardde in zijn boosheid. Eindelijk kwamen zij aan de galg, terwijl Joris van daarnaar een andere plaats werd gebracht. Het geschiedde voorts, dat een van de twee dieven, die naar Joris had geluisterd, op de ladder klom, het volk vermaande, met berouw over zijn zonde, en zei, dat ieder zich aan hem zou spiegelen, en, nadat hij zijn ziel aan God bevolen had, stierf hij met een zeer goede belijdenis.

Daarna werd de ander, die een spotter en lasteraar was, voorgebracht, die ook, als naar gewoonte, het volk wilde toespreken, doch volstrekt niets kon uitbrengen van wat hij wilde zeggen; want, hoe meer hij zich bij het volk zocht te doen verstaan, hoe minder hij een woord duidelijk kon uitspreken. De rechters bevalen hem, dat hij het Onze Vader zou opzeggen, doch hij kon dat niet doen; en, om dat te kunnen doen, werd hij door niets dan zijn eigen tong belet. Men begon hem woord voor woord voor te zeggen, om hem te doen horen, hoe hij het moest uitspreken; doch, ofschoon men het hem voorzegde, kon hij het toch niet nazeggen.

Zij, die erbij stonden, om dit schouwspel aan te zien, wisten niet (zo waren zij daarover verwonderd) wat zij daarvan denken of zeggen zouden. Zelfs zij, die wisten, wat er niet deze misdadiger was voorgevallen, waren verwonderd, hoewel betuigden, dat het een rechtvaardige straf en wraak van God was over deze hooswicht.

Intussen werd het vonnis van Joris ook voltrokken, waarbij hij tot het einde volstandig bleef. Eerst werd hij half verwurgd, daarna van de galg losgemaakt, en zijn lichaam in vier stukken verdeeld.

Het hoofd werd op een hoge paal geplaatst, en de vier gedeelten werden tot afschrik van allen opgehangen; het een gedeelte te Clochester, het andere te Harwich, het derde te Chelmesford, en het vierde te St. Rouses.

Op deze wijze stierf de godzalige martelaar, veracht, bespot, versmaad en gelasterd, maar zeer hoog aangeschreven en hoog verheven bij onze Heere Jezus Christus, waar hij nu zegeviert met alle godzalige martelaren en getrouwe bloedgetuigen. Deze strafoeféning had plaats te Colchester, in Augustus van het jaar van onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus 1557.

Op de derde Augustus werd te Norwich, om de getuigenis van Jezus Christus, tot de vuurdood veroordeeld Richard Crasfield, te Wymoundham.

De 17den September werden te Islington verbrand Rase Allerton, Jakob Austoo, Margaretha Austoo, zijn vrouw, en Richard Roth.

In die dagen werden te Colchester verbrand Margaretha Thurston en Agnes Rongeor.

De 20sten September stierf de vuurdood te Northamton, in het ware geloof, Jan Kurdes.

Vervolging in Islington - Richard Roth

Richard, een landman was afkomstig van Essex. Hij werd met Ralph Allerton, een landman te Great Bentley, gearresteerd, in gezelschap van George Eagles.

Richard Roth werd onderzocht door de Bonner op 4 juli 1557. Hij werd opnieuw onderzocht op 9 september 1557. Artikelen zijn tegen hem gelezen op 10 september 1557. Hij schreef een belijdenis van het geloof en ondertekende deze. Roth werd ondervraagd door Bonner en beantwoord. Allerton verklaarde dat hij sommige van zijn geschriften had achtergelaten in de gevangenis voor Roth om daaruit te lezen. Allerton verklaarde dat John Roth bloed uit zijn neus had geperst, zodat hij iets had om mee te schrijven. Roth werd met de anderen verbrand op Islington op 17 september 1557.

Brief van Richard Roth aan zijn broeders en zusters in het geloof

O lieve broeders en zusters,

Hoeveel redenen hebt u om je te verheugen in God, dat Hij je heeft gegeven zulk een geloof om deze bloeddorstige tiran te overwinnen tot nu toe! En ongetwijfeld dat Hij Die het goede werk in u begonnen heeft, het zal ze voleindigen. O geliefde harten in Jezus, wat een kroon van heerlijkheid zult gij ontvangen met Christus in het koninkrijk van God! O, dat is de goede wil van God, dat gij al vast klaargemaakt wordt om met Hem te gaan. Want ik lig in mijns Heeren leunstoel overdag, en in de nacht lig ik in het Koolhuis, appart van Ralph Allerton, en nog een andere; en we kijken elke dag uit, dat we worden veroordeeld; want hij zei, dat ik zou worden verbrand binnen tien dagen voor Pasen, maar ik lig nog steeds hier bij het Bethesda's water en steeds zijn er mensen die voor mij ingaan.

Maar we zijn geduldig aan de leiband van de Heere met veel banden, met veel kluisters in de boeien, die wij hebben ontvangen met grote vreugde van God. En nu, vaarwel, lieve broeders en zusters, in deze wereld, maar ik hoop tot ziens in de hemel van aangezicht tot aangezicht. O, broeder Munt, met je vrouw en mijn zuster Rose, hoe gezegend zijt gij in de Heere, dat God u waardig gevonden heeft om te lijden voor Zijn naam! met de rest van mijn dierbare broeders en zusters bekende en onbekende. O wees vreugdevol zelfs tot in de dood. Vrees niet, zegt Christus, want ik heb de dood overwonnen.

O lieve hart, zie op Jezus Christus Die zal onze hulp zijn, o vreesachtige, wacht op de Heere. Wees sterk, laat uw harten vol zijn van goede troost, en wacht steeds op de Heere. Hij is bij de hand. Ja, de engel van de Heere legert Zijn tent rondom hen die Hem vrezen, en redt hen, op welke manier weet Hij het best. Want onze levens zijn in de handen des Heeren, en ze kunnen niets doen aan ons zonder Gods wil. Daarom alle dank aan God. O, geliefde harten, straks ben je gekleed in lange witte gewaden op de berg van Sion, met de menigte van de heiligen, en met Jezus Christus, onze Heiland, die je nooit in de steek zal laten.

O, gezegende maagden, je hebt een deel met de wijze maagden omdat je olie hebt genomen in je lampen, opdat je in moogt gaan met de Bruidegom, als Hij komt, in de eeuwige vreugde met Hem. Maar wat aangaat de dwazen, zij worden buitengesloten, want ze maakten zich niet bereid om te lijden met Christus, noch uit te gaan om Zijn kruis op te nemen. O, geliefde harten, hoe kostbaar wordt uw dood in de ogen van de Heere! Want de dood van Zijn heiligen is dierbaar in Zijn ogen. O, vaarwel, en bid voor ons. De genade van onze Heere Jezus Christus zij met u allen. Amen, Amen. Bid, bid, bid!

Geschreven door mij, met mijn eigen bloed,

RICHARD ROTH

Gods straf op enkele van de vervolgers van Zijn volk in de tijd van Mary's regering.

Hoewel de koningin Maria en andere voorstanders van de antichrist plan hadden al de gelovigen in Engeland te onderdrukken en uit te roeien, heeft toch God de Heere, die de ondergang van zijn vijanden voorzag, de Zijnen enige rust en verkwikking gegeven. Het is zeker, dat ten allen tijde de vijanden der waarheid eindelijk zijn gestraft geworden.

Nadat de koningin Maria de vrome christenen dikwerf en zwaar heeft verdrukt en vervolgd, zoals boven is verhaald, heeft zij ook wel gevoeld, hoe sterk de arm des Heeren is jegens hen, die Hem in zijn volgelingen verdrukken en vervolgen; immers, na zware en buitengewoon ernstige ziekte, werd zij bezocht met ellendige en ondraaglijke pijnen, ja zelfs in de binnenste delen van haar lichaam, zodat zij eindelijk daaraan bezweek in de maand November van het jaar 1558, omtrent twee maanden na de dood van keizer Karel de vijfde, haar schoonvader.

De Kardinaal Polus, een Engelsman, die vroeger belijdenis afgelegd had van de ware godsdienst, maar die, tegen zijn eigen geweten, de gruwel der Roomse antichristelijke leer weer in het leven geroepen en bevorderd had, stierf enige dagen daarna, en wel ten gevolge van schrik, angst en grote vrees, die hem tot zijn dood bijbleven. Alzo weet de Heere, als een goed Landman, de grote distelen te weren, die het goede zaad verstikken. Als een gewenste verandering, gaf Hij, na Maria, Elisabeth als koningin, en wel tot troost van hen, die op Hem hopen, en vernietigde alle beraadslagingen en voornemens van hen, die zich tegen de waarheid en het eeuwig Woord verheffen, door welk Woord Hij wil regeren, en alle menselijke wijsheid en verstand gevangen nemen.

Nadat de aarts-vervolger, Gardiner, dood was, volgden anderen hem op. Het dient opgemerkt te worden dat Dr. Morgan, de bisschop van St. David's, die bisschop Farrar opvolgde, niet lang nadat hij was geïnstalleerd in zijn bisdom, getroffen werd door een bezoeking van God; zijn voedsel door zijn keel steeg weer met veel kracht naar boven.

Op deze manier, bijna letterlijk uitgehongerd maakte de dood een einde aan zijn leven.

Bisschop Thornton, wijbisschop van Dover, was een onvermoeibaar vervolger van de ware kerk. Op een dag nadat hij zijn wrede tirannie had uitgeoefend op een aantal vrome personen in Canterbury, kwam hij uit de kapittelzaal van Borne, waar hij stond te kijken op een zondag naar zijn mannen spelen in bowls, viel hij in een vlaag van waanzin en leefde niet lang meer.

John Cooper, van Watsam, Suffolk, heeft geleden door meineed. Hij werd vervolgd door een Fenning, die bewerkte twee anderen dat ze zouden zweren dat ze Cooper hoorden zeggen: 'Als God Queen Mary niet weg neemt, zal de duivel het doen. Cooper ontkende al deze woorden, maar Cooper was een Protestant en een ketter, en daarom was hij opgehangen en gevierendeeld, zijn goederen verbeurd verklaard, en zijn vrouw en negen kinderen kwamen aan de bedelstaf. Echter Grimwood van Hitcham, een van de valse getuigen, werd bezocht voor zijn laagheid: terwijl hij op het werk in de volgende oogst bezig was met stapelen maïs, barsten plotseling zijn darmen open, en voordat er hulp kon worden verkregen was hij gestorven. Zo werd opzettelijk meineed beloond door een plotselinge dood!

Bij de marteling van John Bradford, is opgevallen hoe de heer Sheriff Woodroffe, zich verheugde bij de dood van de heiligen. En bij de executie van Mr. Rogers brak hij als ’t ware de voerman het hoofd, want hij stopte de wagen zodat de martelaar nog een laatste afscheid van de kinderen kon nemen. Nauwelijks was meneer Woodroffe's sheriff een week verder, toen hij werd geslagen met een verlamming, en kwijnde een paar dagen in de meest hulpeloze toestand, die een schril contrast vormden met zijn vroegere activiteiten in de oorzaak van bloedstorting.

Ralph Lardyn, die de martelaar George Eagles heeft verraden, wordt verondersteld zich te hebben opgehangen als gevolg van zelfbeschuldiging. Aan de bar, veroordeelde hij zich tevoren in deze woorden: "Dit alles is mij overkomen wegens het verraden van het onschuldige bloed van deze rechtvaardige en goede man George Eagles, die hier was in de tijd van koningin Mary die veroordeeld werd door mijn toedoen, want ik verkocht zijn bloed voor een beetje geld."

Toen James Abbes naar de executie ging en de medelijdende omstanders vermaande vastberaden zich te houden aan de waarheid, en evenals hij de zaak van Christus met hun bloed te verzegelen, viel een dienaar van de sheriff hem in de rede, en op godslasterlijke wijze noemde hij James’religie ketterij en de goede man een gek. Nauwelijks echter had de vlammen de martelaar bereikt, voordat een vreselijke slag van God viel op de verharde booswicht. De man werd plotseling overvallen door waanzin, wierp zijn kleren en schoenen voor het volk, (zoals Abbes het eerder had gedaan, om die te distribueren onder sommige arme mensen,) en riep op hetzelfde moment: "Dit deed James Abbes, de ware dienaar van God, die wordt gered maar ik ben verdoemd." Herhalende dit vaak, nam de sheriff hem en deed hem zijn kleren aan, maar zodra hij alleen was, scheurde hij ze en riep als voorheen. Vastgebonden in een wagen, werd hij overgebracht naar het huis van zijn meester, waar hij

na ongeveer een half jaar stierf; net voordat een priester kwam om hem te troosten met het kruisbeeld, enz. Maar de ongelukkige man beval hem dergelijke prullen weg te halen, en zei, dat hij en andere priesters de oorzaak van zijn verdoemenis geweest waren, maar dat Abbes was behouden.

Dale, een onvermoeibare informant, werd gegeten door ongedierte, en stierf een ellendige dood.

Alexander, de strenge bewaker van Newgate, overleed jammerlijk aan gezwellen die tot een geweldige omvang werden, waardoor hij innerlijk zo bedorven werd, dat niemand bij hem kon komen. Deze wrede wetsdienaar zou naar Bonner, Story, en anderen gaan, met het verzoek om hem van zijn gevangenis te bevrijden, want hij werd zoveel lastiggevallen door ketters! De zoon van deze bewaarder, verloor zijn panden drie jaar na de dood van zijn vader, en overleed plotseling op de Newgate markt. "De zonden van de vader," zegt de decaloog, "wordt bezocht op de kinderen." John Peter, de schoonzoon van Alexander, een lelijke godslasteraar en vervolger, overleed ellendig. Wanneer hij iets bevestigen moest was hij gewoon te zeggen: "Als het niet waar is, ik bid dat ik mag rotten voordat ik sterf." Deze vreselijke bezoeking in al zijn walgelijkheid trof hem.

Sir Ralph Ellerker was vurig verlangend om het hart te zien genomen uit Adam Damlip, die ten onrechte ter dood gebracht. Kort nadat Sir Ralph werd gedood door de Fransen, verminkten zij hem verschrikkelijk, sneden zijn ledematen open en scheurden zijn hart uit. (Adam Damplip, of Damlip werd geëxecuteerd in 1539. Hij was een dienaar des Woords.)

Toen Gardiner gehoord van de ellendige einde van rechter Hales, noemde hij de Belijdenis van het Evangelie een doctrine van wanhoop, maar hij vergat dat de moedeloosheid van de rechter ontstond nadat hij had ingestemd met het Papisme. Echter, met meer reden kan dit worden gezegd van de katholieke leerstellingen, als we kijken naar de miserabele einde van Dr. Pendleton, Gardiner, en de meeste van de leidende vervolgers. Gardiner zei op zijn sterfbed, dat hij werd herinnerd door een bisschop aan de verloochening van Petrus: "Ach," zei Gardiner, "Ik heb wel verloochend evenals Petrus, maar nooit berouw gehad zoals Petrus."

Na de troonsbestijging van Elizabeth, werden de meeste van de katholieke prelaten opgesloten in de Tower of de Fleet; Bonner werd geworpen in de Marshalsea gevangenis.

Van de lasteraars van Gods Woord, noemen wij, behalve vele andere, de volgende gebeurtenis. Een William Maldon, wonende in Greenwich, was bezig zichzelf te oefenen in het lezen van een Engels boek, op een winteravond. Een werkman, genaamd John Powell, kwam daarbij en maakte belachelijk wat Maldon zei. Deze waarschuwde hem om geen grap van het Woord van God te maken. Powell ging toch verder totdat Maldon kwam aan bepaalde Engels Gebeden, en las hardop: "Heere, ontferm U over ons, Christus, ontferm U over ons," enz. Plotseling begon de lasteraar te roepen: "Heere, ontferm U over ons!" Hij werd geslagen met de doodsangst van een boze geest, en zei dat die boze geest niet kon uitstaan dat Christus

genade met hem hebben zou. Zo zonk hij weg in de waanzin. Hij werd verwezen naar Bedlam, een krankzinnigengesticht tot een ernstige waarschuwing dat God niet altijd ongestraft Zich laat beledigen.

Dr. Story, wiens naam zo vaak genoemd werd als een aanklager in de voorgaande bladzijden, werd bestemd voor de openbare executie, een praktijk die hij had toegepast met grote vreugde toen hij aan de macht was. Hij zou de hand hebben gehad in de meeste van de grote branden in de tijd van Maria Tudor, en was ingenieuze in het uitvinding van nieuwe vormen van marteling. Wanneer Elizabeth op de troon kwam, belangde hij in de gevangenis, maar op onverklaarbare wijze wist hij te ontsnappen naar het vasteland, om daar vuur en vlam te ontsteken onder de protestantse broeders. Van de hertog van Alva, te Antwerpen, ontving hij een speciale commissie om alle schepen te onderzoeken, en in het bijzonder Engels ketterse boeken op te sporen. Dr. Story vond het een eer die door de Voorzienigheid hem werd opgedragen om de ondergang van de gelovigen te bewerken met al zijn bloedige wreedheid.

Het wordt verteld, dat Parker, een handelaar, naar Antwerpen moest varen en informatie moest verstrekken aan Dr. Story dat hij een hoeveelheid van ketterse boeken aan boord had. Zodra de laatste dit gehoord had, haastte hij zich naar het schip, zocht overal boven, en ging toen onder de luiken, die op hem neervielen. Een voorspoedige wind bracht het schip naar Engeland, waar deze verrader en vervolger geworpen werd bij de rebellen in de gevangenis, waar hij geruime tijd verbleef, hardnekkig in zijn anti-christelijke geest, en wilde niet toegeven om suprematie van koningin Elizabeth in te roepen.

Hij beweerde, hoewel door geboorte en opvoeding een Engelsman, dat hij een verklaring onder ede had afgelegd tot onderwerp aan de koning van Spanje, in wiens dienst de beroemde hertog van Alva was. De doctor werd veroordeeld, werd gelegd op een verhoging van de Tyburntoren en na ongeveer een half uur, werd hij afgesneden, ontkleed, en aan de beul werd het hart van de verrader weergegeven

Hier eindigt de geschiedenis van de laatste wrede vervolging der gelovige christenen in Engeland.

Hoofdstuk XIV - Een Beschrijving van het Leven van Johannes Calvijn

Deze hervormer werd geboren te Noyon in Picardië, op 10 juli 1509. Hij werd onderwezen in de grammatica, leerde in Parijs onder Maturinus Corderius en studeerde filosofie in het College van Montaign onder een Spaanse professor.

Zijn vader, die veel tekenen van zijn vroege vroomheid ontdekte, vooral in zijn afkeuring van de ondeugden van zijn metgezellen, ontwierp hem aanvankelijk voor de Kerk en liet hem op 21 mei 1521 voordragen voor de kapel van Notre Dame de la Gesine, in de kerk van Noyon. In 1527 werd hem de pastorie van Marseville aangeboden, die hij in 1529 verruilde voor de pastorie van Point l'Eveque, bij Noyon. Zijn vader veranderde daarna zijn besluit en wilde dat hij rechten ging studeren; Calvijn, die door het lezen van de Schrift een afkeer had gekregen van het bijgeloof van het pausdom, stemde hier graag mee in en gaf in 1534 de kapel van Gesine en de pastorie van Pont l'Eveque op. Hij boekte een grote vooruitgang in die wetenschap, en verbeterde niet minder in de kennis van de goddelijkheid door zijn privé-studies. In Bourges legde hij zich toe op de Griekse taal, onder leiding van professor Wolmar.

Nadat de dood van zijn vader hem naar Noyon had teruggeroepen, bleef hij daar een korte tijd en ging vervolgens naar Parijs, waar een redevoering van Nicolaas Cop, rector van de universiteit van Parijs, waarvan Calvijn het materiaal leverde, die de Sorbonne en het parlement zeer ontstemd had, aanleiding gaf tot een vervolging tegen de Sorbonne en het parlement, aanleiding gaf tot een vervolging tegen de protestanten, en Calvijn, die ternauwernood ontsnapte aan gevangenneming in het college van Forteret, gedwongen werd zich terug te trekken in Xaintonge, nadat hij de eer had gehad te worden voorgesteld aan de koningin van Navarra, die deze eerste storm tegen de protestanten had doen opsteken.

Calvijn keerde in 1534 naar Parijs terug. In dit jaar werd de hervormde streng behandeld, hetgeen hem deed besluiten Frankrijk te verlaten, nadat hij een verhandeling had gepubliceerd tegen hen die geloofden dat overgegane zielen in een soort slaap waren. Hij trok zich terug in Bazel, waar hij Hebreeuws studeerde: in deze tijd publiceerde hij zijn Institutie van de Christelijke Godsdienst; een werk dat zeer geschikt was om zijn roem te verspreiden, hoewel hij zelf in het duister wenste te leven. Het is opgedragen aan de Franse koning, Frans I. Vervolgens schreef Calvijn een apologie voor de protestanten die in Frankrijk om hun godsdienst werden verbrand. Na de publicatie van dit werk ging Calvijn naar Italië om een bezoek te brengen aan de hertogin van Ferrara, een vrome dame, door wie hij zeer vriendelijk werd ontvangen.

Van Italië keerde hij terug naar Frankrijk, en nadat hij zijn privé-zaken geregeld had, stelde hij voor om naar Strassburg of Basel te gaan, in gezelschap van zijn enige overlevende broer, Antonius Calvijn; maar omdat de wegen niet veilig waren vanwege de oorlog, behalve door het gebied van de hertog van Savoye, koos hij die weg. "Dit was een bijzondere aanwijzing van de Voorzienigheid," zegt Bayle; "het was zijn lot dat hij zich te Genève zou vestigen, en

toen hij geheel van plan was verder te gaan, werd hij door een bevel van de hemel opgehouden, als ik zo mag spreken."

In Genève was Calvijn dus verplicht zich te schikken naar de keuze die het consistorie en de magistraten, met instemming van het volk, voor hem hadden gemaakt om een van hun predikanten en professor in de godgeleerdheid te worden. Hij wilde alleen dit laatste ambt op zich nemen, en niet het andere; maar uiteindelijk werd hij gedwongen beide op zich te nemen, in augustus 1536. Het jaar daarop liet hij het hele volk onder ede verklaren dat zij instemden met de geloofsbelijdenis, die een afzwering van het pausdom inhield. Vervolgens liet hij weten dat hij zich niet kon neerleggen bij een verordening die het kanton Bern onlangs had uitgevaardigd. Daarop riepen de syndicaten van Genève een vergadering van het volk bijeen; en er werd bevolen dat Calvijn, Farel en een andere predikant de stad binnen enkele dagen moesten verlaten, omdat zij weigerden het sacrament toe te dienen.

Calvijn trok zich terug in Strassburg en stichtte daar een Franse kerk, waarvan hij de eerste predikant was; ook werd hij daar benoemd tot hoogleraar in de godgeleerdheid. Intussen smeekte het volk van Genève hem zo dringend om naar hen terug te keren, dat hij eindelijk toestemde en op 13 september 1541 aankwam, tot grote tevredenheid van zowel het volk als de magistraten; en het eerste wat hij na zijn aankomst deed, was een vorm van kerkelijke tucht instellen, en een consistoriale rechtspraak, belegd met de macht om censuren en canonieke straffen, tot en met excommunicatie, uit te spreken.

Het is al lang het genoegen van zowel ongelovigen als van sommige belijdende christenen om, wanneer zij de opvattingen van Calvijn in een kwaad daglicht willen stellen, te verwijzen naar zijn toedoen bij de dood van Michael Servetus. Deze actie wordt bij alle gelegenheden gebruikt door hen die niet in staat zijn geweest zijn opvattingen omver te werpen, als een afdoend argument tegen zijn hele systeem. "Calvijn heeft Servet verbrand, Calvijn heeft Servet verbrand' is voor een bepaalde klasse redenaars een goed bewijs dat de leer van de Drie-eenheid niet waar is, dat de goddelijke soevereiniteit anti-scriptoraal is, en het christendom een bedrog.

Wij willen geen enkele handeling van Calvijn goedpraten die duidelijk verkeerd is. Al zijn handelingen met betrekking tot de ongelukkige zaak van Servetus kunnen, denken wij, niet worden verdedigd. Toch moeten we niet vergeten dat de ware principes van religieuze tolerantie in de tijd van Calvijn zeer weinig werden begrepen. Alle andere hervormers die toen leefden, keurden het gedrag van Calvijn goed. Zelfs de vriendelijke en beminnelijke Melancthon uitte zich met betrekking tot deze zaak op de volgende manier. In een brief aan Bullinger zegt hij: "Ik heb uw verklaring over de godslastering van Servet gelezen, en ik prijs uw vroomheid en oordeel; en ik ben ervan overtuigd dat het Concilie van Genève er goed aan heeft gedaan deze koppige man, die nooit zou hebben opgehouden met zijn godslasteringen, ter dood te brengen. Het verbaast mij dat er iemand te vinden is die deze handelwijze afkeurt."

Farel zegt uitdrukkelijk: "Servet verdiende de doodstraf." Bucer aarzelde niet om te verklaren dat Servet iets erger verdiende dan de dood.

De waarheid is, dat hoewel Calvijn enige hand had in de arrestatie en gevangenneming van Servet, hij helemaal niet wilde dat hij verbrand zou worden. "Ik verlang," zegt hij, "dat de zwaarte van de straf wordt kwijtgescholden." "We hebben ons best gedaan om de doodstraf te verlichten, maar tevergeefs. "Door de zwaarte van de straf te willen verzachten, zegt Farel tegen Calvijn, vervult u het ambt van een vriend tegen uw grootste vijand. "Dat Calvijn de aanstichter was van de magistraten om Servet te verbranden," zegt Turritine, "bevestigen de historici nergens, noch blijkt het uit enige overweging. Neen, het is zeker, dat hij, met het college van predikanten, een dergelijke straf heeft ontraden."

Vaak is beweerd dat Calvijn zoveel invloed had bij de magistraten van Genève dat hij de vrijlating van Servet had kunnen verkrijgen, als hij niet uit was geweest op diens vernietiging. Dit is echter niet waar. Integendeel, Calvijn werd zelf eens door diezelfde magistraten uit Genève verbannen, en verzette zich vaak tevergeefs tegen hun willekeurige maatregelen. Calvijn was er zo weinig op gebrand de dood van Servet te bewerkstelligen, dat hij hem waarschuwde voor zijn gevaar, en hem toestond enige weken in Genève te blijven, voordat hij gearresteerd werd. Maar zijn taal, die toen als godslasterlijk werd beschouwd, was de oorzaak van zijn gevangenneming. Toen Calvijn in de gevangenis zat, bezocht hij hem en gebruikte alle argumenten om hem ertoe te brengen zijn afschuwelijke godslasteringen in te trekken, zonder te verwijzen naar zijn eigenaardige gevoelens. Dit was de omvang van Calvijns bemoeienis in deze ongelukkige zaak.

Het kan echter niet ontkend worden, dat Calvijn in dit geval handelde in strijd met de goedaardige geest van het Evangelie. Het is beter een traan te laten over de tegenstrijdigheid van de menselijke natuur, en de zwakheden te bewenen die niet gerechtvaardigd kunnen worden. Hij verklaarde dat hij gewetensvol handelde, en rechtvaardigde de daad in het openbaar.

Het was de mening, dat onjuiste godsdienstige beginselen strafbaar zijn door de burgerlijke magistraat, die het onheil veroorzaakte, hetzij te Genève, in Transsylvanië, of in Brittannië; en daaraan, eerder dan aan het Trinitarisme, of Unitarisme, zou het moeten worden toegeschreven.

Na de dood van Luther oefende Calvijn grote invloed uit op de mensen van die opmerkelijke periode. Hij was invloedrijk in Frankrijk, Italië, Duitsland, Nederland, Engeland en Schotland. Er werden twee duizend honderd en vijftig gereformeerde gemeenten georganiseerd, die van hem hun predikanten ontvingen.

Calvijn, triomferend over al zijn vijanden, voelde zijn dood naderen. Toch bleef hij zich in alle opzichten met jeugdige energie inspannen. Toen hij op het punt stond in ruste te gaan, stelde hij zijn testament op, zeggende: "Ik getuig dat ik leef en voornemens ben te sterven in

het geloof dat God mij door Zijn Evangelie heeft geschonken, en dat ik geen andere afhankelijkheid heb tot zaligheid dan de vrije keuze die Hij van mij heeft gemaakt. Met mijn gehele hart omhels ik Zijn barmhartigheid, waardoor al mijn zonden bedekt zijn, om Christus' wil en omwille van Zijn dood en lijden. Naar de mate van genade die mij geschonken is, heb ik dit zuivere, eenvoudige Woord onderwezen, door preken, door daden, en door uiteenzettingen van deze Schrift. In al mijn gevechten met de vijanden van de waarheid heb ik geen drogredenen gebruikt, maar heb ik de goede strijd rechtlijnig en rechtstreeks gestreden."

27 mei 1564 was de dag van zijn vrijlating en gezegende thuisreis. Hij was in zijn vijfenvijftigste jaar.

Dat een man, die zo'n grote reputatie en zo'n autoriteit had verworven, slechts een salaris van honderd kronen had, en weigerde meer te accepteren; en na een leven van vijfenvijftig jaar met de grootste soberheid slechts driehonderd kronen aan zijn erfgenamen naliet, met inbegrip van de waarde van zijn bibliotheek, die zeer duur verkocht werd, is iets zo heroïsch, dat men alle gevoel moet hebben verloren om het niet te bewonderen. Toen Calvijn afscheid nam van Strassburg om naar Genève terug te keren, wilden zij hem de privileges van een vrije man van hun stad en de inkomsten van een prebende, die hem waren toegewezen, blijven geven; het eerste aanvaardde hij, maar het andere weigerde hij absoluut. Hij nam een van de broeders mee naar Genève, maar deed nooit enige moeite om hem een eervolle post te bezorgen, zoals ieder ander met zijn krediet zou hebben gedaan. Hij zorgde wel voor de eer van de familie van zijn broer, door hem te bevrijden van een volwassen vrouw en hem te verlof te geven opnieuw te trouwen; maar zelfs zijn vijanden vertellen dat hij hem het vak van boekbinder liet leren, dat hij zijn hele leven bleef uitoefenen.

Calvijn als vriend van de burgerlijke vrijheid

In zijn recente rede te Plymouth, ter gelegenheid van de verjaardag van de landing van de Pilgrims, heeft ds. Dr. Wisner de volgende bewering gedaan: "Hoezeer de naam Calvijn ook bespot en met verwijten beladen is door vele zonen van de vrijheid, er is geen geschiedkundige stelling vatbaarder voor volledige demonstratie dan deze, dat er geen man heeft geleefd aan wie de wereld grotere verplichtingen heeft voor de vrijheid die zij nu geniet, dan Johannes Calvijn."

Hoofdstuk XV - Algemene Vervolgingen in Ierland

Vervolging door de pausgezinde Ieren gepleegd aan de in Ierland[JAAR 1614]

De roomsen in Ierland, op raad en door opruiing der Jezuïeten en andere Spaansgezinde geestelijken, die daarin groot aantal, als sprinkhanen uit de afgrond, rondzwierven en het land als bedekte, spanden hoe langer hoe meer samen, om een onnatuurlijke, verschrikkelijke en verfoeilijke moord en gehele uitroeiing te bewerken van alle protestanten in geheel Ierland.

Tot een begin daarvan hadden zij het voornemen de stad en het kasteel Dublin, de hoofdstad van dit rijk, in Oktober 1611 verraderlijk te overrompelen, en daar mannen, vrouwen en kinderen, zonder enige genade en verschoning, te vermoorden. Toen echter hun duivels voornemen, door Gods wonderbare en vaderlijke voorzienigheid, ontdekt en verhinderd werd, barstten deze pausgezinden en gezworen handlangers van de antichrist, als dolle en briesende leeuwen, in het gehele koninkrijk uit, wat zich openbaarde in een wrede, bloedige en moorddadige vervolging van de belijders van de hervormden godsdienst, en bliezen overal dreiging en moord tegen de discipelen des Heeren.

Dit koninkrijk bestond toen uit vier provinciën, namelijk Connaught, Ulster, Leinster en Munster, die tweeendertig graafschappen en daarin vele steden en vlekken bevatten. Het was voor het merendeel vervuld van de Engelsen en het meest van de protestantse godsdienst. Op deze vielen de pausgezinden in Ierland, op verraderlijke, moorddadige en overhaaste wijze, snel als de bliksem, en vermoordden allen, zonder aanzien van persoon, staat, ouderdom en geslacht. Zij ontzagen bevruchten noch barenden, jonge meisjes noch zwakke jongelingen, maar bedreven jegens allen, zonder onderscheid, meer dan Turkse en dierlijke wreedheid. De eerbare vrouwen namen zij van de zijde harer mannen weg, mishandelden die voor hun ogen op een schandelijke wijze, en vermoordden haar zeer onbarmhartig in hun tegenwoordigheid. De zwangere jonkvrouwen bonden zij, en sneden die, o gruwel, als jonge Nero's begerig als zij waren om het inwendige der natuurlijke ontvangenis te zien, levend open, en wierpen haar vrucht in de vlammen. Als wrede beulen stroopten zij velen de huid van het gehele lichaam, anderen werden als hutspot in stukken gehakt; vele ontkleedden zij in de koude winter moedernaakt, en joegen hen door vorst en sneeuw naar de bergen en bossen, waar honderden hunner dood in de sneeuw en de sloten gevonden werden.

De oude en gebogen lieden, die eer kropen dan gingen, wierpen zij van de bruggen en wallen in de rivieren, en verdronken hen. Die zich aan de kanten vasthielden, en uit het water zochten te krabbelen, sloegen zij met knotsen en geweren de hersens in. Zeker edelman, nabij de stad Kavan, met zijn vrouw en vier jonge kinderen, van welke het oudste omtrent zes jaren oud en het jongste nog aan de borst der moeder was, kleedden zij naakt uit, en joegen die allen op de vlucht. Later werden zij dood onder een brug gevonden, terwijl men het jongste kind, alleen door de natuurlijke warmte van vader en moeder, die stervende elkaar omhelsden, en

h et zwakke kind tussen hun lichamen hadden gesloten, nog in leven zijnde, tussen de beide lijken vond, nog gapende naar de borsten van de dode moeder.

In tegenwoordigheid van hun kinderen werden de ouders op gloeiende platen gelegd en geroosterd. Ten aanschouwe van hun kermende ouders, werden de kinderen jammerlijk mishandeld. Meisjes van veertien jaren en daaronder werden verkracht, en daarna langs de straten gesleept. Zuigelingen werden bij de een van de borsten der moeders gerukt, en de hersens tegen de muren verbrijzeld; anderen, die aan de hand van de moeder liepen, met vorken in de buik gestoken, en aldus over de hoofden van de moeders in de rivieren geworpen. Enige jonge kinderen werden voor de ogen van hun ouders door deze wrede Ieren met de voeten en sporen zolang geschopt en vertrapt, totdat de dood hen verloste. Sommigen wondden zij dodelijk, en lieten die dan ellendig liggen; anderen sneden zij de buik open, zodat de ingewanden eruit hingen, en lieten dan de arme lieden op de mesthopen sterven, nadat zij enige tijd om de genade van een spoedige dood geworsteld hadden. De predikanten van de hervormden godsdienst, die zij in handen konden krijgen, werden op een barbaarse wijze mishandeld, zodat de meest verharde en versteende harten, die dit hoorden, bijna in tranen moesten wegsmelten.

Als zij enige van hen betrapten, ontkleedden zij die geheel en bonden hen aan bomen en palen, terwijl hun vrouwen en dochters door het snoodste gespuis, dat onder hen was, werden onteerd, de mannen daarna opgehangen, en ten aanschouwe van hun vrouwen en kinderen in vier stukken gehakt, na vooraf, voor zij half dood waren, hun de geheime delen afgesneden en daarmee hun de mond gevuld te hebben. Sommigen werden met riemen zo ongenadig op planken gebonden, dat hun de ogen uit het hoofd puilden; anderen sneed men de neus en de oren af, scheurde men de beide wangen open, hakte men de armen en benen af, sneed hun de tong uit, en stak hen met gloeiende priemen door het lichaam. Ja, enige werden zo wreed en haastig overvallen, dat men hun, op hun ernstige begeerte en smeking, geen tijd gunde, om met een kort gebed hun zielen in de handen van hun hemelse Vader te bevelen. In het graafschap Tyron overvielen zij een edelman, Charles Davenant genaamd, met zijn vrouw en jonge kinderen in huis, terwijl zij bij het vuur zaten. Op een wrede wijze bonden zij de beide ouders ieder in een stoel, staken een groot vuur aan, namen de kermende kinderen, van welke tiet oudste slechts zeven jaren oud was, ontkleedden die, staken die aan een spit, en braadden hen, in tegenwoordigheid van hun verpletterde ouders, terwijl na dit onnatuurlijk schouwspel ook de ouders werden vermoord.

Wilden wij, zegt de schrijver, van dit geschrift, hier alle bijzonderheden en de ongehoorde wreedheden meedelen, die daar door de woedende pausgezinde leren werden gepleegd, uw en onze ingewanden zonden tot de dood toe beroerd worden, en onze harten zouden zich omkeren in onze lichamen. Met Gods oude kerk moeten wij wel klagend uitroepen: “Onze vervolgers zijn sneller geweest dan de arenden van de hemel; zij hebben ons op de bergen in grote hitte vervolgd; in de woestijn hebben ze ons lagen gelegd. De jongen en ouden liggen onder ons op de aarde en op de straten; onze jonkvrouwen en jongelingen zijn door het zwaard

gevallen. Ze hebben de vrouwen te Sion verkracht en de jonge dochters in de steden van Juda. De vorsten zijn door hun hand opgehangen, en de aangezichten der ouders zijn niet geëerd geweest.

De kerk van Christus, de kudde des Heeren, heeft in weinige eeuwen vele bloedige en moorddadige vervolgingen uitgestaan, onder verscheidene tirannen der wereld, die zich dronken maakte met het bloed der heiligen. De wreedheden van Nero, Domitianus, Trajanus, Valerianus Diocletianus, Aurelianus en anderen zijn uit de oude geschiedenis bekend. Welke bloedige vervolgingen in vroegere tijden de Waldenzen, Hussieten, Bohemers en Protestanten in Frankrijk, vooral onder Karel de negende, in Engeland onder Maria, en in de Nederlanden onder Filips de tweede, koning van Spanje gedurende de zesjarige regering van de hertog van Alva, hebben uitgestaan weten zij het best, die maar een weinig met de geschiedenis van de laatste tijden zijn bekend. Waar toch is het ooit gehoord, dat met waarheid, ook volgens de bekentenis van de moordenaars zelf, van deze gruwelijke moord in Ierland kan gezegd worden, dat er namelijk in de vier eerste maanden van dit bloedbad, o gruwel der gruwelen, meer dan honderd vierenvijftig duizend protestanten door deze pausgezinde wolven en tijgers op wrede wijze zijn omgebracht? Wij zwijgen nog van hen, die sedert die tijd in verschillende landen en plaatsen zijn vermoord, waardoor dit koninkrijk voor het merendeel werd verwoest en zijn steden vernield, gehele provincies van haar inwoners werden beroofd en de lieden zo verarmd, dat zij, die anders duizenden gulden 's jaars inkomen hadden, later hun brood moesten bedelen. Onze zielen, zegt de schrijver, verschrikken, en onze handen verstijven, terwijl wij dit alles neerschrijven, zodat wij geen moed hebben verder te gaan, en het andere aan uw verbeelding overlaten.

Hoofdstuk XVI - Het Buskruit Complot (1605)

Wonderlijk beschermd door de Voorzienigheid Gods

EEN VREEMDE BRIEF.

Het was tegen het einde van de maand October 1605, toen lord Monteagle van zijn paard steeg, bij zijn landhuis in het dorp Hoxton, op een afstand van een kilometer of vier van de oude wallen van Londen.

De koning had een vergadering van het Parlement gelast, te houden binnen een paar dagen. Daarom waren de leden teruggekeerd van hun verder afgelegen bezittingen, naar de woning, die zij bezaten in de nabijheid van Westminster.

Het dorp Hoxton was in die dagen de verblijfplaats van rijken en edelen. Graanvelden, omringd door heggen van hagedoorn en lommerrijke lanen getooid met sleutelbloemen, zag men aan alle zijden van de plaats.

Er was een gedeelte waar men voornamelijk de woningen vond van de graven en lords, waar torentjes en spitsen van verre gezien werden. In een ander gedeelte stonden aardige, kleine villa's, waar het latwerk aan de muren was versierd met uitbottende rozen, welriekende jasmijn, slingerende kamperfoelie en wilde wingerd.

Lord Monteagle had eenige vrienden tot de maaltijd op Zaterdagavond 26 Oetober, genoodigd. Toen zij zieh tezamen hadden begeven naar de groote zaal, waar de wanden met eikenhout bekleed waren, toen de avondsehaduwen zieh overal lieten zien, kwam een bediende binnen met een brief in zijn hand.

„Vanwaar komt die brief? vroeg de lord.

De dienaar kon het niet zeggen. Alles wat hij wist was, dat terwijl hij in de groote poort voor het huis stond, een lange man, met een breede hoed, welks rand over zijn gezicht hing en een mantel welke zijn gestalte vermomde, plotseling achter een groep boomen vandaan was gekomen en zonder een woord te spreken de brief aan hem had overgegeven. Hij was daarop snel verdwenen in de schemering.

Lord Monteagle gaf onverschillig de brief in de hand van eenen heer, die in zijn dienst was en verlangde van hem, de brief op luide toon te lezen. De brief was slordig geschreven. Het kostte moeite de inhoud te ontcijferen.

In het schrijven werd gezinspeeld op een gebeurtenis, die niet lang op zich zou laten wachten. „Loop niet over deze waarschuwing heen, zei de brief, „maar keer terug naar het land, waar gij de gebeurtenis veilig kunt afwachten; want ofschoon er geen teekenen zijn van eenig onheil, evenwel zal hun een verschrikkelijke slag worden toegebracht, dit parlement, nochtans zullen zij niet zien wie hen opjaagt". In ernstige bewoordingen ging het schrijven

voort: „Deze raad moet niet lièht geacht worden, daar het u goed doen zal en het zal u geen kwaad doen, want het gevaar is voorbij zoo spoedig als gij deze brief zult verbrand hebben".

De brief droeg geen onderteekening; wie kon hem afgezonden hebben? Er waren waren geen datum en geen plaatsnaam op de brief te vinden. Wanneer en waar was hij geschreven?

De inhoud was duister, vreemd en ernstig. Waar kon hij betrekking op hebben? Er werd in dit schrijven meer bedoeld dan gezegd en de waarschuwing die er in werd gegeven, mocht niet verwaarloosd worden.

Lord Monteagle verliet Hoxton den volgenden morgen in de vroegte, teneinde den Graaf van Salisbury, den minister-president te ontmoeten. Aan dezen werd de brief voorgelegd.

Zij gingen tezamen naar den koning, die de zaak belangrijk genoeg achtte om ze nader te doen onderzoeken door enkele leden van het Parlement en de vreemde regels werden hun voorgelegd.

De koning meende dat in de brief geen openbaar oproer werd bedoeld, want de woorden waren: „Want ofschoon er geen teekenen zijn van eenig onheil. Daar volgde op, dat er te verwachten was „een verschrikkelijke slag" ofschoon door eenig onzichtbaar werktuig, want „zij zouden niet zien wie hen opjoeg". En de daad zou snel uitgevoerd worden.

De vader van den koning, Darnley, gemaal van Maria, de koningin der Schotten, was gedood door een explosie van buskruit. Hieraan werd door een der leden herinnerd en men kwam tot de conclusie, dat een uitbarsting van dergelijke stof door de duistere woorden van de brief bedoeld werd.

De Guy Fawkes' lantaarn.

*IN ONDERAARDSCHE GEWELVEN***.**

Laten wij ons nu verplaatsen naar Enfield Chase, enkele kilometers ten noorden van Hoxton. De plaats was in die tijd woest, eenzaam en bosehaehtig en werd zeer zelden bezocht, dan vrijwel alleen door jagers.

Een oud huis stond dicht bij een woud, genaamd White Webbs. Hier was in een kleine kamer een bende samengekomen om een duister moordplan uit te werken. Een van hen heette Robert Catesby; het complot was door hem samengesteld en de rest beschouwde hem als de leider.

Enkele anderen heetten Winter, Digby, Tresham, Rookwood, Keys, Wright en Percy. Zij waren allen menschen van stand en zij waren zonder uitzondering roomseh-katholiek.

Er behoorde nog iemand tot hen met name Guido Vaux of Guy Fawkes, die de voorname uitvoerder van de aanslag zou zijn. Hij was soldaat geweest en was kalm, onbeschaamd en onvervaard. Hij had langen tijd in andere landen geleefd. Hij was een dweeper in zijn

godsdienst en meende dat het een verdienstelijk werk was aan levens van protestanten een einde te maken.

Deze mannen waren reeds dikwijls samengekomen; soms in de velden bij Londen, op andere tijden in een klein huis op de oever van de rivier de Theems, te Erith. Inmiddels waren verscheidene maanden voorbij gegaan en zij hadden gewacht op de tijd, wanneer de edelen van het land met den koning en de jonge prinses, zouden samenkomen voor staatszaken.

Het was hun gruwelijk voornemen, ze met elkander in de lucht te laten vliegen en zoodoende met één slag zichzelf te ontdoen van de voornaamste vrienden van den protestantsehen godsdienst en den weg te bereiden tot het op de been helpen van de roomsehe godsdienst.

Wat kon hen bewogen hebben zulk een goddeloos complot te vormen? Sommigen van hen waren tegengewerkt wegens hun godsdienst. Evenwel kon de krenking die zij ondergaan hadden, hetzij rechtvaardig of onrechtvaardig, in geen geval verontschuldigen de vreeseliike wraak, die zij dachten te nemen.

Dat mannen van fortuin en opvoeding zieh zouden vereenigen tot het uitvoeren van zulk een goddeloos plan is waarlijk vreemd; maar zij hadden er zoo lang over beraadslaagd dat het afschuwelijke en zondige van de daad hun geen zorg meer baarde.

Wellicht waren zij zoo ver gekomen door een brief of machtiging, welke de paus van Rome naar Engeland gezonden had, waarin hun werd bevolen slechts eenen roomschen koning te gehoorzamen en waarin hun werd meegedeeld dat het was ter eere Gods en tot de zaligheid van hunne zielen een protestantschen vorst te weerstaan.

Wat ook hunne harten had vervuld met gedachten van moord en verraad, zij zwoeren nu op hun knieën, met een plechtige eed, elkander niet te verraden of te verlaten. Gerard, een priester, gaf hun het sacrament om hun moed in de onderneming te ondersteunen en aan de daad de goedkeuring te hechten van hun valsehe godsdienst.

Nadat eenige maanden waren verloopen sinds zij het onzalig complot hadden gevormd, begon Percy ongeduldig te worden.

„Wel, mijne heeren", zeide hij, „zullen wij er altijd over praten en het nooit doen?"

Zijn makkers gevoelden echter dat de tijd nog niet was aangebroken. Zij moesten behoedzaam voortgaan om de grootst mogelijke kans van slagen te hebben.

Zij hadden reeds twee huizen gehuurd, een vlak naast het Parlementsgebouw en een ander op een afstand, waarin zij vaten buskruit en houten palen hadden geborgen.

Onder het eerstgenoemde huis waren zeven van deze mannen aan het graven en werken geweest, in de hoop dat zij een gat zouden breken in de muur, met het doel een mijn te leggen.

Zij hadden diep onder de kelder gegraven, maar de fondamenten van het parlementsgebouw waren drie voet dik en trotseerden al hun pogingen. Het was hard werken voor mannen, die opgebracht waren als heeren.

Guy Fawkes stond aan de deur als schildwacht. Wanneer de voetstappen van een voorbijganger in de straat werden gehoord, werd een teeken gegeven en het graven hield op tot het geluid wegstierf.

Zoo vorderden zij slechts zeer langzaam. Zij waren allen goed gewapend en waren besloten, om bij mogelijke ontdekking, liever te sterven dan zieh over te geven. Een voorraad van levensmiddelen was aangevoerd. Harde eieren, pekelvleesch en ander dergelijk voedsel, dat bewaard kon worden, was in het gewelf aanwezig, opdat zij geen argwaan zouden wekken, wanneer zij voortdurend moesten in- en uitgaan om zich voedsel te verschaffen.

Ofschoon zij reeds langen tijd hard gezwoegd hadden, schoten de saamgezworenen slecht op. Herhaaldelijk zetten zij het werk stil, daar het scheen dat zij geen duimbreed vorderden. Soms werden zij opgeschrikt door een geklank als van een luidende klok en door andere vreemde geluiden en geruchten, welke uit de aarde schenen op te komen.

„Is het een waarschuwing zeiden zij tegen elkander, „dat onze doodsklok binnenkort zal luiden?"

Maar zij trachtten hun vrees te onderdrukken en sprenkelden op de muren van het „heilig water, dat zij van eenen roomschen priester gekregen hadden. Hoe hard zij ook waren, hun consciëntie sprak dikwijls en verwekte alarm in hun hart.

Hoe waar is het: „De goddeloozen vlieden waar geen vervolger is, maar elk rechtvaardige is moedig als een jonge leeuw. Spr. 28 : I.

Er kan geen vrede gevonden worden in de weg van zonde. Echter, de satan en hun eigen goddelooze harten dreven de samenzweerders voort in hun droevige loop. Op zekere dag, terwijl zij weer aan het graven waren, hoorden zij een stommelend geluid boven zich.

Zij ontstelden. Zouden zij ontdekt zijn?

Neen, het was slechts een man met name Bright, een brandstoffenhandelaar, die kolen in zakken schepte, om ze weg te brengen, daar hij van plan was te verhuizen van de kelder onder het parlementsgebouw naar een andere plaats. Bij informatie kwam den samenzweerders ter oore, dat de kelder, die hij verlaten zou, te huur was. Hoe kon het zoo treffen, want dit was juist de plaats die zij noodig hadden. Ze lag precies onder de zaal, waar de koning zou vergaderen met de lords.

Percy werd er terstond heengezonden om de bergplaats te huren, onder voorwendsel dat men er hout en kolen wilde bergen. In deze kelder brachten zij heimelijk bij nacht, kleine hoeveelheden buskruit, totdat zij zes en dertig vaten gevuld hadden. Groote steenen, blokken hout en ijzeren staven werden bovendien binnen gebracht en tusschen de vaten gelegd, om

grooter kracht aan de ontploffing te geven en aan niemand van de hooge vergadering die samen zou komen, een kans te laten het leven er af te brengen.

Over de lading werd een partij hout gelegd.

BOVEN DEN AFGROND.

Alles scheen nu gereed voor het noodlottige oogenblik. Wat zou deze mannen kunnen verhinderen de daad uit te voeren? Zij waren allen aan elkander getrouw; zij waren eensgezind en vastbesloten. Niemand had eenig vermoeden dat er een complot bestond. Alles scheen tot hiertoe zoo gunstig mogelijk voor hen te verloopen.

De samenzweerders wisten dat er verschillende van hun eigen vrienden zouden zijn, bij de opening van het parlement. Kon er iets gedaan worden om hen te redden? Keys wensehte aan een der heeren een waarschuwing te geven om niet tegenwoordig te zijn, want deze had aan zijn vrouw en kinderen voedsel en onderdak verleend, toen zij in nood verkeerden. Percy zocht een graaf te redden, die een zijner bloedverwanten was. Tresham wilde twee lords sparen, die gehuwd waren met zijn zusters en die streng katholiek waren. Deze omstandigheden waren oorzaak van hun samenkomst te White Webbs, opdat zij een beslissing mochten nemen. Catesby trachtte echter aan te toonen dat de meeste of alle roomsch-katholieken afwezig zouden zijn.

„Maar wat wilt gij?" zeide hij, „zij moeten dan ook maar de lucht in, al waren zij zoo dierbaar voor mij als mijn eigen zoon, liever dan dat de aanslag niet uitgevoerd wordt".

Doch, zonder het aan zijn makkers te vertellen, had Tresham reeds een brief gezonden aan lord Monteagle. Het was die vreemde brief, welke wij afgegeven zagen aan het huis te Hoxton, door een lange vreemdeling, toen de avondschaduwen neigden. De misdadigers hielden hun laatste bijeenkomst op een afgelegen plaats in Lineoln's Inn Fields, waar zij met elkander spraken over de mogelijkheid, dat het gouvernement kennis droeg van het bestaan van het complot.

Sommigen waren bevreesd geworden en zeiden dat zij allen verloren waren en dat zij niet beter konden doen dan zieh te redden door onmiddellijk te vluchten. Anderen zochten de moed er bij hunne kameraden in te houden, door hun te verzekeren dat alles veilig was en zoo scheidden zij van elkander. Dien avond kwam een der kamerheeren des konings, wiens plicht het was zich te overtuigen, dat de koning met het parlement veilig kon vergaderen, met lord Monteagle in het parlemen tsgebouw.

Het schijnt, dat zij, als bij toeval, afdaalden naar de kelders. Toen zij de deur openden van die, waar het buskruit was geborgen, zagen zij een lange man, met donker uitzicht, staan bij een houten paal. Het was Guy Fawkes, wiens onbeschaamdheid en durf, hem zelfs op dat oogenblik niet verlieten. De kamerheer vroeg, schijnbaar onversehillig, wie hij was.

„Ik ben de knecht van Percy" was het kalme antwoord, „en ik moet toezicht houden op de brandstof". „Uw baas", zei de kamerheer, „heeft een flinke voorraad opgelegd". Toen de bezoekers zich omkeerden om de trap op te gaan, zeide Fawkes op gedempten toon, in onbegrensd zelfvertrouwen: „Alles in orde; niets ontdekt". De beide bezoekers brachten aan des konings raad rapport uit, over het resultaat van hun nasporingen. Zij waren het met elkander eens, dat de hoeveelheid brandstof die Percy had opgeslagen, grooter was dan hij in afzienbaren tijd noodig kon hebben. Bovendien was er hun niets van bekend, dat hij zijn opslagplaats zoo dicht bij hen had. „Laat de kelder deze nacht weer doorzocht worden' luidde het bevel en een officier en eenige manschappen maakten zich daartoe gereed.

De avond voorafgaande aan de dag, waarop de vergadering zou plaats hebben, was reeds aangebroken. Catesby en eenigen van de saamgezworenen waren de stad uitgetrokken om een opstand te verwekken zoo spoedig als de koning en het parlement niet meer in het land der levenden zouden zijn. Anderen hadden zich een plaats uitgezocht op een hoogte bij Highgate, vanwaar zij uitzicht hadden op het dak van het parlementshuis. Zij waren allen gereed om in een oogwenk, ieder in de hem aangewezen richting te gaan om het grootst mogelijke resultaat van hunne goddelooze daad te bereiken. Guy Fawkes stelde zich op in de kelder, met kalme vastberadenheid. Hij had de mis ontvangen uit de handen van den priester en twijfelde niet aan de gewenschte afloop. Zijn lantaarn, met gedempt licht, stond achter de deur. Een spoor van buskruit was zorgvuldig aangebracht van de vaten tot de ingang. De lont lag gereed. Hij had een groot horloge bij zich, opdat hij op het juiste oogenblik het vuur mocht aanbrengen.

Niet ver af op de rivier lag een schip, waarmede hij dadelijk na het vol brengen van zijn misdaad, in het geheim naar een ander land zou worden gebracht. Een paard stond gezadeld, om hem bij het schip te brengen en zoo wachtte hij gelaarsd en gespoord, op het oogenblik waarop hij de lont zou aansteken. De klok van Westminster Abdy sloeg twaalf en de morgen van den 5den November was aangebroken. Het was stil op straat. Het werd twee uur en Fawkes opende zachtjes de deur van den kelder en zag om zich heen en geen onraad bemerkende wilde hij de kelder uitgaan om een luchtje te scheppen. Maar nauwelijks had hij een voet op de straat of plotseling stond een officier voor hem, die hem bij de schouder greep. Hij worstelde een oogenblik, om weer in de kelder te komen, het buskruit te ontsteken en zich zelf met degenen die hem overvallen hadden in de lucht te laten vliegen. Maar ook de anderen drongen op hem aan en wierpen hem op de grond. Onder hevig verzet bonden zij hem handen en voeten, brachten hem weg en stelden hem in bewaring.

DE STRIK GEBROKEN.

Het nieuws, dat de koning en het parlement, ternauwernood ontsnapt waren aan het gruwelijk en goddeloos complot, verspreidde zich snel door de stad. Zoodra de morgenstond was aangebroken, werd Guy Fawkes verhoord. Hij bekende zijn aandeel in de aanslag en beroemde er zich op, doch weigerde de namen van zijn metgezellen te noemen. Den volgenden morgen zeer vroeg, werd de gevangene overgebracht naar de Tower van Londen en door de sombere gewelven van Traitors Gate naar zijn cel geleid. Na een langdurig

gerechtelijk onderzoek werd hij veroordeeld en op de Westzijde van St. Pauls kerkhof, boette hij zijn misdaad met zijn leven. De samenzweerders stonden uur na uur op den heuvel van Highgate gedurende den vroegen morgen van den 5den Nov.; zelfs stonden zij daar een gedeelte van den dag te wachten op de verschrikkelijke ontploffing, doch een boodschapper kwam hun vertellen dat Guy Fawkes gearresteerd was. Zij sloegen dadelijk op de vlucht, verschrikt en verward.

Sommigen grepen paarden, die zij aan den weg vonden en passeerden plaats na plaats tot zij ten laatste kwamen in Holbeach, waar zij zieh nestelden in een groot huis. Zij besloten de woning te versterken en hun dood af te wachten. Terwijl zij bezig waren het gebouw in staat van verdediging te brengen ontplofte een taseh met buskruit en overdekte sommigen van hen met brandwonden. Het was voor hen als een oordeel van den hemel voor hunne goddeloosheid.

De consciëntie van Catesby begon te ontwaken en hij geloofde dat God op hen vertoornd was. Hij en enkele anderen erkenden dat hunne daden wreed en zondig waren. De schout met een gewapende troep bereikten het huis en omsingelden het. Zij sommeerden de rebellen in 's konings naam, zieh over te geven.

Een kort gevecht volgde, waarbij een van de belegerden door een pijl van een kruisboog, buiten gevecht werd gesteld. Twee anderen lagen spoedig in doodsstrijd op den grond uitgestrekt. Catesby en Percy plaatsten zichzelf rug aan rug om zieh te beter te kunnen verdedigen, tot een van de dienaren van den schout op hen vuurde met een dubbelloops geweer, waardoor zij vielen.

Catesby kroop naar een hoek van de kamer en stierf, de andere blies den volgenden dag de laatste adem uit. De rest was spoedig overmeesterd en gevangen. Zij werden voor het gerecht gebraeht en niet lang daarna terechtgesteld wegens hunne misdaden. Alle weldenkenden waren vervuld van afschuw en Gods volk verblijdde zich in de wonderlijke verlossing die God had gegeven. De jonge dochter van den koning, prinses Elizabeth, slechts acht jaren oud, schreef aan haren broeder, den jeugdigen prins van Wales: „Mijn lieve broeder, ik twijfel er niet aan, of gij hebt den barmhartigen God gedankt, voor de verlossing aan ons geschonken. Ik heb het gedaan en doe het nog gedurig, maar ik wensch dat uwe dankzeggingen met de mijne zullen samengaan en ik wenseh met u te zeggen: „Zoo de Heere voor ons is, wie zal tegen ons zijn?' '

NOODZAKELIJKE OVERDENKINGEN.

Dit is een kort verslag van het buskruitcomplot. In het ontdekken van deze paapsehe raadslag, zien wij hoe waar het is dat „God aan het licht zal brengell de verborgen werken der duisternis" want „Zijne oogen zijn aan alle plaatsen, ziende de boozen en de goeden". Zondaren en al hun goddelooze voornemens zijn niet voor Hem verborgen. Wij mogen zeggen met de woorden van den psalmist:

Zij leggen lagen voor de vromen, Verschuilen zich voor hun gezicht, En treffen straks hen met hun schicht, Waardoor zij wreed hen om doen komen En niemand schromen. 't Is 't kwaad, waarin z'elkander sterken, Dat hen tot samenspraak verstrekt, Hun strikken houden zij bedekt, Zij zeggen van hun booze werken:

„Wie zal het merken Y' Hun drift aan snood bedrog verbonden, Spitst daaglijks zieh op listigheen. Hun hart, hun binnenst peinst alleen Op valsch' en eerelooze vonden, Om elk te wonden. Maar God aanschouwend al hun lagen, Die bloot zijn voor Zijn aangezicht Zal ijlings met en scherpe schicht, Hen treffen en door zware plagen, Hen straf doen dragen. Hun tong, die and'ren durft onteeren En ware vromen trotseh versmaan, Zal zelf met schande hen belaan , Ja elk zal hun de rug toekeeren En hen verneêren.

Dan zullen alle menschen vreezen, Het werk verheffen van den Heer'; Zijn lof verbreiden en Zijn eer, En op Zijn daan, alom geprezen, Oplettend wezen. 't Rechtvaardig volk zal zich verblijden, Betrouwend op den Heer' alleen. D'oprechten zullen wel te vreên, Terwijl zij Hem hun harten wijden, Zijn Naam belijden. PS. 64 : 4—10 ber

Deze groote verlossing mag niet door ons worden vergeten.De roomsche samenzweerders zouden ons de Bijbel ontnomen hebben en het licht der Waarheid hebben uitgebluseht. Inplaats van vrijheid te genieten, zouden wij onder de macht van de roomsehe kerk gekomen zijn. Laat ons dan God prijzen, dat ons de Waarheid opnieuw is gegeven in de Reformatie. En dit wordt het beste gedaan, niet door het afsteken van vuurwerken of door het ontsteken van vreugdevuren, maar door onze ijver en liefde te toonen in de waarheid en ons hart open te zetten voor haar heiligende invloed.

Hoofdstuk XVII - Vervolging onder Koningin Maria I of “Bloedige Maria”

Vervolging onder koningin Maria I de Katholieke of "Bloody Mary," (Bloedige Maria) onder welke naam zij de geschiedenis is ingegaan.

Mary Tudor, een halfzus van Edward kwam op de troon. Zij was getrouwd met Filips II, en overtuigd Rooms-Katholiek. Al snel kwamen vele Hervormingsgezinden in de gevangenis om op gruwelijke wijze ter dood veroordeeld te worden. Een aantal martelaren gingen in volle geloofsvertrouwen naar het schavot. Men noemde haar dan ook “de bloedige Maria”. In Engeland werden de Hervorming herroepen en de Staatskerk kwam weer onder het gezag van de paus. Maar ondanks de bloedige vervolgingen kon het streven naar reformatie niet uitgeroeid worden. In 1559 besteeg koningin Elizabeth de troon tot 1603. De Hervormingsgezinden dienden in 1562 een voorstel in met als doel ook de eredienst in de Anglicaanse Staatskerk te hervormen.

Namelijk, afschaffing van de heiligendagen, meer nadruk op de verkondiging van het Woord, afschaffing van het kruisteken bij de bediening van de Doop, evenals de verplichting om te knielen hij de deelname aan het Heilig Avondmaal, beperking van de liturgische kleding tot alleen het gebruik van het koorhemd, en afschaffing van het orgel in de eredienst. Met één stem verschil werd dit voorstel verworpen door de episcopale partij. De Hervormingsgezinden verlieten de staatskerk niet. Vanaf ongeveer 1565 werden ze aangeduid met de naam Puriteinen. Die naam gaf de tegenpartij hen uit minachting, zoals in ons land: de fijnen. De Purtiteinen spraken zelf over een: further reformation; een verdere of nadere reformatie. De Belijdenis was vastgesteld, maar de beleving ervan behoorde meer nagestreefd te worden. Dit wordt ook genoemd de praktijk van Godzaligheid. Hetzelfde ontstond ca. 25 jaar later ook in ons land.

Een voorname faktor in de Reformatie van de Angilcaanse kerk was John Hooper. Hooper was wel bereid het bisschopsambt op zich te nemen, maar niet genegen de door zijn Hervormingsgezinde ambtsbroeders Cranmer, Ridley en anderen gedicteerde wijze van inwijding te volgen. Het ging hier voornamelijk om het gebruik van de "cap and surplice" (of de baret en koorhemd), welke naar de mening van Hooper teveel deden denken aan overblijfselen van het pausdom. Hier treedt reeds een bepaalde interne tegenstelling aan het licht tussen wat we later de Anglicaans- en de Puriteinsgezinden zouden noemen. Tot de eerstgenoemde categorie zouden we dus Cranmer en Ridley, tot de andere Hooper kunnen rekenen. Voor eerstgenoemde was de prediking van het Woord primair en de kerkelijke inrichting secondair. Wanneer de vrijheid om dat Woord te prediken niet werd aangetast waren, naar hun mening, alle andere zaken minder belangrijk en diende er niet teveel gewicht aan te worden gehecht.

Hierop antwoordden de Puriteins- (of zuiverings)gezinden: Als deze zaken inderdaad van middelmatige aard zijn, waarom wilt u deze dan als het ware afdwingen? "Dat is de essentie van het Puriteinse argument," constateert de bekende theoloog D.M. Lloyd Jones, die van de in het geding zijnde zaak een duidelijke omschrijving heeft gegeven. "Zo ziet men in de tijd van Koning Eduards regering dat er reeds twee fundamenteel verschillende opvattingen inzake de kerk beginnen op te komen. De Anglicaanse opvatting als een progressieve, zich verder ontwikkelende visie, de karakteristieke "katholieke" visie, terwijl die van de Puriteinen meer statisch is, hetgeen inhoudt dat deze zaken bepaald worden door het Nieuwe Testament en dat voor eens en al tijd." In het Nieuwe Testament is dus niet alleen de fundamentele grondslag van de prediking, maar ook die van de kerkregering neergelegd.

Hooper werd in zijn opvattingen gesteund door a Lasco, maar werd door Cranmer en andere bisschoppen onder zware druk gezet. Vanwege zijn verzet werd hij zelfs enige tijd in de gevangenis opgesloten. Aangezien sommige continentale Hervormers, onder andere Calvijn en Bucer, de in het geding zijnde kwestie als een "middelmatige zaak" beschouwden, gaf Hooper tenslotte toe. De kerk, die nog volkomen in een ontwikkelingsfase verkeerde, was gebaat bij rust en eensgezindheid. Hooper werd in "episcopale kledij", tot bisschop gewijd. Vanwege zijn principiële verzet wordt Hooper wel de eigenlijke "vader van het Puritanisme" genoemd. In de studie van Leonard J. Trinterud wordt Hooper in één adem genoemd met William Tyndale en andere geestverwanten.

Aan de zesjarige regeringsperiode van de jonge, intelligente Eduard VI, die aartsbisschop Cranmer in zijn Hervormingsbeleid steeds had gesteund, was een vroegtijdig einde gekomen. Zijn laatste gebed voor zijn dood luidde naar men zegt: "O, Heere God, verdedig dit koninkrijk tegen papisterij en bescherm Uw ware religie!" Heeft de jonge vorst een voorgevoel gehad van de gevaren die de door hem bevorderde reformatie zouden bedreigen? Dan is in elk geval dit gebed niet zonder noodzaak uitgesproken.

Het zesjarige bewind aan Eduard werd in staatkundig opzicht nog gekenmerkt door de machtsstrijd tussen de hertog van Somerset en tussen Warwick, hertog van

Northumberland. Beiden streefden eigen doeleinden na. Somerset voerde als oom van de jonge koning een gematigd bewind en vervolgde protestanten noch roomskatholieken vanwege hun geloof. Bij al te openlijk verzet van laatstgenoemden, zoals bijvoorbeeld in Oxfordshire het geval was, werden enkele priesters opgehangen. De meeste uitingen van ontevredenheid manifesteerden zich plaatselijk en droegen geen godsdienstig, maar inzonderheid een agrarisch karakter. De bloedige onderdrukking van een opstand in Norfolk door de hertog van Northumberland leidde tot de val van zijn rivaal Somerset. Deze stierf in 1551 tenslotte op het schavot. De Hervormingsgezinde politiek werd echter voortgezet.

Northumberland was evenwel, wegens een opmerkelijk gemis aan staatkundige capaciteiten, net zo impopulair bij de protestanten van Oost-Engeland als bij de rooms-katholieken in het Noorden en Westen.

Na de dood van Eduard VI kwam Northumberland met het stoutmoedige plan voor de dag om de beide dochters van Hendrik VIII, Maria en Elizabeth, van de troon uit te sluiten en een verre erfgenaam, Lady Jane Grey, zijn eigen schoondochter, op de troon te plaatsen. Hij vreesde bij een Roomse restauratie onder Maria voor zijn eigen leven. Het goed beraamde complot ontving nagenoeg geen steun bij het volk, dat in Maria de door haar vader in tweede instantie aangewezen opvolgster zag. Dat Northumberland na zijn gevangenneming zijn protestantse opvattingen openlijk herriep, redde hem niet van het Schavot.

Maria Tudor (1553-1558), de enige in leven gebleven zijnde dochter van Hendrik VIII en Catharina van Aragon, volgde haar halfbroer Eduard VI op. Bij de geboorte van Elizabeth werd ze als bastaard van de troonsopvolging uitgesloten, maar later werd haar hierbij toch de tweede plaats toegekend. De eigenschap van een echte Tudor manifesteerde zich in de onverzettelijkheid van haar karakter. Tegen de godsdienstige en nationale achtergrond van haar moeder werd haar voorkeur vooral bepaald door rooms- en Spaans- gezindheid, beide in flagrante strijd met de wensen van het volk.

Aanvankelijk trad ze op het advies van haar neef keizer Karel V gematigd op. Het Parlement verklaarde het huwelijk van haar moeder met Hendrik VIII, in afwijking van een jarenlang beleid, nu toch rechtsgeldig. De kerkelijke erfenis van de regering van Eduard VI werd van onwaarde verklaard. De openbare eredienst werd hersteld overeenkomstig de door Hendrik VIII in zijn laatste jaren gevoerde politiek. De afgeschafte maatregelen tegen ketterij werden weer ingevoerd. Bisschop Stephan Gardiner, die onder Hendrik VIII een van de felste bestrijders van de reformatie was geweest, werd in zijn ambt hersteld. Edmund Bonner, die eveneens een belangrijk aandeel in de nu begonnen bloedige tragedie heeft gehad, werd bisschop van Londen. Beide hier genoemde geestelijken hadden in het verleden de martelares Anne Askew aan een verhoor onderworpen en de doodstraf waardig gekeurd.

Ook de politieke koers werd voortaan bepaald door oriëntatie op Rome. Karel V zag in een eventueel huwelijk van Maria een gelegenheid om Engeland voor zijn politiek te winnen en stelde haar voor met zijn zoon Filips II van Spanje in het huwelijk te treden. Het was het Hervormingsgezinde volk echter niet ontgaan dat deze koning door massale ketterverbrandingen, autodafe's genaamd, de ketterij in Spanje nagenoeg had uitgeroeid. Hoewel de onafhankelijkheid van Engeland contractueel werd vastgelegd was dit huwelijk bij het volk zeer impopulair. Een kortstondige opstand in Kent werd gewelddadig onderdrukt. Elizabeth, die van betrokkenheid werd verdacht, kwam zelfs enige tijd in de Tower terecht. Gardiner wilde haar zelfs van de troon uitsluiten, mogelijk zelfs liquideren, maar parlement en volk namen haar in bescherming.

Maria keerde niet alleen terug tot de godsdienst van haar vader, maar ook tot de godsdienst van haar jeugd, het pausdom.

De vervolging van andersdenkenden liet niet lang op zich wachten. De nieuwe vorstin ontzag zich niet het gebeente van de in 1551 gestorven Martin Bucer uit het graf te halen en

op de markt te laten verbranden. Opnieuw kwam nu een grote uittocht naar het vasteland op gang. Hiertoe behoorden ook de meeste leden van de twee independente gemeenten, die onder leiding van a Lasco te Londen en Glastonbury waren ontstaan.

Honderden Hervormingsgezinden, die in vroeger dagen in Engeland een toevluchtsoord hadden gevonden, onder wie ook a Lasco en Micron, keerden het land de rug toe. Veel Marian refugees (of Marian exiles), zoals zij werden genoemd, weken uit naar Straatsburg, Frankfort of Genève, waar zij eigen gemeenten stichtten. Hierbij waren talrijke theologen, vijf toekomstige bisschoppen en twee toekomstige aartsbisschoppen. Onder hen was, behalve de kerkhervormer van Schotland, John Knox, ook de bekende martyroloog John Foxe tegenwoordig. De op het continent gestichte gemeenten hebben later, zoals wij nog zullen zien, een belangrijke rol gespeeld bij de kerkelijke ontwikkeling in het moederland. Vele vluchtelingen vonden ook een veilige schuilplaats in Emden, het "Scheepken Christi", in Oost-Friesland. Een groot aantal uitgewekenen vestigde zich echter in het Duitse Frankfurt, waar in 1554 een Engelssprekende gemeente was ontstaan. Nu men van het dwangmatige karakter van de traditionele kerkorganisatie was ontslagen, achtte men zich gerechtigd een eigen en meer met het Nieuwe Testament overeenstemmende vorm van eredienst en tucht in te stellen. Tot dusver was de episcopale (afgeleid van episcopius bisschop) kerkvorm van kracht geweest. De te Frankfurt aanwezige predikanten, ouderlingen en diakenen werden door de gemeente zelf gekozen. Het gold hier dus een presbyteriaanse (afgeleid van presbyter = ouderling) kerkorganisatie. Dat alleen de belijdenis van het ware, proefondervindelijke geloof recht gaf op het lidmaatschap was evenals in een congregationalistische richting. Bij de congregationalisten (afgeleid van congregation = gemeente) nam het zelfstandige karakter van de gemeente een grote plaats in.

Ook Edmund Grindal, die in die tijd te Straatsburg verbleef, was nauw bij deze zaak betrokken. Deze onmiskenbaar calvinistische theoloog, die na zijn terugkeer aartsbisschop van Canterbury werd, heeft tijdens de regering van koningin Elizabeth een standvastige houding aangenomen.

In dit verband was het een opmerkelijke zaak dat, terwijl hier een bloeiende gemeente van Engelse belijders ontstond, een beroep op de Schot John Knox werd gedaan om in deze gemeente voorganger te worden. De bekende kerkhistoricus Thomas Fuller schreef later in dit verband: "Men kan het ongerijmd vinden dat onder zoveel en bekwame Engelse godgeleerden die toen in het buitenland verkeerden, een Schot voorganger zou zijn van de Engelse kerk te Frankfurt, de meest uitgesprokene en in het oog lopende gemeente overzee. En het was aan de Knox toegeschreven reputatie te danken dat hij hier inburgerde, hoewel hij een vreemdeling was." De onafhankelijke Schot aarzelde niet het Gebedenboek te vervangen door een eigenhandig geschreven Kerkorde.

Onder het bekwame leiderschap van John Knox heerste in Frankfurt aanvankelijk grote eenstemmigheid over kerkelijke zaken. De verhoudingen werden echter verstoord door de

komst van Richard Cox. Deze geleerde, maar tamelijk agressieve Anglicaansgezinde theoloog hield als woordvoerder van een niet onaanzienlijk deel van de gemeenteleden nadrukkelijk vast aan de tot dusver tot stand gekomen belijdenis en organisatie van de Kerk van Engeland. Zijn aanhangers wilden ook beslist vasthouden aan het tweede Edwardiaanse Gebedenboek. Hierbij dient echter wel te worden opgemerkt dat bij deze personen eerder het streven openbaar kwam de Engelse Staatskerk verder te distantiëren van Rome dan haar in organisatie en tucht te reformeren. De vertegenwoordigers van deze richting kunnen dan ook beter met de naam protestant of Hervormingsgezind worden aangeduid dan met die van Puritein. Terwijl de Anglicaansgezinden de Staatskerk een Engels aanzien wilden geven, stelde Knox nadrukkelijk dat deze het gezicht van een Christelijke kerk moest tonen. Cox en Knox, hoewel overeenstemmend inzake de gereformeerde leer, waren ten aanzien van de kerkregering dus antagonisten. Zij vertegenwoordigden respectievelijk het Anglicaanse en Presbyteriaanse standpunt. Deze controverse zou in toenemende mate het karakter van de toekomstige strijd in kerk en staat en dat gedurende meer dan een eeuw bepalen. Ten gevolge van de hierdoor ontstane verwikkelingen kwam er een scheuring in de gemeente van Frankfurt. De geestverwanten van Knox delfden het onderspit. Hijzelf zag zich genoodzaakt, na ook persoonlijk in diskrediet te zijn gebracht, het veld te ruimen.

Knox vertrok nu naar Genève, waar hij voorganger werd van de gemeente van Engelse en Schotse vluchtelingen. Hier heeft de van rusteloze ijver bezielde theoloog, in samenwerking met Calvijn en andere geleerden, een later veel gebruikte Bijbelvertaling, de zogenaamde en reeds genoemde Geneva Bible, tot stand gebracht. Te Genève werden, volgens zijn eigen getuigenis, de gelukkigste jaren van zijn leven doorgebracht. Knox' verblijf viel gedurende de tijd dat Calvijn zijn capaciteiten optimaal kon ontplooien. De Geneefse Hervormer werd door Knox aangeduid aan als " dat unieke instrument van God, Johannes Calvijn", tewijl hij naar eigen zeggen zich er nooit voor heeft geschaamd Genève te noemen "the maist perfyt schoole of Chryst that ever was in the erth since the dayis of the Apostillis. (De meest volmaakte school van Christus op aarde sinds de dagen van de apostelen)." Er werd een soortgelijke kerkorde opgesteld als die te Frankfurt was verworpen. Hierbij werd tevens verklaard dat de vervolgingen onder Maria Tudor een gevolg waren van het oordeel Gods over de onvolkomen reformatie onder koning Eduard.

T.M. Parker concludeert in zijn kerkhistorische studie over deze tijd dat het ontstaan van de kerkelijke geschillen uit de tijd van Elizabeth teruggevoerd kan worden tot Frankfurt. "Hier bevond zich de ketel waar de pot eerst overkookte en waar de fundamentele onverenigbaarheid tussen Anglicaan en Puritein tot uitdrukking kwam," aldus J.H.F. New. Mogelijk zou het historisch meer verantwoord zijn het woord "Puritein" hier te vervangen door "presbyteriaan", aangezien er ook talrijke Puriteinsgezinde Anglicanen een prominente plaats in de Church of England hebben ingenomen. Het onderling verschil betrof niet zozeer de ware leer, maar inzonderheid de kerkelijke organisatie. De uiteenlopende opvattingen tussen Puriteinen en Anglicanen dienen in deze periode wel enigermate te worden

gerelativeerd. In het Engeland van de Tudors waren begrippen als episcopaal of presbyteriaans nog niet uitgekristalliseerd en nog geen vastomlijnde begrippen geworden. Het behoeft niet te verwonderen dat enkele van deze "Marian exces", zoals bijvoorbeeld Edmund Grindal, Richard Cox en John Jewel, later tot bisschop werden verheven. Bij alle accentsverschillen werden alle "Puriteinsgezinden" gedragen door het gemeenschappelijke ideaal van een nationale kerk, die met behulp van de burgerlijke autoriteiten de ware religie moest vestigen.

Terwijl dus talrijke Hervormingsgezinden in ballingschap verkeerden, werden de achtergebleven belijders, voor zover zij standvastig bleven, aan hevige vervolging blootgesteld. Een van de eerste slachtoffers was de achtergebleven John Rogers, de Bijbeluitgever en vriend van Tyndale, die na zijn arrestatie te Londen werd verbrand. Weldra werd ook aartbisschop Cranmer, de pijler van het oude bewind, gevangengenomen. Hij was evenmin als Ridley naar het buitenland uitgeweken. Cranmer werd voor het koninklijke raadscollege gedagvaard en vanwege zijn teveel aan protestantse sympathieën uit het ambt ontzet. Na Cranmer waren vervolgens ook andere vooraanstaande kerkelijke leiders aan de beurt, zoals de bisschoppen Hooper, Ridley en Latimer.

Aangezien Hooper in heel Engeland als een van de meest onverschrokken voorstanders van de Reformatie werd beschouwd, was het te verwachten dat hij na de dood van koning Eduard het in de eerste plaats zou moeten ontgelden. Slechts korte tijd na de kroning van Queen Mary moest Hooper voor haar Koninklijke Raad verschijnen. Na aan een uitvoerig verhoor te zijn onderworpen werd hij zeventien maanden in gevangenschap gehouden. Vervolgens werd hij van zijn ambt ontheven en veroordeeld om in zijn eigen kathedraalstad Gloucester te worden verbrand. Bedenk dat het leven zoet is en de dood bitter," zo sprak een voornaam regeringspersoon, die hem in de gevangenis opzocht en met veel tranen tot herroeping trachtte te bewegen.

Hooper gaf hierop ten antwoord: "Bedenk dat de toekomende dood bitterder is en het toekomende leven zoeter." Een menigte van naar schatting zevenduizend personen, van wie velen weenden, was getuige van zijn dood. Het was Hooper ten strengste verboden een woord te spreken. Na hem grotendeels van zijn kleding te hebben ontdaan werd hij met ijzeren boeien aan de paal vastgebonden en werd het vuur aangestoken. Vanwege de ongunstige wind en de vochtige takkenbossen verbrandde eerst het onderste deel van zijn lichaam. Met de handen ten hemel geheven hoorde men hem vanuit de vlammen herhaaldelijk bidden: "O Jezus, Zoon van David, heb medelijden met mij en ontvang mijn ziel!”

Bisschop Hugh Latimer moest vervolgens eenzelfde lot ondergaan. Na in zijn jeugd te Cambridge te hebben gestudeerd was hij tot zijn dertigste jaar een vurig papist geweest. Hij was van mening dat, als hij eerst een geordende bedelmonnik en in een monnnikspij gehuld zou zijn, hij nooit meer verdoemd zou kunnen worden. Nadat zijn geestesogen waren geopend, preekte hij vanaf de universiteitskansel een leer zoals die nog niet eerder te

Cambridge was gehoord. Enkele later zeer bekend geworden predikers dateerden vanaf die tijd hun bekering. Intriges van fanatieke monniken en papistische kerkgeleerden misten hun uitwerking niet, zodat een preekverbod niet lang op zich liet wachten. De laatste jaren van koning Hendrik VIII, die hem aanvankelijk als vroegere kapelaan van Anne Boleyn nog in bescherming had genomen, bracht hij in de gevangenis door. Hier las hij naar eigen zeggen zeven keer het Nieuwe Testament door en bracht hij veel tijd door in het gebed.

Door koning Eduard VI werd Latimer echter terstond weer in zijn ambt hersteld. Koningin Maria daarentegen liet na haar troonsbestijging Latimer spoedig overbrengen naar de Tower. Hier kwam hij wegens plaatsgebrek enige tijd in het gezelschap van twee ambtsbroeders, namelijk Cranmer en Ridley, en van de eveneens gearresteerde prediker John Bradford. Vervolgens werden de drie genoemde bisschoppen naar Oxford overgebracht, waar zij van hun boeken, schrijfbenodigdheden en onderlinge samenspraak werden beroofd. Op 14 april 1554 moesten zij zich verantwoorden voor een uitgebreide commissie van regeringspersonen en universiteitsleden. Hier zou voornamelijk gehandeld worden over "de natuur van het sacrament," dus over de leer van de transsubstantiatie. Gedurende anderhalf jaar werd op allerlei wijzen, hoewel vruchteloos, getracht hen tot afval te overreden. De verhoren, die bekend staan als de Oxford Disputatians, leidden tot de veroordeling van Latimer en Ridley. Deze zou ten uitvoer worden gebracht door middel van de vuurdood, een maatregel die op 16 oktober 1555 te Oxford werd voltrokken.

Nicholas Ridly stond bekend als een bekwaam prediker en slagvaardig redenaar. Hij was tevens een groot geleerde, die in het bezit was van de doctorsgraad in de theologie. Naar men zegt, kende hij het halve Nieuwe Testament in het Grieks van buiten Na in 1517 bisschop te Rochester en in 1550 te Londen zijn geworden had hij naar zijn vermogen de reformatiebeweging bevorderd. Toen Ridley op de plaats van terechtstelling aankwam zag hij Latimer achter zich aankomen. Hij liep naar hem toe, omhelsde en kuste hem en zei: "Wees goedsmoeds, broeder, want God zal of de woede van de vlammen verzachten Of anders ons de kracht geven deze te verdragen." Beide veroordeelden werden genoodzaakt te luisteren naar een strafpredicatie die door een afvallige priester werd gehouden. Na te zijn ontkleed werden beiden met een ijzeren ketting om hun middel aan de paal gebonden. Vervolgens werd een zakje met buskruit om hun hals gehangen. Toen een brandende takkenbos aan de voeten van Ridley werd gelegd, zei hij tot Latimer: Wees goedsmoeds, meester Ridley, en houd u mannelijk. We zullen heden door Gods genade in Engeland zulk een licht aansteken als, naar ik vertrouw, nooit zal worden uitgedoofd."

Mede tengevolge van de opstand in Kent waren de gevangenissen zo vol dat Cranmer zijn cel met Ridley, Latimer en Bradford had moeten delen. Het tegen de aartsbisschop gevoerde proces was van langer duur dan bij de andere genoemden. Cranmer had immers een belangrijke rol gespeeld bij de echtscheidingsprocedure van Hendrik VIII en Catharina van Aragon. Hij was in het belang van deze zaak, hoewel tevergeefs, zelfs naar Rome gereisd en had vervolgens getracht het oordeel in te winnen van de voornaamste buitenlandse

universiteiten. Voor zijn bemoeienis werd hij tot aartsbisschop van Canterbury verheven. Aan de koninklijke confiscatie- politiek had hij ook ten volle zijn medewerking verleend. Hoewel mede onder zijn leiding diverse voor de Hervorming positieve besluiten werden doorgevoerd, onder andere die van een Engelse Bijbelvertaling, was hij toch teveel een willoos werktuig in de handen van de autocratische koning geweest. Na de invoering van de beruchte Zes Artikelen, waarbij niet alleen de transsubstantiatieleer werd bekrachtigd, maar ook het priestercelibaat weer werd erkend, had hij zich zelfs van zijn echtgenote laten scheiden.

Tijdens de regering van Eduard VI waren allerlei reformatorische maatregelen, die onder Hendrik VIII waren voorbereid, door Cranmer, Latimer en andere kerkelijke leiders met beleid uitgevoerd. Koningin Maria koesterde echter een grote afkeer tegen de man die in haar ogen mede de scheiding van haar moeder had veroorzaakt. Toen tijdens haar bewind de mis weer werd ingevoerd, had Cranmer hiertegen geprotesteerd als tegen ‘een vervloekte afgoderij.’ Dit had ten gevolge dat hij na een langdurig proces als ketter werd veroordeeld. Gedurende drie jaar gevangenschap werd geen middel onbeproefd gelaten om hem door vleierij of door bedreiging tot afval te bewegen. Cranmer was een man met een oprecht, maar weinig standvastig karakter. Dit trad aan de dag, toen hij om zijn leven te redden zijn vroegere leerstellingen herriep. Een desbetreffende verklaring werd door hem opgesteld en met zijn naam eigenhandig ondertekend. Dit veroorzaakte hem wel een ernstig verontruste consciëntie, maar niet de minste verlichting van zijn straf. Het besluit dat hij ter dood zou worden gebracht, werd, in weerwil van zijn afval, niet herroepen.

Het was een aangrijpend schouwspel toen de oude, vroeger zo machtige aartsbisschop met zijn kale hoofd en weelderige grijze baard op 22 maart 1556 in armelijke kleding naar de brandstapel werd geleid. Na een strafpredicatie te hebben aangehoord nam Cranmer tegenover een grote menigte het woord. Wat niemand en zeker niet zijn tegenpartij zou hebben verwacht, geschiedde. De veroordeelde legde onder veel tranen bij vernieuwing belijdenis af van zijn geloof. Aangezien hij als gevangene met de rechterhand zijn gewijzigde opvattingen had ondertekend besloot hij met de volgende verklaring: Mijn hand, die tegen mijn overtuiging gezondigd heeft, moet het eerst gestraft worden. Wanneer ik op de brandstapel kom, zal deze het eerst branden. En wat de Paus betreft, ik verwerp hem als de vijand van Christus en als de Antichrist met al zijn valse leerstellingen." Cranmer bleef nu trouw aan zijn woord. Ooggetuigen zagen hoe zijn rechterhand in brand stond, voordat zijn lichaam was aangetast. Hij stierf met de woorden van Stefanus op de lippen: "Heere Jezus, ontvang mijn geest.

Aartsbisschop Cranmer is in een cruciaal tijdsbestek van drie op elkaar volgende regeringspersonen een figuur van niet zo licht te overschatten betekenis en verdienste geweest. Hij had ook in internationaal opzicht met machtige tegenstanders te doen, die het herstel van de oude machtspositie van Rome begeerden. Zijn oprecht oecumenische instelling kwam tot uiting in het, overigens niet verwezenlijkte voorstel aan Melanchton te Wittenberg, Bullinger te Zürich en Calvijn te Genève tot het houden van een protestantse synode om tot een gezamenlijke formulering van de gereformeerde leer te komen. Cranmer heeft evenals de

reformatoren scherp gezien dat op het terrein van de avondmaalstheologie de meest fundamentele problematiek lag. Hij nam echter beslissingen, bijvoorbeeld bij de veroordeling van Anne Boleyn en de hertog van Somerset, die niet tot zijn eer zijn. We delen de opvatting van F.G.M. Broeyer dat met het oog op zijn hoge, verantwoordelijke positie Cranmers blazoen niet onbesmet is gebleven.

Zijn houding valt gedeeltelijk te verklaren uit zijn principiële opvatting dat onderdanen de vorst gehoorzaamheid verschuldigd zijn, omdat God overheden aangesteld heeft en trouw ten opzichte van hen eist," aldus luidt diens oordeel. Maar misschien peilde John Foxe in zijn martelarenboek Cranmers persoonlijkheid nog wel het diepst door via hem te laten zien, hoe een waarachtig geloof eigenwilligheid teniet doet en zwakheid overwint." Tenslotte willen wij ook nog een en ander vermelden van de geleerde Rowland Taylor, steeds Doctor Taylor genoemd, die eveneens zijn geloof met zijn bloed heeft bezegeld.

Als we de feiten, die door Foxe te boek zijn gesteld, niet hadden geweten, zou Taylor ons onbekend zijn gebleven. Hij leefde, woonde en stierf namelijk in het kleine provinciestadje Hadleigh, vijftig mijlen van Londen verwijderd. Bovendien heeft hij geen enkel werk van betekenis nagelaten. Inzonderheid de prediking van bisschop Latimer werd gezegend aan zijn ziel. Op zijn beurt werd Taylor door zijn getrouwe arbeid weer tot grote zegen gesteld voor Hadleigh en omgeving. Toen tijdens de regering van Maria de mis weer werd ingevoerd, riep dit bij Taylor onoverkomelijke bezwaren op. Toen hij deze ook uitsprak, werd dit uiteraard terstond aan bisschop Gardener gerapporteerd. Deze onderwierp Taylor te Londen aan een uitvoerig verhoor. Twee jaar bracht hij in de gevangenis door, maar hij weigerde ondanks alle op hem uitgeoefende aandrang zijn leer te herroepen. Zijn doodvonnis was getekend! Kort voordat dit vonnis te Hadleigh ten uitvoer zou worden gebracht, werd het hem nog vergund afscheid te nemen van zijn vrouw en beide kinderen, van wie de ene een aangenomen weeskind was.

Toen zij vermoedden dat hun man en vader zou worden weggevoerd, wachtten zij de hele nacht aan de poort van de gevangenis. De sherif werd, voordat het gezelschap in de nachtelijke duisternis vertrok, tot medelijden bewogen en gaf toestemming tot een kort onderhoud. De vader nam zijn dochtertje Mary in de armen en knielde daarna met zijn vrouw en dertienjarige pleegdochter Elizabeth neer om te bidden. Het door Foxe gegeven verslag hiervan is bijzonder ontroerend. Taylor reisde te paard en was gedurende de hele reis van Londen naar Hadleigh in een blijde en opgeruimde stemming als van iemand die ter bruiloft zou gaan. De straten van Hadleigh waren aan beide zijden bezet met treurende toeschouwers. Toen Taylor op de plaats van de terechtstelling kwam, kuste hij de paal waaraan hij zou word en verbrand. Een oude ruwe steen, die de plaats aangeeft waar deze waardige martelaar is gestorven, droeg later het opschrift:

Dr. Taylor, Verdedigend hetgeen was goed, liet op deze plaats zijn bloed.

De negentiende-eeuwse theoloog J.C. Ryle, bisschop van Liverpool, die vanwege zijn geschriften ook nu nog veel bekendheid geniet, heeft een uniek werkje geschreven over een vijftal Engelse Hervormers. Na op beknopte wijze te hebben stilgestaan bij de vraag wie deze personen waren, gaat hij vervolgens nader in op de vraag waarom "deze onze Hervormers werden verbrand." De voornaamste reden waarom dit geschiedde, was gelegen in het feit, zo geeft hij ten antwoord, dat zij "een van de bijzondere leerstukken van de Roomse kerk verwierpen, namelijk de wezenlijke tegenwoordigheid van het lichaam en bloed van Christus in de geconsacreerde bestanddelen van brood en wijn in het Heilig Avondmaal." Ryle haalt in dit verband het getuigenis van een negental bekende martelaren aan, onder wie ook de reeds genoemde bisschoppen en hij besluit steeds weer met het stereotiepe refrein: "En dus werd hij veroordeeld en verbrand."

Ook Thomas Fuller is van oordeel "dat het sacrament van het altaar de voornaamste toetssteen was om de arme Protestanten te onderscheiden."

De Roomse leer van de wezenlijke tegenwoordigheid snijdt de hartader af van het Evangelie, aldus Ryle, en zij vertegenwoordigt de citadel van het Papisme. Hierdoor wordt het eenmalige en eniggeldende offer van Christus tenietgedaan en wordt de mis tot een vorm van afgoderij, welke door elke oprechte christen moet worden verafschuwd. Daarom begeerde bisschop Hooper met zijn verzet tegen de ambtskleding "geen enkele nagel over te laten waaraan een romaniserend kerkelijk persoon de afschuwelijke leer van de mis zou kunnen ophangen." Nooit deed het papisme zichzelf zoveel schade aan als toen zij onze Hervormers ter dood bracht, zo merkt de schrijver op. "Ik zeg dat de Kerk van Engeland beter kon vergaan en aan stukken breken dan de beginselen van John Hooper te verzaken en het offer van de Mis en de belijdenis van de oorbiecht weer te tolereren."

We hebben hier de historie vermeld van enkele martelanren, die een prominente plaats hebben ingenomen in de Engelse kerkhistorie en die een sprekend getuigenis hebben achtergelaten. Het zou ons te ver voeren hier nog allerlei bijzonderheden van andere, minder prominente bloedgetuigen te vermelden. Nimmer mogen wij eclitér de vuurgloed van Smithfield" vergeten, waar zoveel belijders hun getuigenis met hun bloed hebben bezegeld. Tot hen behoorde ook master John Bradford, "wiens heerlijk sterven de werken van zijn pen heeft overschaduwd." Deze bekwame rechtsgeleerde studeerde na zijn bekering theologie en sloot te Cambridge nauwe vriendschap met Bucer en Ridley. Toen deze beminde prediker in de gevangenis zijn doodsbericht ontving, zette hij zijn hoofddeksel af, hief zijn ogen op ten hemel en zei: "Ik dank God ervoor. Ik heb hiernaar sinds lang uitgezien en daarom komt dit niet onverwacht, maar als een zaak die ik elke dag en elk uur heb verwacht. De Heere doe mij zulks waardig zijn.

Te Smithfield werden op één dag zeven personen tegelijk verbrand, bij een andere gelegenheid stierven vijf mensen op één brandstapel." Zij die zich met de roomsgezinde regeringspolitiek niet konden verenigen, werden voor de keus gesteld publiekelijk het geloof

af te zweren of de vuurdood te sterven. In de nog geen vijfjarige regeringsperiode van Mary Tudor werden er niet minder dan 288, meestal vooraanstaande personen, naar het schavot verwezen. Hiertoe behoorden een aartsbisschop, vier bisschoppen, eenentwintig geestelijken, vijfenvijftig vrouwen en vier kinderen. Moeten we "good old Foxe", die de lijdenshistorie van de Marian martyrs zo gedocumenteerd te boek gesteld, hiervoor niet erkentelijk zijn?"

Gedurende de volgende tweehonderd jaar en langer werd, volgens Trevelyan, "Foxe's Book of Martyrs geplaatst naast de Bijbel in de parochiekerken, werd het gelezen in herenhuizen en arbeiderswoningen, door Anglicaan en Puritein, in een tijdperk waarin er betrekkelijk weinig anders te lezen viel en toen de belangstelling voor de godsdienst diepgaand was en wijdverspreid." Bisschop Ryle deelt de opvatting van zijn landgenoot volkomen. "Hoe bitter vele vijanden hebben getracht zijn voorname boek te beschimpen, zij zijn er nooit in geslaagd zijn feiten te weerleggen. Zij mogen het gezicht van de goede man een schram hebben gegeven, maar zij hebben nooit zijn benen kunnen breken." De schrijver kan niet nalaten erop te wijzen dat Rome "het verbranden van deze martelaren nooit heeft geloochend, hiervoor verontschuldigingen heeft aangeboden of deze zaak heeft betreurd tot op de huidige dag." Zijn slotconclusie luidt ondubbelzinnig: Rome verandert niet".

Maria de Katholieke of "Bloody Mary," onder welke naam zij de geschiedenis is ingegaan, is er tijdens haar korte regeringsperiode niet in geslaagd de kerk des Heeren uit te roeien. In het geheim werden talrijke zelfstandige gemeenten gevormd. Men kwam bijeen in privé-huizen, in schuren of in het open veld, waarbij rondreizende predikers met gevaar voor hun leven het Woord bedienden. Dit was vooral in de zuidoostelijke graafschappen en in de stad. Londen het geval. Het bloedige bewind van Maria heeft evenmin het door haar ernstig begeerde herstel van de Roomse godsdienst gebracht. Haar echtgenoot Filips had na een verblijf van anderhalf jaar reeds in 1555 Engeland verlaten. Zijn afwezigheid, gecombineerd met haar kinderloze staat, knaagde aan haar ziel en brachten haar tot de overtuiging dat zij niet genoeg had gedaan om het oordeel van God te bevredigen. De vervolgingen duurden tot aan haar dood, al was het getal martelaren in Engeland veel geringer dan in Frankrijk en de Nederlanden. "Het martelaarschap deed meer voor de verspreiding van het antiRoomse sentiment dan alle vroegere regeringsmaatregelen hadden bereikt," constateert Walker.

De pauselijke legaat Reginald Pole, die de leiding had gekregen in de kerkelijke zaken en aan wie de vacante zetel van Canterbury was toevertrouwd, bleek trouwens volkomen ongeschikt om het herstel van Rome tot stand te brengen. Ook de politieke omstandigheden waren voor Mary Tudor niet gunstig. Op instigatie van Filips, maar tegen wil en dank, werd zij betrokken in de oorlog van Spanje tegen Frankrijk. Deze verliep voor Engeland zo ongunstig dat het zelfs de havenstad Calais, het laatste bruggenhoofd op het vasteland, verloor. Deze gebeurtenis, bijzonder krenkend voor de nationale trots, maakte de ongelukkige koningin nog impopulairder dan zij al was. Zij stierf door weinigen betreurd op 17 november 1558.

Deze brochure over de martelaars ten tijde van Koningin Maria Tudor is voor het grootste deel overgenomen van het Martelaarsboek beschreven door Adriaan van Haamstede. De toevoegingen die voorafgaan bij de beschrijving van enkele martelaren is genomen uit het Engelstalig werk van Foxe. Van Haamstede heeft namelijk een verkorte versie van Foxe overgenomen. Van Haamstede publiceerde zijn boek in 1559. Hij maakte gebruik van reeds verschenen martelaarsboeken; in het Frans van Crespin en in het Duits van Rabus. Bovendien maakt hij gebruik van Foxe, zoals Van Haamstede zelf schrijft: "De namen van hen, die korte tijd voor de dood van koningin Maria werden omgebracht, zoals Johannes Foxus en andere engelse geschiedschrijvers verhalen, zijn, behalve de bovengenoemde, nog de volgende: 1558, enz."

Philip Humphrey, van Onehouse, Suffolk, werd verbrand te Bury St. Edmunds, kort voor de dood van Mary. Gelijk met John David en Henri David.

De 10e November werden te Canterbury, zes dagen voor de dood van koningin Maria, vier martelaren verbrand, zijnde de laatste in haar tijd, te weten: J. Corneford, of Wortham; C. Browne, of Maidstone; J. Herst, van Ashford; Alice Snoth, en Catharine Knight, moeder van Robert Tynley, een oude vrouw.

In 1558, het jaar waarin koningin Maria stierf en de vervolging ophield, kwamen er 39 op de brandstapel om.

Gedurende de vijf korte jaren van de regering van Maria (van de 6e Juli 1553 tot de 17e November 1558 stierven er op de brandstapel 284 martelaren.

Onder degenen, die verbrand werden, waren er 5 bisschoppen, 21 geestelijken (leeraars), 8 van de aanzienlijken des lands, 84 ambachtslieden, Zo landbouwrs, dienstboden en arbeiders, 26 getrouwde vrouwen, 20 weduwe, 9 jonge meisjes, 2 knapen en 2 zuigelingen. 64 anderen werden om hun geloof vervolgd, waarvan 7 gegeseld werden, 16 in de gevangenis omkwamen, 12 in mesthopen begraven werden, enz.

Na de dood van Thomas Cranmer, geestelijke van Engeland, tot de dood van koningin Maria telt men 176 honderd zesenzeventig mensen, die in verscheidene steden en plaatsen van dat koninkrijk wegens de godsdienst, zo bij openbaar, vonnis zijn gedood, als die veroordeeld werden, en in het geheim in de gevangenis zijn omgekomen of van honger gestorven.

64. Gods straf op enkele van de vervolgers van Zijn volk in de tijd van Mary's regering.

Hoewel de koningin Maria en andere voorstanders van de antichrist plan hadden al de gelovigen in Engeland te onderdrukken en uit te roeien, heeft toch God de Heere, die de ondergang van zijn vijanden voorzag, de Zijnen enige rust en verkwikking gegeven. Het is zeker, dat ten allen tijde de vijanden der waarheid eindelijk zijn gestraft geworden.

Nadat de koningin Maria de vrome christenen dikwerf en zwaar heeft verdrukt en vervolgd, zoals boven is verhaald, heeft zij ook wel gevoeld, hoe sterk de arm des Heeren is jegens hen, die Hem in zijn volgelingen verdrukken en vervolgen; immers, na zware en buitengewoon ernstige ziekte, werd zij bezocht met ellendige en ondraaglijke pijnen, ja zelfs in de binnenste delen van haar lichaam, zodat zij eindelijk daaraan bezweek in de maand November van het jaar 1558, omtrent twee maanden na de dood van keizer Karel de vijfde, haar schoonvader.

De Kardinaal Polus, een Engelsman, die vroeger belijdenis afgelegd had van de ware godsdienst, maar die, tegen zijn eigen geweten, de gruwel der Roomse antichristelijke leer weer in het leven geroepen en bevorderd had, stierf enige dagen daarna, en wel ten gevolge van schrik, angst en grote vrees, die hem tot zijn dood bijbleven. Alzo weet de Heere, als een goed Landman, de grote distelen te weren, die het goede zaad verstikken. Als een gewenste verandering, gaf Hij, na Maria, Elisabeth als koningin, en wel tot troost van hen, die op Hem hopen, en vernietigde alle beraadslagingen en voornemens van hen, die zich tegen de waarheid en het eeuwig Woord verheffen, door welk Woord Hij wil regeren, en alle menselijke wijsheid en verstand gevangen nemen.

Nadat de aarts-vervolger, Gardiner, dood was, volgden anderen hem op. Het dient opgemerkt te worden dat Dr. Morgan, de bisschop van St. David's, die bisschop Farrar opvolgde, niet lang nadat hij was geïnstalleerd in zijn bisdom, getroffen werd door een bezoeking van God; zijn voedsel door zijn keel steeg weer met veel kracht naar boven.

Op deze manier, bijna letterlijk uitgehongerd maakte de dood een einde aan zijn leven.

Bisschop Thornton, wijbisschop van Dover, was een onvermoeibaar vervolger van de ware kerk. Op een dag nadat hij zijn wrede tirannie had uitgeoefend op een aantal vrome personen in Canterbury, kwam hij uit de kapittelzaal van Borne, waar hij stond te kijken op een zondag naar zijn mannen spelen in bowls, viel hij in een vlaag van waanzin en leefde niet lang meer.

Hoofdstuk XVIII - Verscheidene Martelaren in Frankrijk

[JAAR 1560.]

Een slotenmaker, geboren te Agen, niet ver van de stad Penne, aan de rivier Lot, werd verbrand. Toen deze door Melchior Flavin, een Barrevoeter monnik, als ketter werd verklaard, en volgens het geslagen vonnis zou worden weggevoerd, vroeg de beambte Rhedon hem, of hij ook dorst had. De slotenmaker antwoordde. Indien gij mij iets te drinken wilt geven, zal ik het in dank aannemen, want ik heb grote dorst. Rhedon gaf hem een glas water. Toen de martelaar een weinig daarvan gedronken had, vroeg Rhedon hem, wat hij dacht gedronken te hebben. De slotenmaker antwoordde: "Ik weet niet anders dan water." "Ja," zei Rhedon, "het is wijwater, dat men u te drinken gaf, opdat de duivel, waarmee gij bezeten bent, van u mag worden uitgedreven."

De martelaar zei: "Alles, wat God heeft voortgebracht houd ik voor goed; maar, indien gij mij gezegd had, dat het wijwater was, zou ik liever dorst geleden hebben, want het wijwater is besmet met afgoderij." De beambte wierp hem het overige water in het gezicht en daarna het glas, zo dat het gelaat van de martelaar gekwetst werd. De bovengenoemde Melchior Flavin was te Agen gekomen, om gedurende de vasten daar te prediken; doch hield zeer goddeloze en oproerige predikatiën tegen de gelovigen, en eindigde daarmee niet dan nadat de slotenmaker gevangen genomen en tot de vuurdood veroordeeld was, welke dood hij voor Pasen met standvastigheid onderging.

Niet lang daarna was er een stenen kruis vernield in een dorp, St. Saverijn genaamd, bij de stad Bordeaux, wat, zoals men later vernam, enige Engelse schippers hadden gedaan. Daarover ontstond een groot alarm, terwijl dit kruis in een algemene processie weer werd opgericht. De abt van het heilige kruis en deken van St. Severijn, le Lante genaamd, was daarmee niet tevreden, maar ontbood op een verraderlijke wijze een rijke koopman, die wegens de godsdienst zeer verdacht was, Pieter Feuger genaamd, bij zich aan huis, en hield zich, alsof hij hem te goeder trouw wilde waarschuwen, dat men sterk vermoedde, dat hij, Pieter, het kruis had gebroken. Toen nu de koopman zich enige woorden tegen de afgoderij van het kruis had laten ontvallen, bracht de abt zoveel bij de president Rossignan teweeg, dat hij Pieter Feuger des morgens vroeg van het bed liet halen en bij hem brengen. En, nadat hij hem in de voormiddag onderzocht en zijn belijdenis gehoord had, veroordeelde hij hem terstond, en liet hem des namiddags voor het paleis levend verbranden, nadat hij hem een stuk ijzer in de mond had gelegd, opdat hij niet tot het volk zou kunnen spreken.

Op de 21sten November, in het jaar 1560, werden er drie personen wegens de godsdienst te Angiers gedood. De eerste was N. de Marne, heer van Pruviers, die onthoofd werd, nadat zij hem eerst gruwelijk hadden gepijnigd. De tweede was Renatus Preudhome en de derde Jan Picald, die beiden werden opgehangen.

De graaf van Villars liet de predikant van Aigues-mortes, die te Perigord geboren was, een man van vijftig of zestig jaren, Elias du Bosquet genaamd, door de heer Joyeuse gevangen nemen. En, aangezien hij in de belijdenis van de leer, die hij vroeger gepredikt had, volhardde, werd hij voor de kerk te Aigues-mortes opgehangen, de 14den November, terwijl zijn vrouw en arme kinderen het moesten aanzien. Zijn lijk bleef vier dagen hangen en werd door de boosdoeners met stenen geworpen en allerlei smaadheid aangedaan.

Te Valence werden twee predikanten onthoofd, zo ook Marquet, de procureur der stad, een zeer ijverig man; alsook een ander, le Chastelain de Soyon genaamd, en N. Blanchier, die de voornaamste der stad waren, welke met standvastigheid stierven. De predikanten werden gedood ondervoorwendsel, dat zij oproermakers waren. Men hechtte hen daarom een papier aan de hals, waarop geschreven stond: “Ziet, dit zijn de raadgevers onder de oproerlingen.

Nadat de vijanden der waarheid te Valence hun moedwil gepleegd hadden, gingen zij naar Roman, en hingen daar twee mannen op, namelijk N. Robertus, die de predikant had gehuisvest, en Mattheüs Kebours, omdat hij de gemeente te St. Roman gewapend had beschermd. In de gerechtelijke stukken werden zij beschuldigd, dat zij een vrijmoedige belijdenis van hun geloof hadden afgelegd, de mis verworpen, en gezegd hadden, dat zij niet geloofden, dat God in de handen kwam van zulke goddeloze lieden als de mispriesters waren, van wie ieder wist, dat het merendeel hoereerders, dieven en moordenaars waren. Op een stuk mandwerk werden zij naar de strafplaats gesleept, stierven standvastig, en overwonnen de wreedheid der vijanden door hun lijdzaamheid.

Hoofdstuk XIX - Een Berslag van de Schotse Vervolgingen onder Koning Hendrik VIII

Koning Hendrik VIII

Zoals er geen onbevolkte plaats was, noch in Duitsland, noch in Italië, noch in Frankrijk, waar niet enkele takken ontsprongen uit die vruchtbaarste wortel van Luther; zo was ook het eiland Brittannië niet verstoken van zijn vruchten en takken. Onder hen was Patrick Hamilton, een Schot van hoge en nobele afkomst, van koningsbloed, met uitstekende eigenschappen, drieëntwintig jaar oud, Abt van Ferne genaamd. Hij verliet zijn land met drie metgezellen om goddelijke kennis te zoeken en ging naar de universiteit van Marburg in Duitsland, een universiteit die pas was opgericht door Filips, landgraaf van Hessen.

Tijdens zijn verblijf in Duitsland leerde hij de eminente evangelielichten Maarten Luther en Philip Melancthon kennen; door hun geschriften en doctrines hechtte hij zich sterk aan de protestantse religie.

De aartsbisschop van St. Andrews (een streng katholiek) die van de daden van de heer Hamilton hoorde, liet hem in beslag nemen en voor hem brengen. Na een kort onderzoek naar zijn religieuze principes droeg hij hem als gevangene op aan het kasteel en gaf tegelijkertijd opdracht tot opsluiting in het meest afschuwelijke deel van de gevangenis.

De volgende ochtend werd Mr. Hamilton bij de bisschop geroepen, samen met een aantal anderen, voor een verhoor, waarbij de belangrijkste artikelen tegen hem waren: zijn publieke afkeuring van pelgrimstochten, het vagevuur, gebeden tot heiligen, gebeden voor de doden, etc.

De heer Hamilton erkende dat deze artikelen waar waren, waardoor hij onmiddellijk werd veroordeeld tot verbranding. Om zijn veroordeling meer gezag te geven, lieten ze het ondertekenen door alle aanwezigen van enig aanzien, en om het aantal zo groot mogelijk te maken, lieten ze zelfs de ondertekening toe van jongens die zonen van de adel waren.

Deze onverdraagzame en vervolgende prelaat was zo dringend op zoek naar de vernietiging van de heer Hamilton dat hij het bevel gaf om zijn vonnis op de middag van de dag van de uitspraak ten uitvoer te brengen. Dienovereenkomstig werd hij naar de plaats gedirigeerd die was aangewezen voor de gruwelijke tragedie en werd hij bijgewoond door een enorm aantal toeschouwers. Het grootste deel van de menigte wilde niet geloven dat het de bedoeling was dat hij ter dood gebracht zou worden. Ze dachten dat het vonnis alleen was uitgesproken om hem bang te maken en hem zo de principes van de Romeinse religie te laten omarmen.

Toen hij bij de brandstapel aankwam, knielde hij neer en bad enige tijd met grote vurigheid. Daarna werd hij op de brandstapel vastgemaakt en werden de brandstapels om hem heen gelegd. Een hoeveelheid buskruit werd onder zijn armen gestoken en in brand gestoken,

waardoor zijn linkerhand en een deel van zijn gezicht verschroeiden. Het veroorzaakte geen materiële schade, noch kwam het in contact met de brandstapels. Als gevolg hiervan werd er meer kruit en brandbaar materiaal naar voren geschoven. Het werd in brand gestoken en sloeg aan. Terwijl de brandstapels werden aangestoken, riep hij met hoorbare stem: "Here Jezus, ontvang mijn geest! Hoe lang zal de duisternis dit rijk nog overspoelen? En hoe lang zult Gij de tirannie van deze mensen ondergaan?"

Het vuur dat langzaam brandde bezorgde hem veel pijn, maar hij verdroeg het met christelijke grootmoedigheid. Wat hem het meeste pijn deed, was het rumoer van een paar goddeloze mannen, aangespoord door de broeders, die vaak riepen: "Keer je om, ketter; roep onze Vrouwe aan; zeg Salve Regina, etc.", waarop hij antwoordde: "Ga weg van mij en val me niet lastig, gij boodschappers van Satan. Waarop hij antwoordde: "Ga weg van mij en val mij niet lastig, gij boodschappers van Satan." Ene Campbell, een broeder die de aanvoerder was, bleef hem onderbreken met lasterlijke taal. De jonge Patrick Hamilton zei tegen hem: "Verdorven man, God vergeve het u." Waarna hij, verhinderd door het geweld van de rook en de snelheid van de vlammen, zijn ziel overgaf aan Hem die haar gaf.

Deze standvastige gelovige in Christus stierf de marteldood in het jaar 1527.

Ene Henry Forest, een jonge, ongevaarlijke benedictijn, werd ervan beschuldigd respectvol over de bovengenoemde Patrick Hamilton te hebben gesproken. Hij werd in de gevangenis gegooid en bekende aan een broeder dat hij Hamilton een goede man vond en dat de artikelen waarvoor hij ter dood veroordeeld was, verdedigd konden worden. Omdat de broeder zijn gedachten onthulde, werd dit als bewijs ontvangen; en de arme Benedictijn werd veroordeeld tot verbranding.

Terwijl er overleg werd gepleegd over de manier van zijn executie, gaf John Lindsay, een van de heren van de aartsbisschop, zijn advies om Friar Forest in een of andere kelder te verbranden; "Want," zei hij, "de rook van Patrick Hamilton heeft iedereen besmet die erdoor werd geblazen."

Dit advies werd opgevolgd en het arme slachtoffer werd eerder verstikt dan verbrand.

De volgende die het slachtoffer werden omdat ze de waarheid van het Evangelie beleden, waren David Stratton en Norman Gourlay.

Toen ze bij de fatale plek aankwamen, knielden ze allebei neer en baden enige tijd met grote vurigheid. Ze stonden op, waarop Stratton zich tot de toeschouwers richtte en hen aanspoorde om hun bijgelovige en afgodische ideeën opzij te zetten en hun tijd te besteden aan het zoeken naar het ware licht van het Evangelie. Hij had meer willen zeggen, maar werd tegengehouden door de aanwezige officieren.

Hun vonnis werd voltrokken en ze gaven hun zielen opgewekt over aan de God die hen gaf, hopend, door de verdiensten van de grote Verlosser, op een glorieuze opstanding tot een onsterfelijk leven. Ze leden in het jaar 1534.

De martelaarsdood van de twee bovengenoemde personen werd spoedig gevolgd door die van Mr. Thomas Forret, die lange tijd deken van de Romaanse Kerk was geweest; Killor en Beverage, twee smeden; Duncan Simson, een priester; en Robert Forrester, een heer. Ze werden allemaal samen verbrand op de Castle-hill in Edinburgh, op de laatste dag van februari 1538.

Het jaar na de martelaarsdood van de eerder genoemde personen, namelijk 1539, werden twee anderen gearresteerd op verdenking van ketterij; namelijk Jerome Russell en Alexander Kennedy, een jongere van ongeveer achttien jaar oud.

Deze twee personen werden, na opsluiting in de gevangenis, voor de aartsbisschop gebracht om te worden onderzocht. In de loop van hun rechtszaak redeneerde Russell, als een verstandig man, geleerd tegen zijn beschuldigers; terwijl hij op zijn beurt zeer minachtende taal gebruikte.

Na afloop van het onderzoek, waarbij beiden ketters werden verklaard, sprak de aartsbisschop het vreselijke doodvonnis uit. Ze werden onmiddellijk overgeleverd aan de wereldlijke macht voor executie.

De volgende dag werden zij naar de plaats geleid die bestemd was voor de marteling; op hun weg daarheen richtte Russell, toen hij zijn lotgenoot zag met de schijn van schuchterheid in zijn gelaat, zich aldus tot hem: "Broeder, vrees niet; groter is Hij die in ons is, dan Hij die in de wereld is. De pijn die wij moeten lijden is kort en zal licht zijn. Maar aan onze vreugde en troost zal nooit een einde komen. Laten we er daarom naar streven om in te gaan in de vreugde van onze Meester en Redder, langs dezelfde rechte weg die Hij voor ons nam. De dood kan ons niet deren, want die is al vernietigd door Hem, om wiens wil wij nu gaan lijden."

Toen ze bij de fatale plek aankwamen, knielden ze beiden neer en baden enige tijd. Nadat ze op de brandstapel waren vastgemaakt en de brandstapels waren aangestoken, gaven ze hun zielen opgewekt over in de handen van Hem die hen gaf - in de volle hoop op een eeuwige beloning in de hemelse gewesten.

An Account of the Life, Suffering, and Death of Mr. George Wishart, Who Was Strangled and Afterward Burned, in Scotland, for Professing the Truth of the Gospel.

Rond het jaar van onze Heer 1543 was er op de Universiteit van Cambridge ene Master George Wishart, gewoonlijk Master George of Benet's College genoemd, een man met een lang postuur en een knotshoofd. Hij droeg een ronde Franse pet van de beste kwaliteit; door zijn fysionomie werd hij geacht een melancholische gelaatskleur te hebben: zwartharig, langbaard, bevallig van persoonlijkheid, goed gesproken naar zijn land van Schotland, hoffelijk, nederig, lieflijk, blij om les te geven, verlangend om te leren, en goed gereisd; hij had zijn kleding aan. Hij droeg ook een fries gewaad tot aan de schoenen, een zwarte wambuis van fustian en effen zwarte hosen, grove nieuwe canvas voor zijn hemden, en witte banden en manchetten aan zijn handen.

Hij was een bescheiden, gematigd man, die God vreesde en gierigheid haatte; want aan zijn liefdadigheid kwam nooit een eind, noch aan de nacht, noch aan de middag, noch aan de dag; hij onthield zich van één maaltijd op de drie, en van één dag op de vier voor het grootste deel, behalve iets om zijn natuur te troosten. Hij lag hard op een pof van stro en grove, nieuwe canvas lakens, die hij weggaf als hij ze verschoonde. Hij had vaak naast zijn bed een teil met water staan, waarin hij zichzelf baadde (zijn mensen lagen in bed, de kaars was uit en alles was rustig). Hij hield teder van mij en ik van hem. Hij onderwees met grote bescheidenheid en ernst, zodat sommigen van zijn volk hem streng vonden en hem wilden doden; maar de Heer was zijn verdediging. En hij, na de nodige correctie voor hun boosheid, wijzigde hen door goede vermaning en ging zijn weg. O, had de Heer hem maar aan mij overgelaten, zijn arme jongen, zodat hij had kunnen afmaken wat hij was begonnen! Want hij ging naar Schotland met verscheidene edelen die voor een verdrag met koning Hendrik kwamen.

In 1543 bracht de aartsbisschop van St. Andrews een bezoek aan verschillende delen van zijn diocees, waar verschillende personen in Perth werden aangeklaagd wegens ketterij. De volgende personen werden ter dood veroordeeld: William Anderson, Robert Lamb, James Finlayson, James Hunter, James Raveleson en Helen Stark.

De beschuldigingen tegen deze respectievelijke personen waren als volgt: De vier eersten werden ervan beschuldigd de beeltenis van Sint Franciscus te hebben opgehangen, hoorns van rammen op zijn hoofd te hebben gespijkerd en een koeienstaart aan zijn achterwerk te hebben vastgemaakt; maar het belangrijkste punt van veroordeling was dat ze met een gans hadden gegeten op een religieuze vastendag...

James Reveleson werd ervan beschuldigd zijn huis te hebben versierd met de driekroonige diadeem van Petrus, gesneden in hout. De aartsbisschop zag deze daad als een bespotting van zijn kardinaalsmuts.

Helen Stark werd ervan beschuldigd dat ze er niet aan gewend was om tot de Maagd Maria te bidden, vooral tijdens het kraambed.

Op deze respectievelijke beschuldigingen werden ze allemaal schuldig bevonden en onmiddellijk ter dood veroordeeld. De vier mannen, beschuldigd van het eten van de gans, werden veroordeeld tot ophanging; James Raveleson tot verbranding; en de vrouw, met haar zuigeling, opgesloten in een zak en verdronken.

De vier mannen, met de vrouw en het kind, leden tegelijkertijd, maar James Raveleson werd pas enkele dagen later geëxecuteerd.

De martelaren werden door een grote groep gewapende mannen naar de plaats van executie gebracht (want ze vreesden opstand in de stad als ze hun krijgslieden niet hadden). Deze handeling, die gebruikelijk was voor alle dieven, werd gebruikt om de misdaad nog weerzinwekkender te maken voor de mensen. Iedereen troostte elkaar en verzekerde zich

ervan dat ze die avond samen in het Koninkrijk der Hemelen zouden dineren. Ze beveelden zichzelf aan bij God en stierven onophoudelijk in de Heer.

De vrouw verlangde vurig om met haar man te sterven, maar het werd haar niet aangedaan; toch volgde ze hem naar de plaats van executie, gaf hem troost en spoorde hem aan tot volharding en geduld om Christus' wil. Toen ze van hem afscheid nam met een kus, zei ze: "Echtgenoot, verheug je, want we hebben samen vele vreugdevolle dagen geleefd; maar deze dag, waarop we moeten sterven, zou voor ons beiden het meest vreugdevol moeten zijn, omdat we voor altijd vreugde moeten hebben; daarom zal ik je geen goedenacht wensen, want we zullen elkaar plotseling met vreugde ontmoeten in het Koninkrijk der Hemelen." Na deze verklaring werd de vrouw overgebracht naar een plaats om verdronken te worden, en hoewel zij een kind had dat aan haar borst zoog, bewoog dit niets in de onbarmhartige harten van hun vijanden. Dus, nadat ze haar kinderen had aanbevolen aan de buren van de stad omwille van God, en de zuigende baby was gegeven aan de verpleegster, verzegelde ze de waarheid door haar dood.

Verlangend om het ware Evangelie in zijn eigen land te verspreiden, verliet George Wishart Cambridge in 1544 en bij zijn aankomst in Schotland predikte hij eerst in Montrose en daarna in Dundee. In deze laatste plaats gaf hij een openbare uiteenzetting van de Brief aan de Romeinen, die hij met zoveel genade en vrijheid predikte dat de pausgezinden er erg door gealarmeerd waren.

Als gevolg hiervan bezocht (op instigatie van kardinaal Beaton, de aartsbisschop van St. Andrews) ene Robert Miln, een belangrijk man in Dundee, de kerk waarin Wishart preekte. In het midden van zijn toespraak beval hij hem in het openbaar om de stad niet meer te verstoren, want hij was vastbesloten om dit niet te laten gebeuren.

Deze plotselinge afwijzing verraste Wishart enorm, die na een korte pauze, terwijl hij de spreker en het publiek bedroefd aankeek, zei: "God is mijn getuige, dat ik nooit heb gedacht aan uw moeite, maar aan uw troost. Ja, jullie moeilijkheden zijn voor mij erger dan voor jullie zelf. Maar ik ben er zeker van dat het weigeren van Gods Woord en het verjagen van Zijn boodschapper u niet zal behoeden voor moeilijkheden, maar u er juist in zal brengen. Want God zal u dienaren zenden, die brand noch verbanning, executie noch ballingschap zullen vrezen. Ik heb jullie het woord van verlossing aangeboden. Met gevaar voor mijn leven ben ik onder jullie gebleven; nu weigeren jullie mij zelf. Ik moet mijn onschuld laten verklaren door mijn God. Als het u lange tijd goed gaat, ben ik niet geleid door de Geest der waarheid; maar als onverwachte moeilijkheden over u komen, erkent dan de oorzaak en wendt u tot God, die genadig en barmhartig is. Maar als jullie je niet op de eerste waarschuwing bekeren, zal Hij jullie met vuur en zwaard bezoeken." Aan het einde van deze toespraak verliet hij de preekstoel en trok zich terug.

Na deze gebeurtenis trok hij naar het westen van Schotland, predikte Gods Woord en werd door velen met vreugde ontvangen.

Kort daarna ontving Mr. Wishart informatie dat de pest in Dundee was uitgebroken. Het begon vier dagen nadat hem verboden was daar te prediken. De pest woedde zo hevig dat het bijna niet te geloven was hoeveel mensen er binnen vierentwintig uur stierven. Toen hij dit nieuws vernam, besloot hij, ondanks de aandrang van zijn vrienden om hem tegen te houden, erheen te gaan, zeggende: "Ze zijn nu in moeilijkheden en hebben troost nodig. Misschien zal deze hand van God ervoor zorgen dat ze nu het Woord van God, dat ze eerder zo weinig waardeerden, gaan verheerlijken en eerbiedigen."

Met blijdschap werd hij door de godvruchtigen ontvangen. Hij koos de oostpoort voor de plaats van zijn prediking, zodat de gezonden binnen waren en de zieken buiten de poort. Hij citeerde zijn tekst uit deze woorden: "Hij zond zijn woord en genas hen," enz. In deze preek richtte hij zich voornamelijk op het voordeel en de troost van Gods Woord, de oordelen die volgen op de verachting of verwerping ervan, de vrijheid van Gods genade voor al Zijn mensen, en het geluk van diegenen onder Zijn uitverkorenen, die Hij voor Zichzelf uitkiest uit deze ellendige wereld. De harten van zijn toehoorders werden zo opgevrolijkt en verkwikt door de goddelijke kracht van deze verhandeling, dat ze de dood niet overwogen. Maar degenen die geroepen waren, werden des te gelukkiger beoordeeld, niet wetende of hij weer zo'n troost met hen zou hebben.

Hierna nam de plaag af; maar in het midden van de plaag bezocht Wishart voortdurend degenen die in de grootste extremiteit verkeerden en troostte hen door zijn vermaningen.

Toen hij de mensen van Dundee verliet, zei hij dat God bijna een einde had gemaakt aan die plaag en dat hij nu naar een andere plaats werd geroepen. Hij ging vandaar naar Montrose; waar hij soms preekte, maar hij bracht de meeste tijd door in privé meditatie en gebed.

Er wordt gezegd dat voordat hij Dundee verliet, en terwijl hij bezig was met liefdeswerk voor zowel de lichamen als de zielen van die arme geteisterde mensen, kardinaal Beaton een wanhopige katholieke priester, genaamd John Weighton, inschakelde om hem te vermoorden. De poging om hem te executeren ging als volgt: op een dag, nadat Wishart klaar was met zijn preek en de mensen vertrokken waren, stond er een priester onderaan de trap te wachten, met een naakte dolk in zijn hand onder zijn toga. Maar Mr. Wishart, die een scherp, doordringend oog had, en de priester zag toen hij van de preekstoel afdaalde, zei tegen hem: "Mijn vriend, wat heb je?" en meteen zijn hand op de dolk leggend, nam hij die van hem af. De priester viel doodsbang neer en viel neer. De priester viel verschrikt op zijn knieën, bekende zijn voornemen en vroeg om vergiffenis. Deze daad veroorzaakte een lawaai. Toen de oren van de zieken het hoorden, riepen ze: "Lever de verrader aan ons uit, we zullen hem met geweld grijpen". Ze stormden de poort binnen. Maar Wishart, die de priester in zijn armen hield, zei: "Wat hem pijn doet, zal mij pijn doen; want hij heeft mij geen kwaad gedaan, maar veel goeds, door mij te leren waakzamer te zijn voor de komende tijd." Door dit gedrag kalmeerde hij de mensen en redde hij het leven van de goddeloze priester.

Kort na zijn terugkeer in Montrose beraamde de kardinaal opnieuw zijn dood door een brief bij hem te laten bezorgen alsof deze van zijn vertrouwde vriend was, de landeigenaar van Kennier. In de brief stond de wens dat hij zo snel mogelijk naar hem toe zou komen, omdat hij plotseling ziek was geworden. Ondertussen had de kardinaal gezorgd voor zestig gewapende mannen die binnen anderhalve mijl van Montrose op de loer lagen om hem te vermoorden als hij die kant op kwam.

De brief kwam in de handen van Wishart door een jongen, die hem ook een paard bracht voor de reis. Wishart, vergezeld door enkele eerlijke mannen, zijn vrienden, ging op weg. Maar onderweg viel hem iets bijzonders op. Hij keerde terug, wat hen verbaasde, en vroeg hem naar de oorzaak; waarop hij zei: "Ik zal niet gaan; het is mij verboden door God; ik ben ervan verzekerd dat er verraad is. Laat een aantal van jullie naar ginds gaan en mij zeggen wat jullie aantreffen." Toen ze dit deden, deden ze de ontdekking; en keerden haastig terug. Ze brachten Mr. Wishart op de hoogte; waarop hij zei: "Ik weet dat ik mijn leven zal beëindigen door de handen van die bloeddorstige man, maar het zal niet op deze manier zijn."

Korte tijd later verliet hij Montrose en ging naar Edinburgh om het Evangelie in die stad te verspreiden. Onderweg logeerde hij bij een trouwe broeder, genaamd James Watson of Inner-Goury. Midden in de nacht werd hij wakker en ging naar de binnenplaats, wat twee mannen hoorden die hem persoonlijk volgden. Terwijl hij op de binnenplaats was, viel hij op zijn knieën en bad enige tijd met de grootste vurigheid, waarna hij opstond en terugkeerde naar zijn bed. Degenen die hem bijwoonden, alsof ze onwetend waren van alles, kwamen en vroegen hem waar hij was geweest. Maar hij wilde hen geen antwoord geven. De volgende dag drongen ze er bij hem op aan om het hun te vertellen, zeggende: "Leg het ons uit, want we hebben je rouw gehoord en je gebaren gezien."

Hierop zei hij met een neerslachtig gezicht: "Ik had liever gehad dat jullie in bed lagen." Maar ze smeekten hem nog steeds om iets te weten. Hij antwoordde: "Ik zal het jullie zeggen; ik ben ervan verzekerd dat mijn oorlogsvoering bijna ten einde is, en bid daarom met mij tot God, dat ik niet terugdeins wanneer de strijd het hevigst wordt."

Kort daarna verzocht kardinaal Beaton, aartsbisschop van St. Andrews, die op de hoogte was gebracht dat Mr. Wishart zich in het huis van Mr. Cockburn, van Ormistohn, in East Lothian bevond, de regent om hem te laten arresteren; waaraan hij, na grote overreding en zeer tegen zijn zin, gehoor gaf.

Als gevolg hiervan ging de kardinaal onmiddellijk over tot de berechting van Wishart, tegen wie niet minder dan achttien artikelen waren gericht. De heer Wishart beantwoordde de respectievelijke artikelen met grote kalmte van geest, en op zo'n geleerde en duidelijke manier dat de meeste aanwezigen zeer verrast waren.

Nadat het onderzoek was afgerond, probeerde de aartsbisschop Mr. Wishart over te halen om zich te bekeren; maar hij was te stevig gefixeerd in zijn religieuze principes en te zeer verlicht met de waarheid van het Evangelie, om in het minst te worden bewogen.

Op de ochtend van zijn executie werden twee broeders naar hem toegestuurd door de kardinaal: de ene trok hem een zwarte linnen jas aan en de andere bracht verschillende zakken buskruit mee. Die brachten ze aan op verschillende delen van zijn lichaam. Zodra hij op de brandstapel aankwam, deed de beul een touw om zijn nek en een ketting om zijn middel, waarop hij op zijn knieën viel en uitriep:

"O Heiland van de wereld, ontferm U over mij! Vader van de hemel, ik leg mijn geest in Uw heilige handen."

Na deze uitroep bad hij voor zijn beschuldigers en zei: "Ik smeek u, Vader des hemels, vergeef hen die uit onwetendheid of boze geest leugens over mij hebben verzonnen: Ik vergeef het hun van ganser harte. Ik smeek Christus hen te vergeven die mij onwetend hebben veroordeeld."

Hij werd toen aan de brandstapel vastgemaakt en toen de brandstapels werden aangestoken, vloog het buskruit dat aan hem vastzat meteen in brand, wat uitgroeide tot een vlam en rook.

De gouverneur van het kasteel, die vlakbij stond, werd door de vlam verschroeid. Hij maande de martelaar in een paar woorden tot goede moed en vroeg God om vergiffenis voor zijn overtredingen. Waarop hij antwoordde: "Deze vlam bezorgt mijn lichaam inderdaad problemen, maar mijn geest is er niet door gebroken. Maar hij die nu zo trots op mij neerkijkt vanaf die hoge plaats (wijzend naar de kardinaal) zal binnenkort vernederd worden, zoals hij nu trots op zijn gemak rondhangt." Deze voorspelling ging snel daarna in vervulling.

De beul, die zijn kwelgeest was, ging op zijn knieën zitten en zei: "Heer, ik bid u mij te vergeven, want ik ben niet schuldig aan uw dood." Waarop hij antwoordde: "Kom hier bij mij." En toen hij bij hem was, kuste hij zijn wang en zeide: "Voorwaar, hier is een teken dat ik u vergeef. Mijn hart, doe uw ambt." En toen werd hij op de galg gezet, opgehangen en tot poeder verbrand. Toen het volk getuige was van de grote marteling, konden zij zich niet weerhouden van meelijwekkende rouw en klagen over de slachting van dit onschuldige lam.

Het was niet lang na het martelaarschap van deze gezegende man van God, Master George Wishart, die ter dood werd gebracht door David Beaton, de bloedige aartsbisschop en kardinaal van Schotland, A.D. 1546, de eerste dag van maart, dat genoemde David Beaton, door de rechtvaardige wraak van Gods machtige oordeel, werd gedood in zijn eigen kasteel van St. Andrews, door de handen van ene Leslie en andere samenzweerders, opgehitst door de Lrod. Ze braken plotseling in zijn kasteel in en vermoordden hem in zijn bed op de laatste dag van mei van dat jaar, terwijl ze riepen: "Helaas! Helaas! Doodt mij niet! Ik ben een priester!" En zo, als een slager leefde hij, en als een slager stierf hij, en bleef zeven maanden en meer onbegraven, en ten slotte als een aas werd begraven in een mesthoop.

De laatste die in Schotland de marteldood stierf voor de zaak van Christus was ene Walter Mill, die in 1558 in Edinburgh werd verbrand.

Deze persoon had in zijn jonge jaren in Duitsland gereisd en werd bij zijn terugkeer priester in de kerk van Lunan in Angus. Maar na een aanklacht wegens ketterij in de tijd van kardinaal Beaton werd hij gedwongen om zijn taak op te geven en te vluchten. Maar hij werd al snel aangehouden en naar de gevangenis gebracht.

Toen Sir Andrew Oliphant hem vroeg of hij zijn opvattingen wilde herzien, antwoordde hij ontkennend. Hij zei dat hij 'liever tienduizend levens zou verbeuren dan een deeltje van die hemelse principes op te geven die hij had ontvangen op voorspraak van zijn gezegende Verlosser'.

Als gevolg hiervan werd hij onmiddellijk veroordeeld en naar de gevangenis gebracht om de volgende dag te worden geëxecuteerd.

Deze standvastige gelovige in Christus was tweeëntachtig jaar oud en zeer zwak; daarom werd verondersteld dat hij nauwelijks gehoord kon worden. Toen hij echter naar de plaats van executie werd geleid, uitte hij zijn religieuze gevoelens met zoveel moed en kalmte van geest, dat hij zelfs zijn vijanden verbaasde. Zodra hij op de brandstapel was vastgemaakt en de brandstapels waren aangestoken, sprak hij de toeschouwers als volgt toe: "De oorzaak van mijn lijden deze dag is niet voor een misdaad, (hoewel ik mezelf een ellendig zondaar erken) maar alleen voor de verdediging van de waarheid zoals die in Jezus Christus is. Ik prijs God die mij door Zijn barmhartigheid geroepen heeft om de waarheid met mijn leven te bezegelen; wat ik, zoals ik het van Hem ontvangen heb, zo gewillig en vreugdevol aan Zijn heerlijkheid opoffer. Daarom, als u de eeuwige dood wilt ontlopen, laat u dan niet langer verleiden door de leugens van de zetel van de antichrist; maar vertrouw alleen op Jezus Christus en Zijn barmhartigheid, opdat u verlost zult worden van veroordeling." Hij voegde er toen aan toe dat hij erop vertrouwde de laatste te zijn die in Schotland de dood zou lijden vanwege zijn godsdienst.

Zo gaf deze vrome christen blijmoedig zijn leven op ter verdediging van de waarheid van het Evangelie van Christus, met de zekerheid dat hij deel zou krijgen aan zijn hemelse Koninkrijk.

Hoofdstuk XX – Een Verslag van het Leven van John Bunyan

Deze grote puritein werd geboren in hetzelfde jaar dat de Pilgrim Fathers in Plymouth aankwamen. Hij woonde in Elstow, bij Bedford, in Engeland. Bunyan werd geboren in november van het jaar 1628 te Elstow, in de buurt van Bedford, waar hij later ook veel in de dienst van de Heere zou arbeiden. Zijn ouders waren arm en hoewel John reeds vroeg naar school ging, leerde hij er niet veel. 'Ik moet tot mijn schande bekennen, dat ik bijna alles spoedig verloor wat ik geleerd had, lang voordat de Heere Zijn genadewerk van bekering in mijn ziel wrocht'. Op 15-jarige leeftijd verloor John zijn moeder en een maand later zijn zuster Margareth. Nog weer een maand later hertrouwde zijn vader. Was het wellicht mede door deze omstandigheden, dat John een onverschillige jongen werd?

Vloeken en zweren waren voor hem een tweede natuur en onder zijn vrienden nam hij als wreedaard de eerste plaats in. Totdat hij, na zijn diensttijd, in 1647 of 1648 trouwde met Mary, een meisje dat een godvruchtige vader had en haar leven wilde delen met deze vijand van God en Zijn dienst.

Eerste indrukken

Inmiddels had de Heere Zich reeds niet onbetuigd gelaten in het leven van deze jonge man. John leefde echter in zijn goddeloze leven verder. Totdat… ja, totdat hij op een morgen in de kerk een preek hoorde over de heiliging van de sabbat die zo'n indruk op hem maakte, dat hij tot onder het middageten last had van zijn zondige gewoonte om op zondagmiddag met zijn vrienden te spelen. Daarna echter week het nare gevoel uit zijn ziel en ging hij weer even vrolijk als voorheen op weg. Maar midden onder het spel hield een stem uit de hemel hem staande: 'Wilt gij uw zonden verlaten en naar de hemel gaan, of met uw zonden doorgaan en naar de hel gaan?' Toen kon hij niet langer zo verder gaan. Bunyan voelde, dat hij eeuwig om zou komen, als hij doorging met zondigen.

Bekering

Bunyan was bekeerd van de zonde tot de deugd. Er was echter nog een andere bekering nodig om deelgenoot te kunnen worden van de eeuwige gelukzaligheid. Met vrezen, met naar de kerk gaan en met strijden tegen het kwade, enz. kan niemand het redden voor God. Al lezend in de Bijbel ging Bunyans hart daarvoor open. Op zekere dag was hij - bezig met de uitoefening van zijn werk - getuige van een gesprek dat drie of vier vrouwen op straat voerden over de wedergeboorte. Dat trof hem. Zij vertelden van het werk van God aan hun harten, van de liefde van de Heere, die zij ervoeren na de overtuiging van hun ellendestaat. Van hun eigengerechtigheid verwachtten zij niets.

Toen besloot Bunyan het eens te gaan zoeken in een van de Anglicaanse kerk afgescheiden gemeente waar de genoemde vrouwen onder de prediking van een zekere ds. Gifford kwamen. Deze prediker was plotseling tot bekering gekomen en had nu een warme liefde voor Christus.

In 1650 was deze gemeente er gekomen met slechts twaalf gelovige mannen en vrouwen. In deze gemeente, onder de prediking van ds. Gifford, leerde Bunyan zichzelf grondiger kennen. Had hij aanvankelijk gemeend nog geloof te bezitten, hier moest hij alles wat van hemzelf was, inleveren voor de gerechtigheid van de Heere Jezus alleen.

Bunyan leerde in plaats van de afzonderlijke zonden van zijn leven nu meer zien op de hardheid van zijn hart. Bunyan heeft nergens gezegd, dat de mate van zijn zelfkennis en smartgevoel over de zonde normatief was voor de manier van zalig worden van ieder mens. Maar anderzijds wordt ons duidelijk – en dat zegt Bunyan ook – dat de genade meer wordt en de zaligheid groter, naarmate wij toenemen in de kennis van onze verdorvenheid.

Bunyan was vaak een prooi van helse aanvechtingen. Niet voor niets heeft hij daaraan in de Christenreis zoveel aandacht besteed. De vraag, hoe hij hier lichamelijk en geestelijk doorheen is gekomen, is slechts te beantwoorden met: Dankzij Gods reddende genade en door deze alleen.

Zijn roeping en arbeid als dienaar des Woords

Na vijf of zes jaren van worsteling en strijd, werd het Bunyan duidelijk, dat de Heere hem de gave van het Woord had gegeven. In 1655, toen hij 26 of 27 jaar oud was, sloot Bunyan zich aan bij de onafhankelijke gemeente te Bedford, de plaats waar hij later ook zou gaan wonen. Ds.Gifford, de voorganger van die gemeente, stierf in 1656. In 1657 stond Bunyan op de nominatie voor een benoeming tot diaken, maar de gemeente gaf er de voorkeur aan dat hij als evangelist in de buitengebieden zou werken. En dat heeft hij gedaan, zij het al vrezend en bevend. Hij schrijft zelf dat hij juist in die tijd zeer bedroefd werd door de heftige aanvallen van de duivel met betrekking tot zijn eeuwige staat. Hij deed zijn werk met een gevoel van eigen zwakheid en onvolkomenheid. Toen de Heere tientallen en honderdtallen mensen tot hem bracht en velen tot bekering kwamen, was het juist ook dit gevoel van eigen schuld en tekort, dat deze prediker aan de grond hield. Zo heeft deze man gepredikt: Eenvoudig, met klem en aandrang. Hij heeft het Woord gebracht met het vuur van een eigen hartelijke bevinding.

Vervolging, druk en gevangenschap

Tegen de achtergrond van deze ontwikkelingen moeten wij ook het optreden zien van de kerkelijke en politieke leiders tegenover Bunyan. Een ‘tinker’ (ketellapper) was aan het preken geslagen. Een man zonder hogeschoolopleiding, zonder bisschoppelijke wijding! Men zou die sektarische geest wel uit de wereld bannen! En zo kwam Bunyan in 1660 in de gevangenis .

Op 12 november 1660 werd hij gearresteerd. Hij zou in Samsell preken. Een veertigtal mensen was daar samengekomen om naar hem te luisteren. Maar hij kreeg de gelegenheid niet meer om het Woord van God te verkondigen. Hoewel hij de kans had om te ontvluchten,

wilde hij het toch niet. Hij schuwde immers het lijden voor de zaak van zijn Koning niet. Jaren van afschuwelijke gevangenschap volgden.

Bunyan moest beloven op te houden met preken. Dat was de eis. En hoewel geen van zijn rechters kon bewijzen, dat hij iets gedaan had tegen het welzijn van volk en land, was hij toch in hun ogen een oproerkraaier, die uit het maatschappelijk leven moest worden verwijderd. Hij moest zich onderwerpen aan de wetten van het land, naar de staatskerk gaan en normaal zijn beroep uitoefenen in plaats van van de ene openbare samenkomst naar de andere te hollen.

Inmiddels ging Bunyan niet alleen zijn cel in. Zijn God Die hij zo trouw gediend had, ging met hem mee. Hij schrijft: 'Ik werd nooit in mijn leven zo diep ingeleid in het Woord van God als nu'. 19. In het begin van zijn gevangenschap mocht hij soms de gevangenis verlaten om 'Gods volk te bezoeken' (tot zelfs in Londen). Maar even later zat hij toch weer tussen de vier muren van zijn gevangenis. Heel vaak dacht hij, vooral in het begin van zijn gevangenschap, dat hij aan de galg terecht zou komen en bereidde hij er zich op voor, dat hij dan nog eenmaal tot de mensen, staande op de ladder, zou kunnen spreken van zijn God.

Tenslotte liet Koning Karel II afkondigen: 'Opdat er voor geen onzer onderdanen een voorwendsel zij met de onwettige samenkomsten en conventikelen voort te gaan, verklaren wij, dat wij van tijd tot tijd een voldoend aantal plaatsen, wanneer die begeerd worden, in alle delen van ons koninkrijk zullen aanwijzen, ten gebruike van hen, die niet met de kerk van Engeland instemmen, om daar samen te komen en te vergaderen voor openlijke eredienst en devotie, welke plaatsen voor allen vrij en toegankelijk zijn'.

Na twaalf jaren van bange gevangenschap was daarmee eindelijk de vrijheid gekomen. Tot zijn dood heeft Bunyan de gemeente van Bedford mogen dienen. In de vrije gemeente waren tijdens Bunyans gevangenschap sommigen teruggekeerd tot de moederkerk, maar de meesten waren trouw gebleven, 'zich niet buigend voor het gouden kalf, ook toen Mozes zo lang weg bleef'. Op 21 januari 1672 werd Bunyan met algemene stemmen tot herder en leraar beroepen. Hij vroeg toen voor zijn gemeente en dertig andere koninklijke goedkeuring aan, die hij ook heeft gekregen.

Vanaf midden 1672 kwam Bunyan officieus op vrije voeten. Op 8 mei werd er een aanvraag ingediend voor een vergunning om in Bedford te mogen bijeenkomen en daar te preken. Op 3 september kwam het officiële pardon en de inwilliging van de aanvraag.

De Christenreis naar de Eeuwigheid (Pilgrim's Progress)

Wij zijn in de gelukkige omstandigheid, dat wij van de schrijver van de Pilgrim's Progress , De Christenreis naar de eeuwigheid, een geestelijke autobiografie hebben. De uitgebreide ondertitel van dit boek luidt: een kort en getrouw verhaal van de uitnemende genade van God in Christus voor Zijn arme dienstknecht John Bunyan, namelijk door hem te nemen uit de mesthoop en hem te bekeren tot het geloof van Zijn gezegende Zoon Jezus Christus. Bunyan begon zijn Pilgrim's Progress te schrijven reeds in zijn eerste gevangenisperiode. In 1677

bracht hij opnieuw een half jaar in de gevangenis door (van december 1676 tot juli 1677) vanwege ‘veronachtzaming van bepalingen die de vrijheid van prediken buiten de Anglikaanse Staatskerk beperkten’. In die maanden zal hij zijn boek over de Pelgrimreis hebben voltooid. 23. Het is het lied van een gekooide vogel die Gods lof zingt.

De Christenreis Verscheen in het voorjaar van 1678 bij Nathaniël Ponder te London en veroverde weldra de wereld stormenderhand. Pas in de negentiende eeuw werd aan het boek als litterair kunstwerk rechtgedaan en werd het ook een troostboek voor ontwikkelden. Al in 1682 kwam er een Hollandse vertaling bij de Amsterdamse boekverkoper Johannes Boekholt.

Zijn ontberingen waren echt, vanwege de erbarmelijke toestand van de gevangenissen in die dagen. Aan deze opsluiting werd het persoonlijke verdriet toegevoegd van het gemis van zijn jonge en tweede vrouw en vier kleine kinderen, in het bijzonder zijn kleine blinde dochter. Terwijl hij in de gevangenis zat, werd zijn hart getroost door de twee boeken die hij bij zich had, namelijk de Bijbel en het Boek der Martelaren van John Foxe.

Hoewel hij enkele van zijn vroege boeken schreef tijdens deze lange gevangenschap, schreef hij pas zijn onsterfelijke "Pilgrim's Progress", dat drie jaar later werd gepubliceerd. In een eerder traktaat beschouwde hij de overeenkomst tussen het menselijk leven en een pelgrimstocht, en nu werkte hij dit thema tot in het kleinste detail uit, waarbij hij het landelijke landschap van Engeland gebruikte als achtergrond, de prachtige stad Londen als Vanity Fair, en de heiligen en schurken uit zijn persoonlijke omgeving als de gedefinieerde karakters van zijn allegorie.

De "Pilgrim's Progress" is werkelijk de authentieke kopie van Bunyans eigen geestelijke ervaringen. Hijzelf was de "man gekleed in lompen, met zijn gezicht uit zijn eigen huis, een boek in zijn hand, en een grote last op zijn rug. Nadat hij had ingezien dat Christus zijn Gerechtigheid was, en dat deze niet afhing van "het goede kader van zijn hart" - of, zoals wij zouden moeten zeggen, van zijn gevoelens - "vielen nu inderdaad de ketenen van mijn benen." Hij had gewoond in de Twijfelburcht, de Woestenij der Wanhoop, het Dal der Vernedering en de Schaduw des Doods. Maar bovenal is het een boek van de overwinning. Toen hij eens de deuren verliet van het gerechtsgebouw waar hij zelf verslagen was, schreef hij: "Toen ik door de deuren ging, ...vervulde de vrede van God mijn ziel." Zijn visioen was altijd de Hemelse Stad, met al haar klokken die luidden. Hij vocht voortdurend met Apollyon - vaak gewond, beschaamd en gevallen. Maar uiteindelijk "meer dan overwinnaar door Hem die ons heeft liefgehad."

Zijn boek werd aanvankelijk met veel kritiek ontvangen van zijn puriteinse vrienden, die er slechts een toevoeging in zagen aan de wereldse literatuur van zijn tijd, maar er was toen niet veel te lezen voor puriteinen, en het duurde niet lang voordat het godvruchtig naast hun bijbels werd gelegd en met vreugde en profijt werd doorgenomen. Het duurde misschien twee eeuwen later voordat literaire critici zich begonnen te realiseren dat dit verhaal, zo vol van menselijke werkelijkheid en interesse en zo prachtig gemodelleerd naar het klassieke Engels

van de King James vertaling van de Bijbel, een van de heerlijkheden is van de Engelse literatuur. In zijn latere jaren schreef hij verschillende andere allegorieën, waarvan van één, "The Holy War", is gezegd: "Als de 'Pilgrim's Progress' nooit was geschreven, zou het worden beschouwd als de mooiste allegorie in de taal.".

Bunyans sterven

Twaalf dagen voor zijn dood heeft Bunyan nog gepreekt (19 Augustus 1688). De tekst was Joh. 1:13. Maar zijn reis naar Londen te paard in de stromende regen had hem reeds ernstig ziek gemaakt. Op vrijdag 31 augustus 1688 stierf hij ten huize van de heer Struddock, een kruidenier te Londen. Hij werd zestig jaar oud. Bunyan ligt begraven in Bunhill Fields.

Hoofdstuk XXI - Een Zware Vervolging te Valladolid, in Spanje

[JAAR 1558]

Een zware vervolging van de gelovigen te Valladolid, in Spanje, in het jaar 1558, waar om de belijdenis van het heilige evangelie werden omgebracht:

Dr. Augustinus Casalla, Franciscus de Bevero, mejuffrouw Blaucel de Bevero, mejuffrouw Constance de Bevero, Alphouse Peres, een priester, Christoffel del Campo, Christoffel de Padilla, Antonius Huezuelo, Catharina Boinain, Franciscus Erren, Catharina Ortegue, Isabelle de Strade, Johanna Velasques en een ambachtsman

De Bartholomeus Nacht

Ongeveer een jaar later, op 22 augustus 1572, overleefde De Coligny een moordaanslag in Parijs, die gepleegd werd toen hij van het paleis het Louvre naar zijn huis liep. Woedend dreigden de protestanten harde maatregelen te nemen om zich te wreken als er niet snel recht werd gedaan. Op een besloten raadsvergadering namen de jonge koning Karel IX, zijn moeder, Catharina de' Medici, en enkele edelen het besluit De Coligny uit de weg te ruimen. Om eventuele represailles te voorkomen, gaven zij ook opdracht alle protestanten te vermoorden die naar Parijs waren gekomen om het huwelijk bij te wonen van de protestantse Hendrik van Navarre en Catharina's dochter Margaretha van Valois.

In de nacht van 24 augustus gaven de klokken van de kerk tegenover het Louvre, de Saint-Germain-l'Auxerrois, het signaal voor het begin van het bloedbad. Van 24 tot 29 augustus speelden zich in de straten van Parijs gruwelijke tonelen af. Sommigen zeiden dat het water van de Seine rood kleurde van het bloed van duizenden vermoorde Hugenoten. Andere steden waren getuige van hun eigen bloedbaden. Schattingen van het aantal doden variëren van 10.000 tot 100.000, maar de meesten zijn het eens over een cijfer van minstens 30.000.

„Eén feit, al net zo afschuwelijk als het bloedbad zelf," schreef een historicus, „was de vreugde erover." Toen paus Gregorius XIII hoorde van de slachting, gaf hij opdracht tot een dankplechtigheid en stuurde hij zijn felicitaties naar Catharina de Medici. Ook gaf hij bevel tot het slaan van een speciale medaille ter herinnering aan de moord op de Hugenoten en liet hij het bloedbad vereeuwigen op een schildering met daarop de woorden: „De paus stemt in met de moord op De Coligny".

De historieschrijver N.N. van: De Wrede Vervolgingen en tiranniën gepleegd aan de Gereformeerden in Frankrijk, schrijft in de uitgave van 1686:

… Op dezelfde wijze werd gehandeld tegen de Gereformeerden in andere steden. Er geschiedde een ongehoorde wreedheid tegen hen: hoe ze tere zuigelingen aan het spit staken, bradende als jonge varkentjes; hoe ze worsten maakten van 's mensenoren, klein gehakt;

gestopt in darmen van mannen en vrouwen, gebraden en gegeten en gasten daarop uitgenodigd. Hoe men hen drong mensendrek te eten en hen daarna te vermoorden, enz.

Op de 12e dag na de Parijse moord ontbood de koning een van de Parijs hoofdlieden en vroeg, of er nog Hugenoten waren overgebleven? Hij antwoordde, dat hij de vorige dag er nog 120 in het water had geworpen en evenzoveel voor de aanstaande nacht bewaarde. De koning begon zonder ophouden te lachen. De 9e van de herfstmaand scheen hij van de duivel bezeten te zijn, verschrikkelijk vloekend en lasterend, dat hij de Hugenoten wou doden. Hij wilde bij Gods dood beginnen bij de prins van Condé die men gevangen had bewaard. Zijn gemalin bad hem met gebogen knieën deze daad niet te doen. De koning liet de prins roepen en deed hem de volgende keus: 1ste, óf naar de mis gaan; 2e óf te sterven; 3e of in eeuwige gevangenis te blijven. De prins antwoordde dat hij het eerste nooit zou doen ; de laatste 2 stelde hij in de wil van God en ’s konings behagen. Echter toen de prins zag dat men de gevangenis gereed maakte heeft hij zijn mening veranderd. Zo ook de koning van Navarre.

In Provence werd geen moord gepleegd, door de voorzichtigheid van de Graaf van Tende. Ook in Bourgondië niet. In Auveïgne en Delfinat waren er weinig om ’t leven gekomen. Picardië en Bretagne bleven in rust. Rochelle, Sancerre, Nimes in Languedocq, Montauban in Quercy en enkel andere steden in het Rijk hielden zich standvastig.

Rochelle en Sancerre werden hevig belegerd. Rochelle verdedigde zich dapper en verkreeg vrijheid na verlies van de helft van ’s konings leger, bestaande uit 40.000 á 50.000 koppen.

Sancerre gaf zich over door de honger gedwongen maar maakten een goed verdrag door tussenkomst van Poolse gezanten.

Intussen stierf koning Karel op de 30ste van bloeimaand 1574. Zijn ziekte viel hem zo zwaar en zijn boos geweten plaagde hem zo geweldig, dat hij onder de last bezweek. In de twee weken voor zijn dood verloor hij, die zoveel onschuldig bloed had vergoten, zeer veel bloed uit zijn eigen lichaam. Eindelijk gaf hij de geest in bange vertwijfeling. Hebbend gevoerd een regering, die met verwondering zal gelezen en met verfoeiing zal vervloekt worden zolang de wereld bestaat. (Verkorte weergave)

Binnen twee maanden na de Bartholomeüsnacht begon dus de vierde godsdienstoorlog. Waar zij talrijker waren dan de katholieken, vernietigden zij beelden, crucifixen en altaren in katholieke kerken, en zij doodden zelfs. „God wil dat noch steden noch mensen gespaard worden”, verklaarde Johannes Calvijn, de leider van het Franse protestantisme, in zijn pamflet Déclaration pour maintenir la vraye foy. Het vrede-verdrag, of liever, de beloften van vrede, kwam tot stand door Poolse gezanten; 1573.

Er volgden nog vier godsdienstoorlogen.

De vijfde burgeroorlog begon met de belegering door Roomsgezinde krachten van Rochelle en daarna Languedocq. De Gereformeerden waren genoodzaakt zich te verdedigen. Deze oorlog eindigde in 1576 toen koning Hendrik III een vrede tekende die de Hugenoten overal in Frankrijk volledige vrijheid van aanbidding schonk. De ultrakatholieke stad Parijs kwam uiteindelijk in verzet en verdreef Hendrik III, die men te verzoeningsgezind tegenover de Hugenoten vond. De katholieken installeerden een tegenregering, de katholieke „Sainte Ligue", geleid door Hendrik de Guise.

Ten slotte sloot Hendrik III (katholiek) tijdens de achtste of Drie-Hendriken-Oorlog een verbond met zijn toekomstige opvolger, Hendrik van Navarre (protestant), tegen Hendrik de Guise (katholiek). Hendrik III slaagde erin Hendrik de Guise te laten ombrengen, maar in augustus 1589 werd Hendrik III zelf vermoord door een dominicaner monnik. Zo werd Hendrik van Navarre, die zeventien jaar daarvoor in de Bartholomeüsnacht aan de dood was ontkomen, koning Hendrik IV.

Daar Hendrik IV Hugenoot was, weigerde Parijs zich aan hem te onderwerpen. De katholieke Sainte Ligue organiseerde in het hele land gewapend verzet tegen hem. Hendrik won verscheidene veldslagen, maar toen er een Spaans leger arriveerde om de katholieken bij te staan, besloot hij ten slotte het protestantisme vaarwel te zeggen en tot het katholieke geloof over te gaan. Hij werd op 27 februari 1594 gekroond en hield zijn intocht in Parijs, waar de bevolking, totaal uitgeput door de oorlogen, hem als koning verwelkomde.

Hoofdstuk XXII - Een Verslag van het Leven van John Wesley

Opvoeding legt de basis

Hij wordt geboren in 1703 als het vijftiende kind van negentien kinderen in het gezin Wesley, in het Engelse Epworth. Het is de derde keer dat de naam 'John' wordt gegeven, ter herinnering aan zijn eerder geboren broers die op jonge leeftijd zijn gestorven. Het gezin kent veel verdriet, want dertien van de negentien kinderen sterven jong. Johns vader is predikant, daarin bijgestaan door zijn moeder Susanne die, verontwaardigd over de slappe, morele prediking in de 'Church of England' (de Engelse staatskerk), zelf bijbellezingen houdt aan huis. Iemand zei ooit: „Achter iedere man Gods staat een godvrezende moeder". In het geval van John Wesley is deze uitspraak meer dan waar. Soms wonen meer dan tweehonderd mensen de lezingen bij, dit tot grote frustratie van de kerkleiders. Susanne is een strenge moeder. Elke week neemt zij een uur apart om met elk kind te praten over zijn of haar geestelijke vooruitgang.

Donderdagavond is gereserveerd voor de kleine John. Er wordt op toegezien dat hij elke morgen en avond studeert uit de bijbel. Net als zijn broers en zussen leert hij al op jonge leeftijd de strenge, maar rechtvaardige hand van zijn moeder te vrezen. Ze waakt als een terriër over het geestelijk en lichamelijk welzijn van haar kroost. Het is niet voor niets dat men haar roemt als 'de moeder van het Methodisme', het kerkgenootschap dat uiteindelijk door haar zoon John in het leven wordt geroepen. Dit alles staat in schril contrast met de geestelijke en sociale toestand die in Engeland heerst. Ten tijde van de geboorte van John Wesley, aan het begin van de 18de eeuw, is Engeland een land dat in de Middeleeuwen lijkt te zijn blijven hangen. In 1703 echter wordt het methodisme geboren in de persoon van John Wesley. Hij is Gods man op Gods tijd.

Brand!

9 februari 1709. Paniek breekt uit in de pastorie van Epworth, Engeland. De vlammen slaan al uit het dak en het echtpaar Samuel en Susanne Wesley vluchten met de kinderen het huis uit. De brandweer is inmiddels gearriveerd. In alle consternatie hebben de ouders de zesjarige John vergeten; hij slaapt die nacht op zolder. Angstig staat hij voor het raam van zijn kamertje. Een heldhaftige brandweerman vliegt de brandtrap op en rukt het jongetje weg uit de vlammenzee. Een halve minuut later stort het huis volledig in. De herinnering aan deze gebeurtenis staat diep in het geheugen gegrift van John Wesley, die zichzelf later ziet als 'een brandhout uit het vuur gerukt'. Engeland mag God dankbaar zijn voor de redding van de kleine jongen. In dit artikel staan we stil bij het leven van John Wesley, een man die talloze opwekkingen leidde, veelal in de open lucht, en die de kerk van Engeland en Amerika redde van een troosteloze ondergang.

Na de afronding van zijn studie keert John Wesley terug naar zijn ouders, om opnieuw bij hen te wonen. In 1729 bezoekt John zijn studiestad Oxford echter opnieuw. Zijn broer

Charles heeft hier een soort studentenkring opgericht: the Holy Club. Charles is bekend van de duizenden gezangen die hij heeft geschreven en waarvan ook vele in het Nederlands zijn vertaald. O.m. het klassieke kerstlied 'Hoort de engelen zingen d'eer' en 'Christus is onze Heer verrees, ha-ha-ha-ha-halleluja!'. Hij wordt wel de dichter van de methodistenopwekking genoemd. John wordt lid van deze 'heilige club' en al snel ook verkozen tot voorzitter.

Methodisten

De 'heilige club' is een kleine groep mannen die zich ten doel hebben gesteld om God ernstig te zoeken. Dit doen ze door zich te houden aan allerlei regels en methoden. Ze leggen verantwoording van hun leven af aan elkaar, bezoeken gevangenissen en zorgen voor de armen. Spottend worden de mannen 'methodisten' genoemd, een predikaat dat later wordt tot een soort geuzennaam, want het blijkt uiteindelijk de officiële naam te worden van het kerkgenootschap dat door een aantal van hen wordt opgericht. Naast de gebroeders John en Charles Wesley neemt onder anderen ook George Whitefield deel aan de club. Whitefield hoort eveneens tot de bekendste evangelisten ooit, mede omdat hij de wereldwijde missionaire taak van de Kerk – 'tegen de kerkelijke klippen op' – terugbracht op de agenda van de Kerk. Whitefield was eveneens een belangrijke schakel in het uitbreken van de eerste 'Great awakening' in Amerika. Ondanks de goede bedoelingen van de jongemannen blinkt de club uit in zogeheten 'uitwendige godsdienst', ook wel wetticisme genoemd. Ze houden zich aan allerlei regels, maar kennen niet de zekerheid van geloof.

In 1735 onderneemt Wesley een zendingsreis naar de nieuwe kolonie Georgia op het Amerikaanse vasteland. Zijn doel is de Indianen te vertellen van het evangelie. Op de boot ontmoet Wesley een aantal gezinnen die deel uitmaken van de groep Herrnhutters. Deze christenen, veelal afkomstig van het Tsjechische platteland hebben hun toevlucht gezocht op het landgoed Herrnhut, onder leiding van de Duitse graaf Von Zinzendorf (zie Herstel 108). John Wesley komt onder de indruk van hun rustige geloofsvertrouwen, vooral tijdens een zware storm die hem in doodsnood brengt. Een zekere Spangenberg, ook een Herrnhutter die later de leider van de beweging zal worden als opvolger van Von Zinzendorf, stelt Wesley de vraag of hij gelooft dat Jezus de Verlosser is.

Wesley antwoordt hem dat hij gelooft dat Jezus de verlosser van de wereld is. „Maar"„ vraagt Spangenberg dan, „is Jezus ook jóuw verlosser?'' Wesley moet het antwoord schuldig blijven en komt in een ernstige geloofscrisis terecht. Hoewel Wesley zo'n vijftien uur per dag doorbrengt met gebed, bijbelstudie en het beleggen van samenkomsten, kent hij geen vrede en ziet hij een eventuele vroegtijdige dood als gevolg van de zware stormen onderweg met angst tegemoet. Ook zijn zendingsreis naar de Nieuwe Wereld wordt een mislukking en op de terugreis verzucht hij in zijn dagboek: „Ik ben in Amerika geweest om die indianen te bekeren, maar ach, wie zal mijzelf bekeren? Wie zal mij verlossen van mijn boos, ongelovig hart?"

Wesley's bekering

Teruggekeerd van zijn mislukte zendingsreis naar Amerika blijft Wesley het evangelie prediken, ook al is hij zich ervan bewust dat hij zelf redding nodig heeft. In 1738 ontmoet hij Peter Bohler, opnieuw een Herrnhutter, met wie hij diepe gesprekken voert over zijn geestelijk leven. Bohler moedigt Wesley aan om een ter dood veroordeelde gevangene te bezoeken om hem de weg naar het eeuwige leven te wijzen. Wesley stemt toe en spreekt met de gevangene. Deze komt tot bekering en weet zich verzekerd dat zijn zonden zijn vergeven. Daarnaast is Wesley wekelijks als predikant werkzaam in samenkomsten waarin hij de kerkgangers oproept zich te bekeren van hun zonden.

Het is wonderlijk te zien hoe Wesley mensen oproept tot bekering, maar zelf nog niet op dat punt is gekomen. Totdat de 24ste mei aanbreekt van het jaar 1738. Het is kwart voor negen in de avond. Wesley bezoekt (met tegenzin, zoals hij zelf zegt) een huissamenkomst waar iemand uitleg geeft over Luthers commentaar op de Romeinenbrief. Wesley schrijft in zijn dagboek: „Ik voelde mijn hart op vreemde wijze warm worden. Ik voelde dat ik vertrouwde op Christus, op Christus alleen, voor behoudenis; en een verzekerdheid werd mij gegeven dat Hij mijn zonden had weggenomen, en mij had gered van de wet der zonde en des doods.''

Direct begint Wesley met enorme vurigheid het evangelie van bekering en redding te verkondigen. Het duurt niet lang of de kerkdeuren worden voor zijn neus dichtgeslagen. Zijn boodschap wordt niet getolereerd door de Staatskerk, die van mening is dat een mens automatisch wordt bekeerd bij diens doop als baby. Daarna rest niets anders dan een moreel aanvaardbaar leven te leiden en de kerkdiensten te bezoeken. Maar Wesley schrijft: „Is de genade dan een zaak van zo weinig betekenis, dat wij ze niet eens opmerken wanneer ze in ons leven komt?" Wesley roept mensen op zich te bekeren van hun zonden en beweert – en dat levert hem nog de meeste kritiek op - dat een mens op aarde zeker kan zijn van zijn verlossing. Dat is in de ogen van de dienaren van de kerk een ongehoorde dwaalleer. Zowel voor zijn collega George Whitefield als voor Wesley worden de kerken gesloten, maar zij laten zich hierdoor niet uit het veld slaan. Sterker nog, zij beginnen het evangelie te brengen op de velden en in de heuvels van Engeland. Het zou het begin worden van een wereldwijde bekeringsopwekking zoals de wereld niet meer had beleefd sinds de derde eeuw…

De opwekking breekt uit

Op 1 januari 1739 vindt er een methodistische bijeenkomst plaats, waarbij John Wesley en George Whitefield aanwezig zijn. Omstreeks drie uur in de morgen komt Gods kracht op een machtige wijze over hen, terwijl zij nog in gebed bijeen zijn. Sommigen van hen vallen op de grond en alle aanwezigen ontvangen een aanraking van God die hun leven verandert. Deze gebeurtenis wordt over het algemeen gezien als de start van de opwekking die plaats zou vinden onder Wesley en Whitefield, en die de hele Engelstalige wereld zou ervaren.

In datzelfde voorjaar houdt Whitefield zijn eerste prediking in de open lucht. In eerste instantie vindt Wesley dat maar vreemd. Hij is gewend dat geestelijke zaken worden

behandeld binnen de muren van een degelijk kerkgebouw. Hij laat zich echter ompraten, en op uitnodiging van Whitefield vindt zijn eerste openluchtprediking plaats op een heuvel voor een publiek van zo'n drieduizend mensen. Vermakelijk is het dat één van Wesley's eerste openluchtpreken gaat over Jezus' bergrede (de beroemdste openluchtpreek aller tijden), maar dat hij dan toch nog steeds de eerste schroom van zich moet afschudden. Er zouden nog tienduizenden preken volgen. Als hij wordt geconfronteerd met kritiek van de predikanten die menen dat Wesley werkzaam is onder andermans gemeenteleden, reageert Wesley met de beroemde woorden: „Ik zie de gehele wereld als mijn parochie". Dat blijkt dan ook wel, want het duurt niet lang of de mensen komen met tienduizenden tegelijk af op de preken van Wesley, en het land wordt wakker geschud.

In tegenstelling tot de gangbare mening in de Engelse kerk, verkondigt Wesley dat het offer van Jezus aan het kruis geldt voor alle mensen op aarde, niet slechts voor een aantal 'uitverkorenen'. Daarnaast gelooft hij met stelligheid dat als iemand Gods aanbod van genade aanvaart, hij ervan verzekerd mag zijn eeuwig leven te hebben gevonden. Dit is een ongehoord geluid in deze tijd en de kerkdeuren worden dan ook al snel voor zijn neus dichtgeslagen. Zelfs zijn moeder schrijft enkele brieven aan haar zoon over dit onderwerp. Uiteindelijk wordt zij overtuigd door de volgende woorden van Wesley: „Is dan de genade van zo weinig betekenis dat men haar niet opmerkt wanneer ze een leven binnenkomt?"

Al snel breken op verschillende plaatsen in Engeland opwekkingen uit. Terecht, want de hele Britse kerk is in een diepe slaap gesukkeld. Tegelijk neemt de tegenstand toe. Overal waar Wesley preekt, wordt hij bekogeld met stenen, rotte tomaten en eieren. Als hij verschijnt om ergens te preken zijn er georganiseerde bendes aanwezig die het uitschreeuwen: „Sla hem de hersens is. Sla hem dood. Kruisig hem!" Meermalen is zijn leven in groot gevaar, maar zijn rustige en beleefde manieren zorgen ervoor dat de oproerkraaiers vrij snel hun verzet opgeven. Op andere momenten laten een stel onverlaten wilde stieren los in de menigte.

Bij zijn aankomst in zijn geboorteplaats Epworth wordt hem met geweld de toegang tot de kerk ontzegd. Hij loopt naar het kerkhof waar hij gaat staan op het graf van zijn vader en het evangelie predikt dat zijn vader altijd preekte. De mensen hangen aan zijn lippen. Het gaat gepaard met duizenden radicale bekeringen. Mensen vallen op hun knieën om hun zonden te belijden. De werking van de Heilige Geest is vaak zo sterk dat mensen overal in het publiek neervallen en beginnen te stuiptrekken. In grote benauwdheid roepen de mensen om genade. Wesley schrijft hierover: „Terwijl ik preekte vielen verschillende mensen als dood neer op de grond en onder de overige aanwezigen ontstond een geroep en gehuil van zondaren om de rechtvaardiging door het geloof, zo luid, dat ik er bijna niet bovenuit kon komen. Velen van hen hieven al snel hun hoofd op om uit te breken in dankzegging, ervan verzekerd dat hun zonden hen waren vergeven". De stad Newcastle is een poel van ellende en goddeloosheid als Wesley er voor het eerst komt. Maar na een aantal weken is de stad veranderd in een rustige plaats waar in alle straten gebed en gezang te horen is. Overal waar Wesley komt preken vormt zich een ware volksoploop. Gedurende zijn leven reist hij door heel Engeland en preekt

hij gemiddeld drie keer per dag het evangelie. Zijn prediking wordt vaak ook begeleid door bijzondere wonderen. In zijn dagboek lezen we over verschillende bovennatuurlijke genezingen. Veel vaker echter lezen we dat tijdens Wesley's preken, die noodzakelijkerwijs in de openlucht plaatsvonden, op wonderbaarlijke wijze donderwolken en regenbuien spontaan uit de lucht verdwijnen, om pas weer terug te komen na het laatste 'amen'. De opwekking die zou uitmonden in de stichting van het methodistische kerkgenootschap bereikte honderdduizenden mensen. Het methodisme zou in de loop der jaren uitgroeien tot een kerkgenootschap met vandaag nog steeds miljoenen leden over de hele wereld.

Wesley's huwelijk en meningsverschil met George Whitefield

Eén van de grote worstelingen in Wesley's leven was zijn huwelijk. Ondanks Wesley's geduld met zijn echtgenote was het een afschuwelijk jaloerse vrouw die er, als ware het een doorn in het vlees, voor zorgde dat Wesley's bediening vaak door het slijk werd gehaald. Haar mentale zwakheid liet haar dingen doen die grenzen aan het bizarre. Zo stal ze brieven en geschriften van Wesley's bureau, veranderde de woorden in dwaze leerstellingen en gaf ze over in handen van Wesley's tegenstanders, die er wel raad mee wisten. Ook lichamelijk geweld schuwde ze niet. Wesley zelf, de eeuwige optimist, heeft ooit verklaard dat als hij een vrouw had getrouwd met wie hij werkelijk een liefdevol huwelijk had gehad, dat hij dan in verleiding zou zijn gekomen zijn bediening op te geven voor een huiselijk gezinsleven.

Op een gegeven moment raakt Wesley verzeild in een slepend meningsverschil met zijn oude vriend George Whitefield. Ze zijn het volkomen oneens over de kwestie of er uitverkiezing bestaat of niet. Whitefield meent van wel. Wesley is van mening dat de genade voor ieder mens beschikbaar is, op basis van diens keuze te geloven in het aanbod van genade. Het geschil loopt hoog op in woord en geschrift. Een scheuring is onafwendbaar en vanaf die tijd bestaan er twee verschillende vormen van Methodisme. Ondanks de duidelijke taal blijven de beide mannen beleefd naar elkaar, hoewel de mening wordt gewekt bij het volk dat de mannen elkaar naar het leven staan.

Als op een dag een bevriende collega naar Whitefield toekomt met de vraag of ze Wesley volgens hem zullen ontmoeten in de hemel, antwoordt de wijze man: „Ik meen te geloven van niet." De bezoeker kijkt hem goedkeurend aan, totdat Whitefield, iets strenger nu, eraan toevoegt: „Ik vrees dat als wij in de hemel komen dat we Wesley daar niet zullen zien. Hij zal zo dicht bij de troon van God staan, dat we geen glimp van hem zullen kunnen opvangen." Dat de beide mannen ondanks hun meningsverschil in groot respect met elkaar omgaan blijkt wel uit het feit dat Wesley de afscheidspreek verzorgt tijdens de begrafenisdienst van Whitefield die in 1770 het leven laat na een kort maar vruchtbaar leven.

Het geheim van Wesley's succes en zijn laatste dagen

Kerkhistorici hebben gezocht naar een oorzaak voor de enorme aantallen mensen die in zijn tijd reageerden op zijn prediking, en ook de tallozen die zich vandaag nog steeds verbonden weten met de boodschap van John Wesley. Eén van de meest bijzondere aspecten

die daarbij aan het licht zijn gekomen, is het feit dat John Wesley zich in zijn tijd hoofdzakelijk richt op de arbeiders en de lagere klassen van de maatschappij. In het fameuze jaar 1517 ontvlamt de Reformatie vanuit Luthers 95 stellingen aan de slotkapel te Wittenberg en verspreidt zich over Europa. Anders dan op het vasteland, wordt deze immense kerkelijke verandering in Engeland echter voornamelijk omarmd door de middenklasse, terwijl de lagere klassen veelal onkundig blijven van de genade en de rechtvaardiging door geloof. John Wesley verandert dit. Hij brengt Gods boodschap van verlossing en vergeving terug naar de straat, in de open lucht, waar alle mensen hem horen en zijn woorden diep tot zich laten doordringen. Tevens zet hij zich onvermoeibaar in voor mensen in nood. Hij sticht weeshuizen, richt talloze organisaties op die belast worden met permanente zorg voor de armen in een bepaalde stad of plaats, en hij bezoekt gevangenen en zieken waar en wanneer hij maar kan. Daarnaast ondersteunt hij allerlei goede zaken, zoals de uiteindelijk succesvolle poging van William Wilberforce om de slavernij in Engeland een halt toe te roepen.

Wesley is ook bijzonder begaan met kinderen. Hij betrekt ze ten volle bij de prediking van het evangelie en richt overal waar hij komt zondagscholen op, waar kinderen worden onderwezen in de methodistische principes. Eén van de meest aansprekende gebeurtenissen uit zijn leven vindt plaats in één van de kindersamenkomsten, waar altijd kinderen komen van verschillende achtergronden en milieus. Arme kinderen komen meestal op blote voeten, hetgeen aanleiding was voor de anderen om hen te plagen en te bespotten. Als Wesley dit hoort, spoedt hij zich op blote voeten naar de samenkomst om te preken over Jezus. De kinderen zijn vanzelfsprekend diep onder de indruk, en het geplaag verdwijnt voorgoed.

Wesley's lichaam blijft lang sterk. Tot ver in de tachtig blijft hij het evangelie preken. Toch overvalt hem een ernstige ziekte die hem aan de rand van het graf brengt. Ervan overtuigd dat hij zal sterven, verzucht hij: „Ik heb liggen nadenken over mijn leven. Tussen vijftig en zestig jaar ben ik reizend en trekkend geweest, trachtend op mijn armzalige manier een weinig goed te doen aan mijn medeschepselen; nu is het waarschijnlijk dat er nog slechts weinig schreden tussen mij en de dood zijn, en waarop vertrouw ik nu voor mijn zaligheid? Ik kan niets vinden in mijn doen of lijden, dat het aanzien kan verdragen. Ik ben de voornaamste der zondaars, maar Jezus stierf voor mij: dit is het enige waarop ik pleit." Wesley herstelt alsnog en krijgt nog acht levensjaren toegevoegd, waarin hij weer volop onderweg is voor het evangelie. Hij is in deze jaren een graag geziene gast in paleizen en regeringsgebouwen en men behandelt de oude Wesley met het grootste respect. Hij stierf in 1791 na een lang leven van onvermoeibare arbeid en onbaatzuchtige dienstbaarheid. Zijn vurige geest en hartelijke broederschap leven nog voort in het kerkgenootschap dat zijn naam draagt.

Hoofdstuk XXIII - De Franse Revolutie van 1789 en haar vervolgingen

Het doel van degenen die de hoofdrolspelers waren in het ontstaan van de oorzaken van de Franse Revolutie, was het uitwissen van de Christelijke religie. Voltaire, de leider in deze kruistocht tegen de religie,[490] pochte dat hij met één hand zou neerhalen wat twaalf Apostelen hadden gebouwd." Het motto op de zegel van zijn brieven was, "Verpletter de ellendeling," met verwijzing naar Jezus Christus en het systeem van religie dat hij verkondigde. Om zijn doel te bereiken schreef en publiceerde Voltaire een grote verscheidenheid aan atheïstische traktaten, die de meest verdorven sentimenten en de meest godslasterlijke aanvallen op de religie van de Bijbel bevatten. Ontelbare exemplaren van deze traktaten werden gedrukt en rijkelijk verspreid in Frankrijk en andere landen. Omdat de tijdschriften aangepast waren aan de capaciteit van alle klassen van personen - werden ze gretig gezocht en met gretigheid gelezen.

De doctrines ondermijnden elk principe van moraliteit en religie. Men brak volledig het eeuwige onderscheid af tussen deugd en ondeugd. Het huwelijk werd belachelijk gemaakt - gehoorzaamheid aan de ouders werd behandeld als de meest abjecte slavernij - onderwerping aan de burgerlijke overheid als het meest weerzinwekkende despotisme - en de erkenning van een God als de hoogste graad van dwaasheid en absurditeit. Tijdens de Franse Revolutie van 1789, diep doordrenkt van dergelijke gevoelens, was de populaire geest in Frankrijk goed voorbereid op alle wreedheden die volgden. Het publieke geweten was zo geperverteerd dat men de taferelen van verraad, wreedheid en bloedvergieten met onverschilligheid bekeek, en soms wekten ze het meest ongebreidelde applaus van de toeschouwers op. Het Franse karakter was zo veranderd door de verspreiding van ongelovige en atheïstische meningen, "van een van de meest luchthartige en goedgehumeurde naties," zegt Scott. "Vanaf het begin van de revolutie leken de Fransen bezield, niet alleen met de moed, maar met de razende razernij van wilde beesten."

Toen de Bastille bestormd werd, "werden Fouton en Berthier, twee individuen die beschouwd werden als vijanden van het volk, ter dood gebracht, met omstandigheden van wreedheid en belediging die alleen passend waren bij de brandstapel van een indianenkampement; en in navolging van letterlijke kannibalen. Het waren mannen, of beter gezegd monsters, die niet alleen de ledematen van hun slachtoffers verscheurden, maar ook hun harten opaten en hun bloed dronken."

Croly houdt in zijn nieuwe interpretatie van de Apocalyps de volgende taal aan.

De voornaamste oorzaak van de Franse Revolutie was de verbanning van het protestantisme. Het fatsoen van de zeden had de vrijzinnigheid van de hogere ordes

grotendeels beperkt; de geleerdheid had de Roomse kerkelijken tot soortgelijke arbeid gedwongen; en terwijl het christendom een beroep kon doen op zo'n kerk in Frankrijk, werd de vooruitgang van de ongelovige schrijvers beperkt door het levende bewijs van de zuiverheid, vredelievendheid en wijsheid van het evangelie. Het is zelfs niet zonder goedkeuring van de Schrift en de geschiedenis om te denken dat de aanwezigheid van zo'n groep dienaren van God een goddelijke bescherming was voor hun land.

Maar de val van de Kerk werd gevolgd door de meest tastbare, onmiddellijke en onheilspellende verandering. De grote namen van het Roomse priesterschap, de energieke literatuur van Bossnett, de majestueuze oratorium van Massillon,[491] de pathetische en klassieke elegantie van Fenelon, de mildste van alle enthousiastelingen; een kaliber van mannen die uittorenden boven het genie van hun land en van hun religie; stierven zonder opvolger. In het begin van de 18e eeuw was de meest losbandige man in Frankrijk een katholieke priester, de kardinaal Dubois, en minister-president van de meest losbandige prins in Europa, de regent Orléans. Het land werd geteisterd door bittere persoonlijke twisten tussen jezuïeten en jansenisten, die zelfs tot wederzijdse vervolging vochten over conflictpunten die boven of onder het menselijk intellect lagen. Een derde partij stond erbij, ongezien, af en toe stimulerend, maar beide even minachtend, een potentiële duivel die spotte met de blinde ijver en ellendige woede die zijn onvermoede wil deed: Rome, dat zich beroemt op haar vrijheid van schisma's en de 18e eeuw van haar bladzijde wist.

De Franse geest, subtiel, satirisch en verrukt om zelfs ernstige zaken belachelijk te maken, was enorm geboeid door de ware burleske van deze geschillen, de kinderachtige virulentie, de extravagante pretenties en de nog meer extravagante bedriegerijen die werden verzonnen om de concurrerende superioriteit in absurditeit te ondersteunen. De visioenen van de halfgekke nonnen en broeders; de Convulsionarissen; de wonderen bij het graf van de Abbe Paris, overtredingen van het gezond verstand van de mens, nauwelijks voorstelbaar voor ons als ze niet onder onze ogen waren vernieuwd door het pauselijke systeem. Heel Frankrijk barstte in lachen uit.

Te midden van deze storm van minachting stond een buitengewoon man op, Voltaire, om het naar de publieke ondergang te leiden en te verdiepen; een persoonlijke losbandige; in het bezit van een grote verscheidenheid aan die oppervlakkige kennis die belang geeft aan dwaasheid. Hij streefde koortsachtig naar populariteit, die hij koste wat het kost opeiste; en hij was rijk genoeg om hem te verlossen van de noodzaak van enige arbeid behalve die van nationale ondergang. Hij had slechts een inferieure en moeizame rang in alle maniëristische oefeningen van de geest, in wetenschap, poëzie en filosofie; hij was de prins der minachters. De splenetische aangenaamheid die de vermoeide smaak van het hoge leven stimuleert; het gebrek aan cultuur dat half verborgen de losbollen boeit, zonder hun zwakke decorum aan te tasten; en de gemakkelijke schittering die alle kleuren werpt die het wil op de donkere kenmerken van zijn doel - deze kenmerken maakten Voltaire tot het genie van Frankrijk. Maar onder dit gladde en sprankelende oppervlak, dat als ijs al het licht weerkaatste dat erop werd

geworpen, bevond zich een donkere, peilloze diepte van kwaadaardigheid. Hij haatte de regering, hij haatte de moraal, hij haatte de mens, hij haatte de religie. Soms barstte hij uit in uitroepen van woede en waanzinnige razernij tegen alles wat geëerd, best en heilig was. Zijn stem klonk minder dan menselijke lippen dan de echo's van de laatste plaats van doodsangst en wanhoop.

Een stam die zijn opvolging waardig was, prachtig, ambitieus en kwaadaardig, volgde; elk met een levendige literaire bijdrage, een krachtig en populair werk, een nieuwe despotische verbranding in die machtige mijn waarop de troon van Frankrijk in dunne en fatale zekerheid stond. Rousseau, de meest gepassioneerde van alle romantici, de grote verdorvene van de vrouwelijke geest. Buffon, een verheven en schitterende speculant, die de hele menigte van de kleine filosofen verblindde en het credo [492] van het materialisme vastlegde. Moutesquieu, eminent vanwege zijn kennis en scherpzinnigheid in zijn "De Geest der Wetten", die alle instellingen van zijn land verachtte; en in zijn "Perzische Brieven", die met dezelfde klap haar zeden onderuit haalde. D'Alembert, de eerste wiskundige van zijn tijd, een welsprekend schrijver, de verklaarde leerling van Voltaire en, door zijn aanstelling als secretaris in de Franse academie, gewapend met alle faciliteiten voor het verspreiden van de meningen van zijn meester. En Diderot, de projector en hoofdleider van de Encyclopedie, een werk dat terecht de bewondering van Europa opwekte door de nieuwigheid en pracht van zijn ontwerp en door de uitgebreide en solide omvang van zijn kennis; maar in zijn principes volkomen slecht; een gecondenseerde versie van alle verraad van de school van anarchie, de lex scripta van de Revolutie.

Al deze mannen waren openlijke ongelovigen; en hun aanvallen op de religie, zoals zij die voor zich zagen, wekten de Gallicaanse Kerk op. Maar de oorlog was totaal ongelijk. Het priesterschap kwam gewapend met de verouderde en logge wapens van oude controverses, vergeten tradities en uitgeputte legenden. Ze konden hen alleen met de Bijbel overwinnen; ze bestreden hen alleen met het brevier. De geschiedenissen van de heiligen en de wonderen van afbeeldingen vormden vers voer voor de meest overweldigende hoon. De Bijbel zelf, die het pauselijke systeem altijd heeft proberen af te sluiten, deed mee aan de strijd; hij werd zonder weerstand gebruikt tegen het priesterschap. Ze werden minachtend gevraagd in welk deel van het heilige boek ze de verering van de Maagd, de Heiligen of de Hostie hadden gevonden? Waar was het privilege dat het Heiligdom verleende door toedoen van de paus? Waar was het verbod op het algemene gebruik van de Schrift door iedereen die een ziel had die gered moest worden? Waar was de openbaring van het vagevuur, waaruit een monnik en een mis een zondaar konden halen? Waar was het bevel om mensen op te sluiten, te martelen en te doden voor hun meningsverschil met een Italiaanse priester en het college van kardinalen?

Op deze formidabele vragen antwoordden de geestelijken met fragmenten uit de vaders, boze toespraken en meer legenden over nog meer wonderen. Ze probeerden de edelen en het hof op te roepen tot een kruistocht. Maar de edelen behoorden al tot de ijverigste, zij het geheime, bekeerlingen van de Encyclopedie; en de zachtmoedige geest van de vorst liet zich

niet tot een burgeroorlog aanzetten. De dreiging van geweld zette de minachting alleen maar aan tot wraak. De bevolking van Parijs, zoals alle menigten losbandig, rusteloos en wispelturig, maar bovenal geïnteresseerd in publieke zaken, was niet verwaarloosd door de diepdenkende uitvinders van de revolutie, die in de ruzie van de pen hetzelfde zagen als de groeiende strijd van het zwaard. De Fronde was niet ver van de revolutionaire geest; de barrièredagen van Parijs; de gemeenteraad die in 1648 oorlog had gevoerd tegen de regering; het maffia-leger dat had gevochten en die regering angst had aangejaagd tot onderworpen vergevingsgezindheid; waren de sterke herinneringen waarop de anarchisten van 1793 hun verleiding baseerden. De eeuwige spot met het nationale geloof herleefde onder hen. De bevolking van de provincies, wier godsdienst in hun rozenkrans lag, werd met soortgelijke middelen voorbereid op rebellie en de verschrikkelijke en noodlottige bezoeking van Frankrijk begon.[493]

Na vele taferelen te hebben meegemaakt waarvan de geest zich met afkeer en walging afwendt, begon het Terreurbewind. Voorafgaand aan deze gebeurtenis waren er echter vreselijke rellen en wanordelijkheden geweest in Parijs. De Zwitserse Garde was in stukken gehakt; de koning en zijn koninklijke familie zaten gevangen. De priesters waren bijna allemaal omgekomen of verbannen uit Frankrijk. De nationale vergadering was verdeeld in wanhopige facties, die vaak hun wapens tegen elkaar richtten. Als één partij zegevierde, volgde de verbanning, werd de guillotine in stelling gebracht en vloeide het bloed in stortvloeden. De grofste onreligie heerste ook. Leiders van de atheïstische menigte strekten hun armen uit naar de hemel en daagden een God uit, als die bestond, om zijn beledigde majesteit te rechtvaardigen en hen te verpletteren met zijn bliksemschichten. Boven de ingang van hun begraafplaatsen stond deze inscriptie: "De dood is een eeuwige slaap. Mannen die anders durfden te denken dan de heersende factie, werden onmiddellijk geëxecuteerd, waarbij vaak de spot werd gedreven met alle vormen van gerechtigheid. De meest woeste van de bloedige facties waren de Jacobijnen, zo genoemd naar hun plaats van samenkomst. De leiders van deze partij waren Danton, Robespierre en Marat. Ze worden zo beschreven door Scott in zijn leven van Napoleon.

Drie mannen van terreur, wier namen nog lang zullen voortleven, ongeëvenaard in de geschiedenis door die van gelijkaardige onverlaten. Deze mannen hadden nu de ongeëvenaarde leiding van de Jakobijnen en werden het Driemanschap genoemd.

Danton verdient het om als eerste genoemd te worden, omdat hij door zijn collega's werd geëvenaard in talent en durf. Hij was een man van gigantische afmetingen en had een donderstem. Zijn gelaat leek op dat van een Ogre, met de schouders van een Hercules. Hij was net zo dol op het plezier van ondeugd als op het beoefenen van wreedheid. Er werd gezegd dat er momenten waren waarop hij vermenselijkt werd te midden van zijn losbandigheid, lachte om de schrik die zijn woedende declamatie opwekte en veilig benaderd kon worden als de maalstroom bij de kentering van het getij. Zijn extravagantie was gevaarlijk voor zijn populariteit, want de bevolking is jaloers op buitensporige uitgaven en op de promotie van

bevoorrechte mannen naar posities die te hoog zijn voor hun eigen graad. En ze zijn altijd bereid om beschuldigingen van gesjoemel te geloven, vooral als ze worden geuit tegen publieke figuren.

Robespierre had dit voordeel ten opzichte van Danton: hij leek niet op zoek te zijn naar rijkdom, noch om op te potten, noch om uit te geven, maar leefde in strikte en zuinige teruggetrokkenheid, om de naam van de Onomkoopbare, waarmee hij door zijn aanhangers werd geëerd, te rechtvaardigen. Het lijkt erop dat hij weinig talent bezat, behalve een diep fonds aan hypocrisie, aanzienlijke krachten op het gebied van drogredenen en een koude, overdreven manier van redeneren, die net zo vreemd was aan de goede smaak als de maatregelen die hij aanbeval aan de gewone mensheid. Het leek wonderbaarlijk dat zelfs het borrelen en koken van de revolutionaire ketel een ding dat zo jammerlijk geen aanspraak kon maken op publieke roem, van de bodem naar boven had laten komen en lang aan de oppervlakte had gehouden. Maar Robespierre moest zich opdringen aan de geesten van het volk en hij wist hoe hij ze moest misleiden door zijn vleierij aan te passen aan hun hartstochten en verstandsverbijstering, en door sluwheid en huichelarij. Helaas wegen deze kwaliteiten zwaarder bij de menigte[494] dan de woorden van welsprekendheid of de argumenten van wijsheid. Het volk luisterde als naar hun Cicero, toen hij zijn apostrofs liet horen van "Pauvre Peuple, Peuple verteueux!" en haastte zich om alles uit te voeren wat werd aanbevolen door zulke honingzoete zinnen, hoewel bedacht door de slechtste mensen voor de slechtste en meest onmenselijke doeleinden.

IJdelheid was Robespierre's voornaamste passie, en hoewel zijn gelaat het beeld was van zijn geest, was hij zelfs ijdel over zijn persoonlijke verschijning en nam hij nooit de uiterlijke gewoonten aan van een Franse republikein tijdens de Revolutie. Onder zijn mede-Jacobijnen onderscheidde hij zich door de zorgvuldigheid waarmee zijn haar was gekapt en gepoederd; en de zorgvuldige netheid van zijn kleding, die zo mogelijk een tegenwicht vormde voor de vulgariteit van zijn persoon. Zijn appartementen, hoewel klein, waren elegant, en ijdelheid had ze gevuld met voorstellingen van de bewoner. Het schilderij van Robespierre hing uiteindelijk op de ene plaats, zijn miniatuur op een andere, zijn buste bezette een nis, en op de tafel werden een paar medaillons geplaatst waarop zijn hoofd in profiel te zien was. Zijn huiselijke omgeving wijst op een ijdelheid die van het koudste en meest egoïstische karakter is, want hij is iemand die verwaarlozing als belediging beschouwt en hulde slechts als eerbetoon ontvangt; dus, terwijl hij lof ontvangt zonder dankbaarheid, onthoudt hij het met het risico van dodelijke haat.

Zelfliefde van dit gevaarlijke karakter is nauw verbonden met afgunst. Robespierre was een van de meest afgunstige en wraakzuchtige mannen die ooit heeft geleefd. Hij stond er nooit om bekend dat hij enige tegenstand, belediging of zelfs rivaliteit vergaf; en om op zo'n manier gemarkeerd te worden in zijn tabletten was een zekere, hoewel misschien niet onmiddellijke doodstraf. Danton was een held, vergeleken met deze koude, berekenende, kruiperige onverlaat; want zijn passies, hoewel overdreven, hadden tenminste een vleugje

menselijkheid. Zijn brute wreedheid werd ondersteund door brute moed. Robespierre was echter een lafaard, die doodvonnissen ondertekende met een hand die trilde, terwijl zijn hart onverbiddelijk was. Hij bezat geen hartstochten die zijn misdaden ten laste konden worden gelegd; ze werden in koelen bloede en na rijp beraad gepleegd.

Marat, de derde van dit duivelse driemanschap, had de aandacht getrokken van de lagere rangen door het geweld van zijn sentimenten in het dagboek dat hij vanaf het begin van de revolutie bijhield, volgens zulke principes dat het de leiding nam in het bevorderen van de opeenvolgende veranderingen. Zijn politieke aansporingen begonnen en eindigden als het gehuil van een bloedhond die op moord uit was; of, als een wolf een dagboek had kunnen schrijven, dan had de uitgemergelde en uitgehongerde stakker niet gretiger kunnen plunderen voor een slachtpartij. Het was bloed waar Marat constant om vroeg, niet in druppels uit de borst van een individu, niet in nietige stromen uit de slachting van families, maar bloed in de overvloed van een oceaan. Zijn gebruikelijke berekening van de hoofden die hij eiste bedroeg tweehonderdzestigduizend; en hoewel hij het soms tot driehonderdduizend verhoogde, daalde het nooit onder het lagere getal. Het is te hopen, en voor de eer van de menselijke natuur zijn we geneigd te geloven, dat er een vleugje waanzin zat in deze onnatuurlijke vorm van wreedheid. En de wilde en smerige gelaatstrekken van de ellendeling schijnen te wijzen op een zekere mate van geestvervreemding.[495] Marat was, net als Robespierre, een lafaard. Herhaaldelijk aan de kaak gesteld in de Assemblee, sloop hij weg in plaats van zich te verdedigen, en verschool zich in een obscure schuilplaats of kelder, tussen zijn moordenaars, totdat er een storm opstak en men, als een vogel met een slecht voorteken, zijn gehuil des doods weer hoorde. Dat was het vreemde en fatale triumviraat, waarin dezelfde mate van kannibale wreedheid bestond onder verschillende aspecten. Danton moordde om zijn woede te botvieren; Robespierre om zijn gekrenkte ijdelheid te wreken, of om een rivaal uit de weg te ruimen die hij benijdde! Marat, door dezelfde instinctieve liefde voor bloed, die een wolf ertoe aanzet zijn kuddes te blijven plunderen lang nadat zijn honger gestild is.

Deze monsters regeerden een tijdlang over Frankrijk met de meest despotische heerschappij. De meest bloeddorstige wetten werden uitgevaardigd en het meest waakzame systeem van politie werd gehandhaafd. Spionnen en informanten werden ingezet en elk geroezemoes en elke uiting die ongunstig was voor de heersende machten werd gevolgd door de doodstraf en de onmiddellijke executie ervan.

"Mannen," zegt Scott, "lezen Livy om te ontdekken welke mate van privé-misdaad begaan kan worden onder het masker van publieke deugdzaamheid. De daad van de jongere Brutus diende iedere man als excuus om een vriend of beschermheer, wiens patriottisme misschien niet van dezelfde vurigheid was als in die tijd, te ruïneren en te doden. Onder het voorbeeld van de oudere Brutus werden de naaste bloedverwanten herhaaldelijk opgegeven en gebogen voor de felheid van partijijver - een ijver die maar al te vaak werd aangenomen voor de meest schandelijke en zelfzuchtige doeleinden. Zoals sommige fanatici van weleer het Oude Testament bestudeerden om voorbeelden te vinden van misdaden om die te

rechtvaardigen waartoe ze zelf verleid werden, zo lazen ook de republikeinen van Frankrijk ~ [we bedoelen de wanhopige en schandelijke dwepers van de revolutie] de geschiedenis om hun openbare en privé-misdaden te rechtvaardigen door klassieke voorbeelden.

Informanten, die plagen van een staat, werden aangemoedigd in een mate die nauwelijks bekend was in het oude Rome in de tijd van de keizers, hoewel Tacitus zijn donderslagen tegen hen heeft geslingerd als het gif en de plaag van zijn tijd. De plicht om zulke informatie te verzamelen werd zonder blikken of blozen als onmisbaar aangeprezen. Omdat de veiligheid van de republiek de belangrijkste taak van elke burger was, moest hij niet aarzelen om, zoals dat genoemd werd, iedereen aan te klagen die met hem verbonden was of was, de vriend van zijn raadgevers of de vrouw van zijn boezem, op voorwaarde dat hij reden had om het toegewijde individu te verdenken van de misdaad van incivisme, een misdaad die des te mysterieuzer was omdat niemand precies wist wat het was.

Op deze plaats zullen we enkele taferelen beschrijven die zich in deze vreselijke periode in Frankrijk afspeelden. Om de triomf compleet te maken, besloten de leiders van de Jakobijnen tot een algemene slachting onder alle vrienden van de ongelukkige koning Lodewijk en de grondwet in het koninkrijk. Daartoe werden verdachten van alle rangen en standen in de gevangenissen en kerkers opgesloten en op 2 september 1792 begon het dodenwerk.[496]

Bloedbad van gevangenen.

Het aantal personen in de verschillende gevangenissen van Parijs was door de arrestaties en huisbezoeken na 10 augustus gestegen tot ongeveer achtduizend personen. Het doel van dit duivelse plan was om het grootste deel van deze gevangenen te vernietigen onder één algemeen moordsysteem, niet uit te voeren door de plotselinge en woedende impuls van een gewapende menigte, maar met een zekere mate van koelbloedigheid en weloverwogen onderzoek. Een troep gewapende bandieten, deels Marsellois en deels gekozen schurken van de Fauxbourgs, begaf zich naar de verschillende gevangenissen, waar ze ofwel hun doorgang forceerden, ofwel werden toegelaten door de cipiers, van wie de meesten op de hoogte waren gesteld van wat er moest gebeuren, hoewel sommige van deze gestaalde ambtenaren zich zelfs inspanden om degenen onder hun hoede te redden. Er werd een revolutionair tribunaal gevormd onder de gewapende misdadigers zelf, die de registers van de gevangenis onderzochten en de gevangenen individueel opriepen om de vorm van een proces te ondergaan. Als de rechters, zoals bijna altijd het geval was, de doodstraf uitspraken, werd hun straf, om de wilde pogingen van wanhopige mannen te voorkomen, uitgedrukt in de woorden: "Geef de gevangene de vrijheid".

Het slachtoffer werd dan de straat of de binnenplaats op geduwd; hij werd afgevoerd door mannen en vrouwen die, met opgestroopte mouwen, armen elleboogdiep in het bloed geverfd, handen die bijlen, pieken en sabels vasthielden, de beulen van het vonnis waren. Door de manier waarop ze hun ambt vervulden op de levende personen en de verminkte

lichamen van de doden, bleek dat ze deze positie net zo goed bekleedden uit plezier als uit liefde voor smerige lucre (geld). Ze wisselden vaak van plaats; de rechters voerden de taak van de beulen uit en de beulen, met stinkende handen, zaten soms op hun beurt als rechters. Maillard, een schurk waarvan beweerd werd dat hij zich had onderscheiden bij het beleg van de Bastille, maar die beter bekend was door zijn heldendaden tijdens de mars naar Versailles, zat deze korte en bloeddorstige onderzoeken voor. Zijn metgezellen waren personen van hetzelfde kaliber. Toch waren er gelegenheden waarbij ze een kortstondig sprankje menselijkheid toonden. Het is belangrijk om op te merken dat stoutmoedigheid meer invloed op hen had dan een beroep op barmhartigheid of medelijden.

Af en toe werd een royalist ongedeerd ontslagen, terwijl de constitutionalisten zeker werden afgeslacht. Een ander eigenaardig trekje is dat twee van de schurken die aangesteld waren om een van deze beoogde slachtoffers in veiligheid thuis te brengen, alsof ze vrijgesproken waren, erop stonden dat hij zijn familie zou ontmoeten. Ze leken te delen in de opwinding van het moment en bij het afscheid schudden ze de hand van hun overleden gevangene, terwijl de hunne bedekt was met de ingewanden van zijn vrienden en net was opgeheven om de zijne af te werpen. Weinig en kort waren deze tekenen van berusting. Over het algemeen was de gevangene ten dode opgeschreven en die straf werd onmiddellijk vervuld.

Intussen zaten de gevangenen opgesloten in hun kerkers als vee in een gammele stal. In veel gevallen konden ze vanuit de ramen het lot van hun kameraden aanschouwen, hun geschreeuw horen en hun strijd aanschouwen. Ze leerden van het gruwelijke tafereel hoe ze hun eigen naderende lot het beste tegemoet konden treden. Ze merkten op, volgens St. Meard, die in zijn welbekende Agony of Thirty-Six Hours het verslag heeft gegeven van dit angstaanjagende tafereel, dat degenen die de slagen van de beulen onderschepten door hun handen omhoog te houden, langdurige kwellingen ondergingen, terwijl degenen die geen blijk gaven van strijd, gemakkelijker werden afgemaakt. Ze moedigden elkaar aan om zich aan hun lot te onderwerpen, op de manier die hun lijden het minst zou verlengen.

Veel dames, vooral die van het hof, werden op deze manier vermoord. De Prinses van Lamballe, wiens enige misdaad haar vriendschap met Koningin Marie Antoinette schijnt te zijn geweest, werd letterlijk in stukken gehakt en haar onthoofde hoofd en dat van anderen werd op spiesen door de metropool geparadeerd. Het werd naar de tempel gebracht op dat vervloekte wapen, de gelaatstrekken nog mooi in de dood en de lange blonde krullen van het haar zwevend rond de speer. De moordenaars drongen erop aan dat de koning en koningin naar het raam moesten komen om deze vreselijke trofee te bekijken. De gemeenteambtenaren die over de koninklijke gevangenen waakten, hadden niet alleen moeite om hen te redden van deze afschuwelijke onmenselijkheid, maar ook om te voorkomen dat hun gevangenis geforceerd zou worden. Drie gekleurde linten werden over de straat gespannen. Deze fragiele barrière was voldoende om aan te geven dat de Tempel onder de bescherming van de natie stond. We lezen niet dat ze de doeltreffendheid van de driekleurige linten bewezen voor de

bescherming van een van de andere gevangenen. Ongetwijfeld hadden de beulen hun instructies waar en wanneer ze moesten worden gerespecteerd.

De geestelijken, die de grondwettelijke eed uit vrome overwegingen hadden verworpen, waren tijdens het bloedbad het bijzondere voorwerp van belediging en wreedheid. Hun gedrag kwam overeen met hun religieuze en gewetensvolle belijdenissen. Ze biechtten aan elkaar, of ontvingen de biecht van hun leken metgezellen in tegenspoed, en moedigden hen aan om het noodlottige uur te doorstaan, met evenveel rust als wanneer ze niet hadden moeten delen in de bitterheid ervan. Als protestanten kunnen we de doctrines die de gevestigde geestelijkheid van een land afhankelijk maken van de soevereine paus, de vorst van een vreemde staat, niet abstract goedkeuren. Maar deze priesters creëerden niet de wetten waarvoor ze leden; ze gehoorzaamden ze alleen maar. Als mensen en christenen moeten we hen beschouwen als martelaren, die de dood verkozen boven wat zij beschouwden als afvalligheid.

In de korte pauzes van deze afschuwelijke slachting, die vier dagen duurde, aten, dronken en sliepen de rechters en beulen: en ze ontwaakten uit hun slaap of stonden op na hun maaltijd, met nieuwe zin in moord. Er waren aparte plaatsen voor de mannelijke en vrouwelijke moordenaars, want het werk was niet af zonder de tussenkomst van de laatsten. Gevangenis na gevangenis werd geïnvesteerd, betreden, en onder dezelfde snode vorm van handelen. Ze maakten er het toneel van dezelfde onmenselijke slachting. De Jakobijnen hadden erop gerekend de slachting in heel Frankrijk te laten plaatsvinden. Maar het voorbeeld werd niet algemeen gevolgd.[498] Er was, zoals in het geval van Sint Bartholomeus, de enige slachting die qua wreedheid hiermee kan worden vergeleken, de opwinding van een groot kapitaal in een gewelddadige crisis voor nodig om dergelijke gruwelen mogelijk te maken.

De gemeenschap van Parijs was schuldig aan deze gebeurtenis. Ze deden alles wat ze konden om de sfeer van de moord uit te breiden. Hun arrestatiebevel vervoerde bijna zestig personen uit Orléans, waaronder de hertog van Cosse-Brissac, wijlen minister De Lesart en andere koningsgezinden van aanzien, die voor het hooggerechtshof van dat departement verschenen. Een bende huurmoordenaars onderschepte hen, op bevel van de gemeenschap, in Versailles, die samen met hun escorte bijna alle ongelukkigen vermoordden.

Van 2 tot 6 september gingen deze helse misdaden ononderbroken door, verlengd door de acteurs omwille van het dagelijkse loon van een louis elk, openlijk onder hen verdeeld, op bevel van de Commune. Het was ofwel uit een verlangen om zo lang mogelijk door te gaan met zo'n goed beloonde arbeid, of omdat deze wezens een onverzadigbare moordlust hadden gekregen, dat, toen men de gevangenissen van de staatsmisdadigers leeghaalde, de moordenaars de Bicetre aanvielen, een gevangenis waarin gewone delinquenten opgesloten zaten. Deze noodlottige stakkers boden een mate van weerstand die de aanvallers meer kostte dan ze ooit hadden meegemaakt bij hun eigenlijke slachtoffers. Ze waren genoodzaakt op hen te schieten met kanonnen. Op deze manier werden vele honderden ellendige wezens uitgeroeid door ellendelingen die erger waren dan zijzelf.

Er is nooit een exacte berekening gemaakt van het aantal mensen dat tijdens deze vreselijke periode is vermoord; maar van niet meer dan twee- of driehonderd van de gevangenen die voor staatsdelicten waren gearresteerd, was bekend dat ze ontsnapten of werden vrijgelaten en de meest gematigde schatting brengt het aantal doden op twee- of drieduizend, hoewel sommigen het dubbele schatten. Truchod kondigde in de Wetgevende Vergadering aan dat er vierduizend waren omgekomen. Er werd enige moeite gedaan om de levens te redden van degenen die gevangen zaten wegens schulden, van wie het aantal samen met dat van gewone misdadigers de balans zou kunnen opmaken tussen het aantal doden en de achtduizend die gevangen zaten aan het begin van het bloedbad. De lichamen werden op hopen begraven in immense loopgraven die van tevoren waren voorbereid in opdracht van de gemeente Parijs. Maar hun botten zijn sindsdien overgebracht naar de ondergrondse catacomben, die het algemene knekelhuis van de stad vormen. In deze melancholische streken, waar andere overblijfselen van de sterfelijkheid overal tentoongesteld liggen, zijn alleen de overblijfselen van hen die omkwamen in de slachtingen van september afgezonderd van het oog. De grafkelder waarin ze rusten is afgesloten met een scherm van hardsteen, alsof het misdaden betreft die ongeschikt zijn om herinnerd te worden, zelfs in de eigenlijke verblijfplaats van de dood, en die Frankrijk graag in de vergetelheid zou willen laten verdwijnen.

Na dit vreselijke bloedbad eisten de jakobijnen gretig het leven van koning Lodewijk

XVI. Hij werd dan ook berecht door de Conventie en veroordeeld tot de onthoofding.[499]

Dood van Louis XVI. en andere leden van de Koninklijke Familie.

Op 21 januari 1793 werd koning Lodewijk XVI in het openbaar onthoofd in het midden van zijn eigen metropool, op de Place Louis Quinze, opgericht ter nagedachtenis aan zijn grootvader. Voor het kritische oog van de historicus is het mogelijk om veel zwakheid te ontdekken in het gedrag van deze ongelukkige vorst; want hij had noch de vastberadenheid om te vechten voor zijn rechten, noch de kracht om zich met schijnbare onverschilligheid te onderwerpen aan omstandigheden waar weerstand gevaar inhield. Hij onderwierp zich inderdaad, maar zonder goed fatsoen, zodat hij zichzelf alleen maar verdacht maakte van lafheid, zonder krediet te krijgen voor vrijwillige concessie. Maar zijn gedrag bij veel belastende gelegenheden pleitte hem effectief vrij van de beschuldiging van schuchterheid. Ze toonden aan dat zijn onwil om bloed te vergieten, waarmee hij zich bijzonder onderscheidde, voortkwam uit welwillendheid en niet uit verlegenheid.

Op het schavot gedroeg hij zich met de standvastigheid van een nobele geest en het geduld van iemand die zich met de hemel verzoend had. Als een van de weinige trekken van sympathie waarmee zijn lijden werd verzacht. De aanwezigheid van een biechtvader, die de grondwettelijke eed niet had gezworen, was toegestaan aan de onttroonde monarch. Hij die het eervolle maar gevaarlijke ambt op zich nam, was een heer uit de begenadigde familie van

Edgeworth uit Edgeworthstown. De toegewijde ijver waarmee hij zijn laatste plichten aan koning Lodewijk XVI vervulde, was hemzelf fataal geworden. Toen het instrument van de dood neerdaalde, sprak de biechtvader de indrukwekkende woorden uit: "Zoon van Saint Louis, stijg op naar de hemel!".

Er was een testament van koning Lodewijk XVI. gecirculeerd op goede autoriteit, met deze opmerkelijke passage:-"Ik beveel mijn zoon aan, mocht je de pech hebben koning te worden, om te onthouden dat zijn hele vermogen is toe te schrijven aan de dienst van het publiek. Dat hij het geluk van zijn volk moet nastreven door te regeren volgens de wetten, en daarbij alle verwondingen en tegenslagen moet vergeten, en in het bijzonder die welke ik heb opgelopen. Maar terwijl ik hem aanspoor om te regeren onder het gezag van de wetten, kan ik alleen maar toevoegen, dat dit alleen in zijn macht zal zijn, voor zover hij begiftigd zal zijn met gezag om ervoor te zorgen dat recht wordt

gerespecteerd, en onrecht wordt bestraft; en dat zonder een dergelijk gezag, zijn situatie in de regering meer nadelig dan voordelig moet zijn voor de staat."

Om het lot van het illustere slachtoffer van de koninklijke familie niet te vermengen met het algemene verhaal van de slachtoffers van het Terreurbewind, moet men hier de dood vermelden van de rest van dat illustere koninklijke huis, dat voor een tijd een monarchie afsloot die, bestaande uit drie dynastieën, zesenzestig koningen aan Frankrijk had toegekend.

Het is ondenkbaar dat de koningin haar man lang zou overleven. Velen waren geneigd om Marie Antoinette bijna uitsluitend de schuld te geven van de maatregelen die zij als contrarevolutionair beschouwden.[500]

De punten van beschuldiging zijn zo laag en verdorven dat ze in deze regels kunnen worden samengevat. Ze verachtte het om erop te antwoorden, maar deed een beroep op alle moeders tegen de mogelijkheid van de gruwelen die tegen haar werden uitgesproken. Zij, de weduwe van een koning, de zus van een keizer, werd ter dood veroordeeld, in een open tumbril naar de executieplaats gesleept en op 16 oktober 1793 onthoofd. Ze stierf in haar 39e jaar.

De prinses Elizabeth, zus van koning Lodewijk, van wie gezegd zou kunnen worden, in de woorden van Lord Clarendon, dat ze leek op een kapel in het paleis van een koning. Een heiligdom waar niets dan vroomheid en zedelijkheid kan binnentreden, terwijl de doordringende aanwezigheid van zonde heerst. Ledigheid en dwaasheid ontsnapten niet aan het ellendige lot waarin de Jacobijnen de hele familie van koning Lodewijk XVI wilden storten, zelfs niet door een ongevaarlijke houding en een onschuldig karakter. Een deel van de beschuldiging ging ten koste van de eer van haar karakter. Ze werd ervan beschuldigd toegang te hebben verleend tot de appartementen van de Tuillerieën aan enkele van de Nationale wachters, van de afdeling Filles de Saint Thomas. Ze beval dat men de wonden

moest verzorgen die men had opgelopen in een gevecht met de Marsellois, vlak voor 10 augustus. De prinses bekende haar misdaad en het was precies in overeenstemming met haar hele gedrag. Een andere aanklacht luidde de belachelijke beschuldiging dat ze door haarzelf en haar begeleiders gekauwde kogels had uitgedeeld aan de verdedigers van het kasteel van Tuilleries om ze dodelijker te maken. Het was een belachelijk fabeltje, waar geen enkel bewijs voor was. Ze werd onthoofd in mei 1794. Ze kreeg het doodvonnis op dezelfde manier waarop ze haar leven had doorgebracht.

Wij worden moe van het vertellen van deze gruweldaden, zoals anderen dat moeten worden van het lezen ervan. Toch is het niet nutteloos dat mensen de diepte van de verloedering van de menselijke natuur zien; in tegenspraak met elk heilig gevoel, met elk pleidooi van rechtvaardigheid of menselijkheid. De kroonprins hebben we al beschreven als een veelbelovend kind van zeven jaar oud, een leeftijd waarop geen overtreding begaan kon worden en waarvan men geen gevaar kon verwachten. Desondanks werd besloten het onschuldige kind te vernietigen, waarbij gewone moorden daden van barmhartigheid leken.

De ellendige jongen werd toevertrouwd aan de meest hardvochtige schurk die de gemeenschap van Parijs kende. Ze wisten goed waar zulke agenten zich bevonden en kozen hem uit hun bende van Jacobijnen. Deze ellendeling, een schoenmaker genaamd Simon, vroeg aan zijn werkgevers: "Wat moest er met de jonge wolf worden gedaan?"- "Nee?"- "Vergiftigd?"-"Nee."-"Verhongerd tot de dood?"-"Nee." "Wat dan? Men moet van hem af. En dus, door het voortzetten van de meest strenge behandeling door slagen, kou, waken, vasten en misbruik van elke soort, werd zo'n fragiele bloesem al snel verwoest. Hij stierf op 8 juni 1795.

Na deze laatste gruwelijke misdaad kwam er een ontspanning ten gunste van de dochter, en nu het enige kind van dit verdoemde huis. De koninklijke prinses, wier kwaliteiten zelfs haar geboorte en bloed eer aandeden, beleefde[501] vanaf deze periode een verzachtende gevangenschap. Uiteindelijk, op 19 december 1795, kreeg dit laatste overblijfsel van de familie van koning Lodewijk toestemming om haar gevangenis en haar land te verlaten, in ruil voor La Fayette en anderen, die Oostenrijk op die voorwaarde uit gevangenschap bevrijdde. Daarna werd ze de vrouw van haar neef, de hertog van Angouleme, oudste zoon van de regerende monarch van Frankrijk, en verkreeg, door de manier waarop ze zich gedroeg in Bourdeaux in 1815, de hoogste lof voor dapperheid en geestdrift.

Vreselijke scènes in La Vendée.

In La Vendée, een van de departementen van Frankrijk, brak in 1793 een opstand uit tegen de jakobijnse regering.

Meer dan tweehonderd veldslagen en kleine gevechten werden in dit toegewijde land uitgevochten. De revolutionaire koorts was op zijn hoogtepunt. Het bloedvergieten leek een

waar genoegen voor de slachters. Het werd gevarieerd door elke uitvinding die wreedheid kon bedenken om het nieuw elan te geven. De woonplaatsen van de Vendeeërs werden verwoest, hun families onderworpen aan schendingen en slachtpartijen, hun vee gehakt en geslacht, en hun gewassen verbrand en verspild. Eén republikeinse colonne kreeg de naam 'hels' door de gruwelijke wreedheden die ze begingen. In Pilau roosterden ze de vrouwen en kinderen in een hete oven. Men zou nog meer van dergelijke gruwelijkheden kunnen opnoemen, als het hart en de hand er niet voor terugdeinsden. Zonder nog meer bijzondere voorbeelden van gruwelijkheden te noemen, gebruiken we de woorden van een republikeinse ooggetuige om het algemene spektakel van het theater van het publieke conflict uit te drukken.

"Ik heb geen enkele man gezien in de steden St. Hermand, Chantonnay of Herbiers. Alleen een paar vrouwen waren aan het zwaard ontsnapt. Buitenverblijven, huisjes, woningen van welke aard dan ook, waren verbrand. De kuddes en kuddes zwierven verschrikt rond in hun gebruikelijke schuilplaatsen, die nu in puin lagen. Ik werd 's nachts verrast, maar de wankele en sombere vuurzee gaf licht over het land. Aan het geblaat van de doodsbange kuddes en het geloei van het doodsbange vee werden de schorre tonen van de aasgieren toegevoegd, en het geschreeuw van wilde dieren die uit de nissen van het bos kwamen om op de karkassen van de gedode dieren te jagen. Uiteindelijk diende een vuurkolom in de verte, die breder en groter werd naarmate ik dichterbij kwam, mij als baken. Het was de stad Mortagne in vlammen. Toen ik daar aankwam, waren er geen levende wezens te zien, behalve een paar ellendige vrouwen die probeerden om wat overblijfselen van hun eigendommen te redden van de algemene vuurzee."-[Les Memoires d'un Ancien Administrateur des Armees Republicaines].

Scènes in Marseille en Lyon.

Marseille, Toulon en Lyon hadden zich uitgesproken tegen de jakobijnse overheersing. Vergroot door hun handel en maritieme ligging,[502] en, in het geval van Lyon, door hun beheersing van de binnenlandse scheepvaart. De rijke kooplieden en fabrikanten van die steden voorzagen de totale onveiligheid van hun eigendom als gevolg van hun eigen ondergang, in het systeem van willekeurige plundering en moord waarop de regering van de Jakobijnen was gebaseerd. Maar eigendom, waar zij zich zorgen over maakten, had, als de natuurlijke kracht ervan op tijd werd gebruikt, de krachtigste barrière kunnen opwerpen om de revolutie te weerstaan. Maar na een bepaalde periode van uitstel kan het haar hulpeloze slachtoffer worden. Als de rijken te zijner tijd vrijgevig met hun middelen omgaan, hebben ze de macht om mensen uit de lagere standen voor hun zaak te rekruteren en als aanhangers te rekruteren. Maar de rijken zijn egoïstisch; dus als de armere klassen hun superieuren neerslachtig en wanhopig zien, zullen ze geneigd zijn hen te beschouwen als voorwerpen om te plunderen. Maar deze daden van medeleven moeten vroeg gedaan worden, of degenen die de meest actieve verdedigers van eigendom zouden kunnen zijn, zullen samenspannen met degenen die bereid zijn om het te plunderen.

Marseille toonde tegelijkertijd haar goede wil en haar onmacht aan middelen. De uiterste inspanningen van deze welvarende stad, waarvan de revolutionaire bende zoveel had bijgedragen aan de ondergang van de monarchie tijdens de aanval op de Tuilleries, konden slechts een klein en twijfelachtig leger van ongeveer 3.000 man uitrusten. Ze werden erop uitgestuurd om Lyon te ontzetten. Dit onaanzienlijke leger stortte zich in Avignon en werd met het grootste gemak verslagen door de republikeinse generaal Cartaux, een verachtelijk militair en wiens troepen geen enkel "engaillement" van Vendéense scherpschutters zouden hebben doorstaan. Marseille ontving de overwinnaars en boog het hoofd voor de daaropvolgende verschrikkingen die Cartaux, met twee geduchte Jakobijnen, Barras en Ferron, die bloeiende stad aandeden. De stad onderging de gebruikelijke verschrikkingen van de jakobijnse zuivering en werd tijdelijk "de naamloze gemeente" genoemd.

Lyon verzette zich tegen de revolutionairen en verzette zich eervol. Die nobele stad was al enige tijd onderworpen aan de overheersing van Chalier, een van de meest woeste en tegelijkertijd een van de meest extravagante van de Jakobijnen. Hij stond aan het hoofd van een formidabele club, die het waard was om aangesloten te zijn bij de moedermaatschappij en ambitieus was om in haar voetsporen te treden. Hij werd gesteund door een garnizoen van twee revolutionaire regimenten, naast een talrijke artillerie, en een grote hoeveelheid vrijwilligers, ongeveer tienduizend man. Ze vormden wat men een revolutionair leger noemde. Deze Chalier was een afvallige priester, een atheïst en een grondige leerling van de School van Terreur. Hij was procurer (belastingontvanger) van de gemeenschap geweest, en had de rijke burgers een belasting opgelegd, verhoogd van zes tot dertig miljoen livres. Maar zowel bloed als goud was zijn doel. De slachting van een paar priesters en aristocraten die opgesloten zaten in het fort van Pierre-Scixe, was een armzalig offer. Chalier, ambitieus voor meer beslissende daden, zorgde voor een algemene arrestatie van een honderdtal hoofdburgers, die hij voorbestemde als hecatomb meer waardig aan de demon die hij diende.

Dit offer werd voorkomen door de moed van de Lyonnois; een moed die, als ze door de Parijzenaars was overgenomen, de meeste verschrikkingen die de revolutie te schande maakten, had kunnen voorkomen. De voorgenomen slachting was al aangekondigd door Chalier aan de Jacobijnse club. "Driehonderd hoofden," zei hij, "zijn gemarkeerd voor de slacht. Laten we geen tijd verliezen met het grijpen van de leden van de departementale directeurs, de voorzitters en secretarissen van de secties, alle lokale autoriteiten die onze revolutionaire maatregelen tegenwerken. Laten we één pot nat maken van het geheel en ze onmiddellijk aan de guillotine overleveren."

Maar voordat hij zijn dreigement kon uitvoeren, werd de schrik om het hart geslagen. De burgers sloegen de wapens op en belegerden het Hotel de Ville, waar Chalier met zijn revolutionaire troepen een wanhopige en enige tijd succesvolle, maar uiteindelijk vergeefse verdediging voerde. Helaas wisten de Lyonnois niet hoe ze van hun triomf moesten profiteren. Ze waren zich niet voldoende bewust van de aard van de wraak die ze hadden uitgelokt, noch van de noodzaak om de stoutmoedige stap die ze hadden genomen te ondersteunen met

maatregelen die een compromis onmogelijk maakten. Hun verzet tegen het geweld en de wreedheid van de Jakobijnen had geen politiek karakter, net zomin als dat van de reiziger tegen rovers die hem bedreigen met plundering en moord. Ze waren zich er onvoldoende van bewust dat ze, nadat ze zoveel hadden gedaan, noodzakelijkerwijs meer moesten doen. Ze hadden, door zich koningsgezind te verklaren, moeten proberen om de troepen van Savoye, zo niet de Zwitsers (die een soort neutraliteit hadden omarmd die, na 10 augustus, hun oude reputatie onteerde) over te halen om in allerijl soldaten te sturen om een stad bij te staan die geen vestingwerken of reguliere troepen had om haar te verdedigen. Niettemin bezaten ze schatten om hun hulptroepen te betalen, sterke handen en bekwame officieren om gebruik te maken van de plaatsen in hun situatie, die, als ze goed versterkt en verdedigd waren, soms net zo formidabel waren als de reguliere bescherming die door wetenschappelijke ingenieurs was opgericht.

Het volk van Lyon probeerde tevergeefs een revolutionair karakter te vestigen op het systeem van de Gironde. Twee van hun verbannen afgevaardigden probeerden hen voor hun impopulaire en hopeloze zaak te winnen; en ze zochten inconsequent bescherming door een republikeinse ijver aan te nemen, zelfs terwijl ze zich tegen de decreten verzetten en de troepen van de Jakobijnen versloegen. Er waren ongetwijfeld veel koningsgezinden onder de opstandelingen, en sommige van hun leiders waren ook uitgesproken koningsgezinden; maar deze waren niet talrijk of invloedrijk genoeg om het ware principe van openlijk verzet en de uiteindelijke kans op redding te vestigen door een moedige proclamatie van het belang van de koning. Ze beriepen zich nog steeds op de Conventie als hun rechtmatige soeverein, in wiens ogen ze zichzelf probeerden te verdedigen. Tegelijkertijd probeerden ze zich te verzekeren van de belangen van twee Jacobijnse afgevaardigden, die elke schending door Chalier hadden goedgekeurd, zodat ze hen konden overhalen om hun gedrag gunstig te vertegenwoordigen. Natuurlijk hadden ze voldoende beloften in die zin, zolang de heren Guathier en Nioche, de afgevaardigden in kwestie, in hun macht bleven; beloften, ongetwijfeld des te gemakkelijker gegeven, omdat de Lyonnois, hoewel verlangend om de gunst van de Conventie te verzoenen, niet aarzelde om over te gaan tot de bestraffing van de Jacobijn [504] Chalier. Hij werd veroordeeld en geëxecuteerd, samen met een van zijn belangrijkste medewerkers, "Reard" genaamd.

Om deze krachtdadige acties te verdedigen, plaatsten de gelukkige opstandelingen zich onder de interimregering van een raad, die, nog steeds verlangend om te temporiseren en het revolutionaire karakter te behouden, zichzelf "de Volks- en Republikeinse Commissie van Openbare Veiligheid van het Departement van de Rijn en de Loire" noemde, een titel die, hoewel hij geen enthousiasme onder de bevolking opwekte en geen buitenlandse hulp aantrok - de wrok van de Conventie, die nu onder de absolute overheersing van de Jacobijnen stond, niet verzachtte, maar eerder verergerde. Voor deze maatschappij werd alles wat minder was dan volledige verbroedering beschouwd als aanmatigend verzet. Voor degenen die niet met hen samenspanden, was het hun beleid om hen als hun meest absolute vijanden te beschouwen.

De Lyonnois ontvingen inderdaad brieven van geruststelling, solidariteit en steun van verschillende departementen; maar geen enkele effectieve steun werd ooit naar hun stad gestuurd, met uitzondering van de kleine versterking vanuit Marseille. Dit onbeduidende verzet, dat we hebben gezien, werd met weinig moeite onderschept en uiteengedreven door de jakobijnse generaal Cartaux.

Lyon had verwacht de beschermvrouwe en het middelpunt te worden van een Anti-Jacobijnse liga, gevormd door de grote handelssteden, tegen Parijs en het overheersende deel van de Conventie. Ze vond zichzelf geïsoleerd, zonder steun en kwetsbaar. Ze verzette zich met haar eigen strijdkrachten en verdedigingsmiddelen, met een leger van zestigduizend man en ontelbare jakobijnen die zich binnen haar eigen muren schuilhielden. Ongeveer eind juli, na een onderbreking van twee maanden, werd een regelmatige blokkade rond de stad gevormd en in de eerste week van augustus vonden de vijandelijkheden plaats. Het belegerende leger werd militair geleid door generaal Kellerman, die samen met andere voorname soldaten een eminente positie in de republikeinse legers begon in te nemen. Behalve voor het uitvoeren van de wraak waarnaar ze dorsten, vertrouwden de Jakobijnen voornamelijk op de inspanningen van de afgevaardigden die ze samen met de commandant hadden aangesteld, en in het bijzonder op de afgevaardigde Dubois Crance. Hij was een man wiens enige verdienste zijn koortsachtige en uitzinnige jakobinisme lijkt te zijn geweest. Generaal Percy, vroeger een officier in koninklijke dienst, nam de bijna hopeloze taak van de verdediging op zich en door bolwerken te vormen op de meest indrukwekkende plaatsen rond de stad, begon hij een militaire opstand tegen de immens superieure kracht van de belegeraars, wat eervol was, maar ook nuttig.

Tegelijkertijd probeerden de Lyonnois zich nog steeds te vleien dat ze konden wedijveren met het belegerende leger, door zich voor te doen als overtuigde republikeinen. Ze vierden als een openbaar feest de verjaardag van 10 augustus; terwijl Dubois Crance, om hen aan te bevelen voor hun republikeinse ijver, dezelfde dag vaststelde voor het begin van zijn vurige aanval op de plaats. Hij liet het eerste kanon afvuren door zijn eigen concubine, een vrouw geboren in Lyon. Vervolgens lieten ze bommen en gloeiende kogels ontploffen tegen de tweede stad van het Franse keizerrijk; terwijl de belegerden de aanval standvastig volhielden en op veel plaatsen afsloegen met een moed die zeer eervol was voor hun karakter.[505] Maar hun lot stond vast. De afgevaardigden kondigden aan de Conventie hun voornemen aan om hun instrumenten van verwoesting in te zetten op elk deel van de stad tegelijk, op verschillende plaatsen gebombardeerd, om een algemene storm te veroorzaken. "De stad," zeiden ze, "moet zich overgeven, of er zal geen steen op de andere blijven liggen; dit hopen we te bereiken ondanks de suggesties van vals medeleven. Wees dan niet verbaasd als je hoort dat Lyon niet meer bestaat." De woede van de aanval dreigde deze beloften waar te maken.

Het lijden van de burgers werd ondraaglijk. Verschillende wijken van de stad werden tegelijkertijd in brand gestoken. Immense fabrieken en gebouwen brandden tot de grond toe

af en tijdens het bombardement van twee nachten werd een verlies geleden van tweehonderd miljoen lire. Een zwarte vlag werd door de belegerden op het Grote Ziekenhuis gehesen, als teken dat het vuur van de aanvallers niet op dat oord van hopeloze ellende gericht mocht worden. Het signaal van de vlag leek de republikeinse bommen alleen maar aan te trekken naar die plek waar ze de meest verschrikkelijke ellende konden veroorzaken en de gevoelens van menselijkheid in de hoogste mate konden schenden. De verwoestingen van de hongersnood volgden al snel op die van de slachting. Na twee maanden van zulke aanhoudende verschrikkingen werd het duidelijk dat verder verzet onmogelijk was.

Het Comité van Openbare Veiligheid stuurde de verlamde Couthon met Collot D'Herbois en andere afgevaardigden naar Lyon, om zich te wreken zoals de Jakobijnen eisten. Dubois Crance werd teruggeroepen omdat hij, zo vond men, minder energie in zijn werk had gestoken dan nodig was voor de voortzetting van het beleg. Collot D'Herbois had een bijzonder persoonlijk motief om zich te verheugen in de taak die hem en zijn collega's was toevertrouwd. In zijn hoedanigheid van toneelspeler was hij van het toneel in Lyon verbannen en de deur naar wraak stond nu open. De instructies van dit comité droegen hen op om de meest bevredigende wraak te nemen voor de dood van Chalier en de opstand van Lyon, niet alleen op de burgers, maar op de stad zelf. De belangrijkste straten en gebouwen moesten met de grond gelijk gemaakt worden, en een monument moest de oorzaak vastleggen: "Lyon kwam in opstand tegen de Republiek - Lyon bestaat niet meer. De overgebleven delen van de stad moesten de naam "Ville Affranchie" of "Bevrijdde Stad" dragen. Het is nauwelijks te geloven dat een oordeel zoals dat over de lippen van een oosterse despoot zou zijn gekomen, in alle waanzin van willekeurige macht en volslagen onwetendheid, serieus zou zijn uitgesproken, en net zo serieus zou zijn afgedwongen, in een van de meest beschaafde naties van Europa. Het was even onvoorstelbaar dat in het huidige verlichte tijdperk mensen die pretendeerden wijs en filosofisch te zijn, het werk van de architect als een gepast onderwerp van bestraffing beschouwden.

Maar om het effect van de sloop te maximaliseren, werd de impotente Couthon van huis naar huis vervoerd, waarbij hij elk huis in puin legde door met een zilveren hamer op de deur te slaan en de volgende woorden uit te spreken: "Huis van een rebel. Ik veroordeel u in de naam van de wet. Arbeiders volgden in groten getale en voerden het vonnis uit door het huis tot op de grondvesten af te breken. Deze moedwillige afbraak duurde zes maanden en er wordt gezegd dat de kosten gelijk waren aan die van het prachtige militaire hospitaal, het Hotel des Invalides, dat zijn stichter, koning Lodewijk XIV, gekost heeft. Maar de republikeinse wraak richtte zich niet alleen op dode kalk en steen, maar zocht ook levende slachtoffers.

De verdiende dood van Chalier was verzoend door een apotheose die werd uitgevoerd nadat Lyon zich had overgegeven; maar Collot D'Herbois verklaarde dat elke druppel van dat patriottische bloed viel alsof het zijn eigen hart verschroeide en dat de moord verzoening vereiste. Alle gewone processen en alle gebruikelijke manieren van executie werden te laat geacht om de dood van een Jacobijnse proconsul te wreken. De rechters van de revolutionaire

commissie waren uitgeput van vermoeidheid - de arm van de beul was vermoeid - het staal van de guillotine was afgestompt. Collot D'Herbois bedacht een meer summiere manier van afslachten. Een aantal van tweehonderd tot driehonderd slachtoffers werden in één keer vanuit de gevangenis naar de place de Baotteaux gesleept, één van de grootste pleinen in Lyon, en daar onderworpen aan een vuur van het druivenschot (druivenbommen). Hoewel deze manier van executie doeltreffend lijkt, was het niet snel of barmhartig.

De slachtoffers vielen als verschroeide vliegen op de grond, verminkt maar niet gedood, en smeekten hun beulen om hen snel af te maken. Dit werd gedaan met sabels en bajonetten, en met zo'n haast en ijver, dat sommige bewakers en hun assistenten gedood werden samen met degenen die ze

hadden geholpen bij het doodsleuren. De vergissing werd niet opgemerkt, totdat de militaire moordenaars bij het tellen van de lijken ontdekten dat het om meer dan de bedoelde hoeveelheid ging. De lichamen van de doden werden in de rivier de Rhône gegooid om het nieuws van de republikeinse wraak, zoals Collot D'Herbois het uitdrukte, naar Toulon te brengen - vooral omdat Toulon zichzelf ook in staat van opstand verklaarde. Maar de morsige rivier verwierp de opgelegde plicht en de cadavres keerden in hopen terug op de oevers. Het Comité van Afgevaardigden moest uiteindelijk toestaan dat de overblijfselen van hun wreedheid werden begraven om het risico van besmetting te voorkomen.

De installatie van de Godin van de Rede.

Uiteindelijk bracht de ijver van de woedende atheïsten in Frankrijk hen tot het uitvoeren van een van de meest belachelijke en tegelijkertijd goddeloze handelingen die ooit de annalen van een natie te schande hebben gemaakt. Het was niet minder dan een formele verloochening van het bestaan van een Opperwezen en de installatie van de Godin van de Rede, in 1793.

"Er is," zegt Scott, "net zo goed een fanatisme van het atheïsme als van het bijgeloof. Een filosoof kan net zoveel kwaadaardigheid koesteren en uiten tegen hen die volharden in het geloven in wat hij graag afkeurt als onwaardig, als een onwetende en onverdraagzame priester kan verdragen tegen een man die geen geloof kan hechten aan een dogma waarvan hij denkt dat het onvoldoende bewezen is." Toen de troon[507] volledig vernietigd was, leek het de filosofen van de school van Hebert (die auteur was van het meest grove en beestachtige tijdschrift van die tijd, genaamd "Le Père Duchesne") dat door het volledig vernietigen van zulke overblijfselen van religie en openbare eredienst die nog steeds gekoesterd werden door de mensen van Frankrijk, er een prachtige triomf van liberale meningen zou volgen. "Het was niet genoeg," zeiden ze, "voor een vernieuwde natie om aardse koningen te onttronen, tenzij ze de arm van verzet uitstrekte tegen die bovennatuurlijke machten die door het bijgeloof werden voorgesteld als heersend over een grenzeloze ruimte.

Een noodlottige man, genaamd Gobet, constitutioneel bisschop van Parijs, werd gedwongen om de hoofdrol te spelen in de meest schaamteloze en schandalige bespotting ooit opgevoerd in het gezicht van een nationale vertegenwoordiging.

Er wordt gezegd dat de leiders van de scène enige moeite hadden om de bisschop ertoe te brengen zich aan de hem opgedragen taak te houden, die hij tenslotte uitvoerde, niet zonder tranen en latere wroeging. Maar hij speelde de voorgeschreven rol. Hij werd in volle processie vervoerd om aan de Conventie te verklaren dat de godsdienst die hij zovele jaren had onderwezen, in elk opzicht slechts een stukje priesterambacht was, dat geen fundament had in de geschiedenis of de heilige waarheid. Hij deed in plechtige en expliciete bewoordingen afstand van het bestaan van de godheid aan wiens verering hij was gewijd, en wijdde zich voortaan aan de hulde van vrijheid, gelijkheid, deugd en moraliteit. Hij legde zijn bisschoppelijke versierselen op tafel en ontving een broederlijke omhelzing van de voorzitter van de Conventie. Verscheidene afvallige priesters volgden het voorbeeld van deze prelaat.

Het gouden en zilveren bord van de kerken werd in beslag genomen en ontheiligd. Processies in optocht betraden de Conventie, in belachelijke priesterlijke gewaden. Ze zongen de meest profane liederen. Chaumette en Hebert gebruikten veel van de religieuze kelken en heilige vaten voor de

viering van hun eigen goddeloze orgieën. Voor de eerste keer hoorde de hele wereld een groep mannen, geboren en opgevoed in beschaving, zichzelf het recht toe-eigenen om een van de mooiste Europese naties te regeren. Ze hieven hun verenigde stem op om de meest plechtige waarheid te verwerpen die de ziel van de mens ontvangt. Ze zagen unaniem af van het geloof in en de aanbidding van een godheid. Voor een korte tijd ging dezelfde waanzinnige godslastering door.

Een van de ceremonies van deze krankzinnige tijd staat ongeëvenaard om zijn absurditeit, gecombineerd met onfatsoenlijkheid. De deuren van de Conventie stonden open voor een groep muzikanten; voorafgegaan door hen, betraden de leden van het gemeentelijk lichaam in een plechtige processie, terwijl ze een lofzang zongen op de Vrijheid. Ze begeleidden als het object van hun toekomstige aanbidding, een gesluierde vrouw, die ze "de Godin van de Rede" noemden. Met veel pracht en praal werd ze naar de hal van de nationale conventie gebracht, waar ze werd onthuld en aan de rechterhand van de president werd geplaatst. Toen werd ze algemeen herkend als een danseres van de Opera, met wiens charmes de meeste aanwezigen bekend waren van haar verschijning op het podium. Terwijl de ervaring van andere individuen met haar verder gevorderd was. Aan deze persoon, als de[508] meest geschikte vertegenwoordiger van de Rede die zij aanbaden, bracht de Nationale Conventie van Frankrijk publiekelijk hulde.

Deze goddeloze en belachelijke mummie had een zekere mode; en de installatie van de Godin van de Rede werd vernieuwd en nagebootst door de hele natie, op plaatsen waar de inwoners wilden laten zien dat ze opgewassen waren tegen alle hoogten van de revolutie. In de meeste districten van Frankrijk werden de kerken gesloten voor priesters en gelovigen - de klokken werden gebroken en in kanonnen gegooid. Het hele kerkelijke establishment werd vernietigd. De republikeinse inscriptie op de begraafplaatsen verklaarde dat de dood een

eeuwigdurende slaap was en kondigde degenen die onder die heerschappij leefden aan dat ze zelfs in de volgende wereld niet op genoegdoening of herstel hoopten.

Nauw verbonden met deze wetten die van invloed waren op de religie, was de wet die de verbintenis van het huwelijk, de heiligste verbintenis die mensen kunnen aangaan en waarvan de duurzaamheid het sterkst bijdraagt aan de consolidatie van de samenleving, reduceerde tot een louter burgerlijk contract van voorbijgaande aard. Onder deze overeenkomst konden twee personen zich verbinden en genieten van de geneugten totdat hun smaak was veranderd of hun eetlust was bevredigd. Als duivels zichzelf aan het werk hadden gezet om een manier te vinden om op de meest effectieve manier alles wat eerbiedwaardig, sierlijk of permanent is in het huiselijke leven te vernietigen, en om tegelijkertijd de verzekering te krijgen dat het onheil dat het hun doel was om te creëren van de ene generatie op de andere zou worden bestendigd, dan hadden ze geen effectiever plan kunnen uitvinden dan de degradatie van het huwelijk. Het veranderde in een staat van louter af en toe samenwonen, of vergunde concubinage. Sophie Arnoult, een actrice die beroemd was om de geestige dingen die ze zei, beschreef het republikeinse huwelijk als het sacrament van overspel.

Val van Danton, Robespierre, Marat en andere Jakobijnen.

Deze monsters werden het slachtoffer met dezelfde middelen die ze hadden gebruikt om anderen te ruïneren. Marat werd in 1793 geguillotineerd door Charlotte Corday, een jonge vrouw die in een gevoel tussen waanzin en heldendom de ambitie koesterde om de wereld van een tiran te bevrijden. Danton werd in 1794 geguillotineerd. Robespierre volgde spoedig daarna. Zijn val wordt zo beschreven

door Scott in zijn Leven van Napoleon.

Uiteindelijk spoorde het lot hem aan tot de ontmoeting. Robespierre daalde af naar de Conventie, waar hij de laatste tijd maar zelden verscheen, zoals de veel nobelere dictator van Rome. Ook in zijn geval stond een groep senatoren klaar om de tiran ter plekke neer te knuppelen, ware het niet dat ze bang waren voor zijn vermeende populariteit, waarvan ze vreesden dat die hen meteen het slachtoffer zou maken van de wraak van de Jakobijnen. De toespraak die Robespierre tot de Conventie hield, was even dreigend als het eerste geruis van een orkaan in de verte - donker en onheilspellend als de verduistering die zijn nadering aankondigt. Angstig gemompel was te horen onder het volk dat de tribunes vulde of de ingangen van de zaal van de Conventie verdrong. Het gerucht ging dat een tweede cyclus van de 31e mei (de dag waarop de Jacobijnen[509] de Girondisten hadden verboden) getuige zou zijn van een soortgelijke gebeurtenis.

Het eerste thema van de sombere redenaar was de optocht van zijn eigen deugden en zijn diensten als patriot. Hij onderscheidde als vijanden van de Republiek iedereen wiens mening tegengesteld was aan de zijne. Daarna besprak hij achtereenvolgens de verschillende departementen van de regering en beschuldigde hen van afkeuring en minachting. Hij hekelde de lethargie van de Commissies van Openbare Veiligheid en Openbare Veiligheid, alsof de

guillotine nooit in werking was geweest. Hij beschuldigde het Comité van Financiën ervan de inkomsten van de republiek te hebben gecontrarevolutioneerd. Met niet minder bitterheid preekte hij over de terugtrekking van de artilleristen (altijd gewelddadige jakobijnen) uit Parijs en over de wijze van beheer in de veroverde landen van België. Het leek alsof hij dezelfde lijsten wilde verzamelen van alle functionarissen van de staat, en in één adem hen allemaal wilde uitschelden.

Een van hen deed de gebruikelijke motie om het betoog af te drukken; maar toen brak de storm van tegenstand los. Veel sprekers eisten luidkeels dat het betoog en de ernstige beschuldigingen eerst aan de twee commissies voorgelegd zouden worden, voordat ze ermee instemden. Robespierre riep op zijn beurt uit dat deze maatregel zijn toespraak zou onderwerpen aan de gedeeltelijke kritiek en herziening van dezelfde partijen die hij had beschuldigd. Van alle kanten klonken verontschuldigingen en verweren tegen de geuite beschuldiging. Vele afgevaardigden klaagden in niet mis te verstane bewoordingen over individuele tirannie en over een circulerende samenzwering om de tegengestelde segmenten van de Conventie te verbannen en te vermoorden. Robespierre kreeg slechts zwakke steun, behalve van Saint Just, Couthon en zijn eigen broer. Na een stormachtig debat, waarin de Conventie afwisselend werd beïnvloed door hun angst en hun haat jegens Robespierre, werd het betoog uiteindelijk doorverwezen naar de commissies in plaats van te worden gedrukt; en de hooghartige en norse dictator zag in de openlijke kleinering van zijn maatregelen en meningen het zekere teken van zijn naderende val.

Hij verplaatste zijn klachten naar de Jacobijnse Club om, zoals hij het uitdrukte, zijn patriottische verdriet in hun deugdzame boezem te leggen, waar hij alleen maar hoopte op steun en sympathie. Voor dit gedeeltelijke publiek herhaalde hij op een nog brutalere toon de klachten waarmee hij elke tak van de regering en de volksvertegenwoordiging zelf had belast. Hij herinnerde hen aan verschillende heroïsche tijdperken, toen hun aanwezigheid en hun pieken de stemmen van de bevende afgevaardigden hadden beslist. Hij herinnerde hen aan hun ongerepte daden van revolutionaire kracht - vroeg hen of ze de weg naar de Conventie vergeten waren. Hij sloot af met de pathetische verzekering dat als ze hem in de steek lieten, "hij zich neerlegde bij zijn lot; en ze moesten maar eens zien met hoeveel moed hij de fatale dolle kervel zou drinken." De kunstenaar David pakte hem bij de hand toen hij afsloot en riep verrukt uit: "Ik zal het met je drinken."

De voorname schilder is verweten, dat hij de volgende dag de belofte, die hij zo gretig scheen aan te nemen, had afgewezen.[510] Maar er waren velen die zijn oorspronkelijke mening deelden, op het moment dat hij die zo stoutmoedig uitsprak. Had Robespierre militaire talenten of zelfs vastberaden moed gehad, dan had niets hem ervan kunnen weerhouden om diezelfde nacht nog aan het hoofd te staan van een wanhopige opstand van de jakobijnen en hun aanhangers.

Payan, de opvolger van Hebert, stelde voor dat de jakobijnen onmiddellijk zouden optrekken tegen de twee comités die Robespierre ervan beschuldigde het centrum te zijn van

de antirevolutionaire machinaties, (ze zouden) hun handvol bewakers verrassen en het kwaad smoren waarmee de staat werd bedreigd, zelfs in de wieg. Dit plan werd te gevaarlijk geacht om te worden aangenomen, hoewel het een van die plotselinge en meesterlijke slagen van beleid was die Machiavelli zou hebben aanbevolen. Het vuur van de jakobijnen putte zich uit in tumult, bedreigingen en het verdrijven van Collot d'Herbois, Tallien en een dertigtal andere afgevaardigden van de bergpartij, die ze beschouwden als speciaal samengespannen om Robespierre ten val te brengen.

Collot d'Herbois, aldus verbolgen, ging rechtstreeks van de vergadering van de Jacobijnen naar de vergadering van het Comité van Openbare Veiligheid, om te overleggen over het verslag dat de volgende dag aan de Conventie moest worden uitgebracht over het optreden van Robespierre. Saint Just, een van hen, was, hoewel hij de dictator een warm hart toedroeg, belast met de delicate taak om het verslag op te stellen. Het was een stap in de richting van verzoening, maar de binnenkomst van Collot d'Herbois, razend van de beledigingen die hij had ontvangen, brak alle hoop op verzoening tussen de vrienden van Danton en die van Robespierre. D'Herbois putte zich uit in bedreigingen aan het adres van Saint Just, Couthon en hun meester Robespierre, en ze gingen uit elkaar op basis van een dodelijke en openlijke vijandschap. De geassocieerde samenzweerders spanden zich nu tot het uiterste in om de macht van Robespierre te breken, om alle krachten van de Conventie te verzamelen en tegen hem te bundelen, om de afgevaardigden van de vlakte bang te maken voor zichzelf en om de woede op te wekken van de bergbewoners, tegen wiens keel de dictator nu het zwaard zwaaide dat hij door hun kortzichtige politiek in handen had gekregen. Ze lieten lijsten rondgaan van verbannen afgevaardigden, die gekopieerd waren van de tabletten van de dictator; echt of vals, ze kregen algemene waardering en waardering. Zij wier namen op de fatale rollen stonden, engageerden zich voor bescherming in het verbond tegen hun vijand. De mening dat de val van Robespierre nakend was, werd nu algemeen.

Dit gevoel was zo algemeen in Parijs op de 9e Thermidor, of 27 juli, dat een groep van ongeveer tachtig slachtoffers, die op het punt stonden naar de guillotine te worden gesleept, er bijna door werd gered. Het volk, in een uitbarsting van grootmoedig medelijden, begon zich in drommen te verzamelen en onderbrak de melancholische stoet, alsof de macht die deze afschuwelijke tentoonstellingen voorzat al van zijn energie was beroofd. Maar het uur was nog niet gekomen. De verachtelijke Henriot, commandant van de Nationale Garde, die met nieuwe krachten[511] was toegesneld, ook op de dag die bestemd was om de laatste van zijn eigen leven te zijn, bleek het middel te zijn om deze menigte verdoemde, maar ongetwijfeld onschuldige personen ter executie te brengen.

Op deze bewogen dag kwam Robespierre aan bij de Conventie, en zag de berg in dichte opstelling

en volledig bemand, terwijl, zoals in het geval van Catiline, de bank waarop hij zelf gewoonlijk zat, opzettelijk verlaten leek. Saint Just, Couthon, Le Bas (zijn zwager) en de jongere Robespierre waren de enige afgevaardigden van naam die bereid waren hem te

steunen. Maar kon hij een effectieve strijd voeren, dan kon hij rekenen op de hulp van de slaafse Barrere, een soort Belial in de Conventie. Deze laatste was de gemeenste, maar niet de minst bekwame onder de gevallen geesten, die met grote behendigheid en vindingrijkheid, evenals gevatheid en welsprekendheid, van kansen profiteerden. Hij was uiterst behendig en stond altijd aan de sterkste en veiligste kant. Er was een redelijk grote groep die in zulke gevaarlijke tijden bereid was om zich aan Barrere te hechten, als een leider die beweerde hen naar veiligheid te leiden, zo niet naar eer. Het bestaan van dit wispelturige en onzekere lichaam, waarvan de uiteindelijke bewegingen nooit konden worden berekend, maakte het onmogelijk om met zekerheid te voorspellen wat er tijdens deze gevaarlijke periode in de Conventie zou gebeuren.

Saint Just stond op, in naam van het Comité van Openbare Veiligheid, om op zijn manier, en niet op de hunne, verslag uit te brengen over het betoog van Robespierre van de vorige avond. Hij was begonnen met een toespraak op de toon van zijn patroon, waarin hij verklaarde dat, als de tribune die hij bezette, de Tarpeïsche rots zelf, hij niet minder de plichten van een patriot zou vervullen. "Ik sta op het punt," zei hij, "om de sluier op te lichten."-"Ik scheur hem," zei Tallien, die hem onderbrak. "Het algemeen belang wordt opgeofferd door individuen, die hier uitsluitend in hun eigen naam komen en zich gedragen als superieur aan de hele Conventie." Hij dwong Saint Just van de tribune en er volgde een heftig debat.

Billaud Varennes vestigde de aandacht van de vergadering op de vergadering van de Jacobijnse club van de vorige avond. Hij verklaarde dat het leger van Parijs onderworpen was aan het bevel van Henriot, een verrader en een vadermoordenaar, die klaarstond om de soldaten tegen de Conventie op te zetten. Hij beschuldigde Robespierre zelf als een tweede Catilijn, zowel listig als ambitieus, wiens systeem het was geweest om jaloezie te koesteren en de vijandige facties in de Conventie op te hitsen, om partijen te verdelen, individuen van elkaar te vervreemden, hen in detail aan te vallen en zo de tegenstanders afzonderlijk te vernietigen, op wier gezamenlijke en verenigde kracht hij niet durfde wedijveren.

De Conventie weerklonk met applaus voor de heftige woorden van de redenaar. Toen Robespierre naar de tribune sprong, werd zijn stem overstemd door een algemeen geschreeuw van "Weg met de tiran!" d.w.z. "Laat deze tiran vallen...". Tallien zette de aanklacht tegen Robespierre in gang, met de arrestatie van Henriot, zijn stafofficieren en anderen die betrokken waren bij het beraamde geweld tegen de Conventie. Hij nam de verantwoordelijkheid op zich om de aanval tegen de tiran[512] te leiden, zei hij, en hem in de Conventie zelf aan de schandpaal te nagelen, als de leden niet moedig genoeg waren om de wet tegen hem te handhaven. Met deze woorden zwaaide hij de poignard, alsof hij op het punt stond zijn voorgenomen plan uit te voeren. Robespierre worstelde nog steeds met moeite om een audiëntie te krijgen, maar het tribunaat werd toegewezen aan Barrere; en de rol die deze veelzijdige en zelfzuchtige staatsman tegen de gevallen dictator innam, was het meest absolute teken dat zijn omverwerping onherstelbaar was. Uit alle hoeken van de zaal klonken scheldwoorden tegen hem die met één enkel woord gewoon was om te zwijgen.

Dit tafereel was afschuwelijk; maar niet zonder nut voor degenen die geneigd zijn het te zien als een buitengewone crisis, waarin menselijke hartstochten zo uitzonderlijk botsten. De gewelven van de

zaal weergalmden met uitroepen van hen die tot dan toe de medeplichtigen, de vleiers, de volgelingen waren geweest, op zijn minst de schuchtere en overmoedige pleitbezorgers van de onttroonde demagoog. Hijzelf was buiten adem, schuimend, uitgeput, zoals de jager uit de klassieke oudheid die op het punt stond overmeesterd en verscheurd te worden door zijn eigen honden, en probeerde tevergeefs zijn krijsende, uilachtige stem te verheffen, waarmee de Conventie voorheen doodsbang en tot zwijgen was gebracht. Hij deed een beroep op de voorzitter van de vergadering om gehoord te worden door de verschillende partijen waaruit deze was samengesteld. Afgewezen door de bergbewoners, zijn vroegere bondgenoten, die nu het protest tegen hem aanvoerden, richtte hij zich tot de Girondisten, hoe weinig en zwak ze ook waren, en tot de meer talrijke maar even hulpeloze afgevaardigden van de vlakte, bij wie ze onderdak vonden. De eersten deinsden voor hem terug met minachtende afkeer, de laatsten met afschuw. Vergeefs herinnerde hij de mensen eraan dat hij hun leven had gespaard, terwijl ze aan hem waren overgeleverd. Dit had op elk lid van het huis kunnen worden toegepast, op elke man in Frankrijk; want wie had er gedurende twee jaar op andere voorwaarden geleefd dan met de toestemming van Robespierre? Hij moet de clementie, zoals hij het zou kunnen noemen, die zovelen met onbesneden kelen had achtergelaten om hem af te blaffen, diep hebben betreurd. Maar zijn geagiteerde en herhaalde oproepen werden door sommigen met verontwaardiging afgeslagen, door anderen met een nors, verlegen en schuchter stilzwijgen.

Een Britse historicus zou kunnen zeggen dat zelfs Robespierre gehoord had moeten worden in zijn verdediging; en dat een dergelijke kalmte de Conventie eer zou hebben aangedaan en hun uiteindelijke veroordeling waardig zou hebben gedaan. Ze behandelden de schuldige ongetwijfeld naar zijn verdiensten. Desalniettemin schoten ze tekort in de regelmatigheid en mannelijke formaliteit van gedrag die henzelf en de wet toekomt. Deze houding zou de bestraffing van de demagoog het effect en het gewicht van een plechtig en weloverwogen vonnis hebben gegeven; in plaats van de schijn van het resultaat van de haastige en overhaaste inbeslagname van een tijdelijk voordeel.

Haast was echter geboden en moet in zo'n crisis meer voor de hand hebben gelegen dan misschien werkelijk het geval was. Veel moet worden vergeven aan de verschrikkingen van het moment, het afschuwelijke karakter van de dader en de noodzaak om haast te maken om tot een beslissende conclusie te komen. Er is ons verteld dat zijn laatste hoorbare woorden, tegen de uitroepen van honderden en de bel die de President onophoudelijk luidde,[513] had uitgesproken in de hoogste tonen die wanhoop kon geven aan een stem die van nature schel en disharmonisch was, lang in het geheugen bleven hangen en rondspookten in de dromen van velen die hem hoorden:-"President der moordenaars," schreeuwde hij, "voor de laatste keer eis ik het voorrecht van meningsuiting!". Na deze inspanning werd zijn ademhaling

geperforeerd, kort en zwak; en terwijl hij nog steeds gebroken gemompel en schorre uitspraken deed, riepen de leden van de berg dat het bloed van Danton zijn stem verstikte.

Het tumult werd afgesloten met een arrestatiebevel tegen Robespierre, zijn broer, Couthon en Saint Just; Le Bas werd op eigen initiatief ingesloten en had inderdaad nauwelijks aan het lot van zijn schoonbroer kunnen ontsnappen, hoewel zijn gedrag toen en daarna van meer energie getuigde dan dat van de anderen. Couthon omhelsde de spaniël in zijn boezem waarop hij gewoonlijk de overloop van zijn aangetaste gevoeligheid uitputte, deed een beroep op zijn aftakeling en vroeg of hij, verminkt van proportie en activiteit als hij was, kon worden verdacht van het voeden van plannen van geweld of ambitie. "Stakker," zei Legendre, "gij hebt de kracht van Hercules om misdaden te plegen." Dumas,

voorzitter van het revolutionaire tribunaal, met Henriot, commandant van de Nationale Garde, en andere pluimstrijkers van Robespierre, werden opgenomen in de doem van arrestatie.

De Conventie had verklaard dat hun vergadering permanent was en had alle voorzorgsmaatregelen genomen om bescherming te vragen aan de grote massa burgers die, uitgeput door het Terreurbewind, deze tegen alle risico's wilden sluiten. Ze hadden al snel afgevaardigden uit verschillende aangrenzende secties, die verklaarden dat ze de nationale vertegenwoordigers steunden, ter verdediging waarvan ze zich bewapenden en (velen ongetwijfeld van tevoren voorbereid) in allerijl naar de bescherming van de Conventie marcheerden. Maar ze hoorden ook de minder verheugende tijding dat Henriot, na de burgers te hebben verspreid die, zoals elders vermeld, de executie van de tachtig veroordeelden hadden belemmerd, en die laatste daad van moord te hebben voltrokken, de Tuillerieën naderde, waar ze hun vergadering hadden gehouden, met een talrijke staf en die van de Jacobijnse troepen die snel verzameld konden worden.

Gelukkig voor de Conventie was deze commandant van de Nationale Garde, van wiens tegenwoordigheid van geest en moed het lot van Frankrijk misschien wel afhing, even dom en laf als meedogenloos woest. Zonder weerstand te bieden, liet hij zich arresteren door een paar gens d'armes, de onmiddellijke bewakers van de Conventie, aangevoerd door twee van haar leden, die zich in de noodsituatie even voorzichtig en geestdriftig gedroegen.

Maar het geluk, of de demon die hij gediend had, gaf Robespierre nog een kans op veiligheid, misschien zelfs op het keizerrijk. Want momenten die een man van zelfbeheersing had kunnen gebruiken om te ontsnappen, had een man van wanhopige moed kunnen gebruiken voor de overwinning, die, gezien de verdeelde en uiterst onrustige toestand van de hoofdstad, waarschijnlijk gewonnen zou worden door de stoutmoedigste concurrent.

De gearresteerde afgevaardigden waren van de ene gevangenis naar de andere gedragen, alle cipiers weigerden Robespierre onder hun officiële hoede te nemen,[514] en degenen die hem hadden geholpen om hun duistere woonplaatsen van zo'n golf van opeenvolgende inwoners te voorzien. Uiteindelijk werden de gevangenen opgesloten in het kantoor van het

Comité van Openbare Veiligheid. Maar tegen die tijd was alles in paniek in de gemeente Parijs, waar Fleuriot de burgemeester, en Payan de opvolger van Hebert, de burgerlijke instantie bijeenriepen, gemeenteambtenaren stuurden om de stad en de Fauxbourgs in hun naam op te heffen, en de tocsin lieten luiden. Payan verzamelde snel een troepenmacht die voldoende was om Henriot, Robespierre en de andere gearresteerde afgevaardigden te bevrijden en hen naar het Hotel de Ville te brengen, waar ongeveer tweeduizend man bijeen waren, voornamelijk bestaande uit artilleristen en opstandelingen uit de buitenwijk Saint-Antoine, die al te kennen hadden gegeven dat ze tegen de Conventie wilden oprukken. Maar het egoïstische en laffe karakter van Robespierre was niet voorbereid op zo'n crisis. Hij leek helemaal in de war en overweldigd door wat er rondom hem was gebeurd en aan het gebeuren was; en niemand van alle slachtoffers van het Terreurbewind voelde de verlammende invloed ervan zo volledig als hij, de despoot die zo lang het regime had voorgezeten. Hij had niet, ook al had hij de middelen, de tegenwoordigheid van geest om aanzienlijke sommen geld te verspreiden, wat op zich niet zou hebben nagelaten om zich van de steun van het revolutionaire gepeupel te verzekeren.

Ondertussen ging de Conventie door met het handhaven van het stoutmoedige en bevelvoerende front dat ze plotseling en kritisch had ingenomen. Toen ze de ontsnapping van de gearresteerde afgevaardigden vernamen en hoorden van de opstand in het Hotel de Ville, vaardigden ze onmiddellijk een decreet uit dat Robespierre en zijn medewerkers vogelvrij verklaarde, dat een gelijkaardig vonnis uitsprak over de burgemeester van Parijs, de procureur en andere leden van de gemeente, en dat twaalf van hun leden, de moedigste die konden worden gekozen, opdroeg om met de gewapende macht over te gaan tot de uitvoering van het vonnis. De trommels van de Rijkswacht sloegen nu in alle afdelingen onder het gezag van de Conventie op de wapens, terwijl de tocsin met ijzeren stem Robespierre en de burgerlijke magistraten bleef oproepen tot bijstand. Alles leek te dreigen met een gewelddadige catastrofe, tot men duidelijk merkte dat de publieke opinie, en vooral de Nationale Garde, zich algemeen tegen de terroristen uitsprak.

Het Hotel de Ville werd omsingeld door ongeveer vijftienhonderd man en kanonnen draaiden op de wielen. De kracht van de aanvallers was het zwakst in aantal, maar hun leiders waren mannen met pit en de nacht verhulde hun inferieure kracht.

De afgevaardigden die voor dit doel waren aangesteld, lazen het decreet van de vergadering voor aan degenen die ze voor het stadhuis aantroffen, en ze deinsden terug voor de poging om het te verdedigen: sommigen sloten zich aan bij de aanvallers, anderen legden hun wapens neer en verspreidden zich. Ondertussen gedroeg de verlaten groep terroristen binnen zich als schorpioenen, waarvan gezegd wordt dat ze, als ze omringd zijn door een cirkel van vuur, hun angels op elkaar en op zichzelf richten. Onderlinge, woeste en brute verwijten kwamen voor onder deze ellendige mannen. "Stakker, waren dit de middelen die je beloofd had te verschaffen?" zei Payan tegen Henriot, die hij dronken aantrof en niet in staat tot vastberadenheid of inspanning; en terwijl hij sprak, greep hij hem en wierp de

revolutionaire generaal uit een raam. Henriot overleefde de val alleen maar om zichzelf in een afvoerputje te slepen, waarin hij vervolgens werd ontdekt en naar de executie werd gebracht.

De jongere Robespierre wierp zich uit het raam, maar had niet het geluk ter plekke om te komen. Het leek alsof zelfs het melancholische lot van zelfmoord, het laatste toevluchtsoord van schuld en wanhoop, werd geweigerd aan mannen die zo lang elke vorm van genade aan hun medemensen hadden geweigerd. Alleen Le Bas was kalm genoeg om zichzelf met een pistoolschot van het leven te beroven. Saint Just, nadat hij zijn kameraden had gesmeekt hem te doden, probeerde zijn eigen leven met een besluiteloze hand en faalde. Couthon lag onder de tafel met een mes, waarmee hij herhaaldelijk zijn boezem verwondde, zonder kracht genoeg te durven zetten om zijn hart te bereiken. Robespierre, hun leider, had in een mislukte poging om zichzelf neer te schieten slechts een afschuwelijke breuk in zijn onderkaak toegebracht.

In deze situatie leken ze op wolven in hun hol, vies van bloed, verminkt, wanhopig, maar niet in staat om te sterven. Robespierre lag op een tafel in een antikamer, zijn hoofd ondersteund door een kist, en zijn afzichtelijke gelaat half verborgen door een bloederige en vuile doek die om zijn verbrijzelde kin was gebonden.

De gevangenen werden in triomf naar de Conventie gebracht, die hen, zonder hen tot de balie toe te laten, als vogelvrij verklaarden voor onmiddellijke executie beval. Terwijl de fatale wagens naar de guillotine reden, werden degenen die ze vulden, maar vooral Robespierre, overstelpt met terechtwijzingen van de vrienden en familieleden van slachtoffers die hij op dezelfde melancholische weg had gestuurd. De aard van zijn vorige wond, waarvan het laken nooit was verwijderd totdat de beul het eraf scheurde, droeg bij aan de marteling van de lijder. De verbrijzelde kaak viel naar beneden en de stakker schreeuwde het uit, tot afgrijzen van de toeschouwers. Een masker van dat vreselijke hoofd werd lange tijd in verschillende landen van Europa tentoongesteld en deed de toeschouwer versteld staan door zijn lelijkheid - de mengeling van duivelse uitdrukking en lichamelijke kwelling.

Zo viel Maximiliaan Robespierre, na bijna twee jaar de eerste persoon in de Franse Republiek te zijn geweest, die hij bestuurde volgens de principes van Nero of Caligula. Zijn verheffing tot de positie die hij bekleedde, bracht meer tegenstrijdigheden met zich mee dan misschien met enige vergelijkbare gebeurtenis in de geschiedenis. Een laaggeboren en laaggestemde tiran werd toegestaan om met de roede van het meest angstaanjagende despotisme te heersen over een volk, wiens angst voor vrijheid hen kort daarvoor niet in staat had gesteld om de heerschappij van een humane en wettige heerser te verdragen. Een afschuwelijke lafaard kreeg het bevel over een van de dapperste naties ter wereld. Onder auspiciën van een man die nauwelijks een pistool durfde af te vuren, begonnen de grootste generaals van Frankrijk hun veroveringscarrière. Hij had welsprekendheid noch verbeeldingskracht, maar in plaats daarvan gebruikte hij een miserabele, geaffecteerde, bombastische stijl die, totdat andere omstandigheden hem consequenties gaven, algemene spot opleverde. Maar tegen zo'n slechte redenaar konden de filosofische Girondisten met al

hun welsprekendheid en de verschrikkelijke krachten van zijn compagnon Danton, ingezet[516] in een volksvergadering, geen effectieve weerstand bieden. Het lijkt misschien onbeduidend om te vermelden dat in een natie waar veel voorliefde wordt opgewekt door beminnelijke manieren en schoonheid van uiterlijk, de persoon die opklom tot de hoogste macht er niet alleen slecht uitzag, maar ook bijzonder gemeen was in zijn persoon, onhandig en beheerst in zijn toespraak. Hij was onwetend over het behagen van anderen, zelfs wanneer hij het meest geneigd was om plezier te verschaffen, en hij was bijna net zo saai en vervelend als weerzinwekkend en harteloos.

Om al deze tekortkomingen te compenseren, had Robespierre een onverzadigbare ambitie, gebaseerd op een ijdelheid waardoor hij zichzelf in staat achtte om de hoogste positie te bekleden. Dit overheersende verlangen gaf hem dus durf, terwijl durven vaak gelijkgesteld wordt met presteren. Hij mengde een vals, overspannen, maar nogal vloeiend soort bombastische compositie, met de grofste vleierij naar de laagste klassen van het volk. Met het oog op zijn zoete toespraken, konden ze niet anders dan de lof die hij zichzelf altijd toebedeelde als oprecht ontvangen. Zijn voorzichtige besluit om tevreden te zijn met het bezitten van de essentie van de macht, zonder de indruk te wekken dat hij naar de rang en de versierselen ervan verlangde, vormde een andere kunst om de menigte te vleien. Zijn waakzame afgunst, zijn langdurige maar zekere wraak, zijn sluwe deskundigheid, die voor vulgaire geesten de plaats van wijsheid inneemt, waren zijn enige middelen om te wedijveren met zijn eminente tegenstanders.

En het lijkt een verdiende straf te zijn geweest van de extravaganties en het misbruik van de Franse revolutie, dat het land in een staat van anarchie verwikkeld raakte die het mogelijk maakte dat een stakker zoals wij beschreven hebben, voor een lange periode meester was over haar lot. Bloed was zijn element, net als dat van de andere terroristen en hij maakte zich nooit met zoveel plezier vast aan een nieuw slachtoffer als wanneer hij tegelijkertijd een oude bondgenoot was. In een grafschrift, waarvan het volgende couplet als vertaling kan dienen, werd zijn leven voorgesteld als onverenigbaar met het bestaan van het menselijk ras:-

"Hier ligt Robespierre, laat er traan om geen:

Lezer, als hij had geleefd, zou u dood zijn geweest."

Einde van het Terreurbewind

De val van Robespierre maakte een einde aan het "Terreurbewind". De meeste leiders die een overheersende rol hadden gespeeld in deze gruwelijke taferelen, ondergingen eenzelfde lot als hun leiders. Het is onmogelijk om de lezer een adequaat beeld te geven van de wreedheden die tijdens deze sombere periode in Frankrijk in naam van de vrijheid werden begaan. Mannen, vrouwen en kinderen waren betrokken bij de slachtpartijen die door de leiders van de Jakobijnen werden aangericht. Honderden mannen en vrouwen werden in de rivier de Loire gegooid en deze gruweldaad werd het republikeinse huwelijk en de republikeinse doop genoemd. En we mogen nooit vergeten dat Frankrijk pas als natie het

bestaan van een godheid en de geldigheid van zijn instellingen had ontkend, door zulke vreselijke rampen werd bezocht. Laat het "geschroeid en gegrift in het geheugen" van elke generatie zijn, dat dit de legitieme neiging is van ongelovige meningen. Ten eerste vernietigen ze het geweten - stompen ze het morele gevoel uit - verharden ze het hart en verdorren ze alle sociale en vriendelijke affecties. Dientengevolge zijn hun leerlingen volledig rijp voor elke daad van slechtheid binnen de mogelijkheid van verwezenlijking door menselijk toedoen.[517]

Een welsprekend schrijver zegt: "Toen de sabbat in Frankrijk werd afgeschaft, stond de machtige God, wiens wezen zij hadden ontkend en wiens aanbidding zij hadden afgeschaft, op een afstand en liet hen in de steek. Een tafereel van verbanning, moord en verwoesting volgde, ongeëvenaard in de annalen van de beschaafde wereld. In de stad Parijs vonden in 1803 achthonderdzeven zelfmoorden en moorden plaats. Onder de geëxecuteerde misdadigers bevonden zich zeven vaders die hun kinderen hadden vergiftigd, tien echtgenoten die hun vrouwen hadden vermoord, zes vrouwen die hun echtgenoten hadden vergiftigd en vijftien kinderen die hun ouders hadden vernietigd."

Het is misschien nuttig om hier het einde te vermelden van verschillende andere Jacobijnse leiders die opvielen tijdens deze scènes van wreedheid en bloedvergieten. De publieke opinie eiste dat enkele van de meest aanstootgevende leden zouden worden veroordeeld. Na enige tijd aarzelen zag de Conventie, onder druk van schaamte aan de ene kant en angst aan de andere kant, de noodzaak in van een actieve maatregel en benoemde een commissie om het gedrag van de vier meest verfoeilijke Jacobijnse leiders, Collot d'Herbois, Billaud Varennes, Vadier en Barrere, te bestuderen en er verslag van uit te brengen. Het rapport was natuurlijk ongunstig, maar na bestudering van de zaak was de Conventie tevreden om hen te veroordelen tot transport naar Cayenne. Er werd enige weerstand geboden tegen dit vonnis, dat zo mild was in verhouding tot wat degenen die het ondergingen gewend waren toe te brengen; maar het werd afgewezen en het vonnis werd uitgevoerd. Collot d'Herbois, de sloper en ontvolker van Lyon, zou in het gewone ziekenhuis zijn gestorven doordat hij in één keer een hele fles brandewijn had leeggedronken. Billaud Varennes besteedde zijn tijd aan het onderwijzen van de onschuldige papegaaien van Guyana in het angstaanjagende jargon van het revolutionaire comité; en kwam uiteindelijk om in ellende.

Deze mannen behoorden beiden tot die klasse van atheïsten, die, omhoogkijkend naar de hemel, de godheid luid en letterlijk uitdaagden om zijn bestaan bekend te maken door zijn bliksemschichten af te vuren. Wonderen worden niet verricht op de uitdaging van een godslasteraar meer dan op de vraag van een scepticus; maar deze beide ongelukkige mannen hadden waarschijnlijk voor hun dood reden om te bekennen, dat in het overlaten van de goddelozen aan hun eigen vrije wil, een grotere straf resulteert, zelfs in dit leven, dan wanneer de Voorzienigheid het behaagd had om de onmiddellijke straf toe te brengen die zij onbeschaamd hadden getart.

Aangemoedigd door het succes van deze beslissende maatregel, ging de regering over tot de vervolging van enkele terroristen die ze tot dan toe hadden gespaard, maar wier lot nu was bepaald, om hun partij met verstomming te slaan. Zes jakobijnen, die gerekend werden tot de meest woeste van de klasse, werden gearresteerd en overgeleverd om berecht te worden door een militaire commissie. Het waren allemaal afgevaardigden van de bergbende. Zeker van hun ondergang, namen ze een wanhopig besluit. Van de hele groep bezaten ze maar één mes, maar ze besloten dat het hen allemaal zou dienen om zelfmoord te plegen. Op het moment dat hun vonnis werd uitgesproken, stak er één zichzelf met dit wapen; een ander griste het mes uit de stervende hand van zijn metgezel, stak het in zijn eigen boezem,[518] en overhandigde het aan de derde, die het vreselijke voorbeeld imiteerde. De consternatie van de aanwezigen was zo groot, dat niemand de fatale voortgang van het wapen kon stoppen - ze vielen allemaal dood of wanhopig gewond - de laatsten werden afgemaakt met de guillotine.

Na deze beslissende overwinning en de laatste vreselijke catastrofe kan nauwelijks worden gezegd dat het jakobinisme, beschouwd als een zuivere en onvermengde partij, weer de kop heeft opgestoken in Frankrijk, hoewel het zuurdesem meer dan één van de verschillende partijen die hen zijn opgevolgd in zekere mate heeft gekwalificeerd en gekarakteriseerd. Als politieke sekte kunnen de Jakobijnen vergeleken worden met geen enkele andere die ooit heeft bestaan, want niemand anders dan zijzelf hebben ooit gedacht aan een georganiseerd, regelmatig en doorlopend systeem van moorden en plunderen van de rijken, zodat ze de armen konden duperen door de verdeling van hun buit. Ze vertonen echter enige gelijkenis met de uitzinnige volgelingen van Jan van Leyden en Knipperdoling, die Munster bezetten in de zeventiende eeuw, en in naam van de religie dezelfde uitzinnige gruweldaden begingen als de Franse Jakobijnen deden in naam van de vrijheid. In beide gevallen was de koers die deze partijen volgden zeer vreemd aan en in strijd met de vermeende motieven van hun gedrag. De wederdopers beoefenden elke vorm van ondeugd en wreedheid, door het dictaat, zeiden ze, van inspiratie - de jakobijnen namen driehonderdduizend van hun landgenoten gevangen in naam van de vrijheid en brachten meer dan de helft van het aantal ter dood, onder de sanctie van broederschap.

Hoofdstuk XXIV - Vervolgingen van de Franse Protestanten in Frankrijk 1814-1820

In de jaren 1814 en 1820

De vervolging in deze protestantse regio van Frankrijk ging met zeer weinig onderbreking door vanaf de herroeping van het edict van Nantes door koning Lodewijk XIV op tot een zeer korte periode voor het begin van de late Franse Revolutie. In het jaar 1785 behoorden Monseur Rebaut St. Etienne en de beroemde Monsieur De la Fayette tot de eerste personen die zich samen met het hof van Koning Lodewijk XVI interesseerden in het verwijderen van de gesel van de vervolging van dit gekwetste volk, de inwoners van Zuid-Frankrijk.

Van de kant van de katholieken en de hovelingen escaleerde de felle oppositie dusdanig dat de protestanten pas aan het einde van het jaar 1790 van hun alarm werden bevrijd. Vóór dit jaar hadden vooral de katholieken in Nismes de wapens opgenomen.

Nismes bood toen een angstaanjagend schouwspel; gewapende mannen drongen de stad binnen, vuurden kogels af vanuit de hoeken van de straten en vielen iedereen aan met zwaarden en vorken.

Een man genaamd Astuc raakte gewond en werd in het aquaduct gegooid.

Baudon viel onder de herhaalde slagen van bajonetten en zwaarden en zijn lichaam werd ook in het water gegooid. Boucher, een jonge man van slechts zeventien jaar oud, werd neergeschoten toen hij uit zijn raam keek. Drie keurvorsten raakten gewond, één op gevaarlijke wijze; een andere keurvorst ontsnapte alleen aan de dood door herhaaldelijk te verklaren dat hij katholiek was. Een derde kreeg vier zwaardwonden en werd vreselijk verminkt naar huis gebracht. De burgers die vluchtten werden door de katholieken op de weg gearresteerd en moesten bewijzen van hun geloof geven voordat ze het leven kregen. Monsieur en Madame Vogue bevonden zich in hun buitenhuis, dat door de ijveraars werd opengebroken, waar ze beiden afslachtten en hun woning verwoestten. Monsieur Blacher, een protestant van zeventig jaar oud, werd met een sikkel in stukken gehakt; de jonge Pyerre, die wat eten naar zijn broer bracht, werd gevraagd: "Katholiek of protestant?". "Protestant" was het antwoord, een monster schoot op de jongen en hij viel. Een van de metgezellen van de moordenaar zei: "Je had net zo goed een lam kunnen doden."

"Ik heb gezworen," antwoordde hij, "om vier protestanten te doden voor mijn aandeel, en dit zal tellen voor één." Echter, omdat deze wreedheden de troepen uitlokten om zich te verenigen ter verdediging van het volk, werd er een verschrikkelijke wraakneming genomen op de katholieke partij die wapens gebruikte. Een vreselijke wraak werd genomen op de katholieke partij die de wapens gebruikte, wat samen met andere omstandigheden, vooral de

tolerantie van Napoleon Bonaparte, de rust bracht tot het jaar 1814. Maar de onverwachte terugkeer naar de oude regering bracht de oude vaandels weer bijeen.

De Aankomst van Koning Lodewijk XVIII in Parijs, Bekend in Nismes op 13 april 1814.

Binnen een kwartier was de witte haan in alle richtingen te zien. De witte vlag wapperde op de openbare gebouwen, op de prachtige monumenten uit de oudheid en zelfs op de toren van Mange, buiten de stadsmuren. De protestanten, wier handel aanzienlijk had geleden tijdens de oorlog, behoorden tot de eersten die zich verenigden in de algemene vreugde, om trouw te zweren aan de Senaat en het wetgevende lichaam. Verschillende van de protestantse departementen stuurden adressen naar de troon, maar helaas diende Monsieur Froment zich aan in Nismes op het moment dat vele dwepers klaarstonden om zich bij hem aan te sluiten. De blindheid en woede van de zestiende eeuw volgden snel de intelligentie en filantropie van de negentiende op. Er werd onmiddellijk een scheidslijn getrokken tussen mensen met verschillende religieuze opvattingen. De geest van de oude katholieke kerk herleefde om ieders achting en veiligheid te regelen.

Het verschil in godsdienst beheerste nu al het andere. Zelfs katholieke bedienden die de protestanten met ijver en genegenheid hadden gediend, begonnen hun taken te verwaarlozen of onhoffelijk en met tegenzin uit te voeren. Bij de ceremonies en spektakels op openbare kosten werd de afwezigheid van de protestanten hen ten laste gelegd als een bewijs van hun ontrouw. Temidden van de kreten van Vive le Roi! klonken de dissonante geluiden van "A-Bas-le-Maire" of "we eisen de val van de burgemeester". Monsieur Castletan was een protestant; hij verscheen in het openbaar met de prefect Monsieur Ruland, een katholiek, toen ze aardappelen naar hem gooiden. De mensen verklaarden dat hij zijn ambt moest neerleggen. De dwepers van Nismes slaagden er zelfs in om een adres aan de koning te laten aanbieden, waarin stond dat er in Frankrijk maar één God, één koning en één geloof moesten zijn. In deze daad werden ze nagevolgd door de katholieken van verschillende steden.

De Geschiedenis van het Zilveren Kind

Rond deze tijd vatte Monsieur Baron, raadsheer van het Hof Royale van Nismes, het plan op om een zilveren kind aan God op te dragen als de hertogin d'Angouleme een prins aan Frankrijk zou schenken. Dit project werd omgezet in een openbare religieuze gelofte, die zowel in het openbaar als privé het onderwerp van gesprek was. Echter, personen wier verbeelding door deze maatregelen werd aangewakkerd, renden door de straten en riepen: "Vivent les Boubons" of "Leve de Bourbons voor altijd." Als gevolg van deze irrationele razernij wordt gezegd dat vrouwen in Alais werden geadviseerd en aangespoord om hun protestantse echtgenoten te vergiftigen. Ze konden niet langer in het openbaar verschijnen zonder beledigingen en verwondingen. Als de menigte protestanten tegenkwam, grepen ze hen en dansten om hen heen met barbaarse vreugde, en onder herhaaldelijk geschreeuw van

Vive le Roi zongen ze verzen waarvan de strekking was: "We zullen onze handen wassen in protestants bloed en zwarte pudding maken van het bloed van Calvijns kinderen."

De burgers die naar de promenades kwamen om een luchtje te scheppen en zich te verfrissen van de nauwe en vuile straten, werden opgejaagd met geroep van Vive le Roi, alsof dat geroep elke uitspatting rechtvaardigde. Als protestanten verwezen naar het Handvest, werd hen direct verzekerd dat het hen niets zou baten en dat ze er alleen maar in geslaagd waren om effectiever vernietigd te worden. Hooggeplaatste personen hoorden in de openbare straten zeggen: "Alle Hugenoten moeten worden gedood. Deze keer moeten hun kinderen gedood worden, zodat er niets van het vervloekte ras overblijft."

Toch werden ze niet vermoord, maar wreed behandeld. Protestantse kinderen mochten zich niet meer mengen in de sporten van de katholieken en mochten zelfs niet zonder hun ouders verschijnen. Als het donker werd, sloten hun families zich op in hun appartementen. Maar zelfs dan werden er stenen tegen hun ramen gegooid. Als ze 's morgens opstonden, was het niet ongewoon om schavotten op hun deuren of muren te vinden. Op straat hielden de katholieken reeds ingezeepte koorden voor hun ogen en wezen de instrumenten aan waarmee ze hoopten en van plan waren hen uit te roeien. Kleine galgen of modellen werden uitgedeeld en een man die tegenover een van de pastoors woonde, stelde een van deze modellen tentoon in zijn raam en maakte tekens die voldoende verstaanbaar waren wanneer de dominee passeerde. Een figuur die een protestantse dominee voorstelde, werd ook tentoongesteld op een openbare kruising en onder zijn raam zongen ze de meest gruwelijke liederen.

Tegen het einde van het carnaval was men zelfs van plan om een karikatuur te maken van de vier predikanten uit de regio en hen in de brand te steken. Maar dit werd verboden door de protestantse burgemeester van Nismes. Een vreselijk lied dat aan de prefect werd voorgelegd, in het plattelandsdialect, met een valse vertaling, werd met zijn goedkeuring gedrukt. Het lied werd populair voor een goed moment voordat hij de omvang van de fout zag waarin hij was verraden. Het drieënzestigste regiment van de linie werd publiekelijk gehekeld en beledigd omdat het protestanten had beschermd. In feite leken de protestanten als schapen bestemd voor de slacht.

De Katholieke Wapens van Beaucaire

In mei 1815 wensten velen in Nismes een federatieve vereniging, vergelijkbaar met die van Lyon, Grenoble, Parijs, Avignon en Montpelier. Maar deze federatie eindigde hier na een kortstondig en illusoir bestaan van veertien dagen. Intussen was een grote groep katholieke fanatiekelingen in Beaucaire onder de wapenen en al snel drongen ze met hun patrouilles zo dicht bij de muren van Nismes "dat ze de inwoners alarmeerden". Deze katholieken vroegen de Engelsen van Marseille om hulp en kregen de schenking van duizend musketten, tienduizend cartouches, enz. Generaal Gilly werd echter op deze partizanen afgestuurd en voorkwam dat ze tot het uiterste gingen door hen een wapenstilstand te verlenen. Maar toen koning Lodewijk XVIII terugkeerde naar Parijs, na het verstrijken van de regeerperiode van

honderd dagen van Napoleon, leken de vrede en de partijgeest bedwongen, zelfs in Nismes. Bands uit Beaucaire voegden zich bij Trestaillon in deze stad, om de wraak te overvoeren die al zo lang was voorbereid. Generaal Gilly had het departement enkele dagen verlaten. De achtergebleven troepen van de linie hadden de witte granaat genomen en wachtten op verdere bevelen, terwijl de nieuwe commissarissen alleen maar het staken van de vijandelijkheden en de volledige vestiging van het gezag van de koning hoefden af te kondigen. Tevergeefs, er verschenen geen commissarissen, er kwamen geen berichten om de publieke opinie te kalmeren en te reguleren. Maar tegen de avond kwam de vooruitgeschoven garde van de bandieten, enkele honderden, de stad binnen, ongewenst maar zonder tegenstand.

Terwijl ze zonder orde of discipline marcheerden, bedekt met kleren of vodden in alle kleuren, versierd met cockades, niet wit, maar wit en groen, gewapend met musketten, zwaarden, vorken, pistolen en maaihaken, dronken van de wijn en bevlekt met het bloed van de protestanten die ze op hun route hadden vermoord, vormden ze een afschuwelijk schouwspel. Op de open plek aan de voorkant van de kazerne werd deze bandiet vergezeld door de gewapende menigte van de stad, aangevoerd door Jaques Dupont, beter bekend als Trestaillon.

Om bloedvergieten te voorkomen, capituleerde dit garnizoen van ongeveer vijfhonderd man en marcheerde verdrietig en weerloos weg. Maar toen er ongeveer vijftig waren gepasseerd, begon het gepeupel een enorm vuurgevecht op hun vertrouwende en onbeschermde slachtoffers. Bijna iedereen werd gedood of gewond en slechts weinigen konden de binnenplaats weer betreden voordat de garnizoenspoorten weer gesloten werden. De poorten werden in een oogwenk opnieuw geforceerd en iedereen die niet over de daken kon klimmen of in de aangrenzende tuinen kon springen, werd afgeslacht. In één woord, de dood kwam hen overal en in elke vorm tegemoet en dit katholieke bloedbad evenaarde in wreedheid en overtrof in verraad de misdaden van de septembermoordenaars van Parijs en de Jacobijnse slachtpartijen van Lyon en Avignon. Het werd niet alleen gekenmerkt door de vurigheid van de Revolutie, maar ook door de subtiliteit van de Liga en zal lang een smet blijven op de geschiedenis van de Tweede Restauratie.

Bloedbad en Plundering bij Nismes

Nismes vertoonde nu een afschuwelijk schouwspel van geweld en bloedvergieten. Hoewel veel van de protestanten waren gevlucht naar de Convennes en de Gardonenque. De buitenverblijven van de heren Rey, Guiret en verscheidene anderen waren geplunderd en de inwoners met barbaarse wreedheid behandeld. Twee groepen hadden hun woeste honger gestild in de boerderij van Madame Frat: de eersten, na gegeten, gedronken en het meubilair vernield te hebben, en gestolen te hebben wat hen goeddunkt, namen afscheid door de komst van hun kameraden aan te kondigen, 'vergeleken met wie,' zeiden ze, 'ze genadig moeten worden geacht. Drie mannen en een oude vrouw bleven op het terrein: bij het zien van het tweede gezelschap sloegen twee van de mannen op de vlucht. "Bent u katholiek?" zeiden de

bandieten tegen de oude vrouw. "Ja." "Herhaal dan uw Pater en Ave." Ze was doodsbang, aarzelde en werd meteen neergeslagen met een musket.

Toen ze weer bij zinnen kwam, sloop ze het huis uit, maar ze kwam Ladet tegen, de oude bediende, die een salade droeg die de plunderaars hem hadden laten afsnijden. Tevergeefs probeerde ze hem over te halen om te ontsnappen. "Bent u protestant?" riepen ze uit, "dat ben ik." Een musket werd op hem afgevuurd. Hij raakte gewond, maar niet dood. Om hun werk af te maken, staken de monsters een vuur aan met stro en planken, gooiden hun levende slachtoffer in de vlammen en lieten hem sterven in de meest vreselijke doodsstrijd. Daarna aten ze hun salade, omelet, enz. De volgende dag gingen een paar arbeiders naar binnen, toen ze zagen dat het huis open en verlaten was, en ontdekten het halfverbrande lichaam van Ladet. De prefect van de Garde, Monsieur Darbaud Jouques, probeerde de misdaden van de katholieken goed te praten door te beweren dat Ladet katholiek was. Maar dit werd openlijk tegengesproken door twee pastoors in Nismes.

Een andere groep pleegde een vreselijke moord in St. Cezaire, op Imbert la Plume, de man van Suzon Chivas. Ze confronteerden hem toen hij terugkwam van het werk op het veld. Het opperhoofd beloofde hem zijn leven, maar stond erop dat hij naar de gevangenis van Nismes werd gebracht. Toen hij echter zag dat de groep vastbesloten was hem te doden, nam hij zijn natuurlijke karakter weer aan en omdat hij een krachtig en moedig man was, ging hij naar voren en riep: "Jullie zijn struikrovers. Vuur!" Vier van hen vuurden en hij viel, maar hij was niet dood. Toen hij nog leefde, verminkten ze zijn lichaam. Daarna trokken ze er een koord omheen en bevestigden het aan een kanon dat ze in hun bezit hadden. Pas na acht dagen hoorden zijn familieleden van zijn dood. Vijf leden van de familie Chivas, allemaal echtgenoten en vaders, werden in de loop van een paar dagen afgeslacht.

In deze vervolging in Nismes bereikte de genadeloze behandeling van de vrouwen zo'n niveau dat het elke wilde tot schande zou hebben gemaakt. De weduwen Rivet en Bernard werden gedwongen om enorme bedragen op te offeren. Het huis van mevrouw Lecointe werd verwoest en haar bezittingen werden vernietigd. Het huis van mevrouw F. Didier werd geplunderd en bijna tot de grond toe afgebroken. Een groep van deze dwepers bezocht de weduwe Perrin, die op een kleine boerderij bij de windmolens woonde; nadat ze alle soorten vernielingen hadden aangericht, vielen ze zelfs het heiligdom van de doden aan, dat de overblijfselen van haar familie bevatte. Ze sleepten de doodskisten naar buiten en verspreidden de inhoud over het aangrenzende terrein. Tevergeefs verzamelde de woedende weduwe de beenderen van haar voorouders en legde ze terug: ze werden weer opgegraven. Na verschillende nutteloze pogingen werden ze met tegenzin onbegraven achtergelaten op de akkers.

Koninklijk Besluit ten Gunste van de Vervolgden

Uiteindelijk werd het decreet van koning Lodewijk XVIII, dat alle buitengewone bevoegdheden van de koning, de prinsen of ondergeschikte agenten tenietdeed, in Nismes

ontvangen. Een nieuwe prefect arriveerde om ze uit te voeren. Ondanks de afkondigingen werd het vernietigingswerk, dat even was gestopt, niet opgegeven. Het verderfelijke werk werd al snel met nieuwe kracht en effect hervat. Op 30 juli werd Jacques Combe, de vader van een gezin, vermoord door de Nationale Garde van Rusau. De misdaad was zo openbaar dat de commandant van de partij het zakboekje en de papieren van de overledene aan de familie teruggaf. De volgende dag zwierven tumultueuze menigten door de stad en de voorsteden en bedreigden de ellendige boeren. Op 1 augustus slachtten ze hen af zonder weerstand te bieden.

Rond het middaguur van diezelfde dag omsingelden zes gewapende mannen onder leiding van Truphemy, de slager, het huis van timmerman Monot; twee van hen, die smeden waren, waren de dag ervoor in het huis aan het werk geweest. Ze hadden een protestant gezien die daar zijn toevlucht had gezocht, Monsieur Bourillon, die luitenant in het leger was geweest en met pensioen was gegaan. Het was een man met een uitstekend karakter, vredelievend en ongevaarlijk. Hij had keizer Napoleon nooit gediend. Truphemy kende hem niet en hij werd erop gewezen dat hij deelnam aan een sober ontbijt met de familie. Truphemy beval hem hem te vergezellen en voegde eraan toe: "Je vriend, Saussine, is al in de andere wereld." Truphemy plaatste hem in het midden van zijn troep en beval hem op slinkse wijze "Vive l'Empereur!" te roepen. Hij weigerde en voegde eraan toe dat hij de keizer nooit gediend had. Tevergeefs bepleitten de vrouwen en kinderen van het huis zijn leven en prezen zijn beminnelijke en deugdzame kwaliteiten. Ze marcheerden hem naar de Esplanade en hij werd neergeschoten, eerst door Truphemy en daarna door de anderen. Verscheidene mensen, aangetrokken door het schieten, kwamen dichterbij. Maar zij dreigden hetzelfde lot te ondergaan.

Na enige tijd vertrokken de ellendelingen, terwijl ze Vive le Roi riepen. Enkele vrouwen kwamen hen tegemoet en een van hen, die aangedaan leek, zei: "Ik heb er vandaag zeven gedood, voor mijn deel. Als je een woord zegt, zul je de achtste zijn." Pierre Courbet, een kousenwever, werd door een gewapende bende van zijn weefgetouw gerukt en voor zijn eigen deur neergeschoten. Zijn oudste dochter werd neergeslagen met de kolf van een musket. Een poignard werd tegen de borst van zijn vrouw gehouden terwijl de menigte haar appartementen plunderde. Paul Heraut, een zijdewever, werd letterlijk in stukken gehakt, in het bijzijn van een grote menigte en te midden van het tevergeefse geschreeuw en de tranen van zijn vrouw en vier jonge kinderen. De moordenaars lieten het lijk alleen achter om terug te keren naar het huis van Heraut en alles wat waardevol was veilig te stellen. Het aantal moorden op deze dag kon niet worden vastgesteld. Eén persoon zag zes lichamen bij de Negen Rechtbanken en negen werden naar het ziekenhuis gedragen.

Enige tijd later, als het moorden voor een paar dagen minder frequent werd, werden plundering en beroving actief afgedwongen. Monsieur Salle d'Hombro werd bij verschillende bezoeken beroofd van zevenduizend francs. Op een keer, toen hij pleitte voor de offers die hij had gebracht, "Kijk," zei een bandiet terwijl hij op zijn pijp wees, "hiermee steek je je huis in brand. Dit," zwaaiend met zijn zwaard, "zal je afmaken." Deze argumenten konden niet

beantwoord worden. Monsieur Feline, een zijdefabrikant, werd beroofd van tweeëndertigduizend frank goud, drieduizend frank zilver en verschillende balen zijde.

De kleine winkeliers waren voortdurend kwetsbaar voor bezoek en de vraag naar proviand, kleding of andere producten. Dezelfde handen die de huizen van de rijken in brand staken en de wijnstokken van de landbouwers verscheurden, braken de weefgetouwen van de wever en stalen het gereedschap van de ambachtsman. Verwoesting heerste in het heiligdom en in de stad. De gewapende bendes namen toe in plaats van af te nemen. De vluchtelingen, die ervoor kozen niet terug te keren, kregen onophoudelijke steun; maar hun vrienden die hen onderdak boden, werden als opstandig beschouwd. De protestanten die overbleven werden beroofd van al hun burgerlijke en religieuze rechten, en zelfs de advocaten en rechterlijke ambtenaren besloten om alles van "de voorgewende gereformeerde religie" uit hun lichaam te bannen. Degenen die tabak verkochten werden hun vergunning ontnomen. De protestantse diakens die de armen onder hun hoede hadden, werden allemaal verstrooid. Van de vijf predikanten bleven er maar twee over; één van hen was gedwongen om van woonplaats te veranderen en kon alleen 's nachts nog de troost van de godsdienst toedienen of de functies van zijn ambt uitoefenen.

Niet tevreden met deze manieren van kwellen, beschuldigden lasterlijke en opruiende publicaties de protestanten ervan de verboden vaandel op te steken in de gemeenten en de gevallen Napoleon aan te roepen. Ze werden gestigmatiseerd als onwaardig voor de bescherming van de wetten en de gunst van de monarch.

Honderden werden naar de gevangenis gesleept zonder zelfs maar een geschreven bevel. Hoewel er vijf maanden lang een officiële krant met de titel Journal du Guard werd opgericht, onder invloed van de prefect, de burgemeester en andere functionarissen, werd het woord "charter" er nooit in gebruikt. In een van de eerste nummers daarentegen werden de lijdende protestanten afgeschilderd als "Krokodillen, alleen maar huilend van woede en spijt dat ze geen slachtoffers meer hadden om te verslinden. (Veroordeeld als) personen die Danton, Marat en Robespierre overtroffen hadden in het aanrichten van onheil - die hun dochters hadden geprostitueerd aan het garnizoen om het te veroveren op Napoleon." Een uittreksel van dit artikel, gestempeld met de kroon en de wapens van de Bourbons, werd op straat verkocht en de koopman werd getooid met de medaille van de politie.

Verzoekschrift van de Protestantse Vluchtelingen

Tegenover deze verwijten staat de petitie die de protestantse vluchtelingen in Parijs indienden bij Lodewijk XVIII namens hun broeders in Nismes.

We leggen ons acute lijden aan uw voeten, sire. In uw naam zijn onze medeburgers afgeslacht en hun bezittingen verwoest. Misleide boeren hadden zich, in voorgewende gehoorzaamheid aan uw bevelen, verzameld op bevel van een commissaris die was aangesteld door uw doorluchtige neef. Hoewel ze klaar stonden om ons aan te vallen, werden ze ontvangen met de verzekering van vrede. Op 15 juli 1815 hoorden we dat u Parijs was

binnengetrokken en de witte vlag wapperde onmiddellijk over onze gebouwen. De openbare rust was nog niet verstoord toen gewapende boeren zich aandienden. Het garnizoen capituleerde, maar werd bij hun vertrek aangevallen en bijna volledig afgeslacht. Onze Nationale Garde werd ontwapend, de stad vulde zich met vreemdelingen en de huizen van de belangrijkste inwoners, die de gereformeerde religie beleden, werden aangevallen en geplunderd. We voegen de lijst hierbij. Terreur heeft de meest respectabele inwoners uit onze stad verdreven.

"Majesteit, u bent misleid als u geen beeld heeft gekregen van de verschrikkingen die uw goede stad Nismes tot een woestijn maken. Arrestaties en verboden vinden voortdurend plaats, en verschil van religieuze mening is de echte en enige oorzaak. De verafschuwde en geminachte protestanten zijn de verdedigers van de troon. Uw neef heeft onze kinderen onder zijn banieren gezien. Onze fortuinen zijn in zijn handen gelegd. Zonder reden aangevallen, hebben de protestanten, zelfs door een rechtvaardig verzet, hun vijanden niet het fatale voorwendsel voor laster gegeven. Red ons, Sire! Doof het brandmerk van de burgeroorlog. Een enkele daad van uw wil zou een stad die interessant is voor zijn bevolking en zijn industrie weer een politiek bestaan geven. Eis een verslag van hun gedrag van de leiders die onze ellende over ons hebben gebracht. Wij leggen u alle documenten voor die ons bereikt hebben. Angst verlamt de harten en smoort de klachten van onze medeburgers. Nu we ons in een veiligere situatie bevinden, durven we onze stem te verheffen voor hen," etc., etc.

Monsterlijke Verontwaardiging bij Vrouwen

In Nismes is het bekend dat de vrouwen hun kleren wassen bij de fonteinen of op de oevers van de beken. Er is een groot bassin in de buurt van de fontein, waar elke dag veel vrouwen geknield aan de rand van het water de kleren slaan met zware stukken hout in de vorm van battledores. Deze plek werd het toneel van de meest schandelijke en onfatsoenlijke praktijken. Het katholieke gespuis draaide de petticoats van de vrouwen over hun hoofd en maakte ze zo vast dat ze blootgesteld bleven en onderworpen aan een nieuw uitgevonden soort kastijding; want spijkers die in het hout van de battledores waren geplaatst in de vorm van fleur-de-lis, sloegen ze totdat het bloed uit hun lichamen stroomde en hun geschreeuw de lucht verscheurde. Er werd vaak om de dood gevraagd in ruil voor deze vernederende straf. Maar het verzoek werd geweigerd met een kwaadaardige vreugde. Om hun wandaden tot de hoogst mogelijke graad uit te voeren, werden verschillende zwangere vrouwen op deze manier aangevallen. De schandalige aard van deze wandaden weerhield veel van de slachtoffers ervan om ze openbaar te maken en vooral om de meest verzwarende omstandigheden te vermelden.

"Ik heb gezien," zegt Monsieur Duran, "dat een katholieke advocaat de moordenaars van de fauxbourg Bourgade vergezelde, slachthuizen bewapende met scherpe spijkers in de vorm van fleur-de-lis. Ik heb gezien hoe ze de kleding van vrouwen optilden en met zware slagen deze battoir of battledore - waaraan ze een naam gaven die mijn pen weigert te noteren - op het bloedende lichaam aanbrachten. De kreten van de slachtoffers, de stromen bloed, het gemompel van verontwaardiging dat door angst werd onderdrukt. Niets kon hen bewegen. De

chirurgen die deze vermoorde vrouwen hebben verzorgd, kunnen aan de hand van hun wonden getuigen van de kwellingen die ze moeten hebben doorstaan, wat, hoe gruwelijk ook, strikt waar is." Desondanks hadden de agenten van de regering tijdens de voortgang van deze gruwelen en obsceniteiten, die zo schandelijk waren voor Frankrijk en de katholieke religie, een krachtige macht onder hun bevel. Door deze op een eerlijke manier in te zetten, hadden ze de rust kunnen herstellen. Moord en roof gingen echter gewoon door en werden door de katholieke magistraten lichtzinnig beoordeeld. Op enkele uitzonderingen na, gebruikten de administratieve autoriteiten weliswaar woorden in hun proclamaties, enz., maar ze namen nooit hun toevlucht tot daden om een einde te maken aan de gruweldaden van de vervolgers, die stoutmoedig verklaarden dat ze op 24th juli, de verjaardag van het bloedbad van Sint Bartholomeus, van plan waren om nog een algemeen bloedbad aan te richten. De leden van de Gereformeerde Kerk waren vervuld van angst en, in plaats van deel te nemen aan de verkiezing van afgevaardigden, hielden ze zich bezig met het veiligstellen van hun eigen persoonlijke veiligheid.

Wandaden Gepleegd in de Dorpen, etc.

We verlaten nu Nismes om het gedrag van de vervolgers in het omringende land te bekijken. Na de herinvoering van de koninklijke regering, onderscheidden de lokale autoriteiten zich door hun ijver en durf om hun werkgevers te steunen. Onder het voorwendsel van rebellie, het verbergen van wapens, het niet betalen van bijdragen, enz., werden troepen, Nationale Wachten en gewapende menigten toegestaan om vreedzame burgers te plunderen, te arresteren en te vermoorden, niet alleen ongestraft, maar met aanmoediging en goedkeuring. In het dorp Milhaud, vlakbij Nismes, werden de inwoners vaak gedwongen om grote sommen te betalen om niet geplunderd te worden. Dit mocht echter niet baten bij Madame Teulon: Op zondag 16 juli werden haar huis en terrein verwoest; het waardevolle meubilair werd in beslag genomen of vernietigd - het hooi en hout verbrand en het lijk van een kind, dat in de tuin begraven lag, werd opgepakt en rond een door de bevolking gemaakt vuur gesleept. Monsieur Teulon ontsnapte met veel moeite.

Monsieur Picherol, een andere protestant, had een deel van zijn bezittingen bij een katholieke buurman ondergebracht. Dit huis werd aangevallen en hoewel al zijn bezittingen werden gerespecteerd, werd dat van zijn vriend in beslag genomen en vernietigd. In hetzelfde dorp vroeg iemand die twijfelde of Monsieur Hermet, een kleermaker, de man was die ze zochten: "Is hij een protestant? "Goed, zeiden ze, en hij werd onmiddellijk vermoord. In het kanton Vauvert, waar een consistoriekerk was, werden tachtigduizend francs afgeperst.

In de gemeenten Beauvoisin en Generac werden soortgelijke excessen gepleegd door een handvol losbandige mannen, onder het oog van de katholieke burgemeester en onder het geschreeuw van "Vive le Roi!". St. Gilles was het toneel van de meest schaamteloze schurkenstreek. De protestanten, de rijkste inwoners, werden ontwapend terwijl hun huizen werden geplunderd. Er werd een beroep gedaan op de burgemeester, maar die lachte en liep weg. Deze officier had een Nationale Garde van enkele honderden mannen tot zijn

beschikking, georganiseerd op zijn eigen bevel. Het zou vermoeiend zijn om de lijsten te lezen van de misdaden die gedurende vele maanden plaatsvonden. In Clavison verbood de burgemeester de protestanten de psalmen te zingen die gewoonlijk in de tempel worden gebruikt. Zijn reden, zoals hij zei, was dat de katholieken niet beledigd of gestoord mochten worden.

In Sommieres, ongeveer tien mijl van Nismes, hielden de katholieken een prachtige optocht door de stad die tot de avond duurde en werd gevolgd door de plundering van de protestanten. Bij de aankomst van de buitenlandse troepen in Sommieres werd de zoektocht naar wapens hervat. Degenen die geen musketten bezaten, werden zelfs gedwongen om ze te kopen met de bedoeling om ze op te geven, en soldaten werden bij hen ingekwartierd tegen zes frank per dag totdat ze de gevraagde artikelen produceerden. De protestantse kerk die gesloten was, werd omgebouwd tot een militaire kazerne voor de Oostenrijkers. Nadat de kerkdienst zes maanden lang was opgeschort in Nismes, werd de kerk, die door de protestanten de Tempel werd genoemd, heropend en werd er openbare eredienst gehouden op de ochtend van 24th december. Toen men de klokkentoren onderzocht, ontdekte men dat enkele personen de klepel van de klok hadden weggenomen. Toen het uur van de dienst naderde, verzamelden een aantal mannen, vrouwen en kinderen zich bij het huis van meneer Ribot, de pastoor, en dreigden de eredienst te verhinderen. Op de afgesproken tijd, toen hij zich naar de kerk begaf, werd hij omsingeld. Er werd wild tegen hem geschreeuwd. Sommige vrouwen grepen hem bij de kraag. Maar niets kon zijn standvastigheid verstoren of zijn ongeduld opwekken; hij ging het gebedshuis binnen en besteeg de preekstoel. Stenen werden gegooid en vielen onder de gelovigen. Toch bleef de gemeente kalm en aandachtig, en de dienst werd beëindigd te midden van lawaai, bedreigingen en barbaarsheid.

Bij het terugtrekken zouden velen gedood zijn zonder de jagers van het garnizoen, die hen eervol en ijverig beschermden. Van de kapitein van deze jagers ontving Monsieur Ribot kort daarna de volgende brief:

2 januari 1816.

Ik betreur ten zeerste de vooroordelen van de katholieken tegen de protestanten, die volgens hen niet van de koning houden. Blijf handelen zoals u eerder hebt gedaan en de tijd en uw gedrag zullen de katholieken van het tegendeel overtuigen: mocht er tumult ontstaan zoals afgelopen zaterdag, informeer me dan. Ik bewaar mijn verslagen van deze handelingen, en als de opruiers onverbeterlijk blijken te zijn en vergeten wat ze verschuldigd zijn aan de beste van koningen en het Handvest, zal ik mijn plicht doen en de regering op de hoogte stellen van hun handelingen. Adieu, mijn beste heer; verzeker het consistorie van mijn achting en van het gevoel dat ik heb over de gematigdheid waarmee ze de provocaties van de kwaadwilligen in Sommieres hebben beantwoord. Ik heb de eer u met respect te groeten.

SUVAL DE LAINE.

Op 6 januari ontving deze waardige pastoor nog een brief van de Markies van Montlord om hem aan te moedigen zich te verenigen met alle goede mensen die in God geloven om de moordenaars, struikrovers en verstoorders van de openbare rust te laten straffen. Hij werd ook uitgenodigd om de instructies die hij hiervoor van de regering had ontvangen in het openbaar voor te lezen. Desondanks vuurden de Nationale Wachten op 20th januari 1816, toen de herdenkingsdienst van de dood van koning Lodewijk XVI werd gevierd en er een optocht werd gevormd, op de witte vlag die voor de ramen van de protestanten hing en sloten de dag af met het plunderen van hun huizen.

In de gemeente Anguargues was het nog erger. In die van Fontanes braken de katholieken vanaf de intocht van de koning in 1815 alle verzoeningspogingen met de protestanten. Overdag beledigden ze hen en 's nachts forceerden ze hun deuren of markeerden ze deze met krijt om geplunderd of verbrand te worden. St. Mamert werd herhaaldelijk bezocht door deze diefstallen. In Montmiral, op de zestiende juni 1816, werden de protestanten aangevallen, geslagen en opgesloten omdat ze de terugkeer durfden te vieren van een koning die gezworen had de godsdienstvrijheid te behouden en de oorkonde te handhaven.

Verder Verslag van de Handelingen van de Katholieken in Nismes

De excessen in het land leidden de aandacht van de vervolgers blijkbaar geenszins af van Nismes. Oktober 1815 begon zonder enige verbetering in de principes of maatregelen van de regering, en dit werd gevolgd door een overeenkomstige arrogantie van de kant van het volk. Verschillende huizen in het Quartier St. Charles werden geplunderd en hun wrakstukken werden op straat verbrand onder het zingen, dansen en roepen van "Vive le Roi!". De burgemeester verscheen, maar de vrolijke menigte deed alsof ze hem niet kenden en toen hij het waagde om te protesteren tegen de misstanden, zeiden ze tegen hem: "Zijn aanwezigheid was niet nodig en hij moest zich maar terugtrekken." Tijdens de 16e oktober leek elke voorbereiding een nacht van bloedvergieten aan te kondigen; orders om te verzamelen en signalen voor aanvallen werden met regelmaat en vertrouwen verspreid. Trestaillon inspecteerde zijn spionnen en volgelingen en spoorde hen aan tot het plegen van misdaden:

Ruffian. "Als alle protestanten, zonder uitzondering, gedood moeten worden, doe ik graag mee. Maar omdat je me zo vaak bedrogen hebt, zal ik niets doen, tenzij ze allemaal gaan."

Trestaillon. "Kom mee dan, want deze keer zal geen enkele man ontsnappen."

Dit afschuwelijke doel zou zijn uitgevoerd als generaal La Garde, de commandant van het departement, er niet was geweest. Pas om tien uur 's avonds zag hij het gevaar. Hij voelde nu dat er geen moment verloren mocht gaan. Menigten rukten op door de voorsteden en de straten vulden zich met schurken die de meest afschuwelijke verwensingen uitten. De Generale klonk om elf uur en droeg bij aan de verwarring die zich nu door de stad verspreidde. Een paar troepen verzamelden zich rond de graaf La Garde, die gekweld werd door verdriet

bij het zien van het kwaad dat zo'n koortsachtige hoogte had bereikt. Monsieur Durand, een katholieke advocaat, vertelde hierover het volgende verhaal:

Het was tegen middernacht, mijn vrouw was net in slaap gevallen. Ik zat naast haar te schrijven, toen we werden gestoord door een lawaai in de verte. Trommels leken de stad in alle richtingen te doorkruisen. Wat kon dit allemaal betekenen! Om haar gerust te stellen, zei ik dat het waarschijnlijk de aankomst of het vertrek van enkele troepen van het garnizoen aankondigde. Maar we hoorden schoten en luid geschreeuw - onmiddellijk hoorbaar. Toen ik mijn raam opende, hoorde ik vreselijke verwensingen vermengd met kreten van "Vive le Roi!". Ik wekte een officier die in het huis verbleef en Monsieur Chancel, directeur van Openbare Werken. We vertrokken samen en kwamen aan op de Boulevarde. De maan scheen helder en bijna elk object was bijna zo duidelijk als de dag. Een woedende menigte rukte op en zwoer uitroeiing. De meerderheid was halfnaakt en gewapend met messen, musketten, stokken en zwaarden.

Als antwoord op mijn vragen kreeg ik te horen dat het bloedbad algemeen was en dat er al veel doden waren gevallen in de buitenwijken. Monsieur Chancel trok zich terug om zijn uniform als kapitein van de Pompiers aan te trekken. De officieren trokken zich terug in de kazerne en bezorgd om mijn vrouw keerde ik terug naar huis. Door het lawaai was ik ervan overtuigd dat er mensen waren gevolgd. Ik kroop in de schaduw van de muur, opende mijn deur, ging naar binnen en sloot hem weer, een kleine opening achterlatend waardoor ik de bewegingen van de groep kon volgen waarvan de wapens schitterden in het maanlicht. Binnen enkele ogenblikken verschenen er enkele gewapende mannen die een gevangene naar de plek droegen waar ik verborgen zat. Ze stopten, ik deed de deur zachtjes dicht en klom op een elzenboom tegen de tuinmuur.

Wat een tafereel! Een man op zijn knieën die genade afsmeekte van ellendelingen die zijn lijdensweg bespotten en hem overlaadden met scheldwoorden. In de naam van mijn vrouw en kinderen,' zei hij, 'spaar me! Wat heb ik gedaan? Waarom zouden jullie me voor niets vermoorden? Ik stond op het punt om het uit te schreeuwen en de moordenaars te bedreigen met wraak. Ik had niet lang om te beraadslagen, de ontlading van verschillende fusilen maakte een einde aan mijn spanning. De ongelukkige smekeling, geraakt in de lendenen en het hoofd, viel om niet meer op te staan. De ruggen van de moordenaars waren naar de boom gericht. Ze trokken zich onmiddellijk terug en herlaadden hun geweren. Ik daalde af en naderde de stervende man, die diepe en trieste kreunen slaakte. Op dat moment kwamen er een paar bewakers aan en ik trok me weer terug en sloot de deur. Ik zie,' zei er een, 'een dode man. Hij zingt nog steeds,' zei een ander. Het is beter,' zei een derde, 'om hem af te maken en uit zijn lijden te verlossen. Vijf of zes musketten werden onmiddellijk afgevuurd en het gekreun hield op. De volgende dag kwamen menigten de overledene inspecteren en beledigen. Een dag na een bloedbad werd altijd beschouwd als een soort feest, en elk beroep werd verlaten om naar de slachtoffers te gaan kijken. Dit was Louis Lichare,

vader van vier kinderen. Vier jaar na de gebeurtenis bevestigde Monsieur Durand dit verhaal onder ede tijdens het proces tegen één van de moordenaars.

Aanval op de Protestantse Kerken

Voor de dood van generaal La Garde had de hertog van Angouleme Nismes en andere steden in het zuiden bezocht. In de eerstgenoemde plaats vereerde hij de leden van het protestantse consistorie met een onderhoud, waarbij hij hen bescherming beloofde en hen aanmoedigde om hun tempel, die zo lang gesloten was geweest, te heropenen. Ze hebben twee kerken in Nismes en er werd afgesproken dat de kleine kerk de voorkeur zou krijgen bij deze gelegenheid en dat het luiden van de klok achterwege zou blijven. Generaal La Garde verklaarde dat hij zich met zijn hoofd zou verantwoorden voor de veiligheid van zijn congregatie. De protestanten deelden elkaar privé mee dat de eredienst opnieuw om tien uur zou plaatsvinden. Ze begonnen zich stil en voorzichtig te verzamelen. Er werd afgesproken dat monsieur Juillerat Chasseur de dienst zou leiden, hoewel hij zo overtuigd was van het gevaar dat hij zijn vrouw en een aantal van zijn kudde smeekte om bij hun gezinnen te blijven. Omdat de tempel alleen voor de vorm geopend was, en in overeenstemming met de orders van de hertog van Angouleme, wilde deze pastoor het enige slachtoffer zijn. Op weg naar de kerk passeerde hij talrijke groepen die hem met woeste blikken aankeken. "Dit is het moment," zeiden sommigen, "om ze de laatste klap te geven."

"Ja," voegden anderen eraan toe, "en vrouwen noch kinderen mogen gespaard worden." Eén ellendeling, die zijn stem boven de rest verhief, riep uit: "Ah, ik ga mijn musket halen en tien voor mijn deel." Door deze onheilspellende geluiden vervolgde Monsieur Juillerat zijn weg. Maar toen hij bij de tempel aankwam, had de koster niet de moed om de deur te openen en moest hij het zelf doen. Toen de gelovigen aankwamen, vonden ze vreemde personen in de aangrenzende straten en op de trappen van de kerk, die zwoeren dat hun eredienst niet mocht worden uitgevoerd en riepen: "Weg met de protestanten! Dood ze! Dood ze!" Om tien uur was de kerk bijna gevuld, M.J. Chasseur begon met de gebeden; de rust die er heerste was van korte duur. Plotseling werd de dominee onderbroken door een hevig lawaai, en een aantal personen kwam binnen en slaakte de meest vreselijke kreten, vermengd met Vive le Roi! Maar de bewakers slaagden erin deze fanatici buiten te sluiten en de deuren te sluiten. Het lawaai en tumult buiten nam nu toe en de slagen van de bevolking die de deuren probeerden open te breken, zorgden ervoor dat het huis gonsde van het geschreeuw en gekreun. De stem van de voorgangers die hun kudde probeerden te troosten, was onhoorbaar. Tevergeefs probeerden ze de tweeënveertigste psalm te zingen.

Drie kwartier rolden voorbij. "Ik plaatste me," zei Madame Juillerat, "onderaan de preekstoel, met mijn dochter in mijn armen. Mijn man kwam erbij zitten en steunde me. Ik herinnerde me dat het de verjaardag van mijn huwelijk was. Na zes jaar van geluk, zei ik, sta ik op het punt te sterven met mijn man en mijn dochter; we zullen gedood worden op het altaar van onze God, de slachtoffers van een heilige plicht, en de hemel zal zich openen om

ons en onze noodlottige broeders te ontvangen. Ik zegende de Verlosser en zonder onze moordenaars te vervloeken, wachtte ik op hun nadering."

Oliver, zoon van een pastoor, een officier in de koninklijke linietroepen, probeerde de kerk te verlaten, maar de vriendelijke wachtposten aan de deur adviseerden hem om belegerd te blijven met de rest. De Nationale Garde weigerde op te treden en de fanatieke menigte profiteerde van de afwezigheid van generaal La Garde en van hun toenemende aantal. Uiteindelijk klonk er krijgshaftige muziek en riepen stemmen van buitenaf tot de belegerden: "Doe open, doe open en red jezelf!". Hun eerste indruk was dat ze bang waren voor verraad, maar ze kregen al snel de verzekering dat een detachement dat terugkeerde van de mis voor de kerk was opgesteld om de terugtocht van de protestanten te bevorderen. De deur werd geopend. Velen van hen ontsnapten tussen de gelederen van de soldaten, die de menigte voor hen hadden verdreven. Maar deze straat, en ook andere waar de vluchtelingen doorheen moesten, was al snel weer gevuld. De eerbiedwaardige pastoor, Olivier Desmond, tussen de zeventig en tachtig jaar oud, werd omringd door moordenaars. Ze sloegen hun vuisten in zijn gezicht en riepen: "Dood de roverhoofdman." Hij werd gered door de standvastigheid van enkele officieren, onder wie zijn eigen zoon. Ze vormden een bolwerk om hem heen met hun lichamen, en te midden van hun blote zwaarden voerden ze hem naar zijn huis. Monsieur Juillerat, die de kerkdienst had bijgewoond met zijn vrouw aan zijn zijde en zijn kind in zijn armen, werd achtervolgd en met stenen bestormd. Zijn moeder kreeg een klap op haar hoofd en een tijdlang was haar leven in gevaar. Een vrouw werd op schandelijke wijze gegeseld en verschillende vrouwen werden gewond door de straten gesleept. Het aantal protestanten dat bij deze gelegenheid min of meer mishandeld werd, lag tussen de zeventig en tachtig.

Moord op Generaal La Garde

Uiteindelijk werden deze excessen een halt toegeroepen door het bericht van de moord op graaf La Garde, die, toen hij bericht kreeg van dit tumult, zijn paard besteeg en een van de straten binnenging om een menigte uiteen te drijven. Een schurk greep zijn hoofdstel, een ander hield de loop van een pistool vlak bij zijn lichaam en riep: "Stakker, je doet me met pensioen!". Hij vuurde onmiddellijk. De moordenaar was Louis Boissin, een sergeant van de Nationale Garde. Maar hoewel iedereen hem kende, probeerde niemand hem te arresteren. Hij ontsnapte. Zodra de generaal merkte dat hij gewond was, gaf hij de politie opdracht om de protestanten te beschermen en ging in galop naar zijn hotel. Maar bij aankomst viel hij flauw. Toen hij bijkwam, weerhield hij de chirurgijn ervan zijn wond te onderzoeken totdat hij een brief aan de regering had geschreven, zodat, in het geval van zijn dood, bekend zou zijn uit welke hoek de klap kwam en niemand de protestanten van de misdaad zou durven beschuldigen.

De waarschijnlijke dood van deze generaal zorgde voor een kleine mate van gematigdheid aan de kant van hun vijanden, en voor enige rust. Maar de massa van het volk had zich te lang overgegeven aan losbandigheid om zich zelfs door de moord op de vertegenwoordiger van hun koning in bedwang te laten houden. s Avonds keerden ze weer

terug naar de tempel en braken met bijlen de deur open; het sombere lawaai van hun slagen joeg angst aan in de boezem van de protestantse families die in tranen in hun huizen zaten. De inhoud van de armenkist en de kleren die klaar lagen om uitgedeeld te worden, werden gestolen. De gewaden van de predikant werden in stukken gescheurd. De boeken verscheurd of meegenomen. De kasten werden geplunderd, maar de kamers met de archieven van de kerk en de synoden waren veiliggesteld. Zonder de vele politiepatrouilles te voet zou de hele kerk ten prooi zijn gevallen aan de vlammen en zou het gebouw zelf een puinhoop zijn geworden. Ondertussen schreven de fanatici de moord op de generaal openlijk toe aan zijn eigen zelfverloochening en zeiden: "Dat was de wil van God." Er werden drieduizend francs geboden voor de arrestatie van Boissin. Maar het was algemeen bekend dat de protestanten hem niet durfden te arresteren en dat de fanatici dat ook niet zouden doen. Tijdens deze transacties maakte het systeem van gedwongen bekeringen tot het katholicisme regelmatige en angstaanjagende vorderingen.

Inmenging van de Britse Regering

Het is de verdienste van Engeland dat het verslag van deze wrede vervolgingen tegen onze protestantse broeders in Frankrijk zo'n sensatie teweegbracht bij de regering, dat het hen ertoe aanzette om in te grijpen. De vervolgers van de protestanten maakten van deze spontane daad van menselijkheid en religie het voorwendsel om de slachtoffers te beschuldigen van een verraderlijke correspondentie met Engeland. Maar te midden van deze excessen verscheen er tot hun grote ontsteltenis een brief die eerder naar Engeland was gestuurd door de hertog van Wellington, waarin stond dat er "veel informatie bestond over de gebeurtenissen in het zuiden".

De predikanten van de drie denominaties in Londen, die niet misleid wilden worden, verzochten een van hun broeders om de plaatsen van vervolging te bezoeken en met onpartijdigheid de aard en omvang van het kwaad dat ze wilden verlichten, te onderzoeken. Ds. Clement Perot nam deze moeilijke taak op zich en vervulde hun wensen met een ijver, voorzichtigheid en toewijding die alle lof te boven ging. Zijn terugkeer leverde een overvloedig en onweerlegbaar bewijs van een schandelijke vervolging. Materiaal voor een oproep aan het Britse parlement, en een gedrukt rapport werd verspreid over het continent, en dat bracht voor het eerst correcte informatie over aan de inwoners van Frankrijk.

Buitenlandse inmenging werd als uiterst nuttig ervaren. De verklaringen van tolerantie die het uitlokte bij de Franse regering en de meer voorzichtige mars van de katholieke vervolgers, werkten als beslissende en onvrijwillige erkenningen van het belang van die inmenging. Aanvankelijk werd het door sommigen afgekeurd en veracht, maar door de strenge stem van de publieke opinie in Engeland en elders leidde de inmenging tot een opschorting van bloedbaden en plunderingen. De moordenaars en plunderaars bleven ongestraft en werden zelfs gestreeld en beloond voor hun misdaden. Terwijl protestanten in Frankrijk de meest wrede en vernederende pijnen en straffen ondergingen voor vermeende

onbeduidende misdaden, werden katholieken, bedekt met bloed en schuldig aan talloze en gruwelijke moorden, vrijgesproken.

Misschien had de deugdzame verontwaardiging die door sommige van de meer verlichte katholieken werd geuit tegen deze afschuwelijke handelingen, niet een klein aandeel in het beteugelen ervan. Veel onschuldige protestanten waren veroordeeld tot de galeien en anderszins gestraft voor vermeende misdaden, op de eed van de meest gewetenloze en verlaten ellendelingen. Monsieur Madier de Mongau, rechter van het Koninklijk Hof van Nismes en voorzitter van het Hof van Assisen van de Garde en de Vaucluse, voelde zich bij een gelegenheid genoodzaakt om het hof op te breken in plaats van de getuigenis af te nemen van dat beruchte en bloeddorstige monster, Truphemy: In een zaal," zegt hij, "van het Paleis van Justitie, tegenover die waarin ik zat, stonden verschillende ongelukkige personen terecht die vervolgd werden door de factie. Elk bewijs dat tot hun beschuldiging leidde, werd toegejuicht met kreten als "Vive le Roi!".

Drie keer werd de explosie van deze gruwelijke vreugde zo verschrikkelijk dat het nodig was om versterking uit de kazerne te sturen. En tweehonderd soldaten waren vaak niet genoeg om het volk in bedwang te houden. Plotseling werd het geroep en geschreeuw van Vive le Roi! verdubbeld: er kwam een man aan, geaaid, toegejuicht, op schouders gehesen in triomf. Het was de verschrikkelijke Truphemy. Hij naderde het tribunaal - hij kwam getuigen tegen de gevangenen. Hij werd toegelaten als getuige en stak zijn hand op om de eed af te leggen! Met afschuw vervuld bij die aanblik, haastte ik me van mijn stoel en ging de raadszaal binnen; mijn collega's volgden me; tevergeefs haalden ze me over mijn stoel weer in te nemen; 'Nee!' riep ik uit, 'ik zal niet toestaan dat die ellendeling wordt toegelaten om te getuigen voor een rechtbank in de stad die hij heeft gevuld met moorden; in het paleis, op de trappen waarvan hij de ongelukkige Bourillon heeft vermoord.

Ik kan niet toestaan dat hij zijn slachtoffers doodt door zijn getuigenissen, net zo min als door zijn vuurpijlen. Hij - een aanklager! Hij - een getuige! Nee, ik zal nooit toestaan dat dit monster in aanwezigheid van magistraten een heiligschennende eed aflegt, terwijl zijn hand nog stinkt van het bloed.' Deze woorden werden buiten de deur herhaald. De getuige beefde; de schuldigen beefden ook - dezelfde schuldigen die de tong van Truphemy leidden zoals ze zijn arm hadden geleid, die leugens dicteerden nadat ze hem hadden leren moorden. Deze woorden drongen door in de kerkers van de veroordeelden en inspireerden hoop. Ze gaven een andere moedige pleitbezorger het besluit om de zaak van de vervolgden te steunen. Hij droeg de gebeden van onschuld en ellende naar de voet van de troon. Daar vroeg hij of het bewijs van een Truphemie genoeg was om een vonnis nietig te verklaren. De koning verleende een volledig en kosteloos pardon.

Ultieme Resolutie van de Protestanten in Nismes

Wat betreft het gedrag van de protestanten, deze zeer verontwaardigde burgers, tot het uiterste gedreven door hun vervolgers, voelden uiteindelijk dat ze alleen maar hoefden te kiezen op welke manier ze zouden omkomen. Ze besloten unaniem dat ze strijdend zouden sterven voor hun eigen verdediging. Deze vastberaden houding maakte hun slagers duidelijk dat ze niet langer ongestraft konden moorden. Alles veranderde onmiddellijk. Zij die vier jaar lang anderen met schrik hadden vervuld, voelden het nu op hun beurt. Ze beefden van de kracht die mannen, zo lang berustend, in wanhoop vonden, en hun ongerustheid werd nog vergroot toen ze hoorden dat de inwoners van de Cevennen, overtuigd van het gevaar van hun broeders, hen te hulp marcheerden. Maar zonder op deze versterkingen te wachten, verschenen de protestanten 's nachts in dezelfde volgorde en op dezelfde manier bewapend als hun vijanden. De anderen paradeerden over de boulevards met hun gebruikelijke lawaai en woede, maar de protestanten bleven stil en standvastig in de gekozen positie. Drie dagen gingen deze gevaarlijke en onheilspellende bijeenkomsten door. Maar het vergieten van bloed werd voorkomen door de inspanningen van enkele waardige burgers die zich onderscheidden door hun rang en fortuin. Door de gevaren van de protestantse bevolking te delen, verkregen ze gratie van een vijand die nu beefde terwijl hij dreigde.

Hoofdstuk XXV - Het Begin van de Amerikaanse Buitenlandse Zending

Samuel J. Mills, student aan Williams College, verzamelde een groep medestudenten om zich heen die allemaal de last van de grote heidense wereld voelden. Op een dag in 1806 zochten vier van hen, overvallen door een onweersbui, hun toevlucht in de beschutting van een hooiberg. Ze baden voor het heil van de wereld en namen zich voor om, als de gelegenheid zich voordeed, zelf als zendelingen te gaan. Deze "gebedsbijeenkomst in de hooiberg" is historisch geworden.

Deze jonge mannen gingen later naar het Andover Theological Seminary, waar Adoniram Judson zich bij hen voegde. Vier van hen stuurden op 29 juni 1810 een petitie naar de Massachusetts Congregational Association in Bradford, waarin ze zichzelf aanboden als zendelingen en vroegen of ze steun konden verwachten van een genootschap in dit land, of dat ze zich moesten wenden tot een Brits genootschap. In antwoord op deze oproep werd de Amerikaanse Board of Commissioners for Foreign Missions opgericht.

Toen een charter voor het bestuur werd aangevraagd, maakte een ongelovige ziel bezwaar op de vloer van de wetgevende macht. Hij beweerde tegen de petitie dat het land zo'n beperkte voorraad christendom bevatte dat er niets gespaard kon worden voor de export, maar hij werd er treffend aan herinnerd door een ander, die gezegend was met een meer optimistische instelling, dat dit een product was dat hoe meer er naar het buitenland werd gestuurd, hoe meer er thuis bleef. Er was veel onduidelijkheid over plannen en financiën, dus werd Judson naar Engeland gestuurd om met de London Society te overleggen over de haalbaarheid van samenwerking tussen de twee organisaties bij het uitzenden en onderhouden van de kandidaten, maar dit plan liep op niets uit. Uiteindelijk werd er voldoende geld ingezameld en in februari 1812 zeilden de eerste zendelingen van het Amerikaanse bestuur naar de Oriënt. Mr. Judson werd vergezeld door zijn vrouw, die kort voor het vertrek met Ann Hasseltine was getrouwd.

Tijdens de lange reis werden de heer en mevrouw Judson en de heer Rice op de een of andere manier ertoe gebracht om hun overtuigingen met betrekking tot de juiste manier van dopen te herzien, kwamen tot de conclusie dat alleen onderdompeling geldig was en werden kort na hun aankomst in Calcutta opnieuw gedoopt door Carey. Deze stap verbrak noodzakelijkerwijs hun band met de organisatie die hen had uitgezonden en liet hen volledig berooid achter. De heer Rice keerde terug naar Amerika om deze toestand aan de baptistenbroeders en -zusters te melden. Zij zagen de situatie als het resultaat van een daad van Voorzienigheid en namen de verantwoordelijkheid die op hen rustte gretig op zich. Dienovereenkomstig werd de Baptist Missionary Union gevormd. Judson was dus de aanleiding voor de organisatie van twee grote zendingsgenootschappen.

De Vervolging van dokter Judson

Na enige tijd gewerkt te hebben in Hindustan zijn Dr. en Mrs.

Judson vestigde zich uiteindelijk in Rangoon in het Birmaanse Rijk in 1813. In 1824 brak er oorlog uit tussen de Britse Oost-Indische Compagnie en de keizer van Birma. Dr. en Mevr. Judson en Dr. Price, die in Ava, de hoofdstad van het Birmaanse Rijk, waren toen de oorlog begon, werden onmiddellijk gearresteerd en voor enkele maanden opgesloten. Het verslag van het lijden van de missionarissen werd geschreven door mevrouw Judson en wordt in haar eigen woorden gegeven.

Rangoon,

26 mei 1826.

Mijn geliefde broer,

Ik begin deze brief met de intentie om je de bijzonderheden te geven van onze gevangenschap en ons lijden in Ava. Hoe lang mijn geduld het zal toelaten om taferelen van afschuw en gruwel de revue te laten passeren, zal de conclusie van deze brief bepalen. Ik had een dagboek bijgehouden van alles wat er was gebeurd vanaf onze aankomst in Ava, maar ik heb het vernietigd toen onze moeilijkheden begonnen.

De eerste zekere informatie die we ontvingen over de oorlogsverklaring van de Birmezen, was bij onze aankomst in Tsenpyoo-kywon, ongeveer honderd mijl aan deze kant van Ava, waar een deel van de troepen, onder het bevel van de beroemde Bandoola, gelegerd waren. Toen we verder reisden, zagen we Bandoola zelf, met de rest van zijn troepen, vrolijk uitgerust, gezeten op zijn gouden schuit, en omringd door een vloot van gouden oorlogsboten, waarvan er een onmiddellijk naar de overkant van de rivier werd gestuurd om ons te begroeten en alle nodige inlichtingen in te winnen. We mochten rustig verder varen toen hij de boodschapper had verteld dat we Amerikanen waren, geen Engelsen, en dat we naar Ava gingen in gehoorzaamheid aan het bevel van zijne Majesteit.

Bij onze aankomst in de hoofdstad ontdekten we dat Dr. Price uit de gratie was aan het hof en dat de meeste buitenlanders die toen in Ava waren, verdacht werden. Je broer bezocht het paleis twee of drie keer, maar merkte dat de houding van de koning tegenover hem heel anders was dan vroeger; en de koningin, die tot dan toe had gewenst dat ik snel zou arriveren, deed nu geen navraag naar me, noch gaf ze te kennen me te willen zien. Bijgevolg deed ik geen moeite om het paleis te bezoeken, hoewel ik bijna dagelijks werd uitgenodigd om enkele takken van de koninklijke familie te bezoeken, die in hun eigen huizen buiten het paleis woonden. Onder deze omstandigheden leek het ons het verstandigst om door te gaan met ons oorspronkelijke voornemen om een huis te bouwen en missiewerkzaamheden te beginnen als de gelegenheid zich voordeed, om zo te proberen de regering ervan te overtuigen dat we echt niets te maken hadden met de huidige oorlog.

Twee of drie weken na onze aankomst keerden de koning, de koningin, alle leden van de koninklijke familie en de meeste regeringsfunctionarissen terug naar Amarapora, om het nieuwe paleis in de gebruikelijke stijl in bezit te nemen.

Ik waag me niet aan een beschrijving van die prachtige dag, toen de majesteit met al haar bijbehorende glorie de poorten van de gouden stad binnenging en onder het gejuich van miljoenen, mag ik wel zeggen, bezit nam van het paleis. De saupwars van de provincies die aan China grenzen, alle onderkoningen en hoge officieren van het koninkrijk waren bij deze gelegenheid bijeen, gekleed in hun staatsiegewaden en versierd met de insignes van hun ambt. De witte olifant, rijkelijk versierd met goud en juwelen, was een van de mooiste objecten in de processie. Alleen de koning en koningin waren onversierd, gekleed in de eenvoudige gewaden van het land; hand in hand gingen ze de tuin in waar we hadden plaatsgenomen en waar een banket was voorbereid voor hun verfrissing. Alle rijkdom en glorie van het rijk werden op deze dag tentoongesteld. Het aantal en de immense grootte van de olifanten, de vele paarden en de grote verscheidenheid aan voertuigen van alle beschrijvingen, overtrof alles wat ik ooit heb gezien of me had voorgesteld. Kort nadat zijne majesteit bezit had genomen van het nieuwe paleis, werd er een bevel uitgevaardigd dat geen enkele buitenlander het paleis mocht betreden, behalve Lansago. Dit verontrustte ons een beetje, maar we concludeerden dat het om politieke redenen was en dat het ons misschien niet wezenlijk zou treffen.

Gedurende een aantal weken gebeurde er niets dat ons ongerust maakte en we gingen door met onze school. Mr. J. preekte elke sabbat, alle materialen voor het bouwen van een stenen huis waren aangeschaft en de metselaars hadden aanzienlijke vooruitgang geboekt met het optrekken van het gebouw.

Op de drieëntwintigste mei 1824, net toen we de eredienst hadden beëindigd in het huis van de dokter, aan de overkant van de rivier, kwam een boodschapper ons informeren dat Rangoon was ingenomen door de Engelsen. De informatie veroorzaakte een schok, die een mengeling was van angst en vreugde. Mr. Gouger, een jonge koopman die in Ava woonde, was toen bij ons en had veel meer reden tot angst dan de rest van ons. We keerden echter allemaal onmiddellijk terug naar ons huis en begonnen na te denken over wat we moesten doen. Meneer G. ging naar prins Thar-yar-wadee, de invloedrijkste broer van de koning, die hem vertelde dat hij zich geen zorgen hoefde te maken, omdat hij het onderwerp had genoemd bij zijne majesteit, die had geantwoord dat 'de weinige buitenlanders die in Ava verbleven niets met de oorlog te maken hadden en niet moesten worden lastiggevallen.'

De regering was nu allemaal in beweging. Een leger van tien- of twaalfduizend man, onder bevel van de Kyee-woon-gyee, werd in drie of vier dagen weggestuurd en zou vergezeld worden door de Sakyer-woon-gyee, die eerder tot onderkoning van Rangoon was benoemd en die daarheen op weg was toen het nieuws van de aanval hem bereikte. Er bestond geen twijfel over de nederlaag van de Engelsen; de enige angst van de koning was dat de buitenlanders die de opmars van de Birmese troepen hoorden, zo gealarmeerd zouden zijn dat

ze aan boord van hun schepen zouden vluchten en vertrekken, voordat er tijd zou zijn om hen als slaven veilig te stellen. Breng voor mij,' zei een wilde jonge bok van het paleis, 'zes kala pyoo, (blanke vreemdelingen,) om mijn boot te roeien;' en 'stuur voor mij,' zei de dame van Woon- gyee, 'vier blanke vreemdelingen om de zaken van mijn huis te beheren, want ik heb begrepen dat het trouwe bedienden zijn.' De oorlogsbodems passeerden ons huis in grote vreugde, de soldaten zongen en dansten en vertoonden de meest vreugdevolle gebaren. Arme kerels! zeiden we, jullie zullen waarschijnlijk nooit meer dansen. En zo bleek, want weinigen zagen ooit hun geboorteland terug.

Uiteindelijk werden Mr. Judson en Dr. Price opgeroepen voor een onderzoeksrechtbank, waar een streng onderzoek werd ingesteld naar alles wat ze wisten. Het belangrijkste punt leek te zijn of zij de gewoonte hadden gehad om mededelingen te doen aan buitenlanders, over de toestand van het land, enz. Ze antwoordden dat ze altijd hadden geschreven naar hun vrienden in Amerika, maar dat ze geen correspondentie hadden met Engelse officieren of de Bengaalse regering. Na hun onderzoek werden ze niet opgesloten zoals de Engelsen, maar mochten ze terugkeren naar hun huizen. Bij het onderzoeken van de boekhouding van Mr. G. werd ontdekt dat Mr. J. en Dr. Price een aanzienlijk bedrag aan geld van hem hadden aangenomen. Omdat de Birmezen niet op de hoogte waren van onze manier om geld te ontvangen via Bengaalse orders, was deze omstandigheid voor hun achterdochtige geesten een voldoende bewijs dat de missionarissen door de Engelsen werden betaald en zeer waarschijnlijk spionnen waren. Het werd op deze manier aan de koning voorgelegd, die op een boze toon de onmiddellijke arrestatie van de 'twee leraren' beval.

"Op de achtste juni, net toen we ons klaarmaakten voor het avondeten, kwam er een officier binnengestormd met een zwart boek in de hand en een dozijn Birmanen, vergezeld door iemand van wie we, aan zijn gevlekte gezicht te zien, wisten dat hij een beul en een 'zoon van de gevangenis' was. Waar is de leraar?" was de eerste vraag. Mr. Judson diende zich aan. U bent geroepen door de koning,' zei de officier; een vorm van spreken die altijd gebruikt wordt als men op het punt staat een misdadiger te arresteren. De gevlekte man greep Mr. Judson meteen vast, gooide hem op de grond en haalde het kleine koord tevoorschijn, het martelwerktuig. Ik greep zijn arm;

'Blijf, (zei ik,) ik zal je geld geven.' Neem haar ook mee,' zei de officier, 'zij is ook een buitenlander. Mr. Judson smeekte met een smekende blik of ik tot nader order mocht blijven. Het tafereel was nu onbeschrijfelijk schokkend.

De hele buurt had zich verzameld - de metselaars die aan het stenen huis werkten, gooiden hun gereedschap neer en renden weg - de kleine Burman-kinderen gilden en huilden - de Bengaalse bedienden stonden verbaasd te kijken naar de vernederingen die hun meester werden aangedaan - en de geharde beul trok met een helse vreugde de touwen strak, bond Mr. Judson vast en sleepte hem weg, ik wist niet waarheen. Tevergeefs smeekte en smeekte ik het gevlekte gezicht om het zilver aan te nemen en de touwen los te maken, maar hij wees mijn aanbod af en vertrok onmiddellijk. Ik gaf het geld echter aan Moung Ing om hem te volgen

en nog een poging te doen om de marteling van Mr. Judson te verzachten; maar in plaats van te slagen, toen ze een paar meter van het huis waren, gooiden de gevoelloze ellendelingen hun gevangene weer op de grond en trokken de touwen nog strakker aan, zodat ademhalen bijna onmogelijk werd.

De officier en zijn bende gingen verder naar het gerechtsgebouw, waar de gouverneur van de stad en de officieren verzameld waren, een van hen las het bevel van de koning voor, om Mr. Judson naar de dodengevangenis te brengen, waarin hij spoedig werd geworpen, de deur gesloten en Moung Ing zag niets meer. Wat een nacht lag er nu voor me! Ik trok me terug in mijn kamer en probeerde troost te vinden door mijn zaak aan God over te dragen, en ik smeekte om standvastigheid en kracht om te lijden wat me ook te wachten stond. Maar de troost van de rust werd me niet lang gegund, want de magistraat van de plaats was naar de veranda gekomen en riep me voortdurend op om naar buiten te komen en me aan zijn onderzoek te onderwerpen. Maar voordat ik naar buiten ging, vernietigde ik al mijn brieven, dagboeken en allerlei andere geschriften, zodat ze niet zouden onthullen dat we correspondenten in Engeland hadden en elke gebeurtenis sinds onze aankomst in het land hadden genotuleerd. Toen dit vernietigingswerk klaar was, ging ik naar buiten en onderwierp me aan het verhoor van de magistraat, die me heel nauwkeurig ondervroeg over alles wat ik wist; daarna beval hij de poorten van de compound te sluiten, niemand erin of eruit te laten gaan, plaatste een wacht van tien schurken, aan wie hij de strikte opdracht gaf me veilig te houden, en vertrok.

Het was nu donker. Ik trok me met mijn vier kleine Birmaanse meisjes terug in een binnenkamer en sloot de deuren. De bewaker beval me onmiddellijk om de deuren open te maken en naar buiten te komen, of ze zouden het huis afbreken. Ik weigerde koppig om te gehoorzamen en probeerde hen te intimideren door te dreigen dat ik morgen een klacht over hun gedrag zou indienen bij de hogere autoriteiten. Toen ze merkten dat ik vastbesloten was om hun bevelen te negeren, namen ze de twee Bengaalse bedienden mee en sloten ze op in een zeer pijnlijke houding. Ik kon dit niet verdragen, maar riep de hoofdman naar het raam en beloofde hen morgenochtend allemaal een cadeautje te geven als ze de bedienden zouden vrijlaten. Na veel discussie en dreigementen stemden ze toe, maar ze leken vastbesloten om mij zo veel mogelijk te kwellen. Mijn onbeschermde, verlaten toestand, mijn totale onzekerheid over het lot van Mr. Judson, en de vreselijke carousings en bijna duivelse taal van de bewakers, maakten het allemaal samen tot verreweg de meest verontrustende nacht die ik ooit had doorgebracht. Je kunt je wel voorstellen, mijn lieve broer, dat slaap een vreemde was voor mijn ogen, en rust en kalmte voor mijn geest.

De volgende ochtend stuurde ik Moung Ing om de situatie van je broer na te gaan en hem eten te geven, als hij nog leefde. Hij kwam al snel terug met de mededeling dat meneer Judson en alle blanke buitenlanders in de dodengevangenis waren opgesloten, elk met drie paar ijzeren boeien aan een lange paal, zodat ze zich niet konden bewegen! Het punt van mijn angst was nu dat ik zelf een gevangene was en geen moeite kon doen voor de vrijlating van de

zendelingen. Ik smeekte de magistraat me toe te staan naar een lid van de regering te gaan om mijn zaak voor te leggen, maar hij zei dat hij daar geen toestemming voor durfde te geven, uit angst dat ik zou ontsnappen. Vervolgens schreef ik een briefje aan een van de zussen van de koning, met wie ik intiem was geweest, met het verzoek haar invloed aan te wenden voor de vrijlating van de leraren. Het briefje werd teruggestuurd met deze boodschap - ze 'begreep het niet' - wat een beleefde weigering was om tussenbeide te komen; hoewel ik me er later van vergewiste dat ze ons graag wilde helpen, maar dat ze het niet durfde vanwege de koningin. De dag sleepte zich voor me uit en weer lag er een vreselijke nacht voor me. Ik probeerde de gevoelens van de wacht te verzachten door ze thee en sigaren voor de nacht te geven, zodat ze me toestonden in mijn kamer te blijven, zonder te dreigen zoals ze de vorige nacht hadden gedaan. Maar het idee van je broer die op de kale vloer in boeien en opsluiting lag, spookte als een spook door mijn hoofd en verhinderde dat ik rustig kon slapen, hoewel mijn natuur bijna uitgeput was.

Op de derde dag stuurde ik een bericht naar de gouverneur van de stad, die de volledige leiding heeft over de gevangeniszaken, om mij toe te staan hem te bezoeken met een geschenk. Dit had het gewenste effect en hij stuurde onmiddellijk orders naar de bewakers om mij toe te staan de stad in te gaan. De gouverneur ontving me vriendelijk en vroeg me wat ik wilde. Ik vertelde hem over de situatie van de buitenlanders en in het bijzonder van de leraren, die Amerikanen waren en niets met de oorlog te maken hadden. Hij vertelde me dat het niet in zijn macht lag om hen uit de gevangenis of uit de boeien te bevrijden, maar dat hij hun situatie comfortabeler kon maken; er was een hoofdofficier met wie ik moest overleggen over de middelen. De officier, die een van de stadsschrijvers bleek te zijn en wiens gelaat op het eerste gezicht de meest volmaakte verzameling van alle kwade hartstochten vertoonde die aan de menselijke natuur kleefden, nam me apart en probeerde me ervan te overtuigen dat ikzelf en de gevangenen volledig tot zijn beschikking stonden - dat ons toekomstige comfort moest afhangen van mijn vrijgevigheid met betrekking tot geschenken - en dat deze op een privé-manier moesten worden gegeven en onbekend moesten zijn voor enige officier van de regering! Wat moet ik doen,' zei ik, 'om een verzachting van het huidige lijden van de twee leraren te verkrijgen?' 'Betaal mij,' zei hij, 'tweehonderd tickals, (ongeveer honderd dollar,) twee stukken fijne stof, en twee stukken zakdoek.' Ik had 's morgens geld meegenomen, omdat ons huis twee mijl van de gevangenis lag - ik kon niet gemakkelijk terugkeren. Dit bood ik de schrijver aan en smeekte hem niet aan te dringen op de andere artikelen, omdat die niet in mijn bezit waren. Hij aarzelde een tijdje, maar uit angst zoveel geld te verliezen, besloot hij het aan te nemen en beloofde de leraren uit hun pijnlijke situatie te verlossen.

Ik kreeg toen een bevel van de gouverneur om mij toe te laten tot de gevangenis; maar de sensaties die het teweegbracht om uw broer in die ellendige, afschuwelijke situatie te ontmoeten - en de ontroerende scène die daarop volgde - zal ik niet proberen te beschrijven. Mr. Judson kroop naar de deur van de gevangenis - want ik mocht er nooit naar binnen - en gaf me wat aanwijzingen over zijn vrijlating; maar voordat we iets konden regelen, kreeg ik het bevel om te vertrekken, van die gevangenbewaarders met hun ijzeren hart, die het niet

konden verdragen om ons te zien genieten van de schamele troost van onze ontmoeting in die ellendige plaats. Tevergeefs bepleitte ik het bevel van de gouverneur om mij toe te laten; ze herhaalden opnieuw hardvochtig: 'Vertrek, of we halen je eruit.' Dezelfde avond werden de missionarissen samen met de andere buitenlanders, die een gelijke som hadden betaald, uit de gewone gevangenis gehaald en opgesloten in een open schuur in het gevangenisterrein. Hier mocht ik ze eten sturen en matten om op te slapen, maar ik mocht er pas na een paar dagen weer in.

"Mijn volgende doel was om een petitie bij de koningin in te dienen, maar omdat er niemand in het paleis werd toegelaten die in ongenade was gevallen bij zijne majesteit, probeerde ik het via de vrouw van haar broer in te dienen. In betere tijden had ik haar bezocht en had ik bijzondere gunsten van haar gekregen. Maar nu waren de tijden veranderd: Mr. Judson zat in de gevangenis en ik in nood, wat voldoende reden was om me koud te ontvangen. Ik nam een geschenk van aanzienlijke waarde mee. Ze lag te luieren op haar tapijt toen ik binnenkwam, met haar bedienden om haar heen. Ik wachtte niet op de gebruikelijke vraag aan een smekeling: "Wat wil je?, maar op een brutale, ernstige, maar respectvolle manier, verklaarde onze nood en onze misstanden, en smeekte haar om hulp. Ze hief gedeeltelijk haar hoofd op, opende het cadeautje dat ik had meegebracht en antwoordde koeltjes: 'Jullie geval is niet bijzonder, alle buitenlanders worden hetzelfde behandeld.

Maar het is vreemd,' zei ik, 'de leraren zijn Amerikanen; ze zijn geestelijken, hebben niets te maken met oorlog of politiek, en kwamen naar Ava in gehoorzaamheid aan het bevel van de koning. Ze hebben nooit iets gedaan om zo'n behandeling te verdienen, en is het juist dat ze zo behandeld worden?' 'De koning doet wat hij wil,' zei ze, 'ik ben de koning niet, wat kan ik doen?' 'Je kunt hun zaak voorleggen aan de koningin, en hun vrijlating bewerkstelligen,' antwoordde ik. 'Plaats jezelf in mijn situatie - als jij in Amerika was, je man, onschuldig aan misdaad, in de gevangenis gegooid, in boeien, en jij een eenzame, onbeschermde vrouw - wat zou jij doen?' Met een lichte mate van gevoel zei ze: 'Ik zal je verzoekschrift indienen, kom morgen terug.' Ik keerde terug naar het huis, met de hoop dat de missionarissen snel zouden worden vrijgelaten.

Maar de volgende dag werden de bezittingen van meneer Gouger, ten bedrage van vijftigduizend dollar, meegenomen naar het paleis. Bij hun terugkeer deelden de officieren me beleefd mee dat ze ons huis morgen zouden bezoeken. Ik voelde me dankbaar voor deze informatie en trof daarom voorbereidingen om hen te ontvangen, door zoveel mogelijk kleine artikelen achter te houden; samen met een aanzienlijke hoeveelheid zilver, omdat ik wist dat als de oorlog zou voortduren, we zonder zilver in een hongersnoodsituatie terecht zouden komen. Maar mijn geest was in een vreselijke staat van opwinding, omdat ik bang was dat het ontdekt zou worden en ik in de gevangenis gegooid zou worden. En als het mogelijk was geweest om op een andere manier aan geld te komen, had ik zo'n stap niet gewaagd.

De volgende ochtend kwamen de koninklijke schatbewaarder, prins Tharyawadees, opperhoofd Woon en Koung-tone Myoo-tsa, die in de toekomst onze vaste vriend was,

vergezeld door veertig of vijftig volgelingen, om bezit te nemen van alles wat we hadden. Ik behandelde ze beschaafd, gaf ze stoelen om op te zitten, thee en snoep voor hun verfrissing; en de rechtvaardigheid gebiedt me te zeggen dat ze de zaak van de inbeslagname uitvoerden met meer respect voor mijn gevoelens dan ik voor Birmese officieren voor mogelijk had gehouden. De drie officieren, met een van de koninklijke secretarissen, gingen alleen het huis binnen; hun begeleiders kregen het bevel buiten te blijven. Ze zagen dat ik diep getroffen was en verontschuldigden zich voor wat ze op het punt stonden te doen, door te zeggen dat het pijnlijk voor hen was om bezit te nemen van eigendom dat niet van hen was, maar dat ze daartoe gedwongen waren op bevel van de koning.

'Waar is uw zilver, goud en juwelen?' zei de koninklijke schatbewaarder. 'Ik heb geen goud of juwelen; maar hier is de sleutel van een kist die het zilver bevat - doe ermee wat u wilt.' De koffer werd gepakt en het zilver werd gewogen. Dit geld,' zei ik, 'is verzameld in Amerika, door de discipelen van Christus, en hierheen gestuurd om een kyoung te bouwen, (de naam van een priesterwoning) en voor ons levensonderhoud terwijl we de religie van Christus onderwijzen. Is het gepast dat u het aanneemt? (De Birmanen zijn er afkerig van om iets aan te nemen wat vanuit religieus oogpunt wordt aangeboden, wat de oorzaak was van mijn onderzoek). We zullen dit aan de koning vertellen,' zei een van hen, 'en misschien zal hij het teruggeven. Maar is dit al het zilver dat jullie hebben? Ik kon geen onwaarheid vertellen: 'Het huis is in jullie bezit,' antwoordde ik, 'zoek het zelf maar uit.' Mijn kennissen zitten allemaal in de gevangenis, bij wie zou ik dan zilver moeten neerleggen?

Vervolgens gaven ze opdracht om mijn hutkoffer en laden te onderzoeken. Alleen

de secretaris mocht me vergezellen bij dit onderzoek. Alles wat mooi of merkwaardig was, werd aan de officieren voorgelegd, zodat zij konden beslissen of het meegenomen of bewaard moest worden. Ik smeekte hen om onze kleding niet mee te nemen, omdat het schandelijk zou zijn om kleding die gedeeltelijk gedragen was in het bezit van zijne majesteit te brengen, en voor ons waren ze van onschatbare waarde. Ze stemden toe en namen alleen een lijst mee, en deden hetzelfde met de boeken, medicijnen, enz. Mijn kleine werktafel en schommelstoel, cadeautjes van mijn geliefde broer, redde ik uit hun greep, deels door kunstgrepen, deels door hun onwetendheid. Ze lieten ook veel voorwerpen achter die van onschatbare waarde waren tijdens onze lange gevangenschap.

Zodra ze klaar waren met hun zoektocht en vertrokken waren, haastte ik me naar de broer van de koningin om te horen wat er met mijn verzoekschrift was gebeurd. Helaas werd al mijn hoop de bodem ingeslagen doordat zijn vrouw koelbloedig zei: 'Ik heb de koningin verteld wat u van plan was, maar hare majesteit antwoordde: 'De leraren zullen niet sterven: laat ze blijven zoals ze zijn'. Mijn verwachtingen waren zo hoog gespannen dat deze zin als een bliksemschicht op mijn gevoelens insloeg. Want de waarheid in een oogopslag verzekerde me dat als de koningin hulp weigerde, wie dan voor mij zou durven bemiddelen? Met een bezwaard hart vertrok ik, en op weg naar huis probeerde ik de gevangenispoort binnen te gaan om je broer het trieste nieuws te vertellen, maar de toegang werd me hardhandig geweigerd;

en de volgende tien dagen mocht ik er ondanks mijn dagelijkse pogingen niet in. We probeerden te communiceren door te schrijven en na een paar dagen succesvol te zijn geweest, werd het ontdekt; de arme man die de berichten had overgebracht werd geslagen en in de boeien geslagen; en de omstandigheid kostte me ongeveer tien dollar, naast twee of drie dagen van kwelling, uit angst voor de gevolgen.

De officieren die onze bezittingen in beslag hadden genomen, presenteerden ze aan zijne majesteit en zeiden: 'Judson is een echte leraar; we hebben in zijn huis niets anders gevonden dan wat aan priesters toebehoort. Naast dit geld is er een enorm aantal boeken, medicijnen, kisten met kleding, waarvan we alleen een lijst hebben. Zullen we ze meenemen of laten staan?' 'Laat ze staan,' zei de koning, 'en zet dit bezit op zichzelf, want het zal hem weer worden teruggegeven als hij onschuldig wordt bevonden.' Dit was een toespeling op het idee dat hij een spion was.

De twee of drie maanden daarna werd ik voortdurend lastiggevallen, deels door mijn onwetendheid over het beheer van de politie en deels door het onverzadigbare verlangen van elke onderofficier om zichzelf te verrijken door onze tegenslagen.

Jij, mijn lieve broer, die mijn sterke gehechtheid aan mijn vrienden kent, en weet hoeveel plezier ik tot nu toe heb beleefd aan terugblikken, kunt uit bovenstaande omstandigheden opmaken hoe intens mijn lijden was. Maar het punt, het toppunt van mijn leed, bestond uit de vreselijke onzekerheid over ons uiteindelijke lot. Mijn heersende mening was dat mijn man een gewelddadige dood zou sterven en dat ik natuurlijk een slaaf zou worden en een ellendig maar kort bestaan zou leiden in de tirannieke handen van een of ander gevoelloos monster. Maar de troost van de godsdienst was in deze moeilijke omstandigheden niet 'gering of klein'. Het leerde me verder te kijken dan deze wereld, naar die rust, die vredige, gelukkige rust, waar Jezus heerst en onderdrukking nooit binnendringt.

Enkele maanden na de gevangenschap van je broer kreeg ik toestemming om een bamboekamertje te maken in de omheining van de gevangenis, waar hij veel alleen kon zijn en waar ik soms twee of drie uur mocht doorbrengen. Het toeval wilde dat de twee maanden dat hij hier verbleef, het koudste deel van het jaar was, terwijl hij veel te lijden zou hebben gehad in de open schuur die hij eerder had bewoond. Na de geboorte van je kleine nichtje kon ik de gevangenis en de gouverneur niet meer bezoeken zoals voorheen, en ik merkte dat ik veel invloed had verloren die ik eerder had gekregen; want hij was niet meer zo bereidwillig om naar mijn verzoekschriften te luisteren als er zich problemen voordeden, zoals hij vroeger was geweest. Toen Maria bijna twee maanden oud was, stuurde haar vader me op een ochtend een bericht dat hij en alle blanke gevangenen in de binnengevangenis waren gezet, elk met vijf paar boeien om, dat zijn kleine kamer was afgebroken en dat zijn mat, kussen enz. door de bewakers waren meegenomen. Dit was voor mij een vreselijke schok, want ik dacht meteen dat het slechts een voorbode was van groter kwaad.

De situatie van de gevangenen was nu onbeschrijflijk benauwend. Het was aan het begin van het hete seizoen. Er waren meer dan honderd gevangenen opgesloten in één kamer, zonder een zuchtje lucht behalve door de spleten in de planken. Soms kreeg ik toestemming om vijf minuten naar de deur te gaan, maar mijn hart werd dan misselijk van de ellende die er te zien was. De blanke gevangenen leken door onophoudelijke transpiratie en gebrek aan eetlust meer op doden dan op levenden. Ik diende dagelijks verzoeken in bij de gouverneur en bood hem geld aan, wat hij weigerde; maar het enige dat ik kreeg was toestemming voor de buitenlanders om buiten te eten, en dit duurde maar kort.

Nadat hij meer dan een maand in de gevangenis had gezeten, kreeg je broer koorts. Ik was ervan overtuigd dat hij niet lang zou leven, tenzij hij uit die lawaaierige plaats zou worden verwijderd. Om dit te bewerkstelligen en om dicht bij de gevangenis te zijn, verliet ik ons huis en richtte ik een kleine bamboekamer in het omheinde terrein van de gouverneur in, dat bijna tegenover de gevangenispoort lag. Hier smeekte ik de gouverneur onophoudelijk om mij opdracht te geven meneer J. uit de grote gevangenis te halen en hem in een meer comfortabele situatie te plaatsen; en de oude man, die moe werd van mijn smeekbeden, gaf me uiteindelijk de opdracht in een officiële vorm; en gaf ook opdracht aan de hoofdgevangenbewaarder om me toe te staan op elk moment van de dag in en uit te gaan om medicijnen toe te dienen. Ik voelde me nu inderdaad gelukkig en liet meneer J. onmiddellijk overbrengen naar een klein bamboe krot, zo laag dat geen van ons beiden rechtop kon staan - maar een paleis in vergelijking met de plek die hij had verlaten.

Verhuizing van de gevangenen naar Oung-pen-la-Mrs. Judson volgt hen

Ondanks het bevel van de gouverneur om mij in de gevangenis toe te laten, kon ik met de grootste moeite de cipier overhalen om de poort te openen. Ik droeg het eten van meneer J zelf om binnen te komen en bleef dan een uur of twee, tenzij ik naar buiten werd gedreven. We waren slechts twee of drie dagen in deze comfortabele situatie geweest, toen ik op een ochtend Mr. Judson's ontbijt naar binnen droeg, dat hij door koorts niet kon innemen, bleef ik langer dan gewoonlijk, toen de gouverneur me in grote haast liet halen. Ik beloofde hem terug te komen zodra ik de wil van de gouverneur had vastgesteld, want hij was erg gealarmeerd door dit ongewone bericht. Ik was zeer aangenaam teleurgesteld toen de gouverneur liet weten dat hij me alleen wilde spreken over zijn horloge, en hij leek buitengewoon aangenaam en spraakzaam. Achteraf ontdekte ik dat zijn enige doel was om me vast te houden tot de vreselijke scène die in de gevangenis zou plaatsvinden voorbij was. Want toen ik hem verliet om naar mijn kamer te gaan, kwam een van de bedienden aanrennen en vertelde me met een afschuwelijk gezicht dat alle blanke gevangenen waren weggevoerd.

Ik wilde het bericht niet geloven, maar ging meteen terug naar de gouverneur, die zei dat hij het net gehoord had, maar het me niet wilde vertellen. Ik rende haastig de straat op in de hoop een glimp van hen op te vangen voordat ze uit het zicht verdwenen, maar werd hierin teleurgesteld. Ik rende eerst de ene straat in en toen de andere, terwijl ik iedereen die ik tegenkwam aankeek, maar niemand wilde me antwoord geven. Uiteindelijk vertelde een oude

vrouw me dat de witte gevangenen naar de kleine rivier waren gegaan, want ze zouden naar Amarapora worden gebracht. Ik rende toen naar de oevers van de kleine rivier, ongeveer een halve mijl, maar zag ze niet en concludeerde dat de oude vrouw me bedrogen had. Enkele vrienden van de vreemdelingen gingen naar de plaats van executie, maar vonden hen niet. Ik ging toen terug naar de gouverneur om te proberen de oorzaak van hun verwijdering te achterhalen, en de waarschijnlijkheid van hun toekomstige lot. De oude man verzekerde me dat hij tot die ochtend niet op de hoogte was van het voornemen van de regering om de vreemdelingen te verwijderen. Sinds ik weg was, had hij vernomen dat de gevangenen naar Amarapora waren gestuurd; maar met welk doel, dat wist hij niet. Ik zal onmiddellijk een man sturen,' zei hij, 'om te zien wat er met hen moet gebeuren. Je kunt niets meer doen voor je man,' vervolgde hij, 'Zorg goed voor jezelf.

Nooit eerder had ik zoveel last van angst gehad toen ik door de straten van Ava liep. De laatste woorden van de gouverneur, 'Pas goed op jezelf', deden me vermoeden dat er een plan was waarvan ik niet op de hoogte was. Ik zag ook dat hij bang was dat ik de straat op zou gaan en raadde me aan om tot het donker te wachten, dan zou hij me met een kar sturen en een man om de poorten te openen. Ik nam twee of drie kisten met de meest waardevolle artikelen mee, samen met de medicijnkist, om in het huis van de gouverneur te deponeren; en nadat ik het huis en de gebouwen had toevertrouwd aan onze trouwe Moung Ing en een Bengaalse bediende, die bij ons bleef (hoewel we zijn loon niet konden betalen), nam ik, zoals ik toen waarschijnlijk achtte, voor altijd afscheid van ons huis in Ava.

De dag was vreselijk heet, maar we kregen een overdekte boot, waarin we het tot op twee mijl van het regeringshuis redelijk comfortabel hadden. Toen haalde ik een kar; maar de heftige beweging, samen met de vreselijke hitte en het stof, maakten me bijna afgeleid. Maar wat was mijn teleurstelling toen ik bij het gerechtsgebouw aankwam en ontdekte dat de gevangenen al twee uur eerder waren weggestuurd en dat ik op die oncomfortabele manier nog vier mijl verder moest met de kleine Maria in mijn armen, die ik de hele weg van Ava vasthield. De wagenmenner weigerde verder te gaan en na een uur in de brandende zon te hebben gewacht, kocht ik een andere en ging op weg naar die nooit te vergeten plaats, Oung-pen-la. Ik kreeg een gids van de gouverneur en werd rechtstreeks naar de gevangenis geleid.

Maar wat een tafereel van ellende werd mij voorgeschoteld! De gevangenis was een oud versplinterd gebouw, zonder dak; de omheining was volledig vernield; acht of tien Birmezen zaten bovenop het gebouw en probeerden met de bladeren iets van een schuilplaats te maken; terwijl onder een kleine lage beschutting buiten de gevangenis de buitenlanders zaten, twee aan twee geketend, bijna dood van lijden en vermoeidheid. De eerste woorden van je broer waren: Waarom ben je gekomen? Ik hoopte dat je niet zou volgen, want je kunt hier niet leven.'

Het was nu donker. Ik had geen verfrissing voor de lijdende gevangenen of voor mezelf, want ik had verwacht alles wat nodig was op de markt in Amarapora te kopen, en ik had geen onderdak voor de nacht. Ik vroeg een van de bewakers of ik een bamboehuisje bij de

gevangenen mocht zetten; hij zei: 'Nee, dat is niet gebruikelijk.' Ik smeekte hem toen om een schuilplaats voor de nacht, zodat ik morgen een plek kon vinden om te wonen. Hij nam me mee naar zijn huis, waar slechts twee kleine kamers waren - één waarin hij en zijn gezin woonden - de andere, die toen half vol graan lag, bood hij me aan; en in die kleine smerige ruimte bracht ik de volgende zes maanden van ellende door. Ik haalde wat halfgekookt water in plaats van mijn thee en, uitgeput van vermoeidheid, legde ik me neer op een mat die over de rijst was uitgespreid en probeerde een beetje verfrissing te krijgen door te slapen. De volgende ochtend gaf je broer me het volgende verslag van de brute behandeling die hij had gekregen toen hij uit de gevangenis werd gehaald.

Zodra ik naar buiten was gegaan op verzoek van de gouverneur, stormde een van de bewakers het kamertje van meneer J binnen - greep hem ruw bij zijn arm - trok hem naar buiten - ontdeed hem van al zijn kleren, behalve van zijn hemd en pantalon - pakte zijn schoenen, hoed en beddengoed - maakte zijn kettingen los - bond een touw om zijn middel en sleepte hem naar het gerechtsgebouw, waar de andere gevangenen eerder naartoe waren gebracht. Ze werden toen twee aan twee vastgebonden en overgeleverd aan de Lamine Woon, die hen te paard voorging, terwijl zijn slaven de gevangenen voortdreven, waarbij een van de slaven het touw vasthield dat twee van hen met elkaar verbond. Het was mei, een van de heetste maanden van het jaar, en elf uur op de dag, zodat de zon inderdaad ondraaglijk was.

Ze waren nog maar een halve mijl verder, toen de voeten van je broer blaren kregen, en zo groot was zijn lijdensweg, zelfs op dit vroege tijdstip, dat toen ze het riviertje overstaken, hij ernaar verlangde om zich in het water te werpen om vrij te zijn van ellende. Maar de zonde van zo'n daad verhinderde dat. Ze moesten toen nog acht mijl lopen. Het zand en grind waren als brandende kolen voor de voeten van de gevangenen, die al snel geen huid meer hadden; en in deze ellendige toestand werden ze voortgedreven door hun gevoelloze chauffeurs. De verzwakte toestand van meneer J, als gevolg van de koorts en het feit dat hij die ochtend niets gegeten had, maakte hem minder goed in staat om zulke ontberingen te verdragen dan de andere gevangenen.

Toen ze ongeveer halverwege hun reis waren, toen ze stopten voor water, smeekte je broer de Lamine Woon om hem toe te staan zijn paard een mijl of twee te berijden, omdat hij niet verder kon in die vreselijke toestand. Maar een minachtende, kwaadaardige blik was het enige antwoord dat hij kreeg. Toen verzocht hij kapitein Laird, die bij hem was vastgebonden en die een sterke, gezonde man was, om hem toe te staan zijn schouder vast te nemen, want hij zakte snel weg. De goedhartige man stond dit toe voor een mijl of twee, maar toen vond hij de extra last ondraaglijk. Juist op dat moment kwam de Bengaalse bediende van meneer Gouger naar hen toe en toen hij de ellende van uw broer zag, nam hij zijn hoofdtooi af, die van stof was gemaakt, scheurde hem in tweeën en gaf de helft aan zijn meester en de andere helft aan meneer Judson, die hij meteen om zijn gewonde voeten wikkelde, omdat ze zelfs geen moment mochten rusten. De bediende bood toen zijn schouder aan meneer J. aan en werd de rest van de weg bijna door hem gedragen.

De Lamine Woon, die de erbarmelijke toestand van de gevangenen zag en dat een van hen dood was, besloot dat ze die nacht niet verder moesten gaan, anders zouden ze zijn doorgedreven tot ze Oung-pen-la dezelfde dag bereikten. Een oude schuur werd aangewezen als hun verblijfplaats voor de nacht, maar zonder zelfs maar een mat of kussen, of iets om hen te bedekken. De nieuwsgierigheid van de vrouw van Lamine Woon bracht haar ertoe om een bezoek te brengen aan de gevangenen, wiens ellende haar medelijden aanzienlijk opwekte, en ze bestelde wat fruit, suiker en tamarinde voor hun verfrissing; en de volgende ochtend werd er rijst voor hen klaargemaakt, en hoe armzalig het ook was, het was verfrissend voor de gevangenen, die de dag ervoor bijna geen eten hadden gehad. Er werden ook karren voor hen klaargezet, want niemand van hen kon lopen. Al die tijd waren de buitenlanders volledig onwetend over wat er van hen zou worden; en toen ze bij Oung-pen-la aankwamen en de vervallen staat van de gevangenis zagen, concludeerden ze onmiddellijk, allemaal als één, dat ze daar verbrand zouden worden, in overeenstemming met het bericht dat eerder in Ava in omloop was geweest. Ze probeerden zich allemaal voor te bereiden op het vreselijke tafereel dat hen te wachten stond, en pas toen ze zagen dat er voorbereidingen werden getroffen om de gevangenis te repareren, hadden ze de minste twijfel dat hen een wrede, slepende dood wachtte. Mijn aankomst was een uur of twee later.

De volgende ochtend stond ik op en probeerde iets te vinden dat op eten leek. Maar er was geen markt en er was niets te krijgen. Een van de vrienden van Dr. Price bracht echter koude rijst en groentencurry mee uit Amarapora, die samen met een kop thee van Mr. Lansago het ontbijt van de gevangenen vormden; en voor het avondeten maakten we een curry van gedroogde zoute vis, die een bediende van Mr. Al het geld dat ik in de wereld kon bemachtigen, had ik bij me, verborgen over mijn persoon; dus je kunt wel nagaan wat onze vooruitzichten waren, voor het geval de oorlog lang zou duren. Maar onze hemelse Vader was beter voor ons dan onze angsten; want ondanks de voortdurende afpersingen van de bewakers, gedurende de hele zes maanden dat we in Oung-pen- la waren, en de veelvuldige moeilijkheden waarin we terechtkwamen, leden we nooit echt onder het gebrek aan geld, hoewel we vaak gebrek hadden aan proviand, dat niet te krijgen was.

Hier op deze plaats begon mijn persoonlijk lichamelijk lijden. Terwijl je broer opgesloten zat in de gevangenis van de stad, had ik toestemming gekregen om in ons huis te blijven, waar ik nog van veel gemakken was voorzien en waar mijn gezondheid boven verwachting goed bleef. Maar nu had ik geen enkel gebruiksvoorwerp, zelfs geen stoel of zitplaats, behalve een bamboe vloer. De ochtend na mijn aankomst werd Mary Hasseltine op natuurlijke wijze besmet met de pokken. Hoewel ze erg jong was, was ze de enige assistente die ik had om voor de kleine Maria te zorgen. Maar zij had nu alle tijd nodig die ik kon vrijmaken voor Mr. Judson, die nog steeds koorts had en wiens voeten zo vreselijk verminkt waren dat hij zich enkele dagen niet kon bewegen.

Ik wist niet wat ik moest doen, want ik kon geen hulp uit de buurt krijgen of medicijnen voor de zieken, maar ik liep de hele dag heen en weer van het huis naar de gevangenis, met

de kleine Maria in mijn armen. Soms was ik erg opgelucht als ik haar een uur lang, als ze sliep, bij haar vader liet liggen, terwijl ik terugging naar het huis om voor Maria te zorgen, bij wie de koorts zo hoog opliep dat ze een delirium kreeg. Ze was zo volledig bedekt met pokken dat er geen onderscheid was tussen de puisten. Omdat ze met mij in dezelfde kleine kamer was, wist ik dat Maria de pokken zou krijgen; daarom heb ik haar van een ander kind ingeënt, voordat die van Maria zo erg was dat ze besmettelijk werd. Tegelijkertijd inentte ik Abby en de kinderen van de bewaker, die het allemaal zo licht kregen dat ze hun spel nauwelijks onderbraken. Maar de inenting in de arm van mijn arme kleine Maria sloeg niet aan - ze kreeg het van Maria en kreeg het op de natuurlijke manier. Ze was toen nog maar drie maanden en een half oud en was een kerngezond kind geweest, maar het duurde meer dan drie maanden voordat ze volledig hersteld was van de gevolgen van deze vreselijke aandoening.

U zult zich herinneren dat ik nooit de pokken heb gehad, maar was ingeënt voordat ik Amerika verliet. Als gevolg van zo'n lange tijd constant blootgesteld te zijn geweest, had ik bijna honderd puisten gevormd, hoewel er geen eerdere symptomen van koorts, enz. waren. De kinderen van de gevangenbewaarder hadden de pokken zo licht gehad, als gevolg van inenting, dat mijn roem over het hele dorp werd verspreid en elk kind, jong en oud, dat het nog niet eerder had gehad, werd gebracht voor inenting. En hoewel ik niets wist over de aandoening of de manier om het te behandelen, heb ik ze allemaal met een naald ingeënt en gezegd dat ze op hun voeding moesten letten - alle instructies die ik ze kon geven. De gezondheid van Mr. Judson herstelde geleidelijk en hij voelde zich veel prettiger dan toen hij in de gevangenis zat.

De gevangenen waren eerst twee aan twee geketend, maar zodra de bewakers voldoende kettingen konden krijgen, werden ze gescheiden en had elke gevangene maar één paar. De gevangenis werd gerepareerd, er werd een nieuw hek gemaakt en er werd een grote, frisse schuur voor de gevangenis gebouwd, waar de gevangenen overdag mochten blijven, maar 's nachts werden opgesloten in de kleine, gesloten gevangenis. Alle kinderen herstelden van de pokken, maar mijn waakzaamheid en vermoeidheid, samen met mijn ellendige eten en nog ellendiger onderkomen, brachten een van de ziektes van het land met zich mee, die bijna altijd dodelijk is voor buitenlanders.

Mijn gestel leek vernietigd en in een paar dagen werd ik zo zwak dat ik nauwelijks in staat was om naar de gevangenis van Mr. In deze verzwakte toestand vertrok ik in een kar naar Ava om medicijnen en wat geschikt voedsel te halen, waarbij ik de kok achterliet om in mijn plaats te koken. Ik bereikte het huis in veiligheid, en voor twee of drie dagen de aandoening leek op een stand, waarna het overviel me hevig, dat ik had geen hoop op herstel links-en mijn angst was nu, om terug te keren naar Oung-pen-la om te sterven in de buurt van de gevangenis. Met de grootste moeite kreeg ik de medicijnkist van de gouverneur, en toen had ik niemand om medicijnen toe te dienen. Ik kwam echter bij het waspoeder en door enkele uren lang twee druppels per keer te nemen, werd de stoornis zo sterk verminderd dat ik aan boord van een boot kon gaan, hoewel ik zo zwak was dat ik niet kon staan, en weer op weg

kon gaan naar Oung-penla. De laatste vier mijl waren in dat pijnlijke vervoermiddel, de kar, en midden in het regenseizoen, wanneer de modder de ossen bijna begraaft. Je kunt je misschien een beeld vormen van een Birmese kar als ik je vertel dat hun wielen niet zo geconstrueerd zijn als die van ons, maar dat het gewoon ronde dikke planken zijn met een gat in het midden, waar een paal doorheen wordt gestoken die de laadbak ondersteunt.

Ik had net Oung-pen-la bereikt toen mijn krachten volledig uitgeput leken. De goede inlandse kok kwam naar buiten om me het huis in te helpen, maar ik zag er zo veranderd en uitgemergeld uit dat de arme kerel bij de eerste aanblik in tranen uitbarstte. Ik kroop op de mat in de kleine kamer, waar ik meer dan twee maanden opgesloten zat, en herstelde nooit helemaal, totdat ik in het Engelse kamp kwam. In deze periode, waarin ik niet in staat was om voor mezelf te zorgen of voor Mr. Judson te zorgen, zouden we allebei gestorven zijn, ware het niet dat onze Bengaalse kokkin zo trouw en liefdevol voor me zorgde. Een gewone Bengaalse kok doet niets anders dan koken; maar hij leek zijn kaste en bijna zijn eigen behoeften te vergeten in zijn pogingen om ons te dienen. Hij zorgde voor het eten van je broer, kookte en droeg het, en kwam dan terug om voor mij te zorgen. Ik heb vaak meegemaakt dat hij pas tegen de avond van zijn eten proefde, omdat hij zo ver moest gaan voor hout en water en om het eten van Mr. Judson op het gebruikelijke uur klaar te hebben. Hij klaagde nooit, vroeg nooit om zijn loon en aarzelde geen moment om ergens heen te gaan of om iets te doen wat wij vroegen. Ik spreek met veel plezier over het trouwe gedrag van deze dienaar, die nog steeds bij ons is en ik vertrouw erop dat hij goed beloond is voor zijn diensten.

Onze lieve kleine Maria leed op dit moment het meest, omdat ze door mijn ziekte haar gebruikelijke voeding niet kreeg en er in het dorp geen verpleegster of druppel melk te krijgen was. Door cadeautjes aan de bewakers te geven, kreeg ik toestemming voor Mr. Judson om uit de gevangenis te komen en het uitgemergelde schepsel door het dorp mee te nemen om een beetje voedsel af te smeken bij de moeders met jonge kinderen. Haar gehuil in de nacht was hartverscheurend, omdat het onmogelijk was om in haar behoeften te voorzien. Ik begon nu te denken dat de ellende van Job over mij gekomen was. Toen ik gezond was, kon ik de verschillende beproevingen en tegenslagen verdragen waar ik doorheen moest.

Maar om door ziekte opgesloten te zitten en niet in staat te zijn om degenen die mij zo dierbaar waren bij te staan wanneer ik in nood was, was bijna te veel voor mij om te dragen; en als er niet de vertroostingen van de godsdienst waren geweest, en een verzekerde overtuiging dat elke extra beproeving door oneindige liefde en barmhartigheid werd bevolen, dan zou ik onder mijn opeengestapelde lijden zijn bezweken. Soms leken onze gevangenbewaarders een beetje verzacht door onze nood en stonden ze Mr. Judson een paar dagen lang toe om naar het huis te komen, wat voor mij een onuitsprekelijke troost was. Dan weer waren ze net zo onvermurwbaar in hun eisen als wanneer we vrij waren van lijden en in welvarende omstandigheden verkeerden. De ergernissen, afpersingen en onderdrukkingen waaraan we onderworpen waren tijdens ons verblijf van zes maanden in Oung-pen-la, zijn niet op te sommen of te beschrijven.

Eindelijk brak de tijd aan voor onze vrijlating uit die verfoeide plaats, de Oungpen-la gevangenis. Een boodschapper van onze vriend, de gouverneur van de noordelijke poort van het paleis, die voorheen Koung-tone, Myoo-tsa was, deelde ons mee dat er de avond ervoor in het paleis een bevel was gegeven voor de vrijlating van Mr. Judson. Dezelfde avond kwam er een officieel bevel en met een blij hart begon ik de volgende ochtend vroeg met de voorbereidingen voor ons vertrek. Maar er deed zich een onverwacht obstakel voor, waardoor we vreesden dat ik nog steeds gevangen moest blijven. De gierige cipiers, die hun prooi niet wilden verliezen, drongen erop aan dat ik niet mocht gaan omdat mijn naam niet in het bevel stond. Ik drong er tevergeefs op aan dat ik daar niet als gevangene naar toe was gestuurd en dat ze geen gezag over mij hadden - ze besloten nog steeds dat ik niet mocht gaan en verboden de dorpelingen me een kar te geven. Mr. Judson werd toen uit de gevangenis gehaald en naar het huis van de bewaker gebracht, waar hij door beloften en dreigementen uiteindelijk hun toestemming kreeg, op voorwaarde dat we de rest van onze proviand die we onlangs van Ava hadden gekregen, zouden achterlaten.

Het was middag voordat we mochten vertrekken. Toen we Amarapora bereikten, moest Mr. Judson de bewaker volgen, die hem naar de gouverneur van de stad bracht.

Na alle nodige inlichtingen te hebben ingewonnen, stelde de gouverneur een andere bewaker aan, die Mr. Judson naar het gerechtsgebouw in Ava bracht, waar hij ergens in de nacht aankwam. Ik nam mijn eigen weg, zorgde voor een boot en bereikte ons huis voor het donker werd.

Mijn eerste doel de volgende ochtend was om op zoek te gaan naar onze broer, en ik had de vernedering om hem weer te ontmoeten in de gevangenis, hoewel niet de dodengevangenis. Ik ging onmiddellijk naar mijn oude vriend, de gouverneur van de stad, die nu de rang van Woon-gyee had gekregen. Hij deelde me mee dat Mr. Judson naar het Birmese kamp was gestuurd om als vertaler en tolk op te treden; en dat hij slechts voor korte tijd in de gevangenis was opgesloten, totdat zijn zaken geregeld waren. De volgende ochtend vroeg ging ik weer naar deze officier, die me vertelde dat Mr. Judson op dat moment twintig tickals van de regering had ontvangen, met de opdracht om onmiddellijk aan boord van een boot naar Maloun te gaan, en dat hij hem toestemming had gegeven om even bij het huis te stoppen, omdat het op zijn weg lag. Ik haastte me terug naar het huis, waar Mr. Judson al snel aankwam, maar slechts korte tijd mocht blijven terwijl ik eten en kleding voor toekomstig gebruik klaarmaakte. Hij werd opeengepakt in een kleine boot, waar hij niet genoeg ruimte had om te liggen, en waar zijn blootstelling aan de koude, vochtige nachten hem in een hevige koorts brachten, die bijna een einde maakte aan al zijn lijden. Op de derde dag kwam hij aan in Maloun, waar hij, ziek als hij was, onmiddellijk aan het werk moest om te vertalen. Hij bleef zes weken in Maloun en leed evenveel als hij ooit in de gevangenis had geleden, behalve dan dat hij niet in de boeien geslagen was en niet blootgesteld werd aan de beledigingen van die wrede cipiers.

De eerste twee weken na zijn vertrek was mijn bezorgdheid minder dan ooit tevoren, sinds het begin van onze moeilijkheden. Ik wist dat de Birmese officieren in het kamp de waarde van de diensten van Mr. Judson te groot zouden vinden om toe te staan dat ze maatregelen zouden nemen die zijn leven in gevaar zouden brengen. Ik dacht ook dat zijn situatie veel comfortabeler zou zijn dan die in werkelijkheid was - vandaar dat ik me minder zorgen maakte. Maar mijn gezondheid, die sinds die hevige aanval in Oung-pen-la nooit meer hersteld was, ging nu dagelijks achteruit, totdat ik werd gegrepen door de gevlekte koorts, met alle verschrikkingen van dien. Ik kende de aard van de koorts vanaf het begin; en uit de verwoeste staat van mijn gestel, samen met het gebrek aan medische hulp, concludeerde ik dat het fataal moest zijn. Op de dag dat ik werd opgenomen, kwam een Birmese verpleegster en bood haar diensten aan voor Maria. Deze omstandigheid vervulde me met dankbaarheid en vertrouwen in God; want hoewel ik zo lang en zo voortdurend pogingen had ondernomen om zo iemand te krijgen, was ik nooit in staat geweest; toen op het moment dat ik er een het hardst nodig had, en zonder enige inspanning, een vrijwillig aanbod werd gedaan.

Mijn koorts raasde hevig en zonder enige onderbreking. Ik begon eraan te denken mijn wereldse zaken te regelen en mijn lieve kleine Maria aan de zorg van de Portugese vrouw toe te vertrouwen, toen ik mijn verstand verloor en ongevoelig was voor alles om me heen. In deze vreselijke periode werd Dr. Price vrijgelaten uit de gevangenis en toen hij van mijn ziekte hoorde, kreeg hij toestemming om mij op te zoeken. Hij heeft me sindsdien verteld dat mijn toestand de meest schrijnende was die hij ooit had meegemaakt en dat hij toen niet dacht dat ik nog vele uren zou overleven. Mijn haar was afgeschoren, mijn hoofd en voeten waren bedekt met blaren en Dr. Price beval de Bengaalse bediende die voor me zorgde om te proberen me over te halen om wat voedsel in te nemen, wat ik een aantal dagen hardnekkig had geweigerd. Een van de eerste dingen die ik me herinner, was dat ik deze trouwe bediende bij me zag staan en me probeerde over te halen om een beetje wijn en water te nemen. Ik was in feite zo ver heen dat de Birmese buren die binnen waren gekomen om mij te zien, zeiden: 'Ze is dood; en al zou de koning der engelen binnenkomen, hij zou haar niet kunnen herstellen.'

Ik begreep achteraf dat de koorts zeventien dagen had geduurd toen de blaren werden aangebracht. Ik begon nu langzaam te herstellen, maar het duurde meer dan een maand voordat ik weer kon staan. Terwijl ik in deze zwakke, verzwakte toestand verkeerde, kwam de bediende die je broer naar het Birmese kamp was gevolgd binnen en vertelde me dat zijn meester was aangekomen en naar het gerechtsgebouw in de stad was gebracht. Ik stuurde een Burman om de bewegingen van de regering in de gaten te houden en om, indien mogelijk, vast te stellen op welke manier Mr. Hij kwam snel terug met de trieste mededeling dat hij Mr. Judson de binnenplaats van het paleis uit zag gaan, vergezeld door twee of drie Burmannen, die hem naar een van de gevangenissen brachten; en dat er in de stad werd gemeld dat hij teruggestuurd zou worden naar de Oung-pen-la gevangenis. Ik was te zwak om slecht nieuws van welke aard dan ook te verdragen, maar zo'n vreselijke schok als deze maakte me bijna kapot. Enige tijd kon ik nauwelijks ademhalen, maar eindelijk kreeg ik voldoende kalmte om Moung Ing naar onze vriend, de gouverneur van de noordelijke poort, te sturen en hem te

smeken nog één poging te doen voor de vrijlating van meneer Judson, en te voorkomen dat hij teruggestuurd zou worden naar de plattelandsgevangenis, waar hij veel zou moeten lijden, omdat ik hem niet kon volgen. Moung Ing ging toen op zoek naar Mr. Judson; en het was bijna donker toen hij hem vond in het binnenste van een obscure gevangenis. Ik had vroeg in de middag eten gestuurd, maar omdat ik hem niet kon vinden, was de drager ermee teruggekomen, wat mijn verdriet nog groter maakte, omdat ik vreesde dat hij al naar Oung-pen-la was gestuurd.

Als ik ooit de waarde en de werkzaamheid van het gebed heb gevoeld, dan was het wel op dit moment. Ik kon niet opstaan van mijn sofa; ik kon geen pogingen ondernemen om mijn echtgenoot veilig te stellen; ik kon alleen pleiten bij dat grote en machtige Wezen dat heeft gezegd: 'Roep Mij aan in de dag van benauwdheid, en Ik zal horen, en gij zult Mij verheerlijken;' en die mij op dit moment deze belofte zo krachtig liet voelen, dat ik heel rustig werd, omdat ik mij ervan verzekerd voelde dat mijn gebeden zouden worden verhoord.

Toen Mr. Judson van Maloun naar Ava werd gestuurd, was dat binnen vijf minuten van tevoren en zonder dat hij wist wat de reden was. Op zijn weg de rivier op zag hij per ongeluk de mededeling die aan de regering over hem was gedaan: 'We hebben Yoodathan niet meer nodig, daarom sturen we hem terug naar de gouden stad.' Toen hij bij het gerechtsgebouw aankwam, was er toevallig niemand aanwezig die meneer J. kende. De voorzittende officier vroeg vanuit welke plaats hij naar Maloun was gestuurd. Hij kreeg als antwoord Oung-pen-la. Hierop werd hij overgeleverd aan een bewaker en naar bovengenoemde plaats gebracht, waar hij moest blijven tot hij naar Oung-pen-la kon worden gebracht. Intussen diende de gouverneur van de noordelijke poort een petitie in bij het hoge gerechtshof van het keizerrijk, bood zichzelf aan als borg voor Mr. Judson, verkreeg zijn vrijlating en nam hem mee naar zijn huis, waar hij hem met alle mogelijke vriendelijkheid behandelde en waarheen ik werd overgebracht zodra mijn gezondheid het weer toeliet.

Het was op een koele avond bij maanlicht, in de maand maart, dat we met harten vol dankbaarheid jegens God en overlopend van vreugde over onze vooruitzichten, de Irrawaddy afvoeren, omringd door zes of acht gouden boten en vergezeld van alles wat we op aarde hadden.

We voelden nu voor het eerst sinds meer dan anderhalf jaar dat we vrij waren en niet langer onderworpen aan het drukkende juk van de Birmezen. En met welk een gevoel van verrukking zag ik de volgende ochtend de masten van de stoomboot, de zekere voorbode dat we binnen de grenzen van het beschaafde leven waren. Zodra onze boot de kust bereikte, kwamen brigadier A. en een andere officier aan boord, feliciteerden ons met onze aankomst en nodigden ons uit aan boord van de stoomboot te komen, waar ik de rest van de dag doorbracht; terwijl je broer verder ging om de generaal te ontmoeten, die met een detachement van het leger gelegerd was in Yandaboo, een paar mijl verderop in de rivier. Mr. Judson keerde 's avonds terug met een uitnodiging van Sir Archibald om meteen naar zijn verblijf te komen, waar ik de volgende ochtend werd geïntroduceerd en met de grootste vriendelijkheid

werd ontvangen door de generaal, die een tent voor ons had opgezet vlakbij de zijne - hij nam ons mee naar zijn eigen tafel en behandelde ons met de vriendelijkheid van een vader, in plaats van als vreemdelingen uit een ander land.

Gedurende een aantal dagen hield dit ene idee me volledig bezig, namelijk dat we uit de macht van de Birmese regering waren en weer onder de bescherming van de Engelsen stonden. Onze gevoelens dicteerden voortdurend uitdrukkingen als deze: Wat zullen we de Heer geven voor al Zijn weldaden aan ons.

"Het vredesverdrag werd snel gesloten, ondertekend door beide partijen en de vijandelijkheden werden publiekelijk beëindigd. We verlieten Yandaboo na een verblijf van twee weken en bereikten veilig het missiehuis in Rangoon, na een afwezigheid van twee jaar en drie maanden."

Door al dit lijden heen werd het kostbare manuscript van het Birmese Nieuwe Testament bewaakt. Het werd in een zak gedaan en tot een hard kussen gemaakt voor de gevangenis van Dr. Judson. Toch werd hij gedwongen om er schijnbaar achteloos mee om te gaan, omdat de Birmanen anders zouden denken dat er iets waardevols in zat en het zouden meenemen. Maar met de hulp van een trouwe Birmese bekeerling werd het manuscript, dat zoveel lange dagen werk vertegenwoordigde, in veiligheid gehouden.

Aan het einde van dit lange en melancholische verhaal, kunnen we op gepaste wijze het volgende eerbetoon aan de welwillendheid en talenten van Mrs. Judson introduceren, geschreven door een van de Engelse gevangenen die samen met Mr. Judson opgesloten zaten in Ava. Het werd gepubliceerd in een krant in Calcutta na het einde van de oorlog:

Mevrouw Judson was de auteur van die welsprekende en krachtige oproepen aan de regering die hen geleidelijk voorbereidde op onderwerping aan vredesvoorwaarden, nooit verwacht door iemand die de hauteur en onbuigzame trots van het Birmese hof kende.

En terwijl ik dit onderwerp behandel, dwingen de overvloeiingen van dankbare gevoelens, namens mijzelf en mijn medegevangenen, mij om een eerbetoon van publieke dank toe te voegen aan die beminnelijke en humane vrouw, die, hoewel ze op een afstand van twee mijl van onze gevangenis woonde, zonder enig vervoermiddel, en zeer zwak in gezondheid, haar eigen comfort en zwakheid vergat, en ons bijna elke dag bezocht, onze behoeften opzocht en behandelde, en op elke manier bijdroeg aan het verlichten van onze ellende.

Terwijl we door de regering zonder voedsel werden achtergelaten, zorgde zij met onvermoeibare volharding op de een of andere manier voor een constante aanvoer.

Wanneer de haveloze staat van onze kleren de extremiteit van onze nood liet zien, was ze altijd bereid om onze schaarse garderobe aan te vullen.

"Toen de gevoelloze gierigheid van onze bewaarders ons binnen opsloot, of onze voeten in de boeien sloeg, hield zij, als een dienende engel, nooit op met haar verzoeken aan de regering, totdat zij toestemming kreeg om ons het dankbare nieuws te brengen van onze uitbreiding, of van uitstel van onze pijnlijke onderdrukkingen.

"Naast dit alles was het zonder twijfel in hoge mate te danken aan de herhaalde welsprekendheid en krachtige oproepen van Mrs. Judson, dat de ongeschoolde Birman uiteindelijk bereid was om het welzijn en geluk van zijn land veilig te stellen door een oprechte vrede."

Missionair begin

- 1800. De eerste bekeerling van Carey wordt gedoopt.
- 1804. Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap georganiseerd.
- 1805. Henry Martyn vaart naar India.
- 1807. Robert Morrison vaart naar China.
- 1808. Bijeenkomst in de buurt van Williams College.
- 1810. Amerikaans bord georganiseerd.
- 1811. Wesleyanen richten Sierra Leone Mission op.
- 1812. Eerste Amerikaanse zendelingen varen uit.
- 1816. Amerikaans Bijbelgenootschap georganiseerd.
- 1816. Robert Moffat vaart naar Zuid-Afrika.
- 1818. London Missionary Society gaat Madagaskar binnen.
- 1819. Organisatie van de Methodist Missionary Society.
- 1819. American Board opent Sandwich Islands Mission.
- 1819. Judson doopt de eerste Birmese bekeerling.

Epiloog bij de Originele Editie

En nu ter afsluiting, goede christelijke lezers, deze tekst, niet bij gebrek aan stof, maar om de stof in te korten voor de lengte van het boekdeel. In de tussentijd zal de genade van de Heer Jezus Christus met u werken, vriendelijke lezer, in al uw leergierig lezen. En wanneer u geloof hebt, leg u dan toe op lezen, opdat u door te lezen dagelijks leert kennen wat uw ziel ten goede kan komen, opdat u ervaring opdoet, opdat u zich wapent met geduld en u meer en meer onderwijst in alle geestelijke kennis, tot uw volmaakte troost en zaligheid in Christus Jezus, onze Heer, aan wie de heerlijkheid in secula seculorum toekomt. Amen.

In Afwachting van het Einde